مختصر صحيح البخاري

التجريد الصريح

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCÜMESİ ve ŞERHİ

CİLT 8

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI : 1581
KAYNAK ESERLER : 201

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TECRÎD-İ SARÎH TERCÜMESİ VE ŞERHİ

Müellifi
ZEYNÜDDÎN AHMED B. AHMED
B. ABDİLLATÎF EZ-ZEBÎDÎ

Tercüme ve Şerh Edenler
AHMED NAİM
(Eski baskılarda 1-3. ciltler, yeni baskıda 1-3. cilt 575. hadise kadar)

KÂMİL MİRAS
(Eski baskılarda 4-12. ciltler, yeni baskıda 3. cilt 575. hadisten 8. cildin sonuna kadar)

Genel Koordinatör
PROF. DR. HURİYE MARTI

Yayın Yönetmeni
DR. FATİH KURT

Koordinasyon
DR. FARUK GÖRGÜLÜ

Editörler
SALİH ŞENGEZER
ELİF ERDEM
HALE ŞAHİN
RUKİYE AYDOĞDU DEMİR
SUAT KOCA (DR. ÖĞR. ÜY.)
MAHMUT DEMİR (DR.)
KENAN ORAL

Tahrîc ve İlmî Tashihe Katkıda Bulunanlar
ESMA GÜNER
FERHAT GÖKÇE (DR. ÖĞR. ÜY.)
M. YUSUF MAHİTAPOĞLU

İmla
İSA KAYAALP (DR. ÖĞR. ÜY.)

Tasarım ve Baskı Hazırlık
EMRE YILDIZ
MÜCELLA TEKİN

Kapak Hattı
DOÇ. DR. SÜLEYMAN BERK

Baskı Takip
ABDURRAHMAN AKBAŞ
HACI DURAN NAMLI

Eserin ilk iki cildi Osmanlıca olarak 1928'de, üçüncü cildi latin harfleriyle 1936'da basılmış 1947'de 12. cilt tamamlanmıştır. 1948 yılında ise 12 cilt halinde ilk baskı gerçekleştirilmiştir. Eserin 12 cilt halinde son baskısı (12. baskı) 1993'te gerçekleştirilmiştir.

ISBN 978-605-7519-92-4 (Tk.)
978-605-7519-98-6 (8. Cilt)
2019-34-Y-0003-1581
Sertifika No: 12930

Eser İnceleme Komisyon Kararı: 03.09.2018/54
1. Baskı (8 Cilt) Orta Boy
İstanbul • 2019

Baskı
İHLAS MATBAACILIK
Yenibosna/İstanbul
Telefon: +90 (212) 454 35 10

İletişim
DİNİ YAYINLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BASILI YAYINLAR DAİRE BAŞKANLIĞI
Telefon: +90 312 295 72 93
Faks: +90 312 284 72 88
e-Posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
DÖNER SERMAYE İŞLETME MÜDÜRLÜĞÜ
Tel: +90 312 295 71 53 - 295 71 56
Faks: +90 312 285 18 54
e-Posta: dosim@diyanet.gov.tr

Kitâbü Tefsîri'l-Kur'ân

كِتَابُ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ

Kitâbü Fezâili'l-Kur'ân

كِتَابُ فَضَائِلِ الْقُرْآنِ

Kitâbü'n-Nikâh

كِتَابُ النِّكَاحِ

Kitâbü't-Talâk

كِتَابُ الطَّلَاقِ

Kitâbü'n-Nafakāt

كِتَابُ النَّفَقَاتِ

Kitâbü'l-Et'ime

كِتَابُ الْأَطْعِمَةِ

Kitâbü'l-Akīka

كِتَابُ الْعَقِيقَةِ

Kitâbü'z-Zebâih ve's-Sayd

كِتَابُ الذَّبَائِحِ وَالصَّيْدِ

Kitâbü'l-Edâhî

كِتَابُ الْأَضَاحِي

Kitâbü'l-Eşribe

كِتَابُ الْأَشْرِبَةِ

Kitâbü'l-Merzâ

كِتَابُ الْمَرْضَى

Kitâbü't-Tıb

كِتَابُ الطِّبِّ

Kitâbü'l-Libâs

كِتَابُ اللِّبَاسِ

Kitâbü'l-Edeb

كِتَابُ الْأَدَبِ

Kitâbü'l-İsti'zân

كِتَابُ الْإِسْتِئْذَانِ

Kitâbü'l-Kader

كِتَابُ الْقَدَرِ

Kitâbü'l-Eymân ve'n-Nüzûr

كِتَابُ الْأَيْمَانِ وَالنُّذُورِ

Kitâbü'l-Keffârât

كِتَابُ الْكَفَّارَاتِ

Kitâbü'l-Ferâiz

كِتَابُ الْفَرَائِضِ

Kitâbü'l-Hudûd

كِتَابُ الْحُدُودِ

Kitâbü'l-Muhâribîn

كِتَابُ الْمُحَارِبِينَ

Kitâbü'd-Diyât

كِتَابُ الدِّيَاتِ

Kitâbü İstitâbeti'l-Mürteddîn ve'l-Muânidîn

كِتَابُ اسْتِتَابَةِ الْمُرْتَدِّينَ وَالْمُعَانِدِينَ

Kitâbü't-Ta'bîr

كِتَابُ التَّعْبِيرِ

Kitâbü'l-Fiten

كِتَابُ الْفِتَنِ

Kitâbü'l-Ahkâm

كِتَابُ الْأَحْكَامِ

Kitâbü'd-Daavât

كِتَابُ الدَّعَوَاتِ

Kitâbü'r-Rikāk

KİTÂBÜ TEFSÎRİ'L-KUR'ÂN

كِتَابُ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirine dair hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Buhârî râvilerinden Ebû Zer el-Herevî besmele-i şerife ile unvanı bu şekilde rivayet etmiş, müellif Zebîdî merhum da bu rivayeti ihtiyar eylemiştir. *Buhârî*'nin öbür râvileri ise önce unvanı, sonra besmeleyi rivayet etmişlerdir. Yûnîniyye nüshasına göre basılan *Buhârî* nüshaları da cumhurun bu rivayetine müstenittir. Okuyucularımızın iki rivayet farkına bakarak bu ihtilâfın bir yanlışlık eseri olduğunu sanmamalarını bildiririz.

Tefsîr-i Kur'ân terkibinde Kur'an lafzı lugaten "toplamak" mânasına masdardır. Sonra hâtemü'l-enbiyâ efendimize gönderilen kitâb-ı mübîne –birçok sûreleri, emirleri, nehiyleri ihtiva ettiği için– alem olmuştur. Kur'an aynı zamanda "okumak" mânasınadır. Ancak burada mutlak surette okumak değil, bu ilâhî kitabın harflerine ait edasını ve nazmının, mânasının hakkını vererek okunması matlûptur. Müzzemmil sûresinin 4. âyetinde, وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا "*Habîbim! Kur'an'ı tertîl ile ağır ağır oku!*" diye emir buyurulmuştur. Usûl-i fıkıh ulemâsı Kur'an'ı şöyle tarif etmiştir: Kur'an, Allah Teâlâ tarafından Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve selleme gönderilen ve Peygamberimiz'den bize tevâtüren[1] naklolunagelen kitâb-ı ilâhîdir.

TEFSİR lugaten “beyan” demektir ki söyleyenin meramını dinleyene izhar etmekten ibarettir. İlmî ıstılaha göre tefsir, Kur’an’ın nazım ve lafzının delâlet ettiği mânadaki örtülülüğü kaldırarak murâd-ı ilâhîyi iyice açmaktır. Kur’ân-ı Kerîm’in her lafzının mânaya ve şâriin maksadına delâleti zâhir değildir. Her edebî ifadede olduğu gibi Kur’an’ın nazmında da mânaya ve şâriin maksadına delâleti cihetiyle hafî, müşkil, mücmel olanları da vardır. Bu nevi Kur’an kelimelerinin işkâlini izâle ve icmalini tafsile lüzum ve ihtiyaç vardı. Bunlardan lisanî kaidelere göre izah edilebilenler bulunduğu gibi şâriin beyanına muhtaç olanlar da bulunuyordu. Müellif *Buhârî*’nin unvanındaki tefsir ile kastolunan tefsir Peygamber efendimizin bizzat beyan ve izah buyurdukları tefsirlerle ashap ve tâbiî ulemâsından naklolunan haberlerdir ki bu nevi tefsirlere, “*bi’r-rivâye tefsir*” adı verilmiştir. Kavâid-i lisâniyye ile izah edilen nevine de, “*bi’d-dirâye tefsir*” denilmiştir ki, tefsirin bu nevi mevzumuzda bizzat dahil değildir. Bu ikinci neve “te’vil” de denilerek “tefsir” tabiri rivayete tahsis edilmiştir. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî *Te’vîlât*’ında, tefsir ile te‘vil arasındaki farka şöyle işaret etmiştir: Tefsirde Allah Teâlâ şu lafızdan şu hükmü, şu mânayı murat etmiştir diye katiyetle hüküm vardır. Bu cihetle tefsir kati bir delile ve şâriin beyanına tevakkuf eder. Böyle kati delile istinat etmezse, re’y ile tefsir olur ki, şer‘an menhîdir. Te’vil ise lafızdan murâd-ı ilâhîyi beyanda katiyet bulunmayarak lafzın ihtimallerinden birini tercihten ibarettir.

BESMELENİN TEFSİRİ

Besmele-i şerifenin, Fâtihâ'dan bir cüz ve bir âyet olduğunu kabul edenlere göre besmele Kur'an'ın ilk âyeti olduğu için müellif *Buhârî* Kur'an tefsirine besmele-i şerife ile başlayarak *rahmân* ile *rahîm*in rahmet masdarından alınmış iki isim olduklarını bildiriyor. Fakat Vâcib Teâlâ'nın asıl zât ismi olan ve bu ikisinden önce bulunan Allah ism-i celâli hakkında sükût ediyor. Rivayet ilminin alemdarı olan *Buhârî*, rabbimizin zâtını idrak ve ihatadan âciz olan vâsıta-i mârifetimizin, mübarek isminin mahiyetini tayin hususunda da mütehayyir olduğuna kanaat ederek sükût etmiş ve lisan âlimlerinin bu kelime hakkındaki sözlerinden hiçbirine işaret etmemiştir. Allah Teâlâ'nın zâtını idrakten acz ile hâsıl olan sükût, nasıl en derin bir idrak iş'âr ederse, mübarek ism-i hâssının mahiyetini anlamaktan âciz kalarak sükût etmek de kemâl-i belâgatla derin bir hayranlık ifade eder. Bu cihetle ulemânın cumhuruna göre Allah ism-i şerifi ne müştaktır, ne de menkuldür. Belki doğrudan doğruya Vâcib Teâlâ'nın zâtına alem olmuştur. Halîl b. Ahmed ve Sîbeveyhi gibi en büyük nahiv ve lugat âlimleriyle Ebû Hayyân ve Râzî gibi müfessirler ve birçok usûl-i fıkıh ve hukūk-ı İslâmiyye âlimleri Allah ism-i şerifinin vâcibü'l-vücuda alem olduğunu müdafaa ederek, zât-ı bârî gibi Allah isminin de bütün esmâ ve sıfât-ı ilâhiyeye mukaddem olduğunu kabul etmişlerdir. Allah ism-i şerifi Vâcib Teâlâ'nın zâtına has bir adı olup bununla Hak Teâlâ'dan başka hiçbir mâbud ve hiçbir mevcut ne hakikaten, ne de mecazen adlanmıştır. Meryem sûresinin 64. âyetinde, "*Habîbim! Allah için bir adaş bilir misin?*" suretindeki inkârî bir istifham ile böyle bir şeyin tarihe geçmediği tesbit buyurulmuştur.

Kur'ân-ı Mübîn, Allah ismini birçok esmâ-i sıfât ile tavsif ederek ibadette ve ulûhiyyet havassında iştiraki redde delâlet eden yegâne bir isim olarak tayin etmiştir. Bu cihetle "*lâ ilâhe illallah*" kelimesi ancak Allah ism-i hâssıyla tevhid ifade ediyor da rabbimizin öbür isimleriyle tevhid (Allah'ı birlemek) sahih olmuyor.

Müellif Buhârî “*Tefsîrü’l-Kur’ân*” unvanından sonra “*Fâtihatü’l-kitâbın Tefsiri*” başlığı ile de bir bab açarak bu unvanında da Fâtiha sûresine أم الكتاب “Kur’an’ın Anası” diye ad verildiğini ve mushaflarda Fâtiha sûresiyle yazıya, namazda da bununla kıraate başlandığı için ümmü’l-kitâb denildiğini bildiriyor.

Bundan sonra Buhârî, Fâtiha âyetlerinden مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ kavl-i şerifindeki[2] din kelimesinin “ceza” mânasına olduğunu bildirerek âyetin mânası, “*Allah ceza gününün sahibi*” demek olduğuna işaret ediyor.

---

1 İslâmî ilimlere göre tevâtür, bir cemaat tarafından rivayet olunan haberdir ki, o cemaatin yalan bir haber hakkında söz birliği ederek nakletmiş olmaları âdeta tasavvur olunmaz derecede muhal olur. Bu cihetle intikad ulemâsına göre tevâtür, tarihî vâkıayı riyâzî katiyet derecesine yükselten bir beyyinedir, bir delildir.

2 {el-Fâtiha, 1/4.}

1672

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدِ بْنِ الْمُعَلَّى قَالَ كُنْتُ أُصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ فَدَعَانِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَلَمْ أُجِبْهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي كُنْتُ أُصَلِّي فَقَالَ أَلَمْ يَقُلِ اللّٰهُ اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ ثُمَّ قَالَ لِي لَأُعَلِّمَنَّكَ سُورَةً هِيَ أَعْظَمُ السُّوَرِ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ قُلْتُ لَهُ أَلَمْ تَقُلْ لَأُعَلِّمَنَّكَ سُورَةً هِيَ أَعْظَمُ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَالَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ سَبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيتُهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd b. Muallâ radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Ben bir kere mescidde namaz kılarken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem beni çağırmıştı. Ben de icabet edememiştim. (Namazdan sonra vardığımda), "Yâ Resûlellah namaz kılıyordum (geç icabet ettim) diye i'tizâr ettim. Bunun üzerine Resûlullah, "Allah (Kur'an'da), 'Ey müminler! Sizi, Resûlullah kendinize hayat verecek şeylere davet ettiği zaman Allah'a ve resulüne icabet ediniz!" buyurmadı mı?" dedi.[3] Sonra Resûlullah bana, "Ey Saîd! Sen bu mescidden çıkmazdan önce sana muhakkak bir sûre öğreteceğim ki o, Kur'an'daki sûrelerin (sevap cihetiyle) en büyüğüdür" buyurdu. Sonra elimi tuttu. Mescidden çıkmak istediği sıra ben, "Yâ Resûlellah! Sana bir sûre öğreteceğim ki o, Kur'an'daki sûrelerin en büyüğüdür, demedin mi?" dedim. Resûlullah, "O sûre الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ dir ki (namazlarda) tekrar olunan yedi âyet ve (bana ihsan olunan) Kur'an'dır" buyurdu. {B4474 Buhârî, Tefsîr, (Fâtiha) 1.}

İZAHI

Râvi Ebû Saîd Resûl-i Ekrem'in davetine icabet emrinin namaz haricine ait olduğunu sanarak namazını tamamlayarak huzura gelmiş ve i'tizâr etmişti. Resûl-i Ekrem Enfâl sûresi âyetini okuyarak namazdaki musallînin de Resûlullah'ın davetine icabet etmesi lüzumunun Resûl-i Ekrem'e ait bir hususiyet olduğuna işaret etmiştir.

Fâtiha'nın Kur'an sûrelerinin en büyüğü olması sevap cihetiyledir. Fâtiha'nın sevabı öbür sûrelerin sevabından çoktur demek, yoksa bizâtihî Kur'an olmak ve Allah kelâmı bulunmak cihetiyle Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri ve âyetleri arasında fazilet farkı yoktur. Bu noktaya tercümemizde "sevap cihetiyle" kaydıyla işaret ettik.

Bu hadisin bir mühim noktası da Fâtiha'ya "*seb'u'l-mesânî*" adının verilmesidir. *Seb'* "yedi" sayısının adıdır. Fâtiha da bilittifak yedi âyettir. Şu kadar ki, Hanefîler besmeleyi Fâtiha'dan saymamışlar da "*en'amte aleyhim*"i bir âyet saymışlardır. Şâfiîler ise bunun aksine besmeleyi Fâtiha'dan bir âyet saymışlar da "en'amte aleyhim"i müstakil bir âyet saymamışlardır.

Mesânî mesnânın cem'idir, "iki, çift ve mükerrer" demektir. Fâtiha'nın kıraati namazın her rek'atında tekrarlanıp zammolunan sûre ile çiftlendiği için mesânî denilmiştir. Hicr sûresinin 87. âyetinde, "*Habîbim! Biz sana mükerrer okunup katlanan yedi (*âyetli Fâtiha*) ile büyük Kur'an verdik*" buyurulmuştur.[4]

Seb'u'l-mesânî ile Fâtiha murat olunduğunda mevzubahsimiz olan Ebû Saîd hadisi nastır, kuvvetli bir delildir. Abdullah b. Abbas'tan gelen bir rivayete göre de seb'u'l-mesânî yedi uzun sûredir denilmiştir ki Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Yûnus sûreleridir. Bundan başka daha birtakım rivayetler de vardır. Fakat bunlardan hiçbiri Ebû Saîd hadisi derecesinde kuvveti haiz değildir.

Bundan sonra Buhârî غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ âyetine dair de bir bab açarak Ebû Hüreyre'nin şu hadisini rivayet ediyor: Resûl-i Ekrem efendimiz buyurmuş ki: "*İmam namazda Fâtiha okurken,* غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ *deyince ey cemaat siz de, 'âmin' deyiniz! Her kimin âmin demesi, meleklerin âmin demelerine uyarsa, onun geçmiş günahları mağfiret olunur.*"[5]

Bu hadisin iki tarik ile Ebû Hüreyre'den rivayeti bu eserde 435, 436 numaralarla tercümeleri geçti. İzahlarıyla beraber onlara da bakınız.

Buraya kadar müellif *Buhârî*'nin Fâtiha-i şerifeye dair rivayetlerinden ilham alarak Fâtiha'nın bir tercümesini bildireceğiz: *"Hamd Allah'ın, O, âlemleri nizamlayan. Çok esirgeyen, koruyan. Ceza gününün sahibi. Allahım! Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Allahım! Bizi doğru yola hidayet eyle! O, kendilerine ihsan ettiğin müminlerin yoluna! Hışmolunanların değil, sapkınların da değil!"*

BAKARA SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Ey insanlar! Sakın Allah'a – O'nun eşsiz bir Allah olduğunu bilirken – ona benzerler uydurmayınız*"[6] meâlindeki kavl-i şerifi babı

---

3 Bu tercümemiz Enfâl sûresinin 24. âyetinin bir parçasıdır.

4 {el-Hicr, 15/87.} وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ.

5 {B782 Buhârî, Ezân, 113.}

6 {el-Bakara, 2/22.}

1673

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللّٰهِ قَالَ أَنْ تَجْعَلَ لِلّٰهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ قُلْتُ إِنَّ ذٰلِكَ لَعَظِيمٌ قُلْتُ ثُمَّ أَيُّ قَالَ وَأَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ تَخَافُ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قُلْتُ ثُمَّ أَيُّ قَالَ أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ.

TERCÜMESİ

Abdullah (b. Mes‘ûd) radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme, “Yâ Resûlellah! Allah indinde hangi günah en büyüktür?” diye sordum. Resûlullah, “Allah seni yarattığı halde Allah’a benzer bir eş uydurmandır” buyurdu. Ben, “Hakikaten bu, büyük (günah)tır” dedim. “Sonra hangi (günah büyüktür)?” diye sordum. Resûlullah, “Seninle beraber yemek yemesinden korkarak çocuğunu öldürmendir” buyurdu. “Bundan sonra hangisi (büyüktür?)” dedim. Resûlullah, “Komşunun halîlesiyle zinalaşmandır” buyurdu. {B4477 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 2.}

İZAHI

Bu izahımızda müellif Zebîdî merhumun "Tefsîrü'l-Kur'ân" bahsinde güzel bir üslûp ihtiyar ettiğini bildireceğiz ki, o da müellifin her hadisten önce, o hadisin tefsiriyle ilgili bulunduğu âyet-i kerîmeyi hadise bir unvan, bir mukaddime olarak zikretmesidir. Buraya kadar geçen bahislerde Zebîdî ihtisar için –*Buhârî*'nin babların unvanlarında zikrettiği– âyetleri *Tecrîd*'e almamıştı. "Tefsîr" bahsinde ise bu yolda devam etmek mümkün olmadığından hadislerle beraber âyetleri de zikretmeye mecbur olmuştur. İhtara şayan bir cihet de şudur: "Tefsir" bahsinde Buhârî Peygamberimiz'den rivayet olunan hadislerden başka ashap ve tâbiînden naklolunan bi'r-rivâye tefsirleri de *Sahîh*'ine almıştı. Zebîdî ise ihtisar için iltizam ettiği şerâite göre bunları bırakmakta idi. Buraya kadar biz bunları izahlarımızda göstermeye çalıştık. Fakat "Tefsîr" bahsinde de bu yolda devam etmek bizim için de mümkün olmayacaktır. Çünkü hadis mevzuundan büsbütün çıkarak tefsir konusuna geçmiş olacağız. Bu sûretle "Tefsîrü'l-Kur'ân" bahsimiz ciltler teşkil edecekti. Artık biz de Zebîdî mesleğinde yürüyerek ashap ve tâbiî tefsirlerinden pek mühimlerini nakil ile iktifa edeceğiz.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Ey Benî İsrâil üzerinize o* (beyaz) *bulutları gölge yaptık ve üzerinize kudret helvası ve bıldırcın indirdik. Onlara, "Haydi size rızık verdiğimiz bu temiz nimetlerden yiyiniz!* (dedik). *Fakat* (nankörlük ettiler), *bu suretle bize zulmetmediler velâkin kendilerine zulmettiler*"[7] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

7 {el-Bakara, 2/57.}

1674

•.•.•

عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْكَمْأَةُ مِنَ الْمَنِّ وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ.

TERCÜMESİ

Saîd b. Zeyd radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Kızılımtırak beyaz mantar, kudret helvası (gibi Allah'ın külfetsiz nimetleri) nevinden bir rızıktır. Suyu da göz ağrısına şifadır" buyurmuştur. {B4478 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 3.}

İZAHI

Yukarıdaki âyet Bakara sûresinin 57. âyetinin bir parçasıdır. *Sahîh-i Buhârî* metninde âyetin tamamı zikrolunduğundan biz de yukarıda âyeti tamamen tercüme ettik. Buhârî *Sahîh*'inde Mücâhid'in, "Menn, zamkı Arabî'dir; selvâ da kuştur" dediğini rivayet ediyor. Tîh sahrasında Benî İsrâil'e gönderilen rızkın birisi kudret helvası olduğu meşhurdur. İbn Abbas'tan rivayete göre bu gıda ağaçlar üzerine geceleri yağardı. Benî İsrâil toplayıp yerdi. İkrime de, "Koyu pekmeze benzetiyor. Süddî ise açıkça kudret helvasıdır" demiştir. Selvâ hakkında da birçok rivayet varsa da meşhur olan bıldırcındır. **Gamâm** da **gamâme**nin cem'idir ki "beyaz bulut" demektir. Benî İsrâil'i güneşin hararetinden muhafaza ederdi. Rivayete göre hırslı Benî İsrâil kudret helvasıyla bıldırcın kebabını yemekle kanaat etmeyip bunları saklamaya, biriktirmeye başlamışlardı. Kendilerine, "Böyle yapmayınız, taze taze yiyiniz" denildiği halde dinlemediler. Sonra bu mâide-i semâviye kesildi. Fakr ü sefalete düştüler.

Hadis metnindeki كمأة (*kem'e*) kelimesinin gerek lafzının müfred veya cemi' sîgası olduğunda, gerek medlûlünün tayininde pek çok ihtilâf edilmiştir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre kem'e kelimesi müfred, Sîbeveyhi'ye göre de ism-i cemi'dir. Bu kelimenin medlûlünü de en iyi İbnü'l-Baytâr tarif etmiştir. Müşârün ileyh *Câmiu'l-edviye ve'l-agzıye* adlı müfredatında der ki: "Kem'e, dalı ve yaprağı olmayan toparlak bir nebattır. Rengi kırmızımsıdır. Beyaza mâildir. Bahar mevsiminde biter. Çiğ ve pişmiş olarak yenir. Suyu en iyi göz ilâcıdır."

Bu izahata göre bizim meşhur mantar dediğimiz nebat olacaktır. *Buhârî* üstadım alay müftüsü Ankaralı Şükrü Efendi merhum da bu kelimeyi kırmızımsı beyaz mantar diye tarif etmiş olduğundan biz de bu yolda tercüme ettik.

Şimdi izaha muhtaç bir cihet kalıyor ki bu mantarın hadiste bildirildiği veçhile kudret helvası nevinden olmasıdır. Halbuki Benî İsrâil'e gönderilen şey mantar fasîlesinden bir şey değildi. Bu cihetle hadis şârihleri bu ikisi arasında münasebet bulmak için birtakım mütalaalar dermeyan etmişlerdir. Bizce mantar, ekilmeden ve kul emeği karışmadan hudâ-yi nâbit vücuda gelen bir ni'met-i ilâhî olması cihetiyle Benî İsrâil'e verilen kudret helvasına benzemekle hadiste kudret helvası nevinden sayılmıştır. Nasıl ki bazı hadis şârihleri "menn"i, in'âm mânasına hamletmişler ki bu halde hadisin mânası, "Mantar, Allah'ın külfetsiz verdiği nimetlerdendir" demek olur.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ

Azîz ve celîl Allah Teâlâ'nın, "*Habîbim!* (Beni İsrâil'e şöyle) *dediğimiz zamanı da yâdet! Biz onlara şu şehre* (Beytülmakdis'e) *giriniz ve nimetlerinden dilediğiniz veçhile bol bol, çok çok yeyiniz ve tâzim ile eğilerek* (şehrin) *kapısına giriniz ve, "hıtta = yâ rab! Şanın günah bağışlamaktır' di*(yerek istiğfar ed)*iniz ki, hatalarınızı mağfiret edelim. İyilik edenlere ise elbet daha çok ihsan edeceğiz!*[8] kavl-i şerifi babı

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا 8 وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ. رغدا واسع كثير
بخاري]].
{el-Bakara, ٢/٥٨.}

1675

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ قِيلَ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ فَدَخَلُوا يَزْحَفُونَ عَلَى أَسْتَاهِهِمْ فَبَدَّلُوا وَقَالُوا حِنْطَةٌ حَبَّةٌ فِي شَعَرَةٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: (Allah tarafından) Benî İsrâil'e, "Beytülmakdis'in kapısından eğilerek (tevazu ile) giriniz ve 'hıtta = yâ rab! Dileğimiz, günahımızı affetmendir' deyiniz denildi de onlar (tersine) kıçları üzere imekleyerek girdiler ve (emrolundukları kelimeyi) değiştirip hıtta yerine (istihfaf için) حنطة حبة في شعرة (mühmel kelimesin)i söylediler." {B4479 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 5.}

İZAHI

Yukarı unvandaki âyet-i kerîme *Sahîh-i Buhârî* metninde tamam zikrolunduğu için tamam tercüme ettik. Âyetteki "rağaden" kelimesini de Buhârî'nin tefsiri veçhile "bol bol, çok çok" diye çevirdik.

Tarihin her devrinde hırs ile, hıyanetle tanınmış bir millet olan yahudiler vaktiyle Mûsâ peygamberin nübüvveti zamanında da müşârün ileyhin tebliğ ettiği her emri tersine telakki ederek bu şevketli peygambere de türlü müşkülât göstermişler ve her zaman hakla bâtılı karıştırmışlardır. *Kur'ân-ı Mübîn*'de en çok bu milletin tarihinden bahsolunmuştur. Mevzumuz olan Bakara sûresinin buradaki âyetlerinde on bir kadar vâkıa bildirilmiştir ki bunlardan biri de yukarıdaki âyetle hadiste işaret olunan vâkıadır. Şöyle ki: Senelerden beri Tîh sahrasında türlü günahkârlıkla geçirilen bedevî ve serseri hayattan kurtulup medenî bir hayata ermeleri için Kudüs'e hareketleri emrolunup ancak şehre girerken Beytülmakdis'in kapısı önünde dindarane bir tevazu ve huşû ile vaziyet almaları ve kapı önünde "hıtta" diyerek tövbe ve istiğfar etmeleri de emrolunmuştu. Benî İsrâil bu iki emri de tersine telakki ederek tevazu ile eğilecek yerde kıçın kıçın imekleyerek girmişler ve "hıtta" diye istiğfar edecek yerde istihza ve istihfaf ederek "hıntatün habbetün fî şaaretin" demişlerdir.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نَنْسَأْهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Biz bir âyetten herhangi bir kısmını* (veya tamamını) *nesheder, yahut o*(nun hükmünü ve inzali)*ni tehir edersek, ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini ve dengini getiririz. Ey peygamberim! Bilmez misin ki Allah her şeye her zaman kadirdir*"[9] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

9 {el-Bakara, 2/106.} مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ أَوْ نَنْسَأْهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Bu âyetin vücûh-ı kıraat cihetiyle en zengin kelimesi ننسأها "*nense'hâ*"dır. نسأ "*nese*'"den me'hûz olan bu kelimenin kıraati İbn Kesîr ve Ebû Amr okuyuşudur. Müellif *Buhârî Sahîh*'inde tehir mânasına olan bu kıraati ihtiyar ettiği için biz de bu suretle tercüme ettik. Elimizdeki mushaflardaki Âsım kıraati ise ننسها "*nünsihâ*"dır إنساء "*insâ*"dan me'hûzdur. Gönüllerden ve hâfızalardan gidermek mânasınadır. Bu kıraata göre âyetin mânası, *"Biz bir âyetten herhangi bir ciheti nesheder, yahut hâfızadan silip unutturursak..."* demek olur.

1676

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ قَالَ عُمَرُ ﵁ أَقْرَؤُنَا أُبَيٌّ وَأَقْضَانَا عَلِيٌّ وَإِنَّا لَنَدَعُ مِنْ قَوْلِ أُبَيٍّ وَذَاكَ أَنَّ أُبَيًّا يَقُولُ لَا أَدَعُ شَيْئًا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَقَدْ قَالَ اللهُ تَعَالَى مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نَنْسَأْهَا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Ömer radıyallahu anh şöyle demiştir: Bizim en düzgün Kur'an okuyanımız Übey (b. Kâ'b')dır. En isabetli hüküm verenimiz de Ali (b. Ebû Tâlib')dir. Şüphesiz biz, Übey b. Kâ'b'ın usûl-i kıraat ve edasından çoğunu unutuyoruz. Bununla beraber Übey, "Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittiğim hiçbir şeyi bırakmam ve unutmam" iddiasındadır. Halbuki azîz ve celîl olan Allah Teâlâ, "Biz bir âyetten nesheder veya tehir edersek..." buyurmuştur. {B4481 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 7.}

İZAHI

Bu hadise göre Übey b. Kâ'b hazretleri Resûl-i Ekrem'den işittiği hiçbir şeyi bırakmayacağını söyleyerek Kur'an'dan bazı şeylerin nesholunduğunu kabul etmiyordu. Bu cihetle Hazret-i Ömer, مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ kavl-i şerifiyle onu reddediyor. Çünkü bu âyet, Kur'an'ın bazı âyetleri hakkında neshin sübûtuna delâlet etmektedir.

Nesih lugatta değiştirmek ve bir şeyi kaldırıp yerine başka bir şey koymaktır. Istılahta nesh-i şeriat ve nesh-i âyet olmak üzere iki suretle telakki olunur. Nesh-i şeriat İslâm'ın kendisinden evvelki şeriatları neshetmesidir ki bunda şüphe ve tereddüt yoktur. Nesh-i âyet de bir âyeti okuyarak ibadet etmek veya âyetten müstefad olan hükmü şer'î ile amel etmek ya da ikisinin birden yani hem kıraatla ibadetin, hem de âyet hükmüyle amelin nihayet bulduğunu beyandan ibarettir. Bir âyetin müntehâyı kıraati veya müntehâyı hükmü Allah Teâlâ'ya mâlûm idi. Ancak biz onu istimrarlı ve devamlı sanırken bilâhare nâsih ile karşılaşınca nihayete erdiğini o vakit biliyoruz. Bu cihetle usul ulemâsı neshi, beyân-ı tebdilden saymışlardır ve bu âyetle istidlâl ederek ulemânın cumhuru neshin cevazını kabul etmişlerdir. Bazıları nesh-i âyeti inkâr ederek neshi yalnız nesh-i şeriata kasretmişlerdir.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Yine o zalimler 'Allah veled edindi' dediler, hâşâ! Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun hepsi O'na mutî',* (çocuk ihtiyacından münezzeh)*tir*" [10] kavl-i şerifi babı

---

10 {el-Bakara, 2/116.}

1677

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ كَذَّبَنِي ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذٰلِكَ وَشَتَمَنِي وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذٰلِكَ فَأَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ فَزَعَمَ أَنِّي لَا أَقْدِرُ أَنْ أُعِيدَهُ كَمَا كَانَ وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ لِي وَلَدٌ فَسُبْحَانِي أَنْ أَتَّخِذَ صَاحِبَةً أَوْ وَلَدًا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Abbas radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle dediği rivayet olunmuştur: Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ buyurur ki: (Bazı) âdemoğlu beni yalanlar. Halbuki beni tekzip etmek ona yakışmazdı. Bazısı da sebbeder (ulûhiyyet sıfatımı tenkis eder) halbuki bana sebbetmek ona yakışmazdı. Âdemoğlunun beni tekzibine gelince, "O, (öldükten sonra) benim onu eskisi gibi iade edip yaratmaya gücüm yetmez sanır. Bana sebbetmesi hususu da 'Benim oğlum var!' demesidir. Halbuki ben zevce veya veled edinmekten uzak bulunuyorum." {B4482 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 8.}

İZAHI

Âyet ve hadisteki veled, kişinin büyük, küçük, erkek, dişi, bir ve daha fazla çocuğuna denir ki umumiyetle çocuk demektir. Bu suretle çocuk edinmek fânilerin şiârıdır. Fenayı, ihtiyacı mûcip olduğundan âyet-i kerîmede yehûd ve nasârânın bu nevi isnat ve iddialarından Cenâb-ı Hak tenzih buyurulmuştur. Kur'ân-ı Mübîn'in müteaddit âyetlerinde bildirildiği üzere yahudiler, "Üzeyir peygamber, Allah'ın oğludur" demişlerdi. Hıristiyanlar da, "Mesîh Îsâ, Allah'ın oğludur" iddiasında bulundular. Arap müşrikleri de, "Melekler Allah'ın kızlarıdır" diyorlardı. Onların bütün bu isnat ve iddialarını red ve Cenâb-ı Hakk'ı tenzih için unvanımızda tercüme ettiğimiz âyet-i kerîme nâzil olmuştur (bu eserimizde geçen 1318 numaralı Ebû Hüreyre hadisine[11] ve bu eserimizde gelecek olan 2179 rakamlı Hazret-i Âişe hadisini bakınız).

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Ey Muhammed ümmeti! Makām-ı İbrâhim'den de bir namazgâh ittihaz ediniz!*"[12] meâlindeki kavl-i şerifi babı

---

11 {B3193 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 1.}

12 {el-Bakara, 2/125.}

1678

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ قَالَ عُمَرُ ﵁ وَافَقْتُ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ فِي ثَلَاثٍ أَوْ وَافَقَنِي رَبِّي فِي ثَلَاثٍ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوِ اتَّخَذْتَ مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ يَدْخُلُ عَلَيْكَ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ فَلَوْ أَمَرْتَ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ بِالْحِجَابِ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ آيَةَ الْحِجَابِ قَالَ وَبَلَغَنِي مُعَاتَبَةُ النَّبِيِّ ﷺ بَعْضَ نِسَائِهِ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِنَّ فَقُلْتُ إِنِ انْتَهَيْتُنَّ أَوْ لَيُبَدِّلَنَّ اللّٰهُ رَسُولَهُ ﷺ خَيْرًا مِنْكُنَّ حَتَّى أَتَيْتُ إِحْدَى نِسَائِهِ قَالَتْ يَا عُمَرُ أَمَا فِي رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مَا يَعِظُ نِسَاءَهُ حَتَّى تَعِظَهُنَّ أَنْتَ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ الْآيَةَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Ömer radıyallahu anhın şöyle dediği rivayet olunmuştur: Üç şey (hakkındaki dileğim), Allah'(ın vahyin)e tesadüf etti. Yahut rabbim(in vahyi) ben(im dileğim)e muvâfık oldu:[13] **1.** "Yâ Resûlellah! Makām-ı İbrâhim'i namazgâh ittihaz etseniz" dedim. (Bunun üzerine, وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى âyeti nâzil oldu) **2.** Yine ben, "Yâ Resûlellah! Huzurunuza (maslahat icabı) sâlih, fâsık kimseler giriyor. (Kadınlarla görüşüyorlar). Ümmehâtü'l-mü'minîne (müminlerin anaları olan kadınlarınıza) örtünmelerini emretseniz" dedim. Bunun üzerine de Allah hicab âyetini gönderdi.[14] **3.** Ömer der ki: Bir kere de Resûlullah'ın (kıskançlık gösteren) bazı kadınlarına darıldığını duymuştum. Bunun üzerine onların yanına giderek, "Kadınlar! Ya (bu hırçınlığa) nihayet verirsiniz yahut iyi biliniz ki Allah, sizin yerinize Peygamber'ine sizden daha hayırlı kadınlar verir" dedim. Nihayet Peygamber'in kadınlarından birinin (Ümmü Seleme'nin) yanına varmıştım. Kadın bana, "Ey Ömer! Resûlullah kadınlarına öğüt veremez mi ki sen onlara vaaz etmeye kalkışıyorsun? Öğüt vermeye ne salâhiyetin var ki burada bize akıl hocalığı ediyorsun?" demişti. Bunun üzerine de azîz ve celîl olan Allah, "Ey kadınlar! Şayet sizi peygamber boşarsa onun rabbi gerektir ki peygamberine sizlerden daha hayırlı öyle zevceler verir ki onlar müslim mümin, itaatli, tövbekâr, ibadetli, oruçlu, dul, bâkir kadınlardır" meâlindeki âyet-i kerîmeyi gönderdi. {B4483 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 9.}

İZAHI

Tercümemizde kavis içinde görülen uzunca ziyadeler bu hadisin “Kitâbü’s-Salât”ın “Kıble” bahsindeki rivayet tarikinden alınarak gösterilmiştir. Bu hadisin kuvvet ve sıhhatini haizdir. Unvanımızdaki, “Makām-ı İbrâhim’den namazgâh ittihaz ediniz!” emrindeki *Makām-ı İbrâhim,* Hazret-i İbrâhim’in Kâbe’yi bina ederken iskele olarak kullandığı, yahut nâsı hacca davet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Hâlâ Makām-ı İbrâhim diye anılır ki iki rek‘at tavaf namazının kılındığı yerdir. Rivayete göre Resûl-i Ekrem, Hazret-i Ömer’in elini tutarak, “*Burası Makām-ı İbrâhim’dir*” buyurmuş. O da, “Burasını namazgâh ittihaz etseniz olmaz mı?” demiş. Resûl-i Ekrem de, “*Öyle bir şeyle emrolunmadım*” buyurmuş. Fakat gün batmadan bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur. Câbir’den gelen bir rivayete göre Resûl-i Ekrem tavaf ettikten sonra Makām-ı İbrâhim’e gelerek bunun arkasında iki rek‘at namaz kılmış ve bu âyeti okumuştur.[15] Bu cihetle İmam Ebû Hanîfe’ye göre, tavaf namazı vâciptir. İmam Şâfiî’nin iki ictihadından biri de böyledir, diğer kavle göre menduptur (*Envârü’t-tenzîl*).

Hazret-i Ömer'in hicab âyeti hakkındaki muvâfakatine gelince, bu âyet, Katâde'ye göre hicretin 5. yılında nâzil oldu. Ebû Ubeyde Ma'mer 3. İbn Sa'd da 4. sene zilkade ayında nâzil olduğunu bildirmişlerdir. Kurtubî'nin beyanına göre bu tarihe kadar Resûl-i Ekrem Araplar arasında sürüp gelen hicabsız âdete ilişmemişti. Kadınların mestûre hayatlarının daha faziletli olduğu Resûl-i Ekrem'ce de mâlûm idi. Bununla beraber vahiy gelmesine intizar ediyordu. Hazret-i Ömer'in bu husustaki müracaatına muvâfakat buyurmamaları bu intizardan dolayı idi. Nihayet Zeyneb bint Cahş'ın velîme cemiyetinde yemekten sonra davetlilerden bir kısmı gitmemişlerdi. Resûl-i Ekrem sıkılıp dışarı çıktığı ve tekrar içeri girdiği halde bu da onlar için medâr-ı intibâh olmamıştı. Bir türlü gitmiyorlardı. Bunun üzerine hicab âyeti nâzil oldu.Sonra böyle duygusuz hareket edenlere Ahzâb sûresinin 53. âyetiyle de şöyle bir âdâb-ı muâşeret dersi öğretildi: "*Ey iman edenler! Vaktine bakmayarak, yemeye izin verilmeden sakın peygamberin odalarına girmeyiniz! Lâkin davet olunduğunuz zaman giriniz. Fakat yemek yediğiniz vakit de hemen dağılınız! Ey müminler! Siz söz, sohbet için de izinsiz girmeyiniz! Çünkü o izinsiz, vakitsiz giriş, peygambere eza veriyordu ve siz*(e evim dar, gelmeyiniz, dağılınız demek)*ten sıkılıyordu. Halbuki Allah haktan sakınmaz. Kadınlara bir şey soracağınız* (veya isteyeceğiniz) *zaman da onlara* (görülmelerine mani) *bir perde arkasından sorup isteyiniz! Bu yolda hareket hem sizin kalpleriniz için, hem kadınların kalpleri için daha temizdir.*"[16]

Bu âyete göre izinsiz gelen kişiye, hâcetten ve mâruf zamandan ziyade oturan münasebetsiz ziyaretçiye münasip bir lisan ile izin verilmesi bir hak ahlâkı oluyor. Nûr sûresinin İslâm âdâb-ı muâşeretini tâlîm eden şu meâldeki 27 ve 28. âyetlerini de okuyalım: "*Ey müminler! Kendi evlerinizden başka evlere,* (hususi odalarınızdan başka odalara) *izin isteyip sahiplerine selâm vermeden girmeyiniz! Bu istîzân ve selâmınız sizin için hayırlıdır. Umulur ki böyle düşünüp anlarsınız. Eğer onlarda kimse bulamazsanız* (bulunup) *izin verilinceye kadar oralara girmeyiniz! Eğer size, "dönünüz!" denilirse* (ısrar etmeyip) *hemen dönünüz! Bu dönüş sizin için temiz* (hareket)*tir ve Allah muhakkak ki her fiil ve hareketinizi çok iyi bilir.*"[17]

Hazret-i Ömer'in üçüncü muvâfakati kıssasını şârih Aynî şöyle izah ediyor: Rivayete göre, Resûlullah her sabah namazdan sonra kadınlarını birer birer ziyaret ederdi. Herkes odasında ne bulunursa onunla ağırlardı. Bir ara Hazret-i Hafsa'ya bir tulum bal hediye edilmişti. Resûlullah'ın her teşrifinde bal şerbeti takdim ederdi ve bu suretle Resûlullah Hafsa'nın odasında fazlaca kalırdı. Bunu merak eden Hazret-i Âişe, bu fazla tevakkufun sebebi bal şerbeti olduğunu câriyesi vasıtasıyla anladı ve gayrete gelerek hemen peygamberin öbür kadınlarını toplayıp meseleyi anlatarak şu yolda tâlimat verdi: Resûlullah odalarına gelince, "Yâ Resûlellah! Ağzınızda megāfir kokuyor" diyeceklerdi. Megāfir, fena kokulu bir ağaç zamkı idi. Peygamber bunun kokusunu hiç hoşlanmazdı. Bütün kadınlar bu suretle söz birliği ettikleri gibi Hazret-i Âişe de Peygamber efendimiz odasına gelince eliyle burnunu tutardı: "Yâ Resûlellah! Sizde megāfir kokuyor" dedi. Resûl-i Ekrem de Hafsa'nın odasında bal şerbeti içtiğini söyleyince Âişe, "Arılar o fena ağaçtan bal yapmış olabilir" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, "*Bu bal şerbetini ağzıma koymam*", diye kendisine haram kıldı.[18] Bu bir.

Vesîle-i ihrâs olan ikinci bir mesele de Resûl-i Ekrem, Mukavkıs tarafından hediye edilen Mâriye'yi Hafsa'nın odasında istifrâş etmişti. Bu da Hafsa'yı gayrete getirmişti. Hafsa'yı memnun etmek için Mâriye'yi de kendisine haram kılmıştı. Fakat bununla memnun edemeyip kadınlar Resûl-i Ekrem'e karşı mütesânit bir cephe almışlardı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem de kadınlarının yanlarına yaklaşmamaya yemin etti. Nihayet Tahrîm sûresinin, *"Ey azîz peygamber! Kadınlarının hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram kılarsın?"* meâlindeki ilk âyeti nâzil oldu. İşte bu vâkıalardan Hazret-i Ömer haberdar olunca Resûlullah'ın kadınlarının yanına gittiği, nasıl görüştüğü hadiste bildirilmiştir[19] (*Aynî*, II, 321, 322; *Hulâsa*).

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا ٱلْاٰيَةَ[20]

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın şu suretle tercüme olunan kavl-i şerifi babıdır:

“*Ehl-i kitap size, ‘Yahudi yahut hıristiyan olunuz ki hidayete eresiniz’ dediler.*[21] *Sen de onlara de ki: Hayır biz doğru yola yönelen İbrâhim milleti câmiasından oluruz ki, o, hiçbir zaman müşriklerden olmamıştır. Ey müminler! Siz de şöyle söyleyin: ‘Allah’a iman ettik, –Bize ne indirildiyse, İbrâhim’e, İsmâil’e, Ya‘kūb’a ve Ya‘kūb’un evlât ve ahfadına ne indirildiyse, Mûsâ’ya ve Îsâ’ya ne verildiyse ve bütün peygamberlere rableri tarafından ne verildiyse– bunların hepsine de iman ettik. Biz, bunlardan hiçbirinin arasını ayırt etmeyiz ve biz Allah’ı ancak böyle bilen müslümanlarız.’ Ey müminler! Yahudiler ve hıristiyanlar böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, muhakkak doğru yolu buldular. Yok yüz çevirirlerse, hiç şüphesiz onlar* (haktan uzak) *dalâlet içindedirler. Onlara karşı da muhakkak Allah sana kâfidir. O* (her söylenilen sözü) *iyi işitir,* (bütün temayülleri de) *tamamıyla bilir.*”[22]

---

13 Böyle iki vecihle rivayet, râvinin şüphesinden ve Hazret-i Ömer’in bunlardan hangisini söylediğini kestirememesinden neşet etmiş bir tereddüttür. Buhârî’nin “Kitâbü’s-Salât”taki rivayet tarikinde birinci surete göre tereddütsüz, وَافَقْتُ رَبِّي suretinde rivayet olunmuştur ki, “Arzum rabbimin vahyine rastgeldi” demektir. {B402 Buhârî, Salât, 32.}

14 Hicab “örtmek” demektir. Şeriatta kadınların erkeklere karşı vech-i mâruf ve meşrû üzere örtünmeleridir ki tesettür tabir olunur. Hicab âyeti Ahzâb sûresinin 59. âyetidir ki meâli şöyledir: *“Ey azîz peygamber! Kadınlarına, kızlarına ve bütün müminlerin kadınlarına söyle: Dış libaslarından üzerlerindeki* (câr, manto gibi) *cilbâblar*(ının giyimler)*ine ihtimam etsinler.*” {el-Ahzâb, 33/59.}

15 {Beyzâvî, *Envâr*, I, 105. Rivayette Hazret-i Ömer’in sorusu “أفلا نتخذه مصلى (Burasını namazgâh ittihaz etsek olmaz mı?) şeklinde yer almaktadır.}

16 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ (إلى) قوله تعالى (ذٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ).
{el-Ahzâb, 33/53.}

17 {en-Nûr, 24/27-28.} (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ) إلى قوله تعالى (وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ).

18 {Aynî, *Umde*, IV, 146. Rivayet için bkz. B5268 Buhârî, Talâk, 8. Rivayette "*ikindi namazından sonra*" olduğu belirtiliyor.}

19 {Aynî, *Umde*, XIX, 248-249.}

20 {el-Bakara, 2/136.}

21 "Yahut" tabiri tahyîr için değildir. Söylenilen sözün nevini beyan içindir. Binaenaleyh, "*Yahudiler yahudi olunuz, hıristiyanlar da hıristiyan olunuz dediler*" demektir *(Beyzâvî Tefsîri).*

22 {el-Bakara, 2/135-137.} (وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى) إلى قوله تعالى (وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ)).

1679

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ كَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يَقْرَءُونَ التَّوْرَاةَ بِالْعِبْرَانِيَّةِ وَيُفَسِّرُونَهَا بِالْعَرَبِيَّةِ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَلَا تُكَذِّبُوهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا الْآيَةَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ehl-i kitap (olan yahudiler) Tevrat'ı İbrânîce (metni) ile okurlar, Arap diliyle de müslümanlara tefsir ederlerdi. Bu hususta Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ashabına siz Ehl-i kitab(ın sözlerin)i ne tasdik, ne de tekzip ediniz. Ancak, "Biz Allah'a ve bize indirilen Kur'an'a iman ettik..." deyiniz buyurmuştur. {B4485 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 11.}

İZAHI

Bu babın unvanında müellif Buhârî Ehl-i kitabın müslümanları kendi dinlerine davet ettiklerine dair olan âyetin birkaç kelimesini zikretmekle iktifa ederek gerisini mütalaa sahiplerine havale etmiş bulunduğundan biz de bu mevzu ile ilgili olan Bakara sûresinin 135, 136 ve 137. âyetlerini tamamıyla tercüme ettik. Hadiste de yahudi ve hıristiyan propagandacıları ne tasdik, ne de tekzip edilip Kur'an'ın tâlimi veçhile cevap verilmesi emrolunduğundan, burada izahımızda zikredeceğimiz bu âyetleri unvanda tercüme etmiş bulunduk.

Bu âyetlerde tâlim buyurulduğu üzere biz müslümanlar peygamberlere nâzil olan bütün semavî kitaplara inanıp iman etmeye memur bulunuyoruz. Fakat tarihen sabit olan bir hakikattir ki yahudi ahbârıyla hıristiyan papazları bu semavî kitapları tahrif etmişlerdir. Bu kitaplar nam ve hesabına hikâye ettikleri şeylerin eğrisini doğrusundan ayırt edecek ilmî bir mikyasımız da yoktur. Bu vaziyette biz müslümanlara düşen vazife hadiste bildirildiği üzere tevakkuftur, ne tasdik, ne tekzip etmektir. Çünkü tasdik ettiğimiz şey muharrefse biz de onların tahrifine iştirak etmiş oluruz. Tekzip ettiğimiz takdirde câiz ki tekzip ettiğimiz şey semavî kitabın mazmununa uygun ve doğru olur. Bu surette de Allah'ın iman etmemizi emrettiği şeyi inkâr etmek vaziyetine düşeriz. Bu cihetle ashâb-ı kirâm bu nevi müşkül meselelerde tevakkuf etmişler ve hemen cevap vermeyip ta'lik etmişlerdir. Nasıl ki Hazret-i Osman'a, iki kardeşin mülk-i yemînde cem'i câiz olup olmadığı sorulduğunda, "Ne bileyim? Bunu bir âyet helâl, öbür âyet de haram kılmıştır" diyerek tevakkuf etmiştir. Abdullah b. Amr'dan da, pazartesi günleri oruç tutmayı nezreden bir kimsenin nezir günü bayram gününe tesadüf ederse, bu adamın vaziyeti sorulduğunda o da, "Ne bileyim? Bir tarafta Allah nezrin yerine getirilmesini emrediyor, öbür tarafta da Resûlullah bayram günü oruç tutmayı yasak etmiştir" diye fetvadan çekinmiştir. Düşünmek icap eden işlerde tevakkuf, ihtiyat mesleğidir ki, vera' tabir olunur ve, "haram işlemek korkusuyla şüpheli şeyden sakınmak" diye tarif edilir. Böyle ictihad mahalli olan meselelere cevval fikir sahipleri el koyarlar ve usul kaidelerine göre ictihad ederek iki mezhep ve delilden birini öbürüne tercih ile hükmü tayin ederler. Bu iki meslek sahiplerinden her ikisi de niyetiyle me'cûr ve müsâb olurlar.

Hadisten de anlaşıldığı üzere Tevrat İbrânî dili ile tebliğ olunmuştur. Hâlâ da Tevrat metni İbrânîce'dir. Mürûruzaman ile tamamen munkariz olan lisân-ı İbrânî namına yalnız Tevrat kalmıştır. Bu dil ile Arapça arasında pek ziyade yakınlık ve benzeyiş vardır. Birçok kelimenin aslı biraz telaffuz farkıyla her iki lisanda bir gibidir. Fiillerin tasrifleri, ziyade babları birbirlerine benzer. Arapça lugat kitaplarına bakarken, tefsir kitapları mütalaa olunurken iki dil arasındaki bu benzeyiş açık olarak görülür. Bu iştirake Süryânîce de aynı şekilde karışır. Gerek Araplar, gerek İbrânîler ve Süryânîler en kadim Sâmî kavimlerinden olmak itibariyle aralarındaki benzeyiş bunun bir neticesi olacaktır. Yoksa İbrânîler'le Süryânîler en eski kavimlerden olmaları itibariyle bunlara ait lisanların Arapça'nın aslı sanılması doğru değildir. Çünkü Arab-ı bâide'nin de Ya'rub b. Kahtân'a yükselen bir kıdemi vardır.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ اَلْاٰيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Ey Muhammed ümmeti! Sizi doğru yola hidayette kıldığımız gibi âdil ve hayırlı bir ümmet de kılmışızdır.*[23] *Tâ ki siz bütün insanlar üzerine âdil şahitler olasınız. Peygamber*(iniz) *de sizin üzerinize şahit olsun!*"[24] meâlindeki kavl-i şerifin tefsiri babı

---

23 Müellif Buhârî âyetteki وَسَطًا kelimesinin "adalet"le tefsirini rivayet ettiği için biz de adaletle tercüme ettik.

24 {el-Bakara, 2/143.}

1680

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُدْعَى نُوحٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَبِّ فَيَقُولُ هَلْ بَلَّغْتَ فَيَقُولُ نَعَمْ فَيُقَالُ لِأُمَّتِهِ هَلْ بَلَّغَكُمْ فَيَقُولُونَ مَا أَتَانَا مِنْ نَذِيرٍ فَيَقُولُ مَنْ يَشْهَدُ لَكَ فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ فَيَشْهَدُونَ أَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا فَذَٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Kıyamet gününde (Allah cânibinden) Nûh (aleyhi's-selâm) çağrılacak. Nûh, “Yâ rab! Davetine icabet ettim, divanına geldim, fermanına âmâdeyim” diyecek. Allah Teâlâ, “(Emirlerimi ümmetine) tebliğ ettin mi?” diye soracak. Nûh da, “Evet ettim” diyecek. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Nûh'un ümmetine, “Nûh size tebliğ etti mi?” diye soracak. Nûh'un ümmeti de, “Bizi öyle âhiret azabından korkutan bir peygamber gelmedi” diyecekler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak Nûh'a, “Ey Nûh! Tebliğ ettiğine kim şehâdet eder?” diye soracak. O da, “Muhammed ümmeti” diye cevap verecek. Sonra Muhammed ile ümmeti, Nûh'un ümmetine Allah'ın ahkâmını tebliğ ettiğine şehâdet edecekler. Peygamberiniz de sizin üzerinize bir şahit olacaktır. (Resûl-i Ekrem buyurur ki:) İşte şu beyanım, وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ kavl-i şerifinin mazmunudur. {B4487 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 13.}

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, *"Ey Kureyş kabilesi halkı! Bugünden sonra siz de* (Müzdelife'den değil)[25] *nâsın vakfe edip döndüğü Arafat'tan vakfe edip dönünüz"*[26] meâlindeki kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

25 Bkz. 782. hadis.
26 {el-Bakara, 2/199.}

1681

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِينَهَا يَقِفُونَ بِالْمُزْدَلِفَةِ وَكَانُوا يُسَمَّوْنَ الْحُمْسَ وَكَانَ سَائِرُ الْعَرَبِ يَقِفُونَ بِعَرَفَاتٍ فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ أَمَرَ اللهُ نَبِيَّهُ ﷺ أَنْ يَأْتِيَ عَرَفَاتٍ ثُمَّ يَقِفَ بِهَا ثُمَّ يُفِيضَ مِنْهَا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Kureyş ile Kureyş dininde olan (Benî Amr, Sakīf, Huzâa) müşrikleri (Câhiliye devrinde) Müzdelife'de vakfe ederlerdi ve bunlara hums (dini hamâset) denilirdi. Bunlardan olmayan Arap hacıları ise Arafat'ta vakfe ederlerdi. İslâm devri hulûl edince Allah Teâlâ, peygamberi sallallahu aleyhi ve selleme Arafat'a gitmesini ve orada vakfe edip sonra oradan dönmesini emretti. {B4520 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 35.}

İZAHI

Hadiste bildirilen (hums) hamâsetten yani şiddet ve salâbetten gelir. Dinlerinde salâbet gösterdiklerinden bu namı almışlardı. İbn İshak'ın rivayetine göre hums Fil senesi, ya biraz evvel veya sonra Kureyş tarafından ihdas edilmiş birtakım bid'atlardır ki, hadiste bildirilen vakfe bid'atı da bunlardan biridir. İbn İshak'ın beyanına göre Kureyş, "*Biz İbrâhim evlâdıyız. Kâbe'nin sahibiyiz, Mekkeliyiz. Arap kabilelerinden hiçbirinin efradı bizim bulunduğumuz şeref ve asaleti haiz değillerdir. Binaenaleyh biz bu şerefli mevkiimizi muhafaza etmeliyiz. Bundan sonra Harem dışında hiçbir şeye tâzim etmeyip bütün hürmetlerimizi Harem dahiline hasretmeliyiz. Bu cümleden biri Harem haricinde Arafat'ta halk ile bir arada yanyana, omuz omuza durup vakfe etmek sonra halk ile geri dönüp Müzdelife'ye gelmek bizim kadrimizi tenzil ediyor*" diyerek Arafat'ta vakfeyi terkettiler. Harem-i Mekke haricindeki Araplar (bk. "Kitâbü'l-Hac bölümünde "Hamâset ve Asâlet-i Dîniye Bid'atı" başlığı") Arafat'ta vakfe ederlerken Kureyş ve tâbileri olan Benî Amr, Sakīf ve Huzâa kabileleri halkı, Harem hududu dahilindeki Müzdelife'de vakfe ederlerdi ve oradan dağılıp giderlerdi. Bu suretle Kureyş, Hazret-i İbrâhim zamanından beri devam edip gelen Arafat vakfesini tahrif etmişlerdi. Halbuki hacdan en yüksek gaye Arafat vakfesi idi. Bakara sûresinin unvanımızdaki 199. âyeti nâzil oldu: *"Nâsın vakfe edip döndükleri Arafat'ta vakfe edip dönünüz. Şimdiye kadar Müzdelife'de halktan ayrı vakfe etmekten mütevellit günahlarınızdan Allah Teâlâ'ya tövbekâr olup mağfiret dileyiniz!"*[27] diye emrolundu. Bu âyet-i kerîme mûcibince Resûl-i Ekrem efendimiz de Vedâ haccında zilhiccenin sekizinci günü Müzdelife'ye gidip orada geceyi geçirdikten sonra sabahleyin Arafat'a gitmişler ve tarihî hutbelerini irat ettikten sonra vakfe edip akşam karanlığında Müzdelife'ye avdet buyurmuşlardı ("Haccetü'l-Vedâ" bahsine de bakınız) Hatta Resûl-i Ekrem'in Müzdelife'den kalkıp Arafat'ta vakfe etmesi, bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden haberdar olmayanların hayretini mûcip olmuştu (bk. 813. hadis).

Kureyş, Harem hududu haricindeki kabilelerin tavaflarına da müdahale etmişlerdi ve ilk tavafın Kureyş asilzadelerine mahsus libas ile, böyle bir libası bulamayan erkeklerin çıplak, kadınların da kısa bir gömlekle tavaf etmeleri âdetini ortaya koyup tatbik etmişlerdi (bk. "Kitâbü'l-Hac bölümünde "Hamâset ve Asâlet-i Dîniye Bid'atı" başlığı"). Şârih Aynî'nin beyanına göre, ihrama giren Kureyş'in ihramlı bulundukları müddetçe yağ ve yağlı yemek, ekit denilen ve bizim keş dediğimiz yağlı yoğurt makûlesinden bir şey yememek, evlerine mâruf kapılarından girmemek gibi birtakım perhiz-kârane âdetler de ihdas etmişlerdir.

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا اَلْاٰيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Ehl-i zikirden bir kısmı da, 'Rabbimiz bize hem dünyada güzellik ver, hem de âhirette güzellik ver ve bizi ateş azabından koru,' der*"[28] meâlindeki kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

27 {el-Bakara, 2/199.}
28 {el-Bakara, 2/201.}

1682

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ اللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem her zaman, "Yâ Allah! Rabbimiz, bize dünyada güzellik ver. Âhirette de güzellik ver ve bizi ateş azabından esirge diye dua ederdi." {B4522 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 36.}

İZAHI

Bu âyet-i kerîmeyi ondan önceki iki âyetle birlikte mütalaa edelim, *"Ey hacılar!* (Arafat'ta ve Müzdelife'de) *hacca müteallik ibadetlerinizi bitir*(ip Mina'ya gel)*diğinizde –vaktiyle babalarınız*(ın mefahirin)*i yâdettiğiniz gibi, hatta daha kuvvetli bir surette– Allah'ı zikrediniz! İnsanlardan bazıları, "Rabbimiz bize* (vereceğini) *dünyada ver" der. Artık bunların âhirette hiçbir nasibi olmaz. İnsanlardan bir kısmı da, "Rabbimiz! Bize hem dünyada güzellik ver, hem de âhirette güzellik ver ve bizi ateş azabından koru" der.*[29] *İşte bu iki çeşit insanlar, muhakkak bunların ikisinin de dileklerinden nasipleri vardır. Allah'ın da hesabı çabuktur,* (dileklerine tez erişirler)."[30]

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Ashab-ı Suffe, nâstan ısrar ederek istemezler*"[31] meâlindeki kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

29 Câhiliye devrinde, Araplar hacca müteallik ibadetlerini Mina'ya geldiklerinde orada babalarının, soylarının mefâhirini, geçmiş günlerin mehâsinini yâdederlerdi. Âyet-i kerîmede, "*Geçmişlerin menkıbelerini yâdettiğiniz gibi hatta daha çok Allah'ı da zikrediniz*" buyruluyor. Rivayete göre Ali radıyallahu anh, "Dünyada hasene faziletli kadındır, âhirette hasene de cennettir, ateş azabı da huysuz kadındır" demiştir.

30 {el-Bakara, 2/200-202.} (فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاءَكُمْ) إلى قوله تعالى (وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ).

31 {el-Bakara, 2/273.}

1683

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَلَا اللُّقْمَةُ وَلَا اللُّقْمَتَانِ إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الَّذِي يَتَعَفَّفُ وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ يَعْنِي قَوْلَهُ تَعَالَى لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: (Kur'an'da adı geçen) miskin (halkı dolaşıp) halkın kendisine bir hurma, bir iki lokma (yiyecek) verdiği şu (dilenci makûlesi) kimseler değildir. Hakiki miskin, (kendisini geçindirecek nafakaya mâlik olmadığı halde) halka el açıp istemekten çekinen şu iffet sahipleridir. İsterseniz (Kur'an'ın tarif ve tavsifini de) okuyunuz: (Buhârî'nin şeyhi Saîd b. Ebû Meryem der ki): Ebû Hüreyre, "İsterseniz okuyunuz!" sözüyle, "Onlar nâstan ısrar ile istemezler!" meâlindeki kavl-i şerifi kastetmiştir.[32] {B4539 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 48.}

İZAHI

Bakara sûresinin 261. âyetine kadar devam eden on iki âyet-i kerîmede sadaka dediğimiz içtimaî yardım hususuna teşvik ve tergīb, bu yardım mukabilindeki ilâhî mükâfat, tatlı dilin bile bir sadaka olduğu, verilen sadakanın minnettarlık vesilesi kılınmaması, sadaka verilmenin âdâbı gibi birçok içtimaî yardım umdeleri ve öğütleri bildirilmiştir. Bunlardan sonra da unvanımızdaki, "*Onlar nâstan ısrar ederek istemezler!*" cümlesini de ihtiva eden 273. âyet-i kerîme zikredilmiştir. Bunda da yardıma muhtaç olan hakiki miskinlerin, fakirlerin evsafı tebliğ buyurulmuştur ki meâli şöyledir: "*Ey müminler! Sadakalarınızı çok fakirlere tahsis ediniz ki onlar nefislerini Allah yolunda cihada ve gazâya vakfetmişlerdir.* (Bu cihetle) *onlar yeryüzünde şuraya, buraya* (kesb ve ticarete;) *gitmeye muktedir olamayalar. Bunların halini bilmeyenler –istemekten çekindikleri için– onları zengin sanırlar. Habîbim! Sen bu fakirleri simaları*(ndaki kansızlıkları) *ile bilirsin! Bunlar halktan* (istemeye mecbur olurlarsa) *ilhâh ve ısrar ile istemezler. Ey müminler! Bu fakirlere sadakadan her ne verirseniz muhakkak Allah o verdiğiniz sadakayı çok iyi bilir.*"[33]

Bu âyet-i kerîme ashâb-ı Suffe hakkında nâzil olmuştur. Suffe, Türkçemiz'de tâdil ile sofa dediğimiz yüksekçe settir ki seki deriz. Mescid-i saâdete muttasıl olan bu sofanın üstü örtülü olup etrafı açıktı. Burada kimsesiz fakir muhacirler otururdu. 400 kişilik kadrosu vardı. Çıkanların yerine yenileri alınırdı. Bunlara ikametgâhlarına nisbet edilerek ashâb-ı Suffe denilmiştir. Cihad ile Kur'an öğrenmekle Resûlullah mev'izalarını dinlemekle meşgul olan bu feragatli mübarek zümrenin maişeti ashâb-ı gınânın sadakalarıyla temin edilirdi (bu eserimizde 1031. hadisin izahına bakınız).

Bakara sûresinin âyetlerinin tefsirine dair *Tecrîd*'e alınan hadisler burada bitiyor. *Tecrid*'e alınmamış *Buhârî* hadisleri ise bunun beş on misli fazladır. Bunların bir kısmı yukarılarda geçtiği gibi bir kısmı da gelecektir. Bu cihetle biz de bunları nakletmedik. Yalnız biz burada Bakara sûresinin son iki âyetinin tercümeleriyle faziletleri hakkında gerek Buhârî'nin gerek sair hadis müelliflerinin rivayetlerini bildireceğiz. Son iki âyetin meâlleri şöyledir: "*Resûlullah rabbinden kendisine ne indirildi ise inandı.*[34] *Müminler de her biri, 'Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine – peygamberlerden hiçbirinin arasını ayırmayız' diye– iman getirdiler ve 'Rabbimiz! Emrine icabet ve itaat ettik; Rabbimiz! Mağfiretini dileriz ve (*öldükten sonra*) sanadır dönüş!' dediler. Allah kimseye kudretinden öte teklif etmez. Herkesin kazandığı (*hayır*) nef'inedir, yüklendiği (*şer*) de zararınadır. Rabbimiz! Şayet yanıldık, yahut bilemeyerek (*bir günah*) yaptıksa bizi suçumuzla cezalandırma! Rabbimiz! Hem bizden önceki (*ümmet*)lere yüklediğin gibi bizim üzerimize ağır yük yükleme! Rabbimiz! Bize tâkatimiz yetişmeyen yükü de yükleme ve günahlarımızı affeyle, bizi mağfiret eyle, bize merhamet buyur! (*Rabbimiz*), sensin mevlâmız, kâfirler güruhuna karşı da bize yardım eyle!"*[35]

Bu dualar yedi kelime veya cümle ile yapılmış yedi nevi niyaz ve temennilerdir.

Müslim'in rivayetine göre Resûl-i Ekrem efendimiz bu mübarek kelimelerle dua ettiği zaman kabul edilerek o kelime söylendikçe taraf-ı ilâhîden, "Öyle yaptım" diye icabet buyurulmuştur.[36]

Buhârî'nin "Fezâilü'l-Kur'ân" babında Ebû Mes'ûd'dan rivayetine göre Peygamber efendimiz, "*Her kim bir gecede Bakara sûresinin âhirinden iki âyet okursa artık ona o gece* (ibadet etmek, o gece âfetlerden ve şeytanın şerrinden emin olmak üzere) *kifayet eder*" buyurmuştur.[37] Tercümenin sonunda kavis içinde gösterdiğimiz ziyadenin ilk fıkrası Abdullah b. Ömer'in rivayetinden alınmıştır.

Muâz b. Cebel radıyallahu anh da sûrenin nihayetindeki bu duaları müteakip, "âmin" (yâ rab kabul buyur) derdi. İbn Atıyye der ki: "Öyle sanıyorum ki Muâz b. Cebel 'âmin' denilmesini Resûlullah'tan rivayet etmiştir."

Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtan da, “Sûre-i Bakara’nın sonundaki iki âyeti okumadan uyuyacak aklı başında bir müslüman bulunacağını sanmıyorum!” dediği rivayet olunmuştur.

Hâkim’in, Beyhâkî’nin Ebû Zer’den rivayetlerine göre Resûl-i Ekrem, “*Bu iki âyeti öğreniniz, kadınlarınıza, oğullarınıza da öğretiniz. Çünkü bu âyetler hem salâttır, hem Kur’an’dır, hem duadır*” buyurmuştur.[38]

Son üç rivayeti tefsir kitaplarından naklettik.

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ ٱلْاٰيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ’nın, “*Kur’an* (âyetlerin)*den bir kısmı muhkem* (âyet)*lerdir*”[39] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

32 Tercümemizde kavis içinde gösterilen ziyadeler, bu hadisin “Zekât” bahsinde geçen diğer rivayet tarikinden alınmıştır. (Bkz. 736. hadis).

33 لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ.

{el-Bakara, ٢/٢٧٣.}

34 Bu cümle, Resûl-i Ekrem’in tebliğine memur olduğu tevhid akîdesi ve İslâm dini umdeleri hakkında sarsılmaz bir kanaat sahibi olduğunu ve emriyle şek ve şüphe üzerine müesses bir mefkûreden ibaret olmadığını ifade eder ki, çok mühimdir.

35 {el-Bakara, 2/285-286.} (اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ) إلى قوله تعالى (فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ).

36 {M199 Müslim, Îmân, 199.}

37 {B5008 Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân, 10.}

38 {Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 750.}

39 {Âl-i İmrân, 3/7.}

1684

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ تَلَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ هٰذِهِ الْآيَةَ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ إِلَى قَوْلِهِ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَإِذَا رَأَيْتِ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولٰئِكَ الَّذِينَ سَمَّى اللّٰهُ فَاحْذَرُوهُمْ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (Âl-i İmrân) sûresinin, "(Allah), O zü'l-celâldir ki sana bu (mukaddes) kitabı indirdi. O(nun âyetlerin)den bir kısmı muhkem (âyet)lerdir" (meâlindeki) kavl-i şerifiyle başlayan âyetini "ve hakikaten hüsnünazar ve zekâ sahiplerinden başkası da düşünüp anlayamaz" cümlesine kadar okudu. Hazret-i Âişe der ki: (Bundan sonra) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana, "Yâ Âişe! Kur'an'ın (yalnız) müteşâbih âyetlerine uyan şu dalâlet sahiplerini gördüğünde –ki Allah onları (Kur'an'da) zikir ve zemmetmiştir– onlardan sakınınız!" buyurdu. {B4547 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 1.}

İZAHI

Her şeye takdimen Hazret-i Âişe'nin hadisinde ön ve son cümlelerini bildirmekle iktifa ettiği Âl-i İmrân âyetinin tamamının meâlini bildireceğiz: "*Habîbim! O azîz, hakîm olan Allah, sana kitap indirdi. O*(nun âyetleri)*nden bir kısmı muhkem* (âyet)*lerdir. Onlar*(ın hepsi) *Kur'an* (âyetlerin)*in anasıdır. Öbürleri de müteşâbih* (âyetler)*dir. Ama şu gönüllerinde şek ve fitneye meyl olanlar fitne çıkartmak ve te'vil aramak için* (muhkemleri bırakırlar da) *yalnız onun müteşâbih olanlarına tâbi olurlar. Halbuki müteşâbih âyetlerin te'vilini ancak Allah bilir. İlimde meleke sahibi olanlar da derler ki: 'Biz bu kitâb-ı mübîne inandık. Âyetlerin muhkemînin de, müteşâbihînin de her biri rabbimiz tarafından* (gelmiş)*tir ve hakikaten hüsnünazar ve zekâ sahiplerinden başkası da hakkıyla düşünüp anlayamaz.'* "[40]

Âyetteki *muhkemât*, muhkemin cemʿidir. Muhkem "metin ve sağlam" demektir. Nasıl ki yıkılmaktan emin ve sağlam binaya muhkem denir. Istılahta *muhkem*, ibaresi yani lafızları ve kelimeleri şâriin muradına delâlet hususunda şüpheden ve şâriin muradından başka bir mânaya delâlet ihtimalinden mahfuz olan nastır. Muhkemâtın mukabili müteşâbihattır. Müteşâbihat da müteşâbihin cemʿidir. *Müteşâbih*, ibaresinin mâna-yı murada delâleti hususunda şüphe ve ihtimal bulunandır. Muhkem âyetler, tamamıyla vâzıh olup doğrudan doğruya birer burhân-ı ilmîdirler. Bu cihetle bunların umumuna âyette "*ümmü'l-kitâb*" adı verilmiştir ki "ana âyetler" demektir. Bu itibarla müteşâbihler muhkemlere râci ve birer feri bulunuyorlar. Bu sebeple de müteahhirîn müteşâbihlerin medlûllerini, muhkemlerin delâletleriyle tayin etmişlerdir. Şöyle ki: Müteşâbih, yâ hem lafzı ve hem mânası cihetiyle müteşâbih olur. Bazı sûrelerin başlarında bulunan الم، طه، يس، ق gibi hurûf-ı mukattaa müteşâbihin bu nevinin yegâne misalidirler. Bunların ne lafızları, ne de mânaları bizim için mâlûmdur. Bunların hem lafızlarını, hem de medlûllerini tayin etmek mümtenidir. Bu mukattaa harfler Allah Teâlâ ile peygamberi arasında şifre mesabesindedir. Yahut müteşâbih, yalnız mâna cihetiyle müteşâbih olur. يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ "*Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir*"[41] âyetinde "*yed*" *(*el) tabiri, yine böyle, seher vakti rabbimizin dünya semasına inerek, "*Ey kullarım! İsteyiniz, vereyim*"[42] meâlindeki hadiste vârit olduğu üzere Allah'ın birinci kat göğe inmesi tabiri. Bunlar ve bunlara benzer âyetler, hadisler mâna cihetiyle müteşâbihtir. Bu nevi âyetlerin, hadislerin ve ihtiva ettikleri lafızların lugavî mânaları mâlûm ise de o mânaların Cenâb-ı Hakk'a isnadı muhal olduğundan bunların medlûllerinin tayinini selef ulemâsı Cenâb-ı Hakk'a tefvîz etmişlerdir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî gibi selef ulemâsı âyetteki إِلَّا اللّٰهُ istisnasında vakfolunmasını iltizam ederek وَالرَّاسِخُونَ daki "vav"ın istinâfiye olduğunu kabul etmişlerdir. Sıfat-ı ilâhiyyeye dair olan nusûs da böyledir. Selef ulemâsı bu nusûsa göre Cenâb-ı Hakk'ın alîm, kadîr, basîr... olduğunu kabul edip bu sıfatların keyfiyetlerine tasaddî etmemişlerdi.

Fakat öbür tarafta tevkîfi kābil olmaz bir fıtratta bulunan fikr-i beşer müteşâbihat üzerinde de işlemeye başlamıştır ve en önce –âyette ve hadiste işaret olunduğu üzere– birtakım dalâlet sahipleri türlü türlü mânalar vermeye başlamışlardı. Bunun üzerine de müteahhirîn müteşâbih âyetleri muhkemât-ı Kur'âniyye'ye ircâ ederek muhkemlerin irşad ve delâletleriyle müteşâbihlerin medlûllerini tayin etmişlerdir. Müteahhirînin ilmî telakkilerine göre mevzubahsimiz olan âyet-i kerîme de buna müsaittir. Müteahhirîn وَالرَّاسِخُونَ daki "vâv"ın âtıfa olduğunu kabul ederek müteşâbihlerin te'vil ve tefsirlerini Allah Teâlâ bildiği gibi hüsnünazar ve ictihad sahiplerinin de muhkem nusûsun vaz' ve tesis ettiği ana kaidelere göre bilmek salâhiyetini haiz oldukları neticesine varmışlardır. Müteahhirînin bu yoldaki telakkileri وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ kavl-i şerifine de muvâfık ve daha münasip düşmektedir ki, müteşâbihlerin medlûllerini Allah Teâlâ bilir; bir de ilimde rüsûh ve meleke sahipleri bilirler; zekâ ve meleke-i akliyyesi olmayanlar anlayamazlar demek olur. Müteâhhirînin bu ictihadlarına göre, hem bir fitne ve dalâlin önü alınmış oluyordu; hem de âyette işaret olunan beşer akıl ve zekâsının payı verilmiş bulunuyordu. Aynı zamanda müteşâbihlerin medlûlleri tayin olunuyordu.

Âyet-i kerîmede ümmü'l-kitâb adı verilen ana âyetlerin hepsi muhkem olmakla beraber birbirlerine kıyas ve tatbik edilince aralarında ıtlak-takyid, umum-husus, takrir-tefsir, istisna veya nesih gibi birtakım farklar görülür. Bu cihetle usul ulemâsı umumi surette muhkemleri dört dereceye ayırmışlardır ki; zâhir, nas, müfesser, (hususi mânasıyla) muhkem dereceleridir. Müteşâbihleri de medlûllerindeki iştibah ve ihtimale göre dört dereceye ayırmışlardır ki hafî, müşkil, mücmel, (hususi mânasıyla) müteşâbih dereceleridir.

Umumi mânasıyla muhkemlerin dört derecesi, umumi mânaca müteşâbihlerin dört derecesiyle mukayese edilince, zâhirin hafî, nassın müşkil, müfesserin mücmel, muhkemin müteşâbih mukabili olduğu görülür ve müteşâbihlerin câmiasının ümmü'l-kitâb olan muhkemler câmiasıyla izah ve tefsir olunacağı anlaşılır. Şimdi şunu da anlamış bulunuyoruz ki, müteşâbihleri muhkemlerle te'vil ve tefsir edebilmek için âtîdeki işaret olunan ilm-i rüsûh ve meleke, Kur'an âyetleri arasında bu nevi mukayese ve mukabele yapabilmek melekesidir.

Müellif Buhârî'nin rivayetine göre müfessir Mücâhid, "Muhkem âyetler helâl ve harama dair olan âyetlerdir. Müteşâbih âyetler de bazısı bazısını tasdik ve tefsir eden âyetlerdir" demiştir ki, şimdi bildirdiğimiz, usul ulemâsının izahının bir fezlekesidir.

Abdullah b. Abbas'a göre, mevzumuz olan hadiste Resûlullah'ın Hazret-i Âişe'ye sakınılmasını emrettiği sapkınlardan ilk zuhur eden tâife Hâricîler'dir. Devlet teşkilâtında âmme velâyeti (devlet riyaseti)ni kabul etmeyen bu bozguncu güruh İslâm tarihinde mâlûm olan (hakemeyn) meselesinden dolayı Hazret-i Ali'yi tekfir ederek ona karşı kıyam etmişler ve bozgunculuktan şiddetle meneden bunca muhkem delili bırakıp hevâ ve heveslerine uymuşlardı.

Sonra Kaderiye, Mu'tezile, Cehmiyye taifeleri de Hâricîler'i takip etti. Her birinin birçok şubesi bulunan bu İslâm fırkaları hadiste vârit olduğu üzere yetmiş üç fırkaya bâliğ oluyordu. Resûl-i Ekrem'in, "*Bunların hepsi cehennemliktir, yalnız biri müstesna olup o da benim ve ashabımın içinde bulunduğu fırka-i nâciyedir*" buyurduğunu Hâkim *el-Müstedrek*'inde rivayet etmiştir ki bilâhare bu fırka-i nâciye Ehl-i sünnet ve cemaat namını almıştır.[43]

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Hani şu Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini az bir paraya değişenler...*"[44] meâlindeki kavl-i şerifinin tefsiri babı

40 {Âl-i İmrân, 3/7.}
41 {el-Feth, 48/10.}
42 {B6321 Buhârî, Daavât, 14.}
43 {Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 218.}
44 {Âl-i İmrân, 3/77.}

1685

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّهُ اخْتَصَمَ إِلَيْهِ امْرَأَتَانِ كَانَتَا تَخْرِزَانِ فِي بَيْتٍ فَخَرَجَتْ إِحْدَاهُمَا وَقَدْ أُنْفِذَ بِإِشْفًا فِي كَفِّهَا فَادَّعَتْ عَلَى الْأُخْرَى فَرُفِعَ أَمْرُهُمَا إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ لَذَهَبَ دِمَاءُ قَوْمٍ وَأَمْوَالُهُمْ ذَكِّرُوهَا بِاللهِ وَاقْرَءُوا عَلَيْهَا إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا فَذَكَّرُوهَا فَاعْتَرَفَتْ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ الْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre bir kere İbn Abbas'a iki kadının davası arzolunmuştu. Bu kadınlar bir evde mest gibi sahtiyan metâı dikerlerdi. Bunlardan birinin el ayasına öbür kadın tarafından biz batırılmakla mecrûh kadın evden çıkıp mücrim kadın aleyhine dava etti. Kadınların bu davası İbn Abbas'a arzolundu. (Duruşma sırasında müddeî kadının beyyinesi ve şahidi bulunmadığından müddeâ aleyhe yemin etmek düşmüştü. Yalan yere yemin etmesini önlemek için) İbn Abbas Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu hikâye etmiştir:

"Eğer nâs mücerret davalarıyla (beyyinesiz, şahitsiz) hak kazanacak olurlarsa kavmin malları, canları zayi olur. (Binaenaleyh müddeîden beyyine isteyiniz). Müddeâ aleyhe (yemin tevcih ettiğinde de) Allah adına (yalan yere) yemin etmenin fenalığını (önce kendisine) hatırlatınız ve ona şu âyeti de, 'Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini az bir paraya değişenler yok mu? İşte bunların âhirette hiç nasibi yoktur!'[45] diye okuyunuz."

Bu âyet-i kerîmedeki tahzîrler müddeâ aleyh kadına okunup anlatılınca derhal cürmünü itiraf etmiştir. (Bu davada müddeî kadın davanın ibtidâsında cürmün müddeâ aleyh tarafından îkā‘ edildiğine dair yemin etmek istediyse de) İbn Abbas müddeî kadına da, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem 'Yemin müddeâ aleyhe düşe(n bir haktı)r' buyurdu" diye cevap verdi. {B4552 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 3.}

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ اَلْاٰيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "Bazı kimselerin Resûlullah ile ashabına, '*Nâs* (Ebû Süfyân ve Mekke müşrikleri) *sizin üzerinize hareket etmek üzere toplandılar'...*"[46] âyetinin tefsiri babı

---

45 Bu âyetin alt tarafının meâli şöyledir: *"Allah, yalan yere yemin edenlere hitap* (ve iltifat) *da etmeyecek, kıyamet günü onlar*(ın yüzlerin)*e bakmayacak da, kendilerini temize çıkarmayacak da, onlar için mukadder olan âkıbet, çok acı verici bir azaptır."* {Âl-i İmrân, 3/77.}

46 {Âl-i İmrân, 3/173.}

1686

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما قَالَ حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ قَالَهَا إِبْرَاهِيمُ صَلَوَاتُ اللّٰهِ عَلَيْهِ حِينَ أُلْقِيَ فِي النَّارِ وَقَالَهَا مُحَمَّدٌ صلى الله عليه وسلم حِينَ قَالُوا إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ “Allah bize yetişir, O ne güzel vekildir” kelâmını İbrâhim salavâtullahi aleyh Nemrûd’un ateşine atıldığı sırada söylemiştir. Bir de Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem –kendisiyle ashabından bazı kimselere müşrikler aleyhinizde toplandılar dedikleri ve bu suretle müslümanları korkutmak istedikleri zaman– söylemiştir. Halbuki bu korkutmak teşebbüsü müslümanların imanlarını ve iradelerini arttırmıştı ve حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ demişlerdi. {B4563 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 13.}

İZAHI

İbn Abbas’tan rivayet olunduğuna ve İbn İshak, Mücâhid, Katâde, İkrime gibi tâbiî râvilerinin de hikâye ettiklerine göre, Ebû Süfyân Uhud Harbi’nden dönerken, “Yâ Muhammed! Gelecek sene Bedir panayırı günlerinde de istersen –dostlarımızı öldürdüğünüz– Bedir mevkiinde sizinle birleşelim” demişti. Bunun üzerine de Resûl-i Ekrem, “*İnşallah*” diye cevap vermişti.

Gelecek sene hulûl edince Ebû Süfyân bir kısım Mekke müşrikleriyle beraber hareket edip Merrüzzahrân mevkiine gelip konmuştu. Fakat Cenâb-ı Hak bu düşman reisinin gönlüne bir korku saldı. Hemen Mekke'ye dönmeye karar verdi. Bu sırada Eşca' kabilesi reisi Nuaym b. Mes'ûd yanında bir kafile ile çıkageldi. Medine'ye gidiyorlardı. Nuaym o sırada henüz müslüman olmamıştı. Ebû Süfyân Nuaym'a, "Bu sene burada buluşmak ve cenkleşmek üzere Muhammed ile sözleşmiştik. Fakat benim burada fazla durmaya vaktim müsait değil. Al sana on deve. Medine'ye vardığında Muhammed'i korkut! Büyük bir kuvvetle gelmişler, sizi bekliyorlar, de!" diye tâlimat verdi. Nuaym, Medine'ye geldiğinde Resûl-i Ekrem'in asker teçhiz etmekte olduğunu görünce, "Ebû Süfyân Mekkeliler'i başına toplayıp gelmiş, bir kişi geri kalmamış, vazgeçin. Giderseniz hiçbiriniz geri gelmez" diye tehdit etmişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ "*Allah bize yetişir, O ne güzel vekildir*" buyurup maiyetiyle hareket etti. Bedir mevkiine vardıklarında orada düşmandan eser bulamadılar. Panayırın devamı müddeti olan sekiz gün orada kaldılar. Ashâb-ı kirâm yanlarında ticaret malı da getirmişlerdi. Bir misli kazancı ile satarak Medine'ye döndüler. İslâm tarihinde bu sefer Bedr-i Suğrâ (Küçük Bedir) seferi ile anılır. Bedr-i Kübrâ (Büyük Bedir) ise zafer menkıbeleriyle dolu olan ilk İslâm gazâsıdır.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Ey müminler, siz hem mallarınızda, hem canlarınızda muhakkak imtihan olunacaksınız ve gerek sizden önce kitap verilen* (yahudi)*lerden gerek müşrik* (hıristiyan)*lardan herhalde sizi incitecek birçok söz de işiteceksiniz!* (Ey müslümanlar!) *Siz bütün bunlara sabredip Allah'a muhalefetten sakınırsanız iyi biliniz ki, bu* (sabır ve takvâ sizin için) *yapılması gereken işlerdendir*"[47] kavl-i şerifinin tefsiri babı

47 {Âl-i İmrân, 3/186.} *Buhârî* metninde âyetin bir parçası zikrolunmuştu. Tercümemiz âyetin tamamına aittir.

1687

•.•.•

عَنْ أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ رَكِبَ عَلَى حِمَارٍ عَلَى قَطِيفَةٍ فَدَكِيَّةٍ وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَرَاءَهُ يَعُودُ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ فِي بَنِي الْحَارِثِ بْنِ الْخَزْرَجِ قَبْلَ وَقْعَةِ بَدْرٍ حَتَّى مَرَّ بِمَجْلِسٍ فِيهِ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ وَذٰلِكَ قَبْلَ أَنْ يُسْلِمَ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيٍّ فَإِذَا فِي الْمَجْلِسِ أَخْلَاطٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُشْرِكِينَ عَبَدَةِ الْأَوْثَانِ وَالْيَهُودِ وَالْمُسْلِمِينَ وَفِي الْمَجْلِسِ عَبْدُ اللهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَلَمَّا غَشِيَتِ الْمَجْلِسَ عَجَاجَةُ الدَّابَّةِ خَمَّرَ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيٍّ أَنْفَهُ بِرِدَائِهِ ثُمَّ قَالَ لَا تُغَبِّرُوا عَلَيْنَا فَسَلَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَيْهِمْ ثُمَّ وَقَفَ فَنَزَلَ فَدَعَاهُمْ إِلَى اللهِ وَقَرَأَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ أَيُّهَا الْمَرْءُ إِنَّهُ لَا أَحْسَنَ مِمَّا تَقُولُ إِنْ كَانَ حَقًّا فَلَا تُؤْذِنَا بِهِ فِي مَجَالِسِنَا ارْجِعْ إِلَى رَحْلِكَ فَمَنْ جَاءَكَ فَاقْصُصْ عَلَيْهِ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ رَوَاحَةَ بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ فَاغْشَنَا بِهِ فِي مَجَالِسِنَا فَإِنَّا نُحِبُّ ذٰلِكَ فَاسْتَبَّ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْيَهُودُ حَتَّى كَادُوا يَتَثَاوَرُونَ فَلَمْ يَزَلِ النَّبِيُّ ﷺ يُخَفِّضُهُمْ حَتَّى سَكَنُوا ثُمَّ رَكِبَ النَّبِيُّ ﷺ دَابَّتَهُ فَسَارَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ يَا سَعْدُ أَلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالَ أَبُو حُبَابٍ يُرِيدُ عَبْدَ اللهِ بْنَ أُبَيٍّ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ يَا رَسُولَ اللهِ اعْفُ عَنْهُ وَاصْفَحْ عَنْهُ فَوَالَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَقَدْ جَاءَ اللهُ بِالْحَقِّ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ وَلَقَدِ اصْطَلَحَ أَهْلُ هٰذِهِ الْبُحَيْرَةِ عَلَى أَنْ يُتَوِّجُوهُ فَيُعَصِّبُونَهُ بِالْعِصَابَةِ فَلَمَّا أَبَى اللهُ ذٰلِكَ بِالْحَقِّ الَّذِي أَعْطَاكَ اللهُ شَرِقَ بِذٰلِكَ فَذٰلِكَ فَعَلَ بِهِ مَا رَأَيْتَ فَعَفَا عَنْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ يَعْفُونَ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَأَهْلِ الْكِتَابِ كَمَا أَمَرَهُمُ اللهُ تَعَالَى وَيَصْبِرُونَ عَلَى الْأَذَى حَتَّى أَذِنَ اللهُ فِيهِمْ فَلَمَّا غَزَا رَسُولُ اللهِ ﷺ بَدْرًا فَقَتَلَ اللهُ بِهِ صَنَادِيدَ كُفَّارِ قُرَيْشٍ قَالَ ابْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَعَبَدَةِ الْأَوْثَانِ هٰذَا أَمْرٌ قَدْ تَوَجَّهَ فَبَايِعُوا الرَّسُولَ ﷺ عَلَى الْإِسْلَامِ فَأَسْلَمُوا.

TERCÜMESİ

Üsâme b. Zeyd radıyallahu anhümâdan rivayete göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Bedir Vak‘ası’ndan önce bir gün Fedek dokuması kaplı saçaklı palan vurulmuş bir merkep üzerine binip (henüz çocuk bulunan) Üsâme b. Zeyd’i terkisine alarak Hâris b. Hazrec mahallesinde(ki evinde hasta bulunan) Sa‘d b. Ubâde’yi iyâdeye gitmişti. Giderken yolda Abdullah b. Übey b. Selûl’ün içinde bulunduğu bir meclise uğradı. Bu vak‘a Abdullah b. Übey müslüman olmazdan evveldi. Bu mecliste müslümanlardan, puta tapan müşriklerden, yahudilerden karışık birtakım kimseler vardı. Abdullah b. Revâha da[48] bu mecliste bulunuyordu. Merkebin kaldırdığı toz, meclisi kaplamakla Abdullah b. Übey kaftanıyla burnunu kapadı. Sonra, “Bizim üzerimizi tozlatmayınız” dedi, Resûlullah onlara selâm verdi. Sonra da orada durup merkepten indi ve onları İslâm’a davet etti ve onlara Kur’an okudu. Bunun üzerine Abdullah b. Übey, “Ey kişi! Bu söylediklerin hak ve gerçekse bunlardan güzel bir şey olamaz. Fakat bizim meclisimize gelip de bizi bununla ezâlandırma! Kendi menziline git, sana gelen olursa ona anlat!” dedi. Bunun üzerine (büyük şair) Abdullah b. Revâha, “Yâ Resûlellah! (İbn Übeyy’e bakma) meclislerimiz(e her zaman teşrif buyur, huzurunuz)da bizi Kur’an(ın belâgatı) ile ört, onun nurlarıyla bürü! Biz duanızı, Kur’an okumanızı çok severiz” dedi. Bunun üzerine müslümanlarla müşrikler, yahudiler sövüşmeye başladılar. Hatta birbirlerini öldürmeye yaklaştılar. Resûlullah ise onları daima teskin buyurdu. Nihayet yatıştılar. Sonra Resûl-i Ekrem merkebine binip yürüdü. En sonu Sa‘d b. Ubâde’nin evine varıp girdi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (ensarın ve Hazrec kabilesinin ulularından olan) Sa‘d’a, (bk. 1151. hadis), “Ey Sa‘d! –Abdullah b. Übeyy’i kastederek– Ebû Hubâb’ın ne söylediğini duymadın mı? (Duymuş ol ki) o, şöyle şöyle söyledi” (diye biraz önce geçen vak‘ayı anlattı). Sa‘d b. Ubâde, “Yâ Resûlellah! Siz İbn Übeyy’in kusurunu affedin, biraz da mâzur görün. Sana Kur’an indiren Cenab-ı Hakk’a yemin ederim ki Allah’ın iradesi size nübüvvet vermek suretiyle tecelli etti. Halbuki şu beldecik (Medine) halkı İbn Übeyy’(in başın)a taç giydirmeye, üzerine de melike mahsus sarık sarmaya, (bu suretle kendilerine melik edinmeye) hazırlanmışlardı. Vaktâ ki Allah Teâlâ size ihsan buyurduğu hakk-ı nübüvvetle onların bu tasavvurlarını mümteni bir hale koydu. Bu mahrumiyetle İbn Übey mahzun ve mükedder

oldu. Yâ Resûlellah! İşte bu kederle İbn Ubey gördüğünüz çirkin harekette bulunmuştur. (Siz af buyurunuz)" dedi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de affetti. Esasen Resûlullah ile ashabı bu hususta vârit olan Allah'ın emri veçhile gerek müşriklerin, gerek Ehl-i kitabın kusurlarını affedip ezâlarına sabrediyorlardı. En sonu Allah Teâlâ (tedâfüî) harbe izin verdi. Bu müsaade üzerine Resulullah Bedir Gazâsı'nı ihtiyar edip Allah Teâlâ İslâm ordusunun eliyle Kureyş müşriklerinin azmanlarını öldürünce İbn Übey b. Selûl ile onun, müşriklerden ve putlara tapanlardan yardakçıları, "Artık Bedir Vak'ası Müslümanlığa teveccüh etmiş açık bir galebedir" dediler ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme İslâm üzere biat edip müslüman oldular.[49] {B4566 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 15.}

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Habîbim! Hani o yaptıkları hîlekârlıklara sevinen*[50] *ve yapmadıkları faziletlerle metholunmayı seven* (münafık) *kimseler yok mu? Sen onları azaptan selâmette sanma! Sakın böyle sanma, çünkü onlar için çok acıtıcı bir azap mukarrerdir*"[51] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

48 Ensarın en büyük şairlerinden biri bulunan Abdullah b. Revâha'nın hal tercemesi için 596, 623 ve 644. hadislerin izahına bakınız!

49 Abdullah b. Übey b. Selûl'ün ve onun riyaset ettiği habis zümrenin müslüman olmaları zâhirî idi. Hakikatte kinlerini ve husumetlerini gönüllerinde gizlemişler ve her vesile ile fesad çıkarmışlardır. Münafık adıyla anılan bu zümrenin ve reislerinin kirli hayatlarını anlamak için 629 ve 1151. hadislerin izahına bakınız!

50 Bu tercüme, âyet-i kerîmenin لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا kıraatine göredir.

51 {Âl-i İmrân, 3/188.}

1688

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ أَنَّ رِجَالًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا خَرَجَ إِلَى الْغَزْوِ تَخَلَّفُوا عَنْهُ وَفَرِحُوا بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَإِذَا قَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ اعْتَذَرُوا إِلَيْهِ وَحَلَفُوا وَأَحَبُّوا أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةَ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında münafıklardan birtakım kimseler Resûlullah gazâya çıktığı zaman ondan arkada kalırlardı ve Resûlullah'tan geri kalıp (evlerinde) oturmalarına ferahlanırlardı. Resûlullah muharebeden dönüp geldiği zaman da (vâhî) birtakım özür arz ile yemin ederler ve işlemedikleri bir iş ile kendilerinin metholunmalarını arzu ederlerdi. Münâfıkların bu nifakkârane vaziyetleri üzerine bunlar hakkında bu babın unvanındaki âyet nâzil oldu.[52] {B4567 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 16.}

---

52 Tebük Seferi ve bu seferden geri kalan münafıkların ahvalini tasvir eden 1659 numaralı Kâ'b b. Mâlik hadisine de bakınız!

1689

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ وَقَدْ قِيلَ لَهُ لَئِنْ كَانَ كُلُّ امْرِئٍ فَرِحَ بِمَا أُوتِيَ وَأَحَبَّ أَنْ يُحْمَدَ بِمَا لَمْ يَفْعَلْ مُعَذَّبًا لَنُعَذَّبَنَّ أَجْمَعُونَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَمَا لَكُمْ وَلِهَذِهِ إِنَّمَا دَعَا النَّبِيُّ ﷺ يَهُودَ فَسَأَلَهُمْ عَنْ شَيْءٍ فَكَتَمُوهُ إِيَّاهُ وَأَخْبَرُوهُ بِغَيْرِهِ فَأَرَوْهُ أَنْ قَدِ اسْتَحْمَدُوا إِلَيْهِ بِمَا أَخْبَرُوهُ عَنْهُ فِيمَا سَأَلَهُمْ وَفَرِحُوا بِمَا أُوتُوا مِنْ كِتْمَانِهِمْ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre (Medine Valisi Mervân tarafından kapıcısı Râfi‘ vasıtasıyla) İbn Abbas'tan şöyle bir sorgu soruldu: "(Kur'an'da bildirildiği üzere) kendisine verilen dünyalıkla ferahlanan ve yapmadığı bir işle metholunmaya sevinen her (müslüman) kişi azap olunacaksa, bütün müslümanlar herhalde azap olunacak (demek)tir?"

İbn Abbas bu suale şöyle cevap vermiştir: (Âl-i İmrân sûresindeki) bu âyetle sizin aranızda ne münasebet var? (Bu âyet yahudiler hakkında nâzil olmuştur). Bir kere Resûlullah yahudileri çağırıp onlara (Tevrat'taki evsafına dair) bir sual sordu. Onlar da sualin hakiki cevabını sakladılar da onun başkasını haber verdiler. Bununla beraber verdikleri bu cevap ile Resûlullah indinde takdir de olunduklarını sandılar ve hakikati gizleyerek verdikleri cevaba sevindiler. {B4568 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 16.}

İZAHI

Buhârî metninde ve hadisin sûret-i sevkine dair fıkrasında işaret olunduğu üzere bu suali Mervân, Muâviye'nin hilâfeti zamanında Medine valisi iken İbn Abbas'tan sormuştur. Tarihî kıymetine mebnî tercümemizde kavis içinde gösterdik.

Unvandaki Âl-i İmrân âyetinin sebeb-i nüzûlü hakkında *Buhârî* iki hadis rivayet etmiştir ki ikisini de tercüme etmiş bulunuyoruz. Birinci hadise göre âyet, münafıklar hakkında nâzil olmuştur. İkinci hadiste de İbn Abbas, yahudiler hakkında nâzil olduğunu haber veriyor. Şu halde âyet-i kerîmede haber verilen ahlâkî hüküm ve uhrevî ceza hem münafıklara, hem de yahudilerle müşriklere şâmil bulunuyor. Çünkü her iki hadiste haber verilen cürümler –ki hilekârlık, gaddarlık, hak ve hakikati saklamak gibi fazîhalardır– münafıklarla yahudiler ve müşrikler, hatta bunların ahlâkında bulunan hilekâr müslümanlar arasında müşterek cürümlerdir. Cezaları da yine aralarında müşterek azâb-ı elîmdir.

NİSÂ SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Ey yetim velileri* (velâyetinizdeki) *öksüz kızların haklarında adalet edemeyeceğinizi,* (mehirlerini emsali veçhile veremeyeceğinizi) *bilir veya sanırsanız size helâl olan başka kadınlardan nikâh ediniz!*"[53] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

53 {en-Nisâ, 4/3.}.

1690

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّها سَأَلَهَا عُرْوَةُ عَنْ قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَقَالَتْ يَا ابْنَ أُخْتِي هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرِ وَلِيِّهَا تَشْرَكُهُ فِي مَالِهِ وَيُعْجِبُهُ مَالُهَا وَجَمَالُهَا فَيُرِيدُ وَلِيُّهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا بِغَيْرِ أَنْ يُقْسِطَ فِي صَدَاقِهَا فَيُعْطِيَهَا مِثْلَ مَا يُعْطِيهَا غَيْرُهُ فَنُهُوا عَنْ أَنْ يَنْكِحُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ وَيَبْلُغُوا لَهُنَّ أَعْلَى سُنَّتِهِنَّ فِي الصَّدَاقِ فَأُمِرُوا أَنْ يَنْكِحُوا مَا طَابَ لَهُمْ مِنَ النِّسَاءِ سِوَاهُنَّ قَالَتْ عَائِشَةُ وَإِنَّ النَّاسَ اسْتَفْتَوْا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ هٰذِهِ الْآيَةِ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ الْآيَةَ قَالَتْ عَائِشَةُ وَقَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي آيَةٍ أُخْرَى وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ رَغْبَةُ أَحَدِكُمْ عَنْ يَتِيمَتِهِ حِينَ تَكُونُ قَلِيلَةَ الْمَالِ وَالْجَمَالِ قَالَتْ فَنُهُوا أَنْ يَنْكِحُوا عَمَّنْ رَغِبُوا فِي مَالِهِ وَجَمَالِهِ مِنْ يَتَامَى النِّسَاءِ إِلَّا بِالْقِسْطِ مِنْ أَجْلِ رَغْبَتِهِمْ عَنْهُنَّ إِذَا كُنَّ قَلِيلَاتِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre (bir kere hemşirezadesi) Urve, azîz ve celîl olan Allah'ın, "Yetimlerin haklarına adalet edemeyeceğinizden korkarsanız" kavl-i şerifinin tefsirini sordu. Âişe hazretleri şöyle cevap verdi: "Ey hemşiremoğlu! Âyetteki 'yetâma' ile murat olunan öksüz kızdır ki o, velisinin velâyet ve vesayeti altında bulunup mal hissesinde veliye ortak olur ve malı, cemali velisinin hoşuna gider. Bu cihetle o sene velisi onu zevce edinmek ister. Fakat mihrinde adalet etmek ve başkasının verdiği kadar mehir vermek istemez. İşte (bu âyette) o çeşit velilerin velâyeti altındaki yetim kızları –haklarında adalet ve onların mehirlerini en yüksek miktarına yükseltmedikçe– nikâh etmeleri nehyolunup bunlardan başka kendilerine helâl olan kadınlardan nikâh etmeleri emrolunmuştur." Hazret-i Âişe (rivayetine devam ederek) der ki: "Bu âyet nâzil olduktan sonra nâs, Resûlullah'a istiftâ edip sordular. Bunun üzerine azîz ve celîl olan Allah Teâlâ da şu âyeti inzâl buyurdu: Habîbim senden kadınlar hakkında fetva isterler. Onlara de ki: Kadınlar(ın mirası) hakkındaki fetvayı Allah size veriyor. Kur'an'da size karşı okunan âyetlerde şol kadınların öksüz kızları hakkındadır ki: Onlara (ya malına ve güzelliğine imrenip nikâh ettiği halde) mihr-i mislini vermeyiniz ve (yahut fakir ve çirkin diye) nikâh etmek istemeyiniz!"[54]

Hazret-i Âişe (rivayetine devamla) der ki: Azîz ve celîl olan Allah'ın, وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ cümlesinin medlûlü, velâyetindeki öksüz kızcağızın malı ve güzelliği az olunca onu nikâh etmek istemiştir. Hazret-i Âişe der ki: Bu mal ve cemali fakir olan öksüz kızlara rağbet etmediklerinden dolayı malına ve cemaline rağbet ettikleri yetim kızları –adalete riayet etmedikçe– nikâh etmekten evliyâ-yı yetîm nehiy olundular. {B4574 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ), 1.}

İZAHI

Gerek âyetin, gerek dar bir metin ile rivayet olunan girift bir mevzua dair hadisin iyice anlaşılması için İslâm'dan önceki yetim kızlara ait nikâh vaziyetini mütalaa etmek icap eder. Câhiliye zamanında Araplar arasındaki teamüle göre bir kişi velâyet ve vesayeti altındaki öksüz kızın üzerine maşlahını atarsa, örfen "Bu kız benimdir" demek olup kızın velisinden başka bir kimse, onu nikâha ebedî surette talip olamazdı. Veli olan kişi, kız güzel olur da kendisi nikâh etmek isterse, nikâh ederdi ve kızın emsali arasındaki teamüle göre takdir ve tayini lâzım gelen mihri vermezdi. Bununla beraber kızcağızın verâset muktezâsı sahip olduğu malını kendi malıyla birlikte idare ve tenmiye ederek kendisi istifade ederdi. Öksüze bir şey vermezdi. Kız güzel olmaz, dulu nikâh etmek istemezse başkasıyla evlenmesine mani olurdu. Araplar arasında "*gazeve*" denilen çapulculuk âdeti eseri olarak bu yolda vesâyet altına giren öksüz kızlar çok olurdu. Bir velinin velâyeti altında ona, on beşe kadar öksüz kızlar bulunduğu olurdu. Veliler bunların hepsini veya arzu ettiği miktarını pek az mehir –vefatında malına vâris olmak için– nikâh edebilmek hakkını haizdi. Mallarında da dilediği gibi tasarruf ederdi. Nikâh etmediklerini başkasına vermediği gibi malına bir an evvel vâris olmak için türlü işkencelerle ağır işlerde kullanırlardı. Hadiste zikrolunan âyetlerle bu insafa, adalete mugayir olan âdet yasak olunup öksüz kızlar güzel olsun olmasın, zengin olsun olmasın müsavi ve âdil bir muameleye tâbi tutulup bunların emsaline göre mehir tesmiye edilerek nikâh olunmaları ve mehir tesmiye olunmadan nikâh olunanların mihr-i misle nâil olmaları ve mallarında âdilâne tasarruf olunmaları emrolunmuştur. Hazret-i Ömer bu emir ve nehiy tatbikinde yetim velilerine cebrî tavsiyede bulunarak, "Velâyetinizdeki öksüz kızlar güzel ve zenginse başkasına veriniz. Değilse kendiniz nikâh ediniz" der idi.

Mevzubahis olan ve yetim kızları tezevvüç etmesi melhuz olan veliler, mutlak olmayıp ancak amcaoğulları gibi nikâh düşen akrabadır.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَ: يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Allah Teâlâ* (büyük, küçük, kız, oğlan) *bütün çocuklarınız hakkında* (mirası) *size farz kılıyor...*"[55] kavl-i şerifinin tefsiri babı[56]

---

54 وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ... الآية.

{en-Nisâ, ٤/١٢٧.}

Bu âyet-i kerîmenin hadis metninde iki kelimesi zikredildiği halde iyice anlaşılması için tamamını tercüme ettik.

55 {en-Nisâ, 4/11.}.

56 Aşağıda tercüme edeceğimiz hadisin rivayetine dair bazı intikadlar gelecektir. Bunların iyice anlaşılması için bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlünü bu hâşiyemizde bildireceğiz. Şöyle ki: İslâm'dan evvel Câhiliye devrinde verâset büyük erkek evlâda münhasır olup, kızlar, küçük çocuklar mirastan mahrum edilirdi. Aşağıda Saîd b. Rübeyyi' mirasında görülecektir. Sonra unvanımızda bu miras âyeti nâzil olarak müteveffânın büyük, küçük, oğlan, kız bütün evlâdının mirasa nâil oldukları bildirildi.

1691

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ عَادَنِي النَّبِيُّ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي بَنِي سَلِمَةَ مَاشِيَيْنِ فَوَجَدَنِي النَّبِيُّ ﷺ لَا أَعْقِلُ فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مِنْهُ ثُمَّ رَشَّ عَلَيَّ فَأَفَقْتُ فَقُلْتُ لَهُ مَا تَأْمُرُنِي أَنْ أَصْنَعَ فِي مَالِي يَا رَسُولَ اللهِ فَنَزَلَتْ يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلَادِكُمْ.

TERCÜMESİ

Câbir radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Beni bir hastalığımda Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Ebû Bekir radıyallahu anh ile beraber yaya olarak Benî Selime (yurdun)daki evime gelerek ziyaret etmişlerdi. Resûlullah beni bir şey anlamaz derecede baygın bulmuştu. Bunun üzerine (abdest) suyu isteyip abdest almış, sonra abdest suyundan bir miktarını benim üzerime serpmişti. Hemen ben ayıldım ve "Yâ Resûlellah! Malımda (verâset hususunda) ne suretle tasarruf etmemi emredersiniz?" diye sordum. (Şu meâldeki), "Allah çocuklarınız hakkında mirası emrediyor!" kavl-i şerifi nâzil oldu. {B4577 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 4.}

İZAHI

Mevzumuz olan Câbir hadisine göre يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ âyeti Câbir hakkında nâzil olmuştur. Fakat Câbir'in çocukları olmadığı gibi babası da vefat etmişti. Binaenaleyh Câbir usul ve fürûu olmayan kelâle idi. Bu cihetle ehl-i intikād yukarıdaki âyetin Câbir hakkında nâzil olduğuna dair bu rivayete râvinin vehmidir diyerek Câbir hakkında nâzil olan şu kelâle âyeti olduğunu bildirmişlerdir ki meâli şöyledir: "*Habîbim! Senden* (usul ve fürûu olmayan müteveffânın mirası hakkında) *fetva isterler. De ki:* (Böyle babası ve çocukları olmayan) *kelâle hakkında Allah şöyle fetva veriyor:...*"[57] Müslim'in, Nesâî'nin rivayetleri de bunu teyit eder mahiyettedir. Tirmizî'nin rivayetine göre Hazret-i Câbir demiştir ki; Uhud Gazâsı şehidlerinden Saîd b. Rübeyyi'in karısı, Saîd'den olan iki kız çocuğunu yanına alıp Resûlullah'a gelerek, "Yâ Resûlellah! Bu kızlar Uhud'da yanında şehid düşen Saîd'in kızlarıdır. Bunların mallarını amcaları almış, bunlara bir şey bırakmamıştır. Bunları nikâh da etmemiştir. Bu kızlara mal mirası düşer mi?" diye sordu. Resûlullah, "*Biraz sabrediniz, elbette Allah hükmedecektir*" buyurdu. Bunun üzerine unvanımızdaki, يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ kavl-i şerifiyle başlayan miras âyetleri nâzil oldu. Resûlullah kızların amcalarını çağırttı. Saîd'in malının üçte ikisinin iki kıza, sekizde birinin karısına verilmesini; geri kalanın da kendisine ait olduğunu bildirdi.[58] Tirmizî'nin Câbir hadisi vâzıhan gösterir ki unvandaki âyetin bir cümlesiyle işaret olunan miras âyeti, Saîd b. Rübeyyi'in mirası hakkında nâzil olmuştur, Câbir hakkında değil. Câbir hakkında nâzil olan kelâleye aittir. Bu cihetle ehl-i intikād Câbir hakkında iddia olan rivayet, râvinin vehmidir demişlerdir.

قَوْلُهُ تَعَالَى: إِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ أَلْاٰيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Şüphesiz ki Allah, zerre ağırlığınca zulmetmez*"[59] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

57 {en-Nisâ, 4/176.} يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ

58 {T2092 Tirmizî, Ferâiz, 3.}.

59 {en-Nisâ, 4/40.}.

1692

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ ﵁ قَالَ أَتَى نَاسٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَذَكَرَ حَدِيثَ الرُؤْيَةِ وَقَدْ تَقَدَّمَ بِكَمَالِهِ ثُمَّ قَالَ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ تَتْبَعُ كُلُّ أُمَّةٍ مَا كَانَتْ تَعْبُدُ فَلَا يَبْقَى مَنْ كَانَ يَعْبُدُ غَيْرَ اللهِ مِنَ الْأَصْنَامِ وَالْأَنْصَابِ إِلَّا يَتَسَاقَطُونَ فِي النَّارِ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ مِنْ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ وَغُبَّرَاتُ أَهْلِ الْكِتَابِ فَيُدْعَى الْيَهُودُ فَيُقَالُ لَهُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ قَالُوا كُنَّا نَعْبُدُ عُزَيْرَ ابْنَ اللهِ فَيُقَالُ لَهُمْ كَذَبْتُمْ مَا اتَّخَذَ اللهُ مِنْ صَاحِبَةٍ وَلَا وَلَدٍ فَمَاذَا تَبْغُونَ قَالُوا عَطِشْنَا رَبَّنَا فَاسْقِنَا فَيُشَارُ أَلَا تَرِدُونَ فَيُحْشَرُونَ إِلَى النَّارِ كَأَنَّهَا سَرَابٌ يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا فَيَتَسَاقَطُونَ فِي النَّارِ ثُمَّ يُدْعَى النَّصَارَى فَيُقَالُ لَهُمْ مَاكُنْتُمْ تَعْبُدُونَ قَالُوا كُنَّا نَعْبُدُ الْمَسِيحَ ابْنَ اللهِ فَيُقَالُ لَهُمْ كَذَبْتُمْ مَا اتَّخَذَ اللهُ مِنْ صَاحِبَةٍ وَلَا وَلَدٍ فَيُقَالُ لَهُمْ مَاذَا تَبْغُونَ فَكَذٰلِكَ مِثْلَ الْأَوَّلِ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ مِنْ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ أَتَاهُمْ رَبُّ الْعَالَمِينَ فِي أَدْنَى صُورَةٍ مِنَ الَّتِي رَأَوْهُ فِيهَا فَيُقَالُ مَاذَا تَنْتَظِرُونَ تَتْبَعُ كُلُّ أُمَّةٍ مَا كَانَتْ تَعْبُدُ قَالُوا فَارَقْنَا النَّاسَ فِي الدُّنْيَا عَلَى أَفْقَرِ مَا كُنَّا إِلَيْهِمْ وَلَمْ نُصَاحِبْهُمْ وَنَحْنُ نَنْتَظِرُ رَبَّنَا الَّذِي كُنَّا نَعْبُدُ فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ فَيَقُولُونَ لَا نُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bazı kimseler gelerek, “Yâ Resûlellah! Kıyamet gününde rabbimizi görecek miyiz?” diye sormuşlardı. –Müellif Buhârî yukarıda rivayeti geçen rü’yet hadisini burada tekmil zikretti.–[60] Bundan sonra Resûl-i Ekrem buyurdu ki, “Kıyamet günü hulûl ettiğinde bir dellâl, ‘Her ümmet neye ve kime tapıyor idiyse peşine düşsün!’ diye ilân edecek. Bunun üzerine Allah’tan başka şeylere ve putlara, heykellere tapagelen ne kadar müşrikler varsa –onlardan hiçbiri geri kalmaksızın– cehenneme dökülecekler. Artık ortalıkta yalnız Allah’a ibadet eden gerek sâlih, gerek fâcir kimselerin (müşrik olmayan) Ehl-i kitap bakiyelerinden başka kimse kalmayınca yahudilerden geri kalanlar çağrılacak ve onlara, ‘Siz, kime ibadet ederdiniz?’ diye sorulacak. Onlar, ‘Allah’ın oğlu Üzeyir’e’ diye cevap verecekler. Bunun üzerine onlara, ‘Yalan söylüyorsunuz. Allah hiçbir eş ve oğul edinmedi’ denilecek. ‘Şimdi siz ne istersiniz?’ diye sorulacak. Onlar da, ‘Ey rabbimiz! Çok susadık, bize su ihsan et’ diyecekler. Bunun üzerine onlara, ‘Haydi suya geliniz’ diye işaret olunacak ve cehenneme doğru sevkolunacaklar. Cehennem onlara serap gibi görülecek. (Su sanarak) birbirlerini çiğneyerek giderken cehenneme düşecekler. Sonra nasârâ çağrılacaklar. Onlara da, ‘Siz kime kulluk ederdiniz?’ diye sorulacak. Onlar da, ‘Allah’ın oğlu Mesîh (Îsâ’ya)’ diyecekler. Onlara da, ‘Yalan söylüyorsunuz. Allah ne eş, ne oğul edindi’ denilecek ve ne dilekleri olduğu sorulacak. Onlar da yahudilerin sevkolundukları gibi cehenneme sevkolunacaklar.

Artık ortada sâlih veya fâsık olarak Allah'a ibadet ve ubûdiyyet eden mümin muvahhidlerden başka kimse kalmayınca âlemlerin rabbi onlara (mahlûkattan hiçbir şeye benzememek düsturuyla) bildikleri en yakın bir sıfatta tecelli edecek ve Allah Teâlâ tarafından bu muvahhidlere, 'Ya siz ne bekliyorsunuz? (Görüyorsunuz ya) her ümmet ibadet ettiği şeyin ardına düşüyor' buyuracak. Onlar da, 'Ey rabbimiz! Biz dünyada bu şirk ve küfür sahiplerinden –kendilerine en çok muhtaç olmaklığımıza rağmen (dünyada)– ayrı yaşadık. (Senin rızan için) bunlarla görüşmedik. (Şimdi onlara uyar mıyız?) Biz şimdi kendisine kulluk edegeldiğimiz rabbimiz(in kerem ve inayetin)i bekliyoruz' diyecekler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak iki, yahut üç defa, 'Ben sizin rabbinizim' buyuracak. Onlar da her defasında, 'Allah'a hiçbir şeyi şerik etmeyiz' diyecekler." {B4581 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 8.}

İZAHI

Rü’yet hadisi rivayet tariklerinin çokluğu ile meşhur olan hadislerdendir. Uzun, kısa birçok ve birbirini izah eder mahiyette metinlerle rivayet olunmuşlardır (450 numaralı Ebû Hüreyre hadisinin izahına bakınız). Bütün bu rivayetlerde Mu‘tezile, Havâric, bazı Mürcie gibi ehl-i bid‘atı red vardır. Bunların müdafaa ettikleri teze göre Allah Teâlâ’yı mahlûkattan hiçbir şey göremez ve görmesi aklen muhaldir. Şüphesiz bu tez çok hatalıdır ve cahilânedir. Çünkü âhirette Allah Teâlâ’nın mümin ve muvahhid kullarına tecelli edip görünmesi Kitap ve Sünnet ile ve ümmetin icmâıyla sabit bir hakikattir. Bunu Resûl-i Ekrem efendimizden yirmi bu kadar sahâbî rivayet etmiştir. Tâbiî ve etbâu’t-tâbiî devirlerine ait râvileri ise yüzlere, binlere bâliğ olmuştur. Sonra Mu‘tezile ve emsalinin iddia ettikleri muhâl-i aklî ise dünyadakı eşyayı görüş şartlarımızın rü’yetullaha kıyas ve tatbikinden neş’et etmiştir ki gaibi şahide, bâkiyi fâniye ve vâcibü’l-vücûdu rü’yeti, hadisatı rü’yete kıyas ve tatbikten ibaret olup bâtıldır. Bir hulâsasını arzettiğimiz bu bahis ilm-i kelâm kitaplarında bütün tafsilâtıyla incelenmiştir. Âhirette Allah Teâlâ’nın muvahhid kullarına görünmesi, onların da Cenâb-ı Hakk’ı görmeleri itikadî bir hakikat olmakla beraber dünyada görünmesi ve görülmesi keyfiyeti ve bunun imkân veya imtinaı, vukuu veya adem-i vukuu da incelenmiştir. Gerek sadr-ı İslâm’daki ulemânın, gerek sonra yetişen mütekellimînin cumhurunun mezhebi, dünyada da rü’yetullahın mümkün olduğu, fakat vâki olmadığı suretindedir. İmam Ebü’l-Hasan el-Eş‘arî’den ise vukuuna ve adem-i vukuuna dair müsbet ve menfi iki ictihadı rivayet olunmuştur.

Şu da bilinsin ki, bu hadiste bildirilen rü’yet, Allah’ı görüş değildir. Bu rü’yet yalnız Allah’ın kendi has kullarıyla Allah’tan başka birtakım mahlûkata kulluk edenlerin aralarını fark ve temyiz için vâki olan ilâhî bir tecellidir. Cennetteki rü’yet, sevap ve keramet olarak rü’yettir; bundan başkadır.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Habîbim!* (Kıyamet günü) *her ümmetten* (onun peygamberini) *bir şahit getirdiğimiz, seni de onların üzerine şahit getirdiğimiz vakit* (bakalım münkirlerin hali) *nasıl olacak?*"[61] kavl-i şerifinin tefsiri babı[62]

---

60 Zebîdî merhumun yukarıda zikrolunduğunu bildirdiği rivayet olunan hadisinin tercümesi 450 rakamıyla geçti. İbn Hibbân'ın rivayet ettiği oradaki metin bundan da uzundur ve her iki rivayet birbirinden çok farklıdır. Oraya da bakınız! Biz bu hâşiyemizde Peygamber efendimizin "Kıyamet gününde rabbimizi görecek miyiz?" sualine karşı verdiği cevabı Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinden nakledeceğiz. Peygamber efendimiz cevaben buyurmuştur ki: "*Evet, kıyamet gününde rabbinizi göreceksiniz* (bakınız!) *Güneşin ziyâsını* (yazın) *öğle vakti, önünde hiçbir bulut yokken – görmek için* (itişip kakışarak) *birbirinize zarar ve zahmet ver*(meye lüzum görür) *müsünüz?*" diye sordu. Onlar, "Hayır görmeyiz" dediler. Resûl-i Ekrem, "*Ayın on dördüncü gecesi önünde hiç bulut yokken onun ışığını görmek için* (itişip kakışarak) *birbirinize zahmet verir ve böyle bir mezâhime lüzum görür müsünüz?*" buyurdu. Onlar, "Hayır görmeyiz" dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, *"İşte bu iki küreden herhangi birinin ziyâsını* (müzâhamesiz, meşakkatsiz tam bir vuzuhla) *gördüğünüz gibi, kıyamet gününde azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'yı birbirinize meşakkat ve zahmet vermeden açıkça göreceksiniz*" buyurdu. {B4581 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 8.}

61 {en-Nisâ, 4/41.}

62 Âyetteki, "*Nasıl olacak?*" sualinin cevabı bunu takip eden âyet-i kerîmede şöyle bildiriliyor: يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا "*O küfredip peygambere isyan edenler kıyamet günü, keşke yerle yeksân edilselerdi ve Allah'tan hiçbir sözü saklamaya kadir olamayacaklar.*" {en-Nisâ, 4/42.}

1693

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ قَالَ لِيَ النَّبِيُّ ﷺ اقْرَأْ عَلَيَّ قُلْتُ أَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أُنْزِلَ قَالَ فَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ سُورَةَ النِّسَاءِ حَتَّى بَلَغْتُ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا قَالَ أَمْسِكْ فَإِذَا عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bana, "Ey İbn Mes'ûd! Haydi bana Kur'an oku!" diye emretti. Ben de, "Yâ Resûlellah! Kur'an sana gönderildiği halde onu size nasıl okuyacağım?" dedim. Resûl-i Ekrem, "Kur'an'ı ben başkasından işitmeyi çok hoşlanırım" buyurdu. Ben de sûre-i Nisâ'yı okumaya başladım. Okurken فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا âyetine[63] gelince Resûl-i Ekrem, "Sus" buyurdu. O sırada gördüm ki Resûlullah'ın iki gözü yaş döküyordu. {B4582 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 9.}

İZAHI

Bu âyet-i kerîme mûcibince her peygamberin ümmeti hakkında tasdik ve tekzip suretiyle şehâdet etmeleri, bundan sonra da Resûl-i Ekrem'in –şehâdet üstüne şehâdet olarak– şehâdet buyurması bütün beşeriyete şâmil ve ifası ağır bir vazife idi. Resûl-i Ekrem âmme üzerine şahit olduğu gibi şefaatçi de idi. Bu iki vazifenin azameti kendisini ağlatmıştı.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Şu kimseler ki, nefislerine zulmettikleri sırada melekler canlarını almışlardır. Melekler* (kıyamette) *onlara, 'Siz ne halde idiniz* (neye bu zulmü irtikâp edip hicret etmediniz?)*' diye* (itâb edecek)*ler. Onlar da, 'Biz bu diyarda* (Mekke'de) *zayıf bir halde ve mağlûp bir vaziyette bulunuyorduk' diyecekler. Melekler de, 'Allah'ın yer* (yüz)*ü geniş değil mi idi? Oraya* (Medine'ye) *hicret etseydiniz?' diyecekler. İşte bu zalimlerin gidecekleri yer cehennemdir. Cehenneme bu gidiş de ne fenâdır*"[64] kavl-i şerifinin tefsiri babı

İZAHI

Bu âyet-i kerîmeyi iyice anlayabilmek için âyetin sebeb-i nüzûlünü bilmek gerektir. *Buhârî*'nin sebeb-i nüzûl olarak aşağıda tercüme edeceğimiz bir rivayeti varsa da o da muhtâc-ı izahtır. Bu cihetle şârih Aynî'nin Vâhidî'den naklettiği bir sebeb-i nüzûlü takdimen bildirerek hadisi de izah etmiş olacağız. Şöyle ki: Bu âyet-i kerîme, Mekke'de ikamet eden ve müslüman olduklarını söyleyen birtakım kimseler hakkında nâzil olmuştur ki onlar Medine'ye hicret etmeyip zâhirde iman etmiş görünürlerdi. Hakikatte nifaklarını gizlerlerdi. Bedir Harbi açıldığı zaman da bunlar müşriklerle beraber Mekke'den çıkıp müslümanlarla harbetmeye gelmişlerdi. Fakat melekler bunların suratlarına çarparak, omuz köklerine vurarak bunları öldürmüşlerdi. Bunlar ölürken veya cehenneme sevkolunurken meleklerin bunlara, "Niye bu zulmü irtikâp ettiniz?" sualleri ve onların cevapları tercüme ettiğimiz âyet-i kerîmede bildirilmişti.

---

63 Bu âyet-i kerîmenin tercümesi unvandadır.

64 {en-Nisâ, 4/97.}

1694

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ نَاسًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا مَعَ الْمُشْرِكِينَ يُكَثِّرُونَ سَوَادَهُمْ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي السَّهْمُ فَيُرْمَى بِهِ فَيُصِيبُ أَحَدَهُمْ فَيَقْتُلُهُ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre müslümanlardan (Mekke'de kalıp hicret etmeyen) birtakım kimseler Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında müşriklerle beraber olarak onların şirk câmiasını çoğaltıyorlardı. Bedir Harbi sırasında düşman safları arasında bulunan bunlara ok atılıyor ve atılan ok varıp bunlardan birisine dokunarak öldürüyordu. Bunun üzerine azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ kavl-i şerifi[65] nâzil oldu. {B4596 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 19.}

قَوْلُهُ تَعَالَى: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ (إِلَى قَوْلِهِ) وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın şu meâldeki kavl-i şerifi babı: "*Habîbim! Muhakkak ki sana vahyettik. Nasıl ki Nûh'a ve Nûh'tan sonraki peygamberlere de vahyetmiştik. Yine böyle İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a Ya'kūb'a ve Ya'kūboğulları'na, Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a, Süleyman'a da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.*"[66]

---

65 Bu âyet-i kerîmenin meâli unvanımızda tercüme olundu.

66 {en-Nisâ, 4/163.} *Zebûr*, Allah Teâlâ'nın Dâvûd aleyhi's-selâma verdiği mukaddes kitabın adıdır.

1695

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى فَقَدْ كَذَبَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, “Her kim ben Yûnus b. Mettâ’dan hayırlıyım derse yalan söylemiştir” buyurmuştur. {B4604 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 26.}

İZAHI

Hadisteki “ben” mütekellim sîgasıyla bu sözü söyleyen kişinin kendisi murat olunabildiği gibi Resûlullah da murat olunabilir. Birinciye göre, “Hiçbir kimse için kendisini Yûnus peygamberden üstün saymak ve böyle söylemek doğru değildir” demek olur. İkinciye göre, “Hiçbir kimse için Muhammed peygamber, Yûnus peygamberden hayırlıdır demek doğru değildir” mânasına olur. İkinci mânaya göre, Peygamberimiz bu sözü tevazuan söylemiştir deriz. Çünkü iki cihan serveri Peygamberimiz bütün insanların ve bütün mevcudatın hayırlısıdır.

Bu eserimizde bu hadisin İbn Abbas’tan gelen bir rivayet tariki geçmişti. 1392 numara ile geçen bu hadisin şerhinde hayât-ı seniyyeleri yazılı bulunan Hazret-i Yûnus, Kalem sûresinin 48. âyetinde bildirildiği üzere Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekrem’e, “*Rabbinin hüküm ve takdirine inkıyad et ve sâhib-i Hût* (Yûnus) *gibi olma! O, rabbine mağmûm bir halde öfke ile dua etmişti!*” buyurmuştu.[67] Bu hitâb-ı ilâhî, Yûnus peygamberin mertebesinin tenziline delâlet eder suretinde hatıra gelmesi melhûz olan bir vehmi karşılamak için Resûl-i Ekrem peygamberler arasından bilhassa Hazret-i Yûnus’u zikretmiştir.

MÂİDE SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْأَيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın şu meâldeki kavl-i şerifi tefsirinin babı: "*Ey peygamberim! Sana rabbin tarafından indirilen* (bütün İslâm umdelerin)*i tebliğ et! Bu tebliğ vazifeni yapmazsan rabbinin elçiliğini ifa etmemiş olursun!* (Korkma) *Allah seni insanlar*(ın taarruzun)*dan koruyacak, o kâfirler zümresini muratlarına erdirmeyecektir.*"[68]

---

67 {el-Kalem, 68/48.}
68 {el-Mâide, 5/67.}

1696

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَمَ شَيْئًا مِمَّا أُنْزِلَ عَلَيْهِ فَقَدْ كَذَبَ وَاللهُ يَقُولُ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْآيَةَ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Her kim sana Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem Allah'ın ona gönderdiği İslâmî umdelerden bir şeyi sakladı (tebliğ etmedi) derse, muhakkak ki o yalan söylemiştir. Çünkü Allah Teâlâ bana, "Ey peygamberim! Sana rabbin tarafından indirilenlerin hepsini tebliğ et!" diye emrederdi. {B4612 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 7.}

İZAHI

Zemahşerî, unvanımızdaki âyetin Uhud Harbi'nden sonra nâzil olduğunu bildiriyor. Tâbiî tefsir âlimlerinden Mukātil b. Süleyman'ın yahudiler hakkında nâzil olduğuna dair rivayeti de bunu teyit eder mahiyettedir. Şöyle ki müslümanların Bedir galibiyetinden sonra pek sakin bir hal alan yahudiler, Uhud mağlûbiyetinden sonra şımarmaya başlamışlardı. Resûl-i Ekrem'in İslâm'a davetini istihza ile karşılayarak, "Yâ Muhammed! Nasârânın Îsâ'yı Allah tarafından gönderilmiş bir rahmet olarak kabul ettikleri gibi bizim de seni ilâhî bir rahmet tanımamızı mı istiyorsun?" diyecek kadar ileri gitmişlerdi. Resûl-i Ekrem de bunların bu derece küstahlıklarına karşı sükût etmişti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak unvanımız olan âyet-i kerîme ile Resûl-i Ekrem'i İslâm'a davet etmek vazifesini îfâ-yı emir buyurup yahudilerin tekzip ve istihzalarıyla tebliğ vazifesinde asla zaaf ve fütur gösterilmemesini emir ve tembih buyurmuştur.

Sa'lebî'nin Hasan-ı Basrî'den ta'lîkan rivayetine göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: *Cenâb-ı Hak beni risâletle memur buyurduğunda çok sıkıldım. Görüyordum ki nâstan birçoğu beni tekzip ediyor. Yahudiler, hıristiyanlar, Kureyş müşrikleri de tehdit ediyorlardı. Bunun üzerine yukarıdaki âyetle tebliğ vazifesinin fütursuz ifası emrolundu. Artık benden o sıkıntı ve endişe tamamıyla zâil oldu.*[69] "Haccetü'l-Vedâ" bahsinde görmüştük ki Resûl-i Ekrem Arafat'ta ve Mina'da irat ettikleri âlî hutbelerinin müteaddit yerlerinde mahşerî cemaate karşı, "*Nasıl, tebliğ ettim mi?*" diye sık sık sormuşlardı.[70] Bazı ulemâ bu suallerin, unvanımız olan âyet-i kerîmedeki, بَلِّغْ "*Emirlerimi kullarıma yetiştir!*" fermanıyla ilgili olduğunu bildirmişlerdir.

Kayda değer bir cihet de Resûl-i Ekrem'in Huzeyfe b. Yemân hazretlerine münafıkları ve istikbale ait bazı vâkıaları hususi bildirmesi, bu mevzudan hariçtir. Mevzumuzda tebliğ edilmesi emrolunan ahkâm, İslâmî haklar, vazifeler, mesuliyetlerdir. Hazret-i Fâtıma'ya vefatını bildirmesi ve hânedanından en önce Fâtıma'nın kendisine kavuşacağını ve Hazret-i Hafsa'ya kendisinden sonra Ebû Bekir'in, Ömer'in halife olacağını bildirmesi de Huzeyfe'ye vuku bulan hususi tebligatı mahiyetindedir.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Ey o iman eden kullar! Allah'ın istifadeniz için helâl kıldığı lezzetli nimetleri haram kılmayınız!*"[71] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

69 {Rivayet bu lafızlarla Râzî'nin tefsirinde yer almaktadır: Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XII, 399. Sa'lebî'nin tefsirinde ise yalnızca şu ifadelerle mevcuttur: لمّا بعثني الله برسالته فضقت بها ذرعا وعرفت إن من الناس من يكذبني وكان عتابه قريشا واليهود والنصارى فأنزل الله الآية. bkz: Sa'lebî, *el-Keşf*, IV, 91.}

70 {Buhârî, Megāzî, 78. Bkz: 1654 numaralı hadis.}

71 {el-Mâide, 5/87.}

1697

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَيْسَ مَعَنَا نِسَاءٌ فَقُلْنَا أَلَا نَخْتَصِي فَنَهَانَا عَنْ ذٰلِكَ فَرَخَّصَ لَنَا بَعْدَ ذٰلِكَ أَنْ نَتَزَوَّجَ الْمَرْأَةَ بِالثَّوْبِ ثُمَّ قَرَأَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mesʿûd radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Biz Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber gazâya giderdik. Bizim yanımızda kadınlar bulunmazdı. (Cinsî münasebete şiddetli ihtiyaç duyardık). Bunun üzerine, “Yâ Resûlellah! Erkekliklerimizi çıkarıp hadım olalım mı?” diye sorduk. Resûlullah bizi iğdişlenmekten nehyetti. Bundan sonra (muayyen bir zaman için) elbise (gibi ücret mukabilinde) kadın eş almamıza izin verdi. Bundan sonra Abdullah b. Mesʿûd يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ âyetini okudu. {B4615 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 9.}

İZAHI

İhtisâ, medâr-ı tenâsül olan yumurtaları çıkarmaktır ki Allah’ın yarattığı şekli tağyir ve hayvanı taʿzîb ile beraber neslin inkıtâını mûcip olduğundan haram kılınmıştır. Diğer cihetten mütʿa ile izdivaca izin verilmiştir.

Mütʿa-i nisâ ki muvakkat bir zaman için iki tarafın razı olduğu bir ücret mukabilinde kadın kiralamaktır. Bu bir nikâh değildir. Çünkü nikâh, çiftlerin ebedî yaşamak üzere bir aile yuvası kurmalarıdır. Mütʿa da, nikâh da tarafeynin rızasına uygun birer akid olmakla beraber mütʿa tevkīt, nikâh tevkītsiz vasıflarıyla birbirinden ayrı iki mefhumdur. Mütʿada tayin olunan bedel bir ücret, âdi bir işçinin kazancı mahiyetinde olduğu halde nikâhtaki bedel-i muayyene mehir adı verilerek yüksek bir şeref ve hiçbir akidde bulunmayan müstesna bir asalet izâfe edilmiştir.

Müt'a, Câhiliye devrinde şâyi ve muteber olan ve üzerine birtakım aile hakları terettüp eden Câhiliye nikâhlarından olduğu halde İslâm hukuku bunu nehyetmiştir. Mevzumuz olan hadisten anlaşıldığı üzere yalnız bilâd-ı hârredeki harp ve cihad zaruretine kasr ü tahsis etmiştir. Kādî İyâz'ın beyanına göre, müt'anın ibâhası hakkındaki hadis, İbn Mes'ûd gibi daha birtakım ashaptan da Müslim'in *Sahîh*'inde rivayet olunmuştur. Bütün bunların rivayetlerinde hâl-i hâzıra ait olmak üzere bir kayıt ve işaret yoktur. Hepsi gazâ seferlerine ve zaruret zamanlarına ait olmak üzere rivayet olunmuştur. Gerek hadis gerek fıkıh kitaplarında bildirildiğine göre, müt'a İslâm'ın ilk devirlerinde ölü eti ve emsali gibi zaruret üzerine tecviz olunup sonra nesholunmuştur ve ebedî haram kılındığı hakkında ümmetin icmâı vardır. Hurmeti hakkında ehl-i bid'attan Şîa taifesinden başka hiçbir İslâm zümresi muhalefet etmemiştir.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ الْآيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, *"Ey iman eden kullar! İçki, kumar, dikilen putlar, bütün kumar okları ve zarları şeytan işi birer ricstir.* (Aklın iğreneceği pis şeylerdir). *Ey kullarım! Bunların her birinden kaçınınız ki yakanızı kurtarasınız!"*[72] kavl-i şerifinin tefsiri[73]

---

72 {el-Mâide, 5/90.}.

73 Bundan sonraki âyette de şöyle buyuruluyor: *İçkide, kumarda şeytanın aradığı mefsedet, ancak sizin aranıza buğz ve adâvet sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymaktır. Artık şimdi siz bunlardan vazgeçtiniz mi?* {el-Mâide, 5/91.}

1698

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ مَا كَانَ لَنَا خَمْرٌ غَيْرُ فَضِيخِكُمْ هٰذَا الَّذِي تُسَمُّونَهُ الْفَضِيخَ فَإِنِّي لَقَائِمٌ أَسْقِي أَبَا طَلْحَةَ وَفُلَانًا وَفُلَانًا إِذْ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ وَهَلْ بَلَغَكُمُ الْخَبَرُ فَقَالُوا وَمَا ذَاكَ قَالَ حُرِّمَتِ الْخَمْرُ قَالُوا أَهْرِقْ هٰذِهِ الْقِلَالَ يَا أَنَسُ قَالَ فَمَا سَأَلُوا عَنْهَا وَلَا رَاجَعُوهَا بَعْدَ خَبَرِ الرَّجُلِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (İçkinin haram kılındığı sırada) bizde fadîh denilen (ve hurma koruğundan ateşte kaynatılmadan yapılan) içkiden başka hamr namına başka bir şey yoktu. (Tahrîm günü) ben (babalığım Ebû Talha'nın evinde) Ebû Talha ile falan ve falan sahâbeye fadîh dağıtıyordum. O sırada hemen birisi geldi ve, "Haberiniz yok mu?" dedi. Mecliste bulunanlar, "O da ne haberi?" diye sordular. O da, "İçki haram kılındı" dedi. İşret yâranı bana, "Ey Enes! Küp büyüklüğüne yakın cesâmetteki şarap testilerini dök" diye emrettiler ve ben de emirlerini yerine getirdim.

Enes b. Mâlik der ki: Bu bir adamın sözü üzerine mecliste bulunanlar şarabın nasıl ve ne zaman haram kılındığını araştırmaya lüzum görmediler ve o adamın haberinden sonra hiç şarap içmediler. {B4617 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 10.}

İZAHI

Enes b. Mâlik'in babalığı Ebû Talha'nın evinde içki haram kılınmazdan önce kurulan işret meclisindeki ashabın isimleri Buhârî'nin rivayetinde zikrolunmamıştır. Bunların, Müslim'in müteaddit rivayetlerinden toplayarak şunlar olduğunu öğreniyoruz: Ebû Eyyûb, Ebû Dücâne, Muâz b. Cebel, Süheyl b. Beyzâ, Ebû Ubeyde, Ebû Talha, Übey b. Kâ'b radıyallahu anhüm.

Unvanımızdaki âyet, içkilerin tahrimi hakkında üçüncü ve son olarak nâzil olmuştur. Birinci defa, لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ "*Siz sarhoşken ne söylediğinizi bilecek hale gelinceye kadar namaza yaklaşmayınız!*"[74] âyeti nâzil olmuştur ve bu âyetle içkide ifrat olunması nehyolunmuştur. İkinci defada, يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ "*Habîbim! Sana içkinin ve kumarın hükmünden sorarlar. De ki: Bunların ikisinde de büyük günah vardır.*"[75] Üçüncü olarak unvanımızdaki âyet-i kerîme nâzil olup فَاجْتَنِبُوهُ "*Artık bundan sakınınız!*" emriyle kati suretle haram kılınmıştır ve herkes evlerindeki şarapları hadiste bildirildiği üzere sokaklara dökmüşlerdir. Yine hadiste bildirildiği üzere içki içmekte olanlar derhal bırakmışlardır.

O devirde Araplar arasında içki düşkünlüğü pek ziyade idi. Müellif Buhârî'nin bu babında rivayet ettiği bir hadiste Abdullah b. Ömer içkinin haram kılındığı gün üzümden başka beş nevi şarap vardı diyor. Hadis şârihleri de bunların hurma, bal, buğday, arpa, darı içkileri olduğunu bildiriyor. Hazret-i Ömer'in bir hutbesinde üzüm şarabının da şâyi olduğu bildiriliyor. Sonra Hazret-i Ömer bu hutbesinde umumi bir kaide olarak, الخمر مخامر العقل "*Aklın ziyâsını örten, tefekkürünü izâle eden her içki hamrdır, şaraptır!*" demiştir.

Buhârî'nin yine bu babında Hazret-i Ömer ile Câbir'den rivayetine göre Uhud Harbi gecesi bir kısım ashap sabaha kadar içki içmişlerdi. O gün henüz içki haram kılınmamıştı. Uhud hezimetinin sebeplerinden biri de bu işret iptilâsıdır ve Uhud'u müteakip kati surette haram kılınmıştır.

Unvanımızdaki âyet-i kerîmede “*hamr*”*dan (*içki) sonra “*meysir*” (kumar) geliyor. Leys b. Sa‘d, Atâ, Mücâhid, Tâvûs gibi birçok tâbiî âlimi kumarın her nevi, âyette nehyolunan meysirdir. Hatta çocukların oynadıkları ceviz ve yumurta oyunları da öyledir demişlerdir. Hazret-i Ali de, “Satranç oyunu kumardır” demiştir. İbn Kesîr’in tefsirinde beyanına göre Abdullah b. Ömer, “Satranç, tavla ve gülbahar oyunlarından daha şer bir oyundur” diye tavsif etmiştir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed b. Hanbel satranç oyununun haram olduğunu bildirmişlerdir. İmam Şâfiî kerahetine kail olmuştur. Nerd denilen ve iki zarla oynanan tavla ve gülbahar oyunlarının hurmeti ise, *el-Muvatta*’ ile *Kütüb-i Sitte*’de Ebû Mûsâ el-Eş‘arî rivayetiyle sabittir. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem, “*Her kim tavla* (nerd) *oynarsa Allah ve resulüne âsi olur*”[76] buyurmuştur.

Müslim’in *Sahîh*’inde Büreyde’den rivayetine göre Resûl-i Ekrem efendimiz, “*Her kim nerd-i şîr* (yani tavla ve gülbahar) *oynarsa, sanki o kişi elini hınzır etine ve kanına bulamıştır*”[77] buyurmuştur.

Âyetteki **ensâb**, **nasb**ın cem‘idir. İbnü’l-Esîr’in *en-Nihâye*’sinde beyanına göre *nasb*, müşrikler tarafından ihtiram için dikilen ve ona kurban kesilip kanı sürülen taştır. Bu mânayı müellif Buhârî de İbn Abbas’tan nakledivor. Dinler tarihinde fetiş denilen kitâbelerdir. Nasb put demek değildir ve putlar gibi nakışlı, tasvirli olması şart değildir. Câhiliye devrinde Kâbe’nin etrafında öyle dikilmiş birtakım taşlar vardı. Her birisi bir kabilenin olan bu dikili taşlara, ait olduğu kabileler tarafından hürmet edilir, kurban kesilirdi. Bir kısmı da umuma ait idi. Bunlara hürmet olmak üzere, kesilen hayvanların etlerini yemek, Kur’an lisanıyla haram kılınmış ve nihayet Mekke’nin fethi günü hepsi devrilmiştir.

Yine unvanımız olan âyet-i kerîmedeki **ezlâm** da **zelem**in cem‘idir. İbnü’l-Esîr’in beyanına göre lugaten *zelem*, henüz yele geçirilmemiş oktur. Yele geçirilirse ona sehm denir. Buhârî’nin İbn Abbas’tan rivayetine göre ezlâm, mühim işlerde kendisiyle fal açılıp kısmet istenilen yelesiz oklardır.

Siyer müelliflerinin bildirdiğine göre, kable'l-İslâm Araplar bir sefere, bir gazâya çıkacakları, nikâh ve ticaret gibi mühim bir işe teşebbüs edecekleri zaman Kâbe derunundaki falcıya giderek ezlâm denilen üç okla fal çekerlerdi. Bu oklardan birinde, أمرني ربي "*Rabbim emretti*", öbüründe, نهاني ربي "*Rabbim nehyetti*" yazılıydı. Üçüncüsü de boştu. Bu okların bulunduğu torbaya el sokulup karıştırılarak bunlardan biri çekilirdi. Emir çıkarsa o işi yaparlardı. Nehiy çıkarsa bırakırlardı. Boş çıkarsa okları torbada çalkalayarak yeniden bir daha çekerlerdi. İslâm dini bütün hurâfâta karşı harbederken falcılığı da ihmal etmeyip unvanımızdaki âyet-i kerîme ile bu nevi fal ile rızık ve hayır aramayı nehyetmiştir.

Tâbiî âlimlerinden Mücâhid, ezlâm ile Arap'ın ok falı murat olunduğu gibi Fars'ın ve Rûm'un **kiâp** denilen mükâ'ab tavla zarları falcılığı da kastolunduğunu ve bunun nehyolunduğunu bildirmiştir.

Beşer idrakinin âkıbetini kestiremediği mühim işlerde İslâm dini istihare ile tefe'ülü tâlim etmiştir ki istihâre bu eserimizde 598 numara ile geçti oraya bakınız! Tefe'ül de 1936. hadiste gelecektir.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ

Azîz ve celîl olan Allah'ın şu meâldeki kavl-i şerifinin tefsiri babı: "*Ey iman edenler! Öyle şeylerden sormayınız ki, şayet onlar*(ın cevabı) *size açılırsa fenanıza gider ve Kur'an indirilmekte iken böyle şeylerden sual ederseniz size* (cevapları) *verilir* (kederlenirsiniz). *Allah bunlardan ileri gelen siz*(in kusurlarınız)*ı affetmiştir. Allah gafûrdur, halîmdir.*"[78]

---

74 {en-Nisâ, 4/43.}.

75 {el-Bakara, 2/219.}

76 {D4938 Ebû Dâvûd, Edeb, 56.}

77 {M5896 Müslim, Şiir, 10.}

78 {el-Mâide, 5/101.}.

1699

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُطْبَةً مَا سَمِعْتُ مِثْلَهَا قَطُّ قَالَ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا قَالَ فَغَطَّى أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وُجُوهَهُمْ لَهُمْ خَنِينٌ فَقَالَ رَجُلٌ مَنْ أَبِي قَالَ فُلَانٌ فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir hutbe irat etmişti ki, ben Resûlullah'ın o hutbesi kadar müessir bir hutbe hiç işitmedim. O hutbesinde Resûlullah (ezcümle), "Ey ashabım! Benim bildiğim hakāyık-ı kâinâtı siz bilseydiniz muhakkak az gülerdiniz, hiç şüphesiz çok ağlardınız" buyurmuştu. Bu hitâbe üzerine Resûlullah'ın ashabı yüzlerine elbiselerini örtüp –içten gelen bir enîn ile– ağlıyorlardı. Bu umumi teessür sırasında biri, "Yâ Resûlellah! Babam kimdir?" diye sordu. Resûl-i Ekrem, "Baban filândır" diye cevap verdi.[79] Bunun üzerine unvandaki âyet nâzil oldu. {B4621 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 12.}

---

79 Resûl-i Ekrem'in buradaki kinaye tarikiyle rivayet olunan cevabı diğer rivayet tarikinde tasrih edilerek, "*Baban, Benî Zühre'den Huzâfe b. Kays'tır*" buyurmuştur. Yine bu rivayete göre, başka biri de ayağa kalkarak, "Yâ Resûlellah! Benim babam nerede?" diye sormuş. Resûl-i Ekrem buna da "*cehennemde*" diye cevap vermiştir. {Vâhidî, *et-Tefsîru'l-vasît*, II, 234, no: 314. *Buhârî*'de rivayetin ilk kısmı mevcut olup Hazret-i Peygamber'in cevabı yalnızca "*Baban Huzâfe'dir (أَبُوكَ حُذَافَةُ)*" şeklinde yer almaktadır: B92 Buhârî, İlim, 28 vd. İkinci kısmı da bazı kaynaklarda yer almakla birlikte (ör: M500 Müslim, Îmân, 347) bu rivayet, burada belirtildiği haliyle temel hadis kaynaklarımızda tespit edilememiştir.}

1700

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ كَانَ نَاسٌ يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ اسْتِهْزَاءً فَيَقُولُ الرَّجُلُ مَنْ أَبِي وَيَقُولُ الرَّجُلُ تَضِلُّ نَاقَتُهُ أَيْنَ نَاقَتِي فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِمْ هٰذِهِ الْآيَةَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ حَتَّى فَرَغَ مِنَ الْآيَةِ كُلِّهَا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir kısım kimseler istihza için sual sorarlardı. Kimi, “Babam kimdir?” diyordu. Kimi devesini kaybedip “Devem nerededir?” derdi. Bunun üzerine azîz ve celîl olan Allah Teâlâ tamamlayıncaya kadar şu âyeti inzâl buyurdu (âyetin tamamı unvanımızda tercüme olundu, bakınız). {B4622 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 12.}

İZAHI

Yukarıda tercüme ettiğimiz iki hadiste unvanımızdaki âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü bildirilmiştir ki birinci hadiste, “Babam kimdir?” diyen kimsenin ashaptan Kays b. Huzâfe olduğu bildiriliyor. İbn Hüzâfe’nin umumi bir teessür sırasında bu sualinin ne derece münasebetsiz olduğu izaha muhtaç değildir. İkinci hadisteki devesini soran kimsenin adı bildirilmemiştir.

Sebeb-i nüzûl olarak Hazret-i Ali'den gelen rivayete göre de, وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ "*Kâbe'yi ziyaret etmek insanlar üzerinde Allah'ın hakkıdır*"[80] âyet-i kerîmesi nâzil olup Resûl-i Ekrem tarafından haccın farz olduğu mescid-i saâdette tebliğ olunduğu sırada, ashaptan Ukâşe veya Sürâka tarafından, "Yâ Resûlellah! Hac her yıl mı farz?" diye soruldu. Resûlullah yerinde sorulmayan bu suale cevap vermedi. Fakat o da sualini üç kere tekrarladı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "*Hayır, her sene farz değil*" diye cevap verdikten sonra buyurdu ki "*Fakat, evet, her sene farz kılındı demeyeceğime ey nâs emin olun. Vallahi, 'evet' deseydim her sene haccetmek farz olacaktı. Sonra her sene haccetmeye kudretiniz yetişmeyecekti. Bırakıp âsi olacaktınız. Bunun için benim sizi bırakıp teklif etmediğim hususlarda siz de beni halime bırakınız ve sebepsiz, lüzumsuz sual sormaya kalkışmayınız. Sizden evvelki ümmetler hep böyle çok sorgudan ve peygamberlerine karşı geldiklerinden helâk oldular. Ey nâs! Size bir şey emrettiğim zaman emrimi tutunuz ve gücünüz yettiği kadar emrimi yerine getiriniz! Bir şeyden nehyettiğim zaman da ondan sakınınız!*" Hazret-i Ali rivayetine devam edip, "Peygamberimizin bu hutbesi üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu" demiştir.[81]

İbn Ebû Hâtim'in tefsirinde Saîd b. Cübeyr'den rivayetine göre sâibe, bahîre ve vasîleden de sormuşlardı. Açık olarak görülüyor ki, bu suallerden bir kısmı lüzumsuz ve cehalet sâikasıyla sorulduğu gibi bir kısmı da istihza için soruluyordu. Kazâ ve kader meseleleri gibi imtihan için sorulanlar da pek çoktu. Bütün bunlara cevap verilmekle beraber lüzumsuz şeylerdi. Bu sebeple Resûl-i Ekrem böyle suallere asabî bir halde cevap verdikten sonra Hazret-i Ömer ayağa kalkarak, "Biz, rab olarak Allah'ı, din olarak Müslümanlığı, peygamber olmak üzere de Muhammed'i kabul etmiş bir milletiz. Fitnelerden Allah'a sığınırız. Biz şirkten İslâm'a yeni geçtik. Bunlar onun eseridir. Bizi affet, yâ Resûlellah" diyerek Resûl-i Ekrem'in gazabını teskin etmiş ve bu âyet nâzil olmuştur.

Bir ciheti hassaten kaydetmek isteriz ki bu, Resûlullah'a sual sormaktan mutlak surette tahzîr ve menetmek değildir. Çünkü Resûl-i Ekrem'den hukukî, diyânî, içtimaî her türlü vâkıalar sorulur ve bunların fetvaları ve cevapları bildirilirdi. Davalar arzolunurdu. Adalet dairesinde hükmolunurdu. Câhiliye devrinin zalimane âdetleri, hurafevî görenekleri yıkılıyordu. Binaenaleyh âyetin tebliğ ettiği men ve tahzîrler ancak ve yalnız dünyevî ve uhrevî faydası olmayan suallere aitti.

EN'ÂM SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ الْاٰيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, şu meâldeki kavl-i şerifinin efsiri babı "*Yâ Muhammed!* (Müşriklere) *de ki: Allah size üstünüzden veya ayaklarınızın altından zorlu bir azap göndermeye, yahut* (mütehâlif) *fırkalarınızı birbirine katıp bazınızın hıncını bazınıza tattırmaya kadirdir.*"[82]

---

80 {el-Mâide, 5/101.}.

81 {Begavî, *Meâlimü't-tenzîl,* II, 92, no: 843. Rivayet için bkz: İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, IV, 129, no: 2508. *İbn Huzeyme*'deki bu rivayet Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir. Ayrıca bu rivayetlerde soruyu soran şahsın isminden bahsedilmemektedir. Bu kişinin yukarıda belirtildiği üzere "Ukâşe veya Sürâka" olduğuna dair bilgi için bkz: Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 683.}

82 {el-En'âm, 6/65.}

1701

• . • . •

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعُوذُ بِوَجْهِكَ قَالَ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ قَالَ أَعُوذُ بِوَجْهِكَ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هٰذَا أَهْوَنُ أَوْ هٰذَا أَيْسَرُ.

TERCÜMESİ

Câbir radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ “Yâ Muhammed! De ki: Allah size üstünüzden bir azap göndermeye kadirdir” âyeti nâzil olunca Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Rabbim! Senin zâtına sığınırım!” dedi, أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ “Yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye kadirdir” cümlesini müteakip, “Rabbim! Senin zâtına sığınırım!” dedi. أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ “Yahut fırkalarınızı birbirine katıp bazınızın hıncını bazınıza tattırmaya kadirdir” cümlesini müteakip de Resûl-i Ekrem, “Bu hafiftir yahut bu kolaydır!” buyurdu. {B4628 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 2.}

İZAHI

Âyet-i kerîmede üstten gönderileceği bildirilen azap Lût kavminin, ashâb-ı Fîl'in başına taş yağdırılması, Nûh kavminin su tûfanına tutularak helâk edilmeleri nevinden azaplardır. Alttan gelen azap da Kārûn'un hasf ile Âl-i Firavun'un gark ile helâk olmaları gibi. Bazı âlimler de yukarıdan gelecek azabı sultanlarla, padişahlarla ve iş başındaki büyük devlet adamlarının zulümleriyle, aşağıdan gönderilecek azabı da ayak takımının çapulculuklarıyla tefsir etmişlerdir. Gerek rüesânın zulmü, gerek ayak takımının cemiyet nizamını bozacak bir hale gelmesi, bir milletin harâbîsini mûcip olan en büyük azap ve felâkettir. Bu azap, doğrudan doğruya Allah tarafından gönderildiği için hadiste bildirildiği üzere Peygamberimiz bu azaptan Allah'a sığınmıştır.

Âyet-i kerîmenin ikinci fıkrasında bir milletin mütehâlif ve birbirine zıt içtimaî fırkalarının sâika-i ihtirâs ve ihtilâf ile birbirlerine girmeleri ve birbirlerinden intikam almaları da içtimaî fevzâyı mûcip büyük bir âfet ve bir azâb-ı ilâhîdir deniliyor. Dinimiz hakka, adalete ermek için, amme işlerinde milletin refah ve saadeti için vâki olan ictihad ve ihtilâfı *"geniş mikyasta bir rahmet"* diye tavsif ettiği halde bu mukaddes millî gayelerden kör bir ihtiras ile hâsıl olan ayrılığı ve birbirlerine saldırışı, büyük bir âfet ve mahv ü helâki mûcip bir azap olarak tavsif etmiştir. Bu azap, kulların birbirlerine saldırmalarıyla vücuda geldiği için Peygamber efendimiz bu hususta, "*Allah'ın semavî ve arzî âfetlerinden ehvendir*" buyurmuştur.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: أُولٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهِ

Azîz ve celîl olan Allah'ın "*Bu peygamberler mâşeri, Allah'ın hidayette kıldığı kimselerdir. Binaenaleyh bunların sünnetine habîbim sen de uy!*"[83] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

83 {el-En'âm, 6/90.}

1702

•.•.•

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّهُ سُئِلَ أَفِي ص سَجْدَةٌ فَقَالَ نَعَمْ ثُمَّ تَلَا وَوَهَبْنَا لَهُ إِلَى قَوْلِهِ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهِ ثُمَّ قَالَ نَبِيُّكُمْ ﷺ مِمَّنْ أُمِرَ أَنْ يَقْتَدِيَ بِهِمْ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre, (bir kere tâbiî âlimi Mücâhid tarafından) Abdullah b. Abbas'a, "Sâd sûresinde (tilâvet) secde(si) var mıdır?" diye sorulmuştu. O da, "Evet vardır" dedi. Sonra İbn Abbas, وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ âyetini فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهِ kavl-i şerifine kadar okudu. Bundan sonra İbn Abbas, "Ey Mücâhid'le arkadaşları! Peygamberiniz sallallahu aleyhi ve sellem de, peygamberlere uyması emrolunan kimselerdendir" dedi. {B4632 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 5.}

İZAHI

Âyet-i kerîmede Resûl-i Ekrem'e kendilerine uyup onların tevhid ve hidayet yolunda gitmesi emrolunan peygamberler وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ kavl-i şerifiyle başlayıp فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهِ emrine kadar devam eden âyetlerde ism-i şerifleri zikrolunan yüksek zatlardır. Bu cihetle o âyetleri tercüme ediyoruz: *"Biz* (peygamberimiz) *İbrâhim'e İshak ile Ya'kūb'u verdik. Hepsini hidayete erdirdik. Daha önce Nûh'a da hidayet ettik ve onun zürriyetinden Dâvûd'u da, Süleyman'ı da Eyyûb'u da, Yûsuf'u da, Mûsâ'yı da, Hârûn'u da* (hidayette kıldık). *İşte biz, muhsinlere böyle mükâfat veririz. Zekeriyyâ'yı da, Yahyâ'yı da, Îsâ'yı da, İlyâs'ı da* (hidayette kıldık) *–ki, bunların hepsi de sâlihlerdendir.– İsmâil'i de, Elyesa'ı da, Yûnus'u da, Lût'u da* (hidayette kıldık). *Bunların hepsini de âlemlerin üzerine faziletli kıldık. Bu peygamberlerin babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bir kısmını da* (hidayette kıldık) *ve bunları hep seçtik, doğru yola hidayet ettik. O yol, Allah'ın hidayet yoludur. Allah bunu kullarından dilediğine ihsan eder. Şayet bunlar şek etselerdi, işlemiş oldukları bu kadar hayır işleri muhakkak heba olurdu. İşte bunlar kendilerine kitap, hüküm, nübüvvet verdiğimiz kimselerdir. Eğer şu münkir zümreler bu nimete körlük ediyorlarsa, biz de ona körlük etmeyen bir ümmeti tevkil ederiz. İşte o peygamberler mâşeri, Allah'ın hidayetine eriştirdiği kimselerdir. Yâ Muhammed, sen de onların sünnetine tâbi ol!"*[84]

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Açık olsun, gizli olsun fuhşiyata yaklaşmayınız!"*[85] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

84 {el-En'âm, 6/84-90.}
85 {el-En'âm, 6/151.}

1703

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ قَالَ لَا أَحَدَ أَغْيَرُ مِنَ اللّٰهِ وَلِذٰلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا شَيْءَ أَحَبُّ إِلَيْهِ الْمَدْحُ مِنَ اللّٰهِ وَلِذٰلِكَ مَدَحَ نَفْسَهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mesʿud radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Müminleri Allah'tan ziyade fenalıklardan koruyan bir kimse yoktur. Müminlerin en büyük hâmisi olduğu için Allah Teâlâ açık, kapalı bütün fuhşiyatı haram kılmıştır. Bir de Allah Teâlâ'dan ziyade methüsenâyı seven kimse de yoktur. Bunun için Cenâb-ı Hak kendisini (Kur'an'da birçok evsâf-ı cemîle ile) methetmiştir. {B4634 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 7.}

İZAHI

Hadisteki **ağyer** (أغير) kelimesi **gayret**ten gelir. Gayret "kıskançlık" demektir. Ağyer ise "daha kıskanç" demek olur.

Hadisin ikinci fıkrasında Allah'ın methüsenâyı sevmesi, bizim bildiğimiz gibi vesîle-i intifâ olan methüsenâ düşkünlüğü değildir. Allah'ın methüsenâyı sevmesi, o methüsenânın –sevabı, menfaati kullara ait– bir taat, bir ibadet olması cihetiyledir. Bunun için de Kur'ân-ı Mübîn'de kendi zât-ı ulûhiyyetini, "gafûr, rahîm, semîʿ, alîm" gibi evsâf–ı cemîle ile tavsif ve "elhamdülillâh, sübhânellah, Allahüekber" gibi mehâmid ve tâzîmat ile methüsenâ buyurdu ki bu hamdüsenâların hayır ve menfaati Allah'a değil doğrudan kullara aittir.

Unvanımızdaki âyet-i kerîmede zikrolunan açık, kapalı fuhşiyatın medlûllerini tayin hususunda müfessirler ihtilâf etmişlerdir. En kuvvetli rivayet şudur: Abdullah b. Abbas'tan, Hasan-ı Basrî'den, Süddî'den rivayet olunduğuna göre alenî zina çirkin görülürdü de gizli zina ayıplanmazdı. Bu âyet-i kerîme nâzil olarak zinanın âşikâr olanı da gizlisi de nehyolundu. Hatta iki türlü fuhşun ikisi de nehyolunduğu gibi âyet-i kerîmede, *"Bunlara yaklaşmayınız!"* buyrulduğuna göre zinanın her türlü devâî ve vesâiki dahi haram kılınmıştır. Zâhir ve âşikâr olan zina umumhânelerde, gizlileri de hususi mahallerde irtikâp olunan zinakârlıklardır.

A'RÂF SÛRESİNİN BİR ÂYETİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ اَلْآيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Habîbim! Affı al ve mâruf ile emreyle, cahillerden de yüz çevir!*"[86] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

86 {el-En'âm, 7/199.}

1704

•.•.•

عَنِ ابْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَمَرَ اللّٰهُ نَبِيَّهُ ﷺ أَنْ يَأْخُذَ الْعَفْوَ مِنْ أَخْلَاقِ النَّاسِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Allah Teâlâ, peygamberi sallallahu aleyhi ve selleme nâsın ahlâkından affı iltizam etmesini emretti. {B4644 Buhârî, Tefsîr, (A'râf) 5.}

İZAHI

Unvanımızdaki âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak peygamberine üç şey emrediyor: **1.** Halk ile münasebette affı iltizam edip onların kusurunu bağışlamayı şiâr edinmesi, **2.** Mâruf ile emretmesi, **3.** Ebû Cehil ve etbâı cahillerden yüz çevirmesi. Müellif Buhârî'nin bu babda yine Abdullah b. Zübeyr'den bir rivayetinde İbn Zübeyr, "Bu âyeti Allah, nâsın ahlâkı hakkında inzâl buyurmuştur" diyor. Âyet-i kerîmede Resûl-i Ekrem'e hitap olunmakla beraber, biz insanlar için de birbirimizin kusurumuzu affetmek, birbirimize mâruf öğütler verip münker ve fena şeylerden tahzîr ederek hayırhah olmak, kendisini ve rabbini bilmez cahillerden yüz çevirip onların gayri ahlâkî sözlerine ve hareketlerine mukabele etmemek, nâs ile münasebetimizde itibar edilecek birer mebde-i ahlâkîdir. Bunun için Ca'fer es-Sâdık hazretleri "Kur'an'da bu âyetten ziyade mekârim-i ahlâkı cemeden bir âyet yoktur" demiştir.

Müellif Buhârî'nin burada *Tecrîd'e* geçmeyen bir rivayeti daha vardır ki unvanımız olan âyetle çok ilgili ve ibrete değer mahiyette olan bu rivayeti de bildireceğiz. İbn Abbas der ki: "Bir ara Uyeyne b. Hısn Medine'ye gelmiş ve kardeşi oğlu Hür b. Kays'a misafir olmuştu. İbn Kays ise Hazret-i Ömer'in mukarreblerindendi. Meclisinde genç, ihtiyar birtakım kurrâ ve fukaha bulunurdu. Halife mühim amme işlerini bunlarla görüşürdü. Uyeyne, İbn Kays'a, 'Ey kardeşim oğlu! Halifenin yanında yüksek mevkiin var. Benim için bir müsaade alsan da ziyaret etsem' dedi. O da müsaadeyi aldı. Uyeyne huzura girdiğinde halifeye hitaben, 'Ey Ömer! Bize ne bol dünyalık verirsin ne de aramızda adaletle hükmedersin' dedi."[87]

Hazret-i Ömer gazaba gelerek Uyeyne'nin üzerine yürüdü ve şehâmetli halife bu dağlı mütegallibeyi tepeleyeceği sırada, kardeşi oğlu İbn Kays müdahele ederek, "Ey müminlerin emîri! Allah Teâlâ peygamberine, '*Habîbim! Halkın kusurlarını affet, mâruf ile emreyle, kendini bilmez cahillerden de yüz çevir!*' buyurdu. Uyeyne de o cahillerdendir' dedi. İbn Abbas der ki: İbn Kays bu âyeti okuyunca o haşmetli halife olduğu yerde çakılmış gibi irkildi. Vallahi bir adım ileri gitmedi. Esasen Hazret-i Ömer Allah kitabının mukaddes huzurunda tevakkuf etmek itiyadında idi."

ENFÂL SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Ey müminler, müşriklere karşı cihad ediniz! Tâ ki şirk ortadan kalka ve tevhid her veçhile Allah'a münhasır ola. Eğer müşrikler şirkten vazgeçerlerse herhalde Allah amellerini görür* (ve ona göre ecirlerini verir)"[88] kavl-i şerifinin tefsiri babı[89]

87 Uyeyne, Necid eşrafından ve müellife-i kulûbdan idi. Bu haşin kabile şeyhlerinin zararlarından İslâm'ı muhafaza için Resûl-i Ekrem Kur'an'ın emri veçhile bunlara beytülmâlden bol hisse verirdi. Peygamber'in vefatından sonra Hazret-i Ömer, artık bu mütegallibelerin kalplerini te'life lüzum görmedi. "İslâm dini i'tilâ etti" diyerek bunların hisselerini kesmişti. Uyeyne şimdi bu sözleriyle o muamelenin adaletsizliğine işaret etmek istemişti.

88 {el-Enfâl, 8/39.}

89 {el-Enfâl, 8/39.} وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ.

1705

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قِيلَ لَهُ كَيْفَ تَرَى فِي قِتَالِ الْفِتْنَةِ فَقَالَ وَهَلْ تَدْرِي مَا الْفِتْنَةُ كَانَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَاتِلُ الْمُشْرِكِينَ وَكَانَ الدُّخُولُ عَلَيْهِمْ فِتْنَةً وَلَيْسَ كَقِتَالِكُمْ عَلَى الْمُلْكِ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre bir kere İbn Ömer'e (bir Hâricî tarafından müslümanlar arasındaki) fitne harbi hakkında re'yin nedir, (bu kıtâle niçin iştirak etmiyorsun?) diye soruldu. O da sorana, "Fitne nedir bilir misin? Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem müşriklerle harbederdi. Müşrikler üzerine harbe girmek bir fitne (ve şirki izâle) içindi. Yoksa sizin kıtâliniz gibi mülk ve saltanat üzerine açılmış harp değildir" diye cevap verdi. {B4651 Buhârî, Tefsîr, (Enfâl) 5.}

İZAHI

Abdullah b. Ömer ile bu muhâvere kapısını açan şahsın bir Hâricî genci olduğunu müellif Buhârî'nin izahıyla meşgul bulunduğumuz hadisinden önceki mufassal bir rivayetinden öğreniyoruz. Bu rivayete göre Hâricî genci İbn Ömer'e, "Cenâb-ı Hak Kur'an'da, *'Müminlerden iki taife birbiriyle vuruşurlarsa derhal ikisinin arasını düzeltiniz. Şayet bunlardan biri öbürü üzerine haksız olarak tecavüz ederse, bu haksız olan tarafa harbedin. Tâ ki, Allah'ın emrine rücû edene kadar'*[90] buyuruyor. Ey İbn Ömer! Müslümanlar arasındaki harbe, cidâle iştirak etmekten nasıl bir düşünce seni menetti?" diye sordu.[91] Abdullah b. Ömer de, "Ey kardeşim oğlu! Okuduğun âyeti te'vil etmektense bence –pek büyük tehditleri ihtiva eden– şu âyetle istidlâl etmek daha doğrudur: *'Her kim bir mümini gözeterek, kollayarak, kastederek bile bile öldürürse, onun cezası ebedî cehennemdir. Çünkü Allah ona gazap etmiştir, lânet etmiştir ve büyük bir azap hazırlamıştır.'*"[92] Bunun üzerine Hâricî genci, "Allah, وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ buyurmuştur"[93] diyor. Abdullah b. Ömer de, "Biz o harbi müslümanlar henüz azken müşriklere karşı yaptık (yoksa müslümanlar birbirlerine karşı değil), müslümanlar çoğaldıktan sonra fitne falan kalmadı" dedi. Hâricî bu hususta İbn Ömer ile uyuşamayacağını anlayınca bu defa mevzuu değiştirerek Hâricîler'in tahtıe ettikleri Hazret-i Osman ile Ali (radıyallahu anhümâ) haklarında ne dersin? diye sordu. İbn Ömer, "Allah Osman'ı affetti. Fakat siz hoşlanmadınız. Siz Osman'ı Bedir'de bulunmadı, Uhud Harbi'nden kaçtı, Bey'atürrıdvân'da yoktu" dersiniz. Bedir sırasında Peygamber'in kızı ve kendisinin haremi hasta idi. Resûlullah izin verdi. Uhud'da ordunun hezimeti sırasında Osman da bir tarafa çekilmişti. Bey'atürrıdvân'da ise Resûlullah tarafından memuren Mekke'ye gönderilmişti. Ali'ye gelince, o, Peygamber'in amcası oğludur ve Hazret-i Fâtıma'nın merkad-i mübareklerine işaret ederek, "Burada yatan da peygamberin kızıdır" dedi.

TEVBE SÛRESİ ÂYETİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ الْآيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "(Münafıklardan) *diğer bir takımı da vardır ki onlar günahlarını itiraf ettiler. Hayır işle öbür şer işi birbirine karıştırdılar. Olabilir ki Allah onların tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir*"[94] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

90 وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللّٰهِ.

{el-Hucurât, 49/9.}

91 Bakara sûresinde, وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ âyetinin tefsirindeki Buhârî'nin rivayetine göre İbn Ömer ile bu mülâkat ve musâhabe Abdullah b. Zübeyr ile Yezîd b. Muâviye ve Mervânîler arasında harp ve cidâl devam ettiği sırada vuku bulmuştur. Abdullah b. Ömer, Cemel, Sıffîn, Harre gibi müslümanlar arasında cereyan eden kanlı vak'alara –Hazret-i Ali'yi ve İbn Zübeyr'i takdir ettiği halde– fiilen iştirak etmemişti. İşte Hâricî genci bunun sebebini soruyor ve istinat ettiği delile göre itaat olunması itikad olunan imama karşı muhalefet edenlere harbedilmesi re'yinde bulunuyor. İbn Ömer de ona cevap vererek, "İstinat ettiğin âyetteki (fitne) ile murat müslümanların kendi aralarındaki ihtilâf değil, küfür ve şirk demektir ki biz şirke karşı harp ve kıtali müslümanların en az zamanında yaptık ve galebe ettik" diyor.

HULÂSA: Hâricî genç âyetteki "fitne"yi müslümanlar arasındaki kıyam ve ihtilâf mânasına alıyor. İbn Ömer ise şirk mânasına hamlediyor ki İbn Abbas, Ebü'l-Âliye, Mücâhid, Hasan-ı Basrî, Katâde, Rebî', Mukātil b. Hayyân, Süddî, Zeyd b. Eslem de hep böyle tefsir etmişlerdir.

9294 {en-Nisâ, 4/93.} وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا.

93 {el-Enfâl, 8/39.}

94 {et-Tevbe, 9/102.}

1706

•.•.•

عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَنَا أَتَانِي اللَّيْلَةَ آتِيَانِ فَابْتَعَثَانِي فَانْتَهَيَا بِي إِلَى مَدِينَةٍ مَبْنِيَّةٍ بِلَبِنِ ذَهَبٍ وَلَبِنِ فِضَّةٍ فَتَلَقَّانَا رِجَالٌ شَطْرٌ مِنْ خَلْقِهِمْ كَأَحْسَنِ مَا أَنْتَ رَاءٍ وَشَطْرٌ كَأَقْبَحِ مَا أَنْتَ رَاءٍ قَالَا لَهُمْ اذْهَبُوا فَقَعُوا فِي ذٰلِكَ النَّهْرِ فَوَقَعُوا فِيهِ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَيْنَا قَدْ ذَهَبَ ذٰلِكَ السُّوءُ عَنْهُمْ فَصَارُوا فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ قَالَا لِي هٰذِهِ جَنَّةُ عَدْنٍ وَهٰذَاكَ مَنْزِلُكَ قَالَا أَمَّا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَانُوا شَطْرٌ مِنْهُمْ حَسَنٌ وَشَطْرٌ مِنْهُمْ قَبِيحٌ فَإِنَّهُمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا تَجَاوَزَ اللّٰهُ عَنْهُمْ.

TERCÜMESİ

Semüre b. Cündeb radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize şöyle hikâye buyurdu dediği rivayet olunmuştur: Bir gece bana iki melek gelip beni uykudan uyandırdı. Bunlar beni bir şehre götürdüler ki, o şehrin binaları altın ve gümüş tuğlalarla yapılmıştı. Bizi orada birtakım kimseler karşıladılar ki, onların vücutlarının yarısı, senin gördüğün şeylerin en güzeli hilkatinde idi. Öbür yarısı da gördüğün en çirkin insana benziyordu. İki melek onlara, "(Niçin bu halde duruyorsunuz?) Haydi şu nehre gidip giriniz" dediler. Onlar da nehre girdiler. Sonra bize dönüp geldiler. Bir de gördük ki onlardan o çirkinlik gitmiş ve en güzel bir insan suretine değişmişti. Bu iki melek bana, "Burası cennet-i adndir. Şu (muhteşem) bina da senin menzilindir" dediler. Melekler (sözlerine devam edip), "Hani o yarı vücutları güzel ve yarı yerleri çirkin insanlar yok mu? Onlar da güzel ve hayır işleri, öbür kötü ve şer işlerle karıştıran kişilerdi. Allah Teâlâ onların (günahlarını itiraf ederek işledikleri hayır ve hasenat hürmetine) kötülüklerini affetti" dediler. {B4674 Buhârî, Tefsîr, (Tevbe) 15.}

İZAHI

Unvanımız olan âyet-i kerîmenin atfolunup ilgilendiği bundan önceki âyet-i kerîmede şöyle buyuruluyor: "*Habîbim! Dikkat ediniz! Etrafınızdaki a'râbîlerden münafıklar var, Medineliler'den de ikiyüzlülüğe idman edenler var. Sen onları tanımazsın. Ancak biz onları biliriz. Biz onları muhakkak iki kere azap edeceğiz. Ondan sonra da daha büyük bir azaba itileceklerdir.*"[95]

Bu âyetlerde Tebük Seferi'ne iştirak etmeyip Medine'de kalan münafıkların ahvalinden bahsolunuyor. Bunlardan bir kısmı tam münafık ve ikiyüzlülükte idmanlı olanlardır ki, bunların nifakcûyane hal ve hareketleri Kur'an diliyle açıklanarak zemmolunduğundan Tebük Seferi'nden Resûl-i Ekrem dönüp Medine'ye geldiğinde birtakım vâhî özürlerle af dilemişlerdi. Bunların mükerrer azap olunacakları bildiriliyor. Harpten geri kalanların ikinci bir kısmı ise tahallüf edenler hakkında nâzil olan âyetleri işitince kendilerini mescid-i saâdetin direklerine bağlamışlardı. "Peygamberimiz bizi bırakmadıkça bu halde kalacağız" demişlerdi. Resûl-i Ekrem seferden dönüşünde her zamanki âdeti veçhile doğru mescide giderek iki rek'at namaz kıldıktan sonra bunları o halde gördü ve sebebini anlayınca Resûl-i Ekrem, "*Ben de haklarında Allah emri gelmedikçe bağlarını çözmem*" buyurdu. Bunun üzerine unvanımızda tercümesini bildirdiğimiz âyet-i kerîme nâzil olarak af ve mağfiret olundukları bildirildi. Bunun üzerine salıverildiler. Bunlar da aflarına şükran olarak bütün mallarını fakirlere sadaka etmek istediler ve Resûl-i Ekrem'e müracaat ederek, "Yâ Resûlellah! Bizi gazâdan alıkoyan mal endişesidir. İşte mallarımız, fukaraya dağıt" dediler. Bunun üzerine de unvanımız olan âyetin altındaki, خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً... "*Yâ Muhammed! Bunların mallarından yalnız zekât miktarını al, re'sül-mallerini kendilerine bırak*"[96] emri nâzil oldu.[97]

HÛD SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ

Azîz ve celîl olan Cenâb-ı Hakk'ın, "*Allah'ın* (azamet) *arşı su üzerinde idi.* (O zaman henüz yer tabakaları ve gökler yaratılmamıştı)" [98] kavl-i şerifinin tefsiri babı

95 وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ.

{et-Tevbe, 9/101.}

96 {et-Tevbe, 9/103.}

97 {Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XVI, 132.}

98 {Hûd, 11/7.}

1707

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ وَقَالَ يَدُ اللهِ مَلْأَى لَا تَغِيضُهَا نَفَقَةٌ سَحَّاءُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَقَالَ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْفَقَ مُنْذُ خَلَقَ السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ فَإِنَّهُ لَمْ يَغِضْ مَا فِي يَدِهِ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ وَبِيَدِهِ الْمِيزَانُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ, "Ey kulum sen fukaraya nafaka ve sadaka ver ki ben de sana vereyim!" buyurdu. Resûl-i Ekrem (devam edip) der ki, "Allah'ın hazîne-i keremi doludur, harcamak onu eksiltmez, o gece ve gündüz daima akar. Yine Resûl-i Ekrem (devam edip) buyurur ki: "Allah'ın göğü, yeri yarattığı günden beri infak ve in'âm ettiği nimetlerin mahiyetini bana bildirebilir misiniz? Onun bedî' kerem ve inayetindeki nimetlerden hiçbir şey eksilmemiştir. Çünkü O'nun tahtı (hudutsuz nimet) derya(sı) üzerine kurulmuştur. Yed-i kudretinde de mîzân-ı adâlet ve terazinin gözü (kâh) ağar, (kâh) yukarı yükselir. (Bu suretle insanların kimine çok, kimine az rızık verir)." {B4684 Buhârî, Tefsîr, (Hûd) 2.}

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَكَذٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى الْآيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın şu meâldeki kavl-i şerifinin tefsiri babı "(Geçmiş ümmetleri) *rabbinin azabı işte böyle* (bildirdiğimiz gibi)*dir.* (Ahalisi) *zalim olan memleketleri Allah tutup azap ettiği zaman, muhakkak ki O'nun muâhazesi çok elemlidir, çok şiddetlidir.*"[99]

99 {Hûd, 11/102.}

1708

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ لَيُمْلِي لِلظَّالِمِ حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ قَالَ ثُمَّ قَرَأَ وَكَذٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eşʿarî radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Allah zalime bir zaman mühlet verir, (hemen azap etmez). En sonu bir kere yakaladı mı, artık bir daha onu salıvermez. Ebû Mûsâ el-Eşʿarî der ki: Bundan sonra Resulullah, وَكَذٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ âyetini okudu. {B4686 Buhârî, Tefsîr, (Hûd) 5.}

İZAHI

Hadisteki âyet-i kerîmeyi unvanımızda tercüme ettiğimizden bir daha tercüme etmedik. Âyette azap olunduklarına işaret olunan geçmiş ümmetler, Hûd sûresinde bildirilen, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Lût, Şuayb, Mûsâ aleyhimü's-selâmın bâʿsolundukları ümmetlerdir ki, bunlardan her birinin nasıl helâk olundukları "Ehâdîsü'l-Enbiyâ" bahsinde geçti, oraya bakınız!

HİCR SÛRESİ ÂYETİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ الْآيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Ancak kulak hırsızlığı eden şeytan başkadır. O hırsızı da parlak bir alev parçası takip eder*"[100] kavl-i şerifinin tefsiri babı[101]

---

100 {el-Hicr, 15/18}

101 Bu âyetten önceki iki âyette şöyle buyuruluyor: وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ. وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ "*Biz gökyüzünde* (yıldızlardan) *birtakım burçlar yaptık ve semâyı nazar sahipleri için* (medâr-ı ibret bir surette) *ziynetlendirdik ve onu her matrûd şeytandan mahfuz kıldık. Ancak kulak hırsızlığı eden olur...*" {el-Hicr, 15/16-17.}

1709

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِذَا قَضَى اللهُ الْأَمْرَ فِي السَّمَاءِ ضَرَبَتِ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا خُضْعَانًا لِقَوْلِهِ كَالسِّلْسِلَةِ عَلَى صَفْوَانٍ فَإِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا لِلَّذِي قَالَ الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ فَيَسْمَعُهَا مُسْتَرِقُو السَّمْعِ وَمُسْتَرِقُو السَّمْعِ هٰكَذَا وَاحِدٌ فَوْقَ آخَرَ فَرُبَّمَا أَدْرَكَ الشِّهَابُ الْمُسْتَمِعَ قَبْلَ أَنْ يَرْمِيَ بِهَا إِلَى صَاحِبِهِ فَيُحْرِقَهُ وَرُبَّمَا لَمْ يُدْرِكْهُ حَتَّى يَرْمِيَ بِهَا إِلَى الَّذِي يَلِيهِ إِلَى الَّذِي هُوَ أَسْفَلَ مِنْهُ حَتَّى يُلْقُوهَا إِلَى الْأَرْضِ فَتُلْقَى عَلَى فَمِ السَّاحِرِ فَيَكْذِبُ مَعَهَا مِائَةَ كَذْبَةٍ فَيَصْدُقُ فَيَقُولُونَ أَلَمْ يُخْبِرْنَا يَوْمَ كَذَا وَكَذَا يَكُونُ كَذَا وَكَذَا فَوَجَدْنَاهُ حَقًّا لِلْكَلِمَةِ الَّتِي سُمِعَتْ مِنَ السَّمَاءِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur ki bu rivayetiyle Ebû Hüreyre Nebî sallallahu aleyhi ve selleme erişir:[102] Cenâb-ı Hak gökyüzündeki meleklere bir emrin infaz olunmasını hükmettiği zaman Allah Teâlâ'nın –düz bir taş üstünde (hareket ettirilen) zincir (sesi) gibi (mehâbetli) olan– bu ilâhî hükme melekler tamamıyla inkıyad ederek (korku ile) kanatlarını birbirine vururlar. Gönüllerinden bu korku gidince de melekler, Cebrâil ve Mîkâil gibi mukarrebîn meleklerine, "Rabbiniz ne söyledi?" diye sorarlar. Mukarrebîn melekleri, "Allah'ın söylediği hak sözdür" diye Allah'ın hüküm ve takdirini bildirirler ve "Allah yücedir, Allah büyüktür" derler. Bu suretle kulak hırsızı şeytanlar Allah'ın o emir ve tekdirini işitirler. O sırada kulak hırsızı şeytanlar (yerden göğe kadar) birbirlerinin üstünde (zincirleme) dizilmiş (ve kulak hırsızlığına hazırlanmış) bulunurlar. Şeytanlar bu vaziyette iken bazı defa meleklerin muhâveresini işiten en üstteki şeytana bir ateş parçası yetişip altındaki şeytana o haberi işittirmeden onu yakar. Bazı defa da ateş erişmeyip altındaki şeytana haberi verir. O da altındakine vererek bu suretle tâ yere kadar haber ulaşır ve sâhirin ağzına verilir. Şimdi sâhir o haberle beraber 100 yalan uydurup (halka söyler) ve emr-i ilâhî yeryüzünde tahakkuk edince sâhir doğru çıkmış olur ve ondan bu haberi işitenler halka, "Nasıl size vaktiyle şöyle şöyle olacak diye bunları birer birer haber vermedim mi idi? Gördünüz ya sâhirin gök yüzünden işittim dediği sözünü hak ve doğru buluyoruz" derler. {B4701 Buhârî, Tefsîr, (Hicr) 1.}

İZAHI

Âyet-i kerîmede bildirilen gökyüzündeki burçlar, türlü şekiller arzeden yıldız kümeleridir ki, bunlardan en ziyade meşhur olanlarını hey'etçiler on iki burç olarak bildirirler ve bunları güneşle seyyârelerin menâzili addederek bulundukları mıntakaya *"mıntakatü'l-burûc"* derler. Türlü şekillerdeki bu nur kümeleri âyet-i kerîmede bildirildiği üzere gökyüzünün en bedîî ziynetleridir ve berrak bir havada bakanları hayrete düşürecek derecede ibretâmiz avizeler halinde görünürler. Bu cihetle biz müminler geceleri her baktıkça şehrâyin halindeki bu manzarayı seyrettikten sonra, سبحانك ما خلقت هذا باطلا "Allahım! Bu bedâyi-i kâinatı bâtıl ve lüzumsuz yaratmadın. Medâr-ı itibar olarak yarattığın için seni tesbih ve takdis ederiz!" deriz.

Âyet-i kerîmede **şihâb**, lugaten "parlak ateş şûlesi"ne denir. Şeytanlar haber çalmak için âsumana yükseldiklerinden onları defetmek için meleklerin attıkları şûleli ateş mermilerine ıtlakı galip olmuştur. Halk ona yıldız akması tabir ederler. Âyet-i kerîmede, فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ vârit olmuştur ki, gökten yere doğru zulmeti delip geçen bir alev demektir (*Kāmus Tercümesi*).

Şihâb hadisesinin fizikî bir tahlil ile henüz mahiyeti aydınlanmış değildir. Bu babdaki ilmî araştırmalar faraziyelerden ileri geçmemiştir. Bu faraziyeler içerisinde en kuvvetlisi hacer-i semâvîlerin rehberliği ile, fezadaki ecrâm-ı sagīreden arzın mahrekine rastgelen bir cirmin yüksek hava tabakasıyla şiddetli temas neticesinde hâsıl olan iştiâlden ibaret olmasıdır. Hacer-i semâvîlerin de bu hadise neticesinde düşmüş bulunmasıdır ki, bu nazariye Kur'an'ın yukardaki *"şihâb-ı sâkıb" (delip geçen alev*) tabirine uygundur.

Unvanımızdaki âyet-i kerîme ile hadisi Saffât sûresinin 4. âyetinden itibaren devam eden şu meâldeki âyetleri izah etmektedir: *Biz, şu yakın göğü yıldızlarla süsleyip donattık ve inatçı her şeytandan koruduk, onlar mele-i a'lâyı yani melekleri ve meleklerin eşrafını dinleyemezler. Kovulmak için her taraftan "şihâb yaylımına" tutulurlar. Onlar için* (âhirette) *dâimî bir azap vardır. Ancak o şeytanlardan çalıp çarpan bulunur. Onu da* (gökten yere doğru) *delip geçen bir alev takip eder.*[103]

Bu âyetin de sarâhati veçhile bu kulak hırsızları “mele-i a‘lâ” (ملأ أعلى) denilen ve hamele-i vahiy olan meleklerin yanlarına sokulamazlar. Yalnız dünyamıza en yakın olan birinci kat semaya yaklaşabilirler ve oradan çaldıkları birkaç kelimeyi kâhinlere yetiştirerek vesîle-i fesad ittihaz ederler ki bu da nefse’l-emirde bir ibtilâ ve imtihandan ibarettir. Görülüyor ki şihâb denilen semavî hadiseler metafizik ilim sahasında vahiy diliyle daha açık izah olunmuştur.

NAHL SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ

Azîz ve celîl olan Allah’ın şu kavl-i şerifinin tesiri babı “*Sizden bazılarınız da erzel-i ömre* (ömrün çürük ve duygusuz çağına) *döndürülüyor ki, az bir şey öğrendikten sonra artık bir şey bilmez olasınız.*”[104]

---

102 Şimdiye kadar hiç geçmeyen bu rivayet tarzı, “Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu işittim” yerindedir. Me’nûs olan bu tabirden udûl olunmasının sebebi, râvi Ebû Hüreyre ile Resûl-i Ekrem arasında diğer bir râvinin bulunması ihtimalinden dolayıdır.

103 إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ. وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ. لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ. دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ. إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ.

{es-Saffât, ٣٧/٦-١٠.}

104 {en-Nahl, 16/70.}

1710

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَدْعُو أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَالْكَسَلِ وَأَرْذَلِ الْعُمُرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَةِ الدَّجَّالِ وَفِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem her zaman, "Rabbim! Cimrilikten, ağır canlılıktan, erzel-i ömürden, kabir azabından, deccâlin (ve yalancı insanların) iğfalinden, dirim ve ölüm fitnesinden sana sığınırım" diye dua ederdi. {B4707 Buhârî, Tefsîr, (Nahl) 1.}

İZAHI

Erzel-i ömür tabirindeki **erzel** "kötü, çürük, aşağılık" mânalarına gelir ve dilimizde rezalet diye istimal olunur. Katâde, ömrün en çürük ve düşük haddi, doksan yaştır demiştir. Hazret-i Ali yetmiş beş, Enes b. Mâlik 100 yaş olarak tayin etmişlerdir. İkrime'den gelen bir tebşire göre, Kur'an okumaya devam eden erzel-i ömre reddolunmaz. *Tabakat* kitaplarında hadis ile meşgul olanların çoğu uzun ömürlü oldukları zikrolunduğuna göre hadis okuyanların da erzel-i ömürden masûniyetleri kabul olunabilir.

Hadisteki **kesel** tabiri de hayra karşı duygusuzluk ve yapılması mümkün olan bir hayra karşı rağbetsizliktir. Bunun mukabili hayırhahlıktır. Biz daha umumi bir tabir ile tembellik diye tercüme ettik. *Deccâl,* her devirde birtakım deccâl bulunacağı haberde vârit olduğundan, bunu da tercümemizde tamim ettik. Sühreverdî hazretleri "*hayat fitnesi*"ni, tahammül fersâ ibtilâlıkla, *memat fitnesini* de Münker ve Nekir meleklerinin kabirde suallerini korku ile karşılamak suretinde tefsir etmiştir.

İSRÂ SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا

Azîz ve celîl olan Allah'ın *"Ey Nûh ile beraber* (gemiye) *yüklediğimiz* (mümin) *kimselerin oğulları, kızları!* (Benden başka vekil tanımayınız). *Muhakkak ki Nûh herhalde şükreden bir kul idi"*[105] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

105 {el-İsrâ, 17/3.}

Tefsir âlimlerinin bildirdiklerine göre Nûh aleyhi's-selâm her ne zaman bir elbise giyse, yahut bir yemek yese, yahut su içse ardı sıra, "elhamdülillâh (hamd Allah'ın)" derdi. Bu sebeple Kur'an'da Nûh, "Çok şükreden kul" diye tavsif olundu ve evlât ve ahfadına, "Ya siz neye şükretmezsiniz, nankörlük edersiniz?" diye tevbîh buyuruldu.

1711

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ أتِيَ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِلَحْمٍ فَرُفِعَ إِلَيْهِ الذِّرَاعُ وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ فَنَهَسَ مِنْهَا نَهْسَةً ثُمَّ قَالَ أَنَا سَيِّدُ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَهَلْ تَدْرُونَ مِمَّ ذٰلِكَ يَجْمَعُ اللهُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ يُسْمِعُهُمُ الدَّاعِي وَيَنْفُذُهُمُ الْبَصَرُ وَتَدْنُو الشَّمْسُ فَيَبْلُغُ النَّاسَ مِنَ الْغَمِّ وَالْكَرْبِ مَا لَا يُطِيقُونَ وَلَا يَحْتَمِلُونَ فَيَقُولُ النَّاسُ أَلَا تَرَوْنَ مَا قَدْ بَلَغَكُمْ أَلَا تَنْظُرُونَ مَنْ يَشْفَعُ لَكُمْ إِلَى رَبِّكُمْ فَيَقُولُ بَعْضُ النَّاسِ لِبَعْضٍ عَلَيْكُمْ بِآدَمَ فَيَأْتُونَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَقُولُونَ لَهُ أَنْتَ

أَبُو الْبَشَرِ خَلَقَكَ اللهُ بِيَدِهِ وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ وَأَمَرَ الْمَلَائِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ اشْفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ أَلَا تَرَى إِلَى مَا قَدْ بَلَغَنَا فَيَقُولُ آدَمُ إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وَإِنَّهُ قَدْ نَهَانِي عَنِ الشَّجَرَةِ فَعَصَيْتُهُ نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي اذْهَبُوا إِلَى نُوحٍ فَيَأْتُونَ نُوحًا فَيَقُولُونَ يَا نُوحُ إِنَّكَ أَنْتَ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلَى

أَهْلِ الْأَرْضِ وَقَدْ سَمَّاكَ اللهُ عَبْدًا شَكُورًا اشْفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ إِنَّ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وَإِنَّهُ قَدْ كَانَتْ لِي دَعْوَةٌ دَعَوْتُهَا عَلَى قَوْمِي نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي اذْهَبُوا إِلَى إِبْرَاهِيمَ فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ فَيَقُولُونَ يَا إِبْرَاهِيمُ أَنْتَ نَبِيُّ اللهِ وَخَلِيلُهُ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ اشْفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ لَهُمْ إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وَإِنِّي قَدْ كُنْتُ كَذَبْتُ ثَلَاثَ كَذَبَاتٍ نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي اذْهَبُوا إِلَى مُوسَى فَيَأْتُونَ مُوسَى فَيَقُولُونَ يَا مُوسَى أَنْتَ رَسُولُ اللهِ فَضَّلَكَ اللهُ بِرِسَالَتِهِ وَبِكَلَامِهِ عَلَى النَّاسِ اشْفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وَإِنِّي قَدْ قَتَلْتُ نَفْسًا لَمْ أُومَرْ بِقَتْلِهَا نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي اذْهَبُوا إِلَى

غَيْرِي اذْهَبُوا إِلَى عِيسَى فَيَأْتُونَ عِيسَى فَيَقُولُونَ يَا عِيسَى أَنْتَ رَسُولُ اللهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ وَكَلَّمْتَ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا اشْفَعْ لَنَا إِلَي رَبِّكَ أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ عِيسَى إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ قَطُّ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وَلَمْ يَذْكُرْ ذَنْبًا نَفْسِى نَفْسِى نَفْسِى اذْهَبُوا

إِلَى غَيْرِي اذْهَبُوا إِلَى مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَأْتُونَ مُحَمَّدًا ﷺ فَيَقُولُونَ يَا مُحَمَّدُ أَنْتَ رَسُولُ اللّٰهِ وَخَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ وَقَدْ غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ اشْفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ فَأَنْطَلِقُ فَآتِي تَحْتَ الْعَرْشِ فَأَقَعُ سَاجِدًا لِرَبِّي عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ يَفْتَحُ اللّٰهُ عَلَيَّ مِنْ مَحَامِدِهِ وَحُسْنِ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ شَيْئًا لَمْ يَفْتَحْهُ عَلَى أَحَدٍ قَبْلِي ثُمَّ يُقَالُ يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ سَلْ تُعْطَهْ وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ فَأَرْفَعُ رَأْسِي فَأَقُولُ أُمَّتِي يَا رَبِّ أُمَّتِي يَا رَبِّ أُمَّتِي يَا رَبِّ فَيُقَالُ يَا مُحَمَّدُ أَدْخِلْ مِنْ أُمَّتِكَ مَنْ لَا حِسَابَ عَلَيْهِمْ مِنَ الْبَابِ الْأَيْمَنِ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ وَهُمْ شُرَكَاءُ النَّاسِ فِيمَا سِوَى ذٰلِكَ مِنَ الْأَبْوَابِ ثُمَّ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ مَا بَيْنَ الْمِصْرَاعَيْنِ مِنْ مَصَارِيعِ الْجَنَّةِ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَحِمْيَرَ أَوْ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَبُصْرَى.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sofrasına et yemeği getirildi ve kol tarafından bir parça ayrılıp önüne konuldu. Çünkü Resûlullah etin bu kısmını severdi. Ondan ön dişleriyle bir lokma kopardı. Sonra şöyle hikâye etti:

“Ben kıyamet gününde bütün insanların ulusuyum. Bu, neden bilir misiniz?” diyerek şöyle izah eyledi: “Dünyada önce ve sonra gelmiş, geçmiş ne kadar insan varsa bunların hepsini Allah Teâlâ kıyamet gününde düz ve geniş bir sahada toplayacaktır. Öyle düz ve geniş meydan ki orada bir çağırıcı seslenince sesini herkese duyurabilecek ve bakan bir kişinin gözü mahşer halkını bir bakışta görebilecek. (Dağ tepe gibi görmeye, işitmeye bir mani bulunmayacak). Bir de güneş (bütün hararetiyle) yaklaşacak.[106] Artık insanların gamı, meşakkati dayanılmaz ve tahammül olunmaz bir dereceye varacak. Bu sırada nâs birbirine, ‘Size erişen şu faciayı görüyor musunuz ? Rabbinize delâlet edecek bir şefaatçi bulmak çaresine niye bakmıyorsunuz?’ diyecekler. Bunun üzerine mahşer halkının bazısı bazısına, ‘Haydi Âdem’e gidiniz’ deyip mahşer halkı Âdem aleyhi’s-selâma gelerek, ‘Ey insan nevinin babası! Allah Teâlâ seni yed-i kudretiyle yarattı ve sana kendi ruhundan hayat verdi. Sonra meleklere emredip onlar da sana secde ettiler. Rabbine hakkımızda şefaat dile. Ey atamız! İçinde bulunduğumuz şu müşkül vaziyeti görmüyor musun? Başımıza gelen şu musibeti bilmiyor musun?’ diyecekler. Âdem de, ‘Rabbim bugün celâllidir. O derecede ki ne bundan önce böyle bir gazap etmiştir, ne de bundan sonra bu türlü gazap eder. Hem Cenâb-ı Hak beni cennet meyvesinden birini yemekten nehyetmişken ben âsi olup yemiştim. (Artık size şefaat edemem, şimdi ben kendimi düşünüyorum): Vay nefsim, nefsim, nefsim! Siz benden başka bir şefaatçi bulunuz: Nûh’a gidiniz’ diyecek. Onlar da Nûh’a varacaklar ve, ‘Ey Nûh! Sen yeryüzünde Allah’tan başka şeye tapan insanlara risâlet vazifesiyle gönderilen peygamberlerin hiç şüphesiz birincisisin. Allah sana (Kur’an’da), ‘Çok şükreden kul’ adını verdi. Lutfen hakkımızda rabbine şefaat eyle. Ne acıklı vaziyette olduğumuzu görmüyor musun?’ diyecekler. Nûh peygamber de, ‘Azîz ve celîl olan rabbim bugün celâllidir. Bir derecede ki, Allah Teâlâ ne şimdiye kadar böyle gazaplanmıştır, ne de bundan sonra gazaplanır. Benim de bir dua endişem var. Vaktiyle kavmimin helâki için dua etmiştim. (Bu cihetle kendimi düşünüyorum). Vay nefsim, nefsim, nefsim! Şimdi siz başka bir şefaatçi arayınız, İbrâhim’e gidiniz’ diyecek. Onlar da İbrâhim aleyhi’s-selâma varıp, ‘Ey İbrâhim! Sen yeryüzündeki insanlardan Allah’ın peygamberi ve Allah’ın dostu bir zatsın. Rabbin teâlâya hakkımızda şefaat

etsen! Şu acıklı halimizi görüyorsun' diyecekler. İbrâhim peygamber de onlara, 'Bugün rabbimin celâl sıfatı tecelli etmiştir. Hem bir derecede ki, ne bundan evvel böyle gazap etmiştir, ne de bundan sonra. Ben (li–maslahatin) üç kere yalan söylemiştim.[107] (Şimdi kendimi düşünüyorum). Vay nefsim, nefsim, nefsim! Artık siz başka bir şefaatçi arayınız, Mûsâ'ya gidiniz' diyecektir. Onlar da Mûsâ aleyhi's-selâma varıp, 'Ey Mûsâ! Sen Allah'ın peygamberisin. Allah, risâleti ile ve kelâmı ile seni insanlar üzerine faziletli kıldı. Rabbin teâlâya hakkımızda şefaat et. Görüyorsun ne kadar ıstırap içindeyiz' diyecekler. Mûsâ peygamber de onlara, 'Rabbim bugün celâl sıfatı ile tecelli etti. Hem bir halde ki ne şimdiye kadar bu derece gazabı görülmüş, ne de bundan sonra görülecektir. Ben ise helâkine memur olmadığım halde bir adam öldürdüm.[108] (Şimdi ben nefsimi düşünüyorum). Ah nefsim, nefsim, nefsim! Siz şimdi başka bir şefaatçi arayınız. Îsâ'ya gidiniz' diyecek. Onlar da Îsâ aleyhi's-selâma gidip, 'Ey Îsâ! Sen Allah'ın resulüsün ve Allah tarafından Meryem'e konulan bir mûcize ve tekrim kılınan bir ruhsun ki, sen beşikte bir sabî iken nâsa söyledin. Rabbine hakkımızda şefaat et, bak, gör ne ıstırap içindeyiz' diyecekler. Îsâ peygamber de onlara, 'Rabbim! Bugün celâl sıfatıyla tecelli etmiştir. Hem bir derecede ki, ne bundan evvel görülmüştür, ne de bundan sonra böyle bir celâl ve gazabı görülecektir' diyecek ve hiçbir günah zikretmeyecek. 'Ah nefsim, nefsim, nefsim' diye endişesini izhar ederek, 'Benden başka bir şefaatçi bulunuz, Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme gidiniz' diyecek. Onlar da Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme gelerek, 'Yâ Muhammed! Sen Allah'ın peygamberisin ve nebîler hâtimisin, Allah geçmişte ve gelecekte vukuu farzolunan bütün günahlarını mağfiret etmiştir. Rabbin teâlâya hakkımızda şefaat et, görüyorsun ki ne elem ve ıstırap içindeyiz' diyecekler.

Bunun üzerine ben hemen gidip arş-ı rahmânın altına varacağım ve azîz ve celîl olan rabbime secdeye kapanacağım. Sonra secdemde Allah bana kendisine olunacak en güzel hamdüsenâdan öyle bir mefhum fetih ve ilham edecektir ki, şimdiye kadar onu benden önce hiçbir peygambere fetih ve ilham etmemiştir. Ben mülhem olduğum surette Allah'a hamdüsenâdan sonra Allah tarafından, 'Yâ Muhammed! Başını kaldır, iste dileğin verilecektir. Şefaat eyle, şefaatin kabul edilecektir' buyurulur. Ben secdeden başımı kaldırıp, 'Yâ rab! Ümmetim! Yâ rab! Ümmetim! Yâ rab! Ümmetim!' diye ümmetim hakkında şefaat edeceğim. Bunun üzerine, 'Yâ Muhammed! Ümmetinden hesap ve suale lüzumu olmayanları cennet kapılarından sağ kapıdan cennete koy! Onlar cennetin bundan başka öbür kapılarından da nâs ile ortaktırlar' buyurulacaktır. Sonra Resûlullah: Hayatım yed-i kudretinde olan Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, cennetin kapı kanatlarından iki kanadın arası Mekke ile Himyer yahut Mekke ile Busrâ arası kadar geniştir." {B4712 Buhârî, Tefsîr, (Benî İsraîl) 5.}

İZAHI

Himyer, San'a şehrinin eski adıdır. Câhiliye zamanında Yemen'de hüküm süren –ve Bâğ-ı İrem ve seylü'l-arîm gibi medeniyet eserleriyle Zülkarneyn ve Belkıs gibi hükümdarlarının menkıbeleri Kur'an'da zikrolunan– Himyer hânedanı Sebe şehrinden sonra San'a'yı hükümet merkezi ittihaz ettiklerinden, San'a şehri Himyer adıyla da anılırdı. San'a şehri Mekke-i Mükerreme'den 855 km. mesafede bulunduğuna ve cennet kapısının iki kanadı arası da bu genişlikte olduğuna göre cennetin sâha-i vâsiası hakkında güzel bir mikyas olur.

Hadiste adı geçen Busrâ da Şam'ın 90 km. cenûb-ı şarkîsinde ve Havran mıntakasında bir şehir olup vaktiyle mâmur ve müstahkem idi. Hıristiyanlığın merkezi olup meşhur Bahîrâ rahibin savmaası da burada idi. Şimdi bir köy halinde bulunan Busrâ, Asr-ı saâdet'te en meşhur ve mâmur bir şehir olduğundan, hadiste ikinci bir mikyas olarak adı geçmiştir. Şunu da bildirmek isteriz ki terdîd ile iki mikyas zikrolunması hadis râvilerinden birinin şüphesi eseridir.

Hadiste tasvir buyrulan bu şefaat, hâtemü'l-enbiyânın mahşerdeki büyük şefaatidir. Mahşerden halâs olduktan sonra da her peygamber Cenâb-ı Hak tarafından kendi ümmeti hakkında şefaate mezun olacaktır. Hatta peygamberlerden başka şühedâ ve evliyanın dahi şefaate mezun olacakları nusûs ile sabittir.

قَوْلُهُ تَعَالَى: عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Rabbinin seni oturanların Allah'a hamdettiği âlî bir makama gönder*(ip orada oturt)*ması muhakkaktır*"[109] kavl-i şerifinin tefsiri babı[110]

---

106 Buhârî'nin "Kitâbü-z-Zekât"ta Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayetinde şöyle deniliyor: Kıyamet günü mahşerde güneş insanlara o kadar yaklaşır ki, hatta hararetin tesiriyle dökülen ter, insanın boyunca kulak ortasına kadar erişir. İşte mahşer halkı bu elemli vaziyette bulunduklarında evvelâ Âdem ve Mûsâ peygamberlerden sonra Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemden şefaat dilerler. {B1475 Buhârî, Zekât, 52.}

107 Hazret-i İbrâhim'in putperestleri ilzam için söylediği üç yalan şudur: **1.** Putları kırmak için müşriklere karşı, "Hastayım" deyip puthânede yalnız kalması ki hakikaten hasta değildi. **2.** "Koca put kırmıştır" demesi. **3.** Karısı Sâre hakkında "hemşiremdir" demesi. Bu eserimizin "Ehâdîs-i Enbiyâ" bahsinde İbrâhim aleyhi's-selâm kıssasında geçti, oraya da bakınız.

108 Kasas sûresinin 18. âyetinden itibaren hikâye olunduğu üzere Firavun'un adamlarından bir Kıptî ile Mûsâ'nın kavminden bir adam dövüşürken kavminden olan adamın istimdadı üzerine Hazret-i Mûsâ yardıma koşmuş ve düşmanın göğsüne vurduğu bir yumruk darbesiyle Kıptî'nin işini bitirivermişti. قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ "*Rabbim! Şüphesiz ki ben nefsime zulmettim, beni mağfiret eyle dedi. Allah da onu mağfiret etti*" âyeti (el-Kasas, 28/16) mûcibince mağfiret olunmuştur.

109 {el-İsrâ, 17/79.}

<u>110</u> Âyet-i kerîmedeki عَسَى (*asâ)* lafzı “ümitlendirmek” demek olan “itmâ” mânasına mevzu ise de Cenâb-ı Hakk’a nisbetle bu kelime ilâhî hitaplarda katiyet ve vücûb ifade ettiğinden, biz de “muhakkaktır” diye tercüme ettik.

1712

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّ النَّاسَ يَصِيرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جُثًا كُلُّ أُمَّةٍ تَتْبَعُ نَبِيَّهَا يَقُولُونَ يَا فُلَانُ اشْفَعْ يَا فُلَانُ اشْفَعْ حَتَّى تَنْتَهِيَ الشَّفَاعَةُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذٰلِكَ يَوْمَ يَبْعَثُهُ اللّٰهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre şöyle demiştir: Kıyamet günü insanlar küme küme, her ümmet peygamberinin peşinde (ileri, geri) dönüştürürler (ve büyük peygamberlere), “Ey falan, şefaat et; ey falan, şefaat et!” derler. En sonu şefaat dileği Nebî sallallahu aleyhi ve selleme erişip nihayet bulur. Bu şefaat vâkıası Allah Teâlâ’nın peygamberi Muhammed Mustafa’yı makām-ı mahmûda gönderdiği gün vuku bulur (ve herkes o gün Muhammed Mustafa’yı tebcîl eder). {B4718 Buhârî, Tefsîr, (Benî İsraîl) 11.}

İZAHI

Buhârî, “Kitâbü’z-Zekât”ta Leys b. Sa‘d’ın kâtibi Abdullah b. Sâlih’in şu ziyade rivayetini de ta‘lîkan rivayet ediyor ki bu mevzumuzu veciz bir surette izah etmektedir. Hazret-i Muhammed (mahşerde bunalan) halk arasında hemen hüküm ve kazâ(ya başlamasına) şefaat ve delâlet etmek için dîvân-ı ilâhîye kadar gider. Hatta (hâcet) kapısının halkasını tutar. İşte o gün Allah Teâlâ peygambere “makām-ı mahmûd”u ihsan eder. (Bu şefaat ve delâletinden dolayı) mahşer halkının hepsi hâtemü’l-enbiyâya hamdederek minnettarlıklarını arzederler.[111]

Müellif Buhârî yine bu “Makām-ı Mahmûd” babında Câbir b. Abdullah’tan da şu hadisi rivayet ediyor. Resûl-i Ekrem efendimiz buyurdu ki: “*Her kim ezan okunurken tamamını işitip dinlediği* (ve müezzinin söylediği kelimeleri söyleyip bittiği) *zaman, ‘Allahümme rabbe hâzihi’d-da‘veti’t-tâmme, ve’s-salâti’l-kāime. Âti Muhammeden el-vesîlete ve’l-fazîle, veb‘ashü mekāmen mahmûden. Ellezî veadtehû’*[112] *diye dua ederse o kişiye kıyamet gününde şefaat etmek bana düşer.*”[113] Bu hadis “Ezan” bahsinde geçtiği için müellif Zebîdî burada *Tecrîd*’e almamıştır. 365 numara ile tercüme olunmuştur. Oraya da bakınız!

İbnü’l-Esîr *en-Nihâye*’sinde makām-ı mahmûdu şöyle tarif eder: “O bir yüce makamdır ki, orada her ümmet ve bütün beşeriyet enbiyalar serverinin şefaat ve delâletiyle acele hesapları görülüp çok uzun ve üzücü bir vukuf ve intizardan kurtulup ebedî rahata kavuştuklarından, bugünün yegâne şefaatçisi olan Peygamberimize hamdederek minnettarlıklarını arzederler. Bazıları da makām-ı mahmûdu kısaca makām-ı şefaattir” diye tefsir etmişlerdir.[114] İbnü’l-Esîr’in bu tefsiri makām-ı mahmûd hakkında yukarıdaki hadislerden öğrendiğimiz mânaların en güzel bir fezlekesidir.

Resûl-i Ekrem efendimizin şefâat-i kübrâları ve bu vesile ile zikrolunan makām-ı mahmûd hakkındaki hadîs-i şerif *Kütüb-i Sitte*’de müteaddit tariklerle ve mufassal, muhtasar birçok metinle Abdullah b. Mes‘ûd, Câbir, Ebû Hüreyre gibi müteaddit ashâb-ı kirâmdan rivayet olunmuştur. Enes b. Mâlik’in şefâat-i kübrâ hadisleri *Tecrîd*’in en son hadisleridir. Cenâb-ı Hakk’ın tevfik ve inayetiyle o kısma varmak bahtiyarlığına erdiğimizde onları da görürüz.

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا

Azîz ve celîl olan Allah’ın, “*Habîbim! Namazında* (Kur’an okurken) *sesini çok açıklama; gizli de okuma, bunun arasında bir okuyuş tarzı ihtiyar et!*”[115] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

111 وزاد عبد الله بن صالح حدثني الليث حدثني ابن أبي جعفر فيشفع ليقضي

بين الخلق فيمشى حتى يأخذ بحلقة الباب فيومئذ يبعثه الله مقاما محمودا يحمده أهل الجمع كلهم.

{B١٤٧٥ Buhârî, Zekât, ٥٢.}

112 اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمودا الذي وعدته

Bu duanın meâli şudur: Allahım! Namaza bu tam (tevhid ile) çağrının ve kılınacak namazın rabbi! Muhammed'e cennette âlî menzile ve mertebe-i fâzıla ver ve onu vaad ettiğin makâm-ı mahmûda gönder (de şefaatçi kıl!).

113 {B4719 Buhârî, Tefsîr, (Benî İsraîl) 11.}

114 المقام المحمود هو الذي يحمده فيه جميع الخلق لتعجيل الحساب والإراحة من طول الوقوف وقيل هو الشفاعة

{İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 437.}

115 {el-İsrâ, 17/110.}

1713

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَزَلَتْ وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مُخْتَفٍ بِمَكَّةَ فَكَانَ إِذَا صَلَّى بِأَصْحَابِهِ رَفَعَ صَوْتَهُ بِالْقُرْآنِ فَإِذَا سَمِعَهُ الْمُشْرِكُونَ سَبُّوا الْقُرْآنَ وَمَنْ أَنْزَلَهُ وَمَنْ جَاءَ بِهِ فَقَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لِنَبِيِّهِ ﷺ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ أَيْ بِقِرَاءَتِكَ فَيَسْمَعَ الْمُشْرِكُونَ فَيَسُبُّوا الْقُرْآنَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا عَنْ أَصْحَابِكَ فَلَا تُسْمِعُهُمْ وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur. Bu âyet nâzil olduğu sıra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (İslâm'ın ilk günlerinde) Mekke'de gizli yaşıyordu. Fakat ashabıyla namaz kıldığı zaman Kur'an okurken sesini yükseltiyordu. Müşrikler ise Kur'an'ı duyunca hem Kur'an'a, hem onu gönderene, hem de Kur'an kendisine gelene küfrediyorlardı. Bunun üzerine azîz ve celîl olan Allah Teâlâ peygamberi sallallahu aleyhi ve selleme, "Habîbim! Namazda kıraatini açıklama! Sonra müşrikler işitirler de Kur'an'a küfrederler. Kıraatini ashabından gizleme de. Sonra onlara duyuramazsın. Bunun ikisi arası bir yol ihtiyar et!" buyurdu. {B4722 Buhârî, Tefsîr, (Benî İsraîl) 14.}

KEHF SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: أُولٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Şunlar ki rablerinin âyetlerine küfür ve ona likāyı* (yani âhireti ve sevap, günah gibi din umdelerini) *inkâr etmişlerdir, artık onların bütün hayır işleri sevapsız* (kalıp) *hiç olmuştur*"[116] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

116 {el-Kehf, 18/105.}

1714

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ يُأْتِي الرَّجُلَ الْعَظِيمَ السَّمِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَزِنُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ وَقَالَ اقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, (Kıyamet gününde iri cüsseli, semiz bir kişi [hâsâb yerine] getirilir, [hayır ve sevabı tartılır. Fakat] Allah Teâlâ yanında bir sivrisineğin kanadı ağırlığında (bir sevap) tartmaz) buyurduğu rivayet olunmuştur. Sonra Ebû Hüreyre, "Ey müminler! İsterseniz (bu rivayetimi teyit için Hak Teâlâ'nın), 'Kıyamet günü biz onların hayır işlerine hiçbir tartı tutturmayız!' kavl-i şerifini okuyunuz" demiştir. {B4729 Buhârî, Tefsîr, (Kehf) 6.}

MERYEM SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, *"Habîbim! Onlar* (müşrikler) *gaflette iken, onlar iman etmezlerken* (keşke iman etseydik diye) *hasret çekecekleri bir günün dehşetiyle onları korkut!"* [117] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

117 {Meryem, 19/39.}

1715

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُؤْتَى بِالْمَوْتِ كَهَيْئَةِ كَبْشٍ أَمْلَحَ فَيُنَادِي مُنَادٍ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ فَيَشْرَئِبُّونَ وَيَنْظُرُونَ فَيَقُولُ هَلْ تَعْرِفُونَ هٰذَا فَيَقُولُونَ نَعَمْ هٰذَا الْمَوْتُ وَكُلُّهُمْ قَدْ رَآهُ ثُمَّ يُنَادِي يَا أَهْلَ النَّارِ فَيَشْرَئِبُّونَ وَيَنْظُرُونَ فَيَقُولُ هَلْ تَعْرِفُونَ هٰذَا فَيَقُولُونَ نَعَمْ هٰذَا الْمَوْتُ وَكُلُّهُمْ قَدْ رَآهُ فَيُذْبَحُ ثُمَّ يَقُولُ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ وَيَا أَهْلَ النَّارِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ ثُمَّ قَرَأَ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهٰؤُلَاءِ فِي غَفْلَةٍ أَهْلُ الدُّنْيَا وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü (ehl-i cennet, cennete, cehennemlikler de cehenneme ayrıldıktan sonra) ölüm, aklı, karalı alaca bir koyun suretinde getirilecek. Bir dellâl, "Ey cennet halkı!" diye bağıracak! Cennettekiler hemen boyunlarını uzatıp başlarını kaldıracaklar ve (bulundukları yerden çıkarak) bakacaklar, Şimdi dellâl, "Bunu bilir misiniz?" diye sorar. Ehl-i cennetin hepsi onu görerek, "Evet biliriz, bu ölümdür" derler. Sonra dellâl, "Ey cehennem halkı!" diye yüksek sesle seslenir! Onlar da boyunlarını uzatıp başlarını kaldırırlar ve (bulundukları berzahtan çıkıp korku içinde) bakarlar. Dellâl, "Bunu biliyor musunuz" diye sorar. Onlar da hepsi onu görerek, "Evet biliriz, bu ölümdür" derler. Bundan sonra koyun suretindeki ölüm (cennetle cehennem arasında) boğazlanır. Bundan sonra dellâl, "Ey cennet halkı! Cennette ebedî yaşayacaksınız, artık ölüm yoktur. (Cehennem halkına da) ey cehennemlikler siz de karargâhınızda ebedîsiniz, size de ölüm yoktur!" diyecek. Bundan sonra münâdî, [118] وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ Bu gaflettekiler ehl-i dünyadır وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ âyetini okur. {B4730 Buhârî, Tefsîr, (Meryem) 1.}

NÛR SÛRESİ ÂYETLERİ

Bu sûrenin mülâane hakkındaki iki âyetinin tefsiri görülecektir. Mülâane ve liân, iki kişinin birbirine lânet etmesidir.[119] İslâm hukukuna göre mülâanede; bir kocanın karısına zinakârlık isnadından mütevellid bir dava duruşmasında hâkim huzurunda lânete mukārin olarak ve Allah adına yemin ederek hem karının, hem kocanın şehâdet etmeleridir. Mülâane, esasında biraz güç bir muâmele-i hukūkıyye olmakla beraber asırlarca evvel İslâm hukuku tarihine karışmış bulunduğundan bu hususta vârit olan âyetlerin ve hadislerin anlaşılmasına medâr olmak üzere mukaddeme mahiyetinde bazı mâlûmat arzedeceğiz.

Aşağıda göreceğimiz mülâane âyetleri hadd-i kazf[120] âyetinden sonradır. Hadd-i kazf hakkındaki âyet-i kerîmenin meâli şöyledir: Namuslu kadınlara iftira eden, söz atan, sonra da dört şahit[121] getirmeyen şu kimselere seksen celde (değnek) vurunuz[122] ve bunların şehâdetlerini ebedî kabul etmeyiniz. Bunlar hiç şüphesiz fâsık kimselerdir.[123]

Namuslu bir kadına fena söz atmanın, namuslu bir kadın hakkında fena söz söylemenin cezası bu âyetle tayin buyurulduktan sonra ashaptan Uveymir ile Hilâl, birbirine yakın tarihlerde kadınlarının zinakârlıklarıyla karşılaşarak müşkül bir vaziyete düşmüşlerdi. Şöyleki, şimdi bunlar cürmümeşhut halinde yakaladıkları kadınlarının zinakârlıklarını iddia etselerdi dört şahitle iddialarını ispat etmek mecburiyetinde bulunacaklardı. Bu ise mümkün olmadığından hadd-i kazf ile müttehem olarak seksen değnek yiyeceklerdi. Sükût etseler bu da gayret ve hamiyetlerine el vermiyordu. Bu müşkül vaziyetlerini Resûl-i Ekrem'e arza mecbur olduklarını aşağıda tercüme edeceğimiz hadislerde göreceğiz. Bunun üzerine erkek ve kadının liânlarına dair iki âyet nâzil oldu ki şimdi bunları birer babın unvanında mütalaa edeceğiz. Erkeğin liânı hakkındaki âyet şöyledir:

قَوْلُهُ تَعَالَى : وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, *"O kimseler ki eşlerine* (zina isnad ederek fena söz) *atarlar ve kendilerinden başka da* (gören), *şahitler bulunmaz, yalnız kendileri görmüş bulunurlar; imdi bunlardan herhangi bir kimsenin* (zina hakkındaki) *şehâdeti, kendisinin muhakkak doğru sözlülerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin etmesidir*"[124] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

118 Bu âyet-i kerîmenin tercümesi, unvanımızda geçti.

119 Allah Teâlâ tarafından lânet olunan kişiyi celâl ve gazabıyla rahmetinden uzaklaştırması ve kovmasıdır. Kul tarafından lânet de lânet ettiği kişinin Allah'ın gazabına uğramasına dua etmesidir.

120 Kazf, şeriat örfünde namuslu bir kimseye zina isnat edilmesidir.

121 Bu âyetten önceki âyette zina cürmünün sübûtu, dört şahidin şehâdetleriyle olduğu ve cezası 100'er değnek bulunduğu bildirilmiştir.

122 Celde, değnekle dövmek demek olduğuna göre âyette matlûp olan değnek darbelerinin derecesi vücudun derisi müteessir olacak derecede olması etin müteessir olmamasıdır. Esasen bu celdeler ve darbeler te'dib içindir. Ta'zîb ve işkence için değil.

123 وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ.

{en-Nûr, 24/4.}

124 {en-Nûr, 24/6.}.

1716

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﵁ أَنَّ عُوَيْمِرًا أَتَى عَاصِمَ بْنَ عَدِيٍّ وَكَانَ سَيِّدَ بَنِي عَجْلَانَ فَقَالَ كَيْفَ تَقُولُونَ فِي رَجُلٍ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أَمْ كَيْفَ يَصْنَعُ سَلْ لِي رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنْ ذٰلِكَ فَأَتَى عَاصِمٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَكَرِهَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْمَسَائِلَ وَعَابَهَا فَسَأَلَهُ عُوَيْمِرٌ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَرِهَ الْمَسَائِلَ وَعَابَهَا قَالَ عُوَيْمِرٌ وَاللّٰهِ لَا أَنْتَهِي حَتَّى أَسْأَلَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنْ ذٰلِكَ فَجَاءَ عُوَيْمِرٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ رَجُلٌ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أَمْ كَيْفَ يَصْنَعُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قَدْ أَنْزَلَ اللّٰهُ الْقُرْآنَ فِيكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ فَأَمَرَهُمَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِالْمُلَاعَنَةِ بِمَا سَمَّى اللّٰهُ فِي كِتَابِهِ فَلَاعَنَهَا ثُمَّ قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنْ حَبَسْتُهَا فَقَدْ ظَلَمْتُهَا فَطَلَّقَهَا فَكَانَتْ سُنَّةً لِمَنْ كَانَ بَعْدَهُمَا فِي الْمُتَلَاعِنَيْنِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ انْظُرُوا فَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَسْحَمَ أَدْعَجَ الْعَيْنَيْنِ عَظِيمَ الْأَلْيَتَيْنِ خَدَلَّجَ السَّاقَيْنِ فَلَا أَحْسِبُ عُوَيْمِرًا إِلَّا قَدْ صَدَقَ عَلَيْهَا وَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أُحَيْمِرَ كَأَنَّهُ وَحَرَةٌ فَلَا أَحْسِبُ عُوَيْمِرًا إِلَّا قَدْ كَذَبَ عَلَيْهَا فَجَاءَتْ بِهِ عَلَى النَّعْتِ الَّذِي نَعَتَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مِنْ تَصْدِيقِ عُوَيْمِرٍ فَكَانَ بَعْدُ يُنْسَبُ إِلَى أُمِّهِ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd (es-Sâidî) radıyallahu anhtan rivayete göre (Aclânoğulları'ndan) Uveymir, Benî Aclân'ın ulusu olan Âsım b. Adî'ye gelerek şöyle sorar: "Siz ne dersiniz? Bir kimse karısıyla beraber bir kişiyi (zina üzerinde) bulsa, kadının kocası zâniyi öldürmeli, siz de onu (kısasen) öldürmeli misiniz? Yoksa bu kimse ne yapmalı? (Bu halde zevc, dört şahit getirmeye gitse zâni işini görüp savuşacaktır. Sükût etse namusa taallûk eden bir şeye sükût etmiş olacaktır). Lutfen bu müşkül meseleyi bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme benim için sorsanız" der. Bunun üzerine Âsım, Resûlullah'a gelip, "Yâ Resûlellah" diye (söz başlayıp) sordu. Fakat Resûl-i Ekrem bu sorguları hoşlanmayıp ayıpladı.[125]

Sonra Uveymir, Âsım b. Adî'ye, "Resûlullah ne söyledi?" diye sordu. O da, Resûl-i Ekrem böyle meseleleri çirkin gördü ve ayıpladı diye cevap verdi. Bunun üzerine Uveymir, "Vallahi ben çekinmem, bunu kendim Resûlullah'a sorarım" dedi ve gidip, "Yâ Resûlellah! Bir kimse karısıyla beraber bir kişiyi (zina üzerinde) bulsa, kadının zevci zâniyi öldürmeli, sonra siz de (kısasen) onu öldürmeli misiniz? Yoksa bu adam ne yapmalı?" diye sordu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Ey Uveymir! Senin ve karının hakkında Allah Teâlâ Kur'an (âyeti) gönderdi" dedi ve bu karı kocaya Allah Teâlâ'nın Kur'an'da tâlim ettiği veçhile mülâane etmelerini emreyledi[126] ve ilk önce erkek karısına karşı lânetle yemin etti. (Sonra da kadın kocasına karşı aşağıdaki hadiste bildirildiği veçhile yemin eyledi). Sonra Uveymir, "Yâ Resûlellah! (Bu kadınla geçinme savdı). Bu kadını nikâhımda tutarsam ona zulmetmiş olurum" deyip kadını boşadı ve Uveymir ile karısının bu vak'asından sonra lâ'netleşen çiftlerin –kocanın talâkıyla– ayrılmaları âdet oldu. Sonra Resûlullah mecliste hazır bulunanlara, "Bakınız, eğer bu kadın –vücudu siyah, gözlerinin siyahı koyu, kıçının iki yanı büyük, baldırları kaba– kıyafette bir çocuk getirirse, muhakkak ben Uveymir'in bu kadına zina isnadında doğru olduğunu sanırım. Eğer kadın keler fasilesinden kızılca kurt gibi kızıl bir çocuk doğurursa, bu defa da ben şüphesiz kadına bühtan ve iftira ettiğini sanırım" buyurdu. Sonra çocuk Resûlullah'ın Uveymir'i tasdik yollu tasvir ettiği şekilde doğdu ve bu cihetle çocuk anası (Havle kadı)na nisbet ed(ilerek, "İbn Havle" diye çağır)ıldı.[127] {B4745 Buhârî, Tefsîr, (Nûr) 1.}

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ الْاٰيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, şu meâldeki kavl-i şerifinin tefsiri babı, "*Kadından da* (şu yolda) *dört kere Allah adına yemin etmek de* (recm) *azabını giderir: Allah adına yemin ederim ki bu zevcim yalancılardandır. Beşinci şehâdette de kadın, 'Eğer bu zevcim doğru sözlülerden ise Allah'ın gazabını kendisinin* (kadının) *üzerinedir' diye yemin eder.*"[128]

---

125 Resûl-i Ekrem'in hoşlanmayıp ayıplaması henüz vâki olmadığını sandığı böyle bir şeye lüzum ve ihtiyaç bulunmaması kanaatindendir. Sonra müslümanların ırzıyla, namusuyla ilgili böyle sözler yahudilerin ve münafıkların dedikodusunu mûcip olur endişesindendir.

126 Bu hadisin unvanında tercüme ettiğimiz âyet-i kerîmeye göre ilk önce zevc, dört kere arka arkaya hâkimin huzurunda, karısına işaret ederek, "Karıma zina isnat etmekte muhakkak ki ben doğru söyleyen bir adamım, vallahi" diye yemin eder. Beşincide de, "Eğer ben yalancı isem Allah'ın lâneti üzerime olsun" der. Bunun üzerine kadın kalkar ve kocasına işaret ederek dört defa, "Allah adına yemin ederim ki şu kocam bana zina isnadında yalancıdır" der. Beşincide de, "Eğer bu adam bana zina isnadında doğru ise Allah'ın gazabı üzerime olsun" der.

127 Buraya kadar "mülâanenin" (karı, koca lânetleşmesinin) kocaya ait olan kısmını gördük. Bundan sonraki âyet ve hadiste de kadına olan mülâane suretini göreceğiz.

128 {en-Nûr, 24/8.}

1717

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّ هِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ قَذَفَ امْرَأَتَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ بِشَرِيكِ بْنِ سَحْمَاءَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ الْبَيِّنَةَ أَوْ حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ إِذَا رَأَى أَحَدُنَا عَلَى امْرَأَتِهِ رَجُلًا يَنْطَلِقُ يَلْتَمِسُ الْبَيِّنَةَ فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ الْبَيِّنَةَ وَإِلَّا حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ فَقَالَ هِلَالٌ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ إِنِّي لَصَادِقٌ وَلَيُنْزِلَنَّ اللهُ مَا يُبْرِئُ ظَهْرِي مِنَ الْحَدِّ فَنَزَلَ جِبْرِيلُ وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ حَتَّى بَلَغَ إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ فَانْصَرَفَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا فَجَاءَ هِلَالٌ فَشَهِدَ وَالنَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ إِنَّ اللهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا لَكَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ ثُمَّ قَامَتْ فَشَهِدَتْ فَلَمَّا كَانَتْ عِنْدَ الْخَامِسَةِ وَقَّفُوهَا وَقَالُوا إِنَّهَا مُوجِبَةٌ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَتَلَكَّأَتْ وَنَكَصَتْ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهَا تَرْجِعُ ثُمَّ قَالَتْ لَا أَفْضَحُ قَوْمِي سَائِرَ الْيَوْمِ فَمَضَتْ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَبْصِرُوهَا فَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَكْحَلَ الْعَيْنَيْنِ سَابِغَ الْأَلْيَتَيْنِ خَدَلَّجَ السَّاقَيْنِ فَهُوَ لِشَرِيكِ بْنِ سَحْمَاءَ فَجَاءَتْ بِهِ كَذٰلِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَوْلَا مَا مَضَى مِنْ كِتَابِ اللهِ لَكَانَ لِي وَلَهَا شَأْنٌ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Hilâl b. Ümeyye, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda karısına Şerîk b. Sehmâ ile zina etti diye söz attı.[129] Resûlullah da Hilâl'e, "Dört şahidini hazırla yahut arkana had (vurulur)" buyurdu. Bunun üzerine Hilâl, "Yâ Resûlellah! Bizim birimiz karısının üstünde bir erkek görürse, şahit aramaya mı gidecek? (Şahit getirinceye kadar işini görüp savuşmaz mı?)" diye itiraz etti. Resûl-i Ekrem, "Sen şahitlerini hazırla! Aksi takdirde arkana hadd-i kazf (seksen değnek) vurulur" demeye devam etti. Bunun üzerine Hilâl b. Ümeyye, "Yâ Resûlellah! Seni hak peygamber gönderen Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki muhakkak ben kesin olarak doğru söylüyorum ve eminim ki Allah benim arkamı hadden kurtaracak bir vahiy, bir âyet gönderecektir" dedi. Bu sırada hemen Cibrîl indi ve Resûl-i Ekrem'e, وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ[130] âyetini tâ إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ[131] kavl-i şerifine varıncaya kadar getirdi. Bunun üzerine Resûlullah, kadına haber gönderdi. Kocası Hilâl de hazır bulundu. İlk önce Hilâl (bundan evvelki hadiste ve hâşiyesinde görüldüğü veçhile) şehâdet ve yemin eyledi. Resûl-i Ekrem, "Allah muhakkak bilir ki sizin biriniz elbette yalancıdır. Şu halde ikinizden tövbekâr olan ve bu liân yemininden rücû eden var mıdır?" buyurdu. Sonra Hilâl'in zevcesi Havle ayağa kalkarak ve (dört defa) liân şehâdetiyle Allah'ı işhâd ederek yemin ettikte beşinci yemine sıra geldiğinde mecliste hazır bulunanlar kadını durdurarak, "Bak kadın, bu beşinci yemin azabı mûciptir" ihtarında bulundular.[132] Râvi İbn Abbas der ki: "Bu ihtar üzerine kadın biraz ağırlaşıp durakladı. Hatta biz kadını yemin etmekten vazgeçecek ve geriye dönecek sandık. Sonra kadın kendini toparlayıp, "(Şimdiye kadar şerefle yaşamış) kavim ve kabilemi, ben bundan sonraki günlerde rezil ve rüsvâ etmem" diyerek liân yeminini yerine getirdi. Sonra Resûl-i Ekrem, "Bu kadına bakınız. Eğer gözleri sürmeli, iki kıçı iri, baldırları kalın bir tipte çocuk getirirse, çocuk Şerîk b. Sehmâ'ya aittir" buyurdu. Kadın da hakikaten böyle bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Resûlullah, "Eğer Allah kitabının (liân) hükmü infaz edilmemiş olsaydı benimle bu kadın için bir macera vardı. (Yani ben o kadına hadd-i zina icra ederdim)" buyurdu. {B4747 Buhârî, Tefsîr, (Nûr) 3.}

İZAHI

Liân kıssası hicretin 9. yılı Şâban ayında oldu. Liân âyetinin sebeb-i nüzûlünde ulemânın ihtilâfı vardır. Uveymir hakkında mı nâzil olmuştur, yoksa Hilâl b. Ümeyye hakkında mı? Uveymir hakkında nâzil olduğunu iddia edenler yukarıdaki Sehl b. Sa'd hadisindeki Resûl-i Ekrem efendimizin Uveymir'e, *"Allah senin ve eşin hakkında Kur'an indirdi"* kavliyle istidlâl etmişlerdir. Ulemânın cumhuru ise, liân âyetinin sebeb-i nüzûlü Hilâl kıssasıdır ve İslâm câmiasında Hilâl ilk defa mülâane eden kişidir demişlerdir. Dâvûdî bu iki noktainazarı cemederek, "Bu iki hadiste haber verilen iki vâkıa bir zamanda vuku bulmuş ve âyet de ikisi hakkında nâzil olmuş bulunması ihtimal dahilindedir" diyor. Nevevî de âyetin ikisi hakkında nâzil olduğunu fakat Hilâl'in liânı önce vuku bulmuş olması ihtimalini ziyade ediyor.

İmam Ebû Hanîfe, Nevevî, Evzâî, Leys b. Sa'd, Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Ubeyde, Ebû Sevr gibi eimme-i mezâhib ve ictihad liânın hükmü, liân ile veya hâkimin tefriki ile karı koca ayrılığı olduğunda ittifak etmişlerdir. İmam Ebû Hanîfe bu ayrılığın liân ile değil, hâkimin hükmü ile vukuu cihetini ihtiyar etmiştir. Yine İmam Ebû Hanîfe'ye göre hâkimin hükmü ile ayrıldıktan sonra bu karı koca birbirlerine ebedî haram olurlar: "Çok ağır bir şehâdet ve yemin olan bu mülâanenin karıya kocaya terettüp eden amelî faydası, kocanın hadd-i kazf olan seksen değnekten kurtulması. Nasıl ki Hilâl b. Ümeyye, Resûl-i Ekrem'e, "Allah arkamı hadd-i kazften koruyacak bir vahiy gönderecek" demişti. Aynı zamanda kadının kirlettiği aile namusunun temizlenmesidir. Kadın mülâane ile hadd-i zinadan kurtulmuş olur.

Her iki hadiste zinakâr olarak zikredilen fakat adı tasrih edilmeyen kadının adı Havle olduğu, şu kadar ki birinci hadisteki en sahih kavle göre Havle bint Kays olup ikinci hadisteki Havle bint Âsım'dır. Şerîk b. Sehmâ da her iki vâkıanın zinakârı olduğu bildiriliyor.

FURKĀN SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ إِلَى جَهَنَّمَ الْآيَةُ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Şu yüzleri üstü cehenneme sürüklenecek kimseler, işte onlar yerce en kötü, yolca da çok sapıktırlar*"[133] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

129 Şerîk b. Sehmâ, Âsım b. Abdî'nin amcası oğludur. Hilâl b. Ümeyye'nin karısı da Âsım b. Adî'nin kızıdır.

130 {en-Nûr, 24/6.}

131 {en-Nûr, 24/9.}

132 Gerek mecliste bulunanların kadına bu ihtarları, gerek bunlardan önce Resûl-i Ekrem'in "*Liân yemininden rücû eden var mı?*" suali kadının yalan yere yemin etmesini önlemek maksadına mâtuf olacaktır.

133 {el-Furkān, 25/34.}

1718

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ كَيْفَ يُحْشَرُ الْكَافِرُ عَلَى وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ أَلَيْسَ الَّذِي أَمْشَاهُ عَلَى الرِّجْلَيْنِ فِي الدُّنْيَا قَادِرًا عَلَى أَنْ يُمْشِيَهُ عَلَى وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre bir kişi, "Ey Allah'ın peygamberi! Kâfir, kıyamet gününde yüzüstü (ve baş aşağı veya sürüklenerek) nasıl haşrolunur?" diye sordu. Resûl-i Ekrem, "Dünyada onu iki ayağı üzerinde yürüten Allah Teâlâ, kıyamet gününde yüzüstü yürütmeye kudretli değil midir?" diye cevap verdi. {B4760 Buhârî, Tefsîr, (Furkān) 1.}

RÛM SÛRESİ

قَوْلُهُ تُعَالَى: الٓمٓ غُلِبَتِ الرُّومُ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "الم *Rûm mağlûp olundu.* (Şurada) *dünyanın* (size) *en yakın yerinde. Bununla beraber onlar bu mağlûbiyetlerinin ardı sıra kesin olarak galebe edeceklerdir.* (Hem de uzak değil), *birkaç yıl içinde muhakkak. Önünde de, sonunda da hüküm Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın inayetiyle ferahlanacaklar. O, kimi dilerse muzaffer kılar. Çünkü O azîzdir ve rahîmdir*"[134] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

134 {er-Rûm, 30/1-2.}

1719

•.•.•

عَنِ ابنِ مَسْعُودٍ ﵁ وَقَدْ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلًا يُحَدِّثُ فِي كِنْدَةَ فَقَالَ يَجِيءُ دُخَانٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَأْخُذُ بِأَسْمَاعِ الْمُنَافِقِينَ وَأَبْصَارِهِمْ يَأْخُذُ الْمُؤْمِنَ كَهَيْئَةِ الزُّكَامِ وَكَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ حِينَ بَلَغَهُ مُتَّكِئًا فَغَضِبَ فَجَلَسَ فَقَالَ مَنْ عَلِمَ فَلْيَقُلْ وَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلِ اللّٰهُ أَعْلَمُ فَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ أَنْ يَقُولَ لِمَا لَا يَعْلَمُ لَا أَعْلَمُ فَإِنَّ اللّٰهَ قَالَ لِنَبِيِّهِ ﷺ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ وَإِنَّ قُرَيْشًا أَبْطَئُوا عَنِ الْإِسْلَامِ فَدَعَا عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ اللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبْعِ يُوسُفَ فَأَخَذَتْهُمْ سَنَةٌ حَتَّى هَلَكُوا فِيهَا وَأَكَلُوا الْمَيْتَةَ وَالْعِظَامَ وَيَرَى الرَّجُلُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ فَجَاءَهُ أَبُو سُفْيَانَ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ جِئْتَ تَأْمُرُنَا بِصِلَةِ الرَّحِمِ وَإِنَّ قَوْمَكَ قَدْ هَلَكُوا فَادْعُ اللّٰهَ فَقَرَأَ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ إِلَى قَوْلِهِ عَائِدُونَ أَفَيُكْشَفُ عَنْهُمْ عَذَابُ الْآخِرَةِ إِذَا جَاءَ ثُمَّ عَادُوا إِلَى كُفْرِهِمْ فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى يَوْمَ بَدْرٍ وَلِزَامًا يَوْمَ بَدْرٍ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayete göre bir kere İbn Mes'ûd tarafından Kinde'de[135] birinin (Kur'an'da zikrolunan duhân hakkında), "Kıyamet günü bir duman gelecek. Kâfirlerin, münafıkların kulaklarını sağır, gözlerini kör edecek. Müminler(in sıhhati üzerinde) yalnız nezle hastalığı gibi müessir olacak" dediği haber alınır. Bu haberi duyduğu sıra İbn Mes'ûd, bir şeye dayanarak istirahat ediyordu. Bu sözü duyunca (çok ehemmiyet verip) sinirlendi. Hemen toparlanıp oturarak şöyle demiştir, "Kişi bildiğini söylesin, bilmediği mesele hakkında da, 'Allah bilir' desin. Çünkü insanın bilmediği bir şey hakkında, 'Bilmiyorum' demesi de ilimden sayılır."[136] Nasıl ki Cenâb-ı Hak peygamberine, "Yâ Muhammed! Sen (kavmine), Kur'an'ı tebliğim mukabilinde sizden bir ücret, bir takdir istemiyorum. Bilmediğim bir şeyi size satmaya çalışanlardan da değilim, de" kavl-i şerifi ile hasımlarına karşı tebligatında samimi olduğunu yâdetmesini emretmiştir.

(Duhân / duman meselesine gelince) bu (dünyada cereyan etmiştir). Kureyş'e ait (bir vâkıa)dır. (Kindeli'nin sandığı gibi kıyamete ait değildir). Şöyle ki: Kureyş müşrikleri İslâm dinini kabulden çekinmeleri (ve muhalefette çok ileri gitmeleri) üzerine Resûl-i Ekrem, "Allahım! Yûsuf peygamberin kavmi aleyhine verdiğin yedi (yıl kıtlık) gibi Kureyş'e de yedi (yıl yokluk azabı) vererek bana yardım et!" diye dua etti. Bunun üzerine Kureyş'i şiddetli bir kıtlık yakalamıştı. Birçokları açlıktan kırıldı. Ölü etleri ve kemikleri yediler. Yerle gök arasındaki hava tabakasını herkes (göz zaafından, kuraklığın dehşetli sisinden) duman şekli gibi görüyordu. Bu çok ciddi ve şiddetli hal ve vaziyet üzerine (Kureyş reislerinden) Ebû Süfyân, Resûl-i Ekrem'e gelerek, "Yâ Muhammed! Sen bize sıla-i rahim emrediyorsun. Kavmin ise (açlıktan) kırılmıştır. Artık onlar için dua etsen" dedi. (Resûl-i Ekrem'in duası üzerine kaht u galâ kalktı).

İbn Mes'ûd bu mütalaaların ardı sıra, فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ âyetini عَائِدُونَ kavline kadar okudu.[137] (Bu âyetlerde duhân azabının açılacağı ve açıldığı bildiriliyor. Bu duman Kindeli'nin dediği gibi âhiret azabı olsaydı) bu âhiret azabı bir kere geldikten sonra Kureyş müşriklerinden kaldırılır mıydı?

Kureyş müşrikleri (kaht u galâdan kurtulduktan) sonra yine küfürlerine, şirklerine döndüler. Bu dönekliğin cezasını bildiren Allah Teâlâ'nın, يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى [138] kavl-i şerifindeki intikam günü Bedir günüdür. (Kindeli'nin sandığı gibi kıyamet günü değildir. Alınan intikam da Kureyş'in Bedir'de katlolunmalarıdır). Lizâm ile marâd da yine Bedir günüdür (ve müşriklerin Bedir'de esaretleridir).[139] {B4774 Buhârî, Tefsîr, (Rûm) 1.}

İZAHI

Rum adı Şarklılar tarafından ilk önce Romalılar'a ve bunların teşkil ettikleri büyük devlete verilmiştir. Bu devlet Şark ve Garp imparatorluklarına ayrıldıktan sonra Şark İmparatorluğu yine bu namla, Garp İmparatorluğu İfrenç adıyla anılmıştır. Daha sonraları Şarkî Romalılar, Yunanlılar ve Şark milletleriyle ihtilât ederek Rum adı tağlîb suretiyle Yunanlılar'a verilmiş ve Rum adının eski hususi medlûlü bütün bütün unutulmuştur.

Unvanımızdaki sûreye verilen Rûm adı, Yunanlılar'ın ihtilâtı ve eski bir Rumca'nın istimali üzerine vücut bulan bu son Şarkî Rum İmparatorluğu'dur ve bu sûrenin başında İranîler'le vukuuna işaret olunan muharebe de milâdî 613 senesinde başlayıp üç sene devam etmiştir. Resûl-i Ekrem'in nübüvvetinin ilk yıllarına tesadüf eder. Bu sırada Rum İmparatorluğu tahtında Hirakl (Herakleios) bulunuyordu. İran saltanatında da Hüsrev Pervîz hükümran idi.

Dünyanın en büyük bu iki devleti fâsılasız birbirleriyle harp edegelmişlerdir. Mevzumuz olan Rûm sûresinde işaret olunan bu muharebede İranîler Rumlar'a galebe edip Azerbaycan, Ermenistan, Anadolu, Suriye ve Mısır gibi Rumlar'ın bütün medenî mıntıkalarını istilâ ederek Rum ordusunu denize kadar sürmüşler ve Hıristiyanlığın buralardaki mâbedlerini ve bütün mâmûrelerini harap etmişlerdi. En sonra namus ve haysiyeti ihlâl edecek tahammü'l-fersâ şerâitle bir sulh akdine icbar etmişlerdi.

Rumlar'ın 616 tarihinde sona eren bu hezimeti Mekke'de duyulunca müşrikler meserrete ve şemâtet izharına başladılar.

Müslümanlara karşı, “Farslar bizim kardeşlerimizdir. Rumlar da sizin Ehl-i kitap kardeşlerinizdir. İranîler’in Rumlar’ı tepeledikleri gibi biz de size galebe edeceğiz” diye kendilerine İranîler’in zaferinden bir pay ayırıyorlardı. İşte bunun üzerine Rûm sûresinin tercümeleri unvanımızda geçen âyetleri nâzil oldu ve yakın bir istikbâlde Rumlar’ın da İranîler’e galebe edecekleri bildirildi. Rum İmparatorluğu’nun mutlak bir mağlûbiyeti ve bu mağlûbiyet üzerine Avrupa’daki ve Afrika’daki vilâyetlerinin de isyan ve ihtilâller içinde çalkandıkları ve bu suretle imparatorluğun hâkimiyeti mübalağasız yalnız devlet merkezine münhasır kaldığı bir sırada Rumlar’ın müstakbel galibiyetlerini haber vermek en büyük bir mûcize idi.

Rûm sûresindeki âyetleri Resûl-i Ekrem ashabına tebliğ edip Rumlar da بِضْع سِنِينَ “*üç ilâ dokuz yıl*” içinde İranîler’e galebe edeceklerini bildirince Ebû Bekir hazretleri o şamatacı müşriklere karşı, “Allah sizin gözlerinizi aydınlatmayacak. Vallahi Rumlar بِضْع سِنِينَ içinde Farslılar’a galebe edecekler” dedi. Buna Übey b. Halef, “Yalan söylüyorsun! Bu sözün tahakkuk edinceye kadar bir zaman tayin et de, seninle bahse girelim” dedi ve iki taraf üç sene müddet tayin ederek on genç ve dişi deve üzerine bahse giriştiler. Ebû Bekir keyfiyeti Resûl-i Ekrem’e haber verince, “Âyetteki بِضْع, üçten dokuza kadar itlak olunur. Binaenaleyh deve sayısını arttır, müddeti uzat!” buyurdu. Bunun üzerine Ebû Bekir, Übey b. Halef ile deveyi 100’e, müddeti dokuz seneye çıkardılar. Übey, bahis müddeti dolmazdan önce, Uhud Harbi’nde Resûl-i Ekrem’in bir darbesinden aldığı cerîha ile Uhud’dan döndükten sonra öldü. Hudeybiye sulhu sırasında da Rumlar’ın Farslılar’a zafer ve galibiyetleri şâyi oldu. Bunun üzerine Ebû Bekir, bahis için meşrût olan 100 deveyi Übey b. Halef’in veresesinden aldı ve develerle Resûl-i Ekrem’e geldi. O da fukaraya sadaka etmesini emir buyurdu.[140]

Mevzumuz olan İbn Mes‘ûd hadisinin bir rivayet tariki de 535 rakamıyla “İstiskā” bahsinde geçti. Oraya bakınız.

SECDE SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Müminlerin yaptıkları ibadetlere mükâfat olarak onlar için* (Allah hazinesinde) *gizlenmiş olan, gözler sürûru nimetleri kimse bilmez*"[141] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

135 Şârih Kirmânî Kinde'nin Kûfe'de bir yerin adı olduğunu bildirmiştir. Şârih Aynî de bu adamın duman hakkındaki bu sözü Kinde kabilesinden bazı kimseler arasında söylenmiş olması ihtimali vardır diyor ki, Kinde Yemen'den çıkan en büyük kabilelerden olduğundan bu ihtimal daha kuvvetlidir.

136 Çünkü, "bilmiyorum" sözü mâlûmu meçhulden ayırt etmek mânasını ifade eder ki bu da ilmin bir nevidir. لا أدري نصف العلم "Bilmem, ilmin yarısıdır", sözü mesel olmuştur.

137 İbn Mes'ûd'un istişhâd için okuduğu bu âyetler Duhân sûresinin 10-15. âyetleridir ve meâlleri şöyledir: *"Gök, herkesin görebileceği kalın bir dumanla gelerek herkesi bürüyeceği günü gözet! Şüphesiz bu, çok elem veren bir azaptır. O zaman onlar* (müşrikler)*, 'Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır* (gök yüzünü aç, biz müminleriz)*' diyecekler. Fakat onlar için düşünmek* (ibret almak) *nerede? Kendilerine apaçık anlatan bir peygamber geldi de sonra ondan yüz çevirdiler ve* (kâh) *öğretilmiş* (kâh) *deli dediler. Biz duman azabını az bir zaman açacağız. Fakat muhakkak ki siz* (ey Kureyş yine şirke) *döneceksiniz.*" {ed-Duhân, 44/10-15}.

138 Meâli: "*Büyük bir unf ü şiddetle sizi sıkacağımız bir gün* (gelecektir. İşte o gün) *muhakkak intikam alacağız.*" {ed-Duhân, 44/16.}

139 Aşağıda حم عسق sûresinde 1733 numara ile tercümesi gelecek olan İbn Abbâs hadisini de okuyunuz.

140 Bu bahis vâkıasından istifade ederek eimme-i Hanefiyye dârülharpte ukūd-ı fâsidenin cevazına kāil olmuşlardır. Eimme-i sâire ise bu vâkıanın kumar haram kılınmazdan önce vâki olduğunu iddia etmişlerdir.

141 {es-Secde, 32/17.}

1720

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ ذُخْرًا بَلْهَ مَا أُطْلِعْتُمْ عَلَيْهِ ثُمَّ قَرَأَ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden, azîz ve celîl olan Allah'ın şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Ben, iyi kullarım için –göz görmedik, kulak duymadık ve insan hayaline gelmedik (yakın meleklerin ve gönderilen peygamberlerin bile vâkıf olmadıkları)– [142] birtakım nimetleri hazırladım. Ey mümin kulum, sen bildiğin nimetleri şöyle bırak. (Onlar Allah'ın hazinesinde gizli nimetleri yanında çok hafiftir).

Râvi Ebû Hüreyre bundan sonra, فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ âyetini okudu.[143] {B4780 Buhârî, Tefsîr, (Secde) 1.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifi Peygamber efendimiz Allah Teâlâ'dan rivayet etmiştir. Bu nevi hadislere hadis âlimleri arasında "kutsî hadis" denilir ki bunlar mâna cihetiyle Allah Teâlâ'ya, lafzı cihetiyle de Resûlullah'a ilgilidirler. Bunların mânalarını Cenâb-ı Hak peygamberine ya ilham ile veya rüya ile bildirmiş, Peygamber efendimiz de o mânayı kendi ibaresiyle ümmetine tebliğ etmiştir. Bu cihetle kutsî hadis, "Mânası Allah tarafından ilham ve lafzı Resûlullah tarafından tertip ve tebliğ buyurulan haberdir" diye tarif olunur. Kutsî hadisin Kur'an'dan farkı şöyledir: Kur'an'ın hem lafzı, hem mânası Allah tarafından mülhemdir. Kutsî hadisin yalnız mânası, hadîs-i Nebî ki peygamberin kendi ictihadı ile vâki olan tebligatıdır, bunların da hem lafzı, hem mânası Resûlullah'a ait olarak kutsî hadisten fark olunurlar.

AHZÂB SÛRESİ ÂYETLERİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ الْآيَةُ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, şu meâldeki kavl-i şerifi babı: "*Azîz peygamberim!* (Aile muâşeretinde) *kadınlarından dilediği*(nin nöbeti)*ni geriye bırakabilirsin, dilediğini de yanına alırsın.* (Aralarında nöbete mecbur değilsin). *Geri bıraktığından yanına almak istediğin olursa* (onu almakta da) *sana bir günah yoktur. Yâ Muhammed! Bu muâşeret tarzından kadınlarına karşı hangisini bahşedersen et, muhakkak* (bunun ilham eseri olduğu kanaatiyle) *onların hepsinin gözü aydın olup mahzun olmamalarına ve razı olmalarına elverişlidir. Gönüllerinizde saklı temayüllere gelince, onu Allah bilir. Çünkü Allah alîmdir* (gizli, âşikâr her şeyi çok iyi bilir). *Halîmdir* (cezaları imhal eder, ihmal etmez)."[144]

---

142 Kavis içinde gösterilen bu ziyadeyi Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen rivayet tarikinden aldık.

143 Bu âyet-i kerîmenin meâli unvanımızda gösterildi.

144 {el-Ahzâb, 33/51.}

1721

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أَغَارُ عَلَى اللَّاتِي وَهَبْنَ أَنْفُسَهُنَّ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ وَأَقُولُ أَتَهَبُ الْمَرْأَةُ نَفْسَهَا فَلَمَّا أَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ قُلْتُ مَا أُرَى رَبَّكَ إِلَّا يُسَارِعُ فِي هَوَاكَ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben, nefislerini Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme hibe eden (ve mehirsiz nikâh olunan) peygamberin kadınlarını ayıplardım ve "Hiç kadın, kadınlığını (mehirsiz) hibe eder mi?" derdim. Vaktâ ki azîz ve celîl olan Allah Teâlâ, تُرْجِئُ[145] مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ[146] âyetini inzâl buyurdu. O zaman (anladım ki, Allah peygamberine müminlerin fevkinde bir hak ve yüksek bir irade vermiştir). Ben Resûlullah'a, "Rabbin teâlâ (kadınlarının değil) ancak senin arzunun tahakkukuna müsâraat ediyor" dedim. {B4788 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 7.}

İZAHI

Yukarıdaki mevzumuzun unvanındaki âyetler şimdi bildireceğimiz *"tahyîr"* âyetinden sonra nâzil oldu. Şöyle ki: Resûl-i Ekrem'in kadınları, dünya ziynetleri ve bol bir maişet istemişlerdi. Bir taraftan da birbirlerine karşı besledikleri kadınlık kıskançlığı ile Resûl-i Ekrem'e ezâ etmişlerdi. Bu cihetle bîhuzur olan Resûl-i Ekrem bir ay kadar kadınlarını bırakmış ve onlardan münzevî bir hayat geçirmişti. Bunun üzerine bu Ahzâb sûresinin 28 ve 29. âyetleri nâzil oldu. Tahyîr âyetleri diye anılan bu âyetlerin meâli şöyledir. *"Ey peygamber! Kadınlarına şöyle söyle: Eğer dünya hayat ve ziynetini istiyorsanız, haydi geliniz sizi donatayım ve o güzellikle sizi âzatlayayım. Yok eğer Allah'ı ve resulünü ve âhiret evini istiyorsanız, iyi biliniz ki sizden güzellik edenlere Allah pek büyük bir ecir hazırlamıştır."*[147]

Müellif Buhârî'nin bu babında ve mevzumuz olan hadisten önce bir rivayetine göre, bu âyetler nâzil olduktan sonra Resûl-i Ekrem, Hazret-i Âişe'den başlayarak bütün kadınlarını muhayyer bıraktı. Hazret-i Âişe, "Ben Allah'ı, Resûlullah'ı ve âhiret muradını isterim" dedi. Öbür kadınlar da öyle söylediler. Bu hareketleri takdir ve tahsin edilerek unvanımızdaki âyetlerle bunlardan sonraki, لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ *"Azîz peygamber! Bundan başka kadınlar sana helâl olmaz ve bunları başka zevcelere değiştirmek de olmaz"* âyeti nâzil oldu (el-Ahzâb 33/52).

Umumiyetle tefsir kitaplarında bildirildiğine göre, o günü Resûlullah'ın nikâhında dokuz kadın bulunuyordu ki bunlardan beşi Kureyş'ten olmak üzere şunlardı: Âişe bint Ebû Bekir, Hafsa bint Ömer, Ümmü Habîbe bint Ebû Süfyân, Sevde bint Zem'a, Ümmü Seleme bint Ebû Ümeyye, Safiyye bint Huyey, Meymûne bint Hâris, Zeyneb bint Cahş, Cüveyriye bint Hâris hazerâtı Âişe'den başkaları hep dul olarak ve kendilerini taltif için Resûl-i Ekrem'in izdivacı şerefine nâil olmuşlardır. Yukarıdaki Hazret-i Âişe hadisinde işaret olunduğu üzere, Meymûne bint Hâris gibi birtakım kadınlar da mehirsiz olarak Resûl-i Ekrem'in şeref-i izdivacına tâlip olmuşlardı. Bu dul kadınların hepsi şerâfet ve asaleti haiz ailelere mensup olup kefâete pek ziyade ehemmiyet verilen bir muhitte Resûl-i Ekrem, şeref-i izdivacıyla asaletlerini tatmin ve taltif için bunları ailesi içine almıştır.

145 Bu kelimeyi kıraat imamlarından Hamza, Kisâî, Hafs hazeratı Âsım'dan naklen hemzesiz ترجي okumuşlardır. Bu imamlardan başkaları da hemze ile ترجئ kıraat etmişlerdir. Bütün *Buhârî* ve *Tecrîd* nüshalarında da hemze ile mazbuttur ve ikisi de "teahhur" mânasına lugattır.

146 Bu âyet-i kerîmeyi unvanımızda tercüme ettik.

147 يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا. وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَإِنَّ اللهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا.

{el-Ahzâb, ٢٩-٣٣/٢٨.}

1722

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَأْذِنُ فِي يَوْمِ الْمَرْأَةِ مِنَّا بَعْدَ أَنْ أُنْزِلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ تُرْجِئُ مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ الْآيَةَ فَكُنْتُ أَقُولُ لَهُ إِنْ كَانَ ذٰلِكَ إِلَيَّ فَإِنِّي لَا أُرِيدُ يَا رَسُولَ اللهِ أَنْ أُوثِرَ عَلَيْكَ أَحَدًا.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: تُرْجِئُ مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ الآية [148] âyet-i kerîmesi nâzil olduktan sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem biz kadınlarından nöbetinde bulunduğu kadının gününde (öbür kadına gitmeye teveccüh etmek isteyince) her zaman istîzân ederdi. Benden izin isteyince ben de ona, "Yâ Resûlellah! Eğer izin vermek bana ait (bir hak) ise, ben senin üzerine hiçbir kimseyi ihtiyar etmek istemem" diye cevap verirdim.[149] {B4789 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 7.}

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ الْآيَةُ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, şu meâldeki kavl-i şerifinin tefisiri babı: "*Ey iman edenler! Yemeğe* (davet olunup) *size izin verilmedikçe vaktine bakmaksızın Peygamber'in evlerine girmeyiniz. Lâkin davet olunduğunuz zaman giriniz. Yemek yiyince de hemen dağılınız. Söz, sohbet için de izinsiz girmeyiniz. Çünkü bu saygısızlığınız Peygamber'e ezâ veriyor ve siz*(e haydi dağılınız, demek)*ten de utanıyor. Fakat Allah haktan* (sizi te'dibden) *sıkılmaz.*[150] *Hem Peygamber'in kadınlarından* (ev eşyasına ait bir şey) *isteyeceğiniz zaman bir perde arkasından isteyiniz. Böyle yapmanız hem sizin gönülleriniz, hem de onların gönülleri için daha temizdir. Resûlullah'a ezâ etmeyiniz size yakışmaz. Vefatının arkasından kadınlarını nikâh etmeniz de hiçbir zaman olamaz. Çünkü sizin nikâh etmeniz Allah indinde çok büyük* (günah) *bulunuyor.*"[151]

---

148 Bu âyet-i kerîmenin tercümesi için unvanımıza bakınız!

149 Bu da Âişe es-Sıddîka hazretlerinin edep ve fetânetinin şaheser bir örneğidir.

150 Abdullah b. Abbas'tan (ra) rivayete göre, birtakım kimseler yemek vaktinden evvel Resûlullah'ın evine gelirler, yemek yemek için bekleşirlerdi. Yemek yedikten sonra da gitmek bilmezlerdi. Resûl-i Ekrem bunların bu saygısız halinden çok sıkılırdı. Bunun üzerine tercüme etmekte bulunduğumuz âyet nâzil oldu.

151 {el-Ahzâb, 33/53.} Müfessir Mukātil'in beyanına göre Talha b. Ubeydullah, "Resûlullah vefat ederse, Âişe'yi muhakkak ben eş edineceğim" derdi. Bu âyet-i kerîme ile müminlerin anaları olan Peygamber kadınlarını nikâhın hurmeti de bildirildi. Kurtubî'nin rivayetine göre, bu âyet nâzil olunca Talha bu tefevvühatından nedamet etmiş ve Mekke'ye yayan şedd-i rahl ederek Beytullah'ta tövbekâr olup mazhar-ı afv olmuştur.

1723

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجَتْ سَوْدَةُ بَعْدَ مَا ضُرِبَ الْحِجَابُ لِحَاجَتِهَا وَكَانَتِ امْرَأَةً جَسِيمَةً لَا تَخْفَى عَلَى مَنْ يَعْرِفُهَا فَرَآهَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ يَا سَوْدَةُ أَمَا وَاللهِ مَا تَخْفَيْنَ عَلَيْنَا فَانْظُرِي كَيْفَ تَخْرُجِينَ قَالَتْ فَانْكَفَأَتْ رَاجِعَةً وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِي وَإِنَّهُ لَيَتَعَشَّى وَفِي يَدِهِ عَرْقٌ فَدَخَلَتْ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي خَرَجْتُ لِبَعْضِ حَاجَتِي فَقَالَ لِي عُمَرُ كَذَا وَكَذَا قَالَتْ فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ ثُمَّ رُفِعَ عَنْهُ وَإِنَّ الْعَرْقَ فِي يَدِهِ مَا وَضَعَهُ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَاجَتِكُنَّ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Peygamberin kadınlarından Sevde –hicab âyeti nâzil olduktan sonra– bir lüzum ve ihtiyaç üzerine evden çıkmıştı. Sevde iri yapılı bir kadındı. Bu cihetle onu (vaktiyle) bilenler (çarşaf içinde de endamıyla) anlarlardı. Bu cihetle Ömer b. Hattâb onu görünce (onun evi dışına) çıkmasına itiraz ederek, “Yâ Sevde! İyi bil ki, vallahi sen bizce tanınmamış değilsin. Düşünsene sen, ne cesaretle evinin dışına çıkıyorsun?” dedi. Hazret-i Âişe (rivayetine devam ederek) der ki: “Bunun üzerine Sevde evine dönüp geldi. O sırada Resûlullah benim odamda akşam yemeğinde idi. Elinde de etli bir kemik vardı. Bu halde iken Sevde girdi ve, ‘Yâ Resûlellah! Bazı hâcetim için evimden çıkmıştım. Ömer bana şöyle şöyle söyleyerek itiraz etti’ diye şikâyet eyledi.” Hazret-i Âişe der ki: “Bunun üzerine Allah Teâlâ, Resûl-i Ekrem’e vahiy gönderdi. Vahiy âsârı, Resûl-i Ekrem’den kaldırıldıktan sonra –ve elinde tutmakta olduğu et parçasını yere koymaksızın– Sevde’ye şöyle cevap verdi: “Siz kadınların lüzum ve ihtiyaç üzerine (mestûre olarak) evlerinden çıkmalarına izin verildi” buyurdu. {B4795 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 8.}

İZAHI

Hicab âyeti ki, kadınların çarşaflarını, mantolarını giymelerine dair ahkâmı ihtiva eder. Bunun nüzûlü sebebini beyan için müellif Buhârî'nin tercüme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadisinden başka Enes b. Mâlik (radıyallahu anh)tan da mufassal ve muhtasar dört tarik ile rivayeti vardır. Bu rivayetlerin hepsi kadınların tesettürüne ve erkeklere karşı örtünmelerine delâlet etmek hususunda Hazret-i Âişe hadisinden vâzıh bulunduklarından bu dört rivayetin meâllerini tevhid ederek bildiriyoruz:

Enes b. Mâlik der ki: Resûl-i Ekrem, Zeyneb bint Cahş'ın velîme töreninde et, ekmek ziyafeti vermişti ve misafirleri davete ben memur edilmiştim. Davetliler takım takım geliyorlar ve yemek yiyip gidiyorlardı. Davetlilerden kimsenin kalmadığını ve hepsinin yemek yiyip gittiklerini anlayınca Resûl-i Ekrem'e bunu bildirdim. O da, "*Yemek sofrasını kaldırınız*" buyurdu. Ancak davetlilerden üç grup yemekten sonra gitmeyip görüşüyorlardı. Resûl-i Ekrem kalkmaya hazırlanır gibi vaziyet alarak bunların kalkıp gitmelerine işaret ettiyse de bir türlü kalkmıyorlardı. Nihayet Resûl-i Ekrem kalktı. Onlardan bir kısmı da kalkıp gittiyse de üç kişi oturdu. Resûl-i Ekrem Hazret-i Âişe'nin ve diğer kadınlarının odalarına gidip hal ve hatır sorup geldiği halde onlar hâlâ oturuyorlardı. Resûlullah tekrar dönüp Hazret-i Âişe'nin odasına gitti. Nihayet onlar gittikten sonra Resûl-i Ekrem'e haber verdim. Geldi, kapının eşiğine ayağını koyunca kapı perdesini indirdi. O sırada hicab âyeti nâzil oldu.[152]

Müellif Buhârî'nin buradaki rivayetine göre, Sevde vak'ası hicab âyeti nâzil olduktan sonradır.

Buhârî'nin yukarıda 261 numara ile tercümesi geçen Hazret-i Ömer hadisinde ise bu vak'a hicab âyeti nâzil olmazdan önce vuku bulmuştur. Şârih Kirmânî bu iki rivayeti telfik için Sevde vak'asının ve Hazret-i Ömer'in itirazının iki defa vuku bulduğunu; biri hicab âyetinin nüzûlünden evvel, öbürü nüzûlünden sonra olduğunu kabul ediyor. Şöyle ki: Hazret-i Ömer, ecnebi kimselerin Resûl-i Ekrem'in aile-i harimine muttali olmalarını doğru bulmuyor ve bunu nefretle karşılıyordu. Bu nefretini her vesile ile izhar ederek Buhârî'nin bu babındaki rivayetine göre, "Yâ Resûlellah! Huzûr-ı saadetinize hayırlı, hayırsız kimseler giriyor, kadınlarınıza örtünmelerini emretseniz" demişti.

Hazret-i Ömer'in bu yoldaki müracaatı tevâlî ettiğinden, bunu çok gören ve bir müdahale addeden kadınlar da bulunuyordu. Peygamber'in kadınları arasında en zeki ve Hâşimî olan Zeyneb bint Cahş, "Ey Hattâb oğlu! Vahiy bizim evlerimizin içine nâzil olduğu halde bizi ayıplamaya, bize terbiye hocalığı etmeye mi kalkıyorsun?" demişti. Fakat neticede vahy-i ilâhî Hazret-i Ömer'in ictihadını tasdik ederek unvanımız olan âyet-i kerîme nâzil olup ihticâb ile emrolundu.

Mevzumuz olan Hazret-i Âişe hadisinden anlaşıldığı üzere, Hazret-i Ömer Peygamber'in kadınlarının câr ve çarşaf giymelerini kâfi bulmuyordu. Onların diğer müslüman kadınlarından daha fazla muhadder olmalarını yani onların câr örtülü şahıslarını ve endamlarını –daha açık bir tabir ile– gölge ve karartılarını da erkeklerin görmesini muvâfık bulmuyordu. Bunun için Sevde'nin, evinden harice çıkmasına itiraz etmişti. Peygamber'in kadınları sair kadınlar gibi değildi. Onlar Peygamber kadını olmak ve müminlerin anaları bulunmak gibi müstesna vasıfları haizdi. Onlara yakışan, evlerinde oturmak ve ibadetle meşgul olmaktı. Hazret-i Ömer'in bu ictihadı da وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ "*Evlerinizde oturunuz!*"[153] emri muktezâsı idi.

Fakat yine Hazret-i Âişe hadisinden öğrenildiğine göre, bu emr-i ilâhî de mutlak değildi. Bu ciheti de Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Sevde'ye, *"Bir lüzum ve ihtiyaç üzerine Peygamber'in kadınlarının da mestûre olarak evlerinden çıkmalarına izin verildi"* suretindeki cevabı izah etmiştir. Bir ihtiyaç üzerine de evden çıkmamak Peygamber'in kadınları için ağır bir külfet ve meşekkatti. Onun izâlesi İslâm'ın istinat ettiği umdelerden bir mühimmi idi. Şârih Aynî'nin Kādı İyâz'dan nakline göre Peygamber'in kadınlarına mahsus olan bu hicab ve bu örtünüş keyfiyetinde yüzle eller de dahildi. Sair kadınlardan farklı olarak Peygamber'in kadınlarına yüzlerini ve ellerini örtmeleri de farzdı. Bu hususta ulemânın ittifakı vardır. Artık onlar için ne şahitlik, ne de başka bir sebeple yüzlerini ve ellerini açmaları câizdi. Cârla, boy bir bu libas ile örtülü olsalar bile şahıslarını ve endamlarını göstermeleri de câiz değildi. Meğer ki (mevzumuz olan Sevde hadisinde Resûl-i Ekrem'in müsaadesi veçhile) evden çıkmaya bir lüzum ve zaruret bulunsun. Nasıl ki Hazret-i Hafsa, babası Hazret-i Ömer'in vefatı günü mestûre olan şahsı ve endamı da görülmemek için kadınlar tarafından örtülerek evinden çıkmış babası evine gitmişti. Zeyneb bint Cahş'ın vefatında da cenazenin tabutu kubbe gibi bir mahfaza ile kapatılmıştı.

Sair İslâm kadınlarına gelince, onlar için bu derece muhadder ve münzevi bir hayat yaşamaları vâcip değildir. Ulemânın bu hususta da ittifakları vardır. Onlar da ziynetlerini teşhir etmeyerek, sesinin fıtrî âhengi ile görüşerek İslâm içtimaî hayatında faaliyetleri tecviz olunan her türlü hayat sahasında çalışabilirler. Kadınlık ismetini ve herkese hürmet telkin eden kadınlık vakarını muhafaza ederek, bey' ve şirâ, tâlim ve tedrîs, kefalet, vekâlet, şirket, şehâdet gibi her nevi medenî hakları haiz olarak hayatî ve içtimaî faaliyetlerde bulunabilirler.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ الْآيَةُ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, şu meâldeki kavl-i şerifinin tefsiri babı: "*Ey müminler, siz* (peygamberin kadınlarının nikâhına dair) *bir şeyi* (dilinizle) *açıklasanız da,* (gönüllerinizde) *gizleseniz de hiç şüphesiz Allah o şeylerin hepsine en yakından bilgin bulunuyor.*[154] *Peygamberin kadınlarına – ne babaları, ne oğulları, ne biraderleri, ne biraderlerinin oğulları, ne hemşirelerinin oğulları, ne müslüman kadınları, ne kendi köle ve câriyeleri* (ile görüşmek ve onlara örtüsüz görünmek)*te günah yoktur ve bunlardan başkalarının sizi görmesinden de Allah'a sığınınız! Muhakkak ki Allah her şeye çok yakından şahit bulunuyor ve görüyor.*"[155]

---

152 {B4791, B4793 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 8.}

153 {el-Ahzâb, 33/33.}

154 Resûlullah'ın vefatından sonra kadınlarını nikâh etmek haram olduğu için geçimlerinin beytülmâlden temini vâcip kılınmıştır. Yine haram olduğu için lüzum yoktur.

155 {el-Ahzâb, 33/54.}

1724

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ اسْتَأْذَنَ عَلَيَّ أَفْلَحُ أَخُو أَبِي الْقُعَيْسِ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ فَقُلْتُ لَا آذَنُ لَهُ حَتَّى اسْتَأْذِنَ فِيهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنَّ أَخَاهُ أَبَا الْقُعَيْسِ لَيْسَ هُوَ أَرْضَعَنِي وَلَكِنْ أَرْضَعَتْنِي امْرَأَةُ أَبِي الْقُعَيْسِ فَدَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَفْلَحَ أَخَا أَبِي الْقُعَيْسِ اسْتَأْذَنَ عَلَيَّ فَأَبَيْتُ أَنْ آذَنَ لَهُ حَتَّى اسْتَأْذِنَكَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا مَنَعَكِ أَنْ تَأْذَنِينَ عَمُّكِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ الرَّجُلَ لَيْسَ هُوَ أَرْضَعَنِي وَلَكِنْ أَرْضَعَتْنِي امْرَأَةُ أَبِي الْقُعَيْسِ فَقَالَ ائْذَنِي لَهُ فَإِنَّهُ عَمُّكِ تَرِبَتْ يَمِينُكِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Hicab (âyeti) nâzil olduktan sonra (sütbabam) Ebû Kuays'ın kardeşi Eflah bana (ziyarete) gelip izin istemişti. Ben, "Bu hususta Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden istîzân edinceye kadar izin veremem. Çünkü beni Eflah'ın kardeşi Ebû Kuays emzirmedi, Ebû Kuays'in karısı emzirdi" dedim. Bunun üzerine Resûlullah geldi. Ona, "Yâ Resûlellah! Ebû Kuays'ın kardeşi Eflah gelmiş benden izin istedi. Ben de senden istîzân etmeden izin vermekten çekindim" dedim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "(Süt)amcana izin vermeye ne mani var?" buyurdu. Ben de, "Yâ Resûlellah! Beni erkek emzirmedi. Ebû Kuays'ın karısı emzirdi" dedim. Resûlullah bana, "Vay sağ eli tozasıca![156] Haydi izin ver, o senin (süt)amcandır" buyurdu. {B4796 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 9.}

İZAHI

Unvanımızdaki âyet-i kerîmenin nüzûlüne sebep olarak tefsir kitaplarında bildirildiğine göre, bu âyetten evvelki hicab âyeti nâzil olup bundan sonra Peygamber'in kadınlarına perde arkasından söylenmesi emrolunması üzerine zevcât-ı muhteremenin babaları, oğulları, kardeşleri Resûl-i Ekrem'e müracaat ederek, "Yâ Resûlellah! Biz de başkaları gibi perde arkasından mı konuşacağız?" diye sordular. Bunun üzerine unvanımızda tercüme ettiğimiz âyet-i kerîme nâzil olarak âyette tâdât olunan yedi sınıf akrabaya karşı örtüye lüzum olmadığı bildirildi. Şu kadar ki âyette amca ile dayı zikrolunmamıştır. Sebebi de amcanın baba ve dayının kardeş gibi olmalarındandır. Nasıl ki yukarıdaki hadiste Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Âişe'ye sütamcasının ziyaretini kabul etmesine müsaade ettiği rivayet olunmuştur.

Bu vâkıada sütananın sütünden, kadının zevci ile zevcinin kardeşi istifade ederek zevc baba, kardeş de amca makamına kaim olduklarından ırzâ alâkasıyla buna fukaha arasında "lebenü'l-fuhûl" denilmiştir.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ الْآيَةُ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Bir hakikattir ki, Allah ve onun melekleri peygambere hep salât ederler* (kutlularlar). *Ey müminler! Siz de hep ona salât* (ve dua) *ediniz*[157] *ve hulûs ile selâm veriniz*"[158] meâlindeki kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

156 Bu cümle hadis metninin sonundaki "teribet yemînüki" duasının tercümesidir. Araplar bu cümlenin hakikat mânasını kastetmeyerek, zengin ol, toz, elin toprak kadar bol mala ersin dua ve temennisinde bulunurlar.

157 Salât lugaten “dua” mânasınadır. Şeriat örfünde bildiğimiz ve hususi erkân ve ezkâr ile kıldığımız namaz demektir. Bu âyetteki mânası Peygamber efendimize tâzim ve tebrikten ibarettir. Buhârî’nin ta‘lîkan rivayetine göre İbn Abbas âyetteki يُصَلُّونَ kelimesini “yuberrikûne” ile tefsir etmiştir ki, bu tebrik Allah’tan rahmet, meleklerden istiğfar, müminlerden de dua diye ifade olunur. هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلاَئِكَتُهُ “*Ey müminler! Allah ve melekleri size salât ederler*” {el-Ahzâb, 33/43.} kavl-i şerifinde Allah’ın ve meleklerin müminlere salâtı da rahmet ve istiğfar mânalarınadır ve müşterek bir lafzın muhtelif mânalara ıtlakıdır.

158 {el-Ahzâb, 33/56.}.

1725

•.•.•

عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ أَمَّا السَّلَامُ عَلَيْكَ فَقَدْ عَرَفْنَاهُ فَكَيْفَ الصَّلَاةُ قَالَ قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

TERCÜMESİ

Kâ'b b. Ucre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Bu âyet nâzil olduktan sonra ashap tarafından), "Yâ Resûlellah! Sana selâm vermeyi biliyoruz. Fakat nasıl salât edeceğiz?" diye soruldu. Resûlullah şu meâldeki salâtı tâlim buyurdu: "Allahım! Muhammed ile Muhammed'in ümmeti üzerine rahmetini dileriz. Nasıl ki vaktiyle sen İbrâhim'in ümmeti üzerine rahmet etmiştin. Şüphe yok ki Allahım sen hamîdsin, (rahmetinle övülmüşsün), mecîdsin, (yüksek kerem ve şeref sahibisin). Allahım! Muhammed ile Muhammed'in ümmeti üzerine bereket ihsan eyle! Nasıl ki vaktiyle İbrâhim'in ümmeti üzerine feyiz ve bereket ihsan etmiştin. Şüphesiz sen hamîdsin, sen mecîdsin." {B4797 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 10.}

İZAHI

Resûl-i Ekrem'e, "Nasıl salât edeceğiz?" diye soran, Kâ'b b. Ucre ile bazı arkadaşlarıdır. Bunu Buhârî'nin "Duâ" bahsindeki rivayetinden anlıyoruz. Müellifin oradaki rivayetine göre, tâbiî âlimlerinden Abdurrahman b. Ebû Leylâ der ki: Kâ'b b. Ucre ile bir mülâkatımızda bana, "(Ey Abdurrahman! Sana bir hediye vereyim mi?" diye söze başlayıp, (biz Resûlullah'a, "Sana nasıl salât edeceğiz?...)" diye sonuna kadar bu hadisi rivayet etti.

Râvi Kâ‘b’ın, “Yâ Resûlellah! Biz sana selâm vermeyi biliyoruz” sözüyle muradı, Resûl-i Ekrem’in teşehhüd esnasında okunmasını tâlim buyurduğu Tahiyyât duasındaki, السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته kavl-i şerifidir[159] (459 numara ile tercümesi geçen Abdullah b. Mes‘ûd hadisine bakınız).

---

159 {B831 Buhârî, Ezân, 148.}

1726

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ قَالَ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ هٰذَا التَّسْلِيمُ فَكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ قَالَ قُولُوا اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre demiştir ki: Biz bir kere Resûlullah'a, "Yâ Resûlellah! Sana selâm vermeyi biliyoruz. Fakat nasıl salât edeceğiz?" diye sorduk. Resûlullah bize şu meâldeki salât-ı şerifeyi tâlim buyurdu: Allahım! Kulun ve peygamberin Muhammed'e rahmetini dileriz. İbrâhim'e[160] vaktiyle rahmet ettiğin gibi. Allahım! Muhammed ile Muhammed'in ümmeti üzerine bereket ihsan eyle! Vaktiyle İbrâhim ile ümmetine[161] bereket ihsan ettiğin gibi!" {B4798 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 10.}

İZAHI

Buhârî'nin bu hadislerinden başka burada muallak olarak iki rivayeti daha vardır. Bunlardan başka "Duâ" bahsinde de bir bu kadar rivayetleri vardır ki, namazlarımızın tahiyyatlarında okuduğumuz ve hepimizce mâlûm olan salavât-ı şerifeler bu rivayetlerin tam bir muhassalasıdır (Bu eserimizde geçen 1383 numaralı Ebû Humeyd hadisine de bakınız). Bu cihetle o rivayetleri nakle lüzum görmedik. Bu izahımızda salavât-ı şerifeye dair ahkâmı bildireceğiz.

Unvanımızdaki âyet-i kerîme ile Peygamber efendimize salât ve selâmlarımızla hürmetlerimizi arzetmek farz kılınmıştır ve bu farz, fıkıh ıstılahında farz-ı ayın denilen ve her müslüman için bizzat ifası zaruri bulunan bir vazifedir. Âyet-i kerîmede bildirildiği üzere Allah Teâlâ hâtemü'l-enbiyâyı rahmeti ile, rızasıyla tebcil ve tebrik ederken, bütün melekler dua ve istiğfarlarıyla tâzimlerini arzederlerken bizi zulmetten nura hidayet ve irşad eden Peygamberimize karşı salât ve selâmlarımızla minnettarlıklarımızı arzetmek en zaruri vazifemizdir. Bu cihetle Hanefî imamlarından Kerhî, her müslümana en kısa cümle ile olsun, اللهم صل على محمد وسلم "Allahım Muhammed'i rahmetinle tebrik et ve onu esen kıl!" diye dua edip selâmlaması farz olunduğunu bildirmiştir. Ebüssuûd da, "Bu âyet-i kerîme Resûl-i Ekrem'e salât ve selâm getirmek vâcip olduğunun en kesin delilidir" diyor. Şu kadar ki tekrar edilip edilmeyeceği âyette bildirilmemiştir. Ancak birçok hadiste salât ve selâm vazifesinin terkine terettüp eden tekdirler, cezalar çok ağır[162] olduğuna göre bir kısım müctehidler Peygamber'in adı her anıldıkça salavât getirilip tâzim edilmesi vâciptir demişler ve birçok âlim bu ictihadı kabul edip sıhhat ve isabetini bildirmişlerdir. Bazıları "Bir meclîste Peygamber'in adı ne kadar anılırsa anılsın bir defa salât edilmesi vâciptir" demişlerdir.

Her iki ictihadın, yerine ve meclisine göre ehemmiyeti vardır: Alelâde musâhabelerde bir kere salât edilmesi kâfi görülebilir. Fakat zikir ve ibadet meclislerinde ve bilhassa Peygamber'in sîretini, akvâl ve ef'âlini tâlim ve taallüm için akdolunan ilim meclislerinde kâfi görülmemiştir. Hadis râvileri Peygamber'in hadislerini rivayet ederken sözleriyle, halleriyle en büyük hürmetlerini gösterirlerdi. Hadis-i şeriflerin ahzı, hıfzı ve tebliğ ve tâlimi sırasında Peygamber'in adı ne kadar çok yâdolunursa olunsun, her anıldıkça "sallallahu aleyhi ve sellem" diyerek tâzimlerini göstermişlerdir. Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer gibi ashabın büyük âlimlerinden Buhârî, Müslim gibi büyük muhaddislere kadar ilmî bir ihtimamla ve böyle salât ve selâmla rivayet olunagelmiş ve hadis kitaplarına bu suretle kaydolunmuştur. Bugün dinî bir saygı ile bakıp okuduğumuz bu ölmez eserlerdeki hadis metinlerinde bunu bir hakikat olarak görüyoruz. Bunlardan Türkçe'ye çevrilmesine memur olunduğumuz *Sahîh-i Buhârî*'nin hadis metinlerini dilimize çevirirken gerek hürmet duygusuyla, gerek metinlerin asıllarına sadâkat hissiyle salât ve selâmları –ne kadar tekerrür ederse etsin– aynen göstermeye çalıştık. Bunun edebî üslûba aykırı ve ıtnâb olduğu sanılmamalıdır. *Sahîh-i Buhârî'yi* Garp dillerine çeviren müsteşrikler bile bu sadâkati tercümelerinde göstermişlerdir.

Salavatın namazdaki meşruiyetine gelince, İmam *Şâfiî*'ye göre her namazın teşehhüdü âhirinde salavat vâciptir, namazın cevazı için şarttır. Ahmed b. Hanbel'den bir rivayete göre de böyledir. Hanefîler'e göre salavât namazın sünnetlerindendir.

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّأَهُ اللّٰهُ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Ey müminler! Siz, Mûsâ'ya ezâ eden* (İsrâiloğul)*lar*(ı) *gibi* (Muhammed'e ezâ eder) *olmayınız! Onlar ezâ ettiler de Allah o* (peygamberi)*ni onların isnat ettikleri lekeden uzak kıldı. O* (Mûsâ) *esasen Allah yanında* (ayıpsız) *güzel yüzlü idi*"[163] kavl-i şerifinin tefsiri babı

160 *Tecrîd* nüshalarında burada *"Âl-i İbrâhim"* suretinde mazbuttur. Halbuki bütün *Sahîh-i Buhârî* nüshalarında *"âl"* lafzı yoktur ve mâbaʿdına göre olmaması icap eder. Onun için tercümede terkettik.

161 Buhârî'nin aşağıda "Duâ" bahsindeki rivayetinde hadisin sonunda *"Âl-i İbrâhim"* de bulunduğundan tercümemizde gösterdik.

162 Bu cümleden birisi Ebû Hüreyre hadisidir ki, Tirmizî ile Hâkim'in rivayetlerine göre Resûl-i Ekrem efendimiz, *"Yanında benim adım anılıp da bana salât getirmeyen kişinin burnu sürtülsün, hakarete uğrasın!"* buyurmuştur. {T3545 Tirmizî, Daavât, 100.}

163 {el-Ahzâb, 33/69.}

1727

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّ مُوسَى كَانَ رَجُلًا حَيِيًّا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Mûsâ çok hayâlı kişi idi" dediği rivayet olunmuştur. {B4799 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 11.}

İZAHI

Müslim'in Ebû Hüreyre'den rivayetine göre, Benî İsrâil edep yerlerini örtmeden çıplak yıkanırlardı. Birbirlerinin edep yerlerine bakmayı ayıp saymazlardı. Mûsâ aleyhi's-selâm ise çok hayâlı idi, onlar gibi açık saçık yıkanamazdı. Edep yerini örterdi. Bunu vesile ittihaz ederek bir kısım yahudiler Hazret-i Mûsâ'ya hastalık isnat ettiler. Bunun için örtünüyor dediler. Hazret-i Mûsâ bundan ezâlanmıştı. Bir gün tenha bir yerde yıkanmak için soyunmuş ve elbisesini bir taş üstüne koymuştu. Allah'ın hikmeti, taş harekete gelerek Mûsâ peygamberin elbisesi üstünde bulunan taş yuvarlanmıştı. Mûsâ aleyhi's-selâm da asâsını alarak taşı takibe başlamakla bu sırada Benî İsrâil onu Allah'ın en güzel yarattığı bir peygamberi olarak görmüşlerdi. Bu suretle Cenâb-ı Hak Benî İsrâil'in isnadından Hazret-i Mûsâ'yı berî kıldıktan sonra taş durmuş ve elbisesini alıp gitmiştir ("Ehâdîsü'l-Enbiyâ" bahsinde Mûsâ kıssasına da bakınız).

Resûl-i Ekrem hakkındaki âyet-i kerîme ile nehyolunan ezâ cümlesinden biri Huneyn ganimetinin taksimi sırasında bir bedevî Arap, "Bu taksim Allah rızası gözetilmeyen bir taksimdir" demek küstahlığında bulunmuştu. Bu münasebetsiz söz üzerine Resûl-i Ekrem gazaplanarak, "*Allah Mûsâ'ya rahmet etsin. O, bundan daha çok ezâlara uğramıştı*"[164] buyurup sabretmiştir (Ehâdîsü'l-Enbiyâ" bahsinde Mûsâ kıssasına bakınız).

SEBE’ SÛRESİ ÂYETİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ[165]

Azîz ve celîl olan Allah’ın, “*Ey Kureyş iyi düşününüz! Size öğüt veren hısımınız ve hemşeriniz de delilikten eser yoktur.*[166] *O yalnız* (yarın) *şiddetli bir azabın karşısında sizi sakındıracak bir peygamberdir*” kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

164 {B3405 Buhârî, Enbiyâ, 28.}

165 {Sebe’, 34/46.}

166 Bu âyet Sebe’ sûresinin 46. âyetidir. Buraya kadar tercüme de âyetin ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ kavl-i şerifine aittir. {Sebe’, 34/46.} Alt tarafı da unvanımızdaki kısmın tercümesidir.

1728

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ صَعِدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّفَا ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ يَا صَبَاحَاهْ فَاجْتَمَعَتْ إِلَيْهِ قُرَيْشٌ قَالُوا مَالَكَ قَالَ أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ الْعَدُوَّ يُصَبِّحُكُمْ أَوْ يُمَسِّيكُمْ أَمَا كُنْتُمْ تُصَدِّقُونِي قَالُوا بَلَى قَالَ فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ تَبًّا لَكَ أَلِهٰذَا جَمَعْتَنَا فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (“Habîbim! En yakın kavim ve kabileni Allah’ın azabıyla korkut”[167] meâlindeki âyet-i kerîme nâzil olduğunda)[168] Bir gün Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Safâ (tepesine ve birbiri üzerine yığılmış büyük taş kümelerinin yanına vardı. En büyük bir kaya)ya çıktı.[169] Sonra, يا صباحاه “Ey Kureyş! Buraya geliniz! Büyük bir iş karşısında bulunuyorsunuz!”[170] diye seslendi (ve “Ey Fihroğulları! Ey Adîoğulları! Ey Abdümenâfoğulları! Ey Abdülmuttaliboğulları!” diye Kureyş’i oymak oymak çağırmaya başladı.[171] Bütün) Kureyş Peygamber’in yanına toplandı ve, “Sana ne oldu?” diye (niye çağırdığını) sordular. Sonra Resûl-i Ekrem (hitabete başlayıp), “Ey Kureyş! Bana söyleyiniz. Şimdi ben size, ‘(Şu dağın eteğinde) düşman (süvarisi var), sizi ya sabah baskınına yahut akşam baskınına uğratacaktır’ diye haber versem beni tasdik eder misiniz?” diye sordu. Kureyş (bir ağızdan), “Evet tasdik ederiz (çünkü bütün tecrübelerimizde seni doğru bulduk)” dediler. Resûl-i Ekrem, “Öyle ise ben sizi şiddetli bir azabın karşısında intibaha davete memurum”[172] buyurdu. (Resûl-i Ekrem’in bu daveti hiçbir muhalefetle karşılanmadı, yalnız) Ebû Leheb, “Ey Muhammed! (Yazık sana) helâke, hüsrana uğrayasın. Bunun için mi bizi buraya topladın?” demişti (ve yerden bir taş alıp atmak istemişti). Bunun üzerine Allah Teâlâ, تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ “Ebû Leheb’in iki eli kurusun” âyetiyle başlayan sûreyi inzâl buyurdu. {B4801 Buhârî, Tefsîr, (Sebe’) 2.}

İZAHI

Mevzumuz olan hadîs-i şerif Resûl-i Ekrem’in ilk defa nübüvvetini ilâna dair olduğundan, siyer ve rivayet âlimleri mufassal ve muhtasar birçok tarikle ve metinlerle rivayet etmişlerdir ki, bunlardan pek ziyade ehemmiyetli olanlarını tercümemizde ve bazı hâşiyelerimizde gösterdik. Daha ziyade mâlûmat almak üzere bu eserimizde 1437 numara ile tercümesi geçen Abdullah b. Abbas hadisine ve izahına bakınız!

Şuarâ sûresinin 214. âyetinde bildirildiği üzere Peygamberimizin bu ilk daveti, en yakın akrabasına münhasır idi. Bütün hayatı herkesçe sadâkatin ve emanetin en eşsiz bir timsali olarak tanındığı için dinî ve içtimaî en büyük bir inkılâp arefesinde vâki olan Peygamberimizin bu tebliği yakın akrabası tarafından muhalefetle karşılanmadı. Resûl-i Ekrem tarafından hazırlattırılan tirit yemeğinden yenilip ayran içilerek dağıldılar. Ebû Leheb'in küstahane itirazı bile müessir olmadı.[173]

ZÜMER SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ الْآيَةَ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "*Ey* (günahkârlıkla) *kendi canlarına aşırı cinayet yapmış olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz! Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder. Şüphesiz ki o gafûrdur, rahîmdir*"[174] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

167 {eş-Şu'arâ, 26/214.} وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ.

168 Tercümemizdeki bu ziyade Resûl-i Ekrem'in alenî ilk davetine dair Buhârî'nin İbn Abbas'tan rivayetinden alındı.

169 Bu ziyade de Müslim'in Kubeysa b. Muhayrik'ten rivayetinden alındı.

170 Yâ sabâhâh kelimesi, Araplar arasında mühim bir hadise vukuunda halkın toplanması ve tedbir almaları için kullanılır.

171 Bu ziyade de Buhârî'nin alenî ilk davete dair rivayetinden alınarak gösterildi. Bu eserimizde 1437 numara ile tercümesi geçti. Oraya bakınız!

172 Ey Kureyş! Siz uykuya dalar gibi öleceksiniz. Uykudan uyanır gibi de dirileceksiniz. Kabirden kalkıp Allah'ın divanına varmanız ve dünyadaki bütün işlerinizin hesabını vermeniz muhakkaktır. Neticede hayırlarınızın, ibadetlerinizin mükâfatını, kötü işlerinizin de cezasını ve şiddetli azabını göreceksiniz. İşte o mükâfat ebedî cennet, mücâzat da dâimî cehennemdir *(Dîvân-ı Hulâsatü'l-edeb).*

173 Ebû Leheb ile karısının devam eden muhalefetleri ve çok çirkin âkıbetleri bu eserimizde 577. hadiste izah olundu, oraya bakınız.

174 {ez-Zümer, 39/53.}

1729

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الشِّرْكِ كَانُوا قَدْ قَتَلُوا وَأَكْثَرُوا وَزَنَوْا وَأَكْثَرُوا فَأَتَوْا مُحَمَّدًا ﷺ فَقَالُوا إِنَّ الَّذِي تَقُولُ وَتَدْعُو إِلَيْهِ لَحَسَنٌ لَوْ تُخْبِرُنَا أَنَّ لِمَا عَمِلْنَا كَفَّارَةً فَنَزَلَ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إِلٰهًا آخَرَ الْآيَةَ وَنَزَلَ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre, müşriklerden birtakım kimseler adam öldürmüşler ve birçok cinayet irtikâp etmişler ve zina edip bunda da çok ileri gitmişlerdi. Bunlar bu kusurlarıyla Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme gelerek, “Yâ Muhammed! Senin tebliğ ve kendisine davet ettiğin İslâm dini şüphesiz ki çok güzeldir. Eğer bize vaktiyle işlediğimiz bunca cinayet ve sefahatin kefâreti (ve arınmak yolu) bulunduğunu bildirseniz” demişlerdi. Bunun üzerine şu meâldeki âyetler nâzil oldu: “Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir Tanrı'ya dua etmezler ve Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Her kim de bunları yaparsa ağır cezaya uğrar. Kıyamet günü ona iki kat azap edilir ve muhakkak azapta ebedî zelil ve hakir kalırlar. Ancak tövbe ve iman edip hayır işleyenler başkadır. Çünkü Allah bu tövbekâr müminlerin kötülüklerini iyiliklerle değiştirir, çünkü Allah gafûr, rahîm bulunuyor.”[175]

Bir de, قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ âyet-i kerîmesi nâzil oldu.[176] {B4810 Buhârî, Tefsîr, (Zümer) 1.}

İZAHI

Unvanımızdaki âyet-i kerîmenin nüzûlüne sebep olarak İbn Abbas'tan, İbn Ömer'den müfessir Katâde'den müteaddit sebepler rivayet olunmuştur ki mevzubahsimiz olan hadis, İbn Abbas'tan gelen rivayetlerden biridir. Bir rivayete göre de şehidlerin ulusu Hazret-i Hamza'nın katili Vahşî hakkında nâzil olduğu yolundaki rivayettir.[177]

İbn Ömer de şöyle demiştir: Ayyâş b. Rabîa, Velîd b. Velîd ve daha birkaç kimse müslüman olmuşlardı. Fakat müşriklerden gördükleri azap ve işkence üzerine iğfal edilmişlerdi. Biz ashap arasında bunlar hakkında, "Bunlar müslüman oldular. Sonra bir azap görünce dinlerini bıraktılar. Artık bunlar dinlerine tekrar dönseler bile Allah kabul etmez" derdik. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Müfessir Katâde'den naklolunan rivayet daha umumidir. Şöyle ki, İslâm'dan evvel Câhiliye zamanında birçoğu cehalet eseri birtakım ağır cürümler, cinayetler işlemişlerdi. Bunlar vaktiyle irtikâp ettikleri cürümlerin bir türlü temizlenemeyeceğinden korkarlardı. Bunun üzerine unvanımızdaki âyet nâzil oldu. Bir âyet müteaddit sebeplerle gönderilmiş olabileceğinden, sebep taaddüt edebilir.

Unvanımızdaki âyet-i kerîme ve ondaki لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ "*Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz!*" cümlesi Kur'an'da en çok ümit verici bir hitâb-ı ilâhî olduğu bildirilir. Şu kadar ki bu ziyade, ümit, gurur ve mâsiyete teşvik değil, ancak en ağır cürüm ve cinayet irtikâp edenlerin bile ümitsizliğe düşmeyerek tövbe ve istiğfar ile inâyet-i ilâhiyyeye dehâlet etmelerini tâlimden ibaret olduğu bilinmelidir.

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ

Azîz ve celîl olan Allah'ın şu meâldeki kavl-i şerifinin tefsiri babı: "*Onlar* (müşrikler) *Allah'*(ın yüceliğin)*i hakkıyla takdir edemediler. Bütün yer kıyamet gününde Allah'ın bir kabzası* (avucunda bir tutamı), *göklerde sağ elinde dürülmüşlerdir. Onu* (eksik sıfatlardan) *tenzih ederim. O, müşriklerin şirkinden çok yüksektir.*"[178]

175 وَالّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَا بِالْحَقّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا.يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا. إِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا.

{el-Furkān, 25/68-70.}

176 Bu âyet-i kerîme unvanımızda tercüme edildi.

177 Vahşî’nin Hazret-i Hamza’yı katli ve sonra Müslümanlık hayatı hakkında, bu eserimizde Uhud Gazâsı bahsinde 1585 numara ile tercümesi geçen Ubeydullah b. Adî hadisine bakınız.

178 {ez-Zümer, 39/67.} وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ.

1730

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ قَالَ جَاءَ حَبْرٌ مِنَ الْأَحْبَارِ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّا نَجِدُ أَنَّ اللّٰهَ يَجْعَلُ السَّمٰوَاتِ عَلَى إِصْبَعٍ وَالْأَرَضِينَ عَلَى إِصْبَعٍ وَالشَّجَرَ عَلَى إِصْبَعٍ وَالْمَاءَ وَالثَّرَى عَلَى إِصْبَعٍ وَسَائِرَ الْخَلَائِقِ عَلَى إِصْبَعٍ فَيَقُولُ أَنَا الْمَلِكُ فَضَحِكَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ تَصْدِيقًا لِقَوْلِ الْحَبْرِ ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mesʿûd radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna yahudi hahamlarından bir âlim geldi ve, “Yâ Muhammed! Biz (kitaplarımızda Allah’ın şöyle tavsif olunduğunu) buluyoruz” diye şöyle nakleyledi: “Allah gökleri bir parmağında, yer tabakalarını da bir parmağında, bütün ağaçları bir parmağında, suları ve toprakları bir parmağında, öbür mahlûkatı da (beşinci) bir parmağında tutarak, ‘Ben bütün kâinatın padişahıyım’ der.” Yahudi âliminin (Tevrat’tan naklettiği) bu haberi tasdik ederek Nebî sallallahu aleyhi ve sellem o kadar güldü ki, hatta sondaki dişleri göründü. Sonra Resûl-i Ekrem, وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ âyetini okudu.[179] {B4811 Buhârî, Tefsîr, (Zümer) 2.}

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ’nın, “*Kıyamet günü bütün yer Allah’ın avucunda bir tutamdır*”[180] meâlindeki kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

179 Bu âyet-i kerîmenin tamamını unvanımızda tercüme ettik.

180 {ez-Zümer, 39/67.}

1731

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ يَقْبِضُ اللّٰهُ الْأَرْضَ وَيَطْوِي السَّمٰوَاتِ بِيَمِينِهِ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا الْمَلِكُ أَيْنَ مُلُوكُ الْأَرْضِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: Allah (kıyamet günü) bütün yer tabakalarını kabza-i kudretine alır. Gökleri de sağ eli içine dürer, büker de sonra (mahşer halkına), "İşte ben kâinatın şehinşahıyım! Hani yeryüzünün (düzme) padişahları nerede?" diye hitap eder. {B4812 Buhârî, Tefsîr, (Zümer) 3.}

İZAHI

Yukarıdaki iki hadis ile bunların unvanlarındaki âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'nın azamet ve kudretinin kemali ve bundan kâinat üzerinde tam ve mutlak surette tasarrufu haiz bulunduğu bildirilmiş ve bu kudret-i mutlaka için kabza-i tasarrufunda tuttuğu yerleri, gökleri bir anda parçalamak kolay bir iş olduğuna işaret olunmuştur. Ancak en bedîî bir üslûp ile temsil edilerek tebliğ ve ifade olunan bu âyetlerle hadislerden Allah Teâlâ için –aklen muhal olan– el, avuç, parmak ispat edilmiş olup müteşâbih naslar sırasına girmiştir. Müteşâbihler hakkında tefvîz ve te'vil adıyla iki ilmî tarik bulunup tefvîz yolunu iltizam eden Selef ulemâsı Cenâb-ı Hakk'ı âza ve cevârihten tenzil ederek Allah için mümkinattan hiçbir şeye benzemeyen el, parmak kabul ile beraber bunların hakiki mahiyetlerinin tayinini Cenâb-ı Hakk'a tefvîz etmişlerdir. Te'vil tarikini iltizam eden halef yani müteahhir ulemâ da bu nevi müteşâbih lafızları hep kudretle te'vil etmişlerdir (Bu ciltte Âl-i İmrân sûresinin tefsiri bahsinde 1684 numara ile tercümesi geçen Hazret-i Âişe hadisine ve izahına bakınız).

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ الْآيَةُ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Sûra üflenmiştir ve göklerde kimler var, yerde kimler varsa hepsi çarpılıp yıkılmıştır. Ancak Allah'ın dilediği müstesna! Sonra ona bir daha üflenmiştir. Bu defa da onlar hep* (kabirlerinden) *kalkmışlar, bakıyorlar.* (Bâ's için emîr bekliyorlar)"[181] meâlindeki kavl-i şerifi babı

---

181 {ez-Zümer, 39/68.}

1732

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ قَالُوا يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَرْبَعُونَ يَوْمًا قَالَ أَبَيْتُ قَالَ أَرْبَعُونَ سَنَةً قَالَ أَبَيْتُ قَالَ أَرْبَعُونَ شَهْرًا قَالَ أَبَيْتُ وَيَبْلَى كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الْإِنْسَانِ إِلَّا عَجْبَ ذَنَبِهِ فِيهِ يُرَكَّبُ الْخَلْقُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: İki nefha (sûra iki üflenme) arasında fark vardır. Ebû Hüreyre'nin arkadaşları, "Yâ Ebû Hüreyre! (Bu fark) kırk gün mü?" diye sordular. Ebû Hüreyre der ki: "Cevap vermekten çekindim." Birisi, "Kırk sene mi?" diye sordu. Ebû Hüreyre der ki: "(Yine) cevap vermekten çekindim." Bir başkası, "Kırk ay mı?" diye sordu. Ebû Hüreyre der ki: "(Buna da) cevap vermekten çekindim. (Çünkü günlerle, aylarla, yıllarla müddet tayin edecek bilgim yoktu)."[182] (Ebû Hüreyre rivayetine devam ederek, "Resûl-i Ekrem) 'İnsan(ın vücudun)dan her cüzü çürür yalnız kuyruk sokumundaki cüzü çürümez, (ikinci) hilkat o cüzü ile yoğrulur' (buyurdu" demiştir). {B4814 Buhârî, Tefsîr, (Zümer) 4.}

İZAHI

Sûr “düdük gibi çaldıkları boynuz”a denir. İbn Ömer de Peygamber efendimizden böyle rivayet etmiştir. Bu âyette İsrâfil’in sûru iki nefhi, üflemesi bildiriliyor: Birincisi “*nefh-i sâik*”tir ki bununla yerde, gökte ne kadar zîhayat varsa hepsi sâika (yıldırım) çarpmış gibi bayılıp ölecek, yalnız bundan Allah’ın dilediği bahtiyarlar müstesna tutulacaklar ki bunlar Ebû Hüreyre’den rivayete göre şehidlerdir. Bu âyet nâzil olduğunda Resûl-i Ekrem Cibrîl’e, “*Bu birinci nefhada ölümden müstesna olanlar kimlerdir?*” diye sormuş. Cibrîl de, “Kılıçları inlerinde asılı arşın etrafında dolaşan şehidlerdir” buyurmuş.[183] İkincisi de *nefh-i kıyam*dır ki bu nefh ile de herkes kabirlerinden kalkacak ve ba‘s için sâdır olacak emr-i ilâhîye intizar edecektir. Buhârî’nin mevzubahsimiz olan hadisten önce bir rivayetine göre Resûl-i Ekrem, “*Bu ikinci nefhadan sonra ben ilk önce başımı kaldıracağım*”[184] buyurmuştur.

Hadis metnindeki *acbü’z-zeneb,* kuyruk sokumundaki kemiğin başı ve en küçük bir cüzüdür. İbn Ebü’d-Dünyâ’nın Ebû Saîd el-Hudrî’den rivayetine göre Resûl-i Ekrem’den “nedir?” diye sorulmuş, “*Hardal tanesi kadar bir cüzdür*” buyurmuş.[185] Hulâsa *Kāmus* mütercimi Âsım Molla’nın tabiri veçhile, “Fâtiha-i hilkat ve hâtime-i fenâ ve mâdûmiyet olan hurde kemik”tir.

حم عسق **ŞÛRÂ SÛRESİ**

قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى الْآيَةُ

Azîz ve celîl olan Allah’ın, “*Yâ Muhammed! De ki: Bu tebliğime karşı sizden bir ücret istemiyorum. Ancak karâbette saygı ve sevgi isterim*”[186] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

182 İbn Abbas radıyallahu anhtan gelen bir rivayete göre müşârün ileyh, “İki nefha arası kırk senedir” demiştir.

183 {Vâhidî, *et-Tefsîru’l-vasît*, III, 593, no: 805.}

184 {B4813 Buhârî, Tefsîr, (Zümer) 4.}

185 {Aynî, rivayetin İbn Ebü'd-Dünyâ'nın *el-Ba's* isimli eserinde geçtiğini kaydetmektedir: Aynî, *Umde*, IXX, 146. İbn Ebü'd-Dünyâ'nın elimizde mevcut olan eserlerinde tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. HM11250 İbn Hanbel, III, 29. Rivayetin devamında "منه تنبتون" ifadesi mevcuttur.}

186 {eş-Şûrâ, 42/23.}

1733

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ بَطْنٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلَّا كَانَ لَهُ فِيهِمْ قَرَابَةٌ فَقَالَ إِلَّا أَنْ تَصِلُوا مَا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ مِنَ الْقَرَابَةِ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Kureyş (kabilesin)den hiçbir batın (oba)[187] yoktur, ancak onlar arasında Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme muhakkak bir karâbet (soyca bir yakınlık) vardır. Çünkü Resûlullah, "Ey Kureyş! Hiç olmazsa sizinle aramdaki karâbete riayet ediniz!" buyurdu. {B4818 Buhârî, Tefsîr, (Şûrâ) 1.}

İZAHI

Buhârî metninde bu hadis şöyle sevkolunmuştur: (İçlerinde Saîd b. Cübeyr'in de bulunduğu bir mecliste) Abdullah b. Abbas'tan, إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى "*Sizden ancak akrabalık saygısı isterim!*" kavl-i şerifindeki "*kurbâ*" (hısımlık) ile ne kastolunduğu sorulmuştu. Saîd b. Cübeyr müsâraat ederek, "Peygamber'in en yakını Âl-i Muhammed'dir" diye cevap vermişti. Bunun üzerine İbn Abbas, "Ey Saîd! Acele ettin! Kureyş'ten hiçbir oba yoktur ki onlar içinde Peygamber'e bir karâbet bulunmasın. Çünkü Resûlullah, 'Ey Kureyş hiç olmazsa...' diye yukarıdaki hadisi rivayet etmiştir."

Âyetteki karâbet sevgi ve saygısını Hasan-ı Basrî, "Allah'a yakınlık" diye tefsir etmiştir. Hasan-ı Basrî'ye göre âyetin mânası: "Ey Kureyş! Size tebliğim mukabilinde sizden bir ücret istemiyorum. Sizden ancak Allah'a yakınlık sevgisi istiyorum" demektir. Hadiste gerek İbn Abbas'tan, gerek Saîd b. Cübeyr'den rivayet olunan karâbet ise nesebî karâbettir. İkrime, Mücâhid, Süddî, Dahhâk ve Katâde'den bu suretle naklolunmuştur. Şu kadar ki Saîd b. Cübeyr bu nesebî karâbeti Âl-i Muhammed'e tahsis etmiştir. İbn Cübeyr'e göre Âl-i Muhammed, Peygamberimizin Ehl-i beyt'idir ki kadınlarıyla kızlarından ve damadı Ali b. Ebû Tâlib ile iki oğlu Hasan ve Hüseyin (radıyallahu anhüm)den ibarettir. Fakat Abdullah b. Abbas karâbetin hududunu daha geniş tutarak bütün Kureyş soylarına teşmil eylemiştir. Peygamberimizin hânedanına sadaka ve zekât alıp almamaları gibi hususi hükümler terettüp eden bu konu üzerindeki ihtilâf Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî gibi sahib-i mezheb imamlar arasında da cereyan etmiştir. Bütün bu ictihad farkları bu eserimizde 739 numara ile tercümesi geçen Ebû Hüreyre hadisinin izahında yazıldı. Bu izahımızı tamamıyla okuyunuz.

DUHÂN SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ الْآيَةُ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Rabbimiz bu azabı bizden* (kaldır, gök yüzünü) *aç! Biz müminleriz*"[188] kavl-i şerifinin tefsiri babı[189]

---

187 Batın, kabileden küçük insan topluluğuna denir ki oba tabir olunur.

188 {ed-Duhân, 44/12.}

189 Müşriklerin kaldırılmasını diledikleri azap, bundan önceki iki âyette şöyle bildiriliyor: "*Yâ Muhammed! Bir günü gözle ki, o gün gök, herkesin görebileceği kalın bir dumanla gelerek herkesi bürüyecek, şüphesiz bu çok elem veren bir azaptır.*" {ed-Duhân, 44/10-11.}

1734

•.•.•

فِيهِ حَدِيثٌ لِابْنِ مَسْعُودٍ الْمُتَقَدِّمُ فِي سُورَةِ الرُّومِ وَزَادَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالُوا رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ فَقِيلَ لَهُ إِنْ كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ عَادُوا فَدَعَا رَبَّهُ فَكَشَفَ عَنْهُمْ فَعَادُوا فَانْتَقَمَ اللّٰهُ مِنْهُمْ يَوْمَ بَدْرٍ.

TERCÜMESİ

Sahîh-i Buhârî metninde bu âyetin tefsirinde İbn Mesʿûd'un bir hadisi vardır ki bu hadis yukarıda Rûm sûresinin tefsirinde geçti.[190] (Bu cihetle burada Tecrîd'e alınmadı). Müellif Buhârî buradaki rivayetinde şunu ziyade etmiştir: "Müşrikler: Rabbimiz bu azabı (bu boğucu dumanı) bizden kaldır! Biz müminleriz" diyecekler. Resûl-i Ekrem'e, "Eğer biz, bu azabı onların üstünden kaldırırsak yine şirke dönerler" denildi. Fakat (müşrikler Ebû Süfyân vasıtasıyla dua temenni eylediklerinden) Resûlullah rabbine dua etti. Allah Teâlâ da onlardan azabı kaldırdı. Fakat onlar hemen şirke döndüler. Allah Teâlâ da onlardan Bedir günü intikam aldı. {B4822 Buhârî, Tefsîr, (Duhân) 3.}

İZAHI

Müellif Zebîdî'nin yukarıdaki Rûm sûresinin tefsirinde geçtiğini bildirdiği İbn Mesʿûd hadisi 1719 numara ile geçti. Buradaki hadisin iyice anlaşılması için yukarıdaki hadis ile izahı herhalde mütalaa olunmalıdır. Bu izahımızda İbn Mesʿûd'un gerek orada, gerek burada *Tecrîd'e* geçmeyen bir hadisini bildireceğiz ki meâli şöyledir: Beş vâkıa Peygamber zamanında olmuş geçmiştir. (Gelecekte vâki olacaktır sanılmamalıdır) **1.** Duhân azabı, **2.** Rumlar'ın Farslar'a galebesi, **3.** Ayın ikiye bölünmesi mûcizesi, **4.** Kur'an'da batşa-i kübrâ günü diye anılan büyük Bedir Gazâsı'nda Kureyş müşriklerinin yakalanıp tepelenmeleri, **5.** Yine Kur'ân-ı Mübîn'de lizâm denilen Bedir Gazâsı esirleri.[191]

CÂSİYE SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın, "(Hevâlarına uyanlar) *dediler ki: Hayat, yalnız bizim dünya hayatımızdan ibarettir. Ölürüz, yaşarız ve bizi ancak dehr* (zamanın gelip geçmesi ve uzaması) *öldürür*"[192] nazmının tefsiri babı

---

190 Rûm sûresinin tefsirinde geçtiği bildirilen İbn Mes'ûd'un bu hadisi 1719 numara ile tercüme olundu. Gerek tercümesi gerek izahı her halde mütalaa olunsun.

191 {B4820 Buhârî, Tefsîr, (Duhân) 1.} قال عبد الله بن مسعود مضى خمس الدخان والروم والقمر والبطشة واللزام.

192 {el-Câsiye, 45/24.}

1735

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ بِيَدِي الْأَمْرُ أُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Allah Teâlâ buyurur ki: "Âdemoğlu dehre sebbederek beni ezâlandırır. Halbuki ben dehr(in yaratanı)yım. Her emir benim elimdedir. Geceyi, gündüzü ben idare ederim." {B4826 Buhârî, Tefsîr, (Câsiye) 1.}

İZAHI

Dehr, âlemin yaratılışından itibaren devam eden müddete denir. هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ "*Muhakkak ki* (Âdem'den beri) *insanlara dehrden bir zaman* (devam edip) *geldi ki o, anılmaya değer bir şey değil*"[193] kavl-i şerifindeki dehr bu mânaya mevzûdur. Dehr, aynı zamanda uzun müddete de ıtlak olunur. Unvanımızdaki âyet-i kerîmedeki dehr, bu mânaca mürûrüzaman demektir ki tercümemizde kavis içinde dehrin bu mânasına işaret ettik. Dehr, zaman demek değildir ve zamanın muhalifidir. Çünkü zaman, hal dediğimiz az bir müddete denildiği gibi mâzi ve istikbal dediğimiz uzun müddete de ıtlak olunur. Dehr ise fâsılasız devam eden uzun müddete denir.

Hadis metnindeki, أنا الدهر "*Ben dehrim*" tabirini şârih Hattâbî, "Ben dehrin sahibi ve hâlikıyım" suretinde tefsir etmiştir ki hilkati cihetiyle Allah'a nisbeti olan dehre sövmek nehyolunmuştur. Zâhirî mezhebi ulemâsından İbn Hazm, şârih Hattâbî gibi tefsire lüzum görmeyerek ve bu hadisin zâhiriyle istidlâl ederek dehr lafzını Cenâb-ı Hakk'ın esmâ-i hüsnâsından bir isimdir demiştir ki çok hatalıdır. Çünkü ilâhî isimler tevkīfîdir. Şâriin sarâhatle haber vermesine mütevakkıftır. Burada ise şâriin dehr ile muradı, dehrin sahibi ve mutasarrıfı demek olduğuna alt tarafındaki şu iki cümle sarâhatle delâlet etmektedir: بيدي الأمر "*Bütün şuûnât kabza-i kudretimdedir*" ve أقلب الليل والنهار "*Ecrâm üzerindeki tasarrufumla gece ile gündüzü birbirine çevirir, döndürürüm.*"

Bir de hadiste, "*Dehre sebbederek beni ezâlandırırlar*" cümlesindeki ezâ tabiri de izaha muhtaçtır. Ezâ "sözle, işle başkasına zor vermek" demek olduğuna, Cenâb-ı Hakk'ı hiçbir şeyin izrârı imkân ve ihtimali olmadığına göre Allah'a ezâ vermek, Allah'ın fena gördüğü işi işlemekten ve razı olmadığı bir sözü söylemekten ibaret olur.

AHKĀF[194] SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ

Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın şu meâldeki kavl-i şerifinin tefsiri babı: "*Ad kavmi* (kendilerine mukadder olan) *azabı, vadilerine doğru gelen bir bulut halinde gördükleri zaman: 'Bu ufukta beliren, bize yağmur yağdıracak bir buluttur' demişlerdi. Hayır, o sizin acele istediğiniz şey, bir rüzgârdır ki onun içinde çok elemli bir azap vardır.*"[195]

---

193 {el-İnsân, 76/1.}

194 Ahkāf, hıkfın cemi' sîgasıdır. Hıkf, Kisâî'ye göre, dönüp dolanan yüksek kum yığınına denir. İbn Abbas Ahkāf'ın Uman ile Mehre arasında bir vadi olduğunu bildirmiştir. Mukātil de daha açık tarif ederek, "Âd diyarı Yemen'de, Hadramut ile Mehre denilen yerdir ki en cins develer buraya nisbet olunur" demiştir.

195 {el-Ahkāf, 46/24.}

1736

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ ضَاحِكًا حَتَّى أَرَى مِنْهُ لَهَوَاتِهِ إِنَّمَا كَانَ يَتَبَسَّمُ وَذَكَرَتْ بَاقِي الْحَدِيثِ وَقَدْ تَقَدَّمَ فِي بَدْءِ الْخَلْقِ.

TERCÜMESİ

Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin eşi Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin –küçük dilini görünceye kadar (ağzını açarak)– güldüğünü görmedim. O yalnız gülümserdi. Hazret-i Âişe hadisin gerisini de zikretmiştir ki hadisin bu parçası "Bed'ü'l-halk" (بدؤ الخلق) bahsinde geçmiştir. {B4828 Buhârî, Tefsîr, (Ahkāf) 2.}

İZAHI

Müellif Zebîdî'nin geçtiğini bildirdiği Hazret-i Âişe'nin bu hadisi 1323 rakamıyla tercüme ve izah edildi. Oraya bakınız. Bununla beraber her iki metin birbirinden bir dereceye kadar farklı bulunduğundan, oradaki metni de tercüme ediyoruz: Resûlullah (yağmur hamûleli siyah) bir bulut, yahut bir fırtına gördüğünde (ileri gidip geri gelir) ve evimize girip çıkarak endişe izhar ederdi.[196] Bu endişesi simasında sezilirdi. Hazret-i Âişe demişti ki, "Yâ Resûlellah! Herkes (gökyüzünde) bulut görünce onda yağmur bulunduğunu umarak ferahlanır. Halbuki ben, böyle bir şey gördüğünüz zaman yüzünüzde endişe âsârı hissediyorum. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, '*Yâ Âişe! O* (kara) *bulutta rîh-i sarsarla azap olunan bir kavmin azabı bulunmasından nasıl emin olabilirim*' buyurdu."[197]

Müellif mevzumuz olan bu babından önce yine Ahkāf sûresinin 17. âyeti hakkında da bir bab açmıştır. Âyet-i kerîmenin meâli şöyledir: "*Anası, babası tarafından âhiret gününe iman telkin olunan şu bir* (yaramaz) *evlât babasına, anasına, 'Of size? Bana* (dirilip) *kabirden çıkarılacağını vaad etmek mi istiyorsunuz? Halbuki benden önce nice devirler geçmiştir.* (Onlardan kabrinden kim çıkmıştır?)*' dedi. Baba, ana Allah'a sığınıp, 'Yazıklar olsun sana! İman getir, muhakkak ki Allah'ın vaadi haktır'* (dediler). *Fakat o da* (inat edip), *'Şu sizin Allah'ın vaadi dediğiniz eskilerin masallarından başka bir şey değildir' dedi. İşte bu* (kâfir) *evlâtlar cinden, insanlardan –kendilerinden önce geçen ümmetler içinde– üzerlerine azap hak olmuş kimselerdir. Çünkü bunlar hüsrana düşmüş bulunuyorlar.*"[198]

Bu babın hadisinde Buhârî'nin rivayetine göre Mervân, Muâviye tarafından Hicaz'da Medine valisi iken (Muâviye'den aldığı bir mektup üzerine) bir gün hutbe irat ederken Muâviye'nin oğlu Yezîd'e babasından sonra biat olunması için propagandaya başlamıştı. (Veliaht tayini Ebû Bekir ile Ömer'in sünnetidir, koyduğu bir âdettir demişti. Bunun üzerine) Hazret-i Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman Mervân'a muhalefet edip, "Ey Mervân! Bu Ebû Bekir'in, Ömer'in sünneti değildir. Kisrânın, kayserin bid'atıdır. Allah'a yemin ederim ki Ebû Bekir ne evlâdından, ne de Medine halkından ve hânedanından bir kimseyi veliaht tayin etti" diye bazı sözler söyledi. Bunun üzerine Mervân adamlarına, "Şunu yakalayınız" diye emrettiyse de Abdurrahman Hazret-i Âişe'nin evine iltica edince tutmaya muvaffak olamadılar. Bu sırada Mervân, "Bu Abdurrahman'ı bilir misiniz? Allah bunun hakkında, [199] وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا أَتَعِدَانِنِي âyetini indirdi" demişti. Bunun üzerine Hazret-i Âişe perde arkasından Mervân'a, "Cenâb-ı Hak, Ebû Bekir hânedanı hakkında benim berâetim gibi senâkâr âyetlerden başka Kur'an'da hiçbir âyet indirmedi" sözleriyle karşıladı.[200]

Hazret-i Âişe'nin berâeti hakkında nâzil olan âyet, إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ [201] âyetidir.

SÛRE-İ MUHAMMED SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ

Azîz ve celîl olan Allah'ın, "*Nasıl* (harpten) *döner de* (vatan) *toprağını fesada verir ve erhamınızı* (çocuklarınızı, kadınlarınızı, akrabanızı düşmana) *parçalatabilir misiniz?*"[202] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

196 Kavis içindeki bu fıkra "Bed'ü'l-halk" bahsindeki rivayetten alındı.

197 {B4829 Buhârî, Tefsîr, (Ahkāf) 2.}

198 {el-Ahkāf, 46/17-18.} (وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا) إلى قوله (إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ).

199 Bu âyet yukarıda tercüme edildi. {el-Ahkāf, 46/17.}

200 Bu Mervân hadisinin tercümesinde kavis içinde görülen uzunca ziyade *Sahîh-i Buhârî*'nin İsmâilî rivayetinden alınarak gösterildi.

201 {en-Nûr, 24/11.}

202 {Muhammed, 47/22.}.

1737

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَلَقَ اللّٰهُ الْخَلْقَ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهُ قَامَتِ الرَّحِمُ فَأَخَذَتْ بِحَقْوِ الرَّحْمٰنِ فَقَالَ لَهُ مَهْ قَالَتْ هٰذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ الْقَطِيعَةِ قَالَ أَلَا تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مَنْ وَصَلَكِ وَأَقْطَعَ مَنْ قَطَعَكِ قَالَتْ بَلَى يَا رَبِّ قَالَ فَذَاكَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ اقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَؤُا إِنْ شِئْتُمْ فَهَلْ عَسَيْتُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ halkı yaratıp halktan fâriğ olduktan sonra rahm (hısımlık, akrabalık) ayağa kalkarak[203] Allah Teâlâ'nın (azamet) ridâsının eteğine sarıldı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, "Ne istersin?" diye sordu. Rahm, "Yâ rab! Bu kıyam ve ilticâm, kat'-ı rahmdan sana sığınmak makamıdır (sana sığınıyorum)" dedi. Cenâb-ı Hak, "Ey rahm! Sen razı olur musun? Senin hakkına hürmet edenin ben de mükâfatını vereyim, senin hakkını tanımayanı da cezalandırayım" buyurdu. Rahm da, "Evet razıyım" dedi. Allah Teâlâ da, "İşte sıla-i rahim edenlerle etmeyenlerin hali böyle olacaktır" buyurdu. Ebû Hüreyre isterseniz فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ âyetini okuyunuz demiştir. Ebû Hüreyre'den bir rivayete göre de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "İsterseniz فَهَلْ عَسَيْتُمْ kavl-i şerifini okuyunuz" buyurmuştur. {B4830 Buhârî, Tefsîr, (Muhammed) 1.}

FETİH SÛRESİ ÂYETİ

Bu sûre-i şerife hakkında burada *Tecrîd*'e hiçbir hadis alınmamıştır. Biz *Buhârî'n*in ilk hadisini alarak bu boşluğu dolduruyoruz.

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhın kölesi Eslem'den rivayete göre (Hudeybiye seferinden dönüşte) bir gece Ömer, Resûlullah ile beraber gidiyordu. Bu sırada Ömer b. Hattâb, Hazret-i Resûlullah'a bir şey sordu. Fakat Resûlullah (vahiy ile meşgul bulunduğundan) Ömer'e cevap vermedi. Ömer sonra yine sordu. Resûlullah yine cevap vermedi. (Ömer Resûlullah işitmedi sanarak) bir daha sordu. Resûlullah yine cevap vermedi. Bunun üzerine kendi kendine, "Ey Ömer! Anan seni kaybetsin (de yok olasın!) Bak üç kere Resûlullah'a (sorguda) ısrar ettin de bunların hepsine Resûlullah cevap vermedi" dedi. Ömer der ki, "Bunun üzerine devemi sürdüm. Sonra hakkımda (tevbîhâmiz) Kur'an inmesinden korkarak kafilenin önüne geçtim. Fakat çok geçmedi, bir çağrıcının bana seslendiğini işittim ve (kendi kendime), 'Şimdi hakkımda Kur'an inmiş olmasından hakikaten korkmalıyım' dedim (ve bu korku içinde) Resûlullah'ın huzuruna geldim ve selâm verdim. Resûlullah (son derece meserret içinde) bana, *'Yâ Ömer! Bu gece bana bir sûre indirildi ki o sûre bana üstüne güneş doğan her şeyden çok sevimlidir'* buyurdu. Sonra Resûlullah, إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا *'Habîbim! Biz, senin istikbalin namına parlak bir fetih ve zafer* (kapısını) *açtık'* [204] âyetini okudu."{B4833 Buhârî, Tefsîr, (Fetih) 1.}

Bu hadisin bir rivayet tariki bu eserimizde1601 numara ile tercüme olundu. Onun izahını okuyunuz.

KĀF SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

Allah Teâlâ'nın, "*Yâ Muhammed! O günü de an ki, biz o gün cehenneme 'doldun mu?' diye soracağız. O da, 'Daha ziyade var mı?' diyecek*"[205] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

203 Rahim, fi'l-asıl kadının çocuk yatağı olan cihazıdır. Rahim karâbet menşei olmak itibariyle hısımlığa ve akrabalığa da ıtlak olunmuştur. Rahmin kıyamı da ya tecessüm veya bir melek suretine temessül itibariyledir.

204 {el-Feth, 48/1.}

205 {Kāf, 50/30.}

1738

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ يُلْقَى فِي النَّارِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ حَتَّى يَضَعَ قَدَمَهُ فَتَقُولُ قَطْ قَطْ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Âhirette cehennemlikler cehenneme atılacaklar ve (her mücrim atıldıkça cehennem), “Daha ziyade var mı? (Yerim var haydi getiriniz)” diyecek. Tâ (izzet ve şevket sahibi olan rabbimiz)[206] ayağını basacak (onu horlayacak). Bu defa da cehennem, “Yetişir yetişir” diyecek. {B4848 Buhârî, Tefsîr, (Kāf) 1.}

İZAHI

Cenâb-ı Hak el, ayak gibi mahlûka ait âza ve cevârihten münezzehtir. Binaenaleyh Kur’an’da ve hadiste vârit olan bu nevi kelimeler müteşâbihattandır (Âl-i İmrân sûresinin tefsirine bakınız). Bu hadiste, “Rabbimizin cehenneme ayağını basması” tabiri ile murat olunan, cehennemi tezlîl ve tahkir eder mânasıdır. Bundan sonra tercümesi gelecek olan Ebû Hüreyre hadisi de böyledir.

---

206 Bu ziyade *Müslim*’in bu babdaki rivayet tarikinden naklolunarak gösterildi. *Buhârî*’nin bu babdaki Ebû Hüreyre’den gelen bir rivayetinde de, “tebâreke ve teâlâ”dır.

1739

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحَاجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ فَقَالَتِ النَّارُ أُوثِرْتُ بِالْمُتَكَبِّرِينَ وَالْمُتَجَبِّرِينَ وَقَالَتِ الْجَنَّةُ مَا لِي لَا يَدْخُلُنِي إِلَّا ضُعَفَاءُ النَّاسِ وَسَقَطُهُمْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِلْجَنَّةِ أَنْتِ رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي وَقَالَ لِلنَّارِ إِنَّمَا أَنْتِ عَذَابِي أُعَذِّبُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا مِلْؤُهَا فَأَمَّا النَّارُ فَلَا تَمْتَلِئُ حَتَّى يَضَعَ رِجْلَهُ فَتَقُولُ قَطٍ قَطٍ قَطٍ فَهُنَالِكَ تَمْتَلِئُ وَيُزْوَى بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ وَلَا يَظْلِمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ خَلْقِهِ أَحَدًا وَأَمَّا الْجَنَّةُ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُنْشِئُ لَهَا خَلْقًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Cennetle cehennem birbirleriyle cenkleştiler. Şöyle ki: “Cehennem ben kibirli ve zorlu kimselere tahsis olundum” dedi. Cennet de, “Bana ne oldu ki bana nâsın yalnız zayıf ve sakat kısmı dahil olur” dedi. Azîz ve celîl olan Allah Teâlâ cennete buyurdu ki: “Sen benim rahmetim(in tecelli ettiği yer)sin. Ben kullarımdan rahmet etmek dilediğim kimselere seninle rahmetimi izhar ederim.” Cehenneme de dedi ki: “Şüphesiz ki sen de azabım(ın makarrı)sın; kullarımdan azap etmek istediğim kimselere seninle azap ederim.” Cennetle cehennemden her ikisi için dolmak hakkı vardır. Fakat cehennem dolmak bilmez. En sonu Allah ona ayağını basar, (kahr ve tezlîl eder) o da, “Yetişir, yetişir, yetişir” der.[207]

İşte o zaman cehennem, dolar ve cehennemdekiler birbirlerine karışıp toplanır. (Cehenneme tıka basa doldurulmakla) azîz ve celîl olan Allah Teâlâ halktan hiçbir kimseye zulmetmez. Cennete gelince (onda boş yer kalmaz), Allah Teâlâ (cennetin boşluklarını doldurmak için) yeniden birtakım halk yaratır (bunları iskân eder). {B4850 Buhârî, Tefsîr, (Kāf) 1.}

TÛR SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ

Allah Teâlâ'nın, "*Tûr'a ve yayılmış* (açılmış) *bir sayfada yazılmış bir kitaba* (andolsun ki, rabbinin azabı muhakkak olacak)"[208] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

207 Bazı *Buhârî* nüshalarında bu kelime iki defa tekrar olunmuştur. Yûnîniyye nüshasında da üç defa tekrar edilmiştir.

208 {et-Tûr, 52/1-2.}

1740

•.•.•

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ فَلَمَّا بَلَغَ هٰذِهِ الْآيَةَ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ أَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بَل لَا يُوقِنُونَ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ كَادَ قَلْبِي أَنْ يَطِيرَ.

TERCÜMESİ

Cübeyr b. Mutʻim radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh demiştir ki: Bir akşam namazında Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin Tûr sûresi okuduğunu işittim. Okurken şu, "Yoksa onlar bir menşesiz (kādir ve kayyûm olan bir Allah'sız) mı yaratıldılar? Yoksa kendilerini yaratan onlar mıdırlar? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? –Hayır, onlar şuursuzdurlar– Yoksa rabbinin hazineleri onların yanında mı? Yoksa onlar mı sulta ve velâyet sahipleridir?" meâlindeki âyetler gelince (İbn Mutʻim der ki: hayranlığımdan) gönlüm artık uçmaya yaklaştı. {B4854 Buhârî, Tefsîr, (Tûr) 1; et-Tûr, 52/35-37.}

İZAHI

Cübeyr b. Mutʻim –ki, eşʻâr ve eyyâm-ı Arab'a yakından vâkıftı– Tûr sûresinin tercüme ettiğimiz âyetlerinden gönlünde bu derece heyecan duymasının sebebini izah ederek deriz ki: Bu âyetlerin en beliğ bir üslûp ile irat olunan hüccetleri ihtiva etmesi ve İbn Mutʻim'in edebî zevk ile bunların mazmunlarına vâkıf olup hüsnütelakki etmesi, ruhunda uçmak derecesinde müessir olmuştur. Bu sûre-i şerifede arka arkaya on dört defa أم *(yoksa)* edatı ile ve inkârî bir istifham ile deliller irat olunmuştur ki bunlardan beş tanesini hadiste tercüme etmiş bulunuyoruz. Bunların hey'et-i mecmuası ise edebî zevki, dinî şuuru bulunan her müminde İbn Mutʻim'in duyduğu vecd ve istiğrakı uyandıracağında şüphe yoktur.

Cübeyr b. Mut'im, Mekke'nin fethi günü müslüman olmuştu. Kureyş'in halîm ve en vakarlı bir siması idi. Ensâb ve eyyâm-ı Arab'a vâkıftı. İbn İshak'ın beyanına göre Resûl-i Ekrem, İbn Mut'im'e Huneyn ganimetinden 100 deve ihsan buyurmuştu.

Unvanımız olan sûrenin adını aldığı *Tûr,* Nabatî bir kelimedir, "dağ" demektir. Her dağa Tûr denilirse de bu sûredeki Tûr ile murâd-ı ilâhî, Seâlibî ve İbn Hayyân gibi müfessirlerin bildirdiklerine göre Cenâb-ı Hakk'ın, üstünde Mûsâ aleyhi's-selâma hitap ettiği Arz-ı Makdis'teki dağdır. İbn Hayyân bu Tûr'un iki olduğunu bildiriyor: Tûrisînâ, Tûritînâ. Bunlarda zeytin ve incir ağaçları yetişirmiş! Mekke müşrikleri Resûl-i Ekrem'i inkâr edince Cenâb-ı Hak, bu sûreyi inzâl buyurup Tûr'a kasem etmiştir. İbnü'l-Cevzî bunun Tûrisînâ olduğunu tasrih ediyor. Sînâ, Süveyş körfeziyle Akabe körfezi ve Mısır ile Şam arasında Şibhü Cezîre'den ibaret olup biri Süveyş, diğeri Akabe körfezleri sahillerine müvazi iki sıra uzanıp cezîrenin cenubunda birleşerek Tûrisînâ'yı teşkil ederler.

NECM SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى

Allah Teâlâ'nın, "(Ey Kureyş!) *Siz de Lât ve Uzzâ* (adındaki putları) *gördünüz değil mi?* (Bunlara ibadet ne büyük dalâlettir)"[209] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

209 {en-Necm, 53/19.}

1741

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ حَلَفَ فَقَالَ فِي حَلِفِهِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى فَلْيَقُلْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ تَعَالَ أُقَامِرْكَ فَلْيَتَصَدَّقْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Kim ki, yemin etse ve yemininde Lât ve Uzzâ hakkı için dese (bunun kefâreti için) hemen, 'lâ ilâhe illallah' desin ve şu bir kimse de arkadaşına, 'Gel seninle kumar oynayalım' dese (oynayacağı kumar parasını) fukaraya sadaka versin!" {B4860 Buhârî, Tefsîr, (Necm) 2.}

İZAHI

Lât, Uzzâ ve bir üçüncü Menât, müşriklerin ibadet ettikleri esnâmdır. Beyzâvî *Tefsîr*'inde bu esnâm hakkında şu izahatı veriyor. *Lât*, Tâif'te Sakīfe kabilesine yahut Nahle'de Kureyş kabilesine ait taştan düzülmüş bir put idi. Bu kabileler halkı ziyarete gelirler ve tavaf ederlerdi. 9. sene-i hicriyede Tâif halkının İslâm olmaları üzerine Lât tahrip edilmiştir. *Uzzâ* da Semüre denilen sakız ağacı idi. Bu da Gatafân kabilesine ait olup bu ağaca ibadet ederlerdi. Peygamber efendimiz Hâlid b. Velîd'i gönderip bu ağacı kestirdi. *Menât* da Hüzeyl ve Huzâa kabilelerine ait ve taştan düzülmüş put idi. Bu kabileler de Menât'a tâzim edip namına kurban keserlerdi. Yağmur dilerlerdi. Huneyn zaferinden sonra bu da sernigûn edildi. Mekke'nin fethi ve yüzlerle asırdîde şirk âbidesinin yerlere serilmeleri üzerine Cezîretülarap'ın her tarafında tevhide aykırı ne kadar şirk nişanesi varsa hepsi yıkılmıştı.

Unvanımızdaki âyete tekaddüm eden âyetlerde Peygamberimizin mi'racı ve Allah divanına kadar uzayan seyrüseyahati ve bu seyahatin kutsal tecelliyatı hulâsa edilmiş olup bu ulvî ahvali müteakip müşriklerin elleriyle taştan, ağaçtan düzdükleri nesnelerin zikrolunması, bunlara ibadetin büyük bir şuursuzluk olduğunu izhar maksadına mâtuftur. Buna âyetin tercümesinde kavis içinde (Bunlara ibadet dalâlettir) cümlesiyle işaret ettik.

Hadiste Lât, Uzzâ gibi putlar adına ant içilirse, bu ant putlara tâzim ifade edeceğinden –tövbe ve istiğfar ederek– lâ ilâhe illallah denilmesi emrolunuyor. Bu yemin, mezâhib-i muhtelifeye ait fıkıh kitaplarında daha şümullü bir şekilde şöyle tasvir olunuyor: "Şu veya bu işi işlersem yahudi yahut hıristiyan olayım yahut İslâm dininden yahut Peygamber'in sünnetinden uzak bulunayım!" denilir ve o iş işlenirse, bu söz bir ant olur ve yemin kefâreti lâzım olur mu, yoksa olmaz mı? Küfrü icap eder mi, yoksa etmez mi? İmam Mâlik ve Şâfiî'ye ve ulemânın cumhuruna göre bunun bir yemin olmadığını ve tövbe, istiğfar edilerek hadiste bildirildiği veçhile lâ ilâhe illallah denilmesi lüzumunu Nevevî bildiriyor. Fakat İmam Ebû Hanîfe bunların hepsinde yemin kefâreti vermek de vâcip olduğunu bildirmiştir. Hanefî fıkhında, küfrün lüzum ve adem-i lüzûmu ancak yemin edilen şeyin hak olduğuna itikad etmek veya etmemekle tahallüf ettiği bildirilir. Bu yemin formüllerinden avam arasında en meşhur olan formül, "Şöyle böyle ise dininden dönmüş kâfir olayım!" şeklidir. Hiç şüphesiz ki, bir müslüman bu sözü Müslümanlık'tan uzaklaşmayı göze alarak söylemiş değildir. Andına bağlı kalmadığı veya mâziye izâfetle yalancı olduğu surette bile bunun küfrü icap etmeyeceğini Serahsî bildirmiştir. Hâherzâde de bunun isabetli bir ictihad olduğunu söylemiştir. Tövbe ve istiğfar ederek lâ ilâhe illallah demek ve böyle sakat sözden uzaklaşmak zaruridir.

İKTERABETİ'S-SÂA (KAMER) SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ

Allah Teâlâ'nın "*Bu topluluk muhakkak bozgunluğa uğrayacak ve müşrikler arkalarını dönecekler. Daha doğrusu kıyamet günü onların asıl azaplarının vaad olunduğu zamandır. O saat ise daha şiddetlidir ve daha acıdır*"[210] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

210 {el-Kamer, 54/46.}

1742

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَقَدْ أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ بِمَكَّةَ وَإِنِّي لَجَارِيَةٌ أَلْعَبُ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan [211] بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ âyeti Mekke'de nâzil oldu. O sırada ben oyun oynayan bir kızdım, dediği rivayet olunmuştur. {B4876 Buhârî, Tefsîr, (Kamer) 6.}

İZAHI

Müşriklerin âyette haber verilen bu hezimeti Bedir Gazâsı'nda vuku bulmuştur. Âyet Mekke'de nâzil olduğuna göre, Resûl-i Ekrem'in Kur'an diliyle vâki olan bu ihbarı, nübüvvet delillerinden bir mûcize olur. *Beyzâvî Tefsiri*'ndeki bir rivayete göre, Ömer b. Hattâb der ki: "*Bu cemiyet muhakkak dağılacak*" meâlindeki âyet (Mekke'de) nâzil olduğundan, bu cemiyet nasıl bir cemiyettir ve ne zaman ve nerede hezimete uğrayacaktır bilmiyordum. Bir de Bedir günü olunca Resûl-i Ekrem'i gördüm ki zırh giymişti ve, سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ âyetini okuyordu.[212]

Buhârî'nin yine bu babdaki İbn Abbas'tan rivayetine göre Resûl-i Ekrem, Bedir günü (harp başlamazdan önce) bir çadır içinde ellerini kaldırarak, "*Allahım! Bütün peygamberlere tevfik ve inâyet hususundaki ahdini, bana da nusret ve zafer vaadini ifa etmek zamanı gelmiştir. Allahım! Bugünden sonra ebedî anılmamak, ibadet olunmamak istersen..*" diye niyaz etmeye başlamıştı. Duasında bu cümleyi söyleyince Ebû Bekir Resûlullah'ın elini tutarak, "Yâ Resûlellah! Bu kadar dua yetişir: Artık rabbine münâcâtında çok ısrar ettin" dedi. Resûl-i Ekrem harp zırhı giymiş olarak çadırdan çıktı ve çıkarken, سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ. بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ âyetini okuyordu.[213]

RAHMÂN SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ

Allah Teâlâ'nın, "*İki cennetin berisinde iki cennet daha vardır*"[214] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

211 Yukarıda unvanımızda tercüme olundu.
212 {Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, V, 168; el-Kamer, 54/45.}
213 {B4877 Buhârî, Tefsîr, (Kamer) 6.}
214 {er-Rahmân, 55/62.}

1743

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ قَيْسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ إِلَّا رِدَاءُ الْكِبْرِ عَلَى وَجْهِهِ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Kays radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: İki cennet vardır ki bunların kapları ve eşyaları gümüştendir. Diğer iki cennet daha vardır ki bunların kapları ve eşyaları da altındandır. Cennet-i Adn'deki ehl-i cennet ile bunların rablerine nazarları arasında Allah'ın yüzünde ridâ-yi azamet ve kibriyâsından başka bir şey bulunmayacaktır. {B4878 Buhârî, Tefsîr, (Rahmân) 1.}

İZAHI

Unvânımızdaki âyette: *"İki cennetin gerisinde iki cennet daha vardır"* buyrulduğuna göre cennet dört oluyor. Bunlardan ikisi bundan önce, وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ *"Kıyamette hesap için rabbinin divanında duruşmaktan korkan herkes için iki cennet vardır"*[215] âyetinde bildirilen iki cennet, adn ve naîm denilen ve mukarrebîne mahsus olan cennetlerdir ki hadîs-i şerifte bunların kapları ve bütün eşyası altından olduğu haber veriliyor. Dört cennetten diğer ikisi de unvanımızdaki, وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ âyetinde bildirilen ve bunların öbür iki cennetin derece itibariyle dûnunda bulunan cennetlerdir ki hadiste bunların kapları ve bütün eşyası gümüşten olduğu bildirilmiştir.

قَوْلُهُ تَعَالَى: حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ

Allah Teâlâ'nın, "(Bu cennetlerde tül) *çadırlar içinde kendilerine el değmemiş, bütün hayatını evine bağlamış hûriler vardır*"[216] kavl-i şerifinin tefsiri babı[217]

---

215 {er-Rahmân, 55/46.}

216 {er-Rahmân, 55/72.}

217 Hûr, havrânın cemi' sîgasıdır ki gözünün beyazı şiddetle beyaz, siyahı da son derece kara olan dilbere denilir ve âhû gözlü tabir olunur.

1744

• . • . •

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ قَيْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ خَيْمَةً مِنْ لُؤْلُؤَةٍ مُجَوَّفَةٍ عَرْضُهَا سِتُّونَ مِيلًا فِي كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا أَهْلٌ مَا يَرَوْنَ الْآخَرِينَ يَطُوفُ عَلَيْهِمُ الْمُؤْمِنُونَ وَقَدْ تَقَدَّمَ بَاقِي الْحَدِيثِ آنِفًا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Kays radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Bir hakikattir ki cennette içi boş inciden bir çadır vardır. Bunun eni 60 mil mesafe devam eder. Bunun her köşesinde bir aile bulunur ki başkası onları göremez. Onlar birbirlerini ziyaret ederler. Hadisin bâki kısmı yakında geçti.[218] {B4879 Buhârî, Tefsîr, (Rahmân) 2.}

MÜMTEHİNE SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ

Allah Teâlâ'nın, "*Ey müminler! Düşmanımı ve düşmanınızı dostlar yerine tutmayınız!*"[219] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

218 Müellifin geçtiğini bildirdiği hadis, bundan önce tercüme ettiğimiz 1743 numaralı İbn Kays hadisidir.

219 {el-Mümtehine, 60/1.}

1745

•.•.•

عَنْ عَلِيٍّ ﵁ قَالَ بعَثَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنَا وَالزُّبَيْرَ وَالْمِقْدَادَ فَذَكَرَ حَدِيثَ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ وَقَالَ فِي آخِرِهِ فَنَزَلَتْ فيهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ.

TERCÜMESİ

Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem beni, Zübeyr'i Mikdâd'ı gönderdi" di(ye rivayete başla)yıp Hâtıb b. Ebû Beltea vak'asını zikretti ve sonunda, Hâtıb hakkında, "Ey müminler! Düşmanımı ve düşmanınızı dostlar yerine tutmayınız!" âyeti nâzil olduğunu haber verdi. {B4890 Buhârî, Tefsîr, (Mümtehine) 1.}

İZAHI

Hadiste Hazret-i Ali'nin hikâye ettiği haber verilen Hâtıb b. Ebû Beltea vak'ası hulâsa olarak şöyledir: Müellif Buhârî'nin "Mekke'nin Fethi" başlığı ile açtığı müstakil bir babındaki rivayetine göre, Resûlullah Mekke'nin fethi hazırlığı ile meşgul bulunduğu sırada bu hareketini gizlemiş, yalnız bazı ashabına Mekke'nin fethi hazırlığı olduğunu söylemişti. Söylediği kimselerden biri de Hâtıb b. Ebû Beltea idi. Hâtıb bunu öğrenince Mekkeliler'e bir mektup yazıp Sâre adında bir kadınla göndermiş ve bu mektubunda Mekke üzerine hareket etmek için Resûlullah'ın hazırlanmakta bulunduğunu bildirmişti. Hâtıb'ın bu hareketi Resûlullah'a vahiy ile bildirilmekle Resûl-i Ekrem bu mektubu getirmeye Hazret-i Ali'yi memur etmişti. Hazret-i Ali, 'Beni Resûlullah, Zübeyr ve Talha ile beraber gönderdi' diye şöyle rivayet ediyor: Resûlullah, '*Şimdi yola çıkınız. Hah bostanına kadar varınız. Orada mahfe içinde yolcu bir kadın bulacaksınız. Kadının üzerinde bir mektup vardır. Onu alıp bana getiriniz*' buyurdu.[220] Ali der ki: 'Biz atlarımızı koşturarak gittik. Bostana kadar vardık. Hakikaten kadını orada mahfe içinde bulduk. Kadına mektubu çıkarmasını söyledik. İbtidâ inkâr ettiyse de ettiğimiz tazyik üzerine çaresiz mektubu saçının hotozu arasından çıkarıp verdi. Biz de alıp Resûlullah'a getirdik. Mektubun başlığında, 'Hâtıb b. Ebû Beltea'dan Mekke müşriklerine' unvanı yazılı olduğundan (ve Hâtıb Bedir Gazâsı mücahidlerinden bulunduğundan) Resûlullah hayret ederek meseleyi bir heyet muvâcehesinde inceledi ve, '*Hâtıb! Bu ne iştir?*' buyurdu. O da, 'Yâ Resûlellah! Maiyetinizdeki muhacirlerin Mekke'deki ailelerini himaye edecek akrabaları var. Benim kimsem yok, ailemi himaye maksadıyla Mekkeliler'in minnettarlıklarını kazanmak isteyerek bu mektubu yazdım. Yoksa bu işi ben dinimden dönmek fenalığı ile işlemedim' dedi. Resûl-i Ekrem de Hâtıb'ın bu sözünü kabul etti."[221]

Bunun üzerine unvanımızdaki âyetler nâzil oldu ki meâlleri şöyledir: *"Ey müminler! Düşmanlarımı ve düşmanlarınızı dostlar edinmeyiniz! Siz onların gönüllerine sevgi bırakmak istiyorsunuz. Halbuki onlar Hak'tan size gelen* (kitab)*a küfretmişlerdir. Eğer siz benim yolumda, benim rızamı dileyerek cihada çıktınızsa* (sakın onlara meyledip sır vermeyiniz!). *Siz severek onlara sır veriyorsunuz. Halbuki ben sizin gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da pek iyi bilirim. Sizden her kim düşmanı dost edinirse şüphesiz o düz yolda şaşırmıştır."*[222]

Bir ciheti hassaten kaydetmek isteriz ki bu âyetlerin baş tarafında يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا "*Ey iman eden kişiler*" diye hitap olunduğuna ve muhataplar arasında Hâtıb da bulunduğuna göre müşârün ileyhin aile kaydıyla ihtiyar ettiği bu kusur ve gafleti imanına zarar vermemiştir. Özrü kabul olunmuştur. Böyle gaflette bulunmamaları umum müminlere emrolunmuştur ("Feth-i Mekke" bahsine de bakınız!).

قَوْلُهُ تَعَالَى: إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ

Allah Teâlâ'nın şu meâldeki kavl-i şerifinin tefsiri babı: "*Ey peygamber! İman eden kadınlar sana –Allah'a hiçbir şirk koşmayacaklar, hırsızlık yapmayacaklar, zina etmeyecekler, çocuklarını öldürmeyecekler, elleriyle ayakları arasında bir bühtan uydurup getirmeyecekler ve sana hiçbir suretle âsi gelmeyecekler– şartları üzerine biat etmeye geldiklerinde onlara bu suretle biat ver ve onlar için Allah'tan mağfiret dile! Şüphesiz ki Allah gafûrdur, rahîmdir.*"[223]

---

220 Bu kadının mahiyeti ve mektubun münderecatı hakkında bu eserimizde "Feth-i Mekke"de izahat vardır, oraya bakınız.

221 {B4274 Buhârî, Megāzî, 47. Rivayetin başındaki, Resûlullah'ın Hazret-i Ali'yi "Zübeyr ve Talha" ile gönderdiğine dair ifade kaynakta "Zübeyr ve Mikdâd" şeklinde kayıtlıdır.}

222 {el-Mümtehine, 60/1.} يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ) إلى قوله تعالى (فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ).

223 {el-Mümtehine, 60/12}

1746

•.•.•

عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ بَايَعْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَأَ عَلَيْنَا أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللهِ شَيْأً وَنَهَانَا عَنِ النِّيَاحَةِ فَقَبَضَتِ امْرَأَةٌ يَدَهَا فَقَالَتْ أَسْعَدَتْنِي فُلَانَةُ أُرِيدُ أَنْ أَجْزِيَهَا فَمَا قَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا فَانْطَلَقَتْ وَرَجَعَتْ فَبَايَعَهَا.

TERCÜMESİ

Ümmü Atıyye radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme (İslâm üzere) biat ettik. Bunun üzerine Resûlullah bize, أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللهِ شَيْئًا "Allah'a hiçbir şeyi şerik kılmamamız, hakkındaki âyeti okudu ve bizi meyyit üzerine çığlıkla mâtem tutmaktan nehyetti. Bunun üzerine kadınlardan birisi (ki Ümmü Atıyye kendisidir) biat etmekten elini çekti ve, "Yâ Resûlellah! Filân kadın benimle beraber (Câhiliye mâtemi yaptı. Üzerimde hakkı vardır). Ondan izin almak isterim" dedi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Ümmü Atıyye'ye bir şey söylemedi (sükût etti).[224] Bunun üzerine kadın gitti. Sonra (müsaadesini alarak) gelip Resûlullah'a biat etti. {B4892 Buhârî, Tefsîr, (Mümtehine) 3.}

İZAHI

Hadisin râvisi Ümmü Atıyye'nin adı Nüseybe'dir. Resûl-i Ekrem'e biat eden kadınlardandır. Tirmizî, Ümmü Atıyye'nin hastaları tedavi eden bir hekim, yaraları saran bir cerrah olduğunu bildirir. Peygamber'in kızı Zeyneb vefat ettiğinde Resûl-i Ekrem tarafından nasıl gasil edileceği tarif buyurulup Ümmü Atıyye tarafından gasledilmiştir. Bu cihetle müşârün ileyhânın gasl-i meyyit hakkındaki rivayetleri fıkhın cenaze bahsinde ilmî bir düstur olmuştur (bu eserimizdeki 625 numaralı Ümmü Atıyye hadisine bakınız!).

Unvanımızdaki âyet-i kerîmede şerâiti bildirilen biat, İslâm tarihinde Bâat-i Nisâ adıyla meşhurdur. Bu âyet-i kerîme, Mekke'nin fethi günü nâzil olduğuna göre, fethin ferdâsı günü erkeklerden biat alındıktan sonra kadınlardan da bu yolda biat alındı ("Feth-i Mekke" bahsine bakınız! 640. hadisin izahını da okuyunuz).

CUM'A SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ

Allah Teâlâ'nın şu meâldeki âyetinin tefsiri babı: "(O peygamberi Allah) *ümmî* (Arap)*lar'dan başka bütün ümmetlere de gönderdi ki onlar henüz bunlara ulaşmadılar.*"[225]

---

224 Nesâî'nin rivayetine göre, Resûl-i Ekrem, "*Haydi git, üzerinde mâtem hakkını affettir*" buyurdu. {N4184 Nesâî, Biat, 18.}

225 {el-Cum'a, 62/3.} Bu âyetin iyice anlaşılması için bundan önceki âyeti de mütalaa etmek icap eder ki meâli şöyledir: "*O Allah öyledir ki, ümmî* (Arap)*lar içinde onlardan* (ilâhî bilgili) *bir peygamber gönderdi. O, onlara Allah'ın âyetlerini okuyor. Onları* (şirk lekesinden) *arıtıyor. Kendilerine kitap ve hikmet öğretiyor. Halbuki onlar bundan önce açık bir sapkınlık içinde idiler.*" "*O Peygamber'i Allah ümmî* (Arap)*lar'dan başka bütün ümmetlere de gönderdi ki onlar henüz bunlara ulaşmadılar,* (ileride ulaşacaklar)."

1747

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَأُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْجُمُعَةِ وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ قِيلَ مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَلَمْ يُرَاجِعْهُ حَتَّى سَأَلَ ثَلَاثًا وَفِينَا سَلْمَانُ الْفَارِسِيُّ وَضَعَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَدَهُ عَلَى سَلْمَانَ ثُمَّ قَالَ لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ عِنْدَ الثُّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ أَوْ رَجُلٌ مِنْ هٰؤُلَاءِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Biz bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin yanında otururken Cumʿa sûresi nâzil olmuştu. Resûl-i Ekrem (bu sûrenin وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ = Ashaba erişmeyen ümmetlere de peygamber gönderdi) âyetini okuyunca), "Yâ Resûlellah! Biz ashabına erişmeyen kimseler kimlerdir?" diye soruldu. Resûlullah cevap vermeden sorgucu üç kere tekrarladı. Aramızda Selmân-ı Fârisî de vardı. Resûlullah mübarek elini Selmân'ın üzerine koydu. Sonra, "Şunlardan öyle erler veya er[226] vardır ki iman, Süreyyâ (yıldızı)nın yanında olsa muhakkak ona yetişir, bulur" buyurdu. {B4897 Buhârî, Tefsîr, (Cumʿa) 1.}

İZAHI

Unvanımızdaki âyet-i kerîme ile hadisten istifade olunan hakikat Resûl-i Ekrem efendimizin nübüvveti, yalnız Arap kavmine ve sade ashap devrine münhasır olmayıp her devre ve her millete ve bütün beşeriyete şâmil olduğudur. Kur'ân-ı Mübîn'deki, يَا أَيُّهَا النَّاسُ "*Ey insanlar!*" diye vârit olan hitapların bütün insanlara şümulü de İslâm dininin ve Resûl-i Ekrem'in nübüvvetinin umumiliğini ifade eder. Şârih Kirmânî Hazret-i Peygamber'in mübarek elini Selmân-ı Fârisî'nin üzerine koyarak, "*Bunlardan öyle erler vardır ki iman Süreyyâ'da olsa muhakkak ona yetişir!*" buyurmasına bakarak bunların Farslılar yani Acemler olduğunu iddia etmiştir. Kurtubî de buna zâhib olarak der ki âyetteki, وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ (*Ashap devrinden arda kalanlar)*la murat, bu hadisin delâleti veçhile Farslılar'dır. Çünkü İslâm dini buralarda inkişaf etmiş ve bu kıtada bunca âlim yetişmiştir. Kurtubî'nin mütalaası burada bitiyor. Fakat gerek şârih Kirmânî'nin gerek Kurtubî'nin bu fikirlerini şâyân-ı nazar ve intikad buluyoruz. Şöyle ki: "Şemseddin el-Kirmânî'nin[227] hadisteki şerefi kendi muhitine hasretmek gayretini gösterdiği âşikârdır. Bunun için şârih Aynî, Kirmânî'nin bu fikrini *Umdetü'l-kārî*'de naklettikten sonra, وفيه نظر لا يخفى sözüyle buna işaret ediyor. Kurtubî'nin, "Fars'ta bunca âlim yetişmiştir" suretinde ta'lîli de gariptir. Çünkü Kurtubî'nin kendi diyarında daha çok yetişmiştir. Diğer İslâm ilim merkezlerindeki ve bilhassa Mâverâünnehir ile Irak'taki ilim hareketi Fars'tan çok geniştir. Binaenaleyh وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ kavl-i şerifiyle kastolunan, ümmetler, Ebû Revk'in dediği veçhile devr-i ashaptan sonra kıyamet gününe kadar İslâm câmiasına giren bütün müslümanlardır. Hadiste bildirilen ve Süreyyâ yıldızına kadar yükselen iman yüceliği, İslâm dininin neşrine hizmetle bir millete kasr ve tahsis edilmek icap ederse, hiç şüphesiz bu şeref, kılıcıyla, ilim ve fikriyle her milletten çok hizmet ettiği tarihen sabit olan Türkler'e aittir. Meğer ki şârih Kirmânî ile Kurtubî, Fars ve Acem sözleriyle Türkler'i kastetmiş olalar. Nasıl ki büyük Türk âlimi Cürcanlı Seyyid-i Şerîf:

شمس علم عز افق برج عرب طالع شد

استوا يافت ولي در وسط ملك عجم

beytinde de mülk-i Acem ile Mâverâünnehir diyarını kastetmiştir.

MÜNÂFİKŪN SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى : إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ

Allah Teâlâ'nın, meâli aşağıdaki kavl-i şerifinin tefsiri babı: "*Münafıklar huzuruna geldikleri zaman,* '(Yâ Muhammed!) *Şehâdet ederiz ki hakikaten sen hiç şüphesiz Allah'ın resulüsün' derler. Allah da biliyor ki hakikaten ve hiç şüphesiz sen Allah'ın resulüsün. Bunonla beraber Allah şehâdet eder ki doğrusu münafıklar kesin olarak yalancıdırlar.*"[228]

---

226 Bu hadisin râvilerinden biri cemi' veya müfred sîgasıyla söylendiğini kestiremediğinden iki veçhile rivayet etmiştir.

227 Allâme Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Kirmânî. Kirman "kâf"ın kesri ve "râ"nın sükûnuyla Fars'ta büyük bir vilâyettir *(Lübbü'l-Lübâb).*

228 {el-Münâfikūn, 63/1.}

1748

•.•.•

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ رضي الله عنه قَالَ كُنْتُ فِي غَزَاةٍ فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ أُبَيٍّ ابْنَ سَلُولَ يَقُولُ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِهِ وَلَئِنْ رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِعَمِّي أَوْ لِعُمَرَ فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَدَعَانِي فَحَدَّثْتُهُ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلَى عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أُبَيٍّ وَأَصْحَابِهِ فَحَلَفُوا مَا قَالُوا فَكَذَّبَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَصَدَّقَهُ فَأَصَابَنِي هَمٌّ لَمْ يُصِبْنِي مِثْلُهُ قَطُّ فَجَلَسْتُ فِي الْبَيْتِ فَقَالَ لِي عَمِّي مَا أَرَدْتَ إِلَى أَنْ كَذَّبَكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَمَقَتَكَ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ فَبَعَثَ إِلَيَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَقَرَأَهَا عَلَيَّ فَقَالَ إِنَّ اللّٰهَ قَدْ صَدَّقَكَ يَا زَيْدُ.

TERCÜMESİ

Zeyd b. Erkam radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh şöyle demiştir: Ben bir gazâda bulundum. Orada (münafıkların reisi) Abdullah b. Übey b. Selûl'ün münafıklara şöyle dediğini işittim: "Ey cemaat! Resûlullah'ın yanındakilere nafaka vermeyiniz tâ ki etrafından dağılsınlar!" ve "onun (Peygamber'in) yanından Medine'ye bir dönersek herhalde izzet ve kuvveti ziyade olan (yani İbn Übey kendisi ve münafıklar) en zelil ve zayıf olanı (peygamberi ve ashabını) Medine'den muhakkak çıkaracaktır."[229]

(Râvi Zeyd der ki): İbn Übeyy'in bu sözlerini ben amcam (Sa'd b. Ubâde'ye) yahut Ömer'e[230] anlattım. O da Resûlullah'a arzetti. Bunun üzerine Resûlullah beni davet etti. Ben de, İbn Übeyy'in sözlerini arzettim. Bu defa da Resûlullah İbn Übey ile ashabına haber gönderdi. Bunlar da gelerek, "Biz böyle bir şey söylemedik" diye yemin etmeleri üzerine peygamber beni tekzip, onları tasdik buyurdu. Bunun üzerine ben o kadar mahzun oldum ki, ömrüm içinde o derece hiç kederlenmedim. Artık eve kapandım, (beni yalancılıkla itham ederler korkusuyla evde oturuyordum).[231] Bir taraftan da amcam, "Ey oğul! Tek durmadın, en sonu Resûlullah'ın tekzibini ve gazabını istedin, diledin" diye beni kederlendiriverdi. (Son derece bunaldığım) bu sırada azîz ve celîl olan Allah Teâlâ, إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ sûresini indirdi. Bu sûrenin gelmesi üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana haber gönderdi. (Huzura varınca) bana bu sûreyi okudu ve, "Yâ Zeyd! Allah Teâlâ seni tasdik etti" buyurdu. {B4900 Buhârî, Tefsîr, (Münâfikūn) 1.}

İZAHI

Bu sûrede münafıkların ve onların reisleri Abdullah b. Übeyy'in ikiyüzlü hal ve hareketleri ve küstahça sözleri teşhir edildiği cihetle buna "Münafıklar sûresi" adı verilmiştir. Münafık, "sözü, özü başka olan ve dışı müslüman, içi kâfir kimseler"dir ki dilimizde ikiyüzlü tabir olunur ve ikiyüzlülüğe de nifak denir. Riyada da ikiyüzlülük vardır. Mürâinin de ettiği ibadette halka ve hâlika karşı kastı ve ikiyüzlü niyeti vardır. Şu fark ile ki riya, ibadete has olarak irtikâp olunan ikiyüzlülüktür. Nifak ise itikadda ikiyüzlülüktür. Binaenaleyh her münafık, aynı zamanda mürâidir de! Fakat her mürâi münafık değildir. Çünkü riya imana muhalif olmayarak amelde olur.

Bu sûrenin ikinci âyetinde de münafıkların Resûlullah'ın hak peygamber olduğuna dair birtakım tekit edatıyla ettikleri kuvvetli yeminlerinin mahiyeti şöyle bildiriliyor: "*Münafıklar, yeminlerini bir kalkan* (ve yalanlarını örtmek için bir siper) *edindiler de Allah yolundan yan çizdiler. Gerçekten bunların işledikleri iş fenadır.*"

Buhârî'nin "Kitâbü'l-Îmân"da rivayet ettiği bir hadiste, münafığın üç alâmeti olduğu bildirilmiştir: "*Münafık söz söylerken yalan söyler, vaad ettiği zaman sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet olunduğunda hıyanet eder*"[232] buyurulmuştur. Bu hadisin diğer bir rivayet tarikinde dördüncü bir alâmet olarak: *"Bir dava ve duruşma zamanında haktan ayrılmaktır"*[233] buyurulmuştur (31 ve 32 numaralarla tercümeleri geçti. Oraya da bakınız).

Bu sûrenin, Abdullah b. Übey ile riyaset ettiği münafık zümresi hakkında nâzil olduğu hadiste tamamıyla tasrih edilmiştir. Ancak râvi Zeyd b. Erkam'ın bildirdiği bu hadisenin hangi gazâda vâki olduğu zikrolunmamıştır. Bu cihetle ehl-i rivayet arasında ihtilâfı mûcip olmuştur. Nesâî'nin bir rivayetine göre Tebük Gazâsı'nda vâki olmuştur. Megāzî sahiplerinin müttefikan rivayetlerine göre, Benî Mustalik Gazâsı'dır. Ebü'l-Ferec'e göre Müreysî' Gazâsı'dır ki, 5 yahut 6. sene-i hicriyeye müsâdiftir.

---

229 İbn Übeyy'in bu sözleri bu sûrenin 7 ve 8. âyetlerinde hikâye buyurulduktan sonra şöyle cevap verilmiştir: "*Göklerin ve yer tabakalarının hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar anlamazlar. İzzet ve şeref hususuna gelince bu da münhasıran Allah'ın ve peygamberinin ve müminlerindir. Lâkin münafıklar bunu da bilmekten mahrumdurlar.*"

230 Onun böyle şüpheli ifadesini nakli, Buhârî'nin yalnız burada rivayetine münhasırdır. Sair rivayet tariklerinde kesin olarak Ammî diye rivayet olunmuştur. Râvi Zeyd'in amcam dediği, Hazrec kabilesinin reisi Sa'd b. Ubâde'dir. Sa'd, Zeyd'in hakiki amcası olmayıp kabilelerinin reisi olması itibariyledir. Hakiki amcası ise Sâbit b. Kays radıyallahu anhtır.

231 Bu ziyade İbn Ebû Leylâ rivayetinden alındı.

232 {B33 Buhârî, Îmân, 24.}

233 {B35 Buhârî, Îmân, 25.}

1749

•.•.•

وَعَنْهُ فِي رِوَايَةٍ قَالَ فَدَعَاهُمُ النَّبِيُّ ﷺ لِيَسْتَغْفِرَ لَهُمْ فَلَوَّوْا رُءُوسَهُمْ.

TERCÜMESİ

Yine Zeyd b. Erkam radıyallahu anhtan rivayete göre, Zeyd, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem münafıkları kendileri için istiğfar etmeye davet etti de onlar başlarını büktüler" demiştir.[234] {B4903 Buhârî, Tefsîr, (Münâfikūn) 3.}

---

234 Zeyd b. Erkam'ın bu rivayeti Münâfikūn sûresinin 5. âyetinin bir parçasıdır. Tamamının meâli şöyledir: "*Münafıklara, 'Geliniz Resulûllah sizin için istiğfar edecektir' denildiği zaman başlarını bükerler ve görürsün ki kibirlenerek yan çizerek giderler.*" Bundan önceki 4. âyette ise münafıkların hal ve şanı en beliğ bir üslûp ile şöyle tezyif olunmuştur: "*Ey peygamberim! Onları gördüğün vakit onların endamları, kıyafetleri sana hayret verir. Bir de söylenirlerse sözlerini* (hayranlıkla) *dinlersin. Fakat onlar* (insanlık samimiliğinden mahrum) *dayanmış kerestelerdir.*"

1750

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَلِأَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ وَشَكَّ الرَّاوِي فِي أَبْنَاءِ أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ.

TERCÜMESİ

Yine Zeyd b. Erkam radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Allahım! Sen ensarı, ensarın oğullarını mağfiret eyle!" dediğini işittim. Râvi ensarın oğullarının oğulları (yani ensarın torunları) hakkında (dua buyurulup buyurulmadığında) şüphe etmiştir. {B4906 Buhârî, Tefsîr, (Münâfikūn) 6.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifin isnadında ve sûret-i sevkinde İslâm tarihinin acıklı bir vak'ası münasebetiyle rivayet olunduğu bildirilmektedir. Şöyle ki: Enes b. Mâlik (radıyallahu anh) Harre Vak'ası sırasında Basra'da bulunuyordu. Medine'de cereyan eden bu kanlı vak'ada Enes b. Mâlik'in ailesinden ve amcazadelerinden musâb olanların acısıyla müşârün ileyh pek ziyade mahzun olmuştu. O sırada Kûfe'de bulunan Zeyd b. Erkam, Enes b. Mâlik'e gönderdiği bir mektubunda Hazret-i Enes'i tâziye ettikten sonra, "Ey Enes! Sana müjdelerim ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, *'Allahım! Ensarı mağfiret eyle! Ensarın oğullarını da, ensarın torunlarını da*[235] *mağfiret buyur!'* dediğini de zikretmiştir." Mecliste bulunanlar Enes b. Mâlik'ten Zeyd b. Erkam'ın kim olduğunu sormuşlar. O da, "Bu mektup sahibi o kimsedir ki Allah Teâlâ onu kulağı sebebiyle tasdik buyurdu" demiştir.[236]

Hadisin son fıkrası yani Zeyd b. Erkam'ın Allah Teâlâ tarafından kulağı sebebiyle tasdik buyurulması izaha muhtaçtır. Şöyle ki: Zeyd b. Erkam, Resûl-i Ekrem'e Abdullah b. Übey münafığının sözlerini söyleyip, o da inkâr ve yemin ile inkârını teyit edince Resûl-i Ekrem, Zeyd'e, "*Câiz ki kulağın yanlış işitmiştir*" buyurmuştu. Şüphesiz ki bu söz, Zeyd b. Erkam'ı tekzip mahiyetinde idi. Bu sebeple çok müteessir olmuştu. Nihayet unvanımızda tercüme ettiğimiz âyet-i kerîme nâzil olunca Peygamber efendimiz İbn Erkam'ın arkasından varıp kulağını tutup ovalayarak, "*Ey oğul! Kulağın Allah tarafından tasdik olundu* (doğru duymuştur)" buyurdu. İşte Enes b. Mâlik'in mecliste bulunanlara İbn Erkam'ı, kulağı sebebiyle tasdik buyurulmuş bir zat olarak tavsif ve tasdik etmesi bu mebrur vâkıa itibariyledir.

Mevzubahsimiz olan hadisi, Zeyd b. Erkam'ın Enes b. Mâlik'e yazıp medâr-ı tesellî olarak göndermesine vesile olan Harre Vak'ası, hicrî 63 yılında Medine'de icra edilen Emevî mezâliminin en kanlısıdır. Harre, Medine haricinde bir yerin adıdır. Kara taşlık bir yer olduğu için Harre denilmiştir. Emevî faciasının en kanlı kısmı burada cereyan ettiği için İslâm tarihinde Harre adıyla anılmıştır. Bu facianın sebebi şudur: Yezîd b. Muâviye'nin gûnâgûn irtikâp ettiği fesad ve mezâlim Medine'deki ashabın mâlûmu olunca Yezîd'i hilâfetten ıskat ile Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişlerdi. Yezîd de Müslim b. Ukbe'yi bir ordu ile Medine üzerine sevketmişti. Bu hareket Medine'de duyulunca müdafaa tedbiri alarak Abdullah b. Hanzale'yi ensar, Abdullah b. Mutî'i de muhacir kuvvetleri kendilerine kumandan edinmişlerdi. Muhâcirîn ve ensardan teşekkül eden bu kuvvet Harre mevkiinde Şam ordusunu karşıladılarsa da sayıca, teçhizatça çok fâik olan bu kuvvete mukavemet edemeyip bozulmuştur. Bunun üzerine Medine'de katliam mubah kılınarak ensardan ve Peygamber'in ashabından birçok kimse öldürülmüş ve mescid-i saâdete süvari hayvanları bağlamak gibi hürmetsizlikten çekinilmemiştir (bk. 586 ve 1242. hadislerin izahları).

TAHRÎM SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ

Allah Teâlâ'nın, "*Ey peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram edersin,* (bu suretle) *kadınlarının hoşnutluğunu ararsın?* (Müteessir olma!) *Allah gafûrdur, rahîmdir*"[237] meâlindeki kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

235 Müslim'in rivayetinde oğulların oğulları, ki torunlarıdır, bunlar hakkında da dua olunduğu şeksiz olarak rivayet olunmuştur.

236 {Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 542. Kaynakta, Hazret-i Peygamber'in sözünde, Allah'ın münafıkları yalancı çıkardığı ziyadesi mevcuttur: "وفت أذنك يا غلام إن الله قد صدقك وكذب المنافقين".}

237 {et-Tahrîm, 66/1.}

1751

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَشْرَبُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَيَمْكُثُ عِنْدَهَا فَوَاطَأْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ عَنْ أَيَّتُنَا دَخَلَ عَلَيْهَا فَلْتَقُلْ لَهُ أَكَلْتَ مَغَافِيرَ إِنِّي أَجِدُ مِنْكَ رِيحَ مَغَافِيرَ قَالَ لَا وَلٰكِنِّي كُنْتُ أَشْرَبُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ فَلَنْ أَعُودَ إِلَيْهِ وَقَدْ حَلَفْتُ لَا تُخْبِرِي بِذٰلِكَ أَحَدًا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Zeyneb bint Cahş'ın nöbetinde bal şerbeti içerdi ve bu suretle onun yanında çok kalırdı. Bunun üzerine Hafsa ile ben ittifak ederek ikimizden hangimizin yanına Resûlullah gelirse ona, "Yâ Resûlellah! Megāfir mi[238] yediniz? Sizde megāfir kokusu duyuyorum, desin!" diye söz birliği yaptık. (Resûl-i Ekrem geldiğinde Hafsa tarafından böyle söylendi). Resûl-i Ekrem, "Hayır, ben megāfir yemedim. Yalnız Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içmiştim. Artık bir daha onu içmem" diye ant içti ve "İşte yemin ettim, sakın bunu (ne Âişe'ye, ne de) başka bir kimseye duyur!" diye tembih buyurdu. {B4912 Buhârî, Tefsîr, (Tahrîm) 1.}

İZAHI

Resûl-i Ekrem'in helâl ve mubah olan bir gıdayı haram kılması ve bunun mahrem kalmasına ihtimam buyurması kadınları memnun etmek ve aralarında iki hizip halinde hissolunan fıtrî kadınlık gayret ve kıskançlığının aile nizamı üzerinde aksi tesir icrasından ihtiraz eylemek maksadına mebnî idi. Fakat bunun bir helâli, haram kılacak bir dereceye varması muvâfık olmadığına unvanımızdaki âyet-i kerîmede işaret olunmakla beraber Allah Teâlâ'nın gafûr ve rahîm olduğu zikrolunarak Resûl-i Ekrem'in müteessir olmaması bildirildi.

Hazret-i Âişe tarafından tertip olunan megāfir sözünü Resûl-i Ekrem'e söyleyen, bir rivayete göre Hazret-i Âişe ile Hazret-i Ömer'in kızı Hazret-i Hafsa idi. Buhârî'nin bu babındaki bir rivayetine göre İbn Abbas bunu bir hac seferinde Ömer'den sormuş, o da Âişe ile Hafsa'dır demiş.

Diğer bir rivayete göre yalnız Hafsa idi. Bu hadisin sonunda Resûl-i Ekrem'in, "*Sakın kimseye söyleme!*" diye Hazret-i Hafsa'ya tembih buyurmuş olduğuna göre, bu rivayet daha isabetlidir. Bu cihetle tercümemizde kavis içinde bu rivayete işaret ettik. Üçüncü bir rivayete göre de Âişe, Sevde, Safiyye ve Hafsa idi. Bu rivayeti, bu kadınların Hazret-i Âişe'nin hizbi olduğuna dair Buhârî'nin rivayeti teyit eder. Peygamber'in kadınlarından ikinci hizbi de Zeyneb bint Cahş'ın riyâseti altında Ümmü Seleme ile Peygamber'in diğer kadınları teşkil etmişlerdi.

Müellif Buhârî'ye göre Hazret-i Âişe'nin bu hadisi, unvanımızdaki âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlünü ifade etmektedir. Şârih Hattâbî de, "Ulemânın çoğu, Resûl-i Ekrem'in câriyesi Mâriye el-Kıbtıye'yi kendisine haram kılması üzerine nâzil olduğunu iddia ettiklerini bildiriyor.

Sebeb-i nüzûl taaddüt etmiş olabilir ve Resûl-i Ekrem'in mahremiyetinin muhafazasını Hazret-i Hafsa'ya tembih buyurduğu vâkıa ne olursa olsun müşârün ileyhâ muhafaza etmeyip Hazret-i Âişe'ye anlattı. Bunun üzerine de şu meâldeki âyet-i kerîmede hikâye olunduğu üzere Resûl-i Ekrem'e vahiy ile bildirildi: "*Hani peygamber, kadınlarının bazısına gizlice bir söz söylemişti. Vaktâ ki kadın o sırrı* (gizlemeyip) *haber verdi. Allah da onu peygambere açıkladı. Artık peygamber, zevcesine ifşa ettiklerinin bir kısmını bildirdiyse de bir kısmını yüzüne vurmaktan sarfınazar etti. Resûlullah kadına ifşa ettiğini söyleyince kadın, 'Onu sana kim haber verdi?' diye Resûlullah'a sordu. O da, 'Alîm, habîr olan Allah haber verdi' buyurdu.*"[239]

Hazret-i Âişe ve Hafsa'nın yalan söylemeleri ve Resûl-i Ekrem'e ezâ etmeleri, kadınlık gayreti eseri olmakla beraber ezâ kastıyla yapılmadığı için mesuliyeti mûcip bir haber rivayet olunmuştur.

Unvanımızdaki âyet-i kerîme nâzil olup Resûl-i Ekrem'e, "*Allah'ın sana helâl kıldığı bir şeyi niçin haram edersin?*" istifhamıyla vâki olan ilâhî ihtar üzerine kadınlar birbirlerine karşı gayretlerinden, ihtiraslarından uzak bulunmak üzere Peygamberimiz bir ay i'tizâl etmişti. Müellif Buhârî bu babında Hazret-i Ömer'in, Resûl-i Ekrem'i bu uzlet hayatındaki bir ziyaretini İbn Abbas'tan gelen bir tarik ile ve uzun bir metin ile rivayet ediyor ki hulâsası şöyledir: Resûlullah'ın yanına girdiğimde altında kuru bir hasırdan başka bir şey yoktu. Başının altında içi lif dolu meşinden bir yastık vardı. Ayaklarının ucunda da debâgatta kullanılan karez ağacının yaprakları dökülmüştü. Baş ucunda da ufak bir su kırbası asılı bulunuyordu. Gördüm ki vücudunun bir tarafına hasır tesir etmişti (vücudu yol yol olmuştu). Bunu görünce ağlamaya başladım. Resûlullah, "*Ne ağlıyorsun?*" diye sordu. Ben de, "Yâ Resûlellah! Kisrâ, kayser dünyanın nimeti ve ziyneti içinde yüzüyorlar. Cenâbınız ise Allah'ın peygamberisin. (Bu nimet ve ziynete sen müstahaksın, onlar değil)" dedim. O, "*Yâ Ömer! Dünya nimeti onların, âhiret saadeti de bizim olmasına razı değil misin?*" buyurdu. {B4913 Buhârî, Tefsîr, (Tahrîm) 2.}

NÛN (KALEM) SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ

Allah Teâlâ'nın, "*Habîbim! Şu (sıfattaki) kimselerle ülfet etme! Çok yemin eden, alçak tabiatlı olan, zem ve kadh eden, koğuculukla gezen, hayrı meneden haddini aşan, günahtan çekinmeyen,*[240] *katı yürekli ve aşırı münafık, bütün bunlardan sonra nesebi gayri sahih, soysuz olan*"[241] âyetlerinin tercümesi babı

---

238 **Megāfir**, **mağfûr**un cem'idir. Mağfûr "yapışkan ve tatlı bir zamk"tır. Fena kokusu vardır. Urfut denilen ağacın usâresi idi. Bu cihetle Resûl-i Ekrem bunu hiç hoşlanmazdı.

239 {et-Tahrîm, 66/3.} وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا) إلى قوله تعالى (الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ)

240 Buraya kadar tercümemiz, unvanımızdaki âyete takaddüm eden üç âyetin tercümesidir. Unvanımızdaki âyetin ma'tufün aleyhi oldukları için bunları da tercüme ettik.

241 {el-Kalem, 68/13.}

1752

•.•.•

عَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهْبٍ الْخُزَاعِيِّ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعِّفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ كُلُّ عُتُلٍّ جَوَّاظٍ مُسْتَكْبِرٍ.

TERCÜMESİ

Hârise b. Vehb el-Huzâî (radıyallahu anh)tan[242] şöyle dediği rivayet olunmuştur. Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: "Ashabım! Haberiniz olsun, size ehl-i cenneti bildireyim: Her zayıf olan ve halk tarafından zayıf görülen (mütevazi) her mümin cennetliktir. (Halbuki) o mümin Allah'(ın kerem ve inayetine) yemin etse, muhakkak ki Allah onu (ihsan ve inayeti ile) yemininde gerçek çıkarırdı. "Ey Ashabım! İyi dinleyiniz, size cehennem halkını da bildireyim. Onlar da katı yürekli, kibirli, hilekâr ve ululuk taslayan kimselerdir." {B4918 Buhârî, Tefsîr, (Kalem) 1.}

قَوْلُهُ تَعَالَى: يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ

Allah Teâlâ'nın, "*Artık perde açılıp iş güçleştiği kıyamet günü...*"[243] kavl-i şerifinin mânası babı

---

242 Tarziye unvanını kavis içine aldığımız, *Tecrîd* nüshalarında olmadığını *Buhârî* nüshalarında da bulunmadığı içindir. Halbuki Hârise b. Vehb sahâbîdir. Kûfe'de ikamet etmiştir. Kendisinden altı hadis rivayet olunmuştur. Bunlardan dört hadisi Buhârî ile Müslim birlikte rivayet etmişlerdir. Bu cihetle kavis içinde tarziye ettik.

243 {el-Kalem, 68/42.}

1753

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ يَكْشِفُ رَبُّنَا عَنْ سَاقِهِ فَيَسْجُدُ لَهُ كُلُّ مُؤْمِنٍ وَمُؤْمِنَةٍ وَيَبْقَى كُلُّ مَنْ كَانَ يَسْجُدُ فِي الدُّنْيَا رِيَاءً وَسُمْعَةً فَيَذْهَبُ يَسْجُدَ فَيَعُودُ ظَهْرُهُ طَبَقًا وَاحِدًا.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim demiştir: (Kıyamet günü) rabbimiz kendi sâkından keşif buyurduğu (iş güçleştiği zaman) bârgâh-ı azametine her mümin ve mümine secde eder. Yalnız dünyada riya (halka göstermek) ve süm'a (halka işittirmek) için secde edenler secdesiz kalırlar. Gerçi o mürâiler de secde etmeye çalışırlar; fakat onların arkası (amûdu fıkarîsi) yekpâre safîhaya döner, (eğilip secde edemezler). {B4919 Buhârî, Tefsîr, (Kalem) 2.}

NÂZİÂT SÛRESİ

1754

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﵁ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ بِإِصْبَعَيْهِ هٰكَذَا بِالْوُسْطَى وَالَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd radıyallahu anhtan rivayete göre, müşârün ileyh, "Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi, kıyamet günü ile ben şöyle ba'solundum diye şehâdet parmağı ve onun yanındaki orta parmağı ile işaret buyurduğunu gördüm" demiştir. {B4936 Buhârî, Tefsîr, (Nâziât) 1.}

ABESE SÛRESİ

1755

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَهُوَ حَافِظٌ لَهُ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ وَمَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ وَهُوَ يَتَعَاهَدُهُ وَهُوَ عَلَيْهِ شَدِيدٌ فَلَهُ أَجْرَانِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Kur'an'ı ezberleyerek (talâkatle) okuyan hâfızın benzeri, vahiy getiren meleklerdir. (Fazilette ikisi beraberdir). Kur'an'ı hâfız olmayarak okuyan ve bu suretle okumak kendisine zorluk veren kimse için de iki ecir vardır: (Kur'an okumak ecri, zorluk ecri)."{B4937 Buhârî, Tefsîr, (Abese) 1.}

MUTAFFİFÎN SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

Allah Teâlâ'nın, "*Âlemlerin rabbi divanında nâs*(ın hesap için) *durdukları kıyamet günü...*"[244] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

244 {el-Mutaffifîn, 83/6.}

1756

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ حَتَّى يَغِيبَ أَحَدُهُمْ فِي رَشْحِهِ إِلَى أَنْصَافِ أُذُنَيْهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Nâs (hesap için) âlemlerin rabbi divanında durdukları gün o kadar bekleyecekler (ve terleyecek ki) hatta onlardan biri iki kulağının yarı yerine kadar kendi teri içinde kaybolacaktır." {B4938 Buhârî, Tefsîr, (Mutaffifîn) 1.}

İZE'S-SEMÂÜ'N-ŞEKKAT (İNŞİKĀK) SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا

Allah Teâlâ'nın, "*Ama o kimse ki kitabı* (defteri icmâli) *sağ* (eli)*ne verilir. İşte böyle kişi kolayca bir hesaba çekilir*"[245] meâlindeki kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

245 {el-İnşikāk, 84/8.}

1757

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَيْسَ أَحَدٌ يُحَاسَبُ إِلَّا هَلَكَ وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ فِي كِتَابِ الْعِلْمِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin "Hiçbir kimse yoktur ki (kıyamet günü) hesaba çekilsin de helâk olmasın" buyurduğu rivayet olunmuştur. Bu hadisin geri kalan kısmı "Kitâbü'l-İlm"de geçti. {B4939 Buhârî, Tefsîr, (İnşikāk) 1.}

İZAHI

Müellif Zebîdî'nin geçtiğini bildirdiği bu hadis 88 rakamıyla tercüme olundu. Hadisin geriye kalan kısmının tercümesi şöyledir: Hazret-i Âişe der ki: "Yâ Resûlellah! Allah Teâlâ, '*Ashâb-ı yemîn kolay hesap olunur*' buyurmuyor mu?" diye sordum. Resûlullah, "*Senin dediğin arzdır. Yani amelleri tartılmak üzere nâsın mîzana arzolunmasıdır. Yoksa her kim hesap ve sual hususunda münakaşaya uğrar* (ince hesaba çekilir)*se helâk olur*" diye cevap verdi.[246]

قَوْلُهُ تَعَالَى : لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ

Allah Teâlâ'nın, "*Ey Muhammed ile ümmeti! Sizler de muhakkak binip mertebeden mertebeye tahavvül ve halden hale geçeceksiniz*"[247] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

246 {B103 Buhârî, İlim, 36.}

247 {el-İnşikāk, 84/19.}

1758

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ حَالًا بَعْدَ حَالٍ قَالَ هٰذَا نَبِيُّكُمْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ.

TERCÜMESİ

İbn-i Abbâs radıyallahu anhümâdan rivâyete göre müşârün ileyh (لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ) kavl-i şerifinin mânası: (Kıyamet günü durak yerlerinde) halden hâle, mevkiften mevkife yüksele (rek kurb-i Hakk'a vara)caktır" demektir. Sonra da İbn Abbas, "Bu suretle yükselen işte peygamberiniz aleyhi's-salâtü ve's-selâmdır" demiştir.[248] {B4940 Buhârî, Tefsîr, (İnşikāk) 2.}

ŞEMS SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا

Allah Teâlâ'nın, "(Sâlih peygamberin kavmi) *Semûd, azgınlıkla* (onu) *yalanladı*(lar). *İçlerinden en şakîsi atılıp kıyam ettiği sıra Allah'ın peygamberi onlara dedi ki: ...*"[249] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

248 Âyet-i kerîmede cemi' sîgasıyla vârit olduğuna göre kurb-i ilâhîye bu yükselişte Muhammed ümmeti peygamber-i zîşânı takip edecektir demek olur ki âyetin tercümesinde işaret ettik.

249 {eş-Şems, 91/11.}.

1759

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَمْعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَخْطُبُ وَذَكَرَ النَّاقَةَ وَالَّذِي عَقَرَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا انْبَعَثَ لَهَا رَجُلٌ عَزِيزٌ عَارِمٌ مَنِيعٌ فِي رَهْطِهِ مِثْلُ أَبِي زَمْعَةَ وَذَكَرَ النِّسَاءَ فَقَالَ يَعْمِدُ أَحَدُكُمْ يَجْلِدُ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ فَلَعَلَّهُ يُضَاجِعُهَا مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ ثُمَّ وَعَظَهُمْ فِي ضَحِكِهِمْ مِنَ الضَّرْطَةِ وَقَالَ لِمَ يَضْحَكُ أَحَدُكُمْ مِمَّا يَفْعَلُ وَفِي رِوَايَةٍ مِثْلُ أَبِي زَمْعَةَ عَمِّ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Zem'a radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin bir hutbesinde (Sâlih peygamberin) dişi devesini ve onu yıkıp öldüreni zikrederek şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah bu hutbesinde إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا kavl-i şerifini okuyup âyette bildirilen şakî, Semûd'un ulusu ve en güçlü ve kuvvetlisi idi. Kavim ve kabilesi içinde (Mekke'de) Ebû Zem'a gibi arkalı olan bu şakî, deveyi öldürmeye kıyam etmişti (buyurdu ve hutbesine devam ederek) kadınlardan (ve aile muaşeretinden) de bahsedip, "Sizden biriniz karısını köle döver gibi dayakla dövmek ister. Câiz ki, o günün sonunda (akşamında) o, karısının yatak eşidir" buyurdu (ki, kadınlarınıza saygılı olmanızı vasiyet ederim demek oluyor). Bu hutbesinde Resûl-i Ekrem (âdâb-ı içtimâiyeden de bahsedip ezcümle) bir hata eseri yellenen kişiye gülerek onu teşhir etmenin fenalığından bahis ile, "Kişinin işlediği böyle bir işe niçin güler (ve sahibini utandırır)sınız?" buyurdu. Bu hadisin bir rivayet tarikinde, "Zübeyr b. Avvâm'ın amcası Ebû Zem'a benzeri" vârit olmuştur. {B4942 Buhârî, Tefsîr, (Şems) 1.}

İZAHI

Bu hadisin râvisi Abdullah b. Zem'a meşhur bir sahâbîdir. Annesi Kāribe kadın peygamberin kadınlarından Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)nın kardeşidir. İbn Abdülberr'in beyanına göre, Abdullah b. Zem'a'nın bu hadisten başka *Buhârî*'de hadisi yoktur. Urve'nin rivayet ettiği bu hadis, üç hadisin mecmuudur. Peygamber efendimizin bu hutbesinde bahsettiği üç mevzuu ihtiva etmektedir. Bunlardan Semûd kıssasına ait olan birinci fıkrası bu eserimizde "Ehâdîsü'l-Enbiyâ" bahsinde 1387 numara ile tercümesi geçen Abdullah b. Ömer hadisinin izahında Sâlih aleyhi's-selâm ile Semûd kavmi arasında geçen vak'alar A'râf, Şuarâ, Neml sûreleri âyetleriyle tafsil olundu.

Sâlih aleyhi's-selâmın mûcizesi olan deveyi, ayaklarını bıçaklamak suretiyle devirip öldüren şakînin adı Kudar b. Sâlif'tir ki, hadiste Peygamber efendimiz tarafından Ebû Zem'a'ya benzetilmiştir. Ebû Zem'a hadisin diğer bir rivayet tarikinde bildirildiği üzere Zübeyr b. Avvâm'ın amcasıdır ve bu hadisin râvisi Abdullah b. Zem'a'nın büyük babasıdır. Adı Esved'dir. Müslümanlarla istihza edenlerden biridir. Sâlih peygamberin devesini öldüren bir şakînin kendisine benzetilmesi sebeplerinden biri budur. Mekke'de müşrik olarak ölmüştür. Oğlu Zem'a da Ebû Cehil'in maiyetinde Bedir Harbi'ne iştirak edip orada katlolunmuştur. Zem'a'nın oğlu Abdullah'ın meşâhir-i ashaptan olduğunu görmüştük.

İKRA' SÛRESİ

قَوْلُهُ تَعَالَى: كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ

Allah Teâlâ'nın, "*Sakın meyus olma!* (Ebû Cehil azgınlığından) *vazgeçmezse ulûhiyyetim hakkı için muhakkak onu perçeminden –o yalancı, cani nâsiyesinden– şiddetle yakalayıp sürükleyeceğiz*"[250] kavl-i şerifinin tefsiri babı

---

250 {el-Alak, 96/15.} Alt tarafındaki âyet-i kerîmede şöyle buyuruluyor: "*O vakit Ebû Cehil Dârünnedve arkadaşlarını (*imdada*) çağırsın. Biz de azap meleklerimizi çağıracağız. Sakın ona aldırma!*" {el-Alak, 96/17-19.} Darünnedve, Câhiliye devrinde Kureyş'in meşveret meclisinin kurulduğu yerdir.

1760

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ قَالَ أَبُو جَهْلٍ لَئِنْ رَأَيْتُ مُحَمَّدًا يُصَلِّي عِنْدَ الْكَعْبَةِ لَأَطَأَنَّ عَلَى عُنُقِهِ فَبَلَغَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ لَوْ فَعَلَهُ لَأَخَذَتْهُ الْمَلَائِكَةُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ebû Cehil azgın bir tavır ile, "Eğer Muhammed'i Kâbe derununda namaz kılar görürsem muhakkak onun boynunu çiğnerim" demişti. Bu haber Nebî sallallahu aleyhi ve selleme erişince Resûl-i Ekrem, "Ebû Cehil bu cinayeti işlerse, muhakkak onu (azap) melekleri yakalar" buyurdu. {B4958 Buhârî, Tefsîr, (Alak) 4.}

İZAHI

Nesâî'nin bu hadisin sonundaki rivayetine göre, çok bir zaman geçmeden Ebû Cehil böyle bir fazâhate cüret ederek namazda iken Resûl-i Ekrem'e yaklaşır yaklaşmaz hemen elini kendisine siper ederek ökçesine basarak geri dönüp kaçmıştır. "Sana ne oldu?" diye soranlara, "Benimle Muhammed arasında ateşten bir hendek açıldı. Korkunç birtakım kanatlar göründü" diye anlattı. Resûl-i Ekrem efendimiz de, "*Eğer Ebû Cehil bana yaklaşmış olsaydı, melekler onu yakalayıp paramparça edeceklerdi*" buyurmuştur.[251]

Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem'e Kur'ân-ı Mübîn'den ilk nâzil olan âyetler bu sûrenin başındaki beş âyettir. Buhârî'nin bu babındaki rivayetine göre, Hazret-i Âişe der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ilk vahyi uykuda sâdık (doğru) rüya görmek suretiyle başladı. Her gördüğü rüya sabah aydınlığı gibi vâzıh ve âşikâr idi. Bundan sonra kalbine yalnızlık sevgisi düştü. Hira dağında bir mağaraya çekilir, ibadetle meşgul olurdu. Azığı tükenince Hatice'nin yanına gelir ve azık tedarik edip avdet ederdi. Nihayet Resûlullah mağarada bulunduğu sırada kendisine vahiy geldi. Şöyle ki, ona melek gelip, "ikra' (*oku*)" dedi, o da, "*Ben okumak bilmem!*" diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem der ki: "*Bunun üzerine melek beni alıp takatim kesilinceye kadar sıktı, sonra bırakıp yine, ikra' dedi. Ben de, 'Okumak bilmem!' dedim. Yine beni alıp sıktı. Sonra yine bırakıp ikra' dedi. Ben de 'Okumak bilmem!' dedim. Üçüncü defa beni sıkıp bıraktıktan sonra şu* (meâldeki) *âyetleri okudu: Her şeyi yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı uyuşmuş ve pıhtılaşmış kandan yarattı. Oku ki, çok kerîm olan rabbin kalemle tâlim etti, insana bilmediğini öğretti.*"

Resûl-i Ekrem bu âyetleri telakki edip korkudan yüreği titreyerek Hazret-i Hatice'nin yanına geldi.[252]

Buhârî'nin Câbir (radıyallahu anh)tan rivayetine göre bundan sonra bir müddet vahiy kesildi.[253] Câbir der ki: Resûl-i Ekrem bu fetret-i vahiy zamanından bahsederken buyurdu ki: "*Bir gün giderken birden bire gökyüzünden bir ses işittim. Başımı kaldırdım. Bir de gördüm ki Hira'da bana gelen melek yerle gök arasında kürsü üzerinde oturmuştu. Pek ziyade korktum. Evime dönüp, 'Beni örtünüz, beni örtünüz!' dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ* (şu meâldeki),[254] *'Ey örtüye bürünen azîz peygamber, kalk da sana iman etmeyenleri inzâr et! Rabbinin azametinden bahset, elbiseni temiz tut, putlara tapmayı bırakmakta daim ol!' âyetleri inzâl buyurdu.*" Câbir der ki: Bundan sonra vahiy kızıştı da ardı arası kesilmedi (bk. 4. hadis).[255]

Bu rivayetlere göre, İkra' sûresi nâzil oldu. Resûl-i Ekrem'e nübüvvet verildi. Sonra Müddessir sûresi nâzil olarak risâletle tebliğe memur edildi.

---

251 {Nesâî, *el-Kübrâ*, X, 339, no: 11619.}

252 Hadisin alt tarafı uzundur. Tamamını mütalaa için 3 rakamıyla tercümesi geçti, oraya bakınız! {B3 Buhârî, Bed'ül-vahy, 1.}

253 Vahyin inkıtâı hakkındaki rivayetler muhteliftir. On beş günden üç seneye kadar devam ettiğine dair rivayetler vardır. Bu inkıtâ zamanlarında Resûl-i Ekrem pek ziyade ıstıraplı bir hayat geçirmiştir. Rivayete göre kendisini yüksekten atmak tehlikesini bile göze aldığı zamanlar olmuştu. O sıralarda melek görünerek menetmişti.

254 {el-Müddessir, 74/1-5.} يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ) إلى قوله تعالى (وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ)

255 {B4 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.}

KEVSER SÛRESİ

1761

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا عُرِجَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى السَّمَاءِ قَالَ أُتِيتُ عَلَى نَهَرٍ حَافَتَاهُ قِبَابُ اللُّؤْلُؤِ مُجَوَّفًا فَقُلْتُ مَا هٰذَا يَا جِبْرِيلُ قَالَ هٰذَا الْكَوْثَرُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem semaya (ve âlî makamlara) yüceltildiği zaman (bu mi'raca ait gördüklerini anlatırken), "Bir ırmağa götürüldüm ki, onun iki taraf sahil (saraylar)ı içleri boş hâlis inci kubbelerdi" buyurdu. "Cibrîl'e bu nedir?" diye sordum. O da, "İşte bu kevserdir" diye cevap verdi. {B4964 Buhârî, Tefsîr, (Kevser) 1.}

1762

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ وَقَدْ سُئِلَتْ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ قَالَتْ نَهَرٌ أُعْطِيَهُ نَبِيُّكُمْ ﷺ شَاطِئَاهُ عَلَيْهِ دُرٌّ مُجَوَّفٌ آنِيَتُهُ كَعَدَدِ النُّجُومِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre (Ebû Ubeyde[256] tarafından Hazret-i) Âişe'ye, إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ "Yâ Muhammed! Emin ol sana biz kevser verdik!" âyetinin tefsiri soruldu. O da, "Kevser muazzam bir ırmaktır ki, peygamberiniz sallallahu aleyhi ve selleme bahşolunmuştur. Onun iki taraf sahili, içi boş hâlis inci üzerine bina kılınmıştır. Bu (mübarek) nehrin bardakları yıldız sayısıncadır" diye cevap verdi. {B4965 Buhârî, Tefsîr, (Kevser) 1.}

İZAHI

Kevser sûresi Kur'ân-ı Kerîm'in âyet sayısı cihetiyle en kısa iki sûresinden biridir ki, öbürü Asr sûresidir. Her ikisi de üçer âyetli sûrelerdir. Kelime ve harf sayısına göre Kevser sûresi Asr'dan da kısadır. Asr sûresi **on dört** kelimeli ve **altmış sekiz** harfli olduğu halde Kevser, **on** kelimeli, **kırk iki** harflidir. Bu cihetle Kevser'in bütün Kur'an sûrelerine nisbetle bir temayüzü, bir hususiyeti vardır.

Kevser Arapça'da çokluk mânasına delâlet eden bir kelimedir. Araplar sayısı çok, miktarı bol, kıymeti yüksek olan her şeye kevser derler. Ancak bu sûreye verilen Kevser adının medlûlünde ihtilâf vardır. Yukarıda tercüme ettiğimiz iki hadisin delâlet ve sarahati veçhile ulemânın cumhuru, bunun Cenâb-ı Hak tarafından peygamber efendimize ihsan buyurulan bir havuz olduğunu iltizam etmişlerdir. İkrime'den de Kevser'in nübüvvetle, Kur'an ile, İslâm ile tefsirleri rivayet olunmuştur. Mücâhid'den de, "Bütün hayır ve saadettir" suretinde bir tefsir nakledilmiştir. Bunlardan başka, Peygamberimizin kalbinde bir nur, Peygamberimizin şefaati, Peygamberimizin mûcizeleri, "*lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah*" şehâdet kelimeleri, beş vakit namaz ve daha bir hayli mâna da rivayet olunmuştur. Bu mübarek kelime şu tefsirlerden hangisine hamlolunursa olunsun hepsinde miktarca feyiz ve bereket, kıymetçe de girân-bahâ hayır ve saadet mânası vardır ve bu mâna mülâhaza olunur. Bu kelime dilimizde de Türkçeleşmiştir. Dilimizde de hayır ve saadet mânası kastolunur.

Kevser hadisi mütevâtiren naklolunan pek az hadisten biridir. Ashaptan Hazret-i Âişe, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, İbn Abbas gibi râviler başta olmak üzere birçoğu tarafından rivayet olunmuştur. Sıhhatinde hiç şüphe yoktur. Bu cihetle Kādî İyâz, "Havz-ı kevser hadislerinin hepsi sahihtir, havz-ı kevsere iman farzdır, onu tasdik ve mevcudiyetini kabul etmek imandandır. Ehl-i sünnet ve cemaate göre, bu hususta vârit olan her haber zâhirine hamlolunup te'vil edilemez" demiştir.

Kevser sûresi bazı din düşmanlarının Resûl-i Ekrem'e buğz ve adâvetle "ebter" (sonsuz, güdük, nesli kesik) demiş olmaları üzerine gönderilmiştir. Bu babda ulemânın ittifakı olmakla beraber bu âdi sözü kimin ve nasıl bir vesile ile söylemiş olduğuna dair rivayetler ihtilâflıdır. İbn Abbas'tan naklolunan rivayete göre Âs b. Vâil söylemiştir. Resûl-i Ekrem'in büyük oğlu Kāsım'ın vefatı üzerine İbn Vâil, "Asbaha Muhammedün ebter" (Artık Muhammed soysuz oldu) demişti. Bunun üzerine bu sûre nâzil olarak, "*Azîz peygamberim! Biz sana kevser verdik. Sen rabbinin rızası için namaz kıl ve kurban kes! Şüphesiz ki sana adâvet edenler, muhakkak onlar sonsuzdur, güdüktür*"[257] meâlindeki âyetlerle reddolunmuştur. İbn Abbas'tan naklolunan bu sebeb-i nüzûl Saîd b. Cübeyr'den, Mücâhid'den, Katâde'den de rivayet olunmuştur. Ulemânın ekserisi bu rivayeti iltizam etmişlerdir. Ukbe'nin, Kureyş'ten bir zümrenin, Ebû Cehil'in, Kâ'b b. Eşref'in tefevvühâtı olduğuna dair de rivayetler vardır.

---

256 Bu Ebû Ubeyde Abdullah b. Mes'ûd (radıyallahu anh)ın oğlu Amr'dır. Kûfe'nin tâbiî âlimlerindendir. *Sünen-i erbaa*da babası İbn Mes'ûd'dan bazı rivayetleri varsa da *Sahîhayn*'da yoktur. Fakat Hazret-i Âişe ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi birçok ashaptan rivayet etmiştir. Kendisinden İbrâhim, Nehâî, Mücâhid gibi âlimlerin rivayetleri vardır. Amr b. Mürre'nin bildirdiğine göre müşârün ileyh bir kere Amr'a, "Babandan bir hadis işitip öğrendin mi?" diye sordum. O da, "Hayır işitmedim" diye cevap verdi demiştir.

257 {el-Kevser, 108/1-3.}

MUAVVİZETEYN (KUL EÛZÜ Bİ RABBİ'L-FELAK VE KUL EÛZÜ Bİ RABBİ'N-NÂS) SÛRELERİ

1763

•.•.•

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رضي الله عنه قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْمُعَوِّذَتَيْنِ فَقَالَ قِيلَ لِي فَقُلْتُ فَنَحْنُ نَقُولُ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Übey b. Kâ'b radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme Muavvizeteyn'i (Kur'an'dan mı diye) sordum. Resûlullah tarafından bana (bu iki sûreyi oku!) denildi. Ben de okudum demiştir. Übey (hazretleri) der ki: Resûlullah'ın okuduğu gibi biz de (Kur'an olarak) okuruz. {B4976 Buhârî, Tefsîr, (Felak) 1.}

İZAHI

Buhârî'nin bu babda ve tercüme ettiğimiz hadisten sonra daha vâzıh ve mevzumuz olan hadisi tefsir mahiyetinde bir rivayeti daha vardır. Bu rivayete göre tâbiî râvilerinden Zir b. Hubeyş, Übey b. Kâ'b (radıyallahu anh)a, "Ey Ebû Münzir![258] Kardeşin (ve ilim yoldaşın) Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anh (Kul eûzü bi-rabbi'l-felak ve Kul eûzü bi-rabbi'n-nâs sûrelerini) Kur'an'dan değildir" diyor. (Siz ne dersiniz?) diye sordum. Bana Übey cevap verip dedi ki: "Bu iki sûreyi ben de Resûlullah'a sordum. Cevap olarak bana, '*Bunlar Kur'an'dandır, oku! denildi. Ben de okudum.*' buyurdu." Übey b. Kâ'b der ki: "Resûlullah okuduğu gibi biz de okuruz."[259]

Şârih Aynî der ki: Muavvizeteyn hakkında bu ihtilâf kalkarak bu iki sûrenin de Kur'an câmiasından bulunduğunda icmâ vâki olmuştur. Bu cihetle bu iki sûrenin Kur'an'dan olduğunu inkâr etmek küfürdür. Muâz b. Cebel'den de, Resûl-i Ekrem'in bir namazında Muavvizeteyn okuduğu rivayet olunmuştur. Sabah namazında Muavvizeteyn sûrelerini okumuştur.

258 Ebû Münzir, Hazret-i Übeyy'in künyesidir. Bu büyük Kur'an üstadının bir künyesi de Ebü't-Tufeyl'dir.

259 {B4977 Buhârî, Tefsîr, (Nâs) 1.}

KİTÂBÜ FEZÂİLİ'L-KUR'ÂN

كِتَابُ فَضَائِلِ الْقُرْآنِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap Kur’an’ın faziletlerini bildiren hadisleri muhtevidir.

1764

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُهُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Hiçbir peygamber yoktur, ancak ona (bir mûcize) verilmiştir ki, onun benzerine beşer câmiası (vaktiyle) iman etmiş (de modası geçmiş) değildir. (O, devre göre yepyenidir). Hiç şüphesiz ki bana ihsan buyurulan (en büyük) hârika, Allah'ın bana vahyettiği Kur'an (mûcizesi)dir. Umarım ki ben kıyamet günü bütün peygamberlerin çok ümmetlisi bulunayım. {B4981 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 1.}

İZAHI

Ebû Hüreyre'nin bu hadisi dar bir metin ile rivayet olunmuştur. Bu cihetle hadis şârihlerinin izahlarından mülhem olarak tercümemizde birtakım muavin kelimeler kullanmaya mecbur olduk. Şârih Aynî, hadisten matlup olan mânayı şöyle takrir ediyor: Her peygambere, nübüvvet davasını ispat edecek kendi zamanına göre âdet hilâfı olan birtakım mûcizeler verilmiştir ki, onları görenler imana ve o peygamberi tasdike mecbur olmuşlardır. Meselâ Mûsâ aleyhi's-selâmın asâ mûcizesi gibi ki o, uzun ve azgın bir yılana inkılâp etmişti ve İsrâiloğulları arasında revaç bulan sihir ve sihirbazlıktan üstün bir hârika idi. Yine böyle Îsâ aleyhi's-selâm zamanında tabâbet müterakkî idi. Ona da tabâbet âleminde bir hârika olan ölüleri diriltmek mûcizesi verildi. Resûlullah zamanında da belâgat meşhurdu. Ukâz, Zülmecâz, Mecenne gibi senenin muayyen mevsimlerinde kurulan panayırlarda o devrin edipleri, şairleri yazdıkları kasideleri, şiirleri inşâd ederek müşâare ve münâşede ederlerdi ve birinciliği kazanan şiirler atlas kumaşlar üzerine yazılarak Kâbe'nin duvarlarına asılırdı. Bu suretle Peygamberimizin zamanına kadar Kâbe duvarlarında yedi şiir askısı toplanmıştı. Bu suretle Resûl-i Ekrem'e de sıdk-ı nübüvvetinin i'câzkâr bir burhanı olarak Kur'ân-ı Mübîn verildi. Hazret-i Kur'an devrin ediplerini, şairlerini müsabakaya davet etti: "Kur'an'ın tamamının yahut kısa bir sûresinin, hiç olmazsa bir âyetinin benzerini getiriniz" demişti. Fakat hüsran ile neticelenmişti. Kur'an'ın beliğ üslûbuna hayran olan yedi askı sahiplerinin kendileri veya aileleri edebî eserlerini Kâbe duvarından indirdiler.

Müslim şârihi Nevevî de mevzumuz olan hadisi izah ederek diyor ki: Bu hadisin mânasında ihtilâf olunup şu mütalaalar dermeyan edilmiştir: 1. Her peygambere, zamanına göre insanları inanmaya mecbur eden birtakım mûcize verilmiştir. Benim en büyük ve en açık mûcizem Kur'an'dır ki, üslûbundaki belâgatı ve ihtiva ettiği medenî, adlî ahkâmı itibariyle böyle bir kitâb-ı mübîn bir peygambere verilmemiştir. Bu cihetle ben peygamberlerin en çok ümmetlisi olacağım. 2. Bana bir Kur'an mûcizesi verildi ki, o kimseyi sihir ile zan ve hayale düşürmez, Mûsâ'nın asâ mûcizesinin sahare-i firavunun şa'bezesine velevki surette benzediği gibi hiçbir şeye müşâbehet arzetmeyip görenleri –acaba diye– düşündürmez ve hataya düşürmez. 3. Öbür peygamberlerin mûcizeleri onların hayatı zamanında yaşamış, onlar münkariz olunca mûcizeleri de münkariz olmuştur. Onların mûcizelerini görmek, ancak kendileri ile yaşayanlara münhasır kalmıştır. Peygamberimizin Kur'an mûcizesi ise kıyamet gününe kadar devam edecektir. Bu hakikati Muallim Nâci merhum şu beytiyle terennüm etmiştir:

تا روز قيام اولور صلاكو ارباب شكو كه امر فاتوا[260]

---

260 Bu kelime Kur'an'daki فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ , فَأْتُوا بِسُورَةٍ , فأتوا بآية emirlerine işarettir ve ey muarızlar Kur'an gibi bir söz söyleyiniz, Kur'an'ın kısa bir sûresi gibi bir sûre getiriniz, kısa bir âyeti kadar bir âyet olsun getiriniz demektir {el-Bakara, 2/23; et-Tûr, 52/34. Kur'ân-ı Kerîm'de muarızlara yönelik" فأتوا بآية" şeklinde bir ifade mevcut olmadığı için bu ibare harekelenmemiştir.}.

1765

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ اللهَ تَعَالَى تَابَعَ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ قَبْلَ الْوَحْيِ وَفَاتِهِ حَتَّى تَوَفَّاهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ الْوَحْيُ ثُمَّ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَعْدُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: Allah Teâlâ Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme vefatından evvele kadar Kur'an indirdi. Hatta vefatı, vahiy en çok geldiği bir sırada vuku bulup bundan sonra Resûlullah vefat etmişti. {B4982 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 1.}

1766

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَإِذَا هُوَ يَقْرَأُ عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَكِدْتُ أُسَاوِرُهُ فِي الصَّلَاةِ فَتَصَبَّرْتُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبَّبْتُهُ بِرِدَائِهِ فَقُلْتُ مَنْ أَقْرَأَكَ هٰذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ قَالَ أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَقُلْتُ كَذَبْتَ فَإِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَدْ أَقْرَأَنِيهَا عَلَى غَيْرِ مَا قَرَأْتَ فَانْطَلَقْتُ بِهِ أَقُودُهُ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقُلْتُ إِنِّي سَمِعْتُ هٰذَا يَقْرَأُ بِسُورَةِ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تُقْرِئْنِيهَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَرْسِلْهُ اقْرَأْ يَا هِشَامُ فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ كَذٰلِكَ أُنْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ اقْرَأْ يَا عُمَرُ فَقَرَأْتُ الْقِرَاءَةَ الَّتِي أَقْرَأَنِي فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ كَذٰلِكَ أُنْزِلَتْ إِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ فَاقْرَءُوا
مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sağlığında (namazda) Hişâm b. Hakîm’in Furkān sûresini okuduğunu işittim. Duydum ki, Hişâm bu sûreyi Resûlullah’ın bana okumadığı birtakım lehçelerle okuyor. Az kaldı üzerine atılacaktım. Fakat selâm verinceye kadar güçlükle sabrettim. Selâm verir vermez (kaçırmamak için) hemen ridâsını göğsünün üzerinde toparlayıp, ‘Bu sûreyi sana –duyduğum gibi– kim okuttu’ diye sordum. Hişâm, ‘Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem okuttu’ dedi. ‘Yalan söylüyorsun. Çünkü Resûlullah bu sûreyi bana, senin okuduğundan başka bir lehçe ile okuttu’ dedim ve onu yakasından tutarak Resûlullah’a götürdüm.

‘Yâ Resûlellah! Şunun Furkān sûresini bana okuttuğun lehçeden başka bir lugatla okuduğunu işittim’ dedim. Resûlullah bana, ‘Hişâm’ın yakasını bırak’ buyurdu. Ona da, ‘Yâ Hişâm! Oku’ diye emretti. O da işittiğim veçhile Resûlullah’a da okudu. Bunun üzerine Resûlullah, ‘Bu sûre böyle inzâl olundu’ buyurdu. Bundan sonra bana da, ‘Yâ Ömer oku’ diye emretti. Ben de Resûlullah’ın bana vaktiyle okuttuğu gibi okudum. Bana da, ‘Bu sûre böyle indirildi. Yâ Ömer! Bu Kur’an yedi lugat ve yedi lehçe üzerine gönderildi.- Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyunuz’ buyurdu.” {B4992 Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân, 5.}

İZAHI

Hadisin sonundaki “seb‘a-i ahruf” tabiri yedi lugat ve yedi lehçe ve şive demektir. Her dilde telaffuz tarzı itibariyle türlü türlü selîkalar ve lehçeler olduğu gibi Arapça’nın da müteaddit kabileler arasında her kabilenin kendisine mahsus bir lehçesi ve bir telaffuz ve tekellüm tarzı vardır. Buhârî’nin İbn Abbas’tan rivayetine göre Kur’ân-ı Mübîn ibtidâ bir lugat ve bir lehçe üzerine Resûl-i Ekrem’e tebliğ olunduğu halde –ki Kureyş lehçesi idi– Resûl-i Ekrem Kur’an’ın kabileler arasına çabuk yayılması için müteaddit Arap lehçeleri üzerine okunmasını tercih ediyordu. Bu yolda ısrar ederek Araplar arasında taayyün etmiş yedi kabilenin lehçesi üzerine gönderildi ki Kureyş, Hevâzin, Yemen lugatları o cümledendir. Şurası mâlûm olsun ki, Kur’an’ın her kelimesi değil, bazı kelimeleri yedi lehçe ile okunmuştur. Kur’ân-ı Mübîn bu suretle intişar ettikten sonra Resûl-i Ekrem’in irtihali yılının ramazanında (arza-i ahîre) denilen ve Cibrîl ile son mukabele üzerine Kureyş lehçesi takarrür etti. Şu da mâlûm olsun ki bu lehçe farkı bir tenevvü‘den ibarettir. Mâna cihetiyle tenakuzu mûcip değildir. Abdullah b. Mes‘ûd der ki: “Müteaddit kabilelerin Kur’an’ı kıraatlerini dinledim. Hepsini mâna cihetiyle birbirlerine yakın buldum. Aranızda (helümme, akbil) demeniz gibidir ki ikisi de ‘geliniz!’ diye çağrıdan ibarettir.” Bu eserimizde 1331 numara ile tercüme ettiğimiz İbn Abbas hadisi ile izahına bakınız.

1767

•.•.•

عَنْ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ أَسَرَّ إِلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ أَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يُعَارِضُنِي بِالْقُرْآنِ كُلَّ سَنَةٍ وَإِنَّهُ عَارَضَنِي الْعَامَ مَرَّتَيْنِ وَلَا أُرَاهُ إِلَّا حَضَرَ أَجَلِي.

TERCÜMESİ

Fâtıma radıyallahu anhâdan rivayete göre der ki: Bana, (babam) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem gizlice şöyle söyledi: Her sene Cibrîl Kur'an'ı benimle bir kere mukabele ederdi. "Bu sene iki defa mukabele eyledi. Öyle sanıyorum ki (kızım) ecelim yaklaşmıştır." {Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 7 (bab başlığı).}

İZAHI

Buhârî ile Müslim'in bu hadisten başka Hazret-i Fâtıma'dan rivayetleri yoktur. Çünkü Hazret-i Fâtıma, Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra altı ay kadar kısa bir zaman muammer olmuştu ve bu hayatı da tamamıyla münzevi geçmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'nin "Alâmâtü'n-Nübüvvet" babındaki rivayetine göre, Hazret-i Peygamber kızına gizlice böyle söyleyince Hazret-i Fâtıma ağlamıştı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem yine gizlice Fâtıma'ya, "Hânedanından ilk kendisinin vefat edip babasına kavuşacağını ve cennet kadınlarının ulusu olacağını" söylemişti. Bu defa da Fâtımatüzzehrâ gülmüştü.[261] Bu vâkıalar Peygamber'in haber verdiği gibi tahakkuk ettiğinden nübüvvet âyet ve alâmeti olmuştur.

---

261 {B3624 Buhârî, Menâkıb, 25. Müellifin babını bildirerek işaret ettiği bu rivayette Hazret-i Peygamber "*Ecelinin yaklaştığını ve ehli beytinden ilk kendisinin ona kavuşacağını*" söyledikten sonra Hazret-i Fâtıma ağlıyor, "kendisinin cennet kadınlarının ulusu olacağını" bildirdiğinde gülüyor. Ancak yukarıda zikredilen rivayetler de mevcuttur. bkz: B6285 Buhârî, İsti'zân, 43.}

1768

•.•.•

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِضْعًا وَسَبْعِينَ سُورَةً.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mesʿûd radıyallahu anhtan "Vallahi ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (doğrudan doğruya) ağzından yetmiş bu kadar sûre öğrendim" dediği rivayet olunmuştur. {B5000 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 8.}

İZAHI

Bu hadisin *Buhârî* metnindeki sûret-i sevkine göre Abdullah b. Mesʿûd hazretlerinin bu sözü bir hutbe irat ederken söylediğini Şakīk b. Seleme bildiriyor ve hutbesinin sonunda İbn Mesʿûd'un, "Vallahi Resûlullah'ın ashabı pek iyi bilirler ki ben ashabın Allah kitabını çok iyi bilen bir ferdiyim. Fakat en hayırlısı değilim! (Benden iyi bilen birini duysaydım muhakkak ona gider öğrenirdim)" dediğini rivayet ediyor.[262]

Sonra râvi Şakīk diyor ki: "Bu hutbe irat edilirken ben cemaatin içinde bulunuyordum. Kulak verdim, İbn Mesʿûd'un iftihar için değil, Allah'ın ihsan buyurduğu niʿmet-i ilmi yâd ve tahdis ederek söylediği bu sözlerini cemaatten hiçbir kimsenin reddettiğini işitmedim."

---

262 Kavis içinde gösterdiğimiz bu ziyade hadisin başka bir rivayet tarikinden alınmıştır.

1769

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّهُ كَانَ بِحِمْصَ فَقَرَأَ سُورَةَ يُوسُفَ فَقَالَ رَجُلٌ مَا هٰكَذَا أُنْزِلَتْ قَالَ قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ أَحْسَنْتَ وَوَجَدَ مِنْهُ رِيحَ الْخَمْرِ فَقَالَ أَتَجْمَعُ أَنْ تُكَذِّبَ بِكِتَابِ اللّٰهِ وَتَشْرَبَ الْخَمْرَ فَضَرَبَهُ الْحَدَّ.

TERCÜMESİ

Yine İbn Mesʻûd radıyallahu anhtan (Alkame b. Kays'ın) rivayetine göre Abdullah b. Mesʻûd ben Humus'ta bulunduğum sıra sûre-i Yûsuf okumuştum. Bunun üzerine bir kimse itiraz ederek, "Hayır, bu sûre böyle nâzil olmadı" dedi. İbn Mesʻûd da, "Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme okudum da bana, 'Güzel okudun' diye tahsin buyurdu" dedi (ve böyle görüşürken bir de) İbn Mesʻûd, herifte şarap kokusu duydu. Bunun üzerine İbn Mesʻûd, "Be adam sen Allah kitabını yalanlamakla şarap içmeyi cemeder misin?" dedi ve herife hadd-i şürb vurdu. {B5001 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 8.}

İZAHI

Hadis şârihleri tarafından bu sarhoş münkirin adı Nüheyk b. Sinân olduğu bildiriliyor. Had icrası devletin icra mümessili olan valinin hakkı iken Abdullah b. Mesʻûd'un, nasıl müdahele ettiği incelenmiştir. Bazıları tarafından İbn Mesʻûd'un Hazret-i Ömer ve Osman zamanlarında vali bulunduğu iddia olunmuşsa da bu valiliği Kûfe iline münhasırdı. Humus ise Şam mülhakatından idi. İbn Mesʻûd Humus'ta vali olarak değil, gazi olarak bulunuyordu. Bu cihetle bazıları, "İbn Mesʻûd meseleyi valiye arzederek ona had vurdurdu ve mecazen kendisine nisbet olundu" demişlerdir.

1770

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ أَنَّ رَجُلًا سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ يُرَدِّدُهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ وَكَأَنَّ الرَّجُلَ يَتَقَالُّهَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre bir kişi, öbür kişinin bütün gece tekrarlayarak, “Kul hüvallahu ahad” sûresini okuduğunu işitir. Sabah olunca Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gider ve bütün gece İhlâs okunmasını azımsayarak Resûl-i Ekrem’e arzeder. Resûlullah da cevaben, “Hayatım yed-i kudretinde olan Allah’a yemin ederim ki bu sûreyi okumak, bütün Kur’an’ın üçte birine muadildir” buyurur. {B5013 Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân, 13.}

İZAHI

Hadiste ne bütün gece İhlâs-ı şerif okuyanın, ne de bunu işitip azımsayanın adları bildirilmiştir. Bunların adları şârihler tarafından dinleyenin râvi Ebû Saîd’in kendisi, okuyanın da Katâde b. Nu‘mân olduğu bildiriliyor. İhlâs-ı şerif sûresinin kıraatinin Kur’an’ın üçte birini okumaya muadil olması keyfiyetini tevcih ederek bazı ulemâ sevap cihetiyle muadil bulunduğunu bildirmişlerdir. Münzirî de der ki: Kur’an’ın muhteviyatı kasas, ahkâm, sıfat-ı ilâhiyye olarak üç kısma ayrılır. Bu sûre-i şerife bunlardan münhasıran sıfât-ı ilâhiyyeyi ihtiva ettiği için taraf-ı peygamberîden sevap ve faziletçe Kur’an’ın üçte birine muadil olduğu bildirilmiştir.

1771

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَصْحَابِهِ أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَقْرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةٍ فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا أَيُّنَا يُطِيقُ ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ اللهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ashabına, "Ashabım! Kur'an'ın üçte birini bir gecede okumak size güçlük verir mi?" diye sormuştu. Bu teklif ashaba güç gelerek, "Yâ Resûlellah! Bizim hangimizin buna gücü yetişir?" demişlerdi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz, "Allahü'l-vâhidü's-samed sûresi Kur'an'ın üçte biridir" buyurdu. {B5015 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 13.}

1772

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَأَ فِيهِمَا قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يَفْعَلُ ذٰلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre şöyle demiştir Nebî sallallahu aleyhi ve sellem her gece yatağına geldiği zaman iki elini birleştirerek bunlara nefes etmeye başlayıp, Kul hüvallahü ahad, Kul eûzü bi-rabbi'l-felâk ve Kul eûzü bi-rabbi'n-nâs (sûrelerini) okurdu (ellerine üflerdi). Sonra iki eliyle vücudundan eli yetiştiği yerleri sıvazlardı. Elleriyle başını, yüzünü, vücudunun ön kısmını meshetmeye başlardı. (Sonra vücudunun arka tarafını meshederdi) ve böyle okuyup üfleyerek vücudunu meshetmeyi üç defa tekrarlardı. {B5017 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 14.}

1773

•.•.•

عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا هُوَ يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ سُورَةَ الْبَقَرَةِ وَفَرَسُهُ مَرْبُوطٌ عِنْدَهُ إِذْ جَالَتِ الْفَرَسُ فَسَكَتَ فَسَكَنَتْ فَقَرَأَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ فَسَكَتَ وَسَكَنَتِ الْفَرَسُ ثُمَّ قَرَأَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ فَانْصَرَفَ وَكَانَ ابْنُهُ يَحْيَى قَرِيبًا مِنْهَا فَأَشْفَقَ أَنْ تُصِيبَهُ فَلَمَّا اجْتَرَّهُ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى مَا يَرَاهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ قَالَ فَأَشْفَقْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ تَطَأَ يَحْيَى وَكَانَ مِنْهَا قَرِيبًا فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَانْصَرَفْتُ إِلَيْهِ فَرَفَعْتُ رَأْسِي إِلَى السَّمَاءِ فَإِذَا مِثْلُ الظُّلَّةِ فِيهَا أَمْثَالُ الْمَصَابِيحِ فَخَرَجَتْ حَتَّى لَا أَرَاهَا قَالَ وَتَدْرِي مَا ذَاكَ قُلْتُ لَا قَالَ تِلْكَ الْمَلَائِكَةُ دَنَتْ لِصَوْتِكَ وَلَوْ قَرَأْتَ لَأَصْبَحَتْ يَنْظُرُ النَّاسُ إِلَيْهَا لَا تَتَوَارَى مِنْهُمْ.

TERCÜMESİ

Üseyd b. Hudayr radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Üseyd gece vakti Bakara sûresi okuyordu. Atı da yanında bağlanmıştı. Kur'an okunurken birden at deprenmeye başladı. Üseyd sustu. O susunca at da sakinleşti. Üseyd tekrar okumaya başladı. At yine şahlandı. Üseyd sustu, at da sakinleşti. Bundan sonra Üseyd bir daha okumaya başladı. At yine hırçınlaştı. Üseyd de artık vazgeçti. Üseyd'in oğlu Yahyâ ise ata yakın bir yerde (yatmakta) idi. Atın çocuğa bir zararı dokunmasından endişe ederek çocuğu geriye çekti. Bu sırada başını kaldırıp göğe baktığında beyaz bulut gölgesine benzer bir sis içinde kandiller gibi birtakım ecrâmın parlamakta olduklarını gördü. Sabah olduğunda Üseyd Resûlullah'a bu vâkıayı arzetti. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ona, "Oku ey Hudayr oğlu! Oku ey Hudayr oğlu!" di(yerek okumaya devam edilmesi lâzım olduğunu bildir)di. Üseyd, "Yâ Resûlellah! Atın Yahyâ'yı çiğnemesinden endişelendim. Çünkü çocuk ata yakın bir yerde idi. (Onun için okumayı kestim.) O sırada başımı göğe doğru kaldırdığımda gökyüzünde bulut gölgesi gibi bir beyazlık içinde kandiller gibi ecrâmın parlamakta olduklarını gördüm. Artık bu beyaz gölge tabakası, içindeki ziyâ manzumesi ile göğe doğru çekilip çıktı. Nihayet onu görmez oldum" dedi. Resûl-i Ekrem, "Bilir misin onlar nedir?" buyurdu. Üseyd der ki: "Ben de, "Hayır" diye cevap verdim." Resûl-i Ekrem, "Ey Üseyd! Onlar meleklerdi. Senin sesine yaklaşmışlardı. Eğer okumaya devam etseydin sabaha kadar seni dinlerlerdi. Nâs da onlara bakardı. Halkın gözünden gizlenmezdi" buyurdu. {B5018 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 15.}

İZAHI

• . • . •

Hadisin râvisi Üseyd b. Hudayr ashabın en meşhurlarındandır. Akabe Biatı'nda ve Bedir Gazâsı'nda bulunmak gibi en yüce mertebeleri haizdir. İbn Hudayr'ın en yüksek bir hususiyeti de hoş sada ve eda ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî derecesinde müessir Kur'an okumasıdır. Hoş ve dürüst Kur'an okumakta ashabın birincilerindendi. Resûl-i Ekrem, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin sadasını, *"O, Dâvûd peygamberin nağmelerinden bir nağmedir"* diye tavsif buyurduğu gibi bu âlî vasf-ı İbn Hudayr'a da bahşetmiştir. Bu cihetle melekler bile okuduğu Kur'an'ı dinlemeye müsâraat etmişlerdir. Mevzumuz olan hadiste rivayet olunan vâkıa gibi bir tecelliye de Kehf sûresini okurken mazhar olmuştu. Buhârî'nin Berâ b. Âzib (radıyallahu anh)tan rivayetine göre Üseyd evinde gece Kehf sûresini okumuştu. Okurken dışarıda bağlı hayvan ürküp direnmeye başladı. Üseyd korktu. "Allahım! Âfetten selâmette kıl" diye dua etmeye başladı. Bu sırada bulut gibi bir duman gördü. Resûl-i Ekrem'e arzettiğinde, "*Oku mübarek adam, oku! O sekînedir, Kur'an dinlemeye gelmiştir!*" {dedi}. Bu eserimizde 1475 numaralı hadise bakınız.

Bu hadiste bulut gölgesi gibi görülen şeyin adı sekîne olduğu bildirilmiştir. Sekîne kelimesi müteşâbih bir lafızdır. Medlûlünü tayin için müteaddit mütalaalar söylenmiştir. Bunlardan biri, melekleri muhtevi bir varlık olduğudur. Mevzumuz olan hadis de bunu teyit eder mahiyettedir.

Bu hadisler âdemoğullarının melekleri görmeleri câiz olduğuna delâlet eder. Yine bu hadisler Üseyd b. Hudayr'ın yüksek faziletine delâlet eder. Bedir Gazâsı'ndan Kudüs'ün fethine kadar bütün hayatını cihadla ve Hazret-i Kur'an'a hizmetle geçiren bu büyük sahâbî hicretin 20. senesinde vefat etmiş ve tabutu Bakī' Kabristanı'na konulacağı sırada Emîrü'l-mü'minîn Hazret-i Ömer tabutun iki kolunu yüklenmek suretiyle yüksek hürmet göstermiştir. Buhârî'nin Hazret-i Âişe'den bir rivayetine göre bir kere Resûl-i Ekrem, Üseyd'in gece vakti mescidde Kur'an okuduğunu işitince, "*Üseyd b. Hudayr ne güzel kişidir*" diye methüsenâ etmiştir.[263]

---

263 {*Buhârî*'de bulunamayan bu rivayet Hâkim'in *Müstedrek*'inde rivayette bahsedilen ayrıntılardan bağımsız olarak yalnızca "*Üseyd b. Hudayr ne güzel kişidir*" şeklinde Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir. Bkz. NM5345 Hâkim, *el-Müstedrek*, V, 1954.}

1774

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ عَلَّمَهُ اللّٰهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَتْلُوهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ فَسَمِعَهُ جَارٌ لَهُ فَقَالَ لَيْتَنِي أُوتِيتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فُلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللّٰهُ مَالًا فَهُوَ يُهْلِكُهُ فِي الْحَقِّ فَقَالَ رَجُلٌ لَيْتَنِي أُوتِيتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فُلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Haset (hiçbir şeyde) câiz değildir, ancak iki (huy) hakkında câizdir: **1.** O kimseye haset (gıpta) olunur ki, Allah ona Kur'an öğretmiş, o da gecenin (kutlu) saatleriyle, gündüzün (muayyen) zamanlarında Kur'an okur ve komşusu işitir de, "Keşke (komşum) filâna verilen Kur'an nimeti gibi bana da ihsan olunsaydı ve onun mûcibiyle amel ettiği gibi ben de amel etseydim" der. **2.** Öbür kimseye de gıpta olunur ki ona da Allah mal vermiştir, o da malını hak yolunda sarfetmektedir. Şimdi biri, "Keşke şu hayır seven kişiye verilen mal gibi bana da verilse idi de onun hayır işlediği gibi ben de işlemiş olsaydım!" diye imrenir. {B5026 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 20.}

İZAHI

Haset, umumi mânasınca bir kişinin elindeki nimetin zevalini ve kendisine intikalini temenniden ibaret kötü bir huydur. İslâm dininde olsun, sair dinler ve ahlâkî meslekler nazarında olsun, mezmûmdur. Hasedin bir de hususi mânası vardır ki o da başkasının elindeki nimetin benzeri bir nimetin kendinde de husulünü temenniden ibarettir. Buna da gıpta denir ki hadiste iki şey hakkında tecviz edilen haset, bu hususi mânaca hasettir. Bu bahiste hasedin bu ma'nâ-yı hassı matlûp olduğuna müellif Buhârî mevzubahsimiz olan Ebû Hüreyre hadisinin unvanındaki, باب اغتباط القران "Kişinin Kur'an Sahibine Gıpta Etmesi Babı" ibaresiyle işaret etmiştir. Hulâsa, "Haset, zevâl-i nimeti; gıpta, husûl-i nimeti temennidir."

1775

•.•.•

عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ.

TERCÜMESİ

Osman radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Sizin hayırlınız Kur'an öğrenen ve öğretendir" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B5027 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 21.}

1776

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ فِي رِوَايَةٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّ أَفْضَلَكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ.

TERCÜMESİ

Yine Osman radıyallahu anhtan bir rivayette de Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, “Sizin en faziletliniz Kur’an öğrenen ve öğretendir” buyurdu demiştir. {B5028 Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân, 21.}

1777

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرْآنِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْإِبِلِ الْمُعَقَّلَةِ إِنْ عَاهَدَ عَلَيْهَا أَمْسَكَهَا وَإِنْ أَطْلَقَهَا ذَهَبَتْ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Kur’an sahibi (hâfızın) benzeri, bağlı devenin sahibinin misali gibidir. Deve sahibi devesini gözetirse tutabilir. Mukayyet olmayıp bırakırsa kaçar gider.” {B5031 Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân, 23.}

1778

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ بِئْسَمَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ نُسِّيَ وَاسْتَذْكِرُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَفَصِّيًا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Kur'an sahiplerinin biri için, 'Şu şu âyetleri unuttum' demek ne fena şeydir. Belki 'unutuldu' denilmek gerektir.[264] Ey Kur'an sahipleri hâfızlar, Kur'an'ı daima okuyup müzakere ediniz! Çünkü Kur'an'ın, hâfız kişilerin gönüllerinden ayrılıp kaçması, deve(nin boşanıp kaçmasın)dan daha zorludur." {B5032 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 23.}

---

264 Bu iki tabir arasındaki fark, "*unuttum*" tabiri, tesâhülü ve muhafazasına ehemmiyet verilmediğini iş'âr eder ki mekruhtur. Fakat "*unutuldu*" ve bazı *Buhârî* râvilerinin kıraatlerine göre "*unutturuldu*" tabirlerinde ise böyle bir tegāfül medlûlü yoktur.

1779

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ تَفَصِّيًا مِنَ الْإِبِلِ فِي عُقُلِهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eşʿarî radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Kur'an'ı muhafazaya ihtimam ediniz! Hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an'ın hâfızadan çıkıp kaçması, bağlı devenin (ihtimamsızlık eseri) boşanıp kaçmasından daha zorludur." {B5033 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 23.}

1780

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بِنْ مَالِكٍ ﷺ أَنَّهُ سُئِلَ كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَأَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ يَمُدُّ بِبِسْمِ اللهِ وَيَمُدُّ بِالرَّحْمٰنِ وَيَمُدُّ بِالرَّحِيمِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Enes b. Mâlik'ten "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin Kur'an okuyuşu nasıldı" diye sorulmuştu[265], o da, "Resûlullah Kur'an okurken (meddi icap eden harfleri) meddederdi" diye cevap verdi.[266] Sonra Enes, (misal olarak) bismillâhirrahmânirrahîmi okuyarak, Resûlullah "Bismillâh"ı meddederdi, 'er-rahmân'ı da meddederdi, 'er-rahîm'i dahi meddederdi" demiştir. {B5046 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 29.}

---

265 Buhârî'nin bu hadisten önceki bir rivayet tarikinde bu soran kimsenin Katâde olduğu bildiriliyor.

266 Med, kıraat ilmi tabirlerindendir. Med, lugatta çekmek mânasına olup kıraat ilminde, bir harfin kendisinden sonra elif, vav, yâ harfleri bulunursa –ki bu üç harfe sebeb-i med denilir– bunların üst tarafındaki harfe ittibâ ile tokça okunur.

1781

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ يَا أَبَا مُوسَى لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ona, "Ey Ebû Mûsâ! Muhakkak sana Dâvûd (peygamber)in nağmelerinden bir nağme (bir sada âhengi) verilmiştir" buyurdu. {B5048 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 31.}

İZAHI

Hadisteki mizmâr mûsiki aletidir. Hususi tabiriyle zurna, nây gibi üflenen ve ses veren kısmıdır. Burada güzel ses, nağmesi, ses âhengi demektir. Mûsiki aletiyle, mûsiki âhengi arasında bulunan alâka ve münasebetle istiare edilmiştir. Hadiste, "*Âl-i Dâvûd*" lafzındaki "*âl*" kelimesi müstedrektir, zâittir; Dâvûd peygamberin hânedanı değil, kendisi matluptur, çünkü Dâvûd peygamberin aile fertleri arasında hiçbir kimse güzel sesle meşhur değildir. Bu nimet ancak Dâvûd peygambere ihsan buyurulmuştur.

1782

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَنْكَحَنِي أَبِي امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ فَكَانَ يَتَعَاهَدُ كَنَّتَهُ فَيَسْأَلُهَا عَنْ بَعْلِهَا فَتَقُولُ نِعْمَ الرَّجُلُ مِنْ رَجُلٍ لَمْ يَطَأْ لَنَا فِرَاشًا وَلَمْ يُفَتِّشْ لَنَا كَنَفًا مُذْ أَتَيْنَاهُ فَلَمَّا طَالَ ذٰلِكَ عَلَيْهِ ذَكَرَ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ أَلْقِنِي بِهِ فَلَقِيتُهُ بَعْدُ فَقَالَ كَيْفَ تَصُومُ فَقُلْتُ كُلَّ يَوْمٍ قَالَ فَكَيْفَ تَخْتِمُ قُلْتُ كُلَّ لَيْلَةٍ قَالَ صُمْ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةً وَاقْرَإِ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ شَهْرٍ قُلْتُ أُطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْجُمُعَةِ قُلْتُ أُطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ هٰذَا قَالَ أَفْطِرْ يَوْمَيْنِ وَصُمْ يَوْمًا قُلْتُ أُطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ صُمْ أَفْضَلَ الصَّوْمِ صَوْمَ دَاوُدَ صِيَامَ يَوْمٍ وَإِفْطَارَ يَوْمٍ وَاقْرَأْ فِي كُلِّ سَبْعِ لَيَالٍ مَرَّةً فَلَيْتَنِي قَبِلْتُ رُخْصَةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَذَاكَ أَنِّي كَبِرْتُ وَضَعُفْتُ فَكَانَ يَقْرَأُ عَلَى بَعْضِ أَهْلِهِ السُّبْعَ مِنَ الْقُرْآنِ بِالنَّهَارِ وَالَّذِي يَقْرَؤُهُ يَعْرِضُهُ مِنَ النَّهَارِ لِيَكُونَ أَخَفَّ عَلَيْهِ بِاللَّيْلِ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَقَوَّى أَفْطَرَ أَيَّامًا وَأَحْصَى وَصَامَ مِثْلَهُنَّ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَتْرُكَ شَيْئًا فَارَقَ النَّبِيَّ ﷺ عَلَيْهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Babam beni asaletli bir aile kadınıyla evlendirdi ve her zaman geçimimiz hakkında göz kulak olup gelininden kocası (Abdullah) hakkında sorguda bulunurdu. Karım da, "Abdullah erkek nevi arasından (seçme) güzel bir kocadır. Ben ona geleliberi aile döşeğimize ayak basmadı (yatmadı), örtülü eteğimizi araştırıp yoklamadı (açmadı)" demiştir.[267] Babam Amr'ın bu yoldaki incelemeleri uzayınca nihayet Nebî sallallahu aleyhi ve selleme oğlunun bu halini arzetti. Resûl-i Ekrem de, "Abdullah'ı bana getir" buyurdu. Abdullah der ki: "Resûlullah'a mülâki olduğumda bana, 'Nasıl oruç tutarsın?' diye sordu. Ben de, 'Her gün' dedim. 'Nasıl hatim edersin?' dedi. 'Her gece' dedim. Bunun üzerine Resûlullah, 'Her ayın üç gününde oruç tut, her ayda da bir, Kur'an'ı okuyup hatmeyle!' buyurdu. Ben, 'Bundan çoğuna da gücüm yetişir' dedim. Resûl-i Ekrem, 'Öyle ise her haftada üç gün oruç tut' buyurdu. Ben, 'Bundan çoğuna da gücüm yetişir' dedim. Resûl-i Ekrem, 'İki gün iftar et, bir gün tut!' dedi. Ben de, 'Bundan çoğuna da gücüm yetişir' dedim. Resûl-i Ekrem, 'Oruçların efdali olan Dâvûd peygamber orucu tut ki, bir gün oruç, bir gün iftardır. Bir de yedi gecede bir kere Kur'an okuyup hatim eyle!' buyurdu."

(Abdullah b. Amr b. Âs rivayetine devam ederek), "Keşke ben Resûlullah'ın bana verdiği ruhsat ve müsaadeyi kabul etseydim. İşte şimdi yaşlandım, ihtiyar oldum, zayıf düştüm" diye hayıflanıyordu. Bu cihetle ihtiyarlık çağında Abdullah b. Amr Kur'an'ın yedide birini gündüzden ailesinden bazılarının yanında okurdu ve (gece) okuyacağı Kur'an'ı gündüz okuyup hazırlardı ki gece okuması hafiflesin. Oruç hususunda kuvvetli bulunmak isteyince de birkaç gün arka arkaya iftar ederdi ve bu iftar ettiği günleri sayardı ve –Resûlullah'tan ayrıldığı sıradaki ibadet hayatından bir şey bırakmayı çirkin gördüğünden– iftar günleri sayısınca arka arkaya oruç tutardı.[268] {B5052 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 34.}

---

267 Zeki kadın, kocası Abdullah'ın en mühim ve en mahrem aile ihtiyacı olan kocalık hakkına riayetsizliğini lisân-ı edeple ve zemmi iş'âr eden bir medihle ifade ederek bu sözleriyle kocasının namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, hatim sürmekten kocalık hakkını ifaya vakti kalmıyor ki demek istemiştir.

268 Resûl-i Ekrem'in hayatı zamanında Abdullah b. Amr, savm-ı dehre devam eder ve oruç haram olan bayram günleri hariç olmak üzere her gün oruç tutardı. Hazret-i Peygamber'in irtihali üzerine firakı zamanında bu itiyadını mümkün mertebe yerine getirmek için iftar ettiği günlerin sayısınca mütevâliyen oruç tutardı.

1783

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ يَخْرُجُ فِيكُمْ قَوْمٌ تَحْقِرُونَ صَلَاتَكُمْ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَصِيَامَكُمْ مَعَ صِيَامِهِمْ وَعَمَلَكُمْ مَعَ عَمَلِهِمْ وَيَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ يَنْظُرُ فِي النَّصْلِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الْقِدْحِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الرِّيشِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَتَمَارَى فِي الْفُوقِ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden şöyle buyurduğunu işittim: Sizin içinizde öyle zümreler türeyecektir ki siz, onların namazlarının yanında kendi namazlarınızı, onların oruçlarının yanında kendi oruçlarınızı, onların iyi işleri yanında kendi sâlih amellerinizi küçük göreceksiniz. Onlar Kur'an da okuyacaklar. Fakat Kur'an'(ın feyzi) onların hançerelerini geçmeyecek. Onlar, okun avdan (delip) çıktığı gibi dinden çıkacaklar: Okun sahibi (avı delip geçen) okunun demirine bakar (kan namına) bir şey göremez. Ağaç kısmına bakar, orada da bir şey göremez. Yelesine bakar onda da (kan) bulaşığı göremez. Sonra avcı (Acaba ava dokunmadı mı?) şüphesiyle fok (denilen veter medhalin)e bakar (orada da kan izi görülmez). {B5058 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 36.}

İZAHI

Hadis-i şerif en beliğ bir mürekkep teşbih ile ifade olunmuştur: Bir tarafta kendisine benzetilen müşebbehün bih manzumesi ki, "Hadis-i şerifte tasvir buyurulduğu üzere hedefine süratle girip çıkan ve bu süratinden dolayı okun kemankeşlerce mâlûm olan nasl, kıdh, rîş, fok kısımlarından hiçbir tarafına kan lekesi bulaşmayan ok kalemi", öbür tarafta müşebbeh manzumesi ki, "İslâm câmiası içine bir ok gibi girip çıkan, ruhunda ve şuurunda Müslümanlığın feyizli nurundan hiçbir eser ve iz görülmeyen bedbaht bir şahıs bulunuyor." Bu tasvirimiz hadisteki teşbihin ihtiva ettiği edebî tasvirden bir parçadır. Gerisi hiss-i selîme aittir:

Bu hadisi Buhârî, "Kur'an'ın Riya ve Onunla Ekl ve İntifa İçin veya Fısk u Fücura ve Haksızlığa Alet Edinerek Okunmasının Günahı" hakkında açtığı bir babında rivayet etmiştir ve mevzubahis olan Ebû Saîd el-Hudrî hadisinden önce Hazret-i Ali'den de şu meâldeki hadisi rivayet etmiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden şöyle buyurduğunu işittim: *Âhir zamanda yaşları küçük, tecrübeleri kıt bir zümre yetişecektir. Onlar Peygamber'in tebligatından bahsedecekler. Fakat bunlar* (şiddetle atılan) *okun avı delerek avdan öne süratle çıktığı gibi İslâm dininden hemen çıkıverecekler. Siz bunları* (bu Hâricîler'i) *nerede rastlarsanız hemen öldürünüz! Çünkü* (bunlar bozguncudurlar). *Bunları öldürmekte öldüren kişiye kıyamet gününde ecir ve sevap vardır.*[269]

Hazret-i Ali hadiste bildirilen tecrübesiz, akılsız gençler zümresiyle Hâricîler'i kastetmiştir. Hâricîler Sıffîn Vak'ası neticesinde bu iş hakeme havale edilince bir meş'um hizip (Hâricîler) "Allah'tan başka hakem olamaz!" diye Hazret-i Ali'ye isyan edip onu tekfir etmişlerdir. "Allah'tan başka hakem yoktur" sözü Kur'an meâli ise de Hâricîler bu hak sözle bâtıl kastederek neticede bozgunculukla Hazret-i Ali'ye isyan etmişlerdi. Millet için bir reise lüzum olmadığını iddia ederek bozgunculuğu bir esas olarak kabul eden bu anarşist zümre nihayet tenkil edilmiştir. Buharî'nin bir rivayetinde Huzeyfe b. Yemân da birtakım dâîler yani çığırtkan hatipler türeyecek, onlar bizim dilimizle, bizim dinî kaidelerimizle, bizim dinî hislerimize hitap edecekler ve ümmeti cehenneme ve felâkete davet edecekler diye rivayet etmiştir ki hadis şârihleri bunların başsız yaşamak isteyen ve ümmetin içtimaî fevzâsını ihtiyar eden Hâricîler olduğunu bildiriyorlar (1471 ve 1472 numaralı hadislere ve izahlarına bakınız).

---

269 {B5057 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 36.}

1784

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالأُتْرُجَّةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ وَالْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالتَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ أَوْ خَبِيثٌ وَرِيحُهَا مُرٌّ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eşʿarî radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Şu bir hâlis mümin ki, Kur’an okur ve onun muktezâsıyla amel eder, o, tadı güzel, kokusu güzel turunç (meyvesi) gibidir. Şu bir mümin de Kur’an okumaz, fakat mûcebiyle amel eder. Bu da tadı güzel, fakat kokusu olmayan hurma gibidir. Kur’an okuyan (fakat mûcebiyle amel etmeyen) münafığın benzeri de kokusu güzel fakat acı reyhâne (otu) gibidir. Kur’an okumayan münafığın benzeri de tadı acı ve kötü, kokusu acı Ebû Cehil karpuzu gibidir. {B5059 Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân, 36.}

1785

•.•.•

عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ.

TERCÜMESİ

Cündeb b. Abdullah radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Kur'an üzerinde gönülleriniz birleştikçe Kur'an okuyunuz. Kur'an hakkında ihtilâf edince de artık kalkıp oradan dağılınız!" {B5060 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 37.}

KİTÂBÜ'N-NİKÂH

كِتَابُ النِّكَاحِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap nikâhın ahkâmına dair hadisleri muhtevidir.

Nikâh, fukaha örfünde bir akiddir ki sair medenî münasebetlerde olduğu gibi iki tarafın icabı ve kabulü ile mün'akid olur ve bu suretle erkeğe, kadının kadınlık hayatından istifade etmesi helâl olur ve çiftler müşterek aile yuvasının ismetiyle ve dâhilî, hâricî aile vazifeleriyle mükellef bulunurlar. Bu cihetle aile kurumu bir akdin hukukî neticesidir. İcap ve kabul de o akdin rüknüdür, illet-i maddiyesidir. İllet-i fâiliyesi de iki âkid taraflardır. Her iki tarafın birbirlerinden intifaları da illet-i gâiyedir. İslâm hukukunun vücuduna ve tahakkukuna ihtimam ettiği bir dördüncü illet daha vardır ki o da illet-i sûriye denilen ve çiftler arasında devamı arzu olunan irtibattır, dirlik ve birliktir.

İslâm hukuku nikâh kurumunu medenî bir muamele olarak kabul ettiği gibi bir cihetle de ibadet addetmiştir. Çünkü İslâm dini, aile yuvası kurmayı ve bu kurumun devamına, saadetine hizmet etmeyi kişinin bütün hayatını ibadete vermesinden efdal ve çok hayırlı olarak kabul eder. Yine böyle Resûl-i Ekrem, "*Nikâha rağbet ediniz, çoğalınız! Ben kıyamet günü sizin çokluğunuzla öbür ümmetlere karşı iftihar edeceğim*"[270] buyurmakla nikâhın uhrevî ilgisini açıklamıştır. Sonra nikâhın zina gibi fazîhalardan sıyâneti de dinî bir mahiyet arzeder. İslâm dini çocuk terbiyesini, aile infakını da yüksek ibadetlerden, dinî vazifeler cümlesinden sayar. Sebeb-i meşrûiyeti de neslin ihtilâttan masuniyetini ve temiz bir surette devamı ve dolayısıyla beşeriyetin ilm-i ezelîde mukadder olan zamana kadar bekasıdır.

İslâm dini, bekârlığın sahibini fuhuşa sürükleyeceği sanıldığı zamanda nikâhı vâcip ve mecburi bir vazife olarak kabul ve teklif eder. Buna mukabil hukūk-ı zevciyete riayet edilemeyeceği kanaati hâsıl olunca da mekruh addeder.[271] Bu iki vaziyet dışındaki tabii hallerde nikâh yine ihtiyara bırakılmayıp sünnet-i müekkede halinde teşrî' kılınmıştır. Şimdi mukaddime olarak arzettiğimiz mâlûmatı misalleriyle birlikte aşağıdaki hadislerde mütalaa edeceğiz.

270 {İM1863 İbn Mâce, Nikâh, 8.}

271 Burada bir ciheti tahşiye etmek isteriz ki o da fakirliğin nikâha mani teşkil etmediğidir. Nasıl ki Kur'ân-ı Mübîn'de Cenâb-ı Hak, *"Fakir olurlarsa Allah onları fazl ve keremiyle ganî kılar. Hayat ve maişetlerine genişlik verir"* buyurmuştur. {en-Nûr, 24/32.} Buhârî'nin "Fezâil" bahsinde rivayetine göre, "Resûl-i Ekrem, mehir olarak karısının parmağına takacak demir bir halka bile bulamayan ve bir günlük nafakası olmayan bir fakirin bile evlenmesine müsaade etmiştir." {B5029 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 21.}

1786

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ جَاءَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمَّا أُخْبِرُوا كَأَنَّهُمْ تَقَالُّوهَا فَقَالُوا وَأَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ قَدْ غَفَرَ اللّٰهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ فَقَالَ أَحَدُهُمْ أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلَا أُفْطِرُ وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَزَوَّجُ أَبَدًا فَجَاءَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلَيْهِمْ فَقَالَ أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللّٰهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلّٰهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ لٰكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere (ashaptan) üç kişi Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin (bunların bilemedikleri gizli) ibadetini sormak (ve öğrenmek) üzere Peygamber'in kadınlarının evlerine gelmişlerdi. Bunlara Peygamber'in ibadeti(nin kemmiyet ve keyfiyeti) haber verilince güya azımsayarak (bir ağızdan), "Biz nerede, Resûlullah nerede? Muhakkak ki Allah, Peygamber'inin geçmiş olan ve gelecekte işlenmesi muhtemel bulunan bütün günahlarını mağfiret etmiştir" dediler. (Sonra da şöyle ahdettiler): İçlerinden biri, "Ben geceleri daima namaz kılacağım" dedi. Öbürü de, "Ben de her zaman (her gün) oruç tutacağım" dedi. (Üçüncü) biri, "Ben de kadınlardan ayrı yaşayacağım, hiç evlenmeyeceğim" dedi. Onlar bu söz üzerinde iken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunların yanlarına gelerek, "Siz, şöyle şöyle söyleyen kimselersiniz değil mi? Fakat şunu biliniz ve iyi düşününüz ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve korunanınız bulunuyorum. Bununla beraber ben (kâh) oruç tutarım, (bazı günlerde) tutmam. (Gecenin bir kısmında) namaz kılarım, (bir kısmında da) uyurum. Kadınlarla da evlenirim (işte benim sünnetim budur). Her kim benim bu yolum(da gitmez de on)dan yüz çevirirse, benden değildir" buyurdu. {B5063 Buhârî, Nikâh, 1.}

İZAHI

Buhârî'nin bu rivayetine göre Resûl-i Ekrem'in bu öğütlerini husus surette bu üç kişiye söylediği anlaşılıyor. Müslim'in rivayetine göre mescidde bir hitabetle umuma bildirilmiştir. Bu rivayete göre bu üç kişinin sözleri Resûl-i Ekrem'e erişince umuma karşı irat ettiği bir hutbesinde Allah'a hamdüsenâ ettikten sonra, "*Bazı kimseler şöyle şöyle söylemişlerdir. Bilmem ki bu sözleriyle ne demek istiyorlar*" diye söze başlamış ve mevzumuz olan hadisteki sözleri söylemiştir.[272]

Hadisteki sünnet, tarikat *(yol)* demektir. Farz mukabili olan sünnet ve nâfile demek değildir. Binaenaleyh buradaki tarikat ve yol demek olan sünnet, farza da nâfileye de şâmildir.

Hadis metninde Buhârî'nin "reht" tabirine mukabil Müslim *Sahîh*'inde "nefer" rivayet etmiştir. Reht üçten ona, nefer de üçten dokuza kadar kişiye ıtlak olunur. Abdürrezzâk'ın Saîd b. Müseyyeb'den rivayetine göre bu üç kişinin Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Amr b. Âs, Osman b. Maz'ûn'dan ibaret olduğu tasrih edilmiştir.

Bu hadiste Resûl-i Ekrem ibadet ve istirahat hayatı ile aile ve medenî mesai hayatını bir vecîze halinde, hulâsa ettikten sonra, "*İşte benim yolum budur, bundan ayrılanlar benden değildir*" buyurmaları Müslümanlık'ta ruhbanlık olmadığını açık bir şekilde belirtmiştir.

---

272 {M3403 Müslim, Nikâh, 5.}

1787

•.•.•

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﵁ قَالَ رَدَّ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ التَّبَتُّلَ وَلَوْ أَذِنَ لَهُ لَاخْتَصَيْنَا.

TERCÜMESİ

Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Osman b. Maz'ûn'un kadınlardan uzletini (ve evlenmekten çekinmesini) nehyetti. Eğer Peygamber onun uzletine müsaade etseydi (biz daha ileri giderek) hadımlaşırdık. {B5073 Buhârî, Nikâh, 8.}

İZAHI

Hadisteki tebettül ki, "kadınlardan uzlettir, uzak yaşamak"tır, hıristiyan şeriatı mevzuatındandır ki ruhbâniyet deriz. Sa'd b. Ebû Vakkās'ın rivayeti veçhile Peygamber efendimiz ümmetini bundan menetmiştir. Bundan önce Enes b. Mâlik hadisinde öğrendiğimiz veçhile Resûl-i Ekrem "*Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir*" suretinde şiddetli bir tahzîrde bulunmuştur. İslâm câmiasında neslin ve nüfusun çoğalması matlup olduğundan, "*Evleniniz, ümmetimin çokluğu ile iftihar ederim*"[273] diye teşvik buyurmuştur.

Hadis metnindeki **ihtisâ** "hayaları çıkarmak"tır ki çıkarılan insana **hadım**, hayvana da **iğdiş** tabir olunur. Fıtratı tagyir ve neslin inkıtâını mûcip olduğu için Resûl-i Ekrem nehyetmiştir ve bu babda Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetine göre Resûl-i Ekrem لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ "*Siz Allah'ın helâl kıldığı güzel şeyleri kendinize haram kılmayınız*" âyetini okumuştur.[274] Bundan sonraki hadis bu nehyi teyit eder mahiyettedir. Bu cihetle ihsâ bilittifak haramdır.

273 {İM1846 İbn Mâce, Nikâh, 1.}
274 {el-Mâide, 5/88; B5075 Buhârî, Nikâh, 8.}

1788

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي رَجُلٌ شَابٌّ وَأَنَا أَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنَتَ وَلَا أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ النِّسَاءَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ فَاخْتَصِ عَلَى ذٰلِكَ أَوْ ذَرْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Ben bir kere Resûl-i Ekrem'e, "Yâ Resûlellah! Ben genç çağda bir adamım. Kötü bir işte bulunmaktan korkuyorum. Kadınlarla evlenecek dünyalık da bulamıyorum" dedim. (Tavâşî olayım mı? demek istedim). Resûl-i Ekrem sustu, cevap vermedi. Sonra bu suretle bir daha halimi arzettim. Yine sükût etti. Sonra bunun gibi bir daha söyledim, yine sustu. (Dördüncü) bir daha söylediğimde Resûlullah (azarlayarak) bana, "Yâ Ebû Hüreyre! Senin kavuşacağın mukadderatı yazan kalem(in mürekkebi) kurumuştur. Şu hal üzerine sen ister hadımlaş, ister bırak (müsavidir)" buyurdu. {B5076 Buhârî, Nikâh, 8.}

İZAHI

Resûl-i Ekrem bu cevabıyla Ebû Hüreyre'nin tavâşîliğine müsaade etmiş değildir. Hatta aksine Ebû Hüreyre'yi tehdit ve tekdir etmiştir. Çünkü Resûlullah'ın dört kere sorulan bir suale sükût ile mukabele buyurduktan sonra vârit olan emri tehdiden, şiddetli bir azardan başka ne olabilir. Resûlullah'ın ısrar ile sükûtu, sualin fenalığını kemâl-i belâgatla ifade ederken, sualde ısrar üzerine vârit olan cevap nehiy ve tevbihten başka bir şeye delâlet edemez.

Ebû Hüreyre'nin bu derece ısrarı da öyle sanıyoruz ki Câhiliye devrinde tavâşîliğin müteaddit maksatlarla tatbik edilmekte olmasına ve bunun zühdî bir ittikā ile yapılmasının hükmünü anlamak sâikasıyladır. İbn Sînâ *el-Kānûn*'unda Hakîm Calinus'tan naklen o devirlerde beş nevi tavâşîlik tatbik olunduğunu beyan ve birer birer izah ettiğine göre, bu vahşiyane muamelenin o devirlerde her tarafta şâyi olduğunu bildirir. Bu itibarla İslâm dininin izâlesiyle meşgul olduğu Câhiliye âdetleri arasında tavâşî göreneği de bulunuyor.

1789

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَرَأَيْتَ لَوْ نَزَلْتَ وَادِيًا وَفِيهِ شَجَرَةٌ قَدْ أُكِلَ مِنْهَا وَوَجَدْتَ شَجَرَةً لَمْ يُؤْكَلْ مِنْهَا فِي أَيِّهَا كُنْتَ تُرْتِعُ بَعِيرَكَ قَالَ فِي الَّذِي لَمْ يُرْتَعْ مِنْهَا تَعْنِي أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَتَزَوَّجْ بِكْرًا غَيْرَهَا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme, "Yâ Resûlellah! Lütfen bana bildirir misin? Sen bir vadiye insen de orada iki nevi ağaç bulsan, a) Üzerindeki mahsulü yenilmiş. b) Mahsulü yenilmemiş. Deveni hangisinde yayar, otlatırsın?" diye sordum. Resûlullah, "Başkası tarafından otlatılmayan ağaçta!" dedi. (Âişe, "Ben işte o ağacım" dedi).[275] Hazret-i Âişe bu sorusuyla Resûlullah'ın kendisinden başka bâkir kız olarak kimseyi tezevvüç etmediğini kastediyordu. {B5077 Buhârî, Nikâh, 9.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi "Nikâh-ı Ebkâr" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu unvandaki "ebkâr" lafzı bikrin cem'idir. Bikr, "er görmedik genç kız"a denir. Şüphesiz ki Hazret-i Âişe, "Ben meyvesine dokunulmamış bir ağacım" sözünü en yüksek fahr ve ibtihaç ile söylemiştir. Bu cihetle Hazret-i Âişe'nin bu hadisi, bikrin nikâhı efdal olduğuna delâlet eder.

---

275 Tercümemizde kavis içinde görülen bu ziyade Ebû Nuaym'ın rivayetinden alınarak gösterildi.

1790

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَهَا إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِنَّمَا أَنَا أَخُوكَ فَقَالَ أَنْتَ أَخِي فِي دِينِ اللهِ وَكِتَابِهِ وَهِيَ لِي حَلَالٌ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan şöyle rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Ebû Bekir'den Âişe'yi nikâhlamak için istedi. Ebû Bekir radıyallahu anh, "Fakat ben senin kardeşinim" demişti. Resûl-i Ekrem de, "Ey Ebû Bekir! Sen benim Allah'ın dininde ve kitabında kardeşimsin. Bu cihetle Âişe bana helâldir" buyurdu. {B5081 Buhârî, Nikâh, 11.}

1791

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ أَبَا حُذَيْفَةَ بْنَ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَنَّى سَالِمًا وَأَنْكَحَهُ بِنْتَ أَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدًا وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ وَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ إِلَى قَوْلِهِ وَمَوَالِيكُمْ فَرُدُّوا إِلَى آبَائِهِمْ فَمَنْ لَمْ يُعْلَمْ لَهُ أَبٌ كَانَ مَوْلًى وَأَخًا فِي الدِّينِ فَجَاءَتْ سَهْلَةُ بِنْتُ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو الْقُرَشِيِّ ثُمَّ الْعَامِرِيِّ وَهِيَ امْرَأَةُ أَبِي حُذَيْفَةَ بْنِ عُتْبَةَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا نَرَى سَالِمًا وَلَدًا وَقَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ مَا قَدْ عَلِمْتَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa b. Abdüşems –ki bu Ebû Huzeyfe Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber Bedir Gazvesi'nde bulunmuştu.[276]– Sâlim (İbn Ma'kıl')i[277] oğul edinmişti. Nasıl ki Resûlullah da Zeyd'i oğul edinmişti. Aynı zamanda Sâlim'e, kardeşi Velîd b. Utbe b. Rebîa'nın kızı (Hind'i) nikâh etmişti. Halbuki Sâlim, ensardan (Sübeyte) kadının kölesi idi.[278] Câhiliye zamanında bir kimse birini evlât edinirse, halk evlâtlığı onun adıyla anardı. (Filânın oğlu filân derlerdi) ve evlâtlık, (nesep cihetiyle oğul gibi) o kimsenin mirasından istifade ederdi. Bu töre, azîz ve celîl olan Allah Teâlâ, ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ "Evlâtlıklarınızı (neseben) babaları adıyla çağırınız!"[279] kavl-i şerifini وَمَوَالِيكُمْ kelimesine kadar inzâl buyuruncaya kadar devam etti ve bu âyetin nüzûlü üzerine artık âzatlı köleler ve evlâtlıklar nesebî babaları adına iade olundu. Bunlardan babaları bilinmeyenlerin de (eski efendisine) dinde dost ve kardeş oldu.

Bu vaziyet üzerine Kureyşî, sonra Âmirî olan Süheyl b. Amr'ın kızı Sehle –ki Ebû Huzeyfe'nin (öbür) karısıdır, (Sübeyte'nin de ortağıdır)– Nebî sallallahu aleyhi ve selleme geldi ve, "Yâ Resûlellah! Biz Sâlim'i oğul edinmiştik. Halbuki Allah Teâlâ evlâtlık hakkında bildiğiniz âyet-i kerîmeyi indirdi. (Şimdi ne buyurursunuz?)" diye sordu. (Buhârî'nin şeyhi) Ebü'l-Yemân bu hadisi (müellif Buhârî'ye bu suretle) rivayet etti. {B5088 Buhârî, Nikâh, 16.}

İZAHI

Hadiste mebde ve müntehasına işaret olunan kavl-i şerif, Ahzâb sûresinin 4 ve 5. âyetlerinin birer parçasıdır ve meâli şöyledir: "*Allah, evlâtlıklarınızı sizin oğullarınız kılmamıştır. O, sizin ağzınızda* (uydurma) *lafınızdır. Allah ise size hakkı, hakikati bildiriyor ve doğru yola hidayet ediyor.* (Şöyle ki): *Evlâtlıklarınızı babaları adına nisbet ederek çağırınız! Eğer babalarını bilmiyorsanız* (yine babalık taslamayınız! Çünkü) *onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır.*"[280]

Bu âyet-i kerîme Peygamberimizin evlâtlığı Zeyd b. Hârise hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki: Zeyd, Resûlullah'ın Hazret-i Hatice tarafından hediye edilen kölesi idi. Nübüvvetten evvel Resûl-i Ekrem Zeyd'i âzatlamış, sonra da âdet veçhile evlât edinmişti ve o tarihten itibaren Zeyd b. Muhammed b. Abdullah diye anılır oldu. Daha sonra Hazret-i Hamza ile Zeyd arasında din kardeşliği tesis edip fakir olan Zeyd'in zengin olan Hazret-i Hamza'nın malından müstefit olmasını temin buyurdu. Aynı zamanda Zeyneb bint Cahş ile de evlendirdi. Zeyneb, Benî Esed'in en şerefli bir aile kızı olmakla Zeyd'i kendisine küfüv ve muadil addetmeyerek hırçınlık ediyor ve bir türlü geçinemiyordu. Nihayet Zeyd, Zeyneb'i bırakmakla Resûl-i Ekrem izdivaç ile taltif buyurdu. Bu defa yahudilerle münafıklar, "Muhammed, oğlunun karısı ile evlendi" demeye başladılar. Bunun üzerine tercümesini bildirdiğimiz âyet-i kerîme nâzil olup arada nesebî ve hakiki bir evlâtlık bulunmayıp Câhiliye âdeti üzerine tefevvuhattan ibaret olduğu bildirildi ve bundan böyle tebennî edilen oğullukların, kendi vâlitleri olan babaları adıyla çağrılması emrolundu ve aynı zamanda bu Câhiliye çağrısıyla beraber buna terettüp eden hukukî münasebetler de lağvolundu. Onun yerine dinî kardeşlik ve dostluk ikame edildi.

Hadiste bildirilen vâkıaya gelince bunda kadın erkek en benâm ashabın adları zikrolunmuştur ki, Ebû Huzeyfe ile iki karısı, Sübeyte ile Sehle, Sâlim ile karısı ve Ebû Huzeyfe'nin kardeşi kızı Hind'dir. Bunlardan Ebû Huzeyfe Sâlim'i –ki Sübeyte'nin âzatlısı ve Ebû Huzeyfe'nin oğulluğudur– kardeşinin kızı Hind ile evlendiriyor. Sâlim'in evlâtlık vaziyetine medenî ve içtimaî birtakım haklar terettüp etmekte ve halk arasında, "Ebû Huzeyfe oğlu Sâlim" diye anılmakta iken yukarıda tercümelerini gördüğümüz Ahzâb sûresi âyetleri nâzil olunca bu yoldaki evlâtlık kalkıyor. Ne Sâlim üzerinde Ebû Huzeyfe'nin babalığı ve ne de Sübeyte ile Sehle'nin analığı kalıyor. Bu analık ve babalık ve oğulluğunun devamını arzu eden bu aile namına Sehle,[281] Resûl-i Ekrem'e müracaat ederek Sâlim'in oğulluğunun devamı çaresini soruyor.

Buhârî'nin Ebü'l-Yemân'dan gelen bu rivayetinde, Resûl-i Ekrem'in Sehle'ye ne yolda cevap verdiği bildirilmiyor. Cevabı diğer hadis müelliflerinin rivayetlerinden öğreniyoruz. Bir rivayete göre Resûl-i Ekrem Sehle'ye, "Sâlim'i emzir, (sütannelik tesis et!)" diye cevap vermiştir. Sehle de Sâlim'i emzirmiş ve beş yudum süt vermiştir. Bu suretle Sâlim Sehle'nin ve dolayısıyla ailenin sütoğlu olmuştur. Diğer bir rivayete göre Sehle, Resûl-i Ekrem'e müracaatında, "Yâ Resûlellah! Bu âyetle Sâlim evlâtlıktan çıkıyor. Halbuki o, erlik çağında olduğu halde biz kadınların yanına girip çıkıyor. Öyle sanıyorum ki Ebû Huzeyfe de bu halden müteessirdir!" demiş. Resûl-i Ekrem de, "*Sâlim'i emzir, sen ona sütanne olup haram olursun, zevcin Ebû Huzeyfe'de de bir endişe kalmaz*" buyurmuş. O da Sâlim'i emzirmiştir.[282]

Müslim'in bir rivayetine göre Sehle, "Yâ Resûlellah! Koca adamı ben nasıl emziririm?" demiş. Resûl-i Ekrem de gülerek, "*Sâlim'in koca bir adam olduğunu ben de biliyorum*" buyurmuş.[283] Kādî İyâz der ki: Sehle'nin sütünü bir kaba sağması, sonra Sâlim'in içmesi ve bu suretle emerken hiç temas edilmemiş olması sanılır. Hasan-ı Basrî'den de bu suretle naklolunmuştur.

Hazret-i Âişe'den rivayet olunan bu hadise göre çocuğun emmesiyle olduğu gibi bâliğin yani erlik çağındaki kişinin emmesiyle de hürmet-i radâʿ sabit oluyor ki Hazret-i Âişe'nin, Dâvûd ez-Zâhirî'nin mezhebi budur. Fakat ashaptan, tâbiînden ve İslâm merâkiz-i medeniyyesindeki ulemâdan cumhûrun mezhebine göre radâʿ hürmeti ancak iki seneden az bir zaman içinde emmekle sabit olur. İmam Ebû Hanîfe iki buçuk sene, İmam Züfer de üç yaşına kadar müddet içinde nevzâdın emmesiyle hürmet-i radâʿ tahakkuk eder demişlerdir. Bunlar da Bakara sûresinin şu meâldeki 233. âyetiyle istidlâl etmişlerdir: "*Anneler çocuklarını –emzik zamanını tamamlamak isteyenler için– tam iki sene emzirirler.*"[284]

Bu âyet-i kerîme hükmünü teyit eden birçok ehâdîs-i meşhûre de rivayet olunmuştur. Mevzumuz olan Sehle kadın meselesine gelince; cumhura göre bu hadisin ifade ettiği hüküm, Sehle ile Sâlim'e mahsustur. Bazı ulemâ da bunun mensuh olduğunu iddia etmişlerdir. Bu cihetle Hanefî fukahası radâı, "Nevzâdın bu müddet içinde kadın memesini sormasıdır" diye tarif etmişlerdir. Bu tarife göre bir kaba sağılan sütün içilmesiyle veya müddet-i radâʿ haricinde emilmekle yahut bir hayvan memesinden emzirilmekle radâa terettüp eden hürmet tahakkuk etmez.

---

276 Ebû Huzeyfe Kureyş eşrafından ve ashabın en faziletli simalarından idi. Medine'ye ilk hicret eden ashaptan ve iki kıbleye karşı namaz kılan bahtiyarlardandır. Habeşistan'a da hicret etmişti. Bedir Gazâsı'nda bulunduğu gibi bütün gazâlarda da Resûlullah ile beraber bulunmuştur. Yemâme Harbi'nde şehid düşmüştür. O zaman elli üç veya elli dört yaşında idi.

277 Sâlim, Farslı idi. Köle sınıfının en fâzılı, ashabın yüksek simalarındandı. Sâlim de Bedir Harbi'nde bulunan bahtiyarlardandı. Ebû Huzeyfe gibi Sâlim de hicretin 12. yılında Yemâme'de şehid olmuştur. Bu iki aziz şehidden birinin başı öbürünün iki ayağı arasında bulunmuştur.

278 Sübeyte, Ebû Huzeyfe'nin karısıdır ve Medine'ye ilk hicret eden kadınlardandır. En fâzıl sahâbî kadınlardan sayılır. Sübeyte, Sâlim'i âzatlamakla zevci Ebû Huzeyfe onu evlât edinmişti. Sonra da kardeşinin kızı Hind ile evlendirmişti.

279 {el-Ahzâb, 33/5.}

280 {el-Ahzâb, 33/4-5.}

281 Sehle, Hudeybiye Musâlahanâmesi'ni Kureyş namına imza eden ve Mekke'nin fethi sırasında İslâm olarak müessir hitabeleriyle İslâm'a büyük hizmetlerde bulunan Süheyl b. Amr'ın kızıdır ve Araplar arasında yüksek içtimaî mevkii haiz olan bir aileye mensuptur.

282 {M3601 Müslim, Radâʿ, 26.}

283 {M3600 Müslim, Radâʿ, 26.}

284 {el-Bakara, 2/233.} (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ...)

Yine bu âyet-i kerîmede, فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا "*Eğer ana ile baba müşavere ederek rızalarıyla çocuğu memeden ayırmak isterlerse, ayırmalarında bir günah yoktur.*"

1792

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ فَقَالَ لَهَا لَعَلَّكِ أَرَدْتِ الْحَجَّ قَالَتْ وَاللهِ لَا أَجِدُنِي إِلَّا وَجِعَةً فَقَالَ لَهَا حُجِّي وَاشْتَرِطِي وَقُولِي اللَّهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي وَكَانَتْ تَحْتَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (amcası) Zübeyr (b. Abdülmuttalib')in kızı Dubâa'nın yanına gitmiş ve ona, "Öyle sanıyorum ki hacca gitmek tedarikinde bulunuyorsun" demişti. Dubâa da, "(Evet öyledir. Fakat) vallahi kendimde hastalık hissediyorum" dedi. Resûl-i Ekrem, "Ey Dubâa sen haccet ve (hacca niyet ederken), 'Yâ rab! Beni menâsik-i haccı ifadan (hastalık gibi bir sebeple) menettiğin yerde ihramdan çıkacağım!" diyerek şart kıl buyurdu. Bir de Dubâa (o sırada) Mikdâd b. Esved'in taht-ı nikâhında idi. {B5089 Buhârî, Nikâh, 16.}

İZAHI

Gerek bu, gerek bundan önce tercüme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadislerini Buhârî, “Nikahta Ümmetin İcmâıyla Matlûp Olan Kefâet Din Hususundadır” başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Kefâet ve küfüv, nikâh bahsinde kullanılan İslâm hukuku ıstılahlarındandır ve zevcin, zevcenin benzeri ve dengi olmasıdır. Bu unvanıyla müellif şunu demek istiyor ki erkeğin kadına nikâh hususundaki benzerliği nesep cihetiyle değil din cihetiyledir. Buhârî'nin bu babında rivayet ettiği ve yukarıda tercüme ettiğimiz iki hadiste zevç tarafı ikisinde de köledir ki birinci hadiste Sâlim, bu hadiste de Mikdâd b. Esved'dir, kadın tarafı ise Kureyş kabilesinin en şerefli birer ailesine mensup olan bundan önceki hadisteki Sehle ile bu hadisteki Dubâa'dır. Her iki hadiste erkekle kadın arasında nesep cihetiyle hiç benzerlik yoktur. Buna mukabil diyanet itibariyle tam bir müşâbehet vardır. Her iki hadisteki çiftler ashab-ı kirâmın en güzidelerindendir. Birinci hadisteki Sâlim ile Sehle'nin hal tercümelerini ve dinî mevkilerini görmüştük. Bu hadisteki Mikdâd ile Dubâa'ya gelince, Mikdâd (radıyallahu anh) Kindeli'dir. Amr b. Sa‘lebe'nin oğludur. Esved b. Abdüyegūs'un kölesi iken âzat edilip oğul edindiği için ona nisbet olunup Mikdâd b. Esved diye anılmıştır. Sonra Dubâa ile evlenmiştir. Dubâa Abdülmutalib'in hafîdesi olmak cihetiyle nesepçe Mikdâd onun hiç benzeri değildir. Fakat dinî vaziyetleri itibariyle ikisi de çok yüksektir. Dubâa Peygamberimizin amcasının kızıdır. Her zaman ziyaretleriyle şeref bahşettiği yüksek kadınlardandır. Mikdâd hazretleri de ashabın fâzıl, necip, hayırlı simalarındandır. İbn Mes‘ûd, “Müslümanlığı ilk ilân eden yedi zattır” diyerek Mikdâd b. Esved'i de bunlar arasında saymıştır. Mısır'ın fethinde şehid olup Medine'ye naklolunarak Bakī‘a defnolunmuştur. Cenaze namazı bizzat Halife Hazret-i Osman tarafından kılınmıştır.

1793

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre, Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Kadın dört (hal ve sıfatı) için nikâh olunur: Malı için, soyu için, güzelliği için, dini için. (Ey mümin sen bunlardan) dindar olanı ele geçirmeye bak (eğer dediğim gibi yapmazsan) yoksulluğa düşersin. {B5090 Buhârî, Nikâh, 16.}

İZAHI

Bu hadis de müellif Buhârî'nin "Kefâet" bahsinde rivayet ettiği hadislerden biridir. Kurtubî'nin beyanına göre hadisin mânası, "Bu dört umde bir kadını nikâh etmek hususunda rağbet edilip nazarıitibare alınacak şeylerdir" demektir. Fakat nikâh hususunda itibar olunan kefâet umdeleri bu dört hısâl-i hamîdeye münhasırdır sanılmamalıdır ve hiçbir âlim böyle bir iddiada bulunmamıştır. Çünkü kefâetin muâşeret, usul ve âdâbına göre daha müteaddit cihetleri vardır. Hadisin sarahatle ifade ettiği bir cihet şudur ki bu dört suret ve sîret kastıyla nikâh etmek mubahtır. Daha beliğ bir üslûp ile ifade ettiği ikinci bir cihet de din hususundaki kefâetin öbürlerinden ziyade rağbete ve itibara şayan bir umde olduğudur. Bu cihetle dinî vaziyeti yolunda olan bir köle, nesebi yüksek bir kadınla evlenebiliyor. Resûl-i Ekrem'e, "Yâ Resûlellah! Kızlarımız kölelerimizle evlenebilecek midir?" diye sorulması üzerine Hucurât sûresinin şu meâldeki 13. âyeti nâzil olup, "*Ey insanlar biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve sizi şubeler ve kabileler* (halinde bölüm bölüm) *kıldık. Tâ ki birbirinizi* (soyunuzla) *tanıyasınız. Muhakkak ki Allah yanında en itibarlınız en takvâlı olanınızdır*"[285] buyurulmuştur

Müellif Buhârî bu babın unvanındaki, “Dinde Kefâet” başlığından sonra da bu hakikate işaret ederek Furkān sûresinin şu meâldeki 54. âyetinde, “*Allah Teâlâ o kudret sahibidir ki bir katre sudan bir beşer* (bedîası) *yarattı; sonra onu erkek ve dişi tarafından iki soy kıldı. Rabbin çok kudretli bulunuyor*”[286] buyurulmuştur.

---

285 {el-Hucurât, 49/13.} يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ

286 {el-Furkān, 25/54.} وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا

1794

•.•.•

عَنْ سَهْلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ مَرَّ رَجُلٌ غَنِيٌّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هٰذَا قَالُوا حَرِيٌّ إِنْ خَطَبَ أَنْ يُنْكَحَ وَإِنْ شَفَعَ أَنْ يُشَفَّعَ وَإِنْ قَالَ أَنْ يُسْتَمَعَ قَالَ ثُمَّ سَكَتَ فَمَرَّ رَجُلٌ مِنْ فُقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هٰذَا قَالُوا حَرِيٌّ إِنْ خَطَبَ أَنْ لَا يُنْكَحَ وَإِنْ شَفَعَ أَنْ لَا يُشَفَّعَ وَإِنْ قَالَ أَنْ لَا يُسْتَمَعَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هٰذَا خَيْرٌ مِنْ مِلْءِ الْأَرْضِ مِثْلَ هٰذَا.

TERCÜMESİ

Sehl b. Saʻd radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin yanından zengin biri geçmişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, “Bu zengin kişi hakkında ne dersiniz?” diye onu tezkiye etmişti. Mecliste hazır bulunanlar da, “Bu kimse bir kadının izdivacına tâlip olsa nikâh olunmaya, biri hakkında şefaat ve tavsiye ederse şefaati kabul edilmeye, bir mütalaada bulunsa sözü dinlenmeye lâyık bir kimsedir” diye şehâdet ettiler. Sehl b. Saʻd der ki: Sonra Resûlullah sükût etti. Bu sırada müslüman fakirlerinden biri geçti. Bu defa da Resûlullah, “Bu fakir kişi hakkında ne dersiniz?” diye sordu. Orada bulunanlar, “Bu kimse de bir kadının nikâhına tâlip olsa nikâh olunmaya, biri hakkında şefaat ederse şefaati kabul olunmaya, bir re’y beyan ederse sözü dinlenmeye lâyık bir kimse değildir” dediler. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Bu fakir yok mu, öbür zengin gibi dünya dolusu insandan hayırlıdır” buyurdu. {B5091 Buhârî, Nikâh, 16.}

İZAHI

Bu hadisi de Buhârî, “İslâm’da Kefâet”e dair açtığı babında rivayet etmiştir ve hayırlı, faziletli fakirin fakirliği kefâete mani ve nikâhı ihlâl eder bir hal olmadığını bildirmek istemiştir. Bu hadiste Peygamber’in yanından geçtiği bildirilen fakirin İbn Sürâka olduğu haber veriliyor ki en eski müslümanlardan sâlih bir zat olup, Uhud Harbi’nde Resûlullah ile beraber bulunmuştu. Artık bunun şerefi, hasep ve nesep asaleti gibi içtimaî mefâhirle ölçülemezdi. Şu da mâlûm olsun ki bu hadisten ne fakirin zenginden, ne de fakirliğin zenginlikten hayırlı olduğu anlaşılmalıdır. Buhârî’nin hadisi sûret-i sevki bunu ifade etmekle beraber yukarıda birçok bahiste ve hadislerin izahlarında bildirdiğimiz veçhile fakirlik, zenginlik vasıflarının vâkıaya, zemin ve zamana nisbetle fazilet ve mezemmet cihetleri de vardır. Zaman olmuştur ki Resûl-i Ekrem fakirlikten istiâze etmiştir. Yine zaman olmuştur ki fakirlikle iftihar etmiştir.

1795

•.•.•

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً أَضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ.

TERCÜMESİ

Üsâme b. Zeyd radıyallahu anhümâdan Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, "Benden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı fitne ve fesad (âmili) olarak hiçbir şey bırakmadım" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B5096 Buhârî, Nikâh, 18.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, "Huysuz ve Uğursuz Kadından Sakınılması" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu babın unvanında müellif, "*Ey müminler! Kadınlarınızdan ve evlâtlarınızdan size düşman olan bir kısmı da bulunduğu muhakkaktır. Artık bunlardan sakınınız!*[287]" meâlindeki âyet-i kerîmeyi de zikretmiştir. Bu âyetin mazmununa göre mevzumuz olan Üsâme hadisindeki, kadınların erkekler için fesad âmili olması umumi değildir. Kadınların huysuz ve uğursuz kısmıdır. Bu hususu teyit için Buhârî mevzumuz olan Üsâme hadisinden önce Abdullah b. Ömer ile Sehl b. Sa'd'dan da şu meâldeki hadisi rivayet ediyor: "*Eğer eşyada şeâmet farzolunursa atta, kadında, evde ve meskende aranılmalıdır*" buyurmuştur.[288] Taberânî'nin Zâtünnitâkayn Esmâ (radıyallahu anhâ)dan gelen bir rivayeti Buhârî'nin bu hadisini izah eder mahiyette ve şu meâldedir: "*Kişinin evi, karısı, atı fena olmak, dünyadaki talihsizliği eseridir. Evin fenası sahası dar, komşuları murdar olandır. Atın fenası üstüne bindirmeyendir. Kadının fenası kötü huylu olandır.*"[289]

Buhârî metnindeki hadis metni إن كان في شيء "*Bir şeyde şomluk ve uğursuzluk tahmin olunursa*" ibaresiyle ifade olunduğuna göre atla, kadınla ve evle teşe'üm olunmaması ihbar buyurulmuştur. Bunlarla teşe'üm olunmadığına göre hiçbir şey ile teşe'üm olunmaması icap eder. Bu cihetle ve diğer âsâr ile teşe'üm nehyolunmuştur (bu eserimizdeki 1211 numara ile tercümesi geçen Abdullah b. Ömer hadisinin izahını okuyunuz).

---

287 {et-Tegābün, 64/14.} يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُم.

288 {B5095 Buhârî, Nikâh, 18.}

289 {MK20983 Taberânî, *el-Kebîr*, XXIV, 153.}

1796

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قِيلَ لِلنَّبِيِّ ﷺ أَلَا تَتَزَوَّجُ ابْنَةَ حَمْزَةَ قَالَ إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme (Hazret-i Ali tarafından), "Yâ Resûlellah! Hamza'nın kızını niçin tezevvüç etmezsin" denilmiştir. Resûl-i Ekrem, "Hamza'nın kızı sütkardeşimin kızıdır" buyurdu. {B5100 Buhârî, Nikâh, 21.}

İZAHI

Müslim'in Hazret-i Ali'den bir rivayetine göre müşârün ileyh der ki: Ben bir kere, "Yâ Resûlellah! izdivaç şerefini Kureyş'e tahsis eder de Benî Hâşim'i niçin mahrum edersin?" diye sorduğumda Resûl-i Ekrem, "*Sizin içinizde kim var?*" dedi. Ben de, "Hamza'nın kızı" dedim. Resûl-i Ekrem, "*Hamza'nın kızı, sütkardeşimin kızıdır*" buyurdu.[290]

Şehidler ulusu Hazret-i Hamza, Peygamber'in hem amcası idi hem de sütkardeşi. Ebû Leheb'in âzatlısı Süveybe kadın ibtida Hamza'yı, sonra Resûlullah'ı emzirmişti. Hamza Peygamberimizden iki yaş büyüktü. Peygamber efendimiz, Hazret-i Hatice ile evlendikten sonra hem kendisi, hem Hatice hazretleri Süveybe'ye ikram ederlerdi. Medine'ye hicret buyurduktan sonra da daima hediye göndererek taltif ederdi. Hayber'in fethinden sonra vefat etmiştir. Hazret-i Ali, Resûl-i Ekrem ile Hamza b. Abdülmuttalib arasında böyle bir süt birliği bulunduğunu bilmediği için Hamza'nın kızıyla evlenmesini teklif etmişti.

---

290 {B3581 Müslim, Radâ', 11.}

1797

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا سَمِعَتْ صَوْتَ رَجُلٍ يَسْتَأْذِنُ فِي بَيْتِ حَفْصَةَ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ هٰذَا رَجُلٌ يَسْتَأْذِنُ فِي بَيْتِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرَاهُ فُلَانًا لِعَمِّ حَفْصَةَ مِنَ الرَّضَاعَةِ قَالَتْ عَائِشَةُ لَوْ كَانَ فُلَانٌ حَيًّا لِعَمِّهَا مِنَ الرَّضَاعَةِ دَخَلَ عَلَيَّ فَقَالَ نَعَمْ الرَّضَاعَةُ تُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوِلَادَةُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre, Âişe (hazretleri bir kere) Hafsa'nın odası önünde izin isteyen bir erkek sesi işitmişti. Âişe der ki: "Yâ Resûlellah! Şu adam evinize girmek için izin diliyor" dedim. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Sanırım ki o, Hafsa'nın sütamcası filân kimsedir" buyurdu. Âişe der ki: "Sütamcam filân hayatta olsaydı benim yanıma girebilecek miydi?" diye sordum. Resûlullah, "Evet girebilirdi, çünkü süt, velâdet ve nesebin haram kıldığı her şeyi haram kılar" buyurdu. {B5099 Buhârî, Nikâh, 21.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadis ile bundan önceki Abdullah b. Abbas hadisini radâʿ hükmüne dair açtığı bir babında zikretmiştir. Radâʿ ki emzik çağındaki çocuğun meme emdiği zaman içinde bir kadının memesini sorması ve emmesidir. Bu yolda tarif olunan radâın hükmü Hazret-i Âişe hadisinde bildirildiği üzere velâdet ve nesep cihetiyle haram olan her şeyin radâen de haram olmasıdır. Bu hususta ictihadı haiz ulemâ arasında ihtilâf yoktur, icmâʿ vardır. Binaenaleyh neseben ana ve baba haram olduğu gibi radâan ana, baba da haram olur. Sonra bu hürmet burada kalmayıp radâan halalara, teyzelere ve amcalara, kardeşlere intişar eder. Bundan sonraki hadisi de okuyunuz!

1798

•.•.•

عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ انْكِحْ أُخْتِي بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ فَقَالَ أَوَتُحِبِّينَ ذٰلِكَ فَقُلْتُ نَعَمْ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ وَأَحَبُّ مَنْ شَارَكَنِي فِي خَيْرٍ أُخْتِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ ذٰلِكَ لَا يَحِلُّ لِي قُلْتُ فَإِنَّا نُحَدَّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَنْكِحَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ بِنْتَ أُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ لَوْ أَنَّهَا لَمْ تَكُنْ رَبِيبَتِي فِي حَجْرِي مَا حَلَّتْ لِي إِنَّهَا لَابْنَةُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ أَرْضَعَتْنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثُوَيْبَةُ فَلَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا أَخَوَاتِكُنَّ.

TERCÜMESİ

(Peygamberimizin kadınlarından) Ebû Süfyân kızı Ümmü Habîbe radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere ben, “Yâ Resûlellah! Ebû Süfyân kızı hemşiremi nikâh ediniz” dedim. Resûlullah, “Acayip, siz (kıskanmayıp) bunu arzu eder misiniz?” buyurdu. Ben de, “Evet arzu ederim. Çünkü sizin için ortaktan hâlî ve münferid değilim. İsterim ki size karşı sevgimde bari hemşirem bana ortak olsun” dedim. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, “İyi bil ki hemşiren bana helâl değildir” buyurdu.

Ben, “İyi ama biz duyuyoruz ki cenabınız, Ebû Seleme’nin kızını nikâh etmek istiyormuşsunuz” dedim. Resûlullah, “(Refikam) Ümmü Seleme’nin kızını mı?” diye sordu. Ben de, “Evet” dedim, Resûlullah, “Ümmü Seleme’nin kızı (Zeyneb) benim vesayet ve terbiyem altında üvey kızım(dır ve bana nikâhı haramdır. Böyle) olmasa bile yine bana nikâhı helâl olmaz. Çünkü o, benim sütkardeşimin kızıdır: Beni ve (onun babası) Ebû Seleme’yi Süveybe (kadın) emzirmiştir” dedi ve “Bir daha bana kızlarınızı ve kız kardeşlerinizi sakın teklif etmeyiniz” di(ye tevbîh buyur)du. {B5107 Buhârî, Nikâh, 27.}

İZAHI

Şüphesiz ki Ümmü Habîbe, iki kız kardeşin nikâhta cem'i câiz olmadığını bilmeyerek böyle bir teklifte bulunmuş. Ümmü Habîbe Habeşistan'a hicret eden ilk müslümanlardan olup dinî salâbetiyle meşhurdur ve adı Remle'dir (bk. 634. hadisin izahı).

Ümmü Seleme de Peygamberimiz'in kadınlarındandır. Adı Hind'dir. Ebû Ümeyye'nin kızıdır. Fesahat ve belâgatıyla meşhurdur. Önce Ebû Seleme Abdullah b. Esed ile evlenmiş ve onunla birlikte müslüman olup onunla beraber Habeşistan'a hicret etmişti ve kızı Zeyneb orada dünyaya gelmiş ve "Berre" tesmiye edilmişti. Ebû Seleme Habeşistan'da vefat etmekle Ümmü Seleme ile kızı Berre birlikte Medine'ye gelmekle Resûl-i Ekrem, Ümmü Seleme'yi şeref-i izdivaç ile taltif buyurmakla artık Berre, Peygamberimizin rebîbesi (üvey kızı) oldu ve Resûl-i Ekrem tarafından adı Zeyneb adıyla değiştirildi ve Peygamberimizin rebîbeliği şerefini izhar için vâlidesine nisbet olunarak Ümmü Seleme kızı Zeyneb denilir oldu. Babası Ebû Seleme'ye nisbeti bırakıldı. Hadiste buna işaret buyurulmuştur. Zeyneb de vâlidesi gibi fesahat ve belâgatıyla meşhurdur. Hadisten anlaşıldığı üzere Zeyneb'in Resûl-i Ekrem'e hürmetini icap eden iki sebep vardır: Peygamberimizin üvey kızı olması, bir de babası Ebû Seleme Abdullah'ın Resûl-i Ekrem'in sütkardeşi bulunmasıdır ki hadisin radâ' bahsinde rivayet olunmasının sebebi budur.

Müellif Buhârî *Sahîh*'inde bu hadisin sonunda Urve'den şu ziyadeyi de rivayet ediyor: Urve der ki: Süveybe, Ebû Leheb'in câriyesi idi. Bilâhare âzat etti. Bundan sonra bu muhterem kadın Resûl-i Ekrem'i emzirdi. Ebû Leheb öldükten sonra ailesi halkından bazılarına rüyada Ebû Leheb fena bir vaziyette gösterildi. Ona, "Ne oldun?" diye sorulduğunda, "Ne olacak hiçbir hayır görmedim. Yalnız Süveybe'yi âzatladığımdan dolayı şununla sulandım" diye baş parmağı ile şehâdet parmağı arasında bir delik göstermiştir.

1799

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا رَجُلٌ فَكَأَنَّهُ تَغَيَّرَ وَجْهُهُ كَأَنَّهُ كَرِهَ ذٰلِكَ فَقَالَتْ إِنَّهُ أَخِي فَقَالَ انْظُرْنَ مَنْ إِخْوَانُكُنَّ فَإِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre bir kere Âişe'nin odasında biri otururken Nebî sallallahu aleyhi ve sellem içeri girdi. Resûl-i Ekrem bunu hoş görmediğini arzeder gibi simasının rengi değişti. Bunun üzerine Âişe, "Yâ Resûlellah! Bu benim (süt)kardeşimdir" dedi. Resûl-i Ekrem de, "Sütkardeşiniz kim olduğuna iyi dikkat ediniz, radâ'a ancak mecâadandır" buyurdu. {B5102 Buhârî, Nikâh, 22.}

İZAHI

Hadisteki son cümle edebî ve hukukî bir vecizedir ve "Kendisiyle hürmet sabit olan radâ', yalnız açlığını sütle telâfi edebilen emzik çağındaki nevzâd hakkında muteberdir" demektir. Bir sütkuzusu olan çocuğun neşvünemâsı ve bedenî teşekkülü yalnız sütle temin edildiği için çocuk murdıa kadının kendi mevlûdü çocuğu gibi kendisinin bir cüzü ve vücudunun bir parçası oluyor.

Buhârî bu hadisi *Sahîh*'inde, "Radâın azı da, çoğu da hürmeti icap eder" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir ki müellifin iltizam ettiği bu mezhep Ali, İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Abbas, Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, Atâ, Mekhûl, Tâvûs, Hakem, Ebû Hanîfe ve ashabı, Leys b. Sa'd, Mâlik, Evzâî, Sevrî gibi ashap ve tâbiî ulemâsından naklolunmuştur. Bunlara göre radâ' müddeti içinde bir kere emmekle de hürmet sabit olur. Çünkü وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ "*Vaktiyle sizi emzirmiş olan sütanneleriniz*(in nikâhı) *da* (kendi anneleriniz gibi) *haram kılınmıştır*"[291] kavl-i şerifi mutlaktır, adetle mukayyet değildir. Adetle takyîd Kur'an'ın nassına ziyade kılmaktır.

İmam Şâfiî ile ashabı bu hadis ile ve adedi ihtiva eden diğer hadislerle istidlâl ederek en az beş defa emzirilmesini şart kılmışlardır. Fakat çocuğun bedenî teşekkülü sırasında kadının eczâ-i bedeniyesinin karışması bir defa emmekle de hâsıl olur. Yeter ki radâ' müddeti içinde emzirilmiş olsun.

Hazret-i Âişe'nin odasında oturan sütkardeşinin adı hadiste bildirilmemiştir. Bunun İbn Ebü'l-Kays olması tahmin olunuyor. Bunun anası Hazret-i Âişe'yi emzirmiştir ve Âişe'nin sütannesi olmakla mâruftur.

---

291 {en-Nisâ, 4/23.}.

1800

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا.

TERCÜMESİ

Câbir radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Bir kadının, onun halası üzerine, yahut onun teyzesi üzerine nikâh olunmasını nehyetti" dediği rivayet olunmuştur. {B5108 Buhârî, Nikâh, 28.}

İZAHI

Hadisteki *"yahut"* mânasına olan أَوْ edatı burada şek için değildir. Çünkü bir kadının gerek halası gerek teyzesi üzerine nikâh olunması hürmet hususunda birdir, ayrı değildir. Hadisin zâhiri bir kadınla halasının ve bunlardan birinin öbürü üzerine nikâhı haram olduğunu ifade eder. Yine bir kadınla teyzesinden birinin önce, öbürünün de sonra onun üzerine nikâhı haram olduğunu bildirir. Sonra bundan delâleten bir kadınla teyzesinin, bir kadınla halasının birden tezvic olunmalarının hürmeti hükmü de müstefad olur ki bu hüküm, Buhârî'nin mevzumuz olan hadisten önce Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayette Resûl-i Ekrem'in, "*Bir kadınla onun halası, yine böyle bir kadınla onun teyzesi birlikte nikâh olunmaz*"[292] buyurduğu tasrih olunmuştur. Şu kadar ki ikisi birden nikâh olunduğunda ikisinin nikâhı da bâtıl olur. Fakat bir kadınla meselâ halası –biri önce, öbürü sonra– ayrı ayrı tezvic olunursa önceki sahih, sonraki nikâh bâtıl olur. Resûl-i Ekrem mevzumuz olan hadisi Mekke'nin fethi sırasında irat ettiği bir hutbesinde tebliğ buyurmuştur.

NİKÂH OLUNMALARI HELÂL VE HARAM OLAN KADINLAR

Müellif Buhârî mevzubahsimiz olan Câbir (radıyallahu anh) hadisini bu unvan ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Nikâh olunmaları câiz olan ve olmayan kadınlar Nisâ sûresinin 23. âyetinde hulâsa buyurulmuş olduğundan müellif bu babında o âyet-i kerîmeyi de unvan olarak zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Ey müminler! Sizlere* (şu sınıf kadınlar) *haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, biraderlerinizin kızları, hemşirelerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süthemşireleriniz, karılarınızın anaları, terbiyeniz altındaki üvey kızlarınız –ki vaktiyle bunlar, kendileriyle zifaf olduğunuz kadınlarınızdan* (doğmuş)*tur– şayet üvey kızların analarıyla gerdeğe girmemişseniz bunlarla evlenmenizde beis yoktur. Kendi sulbünüzden gelmiş oğullarınızın kadınları* (ki gelinleriniz), *iki kız kardeş arasını* (nikâhınız altında) *cemetmeniz, –ancak Câhiliye'de geçmiş olanlar müstesna– ona karşı Allah gafûr ve rahîm bulunuyor.*"[293]

Bu âyette tâdât olunan muharremâta bundan sonraki âyette, evli kadınları nikâhın da haram olduğu ilâveten bildiriliyor. Yine bu âyet-i kerîmede, "*Bunlardan başka kadınlar size helâl kılındı. Tâ ki siz erkekler iffetinizi muhafaza edip sefahate düşmeyerek mehirlerinizle kadınların nikâhını dileyiniz*"[294] buyurulmuştur.

Bu iki âyette tâdât olunan "*muharremât*" yani nikâhı haram kılınan kadınlar, on dörde bâliğ oluyor. Bunlardan yedisi nesep, yedisi sebep yani süt gibi müsâheretle haram olmuştur. Nesep cihetiyle nikâhları haram olan kadınlar yukarıda 23. âyet-i kerîmede tâdât olunan anneler, kızlar, hemşireler, halalar, teyzeler, oğlan kardeş kızları, kız kardeş kızlarıdır. Sebep ve süt cihetiyle haram olanlar da –23 ve 24. âyet-i kerîmelerde beyan olunan– sütanneler, süthemşireler, kaynanalar, üvey kızlar, gelinler, bir arada iki kız kardeşler, zâtü'z-zevc evli kadınlardır.

Şimdi aile kurumuna ait olan muharremât konusuna ait olan bu on dört kadın sınıfını birer birer izah edeceğiz ve nesep cihetiyle haram olanlardan başlayacağız:

1. ANNELER. Annelerle murat, kişinin yalnız kendi annesi değil, kendi annesiyle beraber gerek annesinin gerek babasının anneleri yani kişinin nineleri ve bunların –yukarı doğru yükselen– anneleri de haramdır. Bu cihetle âyet-i kerîmede أُمَّهَاتُكُمْ (anneleriniz) tabir buyurulmuştur ki annelerle beraber gerek anne gerek baba tarafından yükselen bütün nineler kastolunmuştur.

2. KIZLAR. Kızlarla murat, kendi kızlarıyla beraber, gerek oğlunun, gerek kızının kızları ve bu kızların kızları yani kişinin oğlu ve kızı tarafından bütün sulbî hafîdeleri (torunları)dır.

3. KIZ KARDEŞLER. Bunlar da gerek anne ve baba bir, gerekse yalnız anne veya yalnız baba bir hemşirelerdir.

4. HALALAR. Bunlar da kişinin babalarının ve umumi surette dedelerinin hemşireleridir.

5. TEYZELER. Bunlar da kişinin annesinin ve umumi surette ninelerinin büyük ve küçük kız kardeşleridir.

6. ERKEK KARDEŞ KIZLARI. Bunlar da kişinin gerek anne ve baba bir, gerekse yalnız anne veya yalnız baba bir erkek kardeşin kızlarıdır ki ne kadar aşağı inerlerse inilsin bütün yeğenlerdir.

7. KIZ KARDEŞ KIZLARI. Bunlar da kişinin gerek anne ve baba bir, gerekse yalnız anne veya yalnız baba bir kız kardeşin kızlarıdır ve ne kadar aşağı inerlerse insin bütün yeğenlerdir.

Bu yedi sınıf kadın nesep cihetiyle hısım olan mahremlerdir. Şimdi de sebep cihetiyle nikâhı haram olan yedi sınıfı bildireceğiz.

1. SÜTANNELER. Esnâ-yı radâ‘da süt emziren kadınlar ve bu sütannelerin –yukarı doğru yükselen– anneleridir ki bilumum sütninelerdir. Bu sütanneler ve nineler de nesebi anneler ve nineler makamına kaimdirler.

2. SÜTHEMŞİRELER. Sütannenin emzirdiği kız kardeşlerdir. Bu sütkardeşler ister erkekle beraber emmiş olsunlar, isterse erkekten evvel veya sonra emmiş bulunsunlar hürmette müsavidirler. Zira bunlarda da nesep evsaf ve ahkâmı câridir.[295]

3. KAYNANALAR. Kaynana ki kişinin karısının annesidir. Gerek zifaf olmazdan önce, gerek zifaf olduktan sonra olsun menkûhelerin anneleri de haramdır. Ekser fukahanın mezhebi budur. Yalnız Ali, İbn Abbas, Abdullah b. Zübeyr, İkrime, Mücâhid "Menkûhesinin annesini kable'd-duhûl alabilir" demişlerdir.

4. ÜVEY KIZLAR. Zifaf olup harîm-i ismetine girilen kadınların başka kocadan olan kızlarıdır ki bunlar kişinin rebîbeleri yani üvey kızlarıdır ve ekseriyetle üvey babalarının taht-ı terbiyesinde ve yanlarında bulunurlar. Bu cihetle âyet-i kerîmede فِي حُجُورِكُمْ diye kaydolunmuştur. Peygamber efendimizin kadınlarından Ümmü Seleme'nin kızı Zeyneb gibi ki Peygamberimizin terbiyesinde bir rebîbesi idi (bk. 1798. hadis). Zifafa dahil olunmayan kadınların kızları olan rebîbeleri almakta günah yoktur.[296]

5. GELİNLER. Kişinin sulbünden gelen oğullarının veya hafîdlerinin halîleleri olan karılarıdır ki bütün torunlarının karıları gelin sîgasında dahildir. Âyetteki "aslâb" tabiriyle tebennî olunan evlâtlıklardan ihtirâz olunmuştur (bk. 1791. hadis).

6. İKİ KIZ KARDEŞİN CEM'İ. Hür olsunlar, câriye olsunlar hâl-i hayatta iki hemşirenin bir kimsenin nikâhı altında birleştirilmesi de haramdır. Eserimizde geçen 1798 numaralı Ümmü Habîbe hadisini ve izahını okuyunuz. Bir de iki kadından biri erkek farzedildiği takdirde öbürü ile evlenmesi câiz olmayan iki kadının bir nikâh altında birleştirilmesi de iki kız kardeşi birleştirmek gibi haramdır. Bunun hürmeti de izahıyla meşgul bulunduğumuz 1800 numaralı Câbir radıyallahu anh hadisinden istifade olunmuştur. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem bir kadının halası veya teyzesi üzerine nikâh olunmasını nehyetmiştir.

7. EVLİ KADINLAR. Bunlar da âyet-i kerîmede muhsanât tabir buyurulan hür ve zâtü'z-zevc yani kocalı kadınlardır.[297] Bunları nikâh da haramdır. Âyetteki إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ kavl-i şerifiyle vâki olan istisnaya göre harp esnasında esir olup hürriyetlerini zâyi eden câriyelerin nikâhı müstesna olmak ve haram olmamak üzere gerek müslim gerek zimmî veya harbî gayri müslim erkeklerin nikâhlarında bulunan ve hür olan bütün kadınların da nikâhları haram kılınmıştır.

Buraya kadar izah ettiğimiz muharremât yani nikâhı haram olan kadınlar, on dokuz sınıfa bâliğ oluyor. Bunlardan yedisi nesep, yedisi de radâ‘ ve müsâheret sebebiyle haram olup radâa nesebi hürmete kıyasen beş sınıf daha zammolunarak on dokuz oluyor. Bunlara Nisâ sûresinin 22. âyetindeki bir nehiy de inzimâm ederek yirmiye bâliğ olur. Bu âyetteki nehiy de şöyledir: "*Ey müminler! Bir de* (neseben veya radâen) *babalarınızın* (ve dedelerinizin) *menkûhesi olmuş bulunan kadınlardan hiçbir kadını nikâh etmeyiniz! Şu kadar ki* (bu fâsid nikâhtan Câhiliye zamanında) *olmuş geçmiş olanlar başka! Zira* (behîmî âdet üzerine oğulların veya torunların, atalarının cinsî münasebette bulunduğu) *bu kadınları nikâh etmeleri pek çirkin bir fuhuş, menfur ve kötü bir yol olduğu muhakkaktır.*"[298]

İslâm'ın zuhurundan önce Câhiliye devrinde Araplar veraset tamahı ile babalarının karılarını tezvic ederlerdi. Bu âyet-i kerîme ile de bu iğrenç âdet mutlak surette nehyolunmuştur. Câhiliye devrinde menfur bir şekilde cereyan eden birçok nikâh nevi arasında babanın menkûhesini nikâh en çirkini olduğu için Kur'ân-ı Mübîn'de muharremâtın beyanına bu yasağı tebliğ ile başlanmıştır. Diğer on dört muharremât ile levâzımı da bunu takip etmiştir. Nikâhları haram olan bu kadın nevileri tâdât olunduktan sonra bunlardan başkalarını nikâhlamak helâl olduğu Nisâ sûresinin 24. âyetinde şöyle bildirilmiştir: "*Ey müminler! Bu* (sayıla)*nlardan geri kalan kadınlar*(ı nikâhlamak) *size helâl kılındı. Siz erkekler iffetinizi muhafaza* (ve nesli idame) *edip sefaletten korunarak mehirlerinizle onların nikâhlarını talep edesiniz. Bu helâl kadınlardan birisiyle* (aile kurup) *müstefit olmak isterseniz, onların ecirlerini* (mehirlerini) *bir farîza olarak kendilerine veriniz! Mehir tesmiye olunduktan sonra her ikinizin gönül hoşluğu ile yaptığınız tenzil veya ibrâda günah yoktur. Şüphesiz ki Allah alîmdir* (vicdanî temayüllerinizi çok iyi bilir), *hakîmdir* (her emrinde isabet vardır)."[299]

Bu âyet-i kerîme ile şu hakikat tebliğ buyurulmuştur: Aile kurumundan ve nikâh ile istifraşın teşrîinden gaye, nefsi fenalıktan korumak ve neslin devamına hizmet etmektir. Yoksa yalnız kazâ-i şehvet etmek ve nefsi körlemek değildir. Kazâ-i şehvetin akd-i nikâhtaki mevkii aslî değil, tâlî derecede ârızîdir ve neslin devamına müteferri'dir. Bu cihetle cinsî mukārenet ve kazâ-i şehvet niyetiyle akd-i nikâh şeklen ve zâhiren sahih olursa da diyâneten helâl olmaz. Hele bu niyet kalpte gizli kalmayıp da sarahaten zikredilir veya muvakkat bir zamanla takyid edilirse, bu surette akd-i nikâh hem diyâneten, hem kazâen fâsid olur. Çünkü nikâhtan gaye aile kurumunun ebedîliği ve neslin devamıdır.

Müellif Buhârî nikâh olunmaları haram ve helâl olan kadınlar hakkındaki buraya kadar izah ettiğimiz Nisâ sûresinin âyetlerini zikrettikten sonra Bakara sûresinin şu meâldeki bir âyetini de zikrediyor: "*Ey müminler, müşrik* (ve gayri müslim) *kadınları da iman etmedikçe nikâh etmeyiniz! Gayri müslim* (hür) *bir kadın* (hüsnü anıyla ve iyi haliyle) *sizi hayrette bıraksa bile iman etmiş bir câriye herhalde ondan hayırlıdır.* (Ey müminler!) *Müşrik* (ve gayri müslim) *erkeklere de onlar iman etmedikçe* (sizden hiçbir kız veya kadın) *nikâhlamayınız! Gayri müslim bir erkek* (her haliyle) *sizi hayrette bıraksa bile iman etmiş bir köle o kâfirden muhakkak hayırlıdır. Çünkü o imansızlar sizi cehenneme davet ederler, Allah ise izniyle* (emriyle) *cennete ve mağfirete davet ediyor ve âyetlerini nâsa beyan buyuruyor. Umulur ki onlar bu âyetleri hatırda tutarlar.*"[300]

Bu âyet-i kerîmedeki *müşrik* kelimelerini hep *gayri müslim* diye tefsir ederek kavis içinde işaret ettik. Çünkü *müşrik* kelimeleri *mümin* mukabilinde zikrolunmuş bulunduğundan bütün Ehl-i kitap da müşrik tâbirinde dahil bulunuyorlar.

Yine bu âyet-i kerîme iki nehyi ihtiva etmektedir: **1.** Mümin erkeklerin gayri müslim kadınlarla evlenmeleri **2.** Gayri müslim erkeklerle müslüman kadınlarının evlenmeleri. Bu iki taraflı yasak ibtidâ-i İslâm'da cezrî hareketle tesis ve tatbik olundu. Sonra bu iki nehyin birincisi Mâide sûresinin 5. âyetindeki ve şu meâldeki kavl-i şerifiyle nesh ve tâdil buyurulmuştur: "*Ey müminler! Sizden önce kendilerine kitap verilen ümmetlerin hürre kadınlarını da –namusunuzu muhafaza ederek zina etmeksizin ve gizli dost tutmaksızın mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde– nikâh etmek bugün size helâl kılındı.*"[301]

Bu âyet-i kerîmenin başında الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُم (*Bugün size helâl kılındı)* kavl-i şerifiyle önce Bakara sûresinde umumi surette gayri müslim kadınların haram kılındığı ihtar, şimdi de bu âyetle nesh ve tâdil edildiği ihbar buyuruluyor.

"el-Yevm" (bugün) tabiriyle müslüman erkeklerin Ehl-i kitap kadınları nikâh edebilmelerine müsaade olunduğu bugün, Resûl-i Ekrem ile ashabı Medine'ye hicret edip Ehl-i kitap ile siyasî ve içtimaî münasebet tesisine başlandığı tarihtir. Mâide sûresinin Medine'de ve hatta en son nâzil olan sûre olduğuna dair rivayete göre de Resûl-i Ekrem'in Medine'deki hayatının son zamanlarıdır. Bu sırada Mekke fetholunmuş ve müşrikler tamamen tenkil edilmiş bulunduğundan, semavî bir kitaba iman eden ümmetlerle hüsnümünasebet tesisine başlanmıştır. Bu âyetin ilk fıkrasında da bu münasebetin bir ciheti daha hatırlatılarak şöyle buyuruluyor: "*Ey müminler! Size bugün tayyibât* (bütün temiz nimetler) *de helâl kılındı.* (Habâis = pis şeyler değil)[302] *kendilerine kitap verilen ümmetlerin taamları da size helâldir. Sizin taamınız da onlara helâldir.*"[303]

Görülüyor ki, müşriklerle mücadele eden İslâm dini semavî bir kitaba iman eden ümmetlerle yemek ve aile kurmak gibi en ehemmiyetli hususlarda hüsnümünasebet tesisine çalışmıştır. Ancak bu aile münasebeti tesisi, Ehl-i kitap kızlarıyla, kadınlarıyla evlenmeye inhisar edip onlarla müslüman kızlarının ve kadınlarının evlenmelerine müsaade olunmamıştır. Bu husustaki hürmet-i asliye sâbıkı veçhile ibkā edilmiştir. Çünkü الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ "*Erkekler kadınlar üzerinde durup onları görüp gözetirler*"[304] kavl-i şerifine göre İslâm aile hukukunda aile riyâseti erkeğe verilmiştir. Bu cihetle müslüman kadınlarının ve kızlarının gayri müslimlerle evlenerek onların velâyeti altına girmelerine müsaade olunmayıp haram kılınmıştır.

TAADDÜD-İ ZEVCE

Müellif Buhârî "Muharremât" babında dört kadından ziyade nikâhın da hürmetine işaret ederek İbn Abbas radıyallahu anhın "Dört kadın üzerine ziyade nikâh, kişinin –Allah esirgesin– annesi ile, kızı ile, kız kardeşi ile izdivacı derecesinde haramdır" dediğini muallak bir surette rivayet ediyor. Bu rivayetle müellif, İslâm hukukunun en mühim bir faslı olan taaddüd-i zevce meselesine temas ediyor.

İslâm hukuku İbn Abbas'tan rivayet olunduğu veçhile dörde kadar nikâh ve izdivaca müsaade etmişse de yine en mühim esas vahdet-i zevcedir. Birden fazlasına müsaade ahlâkî ve içtimaî en mübrim zaruretler üzerine iltizam edilmiştir ve kadınlar arasında adalete ve müsavi surette hüsnümuaşerete riayet olunması şart kılınmıştır. Aynı zamanda bunun ruhî temayüllerde müsavi surette hâricî âsârını göstermek beşer kudreti haricinde güç bir şey olduğu da bildirilmiştir. Şimdi bu ahkâm ve şerâiti, bu zaruretleri ve ferdî içtimaî lüzum ve ihtiyaçları nikâha dair şerefvârit olan âyetlerle birlikte mütalaa edeceğiz:

İslâm hukukunda taaddüd-i zevceye Nisâ sûresinin 3. âyetiyle müsaade olunmuştur ki meâli şöyledir: "*Müminler! Eğer yetim kızların haklarında adalet edeceğinizden korkarsanız halinize iyi uygun kadınlardan ikişer, üçer, dörder kadın nikâh edebilirsiniz. Eğer müteaddit kadınlar arasında da adalet edemeyeceğinizden de korkarsınız bu halde bir kadın nikâh ediniz yahut ellerinizde mâlik bulunduğunuz câriye nikâhlarsınız. Bu bir kadın veya câriye ile iktifa, adaletten inhiraf etmemeniz için hakka daha yakındır.*"[305]

Bu âyetin mazmununu açıklayan sebeb-i nüzûlü hakkında müteaddit rivayetler vardır. *Sahîhayn*'da Hazret-i Âişe'den naklolunan bir rivayete göre, Urve b. Zübeyr –ki Hazret-i Âişe'nin kardeşi Esmâ'nın oğludur– Hazret-i Âişe'den, tercüme ettiğimiz âyetin mânasını sormuştu. Hazret-i Âişe şöyle cevap vermiştir: Ey hemşirezâdem! Bu âyette zikrolunan yetîmeden murat şu bir kızdır ki, o öksüz kızcağız bir erkeğin vesâyet ve himayesi altında iken hâmisi onun malına ve güzelliğine imrenerek nikâh ederdi. Nikâh ederken de mehrini –içtimaî mevkii itibariyle– onun emsali kızların mehirlerinden eksik takdir ederek adaletsizlik yapardı. Bu âyet-i kerîme nâzil olarak bu yolda mal tamahıyla ve emsalinden noksan mehir ile öksüz kızları aldatarak nikâh etmek nehyolunup başka kadınlardan lüzum ve ihtiyaca göre iki, üç ve nihayet dört kadınla evlenebilmelerine müsaade olundu.

Rivayete göre gazve âdetlerindeki baskınlarla ve harp, cihad gibi sebeplerle birçok kız yetim kalarak bir erkek himayesine sığınırlardı. Bu suretle bir erkek himayesinde çok sayıda ve haklarına riayet edilemeyecek miktarda toplanırdı. Böyle yetimlerin haklarını sıyânet için erkeklerin bu yetimelerden başka kadınlarla ve lüzumuna göre iki, üç ve en çok dört kadınla evlenebilmelerine müsaade olundu. Bu müteaddit kadınlar arasında da adalet temin edilmesinden korkulursa bir hür kadınla, yahut bir câriye ile evlenilmesi ve bununla iktifa olunması emrolundu.

Görülüyor ki müteaddit zevceye müsaade, zevcin kadınlar arasında adalete riayet etmesi şartıyla kayıtlıdır. Fakat bu ortak kadınlar arasında adalete riayet edebilmek mümkün müdür? Bunun beşer kudreti haricinde imkânsızlığı Nisâ sûresinin 129. âyetinde şöyle bildiriliyor: "*Ey müminler! Kadınlar arasında –sevgi ve saygıya kadar, ne derece hırslı olursanız olunuz her hususta– ne derece hırslı olursanız olunuz aralarında adalete ve müsavi harekete muktedir olamazsınız. Bâri büsbütün birine meyletmeyiniz! Bu halde öbürünü* (ne evli, ne bekâr) *askıda kalmış gibi* (mühmel) *bırakırsınız. Böyle bir hal vukuunda bozulan aile dirliğini düzeltir ve bir tarafa meyletmekten sakınırsanız Allah sizin geçmiş kusurlarınızı bağışlar ve size merhamet eder.*"[306]

Müteaddit zevcesi olan bir erkeğin kadınları arasındaki adalet ve müsavatın sevgi ve saygı ile hüsnümuaşeret ve maişet gibi hususlara şümulü varsa da hılkat ve ahlâk itibariyle birbirinden farklı kadınlardan birine erkeğin gönlü fazla meyledebilir. Bu hal insanın iradesi haricinde tabiîi bir hâlet-i rûhiyedir. Bu cihetle şimdi tercüme ettiğimiz âyet-i kerîmede kadınlar arasında adalet etmeyi ne kadar arzu ederseniz ediniz gönlünüzün temayülüne hâkim ve icrâ-yı adalete muktedir olamazsınız buyurulmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın insanlara kudretleri dahilinde teklifte bulunması âdet-i ilâhîye muktezâsı bulunduğundan erkeklere sevgi hususunda kadınlar arasında adalet ve müsavata riayet etmeleri teklif olunmamıştır. Ancak vicdanî bir sır olan bu kalbî temayül açığa vurularak infak ve iaşede, hüsnümuaşerette bir tarafa meyledilip öbür tarafın mühmel bırakılması âyet-i kerîmede nehyolunmuştur. Bu âyetin tefsirinde müfessir Beyzâvî merhumun rivayet ettiği bir hadiste Peygamber efendimiz de, "*Bir er kişi ki, iki karısı olup da bunlardan birine fazla meylederse, kıyamet gününde o kişi mahşer yerine bir tarafı sarsak olarak gelecektir*" buyurmuştur.[307] Yine böyle izhâr-ı temâyül edip icrâ-yı adalet edemeyecek olanların فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً [308] kavl-i şerifi mûcibince bir kadınla iktifa etmeleri emrolunmuştur.

Cenâb-ı Hakk'ın bir âyette adaletle emredip öbür âyette tam bir surette insanların adalete muktedir olamayacaklarını bildirmesine göre, taaddüd-i zevce müessesesi muhale ta'lik olunur derecede tazyik olunmuştur. Bu da ferdî ve içtimaî bir zaruret ve ihtiyaç üzerine tecviz ve tahdit olunmuştur. Tarihin her devrinde milletler arasında zuhur eden kanlı muharebelerin meş'um tesirleriyle erkek nüfusu azalıp kadın nüfusu birkaç misli artmıştır. Nasılki taaddüd-i zevce âyetinin izahında bir erkeğin velâyeti altında beş on yetim kızın toplandığı Hazret-i Âişe'den rivayet olunmuştu. Bunu biz de gördük: I. Cihan Harbi'ni ve İstiklâl Savaşı'nı müteakip mebus olarak Afyonkarahisar mülhakâtını gezerken koca köylerde yirmi yaşından yukarı ve elli yaşından aşağı beş, on genç ancak görülebiliyordu. Bunca şehidin dul kadınlarıyla öksüz kızlarını aileleri arasında himaye edecek velileri yoksa bunları kim koruyacak? Yine böyle dâimî esir-firâş bir aile kadınına ve ev işlerine kim bakacak? İşte bunlar köy hayatında benzerleri pek çok görülen zaruretlerdir.[309] İslâm aile hukuku taaddüd-i zevceye bu zaruretler karşısında müsaade etmiştir. Yoksa behîmî bir arzuyu tatmin etmek için değil.

Taaddüd-i zevce meselesinde itiraz olunan bir cihet, bunun kadınlık gayret ve kıskançlığı ile telif olunamaması iddiasıdır. Hakikaten kadınlar fıtraten kıskançtırlar. Gerçi zevcin de zevcesine karşı taşkın bir kıskançlığı vardır. Nasıl ki müellif Buhârî'nin "Gayret"[310] unvanıyla açtığı bir babındaki rivayetine göre ensar ulularından Sa'd b. Ubâde bir kere, "Karımla beraber bir erkek görürsem hiç aman vermeden onu kılıcımın keskin ağzıyla vurur tepelerim" demişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem mecliste bulunanlara, "*Sa'd'ın bu kıskançlığına şaşıyor musunuz? Emin olunuz ki ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak benden ziyade kıskançtır*" buyurmuştur.[311]

Allah Teâlâ'nın gayretini ve kıskançlığını –Ebû Hüreyre radıyallahu anhın rivayetine göre– Resûl-i Ekrem, "*Müminin Allah Teâlâ'nın haram kıldığı şeyleri işlememesidir*" diye tefsir buyurmuştur.[312] Abdullah b. Mes'ûd'dan bir rivayete göre Resûl-i Ekrem, "*Allah Teâlâ* (kulları hakkında) *herkesten ziyade gayret sahibi olduğu içindir ki kullarına fevâhişi yani kötü sözden ve kötü işten ibaret olan çirkin huyları haram kıldı*" buyurmuştur.[313]

Gayret ve kıskançlık umumi ve müşterek bir vasıf olmakla beraber şüphesiz ki serîü'l-infiâl olan kadınların bu fıtrî seciyeleri daha fazladır. Bu sebeple müellif Buhârî *Sahîh*'inde غيرة النساء ووجدهن "Kadınların Kıskanç Halleri, Asabî Tabiatları, Hüzün ve Kederleri" başlığı ile hususi bir bab açmıştır. Buhârî'nin kadın kıskançlığına dair rivayetleri arasından Hazret-i Âişe'ye ait olan kadınlık gayretini numune olarak bildireceğiz.

Hazret-i Âişe der ki: Peygamber'in kadınları arasında Hatice'ye karşı kıskançlığım kadar hiçbir kadına gayret beslemezdim. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hatice'yi çok anardı ve çok överdi. Sonra da Allah, Hatice'nin cennette inciden tarholunmuş bir köşk ile müjdelenmesini Resûlullah'a vahyedip bildirmişti.[314]

Yine Buhârî'nin müteaddit bablarındaki rivayetine göre, Hazret-i Hatice'nin hemşiresi bir kere Mekke'den Medine'ye gelmişti ve Peygamber'in huzuruna girmek için kapı önünde izin istiyordu. Kadının sesi de Hatice'nin sesine pek benzermiş, Resûlullah kadının sesini işitince Hatice'yi hatırlayarak sarsılmış ve hemşiresini kabul ederek iltifat etmiş. Hazret-i Âişe der ki, artık tahammül edemeyerek, "Yâ Resûlellah! Allah sana Kureyş'in dişleri dökülmüş ihtiyar bir kadınının yerine gencini verdi" dedim. Resûlullah, "*Yâ Âişe! Öyle söyleme, Hatice benimle Müslümanlık uğrunda bütün servetini feda etti*" buyurdu. Ben de bundan sonra bir daha gayret göstermedim.[315]

İslâm hukuku kadınların taşkın derecede gayret ve hamiyetini nazarı itibara alarak vaktiyle erkeklerin sayısız bir halde izdivaçlarını tahdit ederek bunun âzami haddini dört olarak tayin etmiştir. Bunu da mutlak bırakmayıp kadınlar arasında adalet olunmakla takyid eylemiştir. Hatta erkekler adalet icrasını ne derece arzu ederlerse etsinler tam bir şekilde adalete muktedir olamayacakları da bildirilmiştir ki bu da taaddüd-i zevceden bir nevi tahzîr mahiyetindedir. Böyle iken İslâm hukukunun cezrî bir hareketle bu kapıyı kapamayıp açık bulundurmasının sebebi yukarıda izah ettiğimiz veçhile ferdî ve içtimaî vukuu muhakkak zaruretlerin tehvîni içindir.

Sonra bu kadın gayreti meselesi başlıca medenî şehir kadınları arasında bir seciye olarak münteşirdir. Hayatın türlü türlü mihnet ve meşakkatleri içinde ezilen köy kadınlarında gayret duygusu pek azdır, hatta sönüktür. Köy hayatının iş ağırlığı sevkiyle köy kadınlarının kendilerine eş ve ortak aradıkları bile vâkidir. Bugün memleketimizin medenî ve hukukî hayatında tarihe karışmış olan taaddüd-i zevce meselesinin İslâm hukukundaki tarihî mevkiini izah etmiş bulunuyoruz.

---

292 {B5109 Buhârî, Nikâh, 28.}

293 حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا.

{en-Nisâ, ٤/٢٣.}

294 وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ.

{en-Nisâ, 4/24.}

295 **TEMBİH.** Sütanneler, süthemşireler haram olunca –nesebi karâbete kıyasen– sütbabalar, sütkızlar, süthalalar, sütteyzeler, sütkardeşlerin kızları da haram olmak icap eder (bk. 1796. hadis). Bu cihetle, radâen haram olanlar da yediye bâliğ olur. Âyet-i kerîmeden bililtizam müstefad olan bu hüküm Resûl-i Ekrem'in, "*Nesep cihetiyle haram olanların hepsi radâ' cihetiyle de haram olur*" hadisinde tasrih buyurulmuştur(*). Bu hesapça âyet-i kerîmede sarahaten tâdât olunan on dört muharremâta beş daha ilâve olunarak on dokuza bâliğ olur (bk. 1797, 1798. hadisler)

* الرضاعة تحرم ما تحرم الولادة {B5099 Buhârî, Nikâh, 21.}

296 Rebîbeler hakkında: Annelerini vat etmek kızlarını haram kılar. Kızlarını nikâh etmek de annelerini haram kılar, sözü İslâm hukukunun umumi kaidelerindendir.

297 Âyet-i kerîmede evli kadınlardan muhsanât ile tabir buyurulması incelenmeye değer bir belâgatı muhtevidir. Muhsanât tabiri, muhsandan mef‘ûl sîgası olduğuna göre zevcinin nikâhı ile kalelenip başka bir erkeğin harîm-i ismetine girmesi haram kılınmış olan kadınlar demektir. Evli kadın kocasından ayrılıp aralarında nikâh râbıtası kalmazsa iddeti zamanı geçtikten sonra bunun nikâhı da helâl olur.

298 {en-Nisâ, 4/22.} وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا.

299 وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا.

{en-Nisâ, ٤/٢٤.}

300 وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ.

{el-Bakara, ٢/٢٢١.}

301 {el-Mâide, 5/5.} وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ.

302 Tayyibât, kendisinde hürmet şâibesi bulunmayan taamlardır. Habâis de haram olan şeylerdir ki bu sûrenin 3. âyetinde tâdât olunduğu üzere zebîhalarda murdar olan şunlardır: **1.** Kesilmemiş murdar ölen hayvan eti, **2.** Akan kan, **3.** Hınzır eti, **4.** Allah’tan başkası adına kesilen hayvan eti, **5.** Boğulan, **6.** Darbe ile vurulup, **7.** Yüksekten düşüp, **8.** Tos vurup, **9.** Canavar tarafından parçalanıp ölmüş hayvan etleri.

303 {el-Mâide, 5/5.} ...الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ

304 {en-Nisâ, 4/34.}

305 وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى

وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ أَدْنَى أَلَّا تَعُولُوا.

{en-Nisâ, ٤/٣.}

306 وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا.

{en-Nisâ, 4/129.}

307 عن النبي صلى الله عليه وسلم: من كان له امرأتان يميل مع إحداهما جاء يوم القيامة وأحد شقيه مائل [أنوار التنزيل]

{Beyzâvî, *Envâr*, II, 101; N3394 Nesâî, Işretü'n-nisâ 2.}

308 {en-Nisâ, 4/3.}

309 Buhârî'nin "Nikâh" bahsindeki rivayetine göre, Enes b. Mâlik (radıyallahu anh) erkekle kadın nüfusu arasındaki nisbetin âhir zamanda daha ziyade artacağını, bir kişinin himayesi altında elli kadına kadar sığınacağını rivayet etmiştir.

310 Gayret, kişinin namına ve namusuna halel verecek hâletten hamiyet ve sıyânet eylemek mânasınadır ki kıskançlık tabir olunur ve Hak Teâlâ kullarına rahmet inzâl ve hayır ve rızk-ı kesîr ihsan eylemek mânasınadır *(Kāmus Tercümesi)*.

311 قال سعد بن عبادة لو رأيت رجلا مع امرأتي لضربته بالسيف غير مصفح فقال النبي صلى الله عليه وسلم أتعجبون من غيرة سعد لأنا أغير منه والله أغير مني.

{Buhârî, Nikâh, ١٠٨.}

312 {B5223 Buhârî, Nikâh, 108.} عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال إن الله يغار وغيرة الله أن يأتي المؤمن ما حرم الله.

313 {B5220 Buhârî, Nikâh, 108.} عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ما من أحد أغير من الله من أجل ذلك حرم الفواحش.

314 {B5229 Buhârî, Nikâh, 109.}

315 {Hadis kaynaklarımızda Hazret-i Âişe'nin Hazret-i Hatice'ye gayret beslemesine dair rivayetler bulunmakla birlikte yukarıdaki metne bir bütün halinde mutabık bir rivayet tespit edilememiştir. Rivayetin Hazret-i Peygamber'in sözüne kadarki kısmı için bkz: B3821 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 20. Hazret-i Peygamber'in açıklamasında ise Hazret-i Hatice'nin burada ifade edilen mali fedakarlığının yanı sıra "Resûlullah'a ilk iman eden kimse olması, çocuklarının annesi olması" gibi diğer ayrıcalıklarının da zikredildiği rivayetler mevcuttur: bkz. HM24864 İbn Hanbel, VI, 118. Burada Resûlullah'ın sözünün ihtisar edilmiş olması muhtemeldir.}

1801

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنِ الشِّغَارِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şigār (suretiyle nikâh)tan nehyettiği rivayet olunmuştur. {B5112 Buhârî, Nikâh, 29.}

İZAHI

Müellif Buhârî şigārın tefsirini de rivayet ederek, "*Şigār, bir kimsenin kızını diğerine –o da kızını kendisine vermek şartıyla– tezvic etmesidir. Aralarında mehir de yoktur*" diyor ki değişmek tabiriyle hulâsa edebiliriz. İslâm devrinden önce Araplar arasında bu yolda kızlarını, kız kardeşlerini veya akraba karılarını mübadele etmek ve birinin bıd'ı (kadınlık kıymeti) öbürü için mehir sayılarak mehirsiz nikâh eylemek câri ve muteberdi. Müslim'in, لا شغار في الإسلام "*Müslümanlık'ta mehirsiz değişmek suretiyle nikâh yoktur*" suretinde rivayeti veçhile bu yolda nikâh yasak edilmiştir.[316]

Bu yolda mübadele şartıyla ve her iki taraf kadının kadınlık kıymeti bedeli mehir addolunarak akd-i nikâh olunursa, bu nikâh ve izdivaç hakkında ihtilâf edilmiştir. Hanefîler'ce bu akid sahihtir. Her iki taraf için mehr-i misl lâzım gelir. Bu ictihad Atâ b. Ebû Rebâh, Amr b. Dînâr, Zührî, Mekhûl, Sevrî gibi tâbiî âlimleriyle Kûfe fukahasından da naklolunmuştur. Bir kısım fukaha da şigār suretiyle akd-i nikâh, fâsid ve bâtıl olduğuna hükmetmişlerdir ki bu da Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebû Sevr'in ictihadıdır. Bu hususta üçüncü bir ictihad daha vardır ki o da şöyledir: Eğer mübâdiller kadınlarıyla birleşmemişlerse nikâh fesholunur ve yeniden beyyine ile mehir ile nikâh akdolunur. Eğer birleşmişlerse emr-i vâki kabul olunup iki taraf için mehr-i misl lâzım gelir. Bu da Evzâî'nin mezhebidir.

316 {M3468 Müslim, Nikâh, 60.}

1802

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ وَسَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَا كُنَّا فِي جَيْشٍ فَأَتَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ لَكُمْ أَنْ تَسْتَمْتِعُوا فَاسْتَمْتِعُوا.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah ve Seleme b. Ekva‘ radıyallahu anhümden şöyle dedikleri rivayet olunmuştur: Biz (Huneyn seferi) ordusu içinde bulunduk. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize gelerek, “Size müt‘a suretiyle (muvakkat bir zaman için) nikâh ve izdivaca izin verildi. Muvakkat bir zaman için evlenebilirsiniz!” buyurdu. {B5117-5118 Buhârî, Nikâh, 32.}

İZAHI

İmam Buhârî bu hadisi:, “Resûlullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Müt‘a Suretiyle Muvakkat Nikâhı En Sonu Nehyetti” başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu unvana göre muvakkat bir zaman için nikâha önce müsaade olunup sonra nehyolunduğu anlaşılıyor. Câbir ile Seleme’nin yukarıdaki rivayetleri de bu müsaadeyi açık bir surette ifade ediyor.

İslâm'dan önce Câhiliye devrinde muvakkat nikâh câri idi. İslâm'ın zuhurundan sonra da bazı gazâlarda –gazilerin zinada bulunmalarını önlemek için– müt'a denilen muvakkat nikâha müsaade olunmuştu. Müellif Buhârî'nin bu babındaki bir rivayetine göre, İbn Abbas'tan müt'a nikâhı sorulduğunda, "Resûlullah tarafından müsaade olundu" diye cevap vermiş. Kölesi İkrime tarafından, "Bu müsaade kadın ihtiyacının şiddeti ve onların azlığı ve harp ve gazâ gibi müstesna zamanlara ait değil midir?" denilince, "Evet öyledir!" diye tasdik etmiştir.[317] Fakat müsaade ve ruhsat devam etmiş değildir. Yine Buhârî'nin bu babındaki bir rivayetine göre Hazret-i Ali, İbn Abbas'a, "Resûlullah! Hayber Gazâsı sırasında müt'a nikâhını ve ehlî merkep etinin yenilmesini yasak etti" demiştir.[318]

Buhârî'nin yine bu babındaki bir rivayetinde müt'anın nasıl tatbik edildiğini görüyoruz. Seleme b. Ekva' (radıyallahu anh) der ki: Resûlullah şöyle buyurdu: *"Bir erkekle bir kadın sözleşip vade tayin etmeyerek izdivaçta mutâbık kalsalar, bunların birlik yaşamaları müddeti üç gündü. Üç günden sonra bu çiftler bu müddeti arttırmak isterlerse arttırabilirlerdi. Ayrılmak isterlerse de ayrılabilirlerdi."* Râvi Seleme der ki: "Bilmiyorum bu müsaade bize, Peygamber'in ashabına mı mahsus idi. Yoksa bütün müslüman ümmetine mi şâmildi?" demiştir.[319] Fakat Beyhakî'nin *Delâil*'inde Ebû Zer el-Gıfârî'den gelen bir rivayette bu müsaadenin ashaba mahsus olduğu tasrih edilmiştir. Bu rivayete göre Ebû Zer, "Biz Peygamber'in ashabına üç gün için müt'a-i nisâ helâl kılındı. Sonra Resûlullah yasak etti" demiştir.[320]

Müt'anın menhî ve mensuh olduğuna dair delillerin kuvvetine mebnî bunun hürmetinde ümmetin icmâı bulunduğu naklolunuyor. Bu cihetle Ehl-i sünnet'e göre müt'a suretiyle nikâh sahih değildir. Şiîler arasında hâlâ câri ve muteberdir. Şâfiî mezhebinde müt'a, nikâh-ı fâsid hükmündedir. Bu cihetle hadd-i zinâ sâkıt olur. Mehr-i misl lâzım gelir, iddet icap eder, müt'a kaydı lağvolur. Hanefîler'ce de had sâkıt olur.

---

317 {B5116 Buhârî, Nikâh, 32.}

318 {B5115 Buhârî, Nikâh, 32.}

319 {B5119 Buhârî, Nikâh, 32.}

320 {BS14512 Beyhakī, *el-Kübrâ*, VII, 323. Rivayet, Beyhakī'nin "*Delâil*"inde değil "*es-Sünenü'l-Kübrâ*" adlı eserinde tespit edilebilmiştir. Ayrıca müellifin başlıca kaynaklarından olan İbn Hacer de bu rivayeti Beyhakī'nin naklettiğini belirtmiş, ancak eser ismi zikretmemiştir.}

1803

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ امْرَأَةً عَرَضَتْ نَفْسَهَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّٰهِ زَوِّجْنِيهَا فَقَالَ مَا عِنْدَكَ قَالَ مَا عِنْدِي شَيْءٌ قَالَ اذْهَبْ فَالْتَمِسْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللّٰهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلٰكِنْ هٰذَا إِزَارِي وَلَهَا نِصْفُهُ قَالَ سَهْلٌ وَمَا لَهُ رِدَاءٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلَسُهُ قَامَ فَرَآهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَعَاهُ أَوْ دُعِيَ لَهُ فَقَالَ لَهُ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا لِسُوَرٍ يُعَدِّدُهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْكَنَّاكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir kere bir kadın gelip kendisini (zevceliğe almasını) teklif etti. (Resûl-i Ekrem gözlerini indirip sükût etti). Orada hazır bulunan bir sahâbî, "Yâ Resûlellah! Bu kadını bana tezvic etseniz" dedi. Resûl-i Ekrem, "(Mehir olarak dünyalık verecek) bir şeyin var mı?" diye sordu. O sahâbî, "Hayır yâ Resûlellah! Yanımda hiçbir şey yoktur" dedi. Resûl-i Ekrem, "Haydi git, araştır ve demir bir yüzük olsun (bul, getir, tak)" buyurdu. Sahâbî gitti. Sonra dönüp gelerek, "Hayır yâ Resûlellah! Dünyalık bir şey, demir bir halka bile bulamadım ve lâkin şu izârım (belden aşağı ihramım) var. Bunun yarısını verebilirim" dedi. Râvi Sehl b. Sâ'd der ki: "Bu fakir sahâbînin (izârı üzerine giyecek) ridâsı bile yoktu."[321] Bunun üzerine Resûlullah, "İyi ama izârınla ne iş görebilirsin, neye yarar? Onu sen giyersen kadının üstünde ondan bir şey bulunmaz, açıkta kalır, kadın giyerse sen çıplak kalırsın" buyurdu. Adamcağız bulunduğu yere oturdu. Bu oturuşu uzayınca da kalkıp (meyus bir halde) gitti. Resûlullah bu zatın (ümitsiz) gittiğini görünce onu ya kendi çağırdı yahut birine çağırtarak, "Kur'an'dan ezberinde bir şey var mı?" diye sordu. Fakir sahâbî, "Ezberimde şu sûre var, şu sûre var, şu sûre var" diye birtakım sûreler saymaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Kur'an'dan ezberindeki sûrelerle seni bu kadına mâlik kıldım (tezvîc eyledim)" buyurdu. {B5121 Buhârî, Nikâh, 33.}

İZAHI

İmam Buhârî bu hadisi, “Bir Kadının Sâlih ve İyi Bir Kimseye İyi Halinden Dolayı Kendisini Teklif Etmesine ve Nikâhla Almasını Temenni Eylemesine Dair” açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu hadisi müellif bundan önce “Fezâilü’l-Kur’ân” bahsinde, “Hayırlınız Kur’an Öğrenenlerdir” başlıklı bir babında da rivayet etmişti.[322] Fakat Zebîdî merhum orada *Tecrîd*’e almadığından biz onu bir izahımızda nakletmiştik. Buhârî bu hadisi aynı zamanda (mehirsiz yalnız Kur’an üzerine tezvic) için açtığı bir babında da rivayet etmiştir ki hadisin bu unvana mutabakatı pek açıktır. Buhârî’nin buradaki unvanına göre bir kadının bir sâlih kişiye nefsini arzetmesi tabiri bu teklifin yalnız Peygamber’e karşı değil herhangi iyi bir kimseye karşı da câiz olduğunu ve hayâya, iffete münâfi olmadığını ifade eder. Bunu Buhârî bu babında ve bu hadisten önceki bir rivayetiyle de teyit ediyor. Şöyle ki: Sâbit b. Eslem el-Bünânî[323] der ki: “Bir kere Enes b. Mâlik’in yanında idim. Mecliste Enes b. Mâlik’in kızı da bulunuyordu. Enes şu hadisi hikâye ederek dedi ki: Bir gün Resûlullah’ın huzuruna bir kadın gelerek nefsini arzetti ve ‘Yâ Resûlellah! Beni nikâhla alır mısınız?’ dedi.” Bunu Enes’in kızı işitince, “Baba bu ne hayâsı kıt kadınmış? Vay bu ne fuhuş ve fezâhet, vay bu ne fuhuş ve fezâhet?” dedi. Enes b. Mâlik, “(Kızım öyle söyleme) emin ol o kadın senden hayırlıdır. Çünkü o, Resûlullah’ın nübüvvet ve risâlet şerefine teveccüh edip onun hânedanı arasına girmek üzere kendisini Resûlullah’a arz ve teklif etmiştir” dedi.[324]

Mevzumuz olan hadisten sonra da Buhârî, Hazret-i Hafsa'nın izdivacı vâkıasını rivayet eder. Bu rivayete göre Abdullah b. Ömer der ki: "Hemşirem Hafsa, zevci Huneys b. Huzâfe'den –ki Resûlullah'ın ashabından idi ve Medine'de vefat etmişti– dul kaldığı zamanki vaziyetini babam Ömer şöyle bildirmişti: Hafsa dul kalınca Osman b. Affân'a gidip onu almasını teklif ettim. O, "Bu işi bir düşüneyim" dedi. Bir müddet sonra bana kavuştuğunda Osman, "Düşündüm, bu sırada evlenmemek ciheti bana hayırlı göründü" dedi. Sonra Ebû Bekir'e kavuştum. Ona da, "İstersen Hafsa'yı sana vereyim" dedim. Fakat Ebû Bekir sükût edip müsbet veya menfî bir cevap vermedi. Ebû Bekir'e bu sükûtundan dolayı Osman'dan çok müteessir oldum. (Osman bâri menfî olsun bir cevap vermişti). Aradan birkaç gün geçtikten sonra Hafsa'nın izdivacına Resûlullah tâlip oldu. Ben de kızımı Peygamber'e nikâh ettim. Bunun üzerine Ebû Bekir bana bir kavuştuğunda, "Ey Ömer! Öyle sanıyorum ki Hafsa'yı bana teklif ettiğinde benim bir cevap vermediğime darılmışsındır" dedi. Ben de, "Doğrudur" dedim. Ebû Bekir şöyle cevap verdi: "O teklifin sırasında sana cevap vermeme hiçbir mani yoktu. Şu kadar ki Hafsa'yı Resûlullah'ın alacağını biliyordum. Bu (suretle seni taltif edeceği)ni bana söylemişti. Ben de Resûlullah'ın sırrını ifşa etmemekle mükellef idim. Resûlullah Hafsa'yı almamış olsaydı ben teklifini kabul ederdim."[325]

Hafsa'nın birinci zevci Huneys, Habeşistan'a hicret eden ilk müslümanlardan ve Kureyş eşrafındandı. Sonra Medine'ye hicret edip Bedir Gazâsı'nda bulunmuştu. İbn Abdülberr'in rivayetine göre Uhud Harbi'nde aldığı bir yaradan şehid düşmüştü. Hazret-i Ömer kızını pek tabiidir ki dinî ve içtimaî kendi ayarında biriyle evlendirmek zorunda idi. Bu sebeple Osman'a ve Ebû Bekir'e teklif etmişti. Bütün bunlardan haberdar olan Resûl-i Ekrem, Ömer'in bu ıstırabını gidermek ve bizzat taltif etmek üzere hicretin otuzuncu ayında ve bir rivayete göre üçüncü senesinde Ömer'e aile şerefi de bahşetti. Görülüyor ki Resûl-i Ekrem kadınlarını hep böyle birer sebeple almıştır.

321 Araplar arasında en sade ve mütevazi giyim tarzı izâr ile ridâ olduğu halde bu fakirin müteâref olan giyeceği bile tam değildi denilmek isteniyor. İzâr belden aşağı, ridâ da belden yukarı giyilen libastır.

322 {B5029 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 21.}

323 Sâbit el-Bünânî Basra'nın en yüksek tâbiî âlim ve râvilerinden olduğuna göre mütalaa edeceğimiz hadisteki vâk'a Basra'da geçmiş olacaktır. Enes b. Mâlik'in Basra'daki ikameti esnasında sohbetinde bulunmuş ve birçok hadis öğrenmiştir. İbn Ömer ve Abdullah b. Mufaddal gibi ashap ile beraber birçok tâbiî âliminden de rivayet etmiş ve merviyyâtı 250 hadise bâliğ olmuştur. Hicretin 127. yılında vefat etmiştir.

324 {B5120 Buhârî, Nikâh, 33.}

325 {B5122 Buhârî, Nikâh, 34.}

1804

•.•.•

وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ ﵁ أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ جِئْتُ لِأَهَبَ لَكَ نَفْسِي فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَصَعَّدَ النَّظَرَ إِلَيْهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَأْطَأَ رَأْسَهُ وَذَكَرَ الْحَدِيثَ وَقَالَ فِي آخِرِهِ أَتَقْرَؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ.

TERCÜMESİ

Yine Sehl b. Sa‘d radıyallahu anhtan bir rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir kadın gelerek, “Yâ Resûlellah! Ben cenâbınıza nefsimi hibe etmek (ve kadınlık kıymetimi mehirsiz bağışlamaya) geldim” demişti. Resûl-i Ekrem gözünü kadına doğru kaldırıp tasvip, sonra da indirip başını eğmiştir. Râvi Sehl b. Sa‘d bundan önce (1803 numara ile tercümesi geçen) hadisi rivayet etmiştir. Hadisin sonunda da Resûl-i Ekrem’in, “Bu sûreleri ezbere okuyabilir misin?” sualine karşı fakir sahâbînin, “Evet okurum” demesi üzerine Resûl-i Ekrem’in, “Kur’an’dan ezberindeki sûrelerle bu kadına seni mâlik kıldım” buyurduğunu rivayet etmiştir. {B5126 Buhârî, Nikâh, 36.}

1805

•.•.•

عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ زَوَّجْتُ أُخْتًا لِي مِنْ رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا حَتَّى إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهَا جَاءَ يَخْطُبُهَا فَقُلْتُ لَهُ زَوَّجْتُكَ وَفَرَشْتُكَ وَأَكْرَمْتُكَ فَطَلَّقْتَهَا ثُمَّ جِئْتَ تَخْطُبُهَا لَا وَاللّٰهِ لَا تَعُودُ إِلَيْكَ أَبَدًا وَكَانَ رَجُلًا لَا بَأْسَ بِهِ وَكَانَتِ الْمَرْأَةُ تُرِيدُ أَنْ تَرْجِعَ إِلَيْهِ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ هٰذِهِ الْآيَةَ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ فَقُلْتُ الْآنَ أَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ فَزَوَّجَهَا إِيَّاهُ.

TERCÜMESİ

Ma‘kıl b. Yesâr radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Kız kardeşim (Cümeyl bint Yesâr’)ı bir ere vermiştim. Bu adam hemşiremi boşadı. İddeti tamam olunca da gelip yine istedi. Ben de dedim ki: Sana vaktiyle hemşiremi tezvic etmiş ve onu sana (bir aile) firaşı yapmış, her veçhile ikram etmiştim. Fakat sen (bunlara karşı) kardeşimi boşadın. Sonra da gelip onu istiyorsun. Hayır, kardeşim sana vallahi ebedî dönüp varamaz.

Fakat bu adam kusursuz (iyi) bir kişi idi. Hemşirem de kocasına varmak istiyordu (Ben mani oluyordum.) Bunun üzerine azîz ve celîl olan Allah Teâlâ şu (meâldeki), “Kadınları erleri boşayıp iddetleri meşrû olan hadde bâliğ olunca (yeniden birleşmek isterlerse) ey veliler siz kadınların izdivaçlarına mani olmayınız!” âyetini inzâl buyurdu. Bunun üzerine ben, “Yâ Resûlellah! Şimdi ne yapayım?” dedim. Resûl-i Ekrem, “Hemşireni eski kocasına tezvic et!” buyurdu. {B5130 Buhârî, Nikâh, 37.}

1806

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَا تُنْكَحُ الْأَيِّمُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلَا تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ إِذْنُهَا قَالَ أَنْ تَسْكُتَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Dul kadın, kendisinin sarâhaten emri olmadıkça nikâh olunmaz. Er görmedik kız da kendisinden istîzan olunup izni alınmaksızın nikâh olunmaz. Mecliste hazır bulunanlar: “Yâ Resûlellah! Bâkir bir kızın izni nasıl olur?” diye sorduklarında Resûlullah, “Onun izni sükût etmesidir” buyurdu. {B5136 Buhârî, Nikâh, 42.}

1807

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ الْبِكْرَ تَسْتَحْيِي قَالَ رِضَاهَا صَمْتُهَا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben bir kere, “Yâ Resûlellah! Er görmedik kız utanır (rızasını bildiremez)” dedim. Resûl-i Ekrem, “Bâkirin rızası susmasıdır” buyurdu. {B5137 Buhârî, Nikâh, 42.}

1808

•.•.•

عَنْ خَنْسَاءَ بِنْتِ خِذَامٍ الْأَنْصَارِيَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ أَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِيَ ثَيِّبٌ فَكَرِهَتْ ذٰلِكَ فَأَتَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَرَدَّ نِكَاحَهُ.

TERCÜMESİ

Ensar kadınlarından Hansâ bint Hızâm radıyallahu anhâdan rivayete göre Hansâ'yı babası (Hâlid) iznini, rızasını almaksızın tezvic etmişti. Halbuki Hansâ dul kadındı (Muvâfakati alınmak icap ederdi). Kadın bu izdivacı hoş görmeyerek Resûl-i Ekrem'e gidip şikâyet etti. "Babam beni birine nikâh etmiş. Halbuki başkasıyla evlenmek benim için daha hayırlı olurdu" dedi). Resûl-i Ekrem de bu nikâhı red ve iptal etti. {B5138 Buhârî, Nikâh, 43.}

İZAHI

Birbiri ardınca tercüme ettiğimiz bu üç hadisi Buhârî, “Babanın –Bâkir Olsun, Seyyib Olsun– Kızının İznini, Rızasını Almaksızın Onu Nikâh Etmeye Hakkı Olmadığına Dair” açtığı bir babıyla –şayet kızının izni olmaksızın nikâh ederse bu nikâhın merdud olduğuna dair– diğer bir babında rivayet etmiştir ki kurulacak aile hayatı için çok mühimdir. Bu üç hadisten birincisi ile İmam Ebû Hanîfe istidlâl ederek velinin ne seyyib kadını, ne de bâkir kızı zorla birine nikâh etmeye hakkı olmadığına, dul kadının nikâhında onunla bilistişare sarâhaten muvâfakati, bâkir kızın nikâhında da onun sükût etmek suretiyle olsun izni alınmak veli için en lüzumlu bir vazife olduğuna hükmetmiştir. Yine İmam Ebû Hanîfe’ye göre akıl bâliğ, reşid bir kadın, velisinin iznini almaksızın başlı başına kendisini tezvic edebilir. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed’e göre bu yolda nikâh, ancak velinin izni lâhik olmak suretiyle nâfiz olabilir. İmam Şâfiî, İmam Mâlik, İmam Ahmed b. Hanbel’e göre yalnız kadının, “vardım” demesiyle akdolunan nikâh muteber değildir. Bu üç imam bu hususta, لا نكاح إلا بولي “*Velinin izni olmaksızın akdolunan nikâh muteber değildir*”[326] hadisiyle istidlâl etmişlerdir. Fakat bu hadisin rivayetinde mevzubahis olan hadisler derecesinde ittifak yoktur. Ezcümle Buhârî ile Müslim لا نكاح إلا بولي hadisini *Sahih*’lerine almamışlardır. Hatta İmam Buhârî ile Yahyâ b. Maîn reşidin nikâhında velinin izni şart olduğuna dair sahih bir hadis yoktur demişlerdir. Hulâsa, İmam Ebû Hanîfe, aile kurumunun en sağlanacak noktasında hem tilmizlerinden, hem de öbür İslâm hukukçularından daha nâfiz bir nazarla, İslâm hukukunun ruhunu görerek aile binasını aile rüknünün en hür ve serbest rıza ve muvâfakatleri temeli üzerine kurmuştur.

---

326 {D2085 Ebû Dâvûd, Nikâh, 18, 19. Buhârî hadisi rivayet olarak nakletmemiş olmakla birlikte Kitâbü’n- Nikâh’ta “باب من قال: لا نكاح إلا بولي” şeklinde bir bab başlığı açmıştır.}

1809

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَبِيعَ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ وَلَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَتْرُكَ الْخَاطِبُ قَبْلَهُ أَوْ يَأْذَنَ لَهُ الْخَاطِبُ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem sizin bazınız bir metâ almak üzere iken öbürünün almaya kalkışmasını nehyetti. Yine böyle kişinin (bir mümin) kardeşinin nikâhına tâlip olduğu bir kadını istemesi de doğru değildir. Meğer ki ikinci istemezden önce birinci tâlip vazgeçmiş ola ya da birinci tâlip ikincisinin istemesine müsaade etmiş ola! {B5142 Buhârî, Nikâh, 46.}

1810

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تَسْأَلُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَحْفَتَهَا فَإِنَّمَا لَهَا مَا قُدِّرَ لَهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Hiçbir kadına kız kardeşinin çanağındaki nimetin kendi kabına boşalması için onun talâkını istemek (ve onun yerine nikâh olunmak) helâl olmaz. Bu kadın iyi bilmelidir ki (ezelde) ne takdir olunduysa kendine ait olan nimet ondan ibarettir." {B5152 Buhârî, Nikâh, 54.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, "Nikâhta Helâl Olmayan Şeyin Şart Kılınması" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bunun unvanında da İbn Mes'ûd'un, "Hiçbir kadın kız kardeşinin talâkını kendini nikâh için şart kılamaz" dediğini rivayet ediyor. Nevevî hadisteki "*kardeş*" lafzının nesep yahut radâ' ya da din cihetiyle kardeşe şümulü olduğunu, hatta bu hükmün gayri müslim kadına da şümulü bulunduğunu bildiriyor. Şu halde hadisteki kardeşle uhuvvet-i beşeriyye kastolunuyor. Her asırda cemiyet hayatında sık sık tesadüf olunan en menfur bir zemîme-i ahlâkiye ve içtimâiye olduğu için İslâm dini haram kılmıştır.

Bu fazîhanın başlı başına sâik-i refah ve saadet içinde yaşamakta bulunan bir kadının haiz olduğu aile nimetinin kendisine intikalini dilemekten ibaret olduğu hadisi şerifte edebî bir üslûp ile bildirilip herkesin ezelde takdir olunan nimete nâil olacağı nasihati verilmiştir.

1811

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا زَفَّتِ امْرَأَةً إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَائِشَةُ مَا كَانَ مَعَكُمْ لَهْوٌ فَإِنَّ الْأَنْصَارَ يُعْجِبُهُمُ اللَّهْوُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle rivayet olunmuştur: Hazret-i Âişe (terbiyesi altında bulunan) bir kızı ensardan bir kişi ile evlendirmişti. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Yâ Âişe! Hani sizin def çalan ve şiir söyleyen muganniyeniz yok mu? Ensarın böyle oyun hoşuna gider" buyurdu. {B5162 Buhârî, Nikâh, 64.}

İZAHI

Hazret-i Âişe'nin evlendirdiği Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre'nin yetim kızı Fürey'a'dır. Ebû Ümâme'nin vefatı üzerine Fürey'a, Habîbe, Kebşe adlarında üç kızını Peygamberimiz vesayetine almıştı. Bu düğün Fürey'a'nındı. Resûl-i Ekrem onu ensardan Nebît b. Câbir ile evlendirmişti. *Tavzîh* sahibinin beyanına göre velîme cemiyetinde def ve ona benzer şeyler çalınmasının câiz olduğunda ulemânın ittifakı vardır. Nikâh ilân edilmiş oluyor. Velîme cemiyetinden başka zamanda def, çalgı makūlesini İmam Ebû Yûsuf aile içinde kadınların, çocukların çalıp eğlenmelerini de tecviz etmiştir.

1812

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَمَا لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ يَقُولُ حِينَ يَأْتِي أَهْلَهُ بِاسْمِ اللّٰهِ اللّٰهُمَّ جَنِّبْنِي الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا ثُمَّ قُدِّرَ بَيْنَهُمَا فِي ذٰلِكَ أَوْ قُضِيَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ شَيْطَانٌ أَبَدًا.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Bir kimse eşinin yanına (cinsî münasebet için) yaklaşırken, "Bismillâh! Yâ rab! Beni şeytandan uzaklaştır, şeytanı da bize ihsan ettiğin çocuktan uzak kıl!" derse, sonra karı ve kocanın bu münasebetinden bir çocuk takdir olunursa, o nevzâda hiçbir zaman şeytan zarar veremez. {B5165 Buhârî, Nikâh, 67.}

1813

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ مَا أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَى زَيْنَبَ أَوْلَمَ بِشَاةٍ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Zeyneb bint Cahş için velîme ziyafeti yaptığı gibi kadınlarından hiçbirinin (şerefine) ziyafet vermedi. Zeyneb'in velîmesinde bir koyun (keserek) ziyafet vermişti. {B5168 Buhârî, Nikâh, 69.}

1814

•.•.•

عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ بِمُدَّيْنِ مِنْ شَعِيرٍ.

TERCÜMESİ

Şeybe kızı Safiyye radıyallahu anhâdan "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bazı kadınlarına 2 müd[327] arpa unuyla velîme ziyafeti verdi" dediği rivayet olunmuştur. {B5172 Buhârî, Nikâh, 71.}

---

327 Müd, 1 sâın dörtte biri miktarıdır. Bu hesapça 2 müd yarım sâʿ eder.

1815

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْوَلِيمَةِ فَلْيَأْتِهَا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Sizden biriniz düğün aşına davet olunduğunda herhalde icâbet etsin" buyurduğu rivayet olunmuştur.[328] {B5173 Buhârî, Nikâh, 72.}

---

328 Davete icâbet etmek esas itibariyle bütün devlete şümulü olan dinî bir vecîbe ve içtimaî bir vazifedir. Buhârî'nin bu hadisten sonraki bir rivayetine göre râvi Abdullah b. Ömer velîme olsun yahut başka bir davet olsun oruçlu olsa bile yine icâbet ederdi. Bu cihetle bütün ulemâ icâbet etmemek günah olduğunda ittifak etmişlerdir. Hatta eimme-i Şâfiiyye oruçlu olmak davet sahibine güçlük verirse orucu da bozar demişlerdir.

1816

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِ جَارَهُ وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّهُنَّ خُلِقْنَ مِنْ ضِلَعٍ وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلَاهُ فَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ وَإِنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Her kimin Allah'a ve âhiret gününe imanı varsa o mümin kişi komşusuna ezâ ve cefa etmesin. Bir de ey müminler! Size kadınlar hakkında hayırlı olmanızı vasiyet edip dilerim. Kadınlar eğe kemiğinden yaratılmışlardır. Bu kemiğin en eğri kısmı üst tarafıdır. Eğer sen eğri kemiği doğrultmaya savaşırsan onu kırarsın. Kendi haline bırakırsan daima eğri kalır (ve öyle kullanırsın), bu cihetle size kadınlar hakkında hayırlı olmanızı vasiyet ederim. {B5186 Buhârî, Nikâh, 81.}

İZAHI

Tercümemizde kavis içinde görülen ziyade Müslim'in rivayetinden alınarak gösterildi. Hadisin bu fıkrasıyla kadın nevinin fıtraten asabî olduğuna ve fıtratı icabı çabuk sinirlenerek eğrilik ve huysuzluk göstermelerine işaret olunup erkeklerin kadınlar hakkında hayırhah olmaları emrolunmuştur.

Bu hadisten sonra Buhârî'nin bir rivayetine göre Abdullah b. Ömer kadını idareye ait, bir ana düstura işaret ederek der ki: Resûl-i Ekrem'in sağlığında biz, erlik vakarını muhafaza ederek kadınlarımızla bir kadın gibi çene çalıp her zaman yılışıp durmazdık. Resûlullah vefat ettikten sonra bu aile durumu bozuldu. Biz de kadınlar gibi çok sözlü olduk ve kadınlarımıza bütün bütün açıldık, saçıldık.

Bundan sonra da Buhârî, aile efradının birbirlerine karşı haklarına ve vazifelerine ve mütekabil sevgi ve saygılarının esaslarına işaret eden ve *"Ey müminler! Hepiniz aile içinde birer çobansınız, birbirinizi görüp gözetmekle mükellefsiniz!"* mukaddimesiyle başlayan ve erkeğin, kadının, aile çocuklarıyla hizmetçinin vazifelerini ihtiva eden Abdullah b. Ömer hadisini rivayet etmiştir ki[329] bu eserimizde 487 rakamıyla geçti. Oraya da bakınız.

حديث أم زرع

Rivayet ulemâsı arasında Ümmü Zer' hadisi unvanıyla meşhur olan bu haber kişinin hayat yoldaşıyla muâşeretine dair iyi kötü birtakım aile örneklerini muhtevidir.

---

329 {B5188 Buhârî, Nikâh, 82.}

1817

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدْنَ وَتَعَاقَدْنَ أَنْ لَا يَكْتُمْنَ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئًا قَالَتِ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمُ جَمَلٍ غَثٌّ عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ لَا سَهْلٍ فَيُرْتَقَى وَلَا سَمِينٍ فَيُنْتَقَلُ قَالَتِ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبُثُّ خَبَرَهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا أَذَرَهُ إِنْ أَذْكُرْهُ أَذْكُرْ عُجَرَهُ وَبُجَرَهُ قَالَتِ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَشَنَّقُ إِنْ أَنْطِقْ أُطَلَّقْ وَإِنْ أَسْكُتْ أُعَلَّقْ قَالَتِ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلَيْلِ تِهَامَةَ لَا حَرٌّ وَلَا قُرٌّ وَلَا مَخَافَةَ وَلَا سَآمَةَ قَالَتِ الْخَامِسَةُ زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَهِدَ وَإِنْ خَرَجَ أَسِدَ وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عَهِدَ قَالَتِ السَّادِسَةُ زَوْجِي إِنْ أَكَلَ لَفَّ وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ وَإِنِ اضْطَجَعَ الْتَفَّ وَلَا يُولِجُ الْكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَثَّ قَالَتِ السَّابِعَةُ زَوْجِي غَيَايَاءُ أَوْ عَيَايَاءُ طَبَاقَاءُ كُلُّ دَاءٍ لَهُ دَاءٌ شَجَّكِ أَوْ فَلَّكِ أَوْ جَمَعَ كُلًّا لَكِ قَالَتِ الثَّامِنَةُ زَوْجِي الْمَسُّ مَسُّ أَرْنَبٍ وَالرِّيحُ رِيحُ زَرْنَبٍ قَالَتِ التَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ طَوِيلُ النِّجَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ مِنَ النَّادِ قَالَتِ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَالِكٌ وَمَا مَالِكٌ مَالِكٌ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكِ لَهُ إِبِلٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِحِ وَإِذَا سَمِعْنَ صَوْتَ الْمِزْهَرِ أَيْقَنَّ أَنَّهُنَّ هَوَالِكُ قَالَتِ الْحَادِيَةَ عَشْرَةَ زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ وَمَا أَبُو زَرْعٍ أَنَاسَ مِنْ حُلِيٍّ أُذُنَيَّ وَمَلَأَ مِنْ شَحْمٍ عَضُدَيَّ وَبَجَّحَنِي فَبَجِحَتْ إِلَيَّ نَفْسِي وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غُنَيْمَةٍ بِشِقٍّ فَجَعَلَنِي فِي أَهْلِ صَهِيلٍ وَأَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمُنَقٍّ فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلَا أُقَبَّحُ وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّحُ وَأَشْرَبُ فَأَتَقَنَّحُ أُمُّ أَبِي زَرْعٍ فَمَا أُمُّ أَبِي زَرْعٍ عُكُومُهَا رَدَاحٌ وَبَيْتُهَا فَسَاحٌ ابْنُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا ابْنُ أَبِي زَرْعٍ مَضْجَعُهُ كَمَسَلِّ شَطْبَةٍ وَيُشْبِعُهُ ذِرَاعُ الْجَفْرَةِ بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ طَوْعُ أَبِيهَا وَطَوْعُ أُمِّهَا وَمِلْءُ كِسَائِهَا وَغَيْظُ جَارَتِهَا جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ لَا تَبُثُّ حَدِيثَنَا تَبْثِيثًا وَلَا تُنَقِّثُ مِيرَتَنَا تَنْقِيثًا وَلَا تَمْلَأُ بَيْتَنَا تَعْشِيشًا قَالَتْ خَرَجَ أَبُو زَرْعٍ وَالْأَوْطَابُ تُمْخَضُ فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا وَلَدَانِ لَهَا كَالْفَهْدَيْنِ يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَّانَتَيْنِ فَطَلَّقَنِي وَنَكَحَهَا فَنَكَحْتُ بَعْدَهُ رَجُلًا سَرِيًّا رَكِبَ شَرِيًّا وَأَخَذَ خَطِّيًّا وَأَرَاحَ عَلَيَّ نَعَمًا ثَرِيًّا وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا وَقَالَ كُلِي أُمَّ زَرْعٍ وَمِيرِي أَهْلَكِ قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ أَصْغَرَ آنِيَةِ أَبِي زَرْعٍ قَالَتْ عَائِشَةُ ﵂ قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ كُنْتُ لَكِ كَأَبِي زَرْعٍ لِأُمِّ زَرْعٍ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle hikâye ettiği rivayet olunmuştur: Bir zaman on bir kadın bir yerde oturmuşlar ve kocalarının hal ve şanından bir şey saklamayıp birbirlerine bildireceklerine dair aralarında sözleşmişler ve bağlanmışlardı. Bunlardan BİRİNCİ kadın demiştir ki: "Benim kocam taşlık bir dağ başındaki arık bir devenin etidir. Kolay değil ki çıkıla, semiz değil ki (nâs tarafından hânelerine) nakloluna!"[330]

İKİNCİ kadın da demiştir ki: "Kocamın halini izhar ve işâe edemem. Korkarım ki onları bir şey bırakmadan sayabileyim. Çünkü onun fenalıklarını sayacak olursam gizli, âşikâr her halini sayıp dökmek zorunda kalacağım. Bu ise imkânsızdır."

ÜÇÜNCÜ kadın da: "Benim zevcim upuzun bir sefihtir. Ayıplarını söylersem beni boşar, susarsam (kocam aklı başında bir kimse olmadığından, bilâsebep beni) kendisinden uzak bırakır.

DÖRDÜNCÜ kadın ise (zevcini methederek): "Necid sahrâsının gece hayatı gibidir. Ne sıcaktır ne soğuk (mûtedil seciyede halûk bir kimsedir). Evimizde ne korku vardır ne kırgınlık" demiştir.

BEŞİNCİ kadın da şöyle methetmiştir: "Benim kocam da evine geldiğinde sanki (avdan gelen) bir parstır[331] (avını bana getirir, koynumda mışıl mışıl uyur). Evden çıkınca dışarıda o bir arslandır (arslan payı kazanır). Evdeki masrafımı hiç sormaz."

ALTINCI kadın da şöyle zemmeder: "Kocam oburdur. Yemek yerken siler süpürür, içerken de su kabını kurutur. Yatarken de yorganına bürünür, (hânenin bir köşesinde tek başına) uyur ve benim hüznümü anlamak ve gidermek için elbiseme elini sokmaz."

YEDİNCİ kadın da, "Kocam erlik vazifesini ifadan âciz ve işini bilmez ahmak bir kişidir. Her dert onun derdidir (vücudu hastalık makarrıdır ve huysuz) başımı yarar, vücudumu yaralar. Her şey onun vurmak, yarmak aletidir" demiştir.

SEKİZİNCİ kadın da kocasını şöyle över: "Onun vücuduna dokunurken tavşana dokunur gibi yumuşaktır. O güzel kokulu bir nebat gibi hoş kokar."

DOKUZUNCU kadın da şöyle över: "Kocamın evi yüksek direklidir. Kılıcının hamâili uzundur. Ocağının külü çoktur. Evi de mecma-i nâsa yakındır (yani evi şahanedir, kendisi uzun boyludur, evi de misafir kabul edilecek yerdedir)."

ONUNCU kadın da kocasını şöyle övmüştür: "Zevcim mâliktir, hem ne kadar mâlik ve sahiptir? Artık hatır ve hayalinizden geçen her hayra mâlik ve sahiptir. Zevcimin bir sürü devesi vardır ki onların çökecek geniş eylek yerleri vardır. Fakat yaylım yerleri azdır. (Bununla develer yayılmaya gönderilmeyip misafire kesilmek için evin yanında eylik yerinde bulundurulur demek istiyor) develer ud sesi duyunca –ki misafiri eğlendirmek üzere saz ve âhenk âlâtı çalınmasıdır– o zaman develer boğazlanacaklarını anlarlar."

ON BİRİNCİ kadın (ki Ümmü Zer'dir[332] ve zevcinin hüsnümuâşereti cihetiyle en bahtiyar olanıdır. Aile hayatını şöyle anlatmıştır): "Kocam Ebû Zer'dir. (Aziz hemşirelerim!) Bilseniz Ebû Zer' ne semâhatli ve ahlâklı bir kişidir. O iki kulağımı mücevherat ile hareket ettirir. (Bakınız), pazularım tombullaştı, (vücudum semirdi) ve beni ferîh ve fahûr kıldı ve yüceltti. Ben de hemen yüceldim ve ferîh ve fahûr oldum. O beni, Şık denilen bir dağ kenarında küçük koyun sürücüğü olan bir kabile içinde buldu. Sonra beni atları kişner, develeri böğürür, ekinleri sürülüp taneler (samanından) ayrılır müreffeh ve mesut bir cemiyet içine getirdi. Şimdi ben onun yanında ne söylersem reddolunmam, sabaha kadar uyurum (kimse beni uyandırmaz. Bol süt) içerim. Artık içecek halim kalmaz."

(Bundan sonra Hazret-i Âişe, Ebû Zer‘ ailesinin efradını birer birer rivayet ediyor ve Ümmü Zer‘ diyor ki:) “Ebû Zer‘in annesi var. Ah bilseniz, Ümmü Ebû Zer‘ (yani bu kadın) ne kadındır. Onun zahîre ambarları, eşyasını koyduğu hararları gayet büyüktür. Evi de geniştir. Ebû Zer‘in oğlu, bilseniz o ne zarafetli gençtir. Onun yattığı yer kılıcı çekilmiş kın gibidir (kendisi de kılınç gibi parlak ve zariftir), düzgün ve boylu boslu olup karnı çıkık değildir. O, dört aylık bir kuzunun kol tarafıyla doyar (çok yemez). Ebû Zer‘in kızı, o terbiyeli kızdır: Babasına itaatlidir, annesine de itaatlidir. (O ailenin ziyneti, babasının, annesinin göz bebeğidir).[333] O dilber kızın vücudu elbisesini doldurur ve hüsnüânı, edep ve iffeti ortağının veya akran ve emsalinin gayretini ve hayretini celbeder. Ebû Zer‘in câriyesi, bilseniz o ne sadâkatli câriyedir. Aile esrarımızı kimseye söylemez, evimizin azığını asla ifsat ve israf etmez ve evimizde çer çöp bırakmaz, temiz tutar. Namusludur, evimize kir getirmez.”

Ümmü Zer‘ anlatmaya devam edip der ki: “Bir gün Ebû Zer‘ evden çıktı. Her taraf süt tulumları, yağ çıkarılmak için çalkanmakta idi. (Bolluk ve bahar mevsimi idi). Yolda bir kadına rastgeldi. Kadının yanında pars gibi (çevik) iki çocuğu vardı. Koltuğunun altından kadının memeleriyle oynuyorlardı. (Kocam bu kadını sevmiş) beni bıraktı, onu nikâh edip aldı. Ondan sonra ben şeref sahibi bir adamla evlendim. O da fütursuz yürür ve en güzel ata binerdi ve Hat[334] mâmulâtından mızrağını alırdı ve akşam üzeri deve ve sığır nevinden birçok hayvan sürüp bana gelirdi ve getirdiği her gûnâ hayvandan, köleden ve câriyeden birer çift verirdi. Bu kocam da bana, ‘Ey Ümmü Zer‘ istediğin gibi ye, iç ve akrabana ihsan et’ derdi. Ümmü Zer‘ der ki: ‘Bununla beraber ben bu ikinci kocamın bana verdiği şeylerin hepsini bir araya toplasam Ebû Zer‘in en küçük kabını dolduramaz.”

Hadisin râvisi olan Hazret-i Âişe der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (hatırımı tatyîb ederek), “Ey Âişe! Ben sana Ebû Zer‘in Ümmü Zer‘e nisbeti gibiyim. (Şu farkla ki Ebû Zer‘, Ümmü Zer‘i boşamıştır. Fakat ben seninle beraber yaşayacağım)” buyurdu. {B5189 Buhârî, Nikâh, 83.}

İZAHI

Tercümemizin sonunda kavis içinde görülen fıkra bu hadisin diğer rivayet tarikinden alınarak konulmuştur. Bu rivayete göre Hazret-i Âişe de Resûl-i Ekrem'e, "Babam, anam sana kurban olsun yâ Resûlellah! Hatta sen bana Ebû Zer'den daha hayırlısın!" diye yüksek bir zekâ ve fetânet göstermiştir. Hadisin sonuna eklediğimiz bu rivayete göre Âişe es-Sıddîka bu on bir kadın kıssasını bir şi'r-i edep örneği olan yüksek bir üslûp ile huzûr-ı saadette hikâye etmiştir. Kıssanın sonunda Resûl-i Ekrem'in, "*Yâ Âişe! Benim sana karşı hayırhahlığım, Ebû Zer'in Ümmü Zer'e olan nisbeti gibidir*" buyurmaları Âişe'nin de anne baba fedakârlığı ile cevabı Resûl-i Ekrem'in huzurunda hikâye olunduğunu iş'âr etmektedir.

Kıssanın hikâye tarzında izhar olunan fesâhat ve belâgat tercümemizden de bir dereceye kadar anlaşılacaksa da hadisin aslındaki ve metnindeki edebî sanatların mübalağasız binde biri gösterilememiştir. Dil ayrılığı cihetiyle bilhassa sanâyi-i lafzıyyenin gösterilmesi mümkün değildir. Hadisin aslını, tercümesiyle karşılaştırarak mütalaa etmelerini okuyucularımızdan hassaten rica ederiz. Bu eserimizde 1518 numara ile tercüme ettiğimiz hadisin evvelinde menkıbelerini ve âlî hal tercümelerini bildirdiğimiz Âişe hazretlerinin şiir ve edebe ve Arap'ın tarihinde geçmiş günlerine ait olmak üzere bildirdiğimiz müstesna vukufunun bu hadis canlı bir şâhididir. Arap'ın vâkıalarına, günlerine derin bir vukufu olan Ebû Bekir es-Sıddîk'ın âlim, edip bir kızı olduğunu ispata kâfidir.

---

330 Hadisin bu fıkrası mürekkep teşbih ile beliğ bir zemmi ifade etmektedir. Sert taşlık dağ tabiriyle zevcin kötü huyluluğuna, dağın yüksekliği ile zevcin kibir ve gururuna, bununla beraber arık bir deve eti ile de zevcin hayatından ailenin istifade etmediğine işaret olunmuştur ki mevhumu mahsusa teşbihten ibarettir.

331 Hadis metnindeki fehd kelimesini hadis şârihleri pars diye tercüme ediyorlar ki yırtıcı av hayvanıdır. Irak'ta hâlâ bununla av avlandığını *Kāmus* mütercimi Âsım Molla bildiriyor. Yine Âsım Molla parsın âdemoğlu için medâr-ı ibret ve ittisaf hususiyetleri olduğunu kaydettikten sonra avını yemeyip sahibine getirmesi ve pis şey yemeyip temiz et yemesi o cümledendir. Mevzumuzla ilgili olan bir hususiyeti de uykucu bir mahlûk olmasıdır.

332 Ümmü Zer'i, şârih Aynî Ükeymil b. Sâide el-Yemeniyye'dir diye bildiriyor.

333 Kavis içindeki bu ziyade Nesâî ile Taberânî'nin rivayetlerinden alınmıştır.

334 Hadis metnindeki Hattî kelimesi Hatta mensup mızrak demektir. Hat, Bahreyn eyaletinin sahil kısmına derler. Mızrağı ile meçiyle meşhurdur. Bazıları da Hindistan'dan gelip orada satıldığından oraya nisbet olunduğunu bildirmişlerdir.

1818

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَلَا تَأْذَنَ فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدَّى إِلَيْهِ شَطْرُهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Bir kadına zevci yanında hazır (ve mukim) iken onun rızası olmadıkça (nâfile olarak) oruç tutmak helâl olmaz. Yine bir kadın kocasının meskenine onun izni olmadıkça kimsenin girmesine müsaade edemez. Yine bir ev kadını kocasının izni olmaksızın aile nafakasından (âdetten fazla) sarfederse, fazla sarfiyatın yarısı zevce eda olunur." {B5195 Buhârî, Nikâh, 87.}

İZAHI

Bu hadis üç hükmü ihtiva etmektedir:

1. Kadının zevci yanında iken oruç tutmasının helâl olmadığı hükmüdür. Hadisin bu fıkrası Ebû Dâvûd rivayetinde (ramazandan başka bir gün) diye takyid edilmiş bulunduğundan hadisteki hürmet nâfile orucuna ait olur. Buna tercümemizde işaret ettik. Erkeğin kadının yanında bulunması, seferde değil mukim iken demek olduğundan, bu da tercümede gösterildi. Binaenaleyh kocası seferde bulunan kadın oruç tutmakta serbesttir. Kocasının rızasına lüzum yoktur. Hadisteki, "*Helâl olmaz*" kaydına bakarak Hanefî mezhebi fukahası bu nehyi tahrîme hamlederek, "Zevci yanında bulunan kadına onun müsaadesi olmadan nâfile oruç tutmak haramdır" demişlerdir. Bazı Şâfiî fukahası da mekruh olduğunu kabul etmişlerdir.

2. Zevcin izni olmadan zevcin meskenine kadının misafir kabul etmemesi hükmüdür. Bu misafir yalnız erkeğe münhasır değildir. Zevcin gelmesini istemediği kadın da böyledir. Binaenaleyh zevcin meskenine erkek olsun, zevcin hoşlanmadığı kadın olsun girmesine müsaade etmek hakkını kadın haiz değildir. Sebebi de fena şüpheyi ve kıskançlığı icap etmesindendir. Ancak zarurete müstenit sebepler istisna teşkil eder. Meselâ müstecir bulundukları evin sahibinin bir lüzum üzerine evi görmeye gelmesine, yahut evin misafire mahsus bekleme odasına girmesine müsaade etmesi.

3. Hadiste, "*Kadın aile azığından, zevcin izni olmadan fazla infak etmiş olursa, bunun yarısı zevce eda olunur*" buyuruluyor. Hadisin bu fıkrası burada mücmel ve muhtasar rivayet olunmuştur. "Kitâbü'l-Büyû'"daki rivayeti daha açıktır ve şöyledir: "*Kadın, kocasının kazancından, onun izni olmaksızın, fukarayı nafakalandırırsa, bunun yarı ecri zevce ait olur.*"[335] Buharî'nin "Kitâbü'z-Zekât"ta rivayet ettiği Hazret-i Âişe hadisi ise bundan daha açıktır. Bu rivayete göre şöyle buyurulmuştur: "*Ev kadını evinin taamından israf etmeyerek* (örf ve âdete göre ailesine, misafirlerine) *infak ve ikram ederse onunla me'cûr olur. Bu malı kazandığı için de zevce, muhafaza ettiği için de hizmetçiye bir o kadar sevap verilir. Bunlardan bazısının ecir ve sevabı, öbürlerinin sevabından hiçbir şey eksiltmez.*"[336]

Erkeğin kazancından kadının sûret-i tasarrufu, aile haklarına, aile dirlik ve düzenliğine ait en mühim meselelerdendir. Bu tasarruf keyfiyetinin yukarıdaki rivayetlerde bildirilen şürût ve kuyûd hududunu tayin etmek de en lüzumlu içtimaî meselelerdendir. Bu hususa dair incelemelerimiz bu eserimizde 704 numaralı hadisin izahında geçti. Oraya bakınız.

---

335 {B2066 Buhârî, Büyû', 12.}
336 {B1425 Buhârî, Zekât, 17.}

1819

•.•.•

عَنْ أُسَامَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ قُمْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَإِذَا عَامَّةُ مَنْ دَخَلَهَا الْمَسَاكِينُ وَأَصْحَابُ الْجَدِّ مَحْبُوسُونَ غَيْرَ أَنَّ أَهْلَ النَّارِ قَدْ أُمِرَ بِهِمْ إِلَى النَّارِ وَقُمْتُ عَلَى بَابِ النَّارِ فَإِذَا عَامَّةُ مَنْ دَخَلَهَا النِّسَاءُ.

TERCÜMESİ

Üsâme b. Zeyd radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Cennet kapısının üstünde oturdum. Bir de gördüm ki (sorgusuz) cennete girenlerin çoğu fakirlerdir. Mal sahipleri zenginlerse, bunların cehennemlik olanlarından başkaları (cennet kapısının önünde, yahut ârafta hesap için) hapis ve tevkif olunmuşlardır. Zenginlerin (fukara hakkını vermeyen) ehl-i nâr olanları ise cehenneme konulmaları önce emrolunmuştu. Cehennem kapısının önünde de durdum. Bir de baktım ki cehenneme gidenlerin çoğu kadınlardır." {B5196 Buhârî, Nikâh, 88.}

1820

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا خَرَجَ أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فَطَارَتِ الْقُرْعَةُ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا كَانَ بِاللَّيْلِ سَارَ مَعَ عَائِشَةَ يَتَحَدَّثُ فَقَالَتْ حَفْصَةُ أَلَا تَرْكَبِينَ اللَّيْلَةَ بَعِيرِي وَأَرْكَبُ بَعِيرَكِ تَنْظُرِينَ وَأَنْظُرُ فَقَالَتْ بَلَى فَرَكِبَتْ فَجَاءَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى جَمَلِ عَائِشَةَ وَعَلَيْهِ حَفْصَةُ فَسَلَّمَ عَلَيْهَا ثُمَّ سَارَ حَتَّى نَزَلُوا وَافْتَقَدَتْهُ عَائِشَةُ فَلَمَّا نَزَلُوا جَعَلَتْ رِجْلَيْهَا بَيْنَ الْإِذْخِرِ وَتَقُولُ يَا رَبِّ سَلِّطْ عَلَيَّ عَقْرَبًا أَوْ حَيَّةً تَلْدَغُنِي وَلَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقُولَ لَهُ شَيْئًا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir sefere çıkmak istediğinde kadınları arasında kura çekerdi. Bir sefer de kura Âişe ile Hafsa'ya isabet etti. Resûlullah gece olunca Âişe'nin mahfesine biner ve onunla görüşerek yol alırdı. Bir gün Hafsa, Âişe'ye, "Bu gece sen benim deveme binsen, ben de senin devene binsem, sen görmediğin menâzırı görürsün. Ben de görmediğim yerleri görmüş olurum" dedi. Âişe, "Pekâlâ" diye muvâfakat etti. Bunun üzerine Hafsa, Âişe'nin devesine bindi. Resûlullah, Âişe'nin devesine geldi. Halbuki onda Hafsa bulunuyordu. Hafsa'ya selâm verdi. Sonra yola devam etti. Nihayet bir durak yerinde indiler. Bu suretle Âişe, Resûlullah'ı kaybetmişti. Durak yerinde indiklerinde Âişe (teessüründen intihara tasaddî edip) iki ayağını izhir otlarının[337] arasına sokarak, "Rabbim! Bana akrep yahut yılan musallat et de beni soksun. Ben Resûlullah'a bir şey söylemeye muktedir olamayayım" diye dua etti. {B5211 Buhârî, Nikâh, 98.}

---

337 İzhir "kokulu bir ot"tur. Bu otun arasında ekseriyetle hevam ve haşerat bulunduğu bildiriliyor.

1821

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ وَلَوْ شِئْتُ أَنْ أَقُولَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ وَلٰكِنْ قَالَ السُّنَّةُ إِذَا تَزَوَّجَ الْبِكْرَ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan (rivayet eden Ebû Kılâbe) demiştir ki: İsteseydim aşağıdaki hadisi قال النبي صلى الله عليه وسلم "Kāle'n-nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem" di(ye merfûan rivayet ede)rdim. Lâkin Enes b. Mâlik (sünnet tabiriyle) şöyle rivayet etmişti: Sünnet olan (bir kişi dul üzerine) bâkir bir kızla evlendiğinde (nöbete tâbi olmayarak) yedi gün onun yanında ikamet edebilirdi. (Sonra nöbet tayin olunurdu). (Bâkir üzerine) seyyîb bir kadınla evlenirse onun yanında üç gün kalmak hakkını haizdi. {B5213 Buhârî, Nikâh, 101.}

İZAHI

Her şeyden önce bu hadisin rivayet ilmi bakımından ilk defa tesadüf ettiğimiz rivayet şeklini izah edeceğiz: Hadisin isnadı *Tecrîd* metninde ihtisar için bırakılmış bulunduğundan *Tecrîd*'deki, عن أنس رضي الله عنه قال (an Enes'in radıyallahu anhu kāle) ibaresinde bulunan قال (kāle) kelimesindeki zamirin mercii "*Enes*"tir sanılır, halbuki öyle değildir. Belki Enes b. Mâlik'in râvisi Ebû Kılâbe'dir. Ya da Ebû Kılâbe'nin râvisi olan Hâlid el-Hazzâ'dır. Biz tercümede birinciyi gösterdik. Çünkü Ebû Kılâbe, Enes'in birinci râvisidir. Hadisin bu suretle sevkine göre Ebû Kılâbe diyor ki: Ben hadisi, hadis rivayetinde mûtat olan şekle göre, عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم (an Enes ani'n-nebiyyi "sallallahu aleyhi ve sellem") diye merfûan rivayet etmedim. قال السنة (kāle es-sünnetü... –Enes der ki: sünnet olan...) diye rivayet ettim. Çünkü Enes b. Mâlik (sünnet) tabiriyle rivayet etmişti. Benim için telakki ettiğim lafzı muhafaza ederek aynen nakletmek gerekti.[338] Nevevî der ki: Ebû Kılâbe'nin, "İsteseydim قال النبي (kāle'n-Nebî) diye rivayet edebilirdim" sözü bu hadisin isnadının Resûlullah'a yükseldiğini ifade eder. Çünkü rivayet ilmi bakımından sahâbî olan râvinin, "Sünnet olan şudur, şu iş sünnet cümlesindendir" tabiri, hüküm cihetiyle قال النبي (kāle'n-Nebî= "Peygamber dedi ki") kuvvetindedir. Şu halde Nevevî'nin dediği veçhile mevzumuz olan hadis de merfû hadis demek olur. Şu kadar ki قال النبي (kāle'n-Nebî) lafzan "Sünnet olan şudur" tabiri ictihaden merfû olur.

Bu hadisi Buhârî, iki tarik ile ve farklı iki metin ile iki babında rivayet etmiştir. Tercümemizde kavis içindeki ziyadeleri bu babların unvanlarıyla *Tecrîd'e* geçmeyen rivayet tarikinden naklederek gösterdik.

---

338 Bu münasebetle rivayet âlimlerinin Peygamberimizin hadislerini zabt ve naklederken metinlerin lafızlarına da ihtimam ettiklerini kaydetmek isteriz. O derece ihtimam ki râvi meselâ قال النبي (kāle'n-Nebî) diye rivayet ettiyse bunu dahi aynen muhafaza edip bunun yerine قال رسول الله (kāle Resûlullah) tabîriyle nakletmemişlerdir. Mâna cihetiyle hadis nakli, –nâkil âlim olmak şartıyla– câizdir. Fakat lafız ve mâna cihetiyle menkul olandan kuvvetçe aşağıdır.

1822

•.•.•

عَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ لِي ضَرَّةً فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ إِنْ تَشَبَّعْتُ مِنْ زَوْجِي غَيْرَ الَّذِي يُعْطِينِي فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسِ ثَوْبَيْ زُورٍ.

TERCÜMESİ

(Zâtünnitâkayn) Esmâ radıyallahu anhâdan şöyle rivayet olunmuştur: Bir kadın (Esmâ'nın kendisi), "Yâ Resûlellah! Benim eşim var. (Kadınlık gayretiyle) kocam (Zübeyr')in bana vermediği şeyi (verdi diye) zevcimden yana eşime gösteriş yapsam bana günahı var mıdır?" diye sordum. Resûl-i Ekrem, "Verilmemiş bir şey ile süs satmak, yalandan iki elbise giymek gibidir" buyurmuştur. {B5219 Buhârî, Nikâh, 107.}

İZAHI

Bu hadiste Resûl-i Ekrem'in sözü, المتشبع بما لم يعط كلابس ثوبي زور cümlesidir. متشبع karnı açken tokluk göstermek, züğürtken zenginlik satmak mânasınadır. ثوبي زور da yalancı iki elbise demektir ki bir gömleğin koluna başka bir kumaştan ikinci bir kol eklenerek iki kat gösterilen elbisedir. Mâlik olmadığı nüfuz ve servet, ilim ve faziletle tefâhür eden kişi, böyle yalandan iki kat elbise giyen kalpazana teşbih olunur ki ilim, servet, fazilet sahtekârları hakkında söylenilen ve yüksek bir belâgatı ihtiva eden bir meseldir.

1823

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللّٰهِ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur. Allah Tebâreke ve Teâlâ (her şeyden ulu ve yüce Allah) müminler hakkında gayret ve hamiyet gösterir (hayır ve saadet diler) ve Allah Teâlâ'nın gayreti, Allah'ın haram kıldığı fena şeyleri müminin işlememesi içindir. {B5223 Buhârî, Nikâh, 108.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi "Gayret" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu kelimenin Allah Teâlâ'ya ve insanlara nisbetle mânası başka başkadır. İnsanlar arasındaki "gayret" kadının kocası üzerindeki, kocanın da karısı hakkında duyduğu şiddetli heyecandır ki nefsin bu nevi infial ve teessürünü dilimizde "kıskançlık" kelimesiyle ifade ederiz. Gayesi de kıskanç kadının kocasını, kocanın da kadınını kötülükten esirgemesidir. Nasıl ki müellif Buhârî "gayret"in bu mânaya delâletini ifade ve izah etmek için Mugīre b. Şu'be'den şu hadisi rivayet ediyor: Bu rivayete göre ensardan Benî Sâide'nin reisi Sa'd b. Ubâde, "Eğer karımın yanında (yabancı) bir erkek görsem onu kılıcımın geniş yüzü ile değil, keskin tarafı ile vurur öldürürüm" demiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem de, "*Sa'd b. Ubâde'nin bu gayret ve hamiyetine taaccüb mü ediyorsunuz?* (Şaşmayınız.) *Çünkü biz* (ben) *Sa'd'dan daha kıskancım. Allah Teâlâ da benden kıskançtır!*" buyurmuştur.[339]

Buhârî'nin yine bu babında Hazret-i Âişe'den bir rivayetine göre Resûl-i Ekrem, "*Ey Muhammed ümmeti! Bir mümin kulun veya kadının zinâkârlığı üzerine Allah Teâlâ derecesinde kimse gayretli ve hamiyetli değildir*" demiştir.[340]

Şu kadar ki Cenâb-ı Hak asabî teheyyüçten, ruhî infial ve teessürden münezzeh olduğu için Allah Teâlâ'ya nisbet olunan gayretle insanlardaki teessür ve infialin lâzımı olan Allah'ın kullarına merhameti ve hayır, saadet dilemesi mânası kastolunur ki tercümemizde kavis içinde bu mânaya işaret ettik. Görülen herhangi bir fenalığa, bir zulme karşı dilimizdeki, "gayret-i ilâhiyye" sözünün mânası budur, gayretin lâzımıdır.

---

339 {Buhârî, Nikâh, 108 (bab başlığı).} Sa'd b. Ubâde, Akabe Biatı'nda Hazrecîler'den Benî Sâide'nin nakibi olarak bulunmuştur. Bedir Harbi'nden itibaren bütün gazâlara iştirak etmiştir. Mekke'nin fethi günü Hazrecîler'in bayrağını Peygamberimiz Sa'd'a vermişti (oraya bakınız) (bk. 1151. hadis).

340 {B5221 Buhârî, Nikâh, 108.}

1824

•.•.•

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ ﵂ قَالَتْ تَزَوَّجَنِي الزُّبَيْرُ وَمَا لَهُ فِي الْأَرْضِ مِنْ مَالٍ وَلَا مَمْلُوكٍ وَلَا شَيْءٍ غَيْرِ نَاضِحٍ وَغَيْرِ فَرَسِهِ فَكُنْتُ أَعْلِفُ فَرَسَهُ وَأَسْتَقِي الْمَاءَ وَأَخْرِزُ غَرْبَهُ وَأَعْجِنُ وَلَمْ أَكُنْ أُحْسِنُ أَخْبِزُ وَكَانَ يَخْبِزُ جَارَاتٌ لِي مِنَ الْأَنْصَارِ وَكُنَّ نِسْوَةَ صِدْقٍ وَكُنْتُ أَنْقُلُ النَّوَى مِنْ أَرْضِ الزُّبَيْرِ الَّتِي أَقْطَعَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى رَأْسِي وَهِيَ مِنِّي عَلَى ثُلُثَيْ فَرْسَخٍ فَجِئْتُ يَوْمًا وَالنَّوَى عَلَى رَأْسِي فَلَقِيتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَدَعَانِي ثُمَّ قَالَ إِخْ إِخْ لِيَحْمِلَنِي خَلْفَهُ فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أَسِيرَ مَعَ الرِّجَالِ وَذَكَرْتُ الزُّبَيْرَ وَغَيْرَتَهُ وَكَانَ أَغْيَرَ النَّاسِ فَعَرَفَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنِّي قَدِ اسْتَحْيَيْتُ فَمَضَى فَجِئْتُ الزُّبَيْرَ فَقُلْتُ لَقِيَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَعَلَى رَأْسِي النَّوَى وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَأَنَاخَ لِأَرْكَبَ فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ وَعَرَفْتُ غَيْرَتَكَ فَقَالَ وَاللّٰهِ لَحَمْلُكِ النَّوَى كَانَ أَشَدَّ عَلَيَّ مِنْ رُكُوبِكِ مَعَهُ قَالَتْ حَتَّى أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَ ذٰلِكَ بِخَادِمٍ يَكْفِينِي سِيَاسَةَ الْفَرَسِ فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَنِي.

TERCÜMESİ

Ebû Bekir'in kızı Esmâ radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Zübeyr b. Avvâm benimle evlendi. O zaman Zübeyr'in yeryüzünde mal namına, köle ve câriye namına, hulâsa dünyalık olarak su çekilen deve ile atından başka bir şeyi yoktu. Atının otunu, yemini de ben bulup verirdim, ben sulardım. Su kırbasını (söküldüğünde) ben dikerdim. Ben hamur yoğururdum. Yalnız ekmek yapmayı beceremezdim. Onu da ensardan komşularım kadınlar yapıverirlerdi. Bunlar (komşuluk hakkını gözeten) iyi kadınlardı. Sonra Resûlullah, Zübeyr'e bir miktar hurmalık ayırıp vermişti.[341]

Ben Zübeyr'in bu hurmalığından (deveye yedirmek için) başımın üstünde hurma çekirdeği taşırdım. Bu hurmalık, meskenimden 1 fersahın üçte ikisi uzaklıkta idi.[342] Yine böyle bir gün başımda hurma çekirdeği yüklü olarak evime gelirken (yolda) Resûlullah'a kavuştum. Yanında ensardan birtakım kimseler vardı. Resûlullah beni çağırdı. Sonra beni arkasında terkisine almak için devesine, "ıh, ıh" dedi.[343] Fakat ben erkeklerle beraber yolculuk etmekten utandım. Aynı zamanda Zübeyr'i ve onun kıskançlığını hatırladım. Çünkü Zübeyr halkın en kıskancı idi. (Ben Peygamber'in davetine icabet edemeyince) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem benim utandığımı anladı ve devesini sürüp gitti. Zübeyr'in yanına geldiğimde ona, "Bu gün Resûlullah başımda hurma çekirdeği yüklü olarak bana rastladı. Yanında ashabından bir cemaat de vardı. Beni bindirmek için devesini çökertmek istedi. Fakat ben utandım. Aynı zamanda senin kıskançlığını da hatırladım" dedim. Bunun üzerine Zübeyr, "Vallahi senin hurma çekirdeği yükün bana Resûlullah ile beraber deveye binmenden daha güç oldu" dedi. Râvi Esmâ der ki: Bu aile yükünü Ebû Bekir at seyisliği edecek bir hizmetçi gönderinceye kadar çektim. Babam (hizmetçi göndermekle) sanki beni câriyelikten âzatlamıştı. {B5224 Buhârî, Nikâh, 108.}

---

341 Resûlullah'ın Zübeyr'e ihsan buyurduğu bu hurmalık Benî Nadîr tehcir edildikten sonra Allah Teâlâ'nın fey' olarak Resûl-i Ekrem'e tahsis buyurduğu Benî Nadîr hurmalıklarından ayrılmış bir parça idi. Zübeyr'in bu hurmalığa nâil olması, Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicretinin ilk zamanlarında idi.

342 1 fersah 3 mil, 1 mil 4000 hatve olduğuna göre 1 fersahın üçte ikisi 8000 hatve eder.

343 Resûl-i Ekrem'in Esmâ'yı devesine bindirmek istemesi müşârün ileyhâ mahremi olduğu içindir. Çünkü Esmâ'nın kız kardeşi Âişe, Resûl-i Ekrem'in nikâhında idi. İslâm tarihinde Zâtünnitâkayn diye anılan Esmâ'nın yüksek hayatını mütalaa için bu eserimizde 675 numara ile tercüme ettiğimiz Esma hadisine bakınız ve 816, 851 numaralarla tercümeleri geçen rivayetlerini de okuyunuz. Zâtünnitâkayn unvanının sebeb-i tesmiyesi için de bakınız (1250. hadis).

1825

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنِّي لَأَعْلَمُ إِذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً وَإِذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضْبَى قَالَتْ فَقُلْتُ مِنْ أَيْنَ تَعْرِفُ ذٰلِكَ فَقَالَ أَمَّا إِذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً فَإِنَّكِ تَقُولِينَ لَا وَرَبِّ مُحَمَّدٍ وَإِذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضْبَى قُلْتِ لَا وَرَبِّ إِبْرَاهِيمَ قَالَتْ قُلْتُ أَجَلْ وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ مَا أَهْجُرُ إِلَّا اسْمَكَ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre şöyle demiştir: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana, “Ey Âişe! Benden memnun olduğun zamanı ve bana karşı gazaplı bulunduğun vakti pek iyi anlarım” buyurdu. Âişe der ki: Ben de, “Yâ Resûlellah! Bunu nasıl bilirsin?” diye sordum. Resûl-i Ekrem şöyle cevap verdi: “Benden razı ve memnun olduğunda (ve bir şey inkâr ederken) لاو رب محمد “Muhammed’in rabbi hakkı için öyle değildir” dersin. Bana karşı asabî olduğun zaman da, لاو رب إبراهيم “İbrâhim’in rabbi hakkı için öyle değildir” dersin[344] (adımı anmazsın). Âişe der ki: Ben de, “Evet yâ Resûlellah! Vallahi öyledir. Fakat ben (asabî halde) yalnız sizin adınızı bırakırım. (Sevginizse gönlümde yaşar)” diye saygımı arzettim. {B5228 Buhârî, Nikâh, 109}

---

344 Hazret-i Âişe’nin peygamberler arasından İbrâhim aleyhi’s-selâmın ismini intihab etmesi Peygamberimizin ve tevhid dininin büyük babası olması cihetiyledir ki bu intihab, Hazret-i Âişe’nin yüksek fetânet ve zekâsının bir burhanıdır.

1826

•.•.•

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِيَّاكُمْ وَالدُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يَا رَسُولَ اللهِ أَفَرَأَيْتَ الْحَمْوَ قَالَ الْحَمْوُ الْمَوْتُ.

TERCÜMESİ

Ukbe b. Âmir radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (bir hutbesinde), "Ashabım! (Yanında mahremi bulunmaksızın) kadınların yanına girmekten sakınınız" buyurmuştur. Bunun üzerine ensardan biri, "Yâ Resûlellah! Ya erkek akrabasına ne dersiniz?" diye sordu. Resûlullah, "Onlarla halvet ölümdür" buyurdu. {B5232 Buhârî, Nikâh, 112}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî **a)** yanında nikâh geçmez mahremi bulunmayan bir kadınla bir erkeğin bir arada yalnız bulunması, **b)** kocası evde yokken bir kadının yanına girilmesi câiz olmadığına dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu unvanın ihtiva ettiği iki hükümden birincisi yukarıdaki Ukbe hadisinin sarâhatinden anlaşılmaktadır. İkinci hüküm de hadisin delâletinden istinbat olunmuştur. Yalnız izaha muhtaç olan bir ciheti ensardan bir zatın suali ve Resûl-i Ekrem'in cevabıdır. Şöyle ki: Resûl-i Ekrem, "*Yanında mahremi bulunmayan bir kadının yanına bir erkeğin girip yalnız bulunmalarından sakınınız!*" buyurunca, "Yâ Resûlellah! Ya zevcin yakın erkek akrabasına ne buyurulur? Bunlar da gelinlerinin ve yengelerinin yanına yalnız giremeyecekler mi?" diye sorulmuştur. Hadis metninde (hamiv) lafzıyla sorulan bu suali tayin için bu lafzın medlûlünü tayin etmek icap eder. Lugat kitaplarına bakıldığında ilk önce bu kelimenin erkeğin babası ve kadının kayınbabası demek olduğu görülür. Tirmizî de böyle demiştir. Fakat Müslim'in Leys b. Sa'd'dan rivayetine göre erkeğin kardeşi ile buna benzer akrabasıdır. Nevevî hamivi daha açık izah edip der ki: "Hadisteki hamivden murat zevcin baba ve büyük babasıyla oğullarından başka akrabasıdır. Zevcin babası, büyükbabası, oğulları zevcenin mahremleridir. Baba ve büyükbaba ile gelinin yalnız başlarına bir arada oturmaları, yine böyle üvey evlâtlarıyla üvey annenin halvetleri câizdir. Zevcin bunlardan başka halvet sahih ve câiz olmayan akrabasının da taaddüdü, "zevcin erkek kardeşi, kardeşinin oğulları, amcası, amcasının oğulları, kız kardeşinin oğulları ve bunların emsali –zevce nikâhlı olmasa– tezvicleri helâl olan akrabası olduğunu" bildirir. Nevevî devam edip der ki: "Halk bu hususta kolaylık iltizam ederek kardeşle kardeş karısının bir arada yalnız bulunabilmeleri âdet olmuştur. İşte bu hayatı, Resûlullah mevte teşbih etmiştir."

Hadis metnindeki Peygamber efendimizin, الحمو الموت vecizesinin mânası, "Zevcin babası, büyükbabası ve oğulları ki mahremleridirler, bunlardan başka akrabasıyla zevcenin bir arada halveti ölüme ve aile felâketine müeddî olur demektir ki suizan ve kıskançlık gibi birtakım sebeplerle nice ailelerin yıkıldığı görülmüştür."

1827

•.•.•

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَا تُبَاشِرِ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنْعَتَهَا لِزَوْجِهَا كَأَنَّهُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا.

TERCÜMESİ

İbn Mesʿûd radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Kadın kadına mübâşeret etmesin (çıplak sürtmesin), sonra kocasına öbür kadını –kocası ona bakıp görüyorcasına– vasıf ve tarif eder (de bir fenalığa sebep olur)." {B5241 Buhârî, Nikâh, 119.}

İZAHI

Hadis metnindeki "mübâşeret" kelimesini *Râgıb* ve *Buhârî* şârihleri, iki kadının bir çarşaf, bir yorgan içinde birbirlerine tenleriyle dokunmaları ve sürünmeleri diye tarif ettiklerinden tercümemizde bu mânaya işaret ettik. Kābisî der ki: Bu hadis kendisiyle mefâsidden en iyi korunulan haberler cümlesindendir. Eğer kadın zevcine temas ettiği kadının güzelliğini tarif ve tavsif ederse, zevci o kadının hüsnüânına aldanarak kendisini boşayıp onu alması, hatta evli ise kocasından boşanmak çarelerini araması umulur ki bütün bunlar kadının kadına mübâşeretinin tevlid ettiği aile felâketleridir.

1828

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَطَالَ أَحَدُكُمُ الْغَيْبَةَ فَلَا يَطْرُقْ أَهْلَهُ لَيْلًا.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Sizden biri aileden ayrılığını uzattığı zaman evine gece vakti ansızın gelmesin.” {B5244 Buhârî, Nikâh, 121.}

1829

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِذَا دَخَلْتَ لَيْلًا فَلَا تَدْخُلْ عَلَى أَهْلِكَ حَتَّى تَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ وَتَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ.

TERCÜMESİ

Yine Câbir b. Abdullah radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "(Ey Câbir! Medine'ye) gece vardığında hemen ailenin yanına (baskın yapar gibi ansızın) girme (ibtidâ geldiğini duyur). Tâ ki zevcinden uzak düşen kadın ustura tut(up temizlen)sin ve dağınık saçlarını tarasın." {B5246 Buhârî, Nikâh, 122.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisler için açtığı babın unvanında uzun seferden dönen erkeğin, karısının yanına gece vakti ansızın varmamasının sebebini bildirerek diyor ki: Gece vakti habersiz baskın yapar gibi varış, zevcin uzun zaman gaybûbeti sırasında karısının hıyanetinden korkusunu ve şüphesini iş'âr eder ki doğru değildir. Nasıl ki müellifin "Hac" bahsinde geçen bir rivayet tarikinde yine Câbir b. Abdullah'ın rivayetine göre Peygamber efendimizin şairi Abdullah b. Revâha uzun bir seferden döndüğünde geceleyin evine gelmişti. Bir kadın da o sırada karısının saçını tarıyordu. Gece karanlığında onu erkek sanarak kılıncını çekip kadının üzerine yürümüştü. Fakat yanlış hareketini anlayarak bir facianın önüne geçilmişti. Bu vâkıa Resûl-i Ekrem'e arzolunduğunda Resûl-i Ekrem uzun seferden dönen kişinin gece vakti ailesinin yanına girmesini yasak etmiştir.

Müellif Buhârî bu unvanında bu yasağın ikinci bir sebebine de işaret ederek, "Gece ansızın gelmek kadının ufak tefek kusurunu aramak demek olduğu için" doğru değildir diyor. Az çok her ailede görülen bir haldir ki aile reisi seferde bulunduğu günlerde ev kadını evin nizam ve intizamına o kadar ihtimam etmez, kendi durumu ile de gereği gibi meşgul olmaz. Erkek gece habersiz çıkagelince evin nizamsızlığından, kadının bu dağınık vaziyetinden müteessir olabilir. Bu cihetle Resûl-i Ekrem efendimiz Câbir'le beraber bir seferden döndüğünde ona, "*Ey Câbir! Medine'ye varınca hemen evine gitme, gidersen karının yanına girme! Varsın kadın saçını, başını düzlesin, temizlensin, sonra yanına gir!*" buyurmuştur.

KİTÂBÜ'T-TALÂK

كِتَابُ الطَّلَاقِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap talâka dair hükümlerin istinad ettikleri hadisleri muhtevidir.

Talâk, lugatta "herhangi bağlı bir şeyin bağını çözmek" mânasınadır. İslâm hukukuna göre tatlîk mânasına bir isimdir. Tatlîk de "nikâh bağını çözüp salıvermektir" ki dilimizde "boşamak" tabir olunur. İslâm şeriatı zaruret zamanında talâkı bir mahlas-ı hukukî olarak kabul etmiş ve bu hakkı zevcin eline vermiştir. Binaenaleyh talâk şer'an mubahtır, helâldir. Fakat en menfur bir helâldir. Bir hadis-i şerifte Peygamber efendimiz talâkı, "*Allah'ın buğz ve adâvetini mûcip bir helâldir*" diye tarif buyurmuştur.[345] Diğer bir hadiste, *"Nikâhlanıp çiftleşiniz ve evleniniz, fakat kurduğunuz bu aile yuvasını talâk ile yıkmayınız! Onun tarrâkasından arş-ı ilâhî titrer*" buyurmuştur.[346] Yine bir hadiste Peygamber efendimiz, "*Kadınlarınızı ancak zina töhmetiyle boşayabilirsiniz*" buyurmuştur.[347] Yine bir hadiste Resûl-i Ekrem, "*Talâk üzerine yemin –ki 'şöyle yaparsam karım boş olsun' gibi sözlerle– ancak münâfık olan kişi yemin eder*" demiştir.[348]

Bunlar ve bunların benzeri birçok hadisle fezâhati bildirilen talâka yalnız mübrim bir zaruret üzerine müsaade olunmuştur ki bu zaruretin başında kadının aile namusunu kirletmesi fezîhası gelir.

Erkek melek değil ya, onun da fezâhati ve geçimsiz halleri olabilir; buna karşı da kadının fesh-i nikâh hakkı vardır. Şu farkla ki kadın bu hakk-ı feshini, erkeğin talâk hakkını kullandığı gibi bizâtihi kullanamaz. Hâkim vasıtasıyla istimal eder. Fakat İslâm hukuku bu hakk-ı feshi erkek için de tanımıştır. Şu halde talâk, erkek için fazla ve hâkimin hükmüne muhtaç olmaksızın mutlak bir hak olarak kalıyor. Bu sebeple asr-ı hâzır medenî hukukunda zevc için hakk-ı talâk kabul edilmemiştir. İslâm hikmet teşrîine dair müellefatta erkeğin hakk-ı talâkı haiz olması hususunda deniliyor ki, "Kadının erkeğe nisbetle içtimaî durumu çok naziktir. Kadının namusuyla, ismetiyle ilgili öyle vâkıalara tesadüf olunur ki bunları, fesh-i nikâh için erkeğin mahkeme kapılarına götürmesi kadının müstakbel hayatı için çok tehlikelidir. Yeni bir aile kurmasını imkânsız bir hale sokar. Bu tehlikeli vaziyeti önlemek için İslâm hukuku –her türlü fenalığa rağmen– talâkını kabul etmiştir.

"Talâk hakkı kadın için de kabul edilerek iki taraf arasında niçin adalet temin edilmemiştir?" sualine karşı da kadının fıtraten serîü'l-infiâl olması, gebelik ve aybaşı rahatsızlıklarında bu infial ve teessürünün daha ziyadeleşmesi sebebiyle hakk-ı talâkın kadın elinde suiistimale daha ziyade müsait olacağı suretinde cevap veriliyor ki bu da şâyân-ı ehemmiyet bir mütalaadır. Hatta kadının elinde böyle bir hak olmadığı halde erkeğin elindeki bu haktan, teessür zamanında istifade etmek isteyerek zevcine, "Artık beni bırak" dedikleri vâkidir. Bunun için Resûl-i Ekrem, "*Aile geçimsizliği şiddetlenip de ayrılık bir zaruret haline gelmedikçe bir kadın zevcinden talâkını isterse, ona cennet kokusu haram olur*" buyurmuştur.[349] Birtakım huysuz erkeklerin ve bilhassa aile kurumunun dinî ve millî kutsiyetini anlamayan şehvet düşkünlerinin ellerinde vesîle-i mefsedet olduğu muhakkak olmakla beraber yukarıda bildirildiği üzere kadının müstakbel hayatı namına mahkeme huzurunda teşhiri câiz olmayan hususlarda talâk bir mahlas-ı hukukî olarak kabul edilmiştir.

Bununla beraber İslâm câmiası içinde talâk vâkıalarının çoğalması en büyük içtimaî âfetlerdendir. Cemiyetler ailelerden teşekkül ettiklerine göre, cemiyetlerin salâbet ve metanetleri aile kurumlarının sağlam, devamlı ve dayanıklı olmalarıyla mütenasip bulunur. Bir cemiyet içindeki aile yuvaları zamanın şiddetli fırtınalarına karşı ne kadar mukavemetli bulunursa, hey'et-i içtimaiye de o derece metin olur. Bu metaneti temin eden birinci şart, ailenin iki rüknü ve bu kutsal müesseseyi destekleyen iki direk olan karı koca arasında bu yuvayı ebedî yaşatmak kastı ve bunun yegâne istinatgâhı olan çiftler arasında içli sevgi ve saygıdır. Ailenin saadeti namına çiftlerin birbirleriyle hüsnümuâşeretleri ve aile nizamı dairesinde teâvün ve tesanütleri, aile namusunu temiz tutmaları, ailenin metanet ve rasâneti için vücudu muktazî en kesin şartlardır. وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً [350] kavl-i şerifi mûcibince aile içinde sevgi ve saygı, ailenin hüsnümuâşereti ve tahâreti, Allah'ın ihsan buyurduğu en büyük nimetler ve saadet nişaneleridir. Bu suretle ancak aile refah içinde yaşar. Cenâb-ı Hakk'ın, إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ [351] "*Ey müminler!* (Aile kurunuz), *fakir bulunuyorsanız* (korkmayınız), *Allah, fazl ü keremi* (hazinesi)*nden sizi ganî kılar*" vaadi mûcibince fakr ü ihtiyaç içinde kurulan aile yuvası, refah ve saadete kavuşur. Ebû Dâvûd'un Urve'den gelen bir rivayetine göre تزوجوا النساء فإنهن يأتين بالمال "*Kadınlarla evleniniz! Çünkü* (geçinecek) *mal ile beraber gelirler*" buyurulmuştur.[352] Bu bir hakikat ki her zaman gözlerimizin önünde tahakkuk eden sayısız örneğini görmekteyiz. Yine bu suretle ailenin küçük rukünleri yetişerek nesil devam eder ve Peygamberimiz'in, "*Ey ümmetim!* (Evleniniz ve çocuk, torun sahipleri olup) *neslinizi üreterek çoğalınız! Ben ümmetimin çokluğu ile iftihar ederim*"[353] emir ve teşviki mûcibince iftihar ettiği Muhammed ümmeti çoğalır.

Aile kurumunun izah ettiğimiz bu hayırlı maksat ve gayeleri gözetilmeyerek yalnız telezzüz ve teskîn-i şehvet arzusu üzerine kurulan aile müessesesi su üzerine atılmış binadan ibarettir ki bir rüzgârla yıkılmaya mahkûmdur. Bunun için İslâm aile hukukuna göre sırf cinsî bir iştiha kastıyla yapılan nikâh –bu maksat hafî olursa– kazâen câiz ise de diyâneten fâsiddir, çok sürmeden yıkılmaya mahkûmdur. Açıktan şart kılınırsa –müt'adan[354] ibaret olduğundan hem kazâen, hem diyâneten fâsiddir ve böyle bir nikâh ile zina arasında hiç fark yoktur. Taberânî'nin, Suheyb'den rivayetine göre Resûl-i Ekrem, *"Bir kimse yalnız tatmîn-i şehvet için nikâh eder, mehrini de vermezse, o kimse zinakâr bir mücrim olarak ölür"* buyurmuştur.[355] Yine böyle diğer bir hadis-i şerifte, لعن الله الذواقين والذواقات "*Sık sık kadın boşayan çeşnici erkeklerle sık sık koca değiştiren çeşnici kadınlara Allah lânet etsin!*" buyurmuştur.[356]

Ric'î olan talâk vâkıalarında, talâk ile kadın kocasından bütün bütün ve derhal ayrılmış da değildir. Kadın, kocasının diliyle, eliyle taarruzundan çekinmedikçe iddet müddeti olan üç ayın sonuna kadar aile yuvasında oturabilir. Açık bir geçimsizlik ve terbiyesizlikte bulunmadıkça bu, kadının hem hakkı hem de vazifesidir. Aynı zamanda erkek de karısını evinin bir kısmında oturtmakla mükelleftir. Talâk sûresinin 1. âyetinde bu hakikat şöyle bildiriliyor: *"Ey Peygamber* (ve ümmeti!) *Siz müslümanlar kadınlarınızı boşamak istediğinizde onları iddet müddetlerini gözeterek boşayınız ve bu müddeti sayınız,* (hesaplayınız) *ve rabbiniz olan Allah'tan korkunuz da onları evlerinden*[357] *çıkarmayınız, onlar da çıkmasınlar! Meğer ki açık bir hırçınlık yapıp gitmiş olalar.* (Bu suretle süknâ ve nafaka hakkını zâyi etmiş olurlar). *İşte talâk hakkındaki bu emirler Allah'ın tayin ettiği huduttur."*[358]

Mutallaka bir kadınla kocasının bir arada oturmaları, şüphesiz ki akd-i nikâhın ifade ettiği mülkiyetin iddet içinde bekasını ve devam etmekte olduğunu ifade eder. Bu cihetle erkek ile kadın aile yuvasında eskisi gibi oturmak ve birbirlerini görüp görüşmek hakkını haizdirler. Hatta bu üç aylık dargınlık –diyebileceğimiz bir nevi soğukluk– sırasında erkeğin karısına, "Hanımcığım, talâkımdan vazgeçtim, eski hayatımıza avdet edelim" gibi kavlen veya karısının elinden tutmak ve okşamak gibi fiilen müracaatı üzerine talâk ile hâdis olan bu soğukluk zâil olarak yeniden ve daha sevimli bir aile hayatı başlar[359] ve talâk tamamıyla zâil olur. İslâm hukukunda erkeğin karısına bu müracaatına –aile düzenliği namına– o kadar ehemmiyet verilmiştir ki kadın inat edip de erkeğin bu müracaatına muhalefet ederse, kadının muhalefetine ehemmiyet verilmeyip erkeğin müracaatına ve talâkın zevaline hükmolunmuştur. Ancak iddet müddeti olan üç ayın hitamındaki zevcin müracaatına itibar edilebilmek için kadının muvâfakati ve akd-i nikâhın yenilenmesi şarttır.

Görülüyor ki bu üç aylık iddet müddeti, bir taraftan kadının yüklü olup olmadığını tayine yaramakla beraber bir taraftan da yıkılmaya yüz tutan aile yuvasını desteklemeye mâtuf bulunuyor ve erkeğin ricʿati ve karısına müracaatı ile çiftlerin eski aile hayatlarına avdet etmeleri umuluyor. Bu cihetle iddet esnasında erkeğin cinsî arzusunu celbedip ricʿat ve müracaatını temin için kadının güzel giyinmesi ve tuvaletine ihtimam etmesi mendup ve müstahsendir.

Yine görüyoruz ki bu itibarla talâk, fesh-i nikâhtan tamamıyla farklıdır. Birincisi aile kurumunu teennî ile ve karı-kocanın kendi elleriyle düzeltici bir sistemdir. Öbürü mahkemelerde ve yâr, ağyâr karşıda, kirli çamaşırlar ortaya konularak tutulan kesin ayırıcı bir yoldur.

Üç aylık iddet müddeti bittikten sonra ailenin hukukî ve ahlâkî vaziyeti de Bakara sûresinin 231. âyetinde şöyle bildiriliyor: "*Kadınları boşadığınız, onlar da bekledikleri iddet müddetlerinin sonuna eriştikleri zaman* (bu iddet müddeti bitmeden) *hemen kadınlarınız*(a müracaat edip onlar)*ı güzel bir surette tutunuz ya da âdet veçhile serbest bırakınız ve haklarına tecavüz etmek ve zarar vermek maksadıyla onları tutmayınız!*[360] *Her kim böyle bir izrâr hareketinde bulunursa, muhakkak o kendisine zulmetmiş olur.*"[361]

Bu âyetin tercümesinde (bu iddet müddeti bitmeden) suretinde bir kayıt koyduğumuz iddet müddetinin hitamından sonra zevcin karısına müracaatı bizâtihi müessir değildir. Bunun muteber olması için kadının muvâfakati şarttır ve kadın muvâfakat ettiği surette yeni bir nikâh ile aile kurumuna girmiş olurlar. Bu da Bakara sûresinin 232. âyetinde şöyle bildiriliyor: "*Ey müminler! Kadınları boşadığınız, onlar da iddetlerini bitirdikleri vakit karı, koca aralarında mâruf ve meşrû bir surette uyuştuklarında* (ey veliler!) *erkeklerin kadınlarını yeniden nikâh etmelerine mani olmayınız.*"[362]

Şimdi bir de bu hususa dair Talâk sûresinin şu meâldeki 2. âyetini okuyalım: "*Mutallaka kadınlar iddetlerini doldurmaya yaklaştıklarında onları mâruf veçhile tutunuz yahut güzellikle ayrılınız. Kendilerinden adalet sahibi iki kimseyi de şahit tutunuz ve şehâdeti Allah için* (doğru) *ediniz.*"[363]

Şimdi karı koca birbirlerinden tamamıyla ayrılmış ve dün tüten bir aile ocağı bugün bütün bütün sönmüş bulunduğundan, ailenin iki rüknü olan karı koca teselliye muhtaç bir halde bulunuyorlar demektir ki Talâk sûresinde bu musibetzede çiftler şöyle teselli olunmuştur: وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ "*Her kim Allah'tan korkarsa, Allah ona* – düştüğü girîveden kurtulacak– *bir halâs yolu yaratır ve onu hatırından geçmeyen bir cihetten merzûk eder.*"[364]

Buraya kadar tercüme ve izah olunan talâka dair âyetlerde arza şayan mühim bir cihet vardır ki İslâm hukukunda talâkı mubah kılan bütün bu âyetlerde talâkın ricʿate mukārin olarak yani talâk ile talâkı bozan ricʿatin birlikte zikrolunmuş bulunmasıdır. Bu o demektir ki talâkın meşruiyeti zevc ile iddet esnasında karısına müracaat etmesiyle meşruttur. Bu ise aile kurumunun devamı namına pek büyük ehemmiyeti haizdir. Bu itibarla talâk, geçimsiz bir aile kadınına karşı ihtar mahiyetindedir. Bu ihtardan sonra zevc tarafından iddet içinde karıya müracaat edip aile dirliğinin eski haline iade edilmesi emrolunuyor. Kadın, üç kere tekrar edilen bu ihtarlardan mütenebbih olmadığı surettedir ki katʿ-i münasebet demek olan "bâin talâk" tahakkuk ediyor.

Buraya kadar devam eden izahatımızda görüldüğü üzere Kur'ân-ı Mübîn'in aile geçimine dair hukukî emirlerinden başka birtakım da ahlâkî vasiyet ve nasihatleri vardır. Bu hususta şerefvârit olan âyetleri de tercüme edeceğiz. Onların mütalaasından anlaşılacağı üzere bu âyetlerde gerek erkek, gerek kadın huysuzluk gösterdiklerinde hemen talâka, yahut fesh-i nikâh için mahkeme kapılarına müracaat edilmeyip ya doğrudan doğruya kendi aralarında, yahut her iki tarafın tayin edeceği hakemler mârifetiyle sulh olmaları tavsiye olunmuştur.

Her şeye takdimen Nisâ sûresinin 34. âyetinde veciz bir ifade ile tarif olunan aile kadınına ait şu iki cümleyi okuyalım, فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ "*En iyi aile kuran kadınlar, Allah'a ve kocalarına itaat ve muhabbet eden, Allah'ın tevfik ve inâyetiyle kocasının gıyabında* (onun malını, canını, namusunu) *muhafaza edenlerdir*"[365] Taberânî'nin Abdullah b. Selâm'dan sahih bir surette rivayetine göre Peygamberimiz de şöyle buyurmuştur: "*Kadınların hayırlısı yüzüne baktığın zaman seni mesrur eden, bir teklifte bulundukta onu kabul ve is'âf eden, bir de senin gıyabında malını, canını, namusunu muhafaza eden kadınlardır.*"[366]

Görülüyor ki bu âyet-i kerîmede ve tahşiye ettiğimiz hadîs-i şerifte aile geçiminin isnat ettiği başlıca iki mühimme tâlim buyurulmuştur ki: Allah'a ve kocasına itaat, gıyabında kocasını ve namusunu sıyânet. Bugün hayat sahasında gördüğümüz aile facialarına sebep olan kadınlar, Allah korkusu ve koca sevgisi duymayan, kocasının gıyabında kazancını gayri meşrû bir surette saçıp savuran ve aile döşeğini namussuzlukla kirleten kadınlardır. Bunun mukabilinde de bu seciyede erkeklerin sebebiyet verdiği facialar vardır.

Yine bu âyette erkeklerin itaatsiz kadınlarına karşı sûret-i hareketleri şöyle tâlim buyuruluyor: "*Ey erkekler kadınlarınızın itaatsizliklerinden, hırçınlıklarından endişelendiğiniz zaman* (ilk önce) *onlara vaaz* (güzel öğüt) *veriniz!* (Sonra) *yataklarında yalnız bırakınız!* (Daha sonra da hafifçe) *dövünüz.*[367] *Bunun üzerine onlar size itaat ederlerse, artık onlar aleyhinde bulunmak için* (eski hatıralardan) *vesile aramayınız! İyi biliniz ki Allah çok yüksek, pek büyük bulunuyor.*"[368]

Erkeğin huysuzluğuna ve geçimsizliğine karşı kadına da Nisâ sûresinin 128. âyetinde şöyle nasihat ediliyor: "*Herhangi bir kadın kocasının geçimsizliğinden ve kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, çiftlere aralarını bir sulh ile düzeltmelerinden dolayı günah yoktur. Herhalde sulh* (geçimsizlikten ve ayrılmaktan) *hayırlıdır.*"[369]

Aile geçimsizliğinin bir hakem heyeti mârifetiyle ıslahı çaresi de gösterilerek Nisâ sûresinin 35. âyetinde şöyle buyuruluyor: *"Ey müminler! Karı ile kocanın araları açılmasından korkarsanız, erkeğin akrabasından bir hakem*[370] *kadının akrabasından da bir hakem* (intihap edip) *gönderiniz! Eğer bu iki hakem* (karı kocanın) *aralarını düzeltmek isterse, Allah iki tarafın aralarını telif eder. Çünkü Allah alîmdir* (telif yollarını çok iyi bilir). *Habîrdir* (her iki tarafın ruhî temayüllerine çok vâkıftır)."[371]

İslâm hukukundaki talâk meselesine dair bir mukaddime halindeki izahımızı burada bitiriyoruz. Bir kısım Garp müellefatında intikada uğrayan talâkın aile kurumunu destekleyen ve aile bağını son haddine kadar çözülmekten sıyânete çalışan bir müessese bulunduğunu izah etmiş ve yapılan intikadların ne kadar yersiz ve vukufsuz olduğunu tebarüz ettirmiş olduğumuzu zannediyoruz. Bir cemiyette umumi ahlâk düzgün olursa talâk, hâkim huzurundaki fesh-i nikâhtan çok iyidir. Fakat ahlâk-ı umumiyesi bozuk olan cemiyetlerde hakk-ı talâk, fertlerin elinde suistimale müsait bulunduğundan çok tehlikelidir, bu cihetle de hâkimin feshi daha isabetlidir.

---

345 {D2178 Ebû Dâvûd, Talâk, 3.}

346 {Temel hadis kaynaklarımızda yer almayan rivayet için bkz: İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 196.}

347 {Taberânî, *el-Evsat*, VIII, 24, no: 7848.}

348 {Temel hadis kaynaklarımızda yer almayan rivayet için bkz: İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, LVII, 393. Kaynakta rivayetin lafzı şu şekildedir: "ما حلف بالطلاق مؤمن ولا استحلف به إلا منافق".}

349 أيما امرأة سألت زوجها طلاقا من غير بأس (أي ضرورة) فحرام عليها رائحة الجنة [رواه أحمد وأصحاب السنن الأربعة].

{D2226 Ebû Dâvûd, Talâk, 17-18; T1187 Tirmizî, Talâk ve Liân, 11.}

350 {er-Rûm, 30/21.}

351 {en-Nûr, 24/32.}

352 {Bu rivâyet Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde yer almamaktadır. Rivâyet için Bkz. MŞ15907 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Nikâh, 1.}

353 {D2050 Ebû Dâvûd, Nikâh, 3.}

354 Müt'a kadını intifa maksadıyla muayyen bir zaman için muayyen bir meblâğ mukabilinde icar ve isticardan ibarettir ki hâlâ İran'da Râfizîler arasında mevcuttur. Müt'a, Câhiliye Arapları arasında câri olan nikâhlardan biridir. Bazı gazâlarda müsaade olunduysa da Hayber Gazâsı'nda ve Mekke-i Mükerreme'nin fethinde haram kılınmıştır.

355 {Taberânî'nin eserlerinde ve diğer temel hadis kaynaklarımızda bu lafızlarla tespit edilememiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla buradakine en yakın rivayet şöyledir:

أيما رجل تزوج امرأة فنوى أن لا يعطيها من صداقها شيئا مات يوم يموت وهو زان

MK7302 Taberânî, *el-Kebîr*, VIII, 35.}

356 {Temel hadis kaynaklarında bu lafızlarla tespit edilemeyen rivayet, Bezzâr'ın *Müsned*'inde şu lafızlarla yer almaktadır: إن الله عز وجل لا يحب الذواقين ولا الذواقات . Bezzâr, *el-Müsned*, VIII, 70.}

357 Bu âyette aile yurdunun kadına izâfe olunması, üzerinde durulup incelenecek bir tabirdir. İslâm hukukunda aile meskeni ailenin infak ve iaşesi erkeğe ait vazifelerdendir. Bu cihetle aile meskeni erkektir. Böyle iken bu âyette kadına nisbet olunması, mutallika kadını iddet müddetince mesken ve nafaka cihetiyle himaye ve siyânet içindir.

358 يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ.

{et-Talâk, ٦٥/١.}

359 Bakara sûresinin 228. âyetinde şöyle bildiriliyor:

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ

فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

"*Boşanan kadınlar üç hayız* (üç âdet) *görünceye kadar nefislerini,* (erkeğe karşı temayüllerini) *zaptedip beklerler. Bu iddet ve intizar esnasında kadınlara –Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorlarsa– Allah'ın karınlarında yarattığı* (gebelik ve hayız halleri)*ni saklamaları helâl olmaz. Erkekler de* (bozulmaya yüz tutan) *aile dirliğini düzeltmek isterlerse kadınlarına müracaat ederek onları eski aile durumuna iade etmeye hakları vardır.*" {el-Bakara, 2/228.}

360 Boşanmış kadınlara zarar vermek maksadıyla tutmak şöyle olur: Kadın ilk talâkın iddetini bekleyip bitirirken erkek kadına müracaat edip karısıyla birleşir. Sonra bir ikinci talâk vererek ikinci bir iddete kadını mecbur eder. Bu iddetin hitamına yakın yine müracaat edip birleştikten sonra üçüncü bir talâk ile üçüncü iddete mecbur eder ki âyet-i kerîmede nehyolunan izrâr bu çirkin ve zalimane harekettir.

361 وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ {el-Bakara, 2/231.}

362 {el-Bakara, 2/232.} وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ.

363 {et-Talâk, 65/2.} فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ.

364 {et-Talâk, 65/2-3.}

365 {en-Nisâ, 4/2-34.}

366 {Taberânî, *el-Kebîr*, XIII-XIV, 115.}

367 Bu dayak avam arasında şâyi olduğu üzere kadını incitecek ve izzet-i nefsini kıracak şekilde bir dayak olmayıp kadın için vesîle-i intibah olacak surette hafif dokunmaktan ibarettir.

368 وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا.

{en-Nisâ, 4/34.}

369 {en-Nisâ, 4/128.} وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ.

370 Hakem, hâkim demektir. Fakat hakem, hâkimden daha beliğdir. Her veçhile beyân-ı re'ye ve îtâ-yi hükme mezun kimse demektir.

371 وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا.

{en-Nisâ, 4/35.}

1830

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَسَأَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ بَعْدُ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللّٰهُ أَنْ يُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre İbn Ömer, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında karısını hayız halinde iken boşamıştı. Ömer b. Hattâb oğlunun bu hareketinin hükmünü Resûlullah'a sorduğunda şöyle cevap vermiştir: "Oğlun Abdullah'a söyle, karısına geri dönsün, sonra kadın temizlenip tekrar âdetini görüp sonra tekrar temizleninceye kadar onunla birlik yaşasın. İkinci âdetinden temizlendikten sonra dilerse, aile hayatı devam etsin ve dilerse –cinsî bir surette yaklaşmaksızın– boşasın. İşte kadının bu iki kirlenmesi ve temizlenmesi zamanı, erkeklerin kadınları tatlîk etmeleri için Allah Teâlâ'nın emrettiği iddet[372] müddetidir." {B5251 Buhârî, Talâk, 1.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisin unvanında Talâk sûresinin şu meâldeki ilk âyetini zikretmiştir: *"Ey Peygamber! Kadın boşamak zorunda kaldığınızda onları iddetlerine doğru boşayınız ve iddet* (müddetini) *sayıp hesaplayınız."*[373]

Bu âyet-i kerîme ile hadîs-i şerifin mazmunlarına göre mesnûn yani müstahsen olan talâk, kadının ay başında kirlendiği zaman değil, tuhûr halinde temiz iken ve kendisine cinsî mukārenette bulunmayarak îkā' edilen talâktır. Binaenaleyh kadın hayız içinde hasta bir halde iken yahut tuhûr halinde olan kadına cinsî mukārenette bulunup da boşamak haramdır. Buna şeriat örfünde bid'î talâk denir ki büyük günahlar cümlesinden sayılır.

وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً *"Allah aranızda sevgi ve birbirinize rahmet ve şefkat yarattı"*[374] kavl-i şerifi mûcibince aile kurumu içinde Allah Teâlâ'nın yarattığı sevgi, kadının tuhûr halinde ârızasız tam ve kâmil bir halinde bulunuyor. Bu cihetle aile kurumu çiftlerin arasındaki sevgi ve saygıya istinat ettikçe gayetle sağlamdır. Ufak, tefek saygısızlıklarla bu metin bina sarsılmaz. Fakat ailenin kurucuları arasında sevgi zâil olursa, mesnetsiz kalan bina yıkılır ki bu bir tabii talâktır. Her iki tarafın kendilerine yeni birer yuva kurabilmeleri için İslâm hukuku o tabii talâka şer'î bir talâk kabul ederek şekil vermiştir.

Müellif Buhârî tercüme ettiğimiz âyet-i kerîmeden sonra bid'î talâk mukabilinde kullanılan sünnî talâkı tarif ederek, "Hâl-i tuhûrda ve cinsî münasebette bulunmaksızın iki şahit işhâd ederek verilen talâktır" diyor. Bu itibarla sünnî tabiri, farz mukabili olan sünnete mensup demek olmayıp bid'at mukabili olduğuna işaret etmiş bulunuyor ki müstahsen demektir. Talâk nefse'l-emirde çirkin bir hareket olmakla beraber bunun nevileri arasında şer'in tahsin ettiği nevine sünnî talâk deniliyor ki güzel ve meşrû talâk demek oluyor. İmam Mâlik talâkın bu güzel ve meşrû şeklini şöyle tarif ediyor: "Kişinin karısını tuhûr halinde ve cinsî münasebette bulunmaksızın bir talâk ile boşamasıdır ve sonra kadın üç hayız görerek iddetini tamamlamasıdır. Talâkın bu şekli talâkın en güzelidir" demiştir. İmâm-ı Âzam'dan naklolunan bir rivayete göre de, "karısını üç talâk ile boşamak isteyen kimsenin, üç talâkı üç tuhûrda ayrı ayrı –cinsî muamelede bulunmaksızın– vermesi mesnûn ve meşrû talâk cinsindendir" demiştir. En benâm Hanefî imamlarından Mergīnânî[375] der ki: "İmam Ebû Hanîfe'nin ashabına göre talâk üç veçhile îkā' olunur: Ahsen, hasen, bid'î. Bunlardan ahsen yani en güzel ve aile hakkında en hayırlı ve elverişli olan talâk, kişinin istifrâşındaki karısını üç tuhûr halinde bir talâk ile boşayıp iddeti bitinceye kadar bırakmasıdır. Hasen yani güzel talâk da kişinin istifrâşındaki karısını üç tuhûr içinde üç kere boşamasıdır ki buna bid'î mukabili sünnî denilir. Bid'î talâk da bir sözle üç talâkı birden tuhûr halinde vermektir. Gerçi bu talâka itibar olunur. Fakat sahibi günah işlemiş olur."

Şu iki halde yani **a)** Kadın aybaşı halinde kirli iken, **b)** Yahut temiz olup da cinsî mukārenette bulunduktan sonra kadını boşamak haram olduğunun sebebine gelince, birinci halde âdet günleri kadın hastadır, en bakımsız, en düşkün ve erkeğin şehevî arzusunu tatmin edemeyecek en sönük zamanıdır. Buna mukabil kadın, vücudundaki gayri sıhhî kandan kurtulup tarâvet kesbettikten ve boy abdesti ile temizlenip kadınlık tuvaletini yaptıktan sonraki hüsnüânı da en câzip zamanıdır. Yukarıdaki mukaddemede izah ettiğimiz veçhile talâk, dirliksiz bir ailenin bir ihtar ile geçimsizliğini gidermek ve aile durumunu düzenlemek maksadıyla teşrî' kılındığına göre âdet halinde hasta ve düşkün bir kadına talâkını vermek aile geçimini desteklemek gayesiyle değil, en çok şehevî bir ihtiras ile olur. Bu cihetle ve bu düşkün vaziyette kadını terketmek menfur ve müstekreh bir hareket olur ve bunun için haram kılınmıştır. Diğer taraftan kadının tuhûr halinde hüsnüânı yerinde iken en câzip zamanında boşamak ise sevk-i ihtirâs ile değil, belki şehevî ihtirasına galebe ile sırf kadının hırçınlığından neşet ettiğinden tuhûr halinde ailenin selâmeti namına talâk müstahsen görülmüştür.

İkinci cihete yani kadınla hâl-i tuhûrda cinsî münasebette bulunduktan sonra boşamanın hikmet-i hurmetine gelince, bunu da eser-i şehvet ve sevk-i tabiat sayabiliriz. Şöyle ki erkek şehevî ihtiyacını tatmin ettikten sonra onun eşine karşı sevk-i tabiatla olan âteşîn sevgisi azalır ve öyle aşağı tabiatta kimseler bulunur ki kendisine ihtiras hali gelinceye kadar kadını bir kaşık düşmanı ve ailenin zâit bir ferdi sayar. Bunun için cinsî münasebette bulunduktan ve şehevî ihtirası söndükten sonra îkā-ı talâk etmek haram kılınarak kadının tarâveti yolunda iken câzip zamanında –sırf ailenin salâhı namına ihtirasa galebe ederek– îkā-ı talâkı mesnûn ve müstahsen addolunmuştur.

İzahıyla meşgul bulunduğumuz Abdullah b. Ömer hadisi, rivayet tariklerinin çokluğu ile iştihar eden hadislerdendir. Tahâvî merhum, hepsi de sahih olmak üzere sekiz tarik ile rivayet etmiştir ve şu hükümleri ihtiva etmektedir:

1. Hadis metninde Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Ömer'e, مره فليراجعها *"Oğlun Abdullah'a emret de âdetini görmekte iken boşadığı karısına müracaat etsin!"* emrini İmam Mâlik "Vücûba hamlederek kişinin âdet içinde boşadığı karısına müracaat etmesi cebrolunur" demiştir. İbn Ebû Leylâ, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr ve Kûfe âlimleri bu emri mendup telakki ederek o kişiye karısına müracaat etmesi emrolunur, cebrolunmaz demişlerdir.

Burada en meşhur bir mesele-i usûliyye mevzubahis edilmiştir ki şudur: Bir kimsenin öbür kimseye, "Falan adama şöyle emret!" diye emretmesi me'mûrun bih olan o şeyi emir midir? Usûl-i fıkha dair müellefatta uzun uzadıya incelenen bu bahiste Fahreddin er-Râzî müsbet ictihadda bulunup, "Bir şey ile emretmeyi emir, o şeyi emirdir!" demiş, İbn Hâcib merhum da menfî ictihadda bulunup, "Değildir!" demiştir. Şu halde İbn Ömer hadisesinde Râzî'ye göre Resûl-i Ekrem'in babası vasıtasıyla emri İbn Ömer'e bilâvasıta emretmişçe kuvveti haizdir, İbn Hâcib'e göre değildir.

2. Hayız halinde talâk haramdır fakat muteberdir, vâkidir. Zâhirîler'e göre vâki değildir. Zâhirîler'in bu mezhebi, bazı tâbiî âlimlerinden de rivayet olunmuşsa da şârih Aynî, "Şâzdır, asla şâyân-ı iltifat değildir" diyor.

3. Resûl-i Ekrem'in İbn Ömer'e kadınına müracaat etmesini emrettiğine göre, İbn Ömer'in bu talâkı bâin bir talâk olmadığından kadının rıza ve muvâfakatine lüzum olmadığı da anlaşılıyor. Kadının muvâfakati ancak talâk, ayrılık tamamıyla tahakkuk edip yeni bir nikâha lüzum tahakkuk ettiği zaman aranılır.

4. Esnâ-yı avdette zevcin, "Karıcığım, talâkımdan vazgeçtim" diye kavlen müracaatı sahihtir. Bu babda eimme-i mezâhip arasında ihtilâf yoktur. İhtilâf ancak karısının elinden tutmak, okşamak gibi fiilî müracaatlarda vardır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre kavlî müracaat gibi fiilî müracaat da muteberdir. İmam Şâfiî ise fiilî müracaatı kabul etmemiştir.

5. İmam Ebû Hanîfe bu hadis ile istidlâl ederek, "Kişi karısını hayız halinde boşarsa günah etmiş olur. Bu cihetle derhal müracaat edip aile dirliğini düzeltmek icap eder. Bu müracaatı yapmaz da iddet müddeti müracaatsız geçerse kadın bir talâk ile boş olur" demiştir.

6. Müellif Buhârî, izah etmekte bulunduğumuz İbn Ömer hadisinden sonra şöyle mühim bir unvan ile de bir bab açmıştır: Hayız görmekte olan kadın hayız halinde boşanırsa, kadın bu gayri meşrû talâk üzerine iddet bekler. Çünkü hâl-i hayızda talâk haram ve günah olmakla beraber muteberdir. Şârih Aynî, "Bu hususta fetva sahibi tâbiî âlimlerinin ve diğer ulemânın ittifakı vardır" diyor. Yalnız Zâhirîler'in, Hâricîler'in, Râfizîler'in muhalefet ettiklerini ve bunlara göre talâk vâki olmadığını bildiriyor.

---

372 İddet, nikâhın zevalinden sonra kadının muayyen bir zaman için intizarıdır.

373 {et-Talâk, 65/1.} يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ.

374 {er-Rûm, 30/21.}.

375 Mûriyâ Türkistan'ın Fergana mıntıkasında büyük bir şehir olup vaktiyle müstakil bir İslâm ve Türk devleti olan Hokand Hanlığı'nın dahilindedir. Bu isim *Lübbü'l-Lübâb*'da mîmin fethi ile mazbuttur.

1831

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ حُسِبَتْ عَلَيَّ بِتَطْلِيقَةٍ.

TERCÜMESİ

Yine İbn Ömer radıyallahu anhümâdan gelen bir rivayete göre İbn Ömer'in, "Kadının iki kere kirlenmesinden ve temizlenmesinden sonraki talâk benim üzerime (Resûl-i Ekrem tarafından) bir talâk hesap olundu, (üç değil)" dediği rivayet olunmuştur. {B5253 Buhârî, Talâk, 2.}

1832

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّ ابْنَةَ الْجَوْنِ لَمَّا أُدْخِلَتْ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَدَنَا مِنْهَا قَالَتْ أَعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ فَقَالَ لَهَا لَقَدْ عُذْتِ بِعَظِيمٍ الْحَقِي بِأَهْلِكِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Cevn kızı (Ümeyme) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem(e nikâh olunup) huzura konulmuştu. Resûl-i Ekrem yanına yaklaşınca Ümeyme, “Senden Allah’a sığınırım” dedi. Resûl-i Ekrem de, “Ey Ümeyme! Sen (şanı) büyük olan (Allah’)a sığındın, artık ailenin yanına git!” buyurdu. {B5254 Buhârî, Talâk, 3.}

1833

•.•.•

وَفِي رِوَايَةٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ ﵁ أَنَّهَا أُدْخِلَتْ عَلَيْهِ وَمَعَهَا دَايَتُهَا حَاضِنَةٌ لَهَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ هَبِي نَفْسَكِ لِي قَالَتْ وَهَلْ تَهَبُ الْمَلِكَةُ نَفْسَهَا لِلسُّوقَةِ قَالَ فَأَهْوَى بِيَدِهِ يَضَعُ يَدَهُ عَلَيْهَا لِتَسْكُنَ فَقَالَتْ أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْكَ فَقَالَ لَقَدْ عُذْتِ بِمَعَاذٍ ثُمَّ خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ يَا أَبَا أُسَيْدٍ اكْسُهَا رَازِقِيَّتَيْنِ وَأَلْحِقْهَا بِأَهْلِهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Üseyd radıyallahu anhtan rivayete göre Ümeyme Resûlullah'ın yanına konuldu. Yanında ebesi, dadısı da bulunuyordu. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Nefsini bana bağışlayınız" diye taltif buyurdu. Ümeyme, "Hiç melike bir kadın nefsini tebaasına bağışlar mı?" diye karşıladı. Râvi Ebû Üseyd der ki: Bunun üzerine Resûl-i Ekrem kadının asabiyetini yatıştırmak için elini uzatıp başına koymak istediğinde Ümeyme, "Senden Allah'a sığınırım" dedi. Resûl-i Ekrem de, "Ey Ümeyme! Sen yüce bir makama sığındın" buyurdu. Sonra Resûlullah bizim yanımıza çıktı ve bana, "Ey Ebû Üseyd! Sen Ümeyme'ye râzikiye (denilen beyaz keten kumaştan biçilmiş) iki kat elbise giydir ve ailesine götür" buyurdu. {B5255 Buhârî, Talâk, 3.}

İZAHI

Bu iki hadisin "Talâk" bahsinde rivayet olunmasının veçhi, birinci hadisteki, "*Ailenin yanına git!*" sözü, ikinci hadiste de, "*Yâ Ebû Üseyd! Ailesi evine götür!*" emri kinaye suretiyle talâk olmasıdır. Bu ikinci hadisin sûret-i sevkindeki Buhârî'nin rivayetine göre Ümeyme[376], Cevnoğulları'ndan Nu'mân b. Şerâhil'in kızıdır. Cevnoğulları İbnü'l-Esîr'in beyanına göre Ezd soyundan bir kabiledir. Cevnoğulları Kinde ümerâsındandı.

Rivayete göre Kinde emîri Peygamber ile karâbet tesis etmek için dul kızı Ümeyme'yi Resûl-i Ekrem'e arzetti. O da muvafakat buyurdu. Esasen Hazret-i Hatice ile Âişe'nin izdivaçları hariç olmak üzere Peygamber efendimizin bütün kadınları hep böyle hatır hoşluğu için Peygamber'in ailesi câmiasına alınmışlardı. İbn Sa'd'ın, Hişâm'dan rivayetine göre Ümeyme'nin nikâhı icra olunup kesb-i katiyet edince, Peygamber'in kadınlarından Âişe ile Hafsa gayrete gelerek ve Ümeyme'nin yanına giderek onun başını tarayıp kınalamışlardı. Sonra Hazret-i Âişe Ümeyme'ye, "Resûlullah yanına girdiğinde, 'Senden Allah'a sığınırım!' derse bu sözden memnun olur" diye böyle söylemesini tembih etti. O da böyle söyledi. Resûl-i Ekrem de aile nizamı üzerinde müessir olmamak için Ümeyme'nin babası yanına götürülmesini emretti.

Cevn kızı Ümeyme'ye ait olan bu iki hadisteki "*Ailenin yanına git!*" ve "*Ailesine götür!*" tabirlerinin kinayî talâk olduklarını bildirmiştik. Kinayî lafızlar, talâk lafzı gibi sarih olmadığından fıkıh kitaplarında kinayî talâka ait pek çok misal irat edilmiştir. Bu misallerin çoğu dilimizde ve örfümüzde şâyi olmadığından kinaye bahsini biraz inceleyeceğiz.

Kinaye tabirinin lugavî, edebî, şer'î ayrı ayrı mânaları varsa da biz burada mevzumuz itibariyle talâka ait olan kinayeyi tarif edeceğiz ki talâka, talâktan başka mânaya delâlet eden ve mütekellimin maksadı bu iki mâna içinde gizli bulunan lafızdan ibarettir. Nasıl ki hadisteki, "*Ailenin yanına git!*" tabiri talâk kastıyla söylendiği ve talâk ifade ettiği gibi kadının aile ziyaretine gitmesine müsaade mânasına da delâlet eder. Bu cihetle kinayî elfâz ile verilen talâklarda mütekellimin niyetine ve zâhir haline itibar olunur. Talâka niyet etmiş olmasıyla diyaneten talâk vâki olur. Fakat kazâen vâki olmaz. Meğer ki zevc, talâka niyet ettiğini izhar ve itiraf etmiş, zâhirî ve hâricî ahval talâk kastıyla söylendiğine delâlet etmiş bulunsun. Nasıl ki Ümeyme hadisinde Resûl-i Ekrem'in, "*Ailenin yanına git!*" sözünü Ümeyme'nin, "Senden Allah'a sığınırım!" demesi Resûl-i Ekrem'in de, "*Sen şanı âlî Allah'a sığındın!*" dedikten sonra, "*Ailenin yanına git!*" buyurması, yukarıdaki muhâvere ve delâletiyle Resûl-i Ekrem'in talâka niyet etmiş olmasıyla talâk hükmünü ifade ediyor. Bu cihetle kinayî elfâz ile verilen talâklarda: **a)** Mütekellimin kasıt ve iradesi ile, **b)** Hâricî ve zâhirî hal ve hareketi ile mühim âmil ve müessirdir. Bu iki hukukî mühimmesine binaen kinayî sözler ne diyâneten, ne de kazâen bir hüküm ifade eder.

Kinayî talâklarda İmam Şâfiî zâhir halin delâletine itibar etmeyip yalnız niyeti nazarı itibara almıştır. Fakat niyet, nüfuzu nazar mümkün olmayan vicdanî ve bâtınî bir emir olduğundan zâhir halin delâleti ondan daha kuvvetli bir delil olduğu muhakkaktır. Bu cihetle sâdât-ı Hanefiyye, zâhir halin delâletine daha ziyade ehemmiyet vermişler ve her iki delilden istifade etmişlerdir.

Kinayî talâk pek çoktur. Fıkıh kitaplarında düzinelerle numuneler gösterilmiştir. Fakat bu çok mühim içtimaî mesele misaller irâesiyle tamamen halledilemeyeceğinden mütekellimin zâhir haline ve söylenen kinayeli sözün nevine göre muttarit kaideler altına almaya çalışmışlardır. Ezcümle Hanefî fukahası kinayeli elfâz ile talâk veren zevcin hâricî ve zâhirî hal ve vaziyetini inceleyerek üç neve ayırmışlardır: **a)** Talâk veren zevcin rıza ve sükûnet hali, **b)** Gazap ve asabiyet hali, **c)** Talâk müzakere ve muhâveresi esnasındaki hal ve vaziyeti ki bütün bu haller kinayeli söz söyleyen zevcin sarfettiği sözünün medlûlünü tayin etmekte, binaenaleyh talâkın vukuunda ve adem-i vukuunda müessir olan en ehemmiyetli mikyaslardandır.

Yine böyle sarfedilen kinayeli talâk lafızlarını da üç gruba ayırmışlardır: **1.** Cevap olmaya elverişli olup muhatabı reddetmeye ve ona sebb ve sitem eylemeye sâlih olmayan elfâz ve tâbirattır. Meselâ erkek karısına, "İraden elindedir" gibi tevriyeli bir cümle sarfetse bu sözün kadına tefvîz-i talâk olmasına da, hakk-ı tasarrufa izin vermiş bulunmasına da ihtimali vardır. Bu iki ihtimalden birini söz sahibinin iradesiyle zâhir hali ve hâricî vaziyeti tayin eder. Hâl-i sükûn ve rıza ile söylenen bu nevi kinayeli sözlerle –zevc talâka niyet etmedikçe– ne talâk vâki olur ne de kadına verilen hakk-ı tefvîz muteber olur. Binaenaleyh zevc, "Bu nevi kinayeli sözlerle ben talâk kastetmedim!" derse hem diyâneten, hem de kazâen sözüne itibar edilip tasdik olunur. **2.** Cevaba ve siteme elverişli olup redde sâlihiyeti olmayan tabirlerdir. **3.** Cevap ve redde sâlih olup sebb ve siteme müsait olmayan kinayeli lafızlardır.

Görülüyor ki kinayeli elfâz ile verilen talâklar hakkında ta'yîn-i hüküm etmek sarih talâk gibi kolay değildir, çok güçtür. Kinaye suretiyle verilen talâkın vukuunu veya adem-i vukuunu –mütekellimin niyetine ve sükûn veya asabî halde söylenmiş olmak gibi zâhir haline göre– ayırt etmek İslâm hukukuna dair esaslı bilgiye, zamanın örfü hakkında derin vukufa, bunlarla beraber ince zekâya tevakkuf eder. Bugün memleketimizde hukūk-ı aile meselesi medenî kanun ile tayin edildiğinden, talâk meselesi bu kanunun haricinde olup hukuken metrûk olmakla beraber herhangi bir müslümanın vicdân-ı medenîsini tatmin için âlim tanıdığı bir zata aile hayatının böyle bir safhasını sorabilmesi vârid-i hâtır olduğundan, aile nizamına ait olan böyle meselelerde vukufu olmaksızın beyân-ı fikir etmekten sakınmalıdır.

---

376 Bu kadının adı Esmâ olduğu da rivayet olunmuştur.

1834

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّ امْرَأَةَ رِفَاعَةَ الْقُرَظِيِّ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي وَإِنِّي نَكَحْتُ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ الزُّبَيْرِ الْقُرَظِيَّ وَإِنَّمَا مَعَهُ مِثْلُ الْهُدْبَةِ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَعَلَّكِ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ لَا حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Kurazî Rifâa'nın karısı (Temîme) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gelerek, "Yâ Resûlellah! Rifâa beni boşamıştı (ve üç talâk ile) talâk-ı kat'î kılmıştı. Sonra ben de Kurazî Abdurrahman b. Zübeyr ile evlenmiştim. Fakat Abdurrahman'ın erliği şu elbise saçağı gibi (gevşek)tir. (Erlik vazifesini göremiyor) dedi. Resûl-i Ekrem, "Sanırım ki sen (eski zevcin) Rifâa'ya varmak istiyorsun. Fakat (ikinci zevcin) Abdurrahman senin balcağızından, sen de onun balcağızından tatmadıkça bu olamaz (varamazsın)" buyurdu.[377] {B5260 Buhârî, Talâk, 4.}

İZAHI

Bu kadının adı Temîme olduğu Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ındaki rivayetinde tasrih edildiğinden, tercümemizde gösterdik. Hadisteki balcağız tabiri cinsî birleşmeden kinayedir.

Bu hadisi Buhârî "Üç Talâkın Bir Defada Verilmesini Câiz Görenlerin Beyanı" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Aynî, İbn Hacer gibi *Buhârî* şârihleri de müellifin bu unvan ile Selef dediğimiz ashap, tâbiî ve tebeu't-tâbiî ulemâsından bir kısmının bir arada verilen üç talâkın üçünün birden vukuunu tecviz etmeyenlerin mezhebine işaret ettiğini bildirmişlerdir.

Şu halde pek muhtasar olan bu unvanıyla müellif Buhârî şöyle demek istiyor: Karısını bir defada ve bir sözle, "Üç kere boşsun!" diyerek boşayan kimsenin bu talâkını Selef ulemâsından tecviz edenler ve üç talâk vâki olur diyenler olduğu gibi, tecviz etmeyenler ve yalnız bir talâk vâki olur ictihadında bulunanlar da vardır.

Bu unvanın ifade ve delâlet ettiği üzere bu mühim ve içtimaî mesele üzerinde kurûn-ı selâse dediğimiz ashap ve tâbiî ve tebeu't-tâbiî devirlerinde ihtilâf cereyan etmiş ve bu ihtilâf Buhârî'nin yaşadığı III. hicrî asır ortalarına kadar devam edip gelerek mezâhib-i fıkhiyye ulemâsı müsbet ve menfî ictihadlarda bulunmuşlardır. Hatta burada da durmayarak kurûn-ı âhirede birçok tefsir, hadis, fıkıh âlimi eserlerinde bu bahsi incelemiş ve bir kısmı da müstakil eserler yazmıştır. Bilhassa Hanbelî meşâyihinden İbn Teymiye *Fetvâ*'sıyla sair müellefâtında, tilmizi allâme İbnü'l-Kayyim *İ'lâmü'l-muvakkıîn* ile *Zâdü'l-meâd'ında,* Şâfiîler'den Hâfız İbn Hacer *Tuhfetü'l-muhtâc* ile diğer eserlerinde, Hanefîler'den İbnü'l-Hümâm *Fethu'l-kadîr'inde,* İbn Âbidîn *Dürrü'l-muhtâr Hâşiyesi*'nde, Âlûsî de meşhur *Tefsîr*'inde bu bahse dair her iki tarafın mütekabil delillerini ve cevaplarını izah ile beraber her biri bir zümrenin mezhebini ihtiyar etmişlerdir. Her devirde içtimaî ehemmiyetini artıran bu mesele, zamanımızda da Transvaal Cenûbî Afrika gibi memleket haricindeki bir İslâm cemiyeti bile Dışişleri Bakanlığı vasıtası ile Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan sorulmuş ve bu vesile ile Diyanet reîs-i fâzılı muhterem Ahmet Hamdi Akseki tarafından da mükemmel bir eser yazılmışsa da henüz tabedilmemiştir.

Görülüyor ki Asr-ı saâdet uzaklaştıkça ve o nisbette fesâd-i ahlâk taammüm ettikçe bu meselenin ehemmiyeti artmıştır. İşin daha acıklı ciheti üç talâk ile ve bir sözle aile yuvasını yıkan bedbahtların –güya dinî bir endişe ile dinin ve Müslümanlığın telʿin ettiği– hülle faciasına başvurarak tamir etmek fazîhasına düşmeleridir. Bu nevi fazîhaları önlemek için olsa gerektir ki Mısır hükümetinin bazı ahkâm-ı şahsiyyeye dair 1929 tarih ve 25 numara ile neşrettiği bir kanunun 3. maddesinde, *“Sayısı ya sözle veya işaretle tayin edilerek îkāʿ edilen talâk ile yalnız bir talâk vâki olur”* deniliyor.[378] Bu tarihlerde neşrolunan bir kısım Mısır müellefât-ı fıkhiyye ve hukūkıyyesinde de herhalde bu nevi zaruretlerin ilcâatıyla kanunun bu maddesiyle tesbit olunan talâk tezi müdafaa olunmuştur.

Bugün memleketimizde münâkehât ve mufârekat meseleleri medenî kanun hükümlerine tâbi olduğuna göre, bizim için bir zaruret yoktur denilebilirse de kanun dışında saklı olarak nice münâkehât ve mufârekat vâkıaları cereyan etmekte olduğu ve Adliye Vekâleti’nce önlenmeye çalışıldığı mâlûmdur. Görülüyor ki esasını ve ehemmiyetini bir dereceye kadar teşrih ettiğimiz bu mesele bütün İslâm âleminde umumi bir iptilâ halindedir. Bu cihetle biz de bu meseleyi incelemeye çalışacağız. Şu kadar ki meselenin içtimaî ehemmiyetine kapılarak ilmin hududu haricine çıkmayacağız. Meselenin içtimaî ehemmiyetini ilmin hudûd-ı dahilinde tetkike çalışacağız. Tevfik ise Allah’tandır.

***

“Bir defada bir sözle verilen üç talâk, bir talâk addolunur” diyenler ashaptan Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf ve bir rivayete göre Hazret-i Ali ile İbn Mesʿûd’dur. Tâbiî âlimlerinden Tâvûs, İkrime, Muhammed b. İshak, Haccâc b. Ertat, Nehaî, Süleyman b. Mukātil ile Zâhirîler’dir. Hanefî, Mâlikî, Hanbelî ulemâsından bazıları da bu mezhebi ihtiyar ve müdafaa ederek ricʿî bir talâk vâki olur diye fetva vermişlerdir. Ahmed b. Hanbel’in kendisinin de bu mezhepte olduğu hakkında da bir rivayet vardır.

Bunlara mukabil birçok ashap ve tâbiî âlimine ve ezcümle Evzâî, Sevrî, Nehaî ve eimme-i erbaa ile bunların ashabının, İshak b. Râhûye'nin, Ebû Sevr'in, hulâsa cumhûr-ı ulemânın mezhebine göre, bir defada üç talâk vermek bid'at, menhî ve haram olmakla beraber bir değil, üç talâk vâki olur.[379]

Şimdi her iki tarafın delillerini ve sûret-i istidlâllerini göreceğiz. Şu kadar ki müellif Buhârî cumhurun mezhebini ihtiyar ve müdafaa ettiği için ibtidâ bunu takrir edeceğiz.

Bu babın unvanında müellif Buhârî cumhuru müdafaa ederek Bakara sûresinin 229. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Kadın boşamak ikidir. Ondan sonra erkeğin vazifesi ya iyi yaşamak üzere* (müracaat edip) *karısını* (nikâhında) *tutmak yahut güzellikle* (kadına zarar vermeden) *bırakmaktır.*"[380]

Bu âyet-i kerîmenin maksada delâleti iyice anlaşılabilmesi için her şeye tercîhen sebeb-i nüzûlünü bildireceğiz. Şöyle ki: Câhiliye zamanında talâk bir adetle tahdit olunmamıştı. Erkek karısını sayısız bir surette boşar, sonra dönüp tekrar alır dururdu. Câhiliye âdetine göre erkek için sonsuz ve sayısız talâk ve müracaat hakkı vardı. Şüphesiz ki bu ıttıradsız hal ve vaziyet devamlı ve mesut bir aile kurmaya mani idi. Aynı zamanda kadın için de bir zulümdü. Kadını müşkül bir vaziyette bırakıyordu. Günün birinde bu vaziyetten bunalan bir kadın Hazret-i Âişe'ye gelerek kocasının bu halinden şikâyet etti. O da Resûl-i Ekrem'e arzeyledi. Bunun üzerine الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ âyeti nâzil olarak "*Erkeğin karısını boşaması ve sonra müracaat edip alması ikidir*" diye tahdit olundu. Bundan sonra erkeğe düşen en medenî vazife, ya karısına müracaat edip güzel yaşamak üzere aile nizamını yeniden düzenlemek ya da hiç müracaat etmeyerek veya üçüncü bir talâk vererek[381] güzellikle ve kadını ızrâr etmeyerek bırakmaktır buyuruldu.

Müellif Buhârî'nin bu âyet-i kerîmeyi باب من جوز طلاق الثلاث unvanından sonra zikrettiğine göre, bir defada verilen üç talâkın câiz ve muteber olduğuna cumhur hesabına bu âyetle istidlâl etmiş bulunuyor. Kur'ân-ı Mübîn'in i'câzı eseri olarak bu âyetin cumhurun muhaliflerine de delil olduğunu ve ancak hadis ile istidlâl hususunda ayrıldıklarını göreceğiz.

Bu âyetle istidlâl şekline gelince, الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ kavl-i şerifinin zâhirinden müstefâd olan hükme göre karısına, “Sen boşsun, sen boşsun!” diye ayrı ayrı iki talâk îkāı câizdir, sahihtir ve vâkidir. Bu yolda boşamak câiz olunca, iki talâkın ikisini birden ve bir sözle, “Sen iki kere boşsun!” diyerek boşamak da câiz ve sahih olmak lâzım gelir. İki talâkın bu suretle bir arada bir sözle verilmesi sahih olunca, “Sen üç kere boşsun!” diyerek üç talâkın birden verilmesi de câiz olur. Şu kadar ki bu talâklar ayrı ayrı zamanlarda üç tuhûrda verilmek icap ederken bir mecliste ve bir arada cem‘i ve bir sözle verilmesi Hanefîler’e göre bid‘îdir, menhîdir ve haramdır. Ashaptan birçoklarının mezhebi budur (Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân;* Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*).

Görülüyor ki bu istidlâl şekli oldukça dolambaçlıdır. Bunun daha basit ve şârih Aynî'ye göre daha güzel bir istidlâl şekli vardır ve şöyledir: أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ kavl-i şerifi mutlaktır ve âmdır. Mesnûn olan üç tuhûrda ayrı ayrı üç talâka şâmil olduğu gibi bir defada bir sözle bir tuhûrda verilen üç talâka da şümulü vardır. Çünkü âyette mesnûn, gayri mesnûn ve mubâh, haram diye bir tefrik yoktur. Ancak bu istidlâlin sıhhati أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ kavl-i şerifi ile talâk kastolunduğuna göredir. Gerçi talâk kastolunduğuna da Enes b. Mâlik'in şu hadisi ile istidlâl edilmiştir: Resûl-i Ekrem'e birisi gelerek, "Yâ Resûlellah! Bu âyette Allah talâkı iki olarak zikretmiştir. Üçüncüsü nerede?" diye sormuş. Resûl-i Ekrem de, "أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ 'dır" buyurmuş.[382] Fakat bu hadisin senedi sahih olmakla beraber ittisâli sabit değildir. Sonra أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ üçüncü bir talâktır denilirse aşağıdaki فَإِنْ طَلَّقَهَا dördüncü talâk olmak icap eder. Bu cihetle Süddî ve Dahhâk gibi birçok Selef müfessiri أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ kavlini talâk ile değil zevcin adem-i müracaatı ile tefsir etmişlerdir. Âyette bildirilen talâk, ric'î talâk olmakla âyetin mânası, "Zevc iki talâktan sonra ya karısına müracaat edip güzel geçinir ya da müracaat etmeyip iddet müddetini geçirir ve bu suretle iki talâk katiyet kesbeder" demek olur. Bu surette üçüncü talâk, iki talâktan sonra fâ-i tâkibiyye ile gelen فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ [383] kavl-i şerifinin delâlet ettiği talâktır. Âyetin meâli şöyledir: *"Zevc karısını iki talâktan sonra bir daha boşarsa artık bundan sonra kadın erkeğe helâl olmaz, tâ ki kadın ondan başka bir kocaya varıncaya kadar. Bu (*ikinci koca*) da kadını boşarsa ilk karı koca Allah'ın hududu dahilinde iyi geçineceklerini sanırlarsa evvelki aile kurumuna dönmelerinde günah yoktur."*[384] Bu iki âyet arasındaki وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا [385]kavl-i şerifiyle de خلع (hul') yani mal bedeli mülk-i nikâhı izâle hükmü bildirilmiştir.

HULÂSA. أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ cümlesi ister üçüncü talâk mânasına olup فَإِنْ طَلَّقَهَا onu beyandan ibaret olsun, ister adem-i müracaat mânasına olup üçüncü talâk فَإِنْ طَلَّقَهَا 'dan müstefâd olsun nassın umum ifade ettiğine göre bu üç talâkın ayrı ayrı vech-i mesnûn üzere olduğu gibi, bir defada bid'î olarak verilmiş olmasına da delâleti kabul olunmuştur.

Üç talâkın bir arada bir sözle îkāı, bid'î olmakla beraber muteber olduğuna dair buraya kadar takrir ettiğimiz istidlâl şekli cumhur hesabına olduğu gibi muhalifleri için de delil olabilir. Onlar da üç talâkın bir arada îkāı câiz ve muteber olduğunu kabul ederler. Ancak îkā' edilen bu üç talâk, bir talâk mı itibar edilecek, yoksa üç talâk mı? Muhalifler bir talâk tezini müdafaa ederek Rükâne ile Ebü's-Sahbâ' hadisleriyle istidlâl etmişlerdir.

RÜKÂNE HADİSİ: Ahmed b. Hanbel'in ve Beyhakī'nin İbn İshak tarikiyle İbn Abbas'tan (radıyallahu anh) rivayetlerine göre Rükâne b. Abdüyezîd bir mecliste karısını üç talâk ile boşamıştı. Sonra da (bu yaptığı münasebetsiz hareketinden) son derece mahzun ve müteessir olup Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme arz-ı hal etti. Resûl-i Ekrem, "*Nasıl boşadın?*" diye sordu. O da, "Üç talâk ile!" dedi. Resûl-i Ekrem, "*Bir mecliste mi boşadın?*" diye sordu. O da, "Evet bir mecliste!" diye tasdik etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "*Bu bir ric'î talâktır, istersen karına müracaat edebilirsin!*" buyurdu. Bu müsaade üzerine Rükâne de karısına müracaat etti.[386]

EBÜ'S-SAHBÂ' HADİSİ: Müslim'in, Ebû Dâvûd'un, Nesâî'nin, Hâkim'in Ebü's-Sahbâ' vasıtasıyla İbn Abbas'tan rivayetlerine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin nübüvveti ile Ebû Bekir'in hilâfeti, iki sene de Ömer'in zamanlarında üç talâk bir talâk sayılırdı. Sonra Ömer, "Nâs zevcin müracaatına intizar için bakıyye-i istimtâ' mühleti varken ve teennî ile hareket edip şer'in müsaadesinden istifade icap ederken bilakis nâs istîcal ve suistimal ederek üç talâk vermeye müsâraat ettiler. Artık bunların aleyhlerinde üç talâkı üç talâk olarak kabul etmek zamanı hulûl edince biz de aleyhlerinde bir ukūbet olmak üzere bu suretle imza ve tasdik ettik.[387]

CUMHUR NAMINA İNTİKĀD: Bu iki hadisin ikisinin de münker olduğu ve ihticâca salih olmadığı iddia edilerek şöyle denilmiştir: Evvelâ Saîd b. Cübeyr gibi birçok tâbiî âlimi İbn Abbas'ın Rükâne hadisine muarız fetvasını rivayet etmişlerdir. Ezcümle Ebû Dâvûd'un Mücâhid'den rivayetine göre karısını üç talâk ile boşayan bir kimsenin istiftâsı üzerine İbn Abbas, "Sen rabbine isyan etmişsin, karın talâk-ı bâin ile senden boştur!" demiş ve إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ [388] âyetini okumuştur.

Sâniyen Ebü's-Sahbâ' hadisine gelince, bu hadisin son fıkrası, فقال عمر لو أجزناه عليهم suretinde rivayet olunmuştur. Bunun mânası da, sadr-ı İslâm'da nâs üç talâk ile boşarlardı. Hazret-i Ömer de "Bu suretle onlara üç talâkın vukuunu câiz gördü ve infaz eyledi" demektedir.[389] Bu rivayete göre üç talâkın vukuu Resûl-i Ekrem zamanında da şâyi idi demek olur.

Buna da yani Asr-ı saâdet'te üç talâkın bir mecliste îkā' edildiğine cumhur hesabına Buhârî'nin *Sahîh*'inin müteaddit bablarında rivayet ettiği Aclânî Uveymir hadisiyle istidlâl olunmuştur.[390] Sehl b. Sa'd'ın rivayetine göre Aclânî Uveymir karısına kazf edip zina isnad etmesi üzerine liân âyeti nâzil olarak Uveymir ile karısı arasında mülâane icra edilmişti. Ba'de'l-mülâane Uveymir, "Yâ Resûlellah! Şimdi ben karımı nikâhım altında tutacak olursam ona zulmetmiş olurum. Kendim de ona karşı yalancı mevkiinde töhmetli bulunurum" diyerek Resûl-i Ekrem emretmeden karısını üç talâk ile boşamıştır. Resûl-i Ekrem de üç talâk olarak tenfîz buyurmuştur.[391]

Bu rivayetlerinde Buhârî İbn Şihâb ez-Zührî'nin فكانت سنة لمن كان بعدهما في المتلاعنين dediğini naklettiğine göre bu suretle yani ba'de'l-mülâane karısına üç talâk verip ayrılmak ve hâkim tarafından infaz edilmek bir âdet olarak devam edip gelmiştir. Hazret-i Ömer de bu âdet-i câriyeye istinat ederek üç talâk vukuunu tercihen iltizam etmiş olacaktır. Çünkü Uveymir'in Hazret-i Peygamber emretmeden üç talâk vererek karısından kati surette ayrılmaya teşebbüs etmesi üç talâk vukuunun yalnız mülâanenin bir fer'i olmayıp şâyi bir âdet olduğunu ifade eder. Hazret-i Ömer'in hükmüne ashâb-ı kirâmın sükûtu bunu teyit eder.

Aclânî Uveymir hadisinden sonra da müellif Buhârî cumhur hesabına istidlâl ederek asıl mevzubahsimiz olan Rifâa hadisini rivayet ediyor. Bu rivayette Rifâa'nın karısı, Resûl-i Ekrem'e gelerek, "Rifâa beni boşadı ve talâkı kat'î kıldı"[392] demişti. Şüphesiz ki kat'î talâk sözü bir defada verilen üç talâk ihtimali olduğu gibi ayrı ayrı îkāʿ edilen üç talâk ihtimali de vardır. Birinci ihtimale göre Asr-ı saâdet'te bir defada îkāʿ edilen üç talâkın üç olarak muteber olduğuna delâlet eder. Hadisin cumhur hesabına istidlâl için sevkolunmasının sebebi de budur.

Buhârî'nin bu hadisten sonra yine Hazret-i Âişe'den bir rivayetine göre "Bir kimse karısını üç talâk ile boşamış, sonra kadınla başka erkek evlenmiş ve boşamış. Bu ikinci zevci kadını boşadıktan sonra kadının ilk kocasına varması helâl olur mu?" diye Resûl-i Ekrem'e sorulmuş. Resûl-i Ekrem de, "*İkinci erkek, kadının birinci kocası gibi balcağızından tatmadıkça helâl olmaz!*" buyurmuş.[393]

Hazret-i Âişe'nin bu iki hadisi arasındaki mühim fark birincide طلقني وبت طلاقي suretinde, ikincide de طلق امرأته ثلاثا ibaresiyle rivayet olunmasıdır ki şârih Aynî'nin beyanı veçhile ikinci rivayet üç talâkın bir arada verilmiş olmasına delâlet hususunda daha açıktır.

Müellif Buhârî'nin cumhûr-ı ulemâ nam ve hesabına âyetle ve hadisle vâki olan istidlâl hususu burada sona ermiş bulunuyor. Şârih Aynî de bu vücûh-i istidlâle zamîme olarak eimme-i Selef lisanından şu mühim tembih ve ihtarı naklediyor: Bu meselede cumhura muhalefet Ehl-i sünnet'e muhalefettir. Böyle muhalif bir ictihad yolunu ise ancak ehl-i bidʿat olanlar ihtiyar eder. Kitap ve Sünnet'i tahrif etmek hususunda birleşmeleri câiz ve mutasavver olmayan icmâa muhalefet eden ehl-i bidʿatın ictihadına ise asla iltifat olunmaz.

Şimdi bir de bir sözle bir defada îkāʿ edilen üç talâkın bir talâk addolunacağını kabul eden ekalliyet hizbinin istidlâllerini mütalaa edeceğiz:

Yukarıda işaret ettiğimiz veçhile الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ âyet-i kerîmesiyle cumhûr-ı ulemâ ihticâc ettikleri gibi ekalliyet ulemâsı da ihticâc etmişlerdir. Bu cihetle Asr-ı saâdet'te üç talâkın bir sözle, bir defada îkāʿ olunduğu beyne'l-eimme medâr-i ihtilâf değildir. İhtilâf ancak bu yolda îkāʿ edilen talâkın bir mi, yoksa üç mü itibar edileceğindedir. Bu husustaki ihtilâflarına, her iki taraf yukarıda bildirdiğimiz hadislerle istidlâl etmişlerdir. Şu kadar ki cumhur namına Buhârî'nin rivayet ettiği hadisler, muhaliflerinin istinad ettikleri Rükâne ve Ebü's-Sahbâ' hadislerinden isnad ve sıhhat itibariyle daha kuvvetlidir. Nasıl ki cumhur namına irat olunan intikādı yukarıda gördük.

Üç talâkın birden îkāını bir talâk itibar eden ekalliyetin istinad ettikleri bir de kıyas delili vardır. Şöyle takrir olunur: Mülâane esnasında liân şehâdetinin dördünü birden bir kelime ile getiren kimsenin bu toplu şehâdeti dört şehâdet addolunmayıp bi'l-icmâ bir şehâdet addolunur. Yine böyle menâsik-i hac ifa edilirken cemrede yedi çakıl bir defada atılırsa bu da bi'l-icmâ bir addolunup toptan atılması tecviz edilmemiştir. Yine böyle bir kimse Peygamber efendimize bin kere salâvat-ı şerife getirmeyi nezretse de اللهم صل على النبي ألف مرة (Allahım! Peygamber'e bin kere rahmet eyle!) dese yeminini yerine getirmiş olmaz. Birer birer bin defa salâvat-ı şerife getirmesi vâcip olur.

Cumhur hesabına bu kıyas delillerine de şöyle cevap verilmiştir: Bir kere Kitap ve Sünnet'e müstenit bir mesele, kıyas ve ictihad mazınnesi olamaz. Sonra bu kıyaslar da farklı birer kıyastırlar. **Evvelâ:** Liânda bir ailenin namusu mevzubahis olduğundan zevcin zina isnadından rücûu ümidiyle dört şehâdetin ayrı ayrı îkā edilmesi teşrîʿ kılınmıştır. **Sâniyen:** Remy-i cemerât ve bunun yedi olması taabbüdî bir emirdir. **Sâlisen:** Salâvât-ı şerife sayısı kast ve iradenin, örf ve âdetin muktezâsıdır.

Buraya kadar cumhurun ve muhaliflerinin noktainazarlarını ve sûret-i istidlâllerini hulâsa olarak takrir etmiş bulunuyoruz. Şüphesiz ki cumhur nam ve hesabına müellif Buhârî'nin rivayet ettiği deliller kuvvetlidir. Şimdi bu bahsimizin ibtidâsında izah ettiğimiz veçhile bir sözle îkāʿ edilen üç talâkın zamanımızda İslâm âleminde îkāʿ ettiği aile faciaları ne olacak? Bu husus için mahlas-i şerʿiyyi biz üç talâkın bir talâk itibar edilmesinde değil – çünkü müellif Buhârî'nin bu babda rivayet ettiği deliller buna müsait değildir– bundan iki hadis sonra müellif Buhârî'nin (gazap, ikrah, sekr, cünûn gibi kasıt ve iradeye makrûn olmayarak îkāʿ edilen talâklar)[394] hakkında açtığı bir babında gayri şuurî îkāʿ edilen talâkların kıymet-i şerʿiyyesi olmadığını birçok ashap ve tâbiî ulemâsından muallak bir tarik ile rivayet etmekte bulunduğundan bu içtimaî zarurete bu yolda bir mahlas-i şerʿî bulmaya çalışacağız. Nasıl ki muhakkik İbn Kayyim de إغاثة اللهفان 'ını bu maksatla yazmıştır.

Tetkikine başladığımız bu bahsi fâsılaya uğratmamak için müellif Buhârî'nin aşağıdaki unvanını da burada nakil ve izah edeceğiz.

Müellif Buhârî, الطلاق في إغلاق "Gazap Kalinde Îkāʿ Edilen Talâkın Hükmü" unvanıyla Hazret-i Âişe'den rivayet olunan لا طلاق ولا عتاق في إغلاق "*Hâl-i gazapta îkāʿ edilen talâka ve köle âzadına itibar olunmaz*" hadisine işaret etmiştir.[395] Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, İbn Mâce sünenlerinde rivayet etmişlerdir. Bu hadis hakkında Hâkim sahihtir demiştir. Buhârî'nin rivayet şartını haiz olmadığı için *Sahîh*'ine almamıştır. Fakat bütün bütün de ihmal etmeyip âdet-i veçhile babının unvanında zikrederek müctehid için medâr-ı ihticâc olacak derecede ilmî bir aslı haiz bulunduğuna, kendisi de bu kanaatte olduğuna işaret etmiştir. Bu cihetle Şârih İbn Hacer bu babın unvanını şerhederek der ki: Müellif Buhârî'nin bu tercümesi birçok ahkâmı ihtiva etmekte olup bunların hey'et-i mecmuası şu umumi kaide altında toplanır: Her hüküm ve hitap akıl, azim ve irade sahibi şuurlu mükellefe teveccüh eder. Çünkü akılsız ve azimsiz, iradesiz kimsenin ne söylediği sözde, ne de işlediği işte kasıt ve niyeti vardır. Bu unvana göre Buhârî'nin mezhebi netice itibariyle asabiyet buhranı içindeki talâkın adem-i vukûuna kail olan ulemânın mezhebi ile beraberdir.

Şimdi Hazret-i Âişe hadisinin maksada delâlet edebilmesinin şâyân-ı tetkik bir ciheti kalıyor ki o da hadisteki “iğlâk” kelimesinin medlûlünü tayin keyfiyetidir. Filhakika lugat ve ictihad ashabı bu kelimenin mânasını tayin hususunda vücûh-ı müteaddide serd ve beyan etmişlerdir. Buhârî şerhlerinde me’haz-i iştikaklarıyla tafsil edilen bu vücûh-ı ihtilâfı *Metâliu’l-envâr* sahibi şu üç noktada toplamıştır: İğlâkı Hicaz ulemâsı ikrah ile, Irak ulemâsı gazap ile, bir kısım âlimler de bir mecliste bir sözle verilen üç talâk ile tefsir etmişler [إغاثة اللهفان].

Hazret-i Âişe’nin bu hadisini rivayet edenlerden Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd bu kelimeyi gazapla tefsir etmişlerdir.

İmam Şâfiî de asabî bir halde edilen bir yemine ve nezre, yemîn-i galak, nezr-i galak demiştir. Eimme-i lugattan pek çoğu da bu kelimeyi gazapla tefsir etmişlerdir. Şu kadar ki ehl-i lugatın bu tefsirleri mânayı lâzımı ile tefsirdir. Nasıl ki İbn Düreyd, Ebû Tâhir ve Ebû Abdullah gibi nahiv âlimlerine “Âişe hadisindeki iğlâkın mânası nedir?” diye sorulduğunda, “İkrah mânasınadır, gazap da bu mânada dahil olur” demişlerdir. İbnü’l-Esîr de *en-Nihâye*’de galakı, “zîk-ı sadır ve kıllet-i sabır” diye tefsir etmiştir. Ebû Bekir de “kesîrü’l-gazab” demiştir. Hâfız İbn Hâcer de diyor ki: Buhârî’nin bu باب الطلاق في إغلاق والكره unvanındaki كره kelimesini إغلاق üzerine atfetmiş olması iğlâk kelimesi ile gazap mânasını kastettiğine sarâhaten delâlet eder.

İkrah “insanın tab‘an veya şer‘an istemediği şeye sevk ve icbar edilmesi” diye tarif olunduğuna ve gazap da gayri iradî hâsıl olan teheyyücden ibaret bulunduğuna göre gerek hâl-i gazapta, gerek hâl-i ikrahtaki talâk, iradeye mukārin olmamak neticesinde birleşir.

Bir cihet hassaten şâyân-ı kayıttır ki akıl ve şuuru selbetmeyen ve ağızdan çıkan sözün mahiyetini idrak edemeyecek bir derecede bulunmayan asabiyet halinde îkā‘ edilen talâk muteberdir. Bu hususta şüphe ve ihtilâf yoktur. Ancak ihtilâf şuuru kasıt ve iradeyi selbederek cinnet derecesinde bulunan gazap ve asabiyet halinde îkā‘ edilen talâk hakkındadır ki bu da bir nevi ikrahtır ve kişinin istemediği bir âkıbete düşmesidir. Böyle hâl-i gazap ve ikrahtaki şuursuz ve iradesiz îkā‘ edilen talâka Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Ömer b. Abdülazîz, Dahhâk, Atâ b. Ebû Rebâh, Hasan b. Ebü'l-Hasan, Abdullah b. Abbas ve Ömer b. Hattâb gibi en benâm sahâbî ve tâbiî fukahası itibar etmemişlerdir. İmam Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Hasan b. Hay, Ebû Süleyman ve ashabı da bu tezi müdafaa etmişlerdir. Şa‘bî, İbrâhim en-Nehaî, Ebû Kılâbe, Saîd b. Müseyyeb, Kādî Şüreyh, Zührî, Katâde ve Saîd b. Cübeyr gibi yüksek tâbiî müctehidleri de hâl-i gazap ve ikrahtaki talâk câiz ve muteberdir demişlerdir. İmam Ebû Hanîfe ile ashabı da bu ictihadda bulunmuşlardır. Ferec b. Fedâle'nin Amr b. Şürâhbil'den rivayetine göre bir kadın kocasını ikrah ve iğzâb edip talâka icbar etmesi üzerine bu yolda îkā‘ edilen talâk Hazret-i Ömer'e arzolunduğunda bu talâkı tasdik etmiştir (*Umdetü'l-kārî*, IX, 556).

Bu cihetle Hanefî kitaplarında, ويقع طلاق كل عاقل بالغ ولو مكرها أو سكران لا طلاق صبي ومجنون metniyle bir taraftan talâk için akıl ve bulûğ şart kılındığı ve sabî ile mecnunun talâklarına itibar edilmediği halde öbür taraftan irade ve şuurdan mücerret mükrehin ve sarhoşun talâkına itibar olunuyor. Şerhlerde de mükreh زائل الإرادة, sarhoş da زائل العقل olarak ta'lîl olunuyor. Bu ta'lîle göre de mükrehin sarhoşun talâkına itibar olunmamak gerekti. Nasıl ki Tahâvî gibi ashâb-ı ihtiyâr olan Hanefî imamları sekrânın talâkı meselesinde –talâkın kasd-ı sahîhe makrûn olmasını iltizam ve her nevi medenî tasarruflarla dinî hususlarda akıl şartına itibar ederek– talâkın adem-i vukuuna hükmetmişlerdir ki bir kavle göre İmam Şâfiî'nin mezhebi de budur. Meşâyih-i Hanefiyye sekir halini kişinin kendi eser-i ihtiyârı bir kusur addederek zecren talâkın vukuunu iltizam etmişlerdir. Nasıl ki ikrah ile ve tedavi kastıyla içilen müskirat ile vukua gelen sekir halindeki talâk hakkında *el-Hâniyye*'de sahih olan talâkın adem-i vukuudur deniliyor. Yine *el-Fetâva'l-hâniyye'de* deniliyor ki: Hububattan ve baldan yapılan müskirat istimaliyle vukua gelen sarhoşluk sırasında verilen talâkın hükmü, İmâm-ı Âzam ile Ebû Yûsuf'a göre sahih olan talâkın adem-i vukuudur. İmam Muhammed muhalefet edip talâk vâki olur demiştir. *el-Eşbâh* ve *Cevhere* ile sair kütüb-i Hanefiyye'de bu mevzua dair müsbet, menfi birçok tafsilât vardır ki bunların hulâsası bir kısım eimme-i Hanefiyye'nin içilen şeyin hurmetine bakarak tarîk-i zecri ihtiyar etmiş olmaları, diğer bir kısmı da irade ve ihtiyar ile şuura ehemmiyet vermiş bulunmalarıdır ki şimdi göreceğimiz إنما الأعمال بالنية hadisi bu zümre-i âliyenin noktai nazarını teyit eder.

Sonra Buhârî إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى hadisini[396] rivayet ve bununla istidlâl ediyor. Bu hadîs-i şerif mûcibince kişinin her nevi hal ve hareketinin kıymeti niyetinin nevine bağlı bulunduğuna ve herkesin sevap ve ikāba mazhariyeti niyet ettiği hayır ve şerden ibaret olduğuna göre her nevi hareketimiz üzerinde niyetin pek büyük tesiri vardır. Böyle yüksek bir hakikati bildirmekte olduğu için إنما الأعمال بالنيات hadisini[397] hadis müellifleri kitaplarının başına geçirmişlerdir.

Müellif Buhârî *Sahîh*'ine bu hadisle başlamıştır. Hâfız İbn Mehdî kitap yazmak isteyen her müellif eserini yazmaya bu hadisle başlasın tavsiyesinde bulunmuştur. Ebû Dâvûd da şöyle demiştir: Resûl-i Ekrem'in beş yüz bin hadisini yazdım. Sonra bunlardan ahkâma dair olan dört bin sekiz yüz hadis intihap ettim. Zühde, fezâile dair olanları tahrîc etmedim. Bu hadislerden dördü insanın dinî hususlarında kâfidir demiş ve إنما الأعمال بالنيات hadisini[398] bu dört hadis içinde birinci olarak zikretmiştir. Bu mübarek hadîs-i şerif hakkında ehl-i ilmin birçok takdiri vardır.

Bütün bunların sebebi bu hadîs-i şerifte vicdanî temayüllerimizin, medenî münasebetlerimizin hayır veya şerre mukārin iyi veya fena olmasının yegâne miyarı, niyetlerimiz olduğunun ve her fiil ve hareketin icap veya terkinde niyetin hâkim bulunduğunun tebliğ buyrulmuş olmasıdır.

Bundan sonra Buhârî'nin ta'lîkan rivayetine göre Şâ'bî'den nâsînin, muhtînin talâkı sorulmuş o da رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا "*Rabbimiz şayet yanıldık, yahut dilemeyerek bir hata ettikse bizi cezalandırma!"*[399] âyetini okuyup, unutarak iradesiz yahut hata ederek dileksiz îkā' edilen talâkın adem-i vukuu ile cevap vermiştir.

Daha sonra Buhârî mecnunun talâkının adem-i vukuuna işaret ederek i'tirâf-ı zünûb eden bir zinakâr kimseye Resûl-i Ekrem'in, أبك جنون "*Sen deli misin?"*[400] buyurmasıyla istidlâl etmiştir. Çünkü bu zinakârın cünunu sabit olsaydı, Resûl-i Ekrem hadd-i zinayı ıskat edecekti. Bunun da sebebi, delinin meslûbü'l-ihtiyâr olmasıdır.

Bunlardan sonra Buhârî bir de Hazret-i Osman'ın, "Mecnunun, sekrânın îkā' ettikleri talâk muteber değildir" dediğini ta'lîkan rivayet ediyor ki bu da şuur ve irade ile ilgilidir.

BİR HULÂSA. Gazap, sekr ve ikrah halindeki kişinin ve sabî ile mecnunun verdikleri talâkların –buraya kadar devam eden izahımıza ve birçok meşâhir-i Hanefiyye'nin de iştirak ettiklerine göre– kasıt ve iradeye mukārin olmamak illetiyle muteber olmadığını görmüş bulunuyoruz. Bunlar böyle olunca bir mecliste bir kelime ile üç talâkı, asabiyet buhranı içinde birden îkāʿ eden kimsenin bu sözü bir heyecan ile şuursuz ve iradesiz deli gibi ağzından savurduğunu itiraf ettiği ve hârici ahvalde bunu teyit eylediği surette bunu kabul ederek, "Hiç talâk vâki olmaz ve aile hayatı devam eder" demek ve bu suretle İslâm âlemindeki içtimaî cerîhayı tedavi etmek ilmin hududu dahilinde bir hareket olur. Bu suretle mevzubahsimiz olan üç talâkı cumhura muhalefetle bir talâk sayanların ictihadlarından daha geniş ve daha ilmî bir tez müdafaa edilmiş bulunur. Bu mevzuda إغاثة اللهفان 'da birçok delil daha vardır. Onlara da bakınız.

---

377 Balcağız tabiri cimâdan kinayedir.

378 Kanun maddesinin Arapça metni şöyledir: الطلاق المقترن بعدد لفظا أو إشارة لا يقع إلا واحدة

379 Bu mevzuun en esaslı bu iki mezhebinden başka şu iki tezi müdafaa edenler de vardır: **a)** Bu şekilde talâk vermek bidʿat ve haram olduğundan merdud olup hiçbir talâk vâki olmaz. **b)** Tatlîk edilen kadın medhûl bihâ ise üç talâk vâki olur, değil ise yalnız bir talâk vâki olur. Fakat bu iki mezhep şâyân-ı iltifat olmadıklarından bunları tetkik etmeyeceğiz.

380 {el-Bakara, 2/229.} الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ.

381 Tercümemizde gösterdiğimiz terdîdli bu iki mâna أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ kavl-i şerifi hakkındaki iki tefsire göredir.

382 {Beyhakī, *el-Kübrâ*, VII, 557.}

383 {el-Bakara, 2/230.}

384 Şu da mâlûm olsun ki kadının ilk kocasıyla evlenebilmesi ikinci zevcin boşamasına münhasır değildir. Zevcin ölümü, irtidadı gibi muʿcib-i iftirak haller de talâk gibi kadının ilk kocasıyla evlenmesini mubah kılar. حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ kavl-i şerifi ile üç talâk verilmekle hâsıl olan hurmetin müntehası bildirilmiştir. Bu ikinci kocasıyla kadının cinsî münasebetiyle hurmet kalkıyor, yalnız bir hurmet kalıyor ki o da zevci âherin taht-ı nikâhında bulunmasıdır. İkinci zevcin bu nikâhı talâk, ölüm, riddet, küfür ve şirk gibi herhangi bir sebeple mürtefiʿ olur ve iddet müddeti de geçerse kadının ilk kocasına nikâhı helâl olur.

385 {el-Bakara, 2/229.}

386 عن ابن عباس قال طلق ركانة بن عبد يزيد امرأته ثلاثا في مجلس واحد فحزن عليها حزنا شديدا. قال فسأله رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف طلقتها قال طلقها ثلاثا فقال في مجلس واحد قال نعم قال فإنما تلك واحدة فارجعها إن شئت قال فراجعها.

{HM2387 İbn Hanbel, I, 265.}

387 Nevevî أناة kelimesini أي مهلة وبقية استمتاع لانتظار المراجعة suretinde tefsir ettiğinden hadisin son fıkrasını şârih Nevevî'den mülhem olarak tercüme ettik. Hadis metni şöyledir:

عن طاوس عن أبيه عن ابن عباس قال كان الطلاق على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي بكر وسنتين من خلافة عمر طلاق الثلاث واحدة فقال عمر بن الخطاب إن الناس قد استعجلوا في أمر قد كانت لهم فيه أناة فلو أمضيناه عليهم فأمضاه عليهم.

388 {et-Talâk, 65/1.}

389 قوله (لو أجزناه عليهم) معناه عندنا أنهم إنما يطلقون ثلاثا وأجازها عليهم [أحكام القرآن: جصاص].

390 Bu hadis Buhârî'nin Nûr sûresinin tefsirinde ve iʿtisâm, ahkâm, muhâribîn bahislerinde müteaddit metinler ve senedlerle rivayet olunmuştur.

391 Bu eserimizde 1716 ve 1717 numaralı tercümelerimizle izahlarımıza bakınız. Buhârî “Talâk” bahsinde de ve buradan birkaç bahis aşağıda باب اللعان ومن طلق بعد اللعان unvanıyla bir bab açarak İmam Ebû Hanîfe ile Süfyân es-Sevrî’nin mezhebine işaret etmiştir ki bunlara göre liân ile karı koca arasında iftirak hâsıl olmayıp ya hâkimin tefriki veya zevcin ba‘de’l-mülâane tatlîki ile ayrılık hâsıl olur. Bu unvandan sonra da Buhârî bir hulâsasını bildirdiğimiz Uveymir hadisini rivayet etmiştir ki bu da Ebû Hanîfe mezhebinin isabetine delâlet etmektedir. İmam Mâlik ile Şâfiî nefs-i liân ile ba‘de’l-mülâane iftirakın husulüne hükmetmişlerdir (Aynî, *Umdetü’l-kārî*, IX, 606).

392 طلقني وبت طلاقي.

393 عن عائشة رضي الله عنها أن رجلا طلق امرأته ثلاثا فتزوجت فطلق فسئل النبي صلى الله عليه وسلم أتحل للأول قال لا حتى يذوق عسيلتها كما ذاق الأول.

{B٥٢٦١ Buhârî, Talâk, ٤.}

394 باب الطلاق في الإغلاق والكره والسكران والمجنون وأمرهما والغلط والنسيان في الطلاق والشرك وغيره [بخاري].

395 {HM26892 İbn Hanbel, VI, 276.}

396 {Buhârî, Talâk, 11(bab başlığı).}

397 {Buhârî, Bed‘ü’l-vahy, 1.}

398 {D2201 Ebû Dâvûd, Talâk, 10, 11.}

399 {el-Bakara, 2/286.}

400 {Buhârî, Talâk, 11 (bab başlığı).}

1835

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُحِبُّ الْعَسَلَ وَالْحَلْوَاءَ وَكَانَ إِذَا انْصَرَفَ مِنَ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ فَيَدْنُو مِنْ إِحْدَاهُنَّ فَدَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ فَاحْتَبَسَ أَكْثَرَ مِمَّا كَانَ يَحْتَبِسُ فَغِرْتُ فَسَأَلْتُ عَنْ ذٰلِكَ فَقِيلَ لِي أَهْدَتْ لَهَا امْرَأَةٌ مِنْ قَوْمِهَا عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ فَسَقَتِ النَّبِيَّ ﷺ مِنْهُ شَرْبَةً فَقُلْتُ أَمَا وَاللّٰهِ لَنَحْتَالَنَّ لَهُ فَقُلْتُ لِسَوْدَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ إِنَّهُ سَيَدْنُو مِنْكِ فَإِذَا دَنَا مِنْكِ فَقُولِي أَكَلْتَ مَغَافِيرَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكِ لَا فَقُولِي لَهُ مَا هٰذِهِ الرِّيحُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكِ سَقَتْنِي حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ فَقُولِي لَهُ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ وَسَأَقُولُ ذٰلِكِ وَقُولِي أَنْتِ يَا صَفِيَّةُ ذَالِكِ فَقَالَتْ تَقُولُ سَوْدَةُ فَوَاللّٰهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أُبَادِيَهُ بِمَا أَمَرْتِنِي بِهِ فَرَقًا مِنْكِ فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا قَالَتْ لَهُ سَوْدَةُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَكَلْتَ مَغَافِيرَ قَالَ لَا قَالَتْ فَمَا هٰذِهِ الرِّيحُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ قَالَ سَقَتْنِي حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ فَقَالَتْ سَوْدَةُ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ فَلَمَّا دَارَ إِلَيَّ قُلْتُ لَهُ نَحْوَ ذٰلِكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَى صَفِيَّةَ قَالَتْ لَهُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَى حَفْصَةَ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَلَا أَسْقِيكَ مِنْهُ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ قَالَتْ تَقُولُ سَوْدَةُ وَاللّٰهِ لَقَدْ حَرَمْنَاهُ قُلْتُ لَهَا اسْكُتِي.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah balı ve helvayı severdi. İkindi namazından döndüğü zaman kadınlarının yanına girerdi ve kadınlarından birinin yanına yaklaşırdı. Bir kere Resûlullah, Ömer'in kızı Hafsa'nın yanına girmişti. Orada her zamankinden çok kaldı. Bunu ben kıskandım ve bunun sebebini soruşturdum. Bana bildirildiğine göre Hafsa'ya akrabasından bir kadın küçük bir çömlek bal hediye etmişti. O da bu baldan şerbet yapıp Resûlullah'a içirmişti.[401] Ben de kendi kendime, "Vallahi bunun için muhakkak bir hile yaparım" dedim. Bunun üzerine Zem'a kızı Sevde'ye şöyle tâlimat verdim: "Biraz sonra sana Resûlullah gelir, yaklaştığında, 'Yâ Resûlellah! Megāfir mi yediniz?' dersin.[402] O da sana 'hayır' der. Bunun üzerine sen de, 'Ya sizden bana gelen bu koku nedir?' diye sorarsın. O da sana tabii, 'Hafsa bal şerbeti içirmişti' diyecektir. Sen de, 'Öyleyse o balın arısı, onu urfud ağacından toplamıştır' dersin. Bana geldiğinde ben de böyle diyeceğim. Safiyye, sen de böyle söyle dedim."

Bu tâlimatın tatbiki suretini Hazret-i Âişe şöyle anlatmıştır: Sevde dedi ki: Vallahi çok geçmedi Resûlullah kapımın önünde durdu. Yâ Âişe! Senden korkumdan bana emrettiğin sözü hemen Resûlullah'a söylemeye azmettim. Resûlullah, Sevde'ye yaklaşınca, "Yâ Resûlellah! Megāfir zamkı mı yediniz?" demiş. O da, "Hayır" diye cevap vermiş. Sevde, "Sizden gelen bu koku nedir ya?" demiş. Resûl-i Ekrem de, "Hafsa bal şerbeti içirmişti" buyurmuş. Sevde, "O balı eşek arısı urfud ağacından toplamıştır" demiş. Resûlullah benim odama dönüp geldiğinde ben de böyle söyledim. Safiyye'ye gittiğinde o da böyle söylemişti. Sonra Resûlullah dönüp Hafsa'nın nöbetinde yanına vardığında Hafsa, "Yâ Resûlellah! Bal şerbetinden cenabınıza içireyim mi?" dediğinde, "Hayır bana onun lüzumu yoktur" buyurdu. Âişe (rivayetine son vererek) der ki, "Sevde bana, 'Vallahi Resûllullah'a biz bal şerbetini haram ettik' diyordu. Ben de ona, 'Sus' dedim (ve Hafsa hakkındaki hile ve tedbirimin duyulmasını istemedim)." {B5268 Buhârî, Talâk, 8.}

---

401 Bu eserde 1751 numara ile tercüme ettiğimiz Âişe hadisinde Resûl-i Ekrem'e bal şerbeti ikram eden kadının Zeyneb bint Cahş olduğu rivayet olunmuştur. Oraya bakınız.

402 Megāfîr urfud denilen ağacın zamkıdır. Fena kokusu vardır.

1836

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّ امْرَأَةَ ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ أَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ مَا أَعْتِبُ عَلَيْهِ فِي خُلُقٍ وَلَا دِينٍ وَلٰكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ اقْبَلِ الْحَدِيقَةَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقَةً.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Sâbit b. Kays'ın karısı,[403] Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gelerek, "Yâ Resûlellah! Zevcim Sâbit b. Kays ahlâkı, dini (düzgün bir kimsedir. Bu) hususta ona darılmış değilim. Lâkin ben (zevcimi hilkaten çirkin gördüğümden) Müslümanlık hayatımda küfrü (icap eden bir harekette bulunmayı) çirkin buluyorum. (Bu cihetle kocamdan ayrılmak istiyorum)" dedi. Resûl-i Ekrem, "Sâbit'in vaktiyle mehir verdiği bostanını kendisine iade etmek ister misin?" diye sordu. Kadın, "Evet ederim" dedi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Sâbit b. Kays'a, "Bahçeyi al, bir talâk ile bu kadını bırak" buyurdu (kadın bahçeyi, Sâbit de talâkını verdi). {B5273 Buhârî, Talâk, 12.}

İZAHI

Hadiste görüldüğü üzere mal mukabilinde zevcin mülkü, nikâhı izâle etmesine İslâm hukukunda hulû' denir. Karı kocanın nikâhı feshetmelerine de muhâlea tabir olunur. Resûl-i Ekrem'in Sâbit b. Kays'a, "*Bostanı al, talâkını ver!*" buyurmaları icabî bir emir değildir. Sevimsiz vaziyette nikâhın devamı her iki taraf için fesadı mûcip olacağından, iki tarafın ıslâh-ı hali için irşadî bir emir ve tavsiyeden ibarettir.

---

403 Bu kadının adı hakkında muhtelif rivayetler bulunacağından tercümemizde bunlardan birini tercih ederek zikretmeyi muvâfık bulmadık.

1837

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ أَنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْدًا يُقَالُ لَهُ مُغِيثٌ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ يَطُوفُ خَلْفَهَا يَبْكِي وَدُمُوعُهُ تَسِيلُ عَلَى لِحْيَتِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِعَبَّاسٍ يَا عَبَّاسُ أَلَا تَعْجَبُ مِنْ حُبِّ مُغِيثٍ بَرِيرَةَ وَمِنْ بُغْضِ بَرِيرَةَ مُغِيثًا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَوْ رَاجَعْتِهِ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ أَتَأْمُرُنِي قَالَ إِنَّمَا أَنَا أَشْفَعُ قَالَتْ فَلَا حَاجَةَ لِي فِيهِ.

TERCÜMESİ

Yine İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre (Hazret-i Âişe'nin câriyesi) Berîre'nin kocası, Mugīs denilen bir köle idi. (Berîre'yi çılgınca severdi). Hâlâ gözümün önünde görür gibiyim. Zavallı Mugīs ağlayarak ve göz yaşları sakalına dökülerek Berîre'nin arkasında döner dolaşırdı (Berîre ise hiç hoşlanmazdı). Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (babam) Abbas'a, "Ey Abbas! Mugīs'in Berîre'ye aşırı sevgisine, Berîre'nin de ona olan buğzuna, nefretine hayret etmez misin?" buyurdu. Sonra da Berîre'ye, "Keşke şu Mugīs'e rücû' etsen olmaz mı?" buyurdu. Berîre de, "Yâ Resûlellah! Müracaatımı emrediyor musunuz?" dedi. Resûl-i Ekrem, "Hayır ben (emretmiyorum,) şefaat ve iltimas ediyorum" buyurdu. Bunun üzerine Berîre, "Öyle ise o adama benim ihtiyacım yoktur" dedi. {B5283 Buhârî, Talâk, 16.}

1838

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيّ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هٰكَذَا وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى وَفَرَّجَ بَيْنَهُمَا شَيْئًا.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd es-Sâidî radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Ben, yetim işine bakan kimse ile beraber cennette şöyle bulunacağız!" buyurmuş ve şehâdet parmağı ile orta parmağını biraz açarak işaret etmiş (ve halka göstermiş)tir.[404] {B5304 Buhârî, Talâk, 25.}

---

404 Resûl-i Ekrem'in iki parmağının arasını biraz açarak cemaate göstermesi peygamberlerle ümmetin fertleri arasındaki derece farkına işaret içindir.

1839

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ وُلِدَ لِي غُلَامٌ أَسْوَدُ فَقَالَ هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ مَا أَلْوَانُهَا قَالَ حُمْرٌ قَالَ هَلْ فِيهَا مِنْ أَوْرَقَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأَنَّى ذٰلِكَ قَالَ لَعَلَّهُ نَزَعَهُ عِرْقٌ قَالَ فَلَعَلَّ ابْنَكَ هٰذَا نَزَعَهُ عِرْقٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre (Bâdiye halkından) bir kişi Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gelerek, "Yâ Resûlellah! Benim siyah çocuğum oldu (karımdan şüpheleniyorum)" dedi. Resûl-i Ekrem de, "Senin develerin var mı?" diye sordu. Bedevî, "Evet var" dedi. "O develerin renkleri nasıldır?" diye sordu: "Kırmızıdır" diye cevap verdi. "Bunların içinde beyazı siyaha çalar boz deve var mıdır?" dedi. "Evet vardır" diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem, "O boz renk nereden oldu?" diye sordu. Bedevî, "Soyunun bir damarına çekmiş olsa gerek" dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Oğlun da eski bir soy köküne çekmiş olabilir" buyurdu. {B5305 Buhârî, Talâk, 26.}

1840

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ فِي حَدِيثِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِلْمُتَلَاعِنَيْنِ حِسَابُكُمَا عَلَى اللهِ أَحَدُكُمَا كَاذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا قَالَ مَالِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ إِنْ كُنْتَ صَدَقْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا وَإِنْ كُنْتَ كَذَبْتَ عَلَيْهَا فَذٰلِكَ أَبْعَدُ لَكَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan gelen –birbirlerine lânetle şehâdet eden karı koca hakkındaki hadiste– Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin lânetleşen karı ile kocaya şöyle dediği rivayet olunmuştur: "(Allah bilir ve bu cihetle) hesabınız Allah'a aittir. (Kulun bildiği şudur ki:) İkinizden biri yalancıdır (ve zevce hitap ederek, "Mülâaneden sonra) kadın üzerinde alâkan ve kocalık hakkın kalmaz (ayrılırsınız)" buyurdu. Bunun üzerine zevc, "Yâ Resûlellah! Ya benim (mehir olarak verdiğim) malım ne olacak?" dedi. Resûl-i Ekrem, "O mal sana ait değildir. Çünkü sen kadına zina isnadında doğru olsan bile, o malı sen, kadının ırzını kendine helâl kılmak mukabilinde vermiştin (ve kadının olmuştu). Eğer sen zina isnadında yalancı isen mehir malını istemek sana daha uzaktır" buyurdu. {B5312 Buhârî, Talâk, 33.}

İZAHI

Bu hadiste zikrolunan liân hadisi Nûr sûresinin 6. âyetinin tefsirine dair müellif Buhârî'nin açtığı bir babında rivayet ettiği Sehl b. Sa'd hadisidir ki tercüme ve izahı bu eserimizde 1716 rakamıyla geçti.

Karısına zina isnat edip de ne erkek iddiasını ne de kadın beraatını şühûd ile ispat edemedikleri surette tarafeynin mülâaneleri yani lânete makrûn yemin ile müekked şehâdetlerinin keyfiyeti Nûr sûresi âyetinin tefsirinde ve Sehl hadisinin izahında bildirildi. Oraya bakınız. Burada biz müellif Buhârî'nin mülâanede bulunan kadının mehrine dair olan babındaki bir rivayetinde bulunan şu mâlûmatı nakledeceğiz:

Saîd b. Cübeyr der ki: Abdullah b. Ömer'e, karısına zina isnat eden kimse hakkındaki hükmü sordum. İbn Ömer bana şöyle cevap verdi: Resûl-i Ekrem Aclânoğulları'ndan bir karı kocanın zina töhmetinden dolayı ayrılığına hükmetti. Şöyle ki: Resûlullah mülâaneden önce, "*Ey karı koca! Allah bilir ki ikinizden biriniz yalancıdır. Binaenaleyh ikinizden biriniz tövbekâr olup da mülâaneden sarfınazar eder mi?*" diye üç kere sordu. Fakat her defasında ikisi de imtina ettiler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ba'de'l-mülâane bu karı kocanın ayrılığına hükmetti ve kocaya, "*Artık bu kadın üzerinde alâkan kalmadı*" buyurdu. Bunun üzerine erkek, "Yâ Resûlellah! Ya benim halim (verdiğim mehir bedeli) ne olacak?" diye sordu. Resûl-i Ekrem izah etmekte bulunduğumuz hadisteki cevabı verdi.

1841

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ امْرَأَةً تُوُفِّيَ زَوْجُهَا فَخَشُوا عَلَى عَيْنَيْهَا فَأَتَوْا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَأْذَنُوهُ فِي الْكُحْلِ فَقَالَ لَا تَكَحَّلْ قَدْ كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ تَمْكُثُ فِي شَرِّ أَحْلَاسِهَا أَوْ شَرِّ بَيْتِهَا فَإِذَا كَانَ حَوْلٌ فَمَرَّ كَلْبٌ رَمَتْ بِبَعْرَةٍ فَلَا حَتَّى تَمْضِيَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ.

TERCÜMESİ

Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan rivayete göre kocası ölen bir kadının akrabası, onun gözlerinin ağrımasından endişe ederek Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gelip kadının gözlerine sürme çekmesine izin istediler. Fakat Resûl-i Ekrem izin vermedi, şöyle buyurdu: "O kadın iddet içinde sürme çekemez. Hem ey kadınlar! (Câhiliye zamanında) sizden biriniz(in kocası öldüğünde) en kötü elbisesi içinde ve evinin en fena bir tarafında bir sene beklerdi (ve koku sürünmez, kocasının bir sene mâtemini tutardı). Bir sene tamam olup da yanından bir köpek geçip gittiği sırada kadın yerden bir deve tezeği (alıp kendi omuzundan arkaya) atardı (ve bu suretle mâteminden çıkardı). Hulâsa bu kadın kocasının vefatından itibaren dört ay on gün geçmedikçe gözlerine sürme çekemez." {B5338 Buhârî, Talâk, 47.}

İZAHI

Kadınların iddeti keyfiyeti –ki nikâhın zevali üzerine kadının muayyen bir zaman evi içinde intizarıdır– İslâm'dan önceki devirlerde kadının bu intizar zamanı lüzumundan fazla uzardı ve cahilâne şartlar içinde geçerdi. Kocasının ölümü üzerine kadın en değersiz bir elbise içinde evinin en karanlık bir köşesine çekilirdi. Tam bir sene bir tarafa çıkmazdı. Buhârî'nin gerek bu babındaki, gerek "Cenaze" bahsindeki rivayetlerine ve diğer rivayet âlimlerinin izahlarına göre, bu uzun müddet zarfında kadın ne yıkanırdı ne de tırnaklarını keserdi, ne de vücudunun temizlenmesi icap eden yerlerini temizleyebilirdi. Koku sürünmek ve her nevi kadın tuvaleti yasaktı. Böyle en ağır mahbes hayatını tamamlayan kadının yanına merkep, koyun, kuş nevinden bir hayvan getirilirdi. Kadın efsunlanır gibi o hayvanı vücuduna meshederdi. Bazı defa zavallı bir kuşcağızı kadın edep yerine kadar sürterek öldürürdü. Sonra kadın mahbesinden çıkardı. Bu defa kadının eline bir hayvan, bir deve tersi verilirdi. Kadın onu ya önüne veya arkasına atardı.[405] Bu merasimden sonra kadın temizlenir ve istediği gibi süslenmek ve izdivacını talip olanlara görünmek hakkını kazanırdı.

İslâm devri hulûl ettikten sonra bütün bu vahşiyane âdetlere nihayet verildi ve kadının kocası için iddeti ve mâtem hayatı dört ay on güne indirildi. Giyinmesi ve evi dışında gezinmesi, süslenmesi sadelikle ve ciddi, lüzum ile tahdit olundu ki kadının eşine ve hayat yoldaşının çok acı olan ölüm musibetine karşı bu yolda teessür göstermesi pek tabii ve mâkul idi.

İddet müddetinin dört ay on güne indirilmesi de bu müddetin tamamında ceninin tamam teşekkül etmiş ve hayat âsârı tezahür edip gebelik anlaşılmış olmasına mebnîdir. Çünkü iddetin hikmet-i meşruiyeti kadının karnının yüklü olup olmadığının anlaşılması idi. Kadının bu hali, talâk ile ayrılıkta üç hayızla üç ayla tahdit edildiği halde ölüm ayrılığında musibetzede kadının mâtemi ve ceninin tam teşekkülü nazarıitibara alınarak dört ay on gün olarak tahdit olunmuştur (el-Bakara, 2/239).

405 Kadının deve tersi atması keyfiyeti uzun ve çok üzücü iddet hayatını bir deve tersi kadar ehemmiyetsiz geçirdiğine işaret olduğu bildiriliyor.

KİTÂBÜ'N-NAFAKĀT

كِتَابُ النَّفَقَاتِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap nafakaların hükümlerini bildiren hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Nafaka, zaruri ihtiyaç ve maişete sarfolunacak paraya ve azık nevine denir. Bu unvanda *Buhârî* nüshalarında, "Aile nafakasının ve aileyi infakın faziletine dair hadisleri muhtevidir" ziyadesi de vardır. Müellif Buhârî bu unvanları müteakip Bakara sûresinin 219. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Habîbim! Müminler ne infak edeceklerini* (fukaraya nasıl mal sadaka vereceklerini) *sorarlar. Sen de, 'Zaruri ihtiyacınızdan fazlasını sadaka ediniz' diye cevap ver.*" Bu âyetin nüzûlüne sebep olarak İbn Ebû Hâtim şunu rivayet etmiştir: Muâz b. Cebel ile Sa'lebe, Hazret-i Peygamber'e, "Yâ Resûlellah! Kölelerimiz, akrabalarımız var. Bunlara malımızdan ne suretle ve ne miktar infak ederiz?" diye sormuşlardı. Bu âyet nâzil olup afvi yani gınâ derecesinden ve aile geçiminden fazlası sadaka edilmesi emrolundu. Zeccâc der ki: "Zekât farz kılınıncaya kadar nâs malının fazlasını infak etmekle emrolunmuştu. Kazanç sahipleri her günkü kazançlarından kendisine yetişecek kadarını alır, gerisini tasadduk ederdi. Altın, gümüş gibi nakit sahipleri de bir senelik geçimini ayırır, gerisini sadaka ederdi."

1842

•.•.•

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا أَنْفَقَ الْمُسْلِمُ نَفَقَةً عَلَى أَهْلِهِ
وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً.

TERCÜMESİ

Ensardan Ebû Mes'ûd (Ukbe) radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Herhangi bir müslüman kendi ehline –Allah'ın rızasını kastederek– infak edip zaruri ihtiyaçlarını temin ederse, bu infak o müslüman için sadaka olur." {B5351 Buhârî, Nafakāt, 1.}

İZAHI

el-Muğrib sahibi, kişinin ehlini, "Karısı, çocuğu ve nafakası kendisine ait olan oğlan ve kız kardeşleri, amcası ve amcasının oğlu ve evinde beslediği yabancı fakir çocuktan ibaret aile halkıdır" diye tarif etmiştir ki hadisteki ehil lafzının medlûlü bu mânayı âmdır.

Kişinin ehil ve iyâlini beslemesi bi'l-icmâ vâciptir. Şu halde nafakası üzerine vâcip olanları infaka hadiste sadaka denilmesi, aileyi infak vecîbesinin ifası ecirsiz ve sevapsızdır zannolunmaması içindir. Aileyi infak ile aile reisinin me'cûr olacağı hakkında bir haber de Buhârî'nin bu hadisten sonra rivayet ettiği Ebû Hüreyre hadisidir. Bu kutsî hadise göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Allah Teâlâ'nın, "*Ey âdemoğlu! Sen aileni infak et ki sen de Allah tarafından infak olunup me'cûr olasın!*" buyurduğunu haber vermiştir.[406]

---

406 {B5352 Buhârî, Nafakāt, 1.}

1843

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ
فِي سَبِيلِ اللهِ أَوِ الْقَائِمِ اللَّيْلَ الصَّائِمِ النَّهَارَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Dul kadınların ve bir günlük geçimi olmayan fakirlerin nafakalarını kazanmaya koşan müslüman, Allah yolunda harbeden mücahid gibidir. Yahut gece namazlı, gündüz oruçlu kimse gibidir." {B5353 Buhârî, Nafakāt, 1.}

İZAHI

Buhârî'nin *Tecrîd*'e burada alınmayan üç mühim rivayeti vardır. Bunlardan birincisi kişinin bütün malını veya malının yarısını vücûh-ı hayra tasadduku vasiyet etmesinin menine dair Sa'd b. Ebû Vakkās hadisidir ki bu eserimizde 642 numara ile tercümesi ve izahı geçti. Oraya bakınız.

İkincisi, nafaka verilmesi vâcip olanlara dair Ebû Hüreyre hadisidir ki Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "*Sadakanın efdali, sadakanın sahibini ganî bırakan ve fakirliğe düşürmeyen sadakadır. Çünkü veren el, alan elden hayırlıdır, üstündür. Ey mümin! Nafaka vermeye nafakası üzerine vâcip olan aile efradınla başla, sonra başkalarına sarfet! Aile efradının nafakaları verilmezse kadın der ki, 'Ya beni besle yahut yakamı bırak!' Hizmetçi de, 'Beni besle, beni çalıştır' der.*[407] *Çocuk da, 'Beni besle, beni kime bırakırsın?' der!*"[408] Bu hadisi rivayet ederken Ebû Hüreyre'nin yanında bulunanlar, "Ey Ebû Hüreyre! Bu hadisi bu suretle Resûlullah'tan işittin mi?" demişlerdi. Ebû Hüreyre de bu suale sinirlenerek, "Hayır! Bu hadis Ebû Hüreyre'nin cebinden uydurmadır!" diye suali inkâr ve ta'riz ile karşılamıştır.

Üçüncü hadis de, “*Sadakanın efdali kuvvetli bir mala arka veren sadakadır. Ey mümin! Sadaka ve nafaka vermeye nafakası üzerine vâcip olanlarla başla!*”[409] meâlindedir ve ikinci hadisin medlûlünde, dahildir.

---

407 Türkçemizdeki, “Karnımı doyur, boynumu vur!” suretindeki atalar sözü bu fıkranın en kuvvetli ve beliğ bir tercümesidir.

408 {B5355 Buhârî, Nafakāt, 2.}

409 {B5356 Buhârî, Nafakāt, 2.}

1844

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَبِيعُ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَيَحْبِسُ لِأَهْلِهِ قُوتَ سَنَتِهِمْ.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (kendisine mahsus olan) Benî Nadîr hurmalığının hurma mahsulünü satardı ve ailesinin bir senelik nafakasını muhafaza ederdi. {B5357 Buhârî, Nafakāt, 3.}

İZAHI

Benî Nadîr, Hayber yahudilerinden bir kabiledir. Medine yahudileri üç kısım idi: Benî Nadîr, Benî Kureyza, Benî Kaynukā'. Bunlar Medine'nin en eski sekenesi idiler. Medine'nin bütün sanatı, ticareti, ziraatı bunların ellerinde idi. Peygamber efendimiz Medine'ye hicret ettiğinde bunlarla ayrı ayrı muâhadeler akdetmişti. Fakat müslümanların en müşkül zamanlarında nakz-ı ahd ettiklerinden yahudilerin hurmalıkları kısmen "fey'" (Resûlullah'a has) olarak Peygamberimiz'e geçti ki, Benî Nadîr hurmalıkları da bunlar arasındadır. Bir kısmı da gaziler arasında taksim olundu. Harpsiz alınan arazi fey' idi. Harp ile alınanların beşte dördü gazilere taksim olunurdu. Humusu yani beşte biri de Allah'a, Resûlullah'a ait idi. Hadisteki Benî Nadîr ile Fedek arazisi harpsiz alınmıştı. Harp ile alınan Hayber ile Benî Kureyza arazisi idi. Bunda da Resûlullah'ın beşte bir sehmi vardı. Haşr sûresinin 7. âyetindeki مَا أَفَاءَ اللّٰهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى kavl-i şerifindeki ehl-i kurâyı İbn Abbas, Benî Kureyza, Benî Nadîr, Fedek, Hayber arazisi ile Ureyne köyleri olarak tefsir etmiştir. Bu arazinin gelirleriyle Resûlullah, kadınlarının bir senelik nafakalarını ayırır ve işçi ücretlerini verirdi. Geriye ne kalırsa onu da İslâm mücahidlerine ve diğer mesâlih-i müslimîne sarfederdi (bk. 1173. hadis).[410]

Bu arazi Resûl-i Ekrem tarafından bu suretle idare olunduğu gibi Ebû Bekir ve kısmen Ömer zamanında da bu suretle idare olunmuştur. Sonra Ali ile Abbas'ın müracaatı üzerine bu arazi kadim teamülü veçhile idare olunmak üzere Peygamber efendimizin hânedanına bırakılmıştır. Abbâsîler zamanına kadar da Hazret-i Ali ile evlât ve ahfadı tarafından idare olunup sonra Abbâsîler'in idaresine geçmiştir (bk. 1288. hadis).

410 {B6729 Buhârî, Ferâiz, 3.}

KİTÂBÜ’L-ET‘İME

كِتَابُ الْأَطْعِمَةِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap yenilecek şeylerin envâına ve yemek yemenin âdâbına ve bunlara benzer birtakım hükümlere dair hadisleri muhtevidir.

Unvandaki **et'ime** (أطعمة) kelimesi **taâm**ın cem'idir. Taâm, yenilen şeylere ıtlak olunur. Müellif Buhârî "Et'ime" unvanını izah için Kur'an'ın şu meâldeki üç âyetini zikretmiştir: **a)** *"Ey müminler! Size rızık olarak verdiğimiz helâl mallarınızdan yiyiniz de Allah'a şükrediniz! Eğer Allah'a kulluk etmek isterseniz."* **b)** "*Ey müminler! Helâl kazancınızı* (siz yediğiniz gibi) *muhtaçlara da yediriniz.*" **c)** *"Ey Peygamberler! Helâl rızıklardan yeyiniz ve iyi iş işleyiniz."*[411]

Bu âyetlerin tebliğ ettikleri umumi hükümler şunlardır: Yenilecek rızkın helâl kazanç olması, yediğimiz nimetler Allah'ın lutuf ve inayeti eseri olduğu, bu cihetle Allah'a kulluk etmiş olmak için ona şükrolunması, helâl kazancımızdan kendimiz yediğimiz gibi cemiyetin düşkün sınıflarına da yedirilmesi lüzumu, Peygamber'in de ümmetler gibi helâl rızıklardan müstefit olmalarının mubah olduğu.

Bundan sonra İmam Buhârî bu babın ilk hadisi olarak Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin şu hadisini rivayet ediyor: "*Ey müminler! Açları doyurunuz, hastaları ziyaret edip hallerini ve hatırlarını sorunuz, esirleri de âzatlayınız.*"[412]

---

411 (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ)، (أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ)، (يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا)

{el-Bakara, ٢٦٧ ,٢/١٧٢; el-Mü'minûn, ٢٣/٥١.}

412 قال النبي صلى الله عليه وسلم: أطعموا الجائع وعودوا المريض وفكوا العاني. قال السفيان: والعاني الأسير

{B5373 Buhârî, Et'ime, 1.}

1845

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ أَصَابَنِي جَهْدٌ شَدِيدٌ فَلَقِيتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ﵁ فَاسْتَقْرَأْتُهُ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فَدَخَلَ دَارَهُ وَفَتَحَهَا عَلَيَّ فَمَشَيْتُ غَيْرَ بَعِيدٍ فَخَرَرْتُ لِوَجْهِي مِنَ الْجَهْدِ وَالْجُوعِ فَإِذَا رَسُولُ اللهِ ﷺ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِي فَقَالَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ فَقُلْتُ لَبَّيْكَ رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَقَامَنِي وَعَرَفَ الَّذِي بِي فَانْطَلَقَ بِي إِلَى رَحْلِهِ فَأَمَرَ لِي بِعُسٍّ مِنْ لَبَنٍ فَشَرِبْتُ مِنْهُ ثُمَّ قَالَ عُدْ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ فَعُدْتُ فَشَرِبْتُ ثُمَّ قَالَ عُدْ فَعُدْتُ فَشَرِبْتُ حَتَّى اسْتَوَى بَطْنِي فَصَارَ كَالْقِدْحِ قَالَ فَلَقِيتُ عُمَرَ وَذَكَرْتُ لَهُ الَّذِي كَانَ مِنْ أَمْرِي وَقُلْتُ لَهُ تَوَلَّى اللهُ ذٰلِكَ مَنْ كَانَ أَحَقَّ بِهِ مِنْكَ يَا عُمَرُ وَاللهِ لَقَدِ اسْتَقْرَأْتُكَ الْآيَةَ وَلَأَنَا أَقْرَأُ لَهَا مِنْكَ قَالَ عُمَرُ وَاللهِ لَأَنْ أَكُونَ أَدْخَلْتُكَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ لِي مِثْلُ حُمْرِ النَّعَمِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir gün son derece acıkmıştım. Yolda Ömer b. Hattâb radıyallahu anha kavuştum. Azîz ve celîl olan Allah'ın kitabında (ve Âl-i İmrân sûresinden) bir âyeti bana okumasını (ve istifade etmemi) rica ettim. Ömer evine girdi ve o âyeti bana okudu. (Halbuki maksadım okumak değildi, karnımı doyurmaktı. Ömer bunu anlamamıştı,[413] evden ayrılıp) uzak gitmeden (şiddetli açlıktan) yüzüstü düştüm. Bu baygınlık sırasında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin baş ucumda dikilerek bana, "Ey Ebû Hüreyre" diye seslendiğini duydum. Hemen ben, "Buyur, yâ Resûlellah! Emrine hazırım, her saadet senindir" dedim. Resûlullah elimi tuttu, beni kaldırdı ve bu düşkün vaziyetimi anladı. Beni evine götürdü. Hemen büyük bir bardak süt içmemi emretti. Onu içtim. Sonra "Tekrar iç, ey Ebû Hüreyre!" buyurdu. Bir bardak daha içtim. Sonra bir daha süt emretti. Ben de tekrar içtim. Artık karnımın vaziyeti düzeldi, bir ok gibi dümdüz oldu. Ebû Hüreyre (rivayetine devam ederek) der ki: Bir müddet sonra Ömer'e kavuşmuştum ve başımdan geçen bu vâkıayı anlatarak, "Yâ Ömer! Allah benim karnımı doyurmaya senden daha lâyık bir zatı (Resûl-i Ekrem'i) memur etti. Vallahi ben senden bana bir âyet okuyup öğretmeni rica etmiştim. Halbuki ben o âyeti senden daha düzgün okurdum!" dedim. Bunun üzerine Ömer, "Vallahi ey Ebû Hüreyre! Seni evime koyup doyurmak benim için kızıl develer misali kıymetli dünyalığa mâlik olmaktan daha sevimlidir!" dedi. {B5375 Buhârî, Et'ime, 1.}

---

413 Kavis içindeki bu ziyade Ebû Nuaym'ın *Hilye*'sinden alınmıştır.

1846

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ ﵁ قَالَ كُنْتُ غُلَامًا فِي حَجْرِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَكَانَتْ يَدِي تَطِيشُ فِي الصَّحْفَةِ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَا غُلَامُ سَمِّ اللّٰهَ وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ طِعْمَتِي بَعْدُ.

TERCÜMESİ

Ebû Seleme'nin oğlu (ve Peygamberimizin oğulluğu) Ömer radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: "Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin terbiyesi altında bir oğlandım. Yemek yerken elim yemek kabının her tarafında dolaşırdı." Resûlullah bana, "Ey oğul! (Yemeğe başlarken) Allah adını an (bismillâhirrahmânirrahîm de), sağ elinle ye ve sana yakın olan taraftan ye!" buyurdu. Bundan sonra ben her zaman besmele ile, sağ elimle, önümden yemek yedim. {B5376 Buhârî, Et'ime, 2.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, yemeğe başlarken besmele denilmesine dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Besmeleye dair hadisteki Peygamber'in emri vâcip derecesinde kati olmamakla beraber ulemânın cumhuruna veya ittifakına göre müstehaptır. Yani Peygamberimizin teşvik ve tergīb buyurduğu âdâb-ı dîniyemizdendir. Yemeğin sonunda Allah'a hamdetmek *ve* "elhamdülillâh" demek de aynı derecede müstehaptır, mergubdur. Sofrada bulunanların besmeleyi unutmaları ihtimaline mebnî cehren söylemek de ayrıca müstehaptır. Yemeğin önünde unutulur da ortasında veya sonunda hatırlanırsa hatırlandığı zaman söylenmesi de müstehaptır. Şüphesiz ki yediğimiz nimetleri ihsan eden rabbimizi yâdederek yemek yemek en medenî insanlık şiârıdır. Bu cihetle Sa'dî merhum bir mısraında, "Ey insanoğlu! Eline aldığın bir lokma ekmeği Allah'ı unutarak yeme!" diye tembih eder. Zamanımızda İngilizler, Amerikalılar ve Almanlar gibi bütün medenî milletlerin aileleri de yemeklerinin önünde ve sonunda Allah'a dua ederek yerler. Bu cihetle Allah adıyla yemek yemek medenî milletler arası riayet olunan âdâb-ı umumiyyedendir.

Yemeğin sağ el ile ve önüne tesadüf eden cihetten yenilmesi de en mühim âdâb-ı medeniyyedendir. Bu ehemmiyetine mebnî İmam Şâfiî hadisteki emri *el-Üm*'de vücûba hamletmiştir. Fakat Hanefî ulemâsından pek çoğu ve Gazzâlî ile Nevevî mendup olduğunu tasrih etmişlerdir. Sağ elin sol elden daha kuvvetli ve daha ziyade bereketli olması ciheti ile yemek vazifesine tahsis olunmuştur. Müslim'in *Sahîh*'indeki bir rivayetine göre Resûl-i Ekrem birinin sol eliyle yemek yediğini görmüş ve sağ eliyle yemesini emretmişti. Fakat herif kibirlenerek, "Sağ elimle yiyemiyorum!" demiş ve Resûl-i Ekrem de, "*Evet yiyemezsin!*" buyurmuştu. O zamandan sonra bu kibirli adam sağ elini ağzına götürememiştir.[414] Resûl-i Ekrem abdestte, gusulde, ayakkabı giymek, yürümek gibi birçok işe sağ tarafla başlardı. Asr-ı saâdet'te Arap kavmi ümmî bir ümmet olup iptidai bir hayat yaşamakta bulunduklarından bunların yemek ve içmek gibi âdâb-ı umûmiyyelerine pek ziyade ihtimam ve bilhassa önden yenilmesini her vesile ile birçok kimseye öğretmiştir. İmam Buhârî bu husustaki rivayetlere ehemmiyet vererek *Sahîh*'inde müstakil bir bab açmıştır.

Mevzumuz olan hadisin râvisi Ömer, Ebû Seleme'nin oğludur. Vâlidesi de Peygamberimizin kadınlarından Ümmü Seleme'dir. Bu karı koca Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Ömer orada dünyaya gelmiştir. Ebû Seleme Habeşistan'da vefat etmekle bu ana oğul Medine'ye geldiklerinde Resûl-i Ekrem, Ümmü Seleme'yi nikâh edip kadınları arasına almak suretiyle bu edibe kadını taltif buyurdu. Bu suretle Ömer, Peygamber efendimizin oğulluğu şerefini kazandı ve Resûl-i Ekrem'in terbiyesi altında büyüdü. İbn Abdülberr'in beyanına göre Resûl-i Ekrem'in vefatında Ömer dokuz yaşında idi. Hicretten iki sene önce doğduğuna dair de rivayet vardır.

---

414 {M5268 Müslim, Eşribe, 107.}

1847

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حِينَ شَبِعْنَا مِنَ الْأَسْوَدَيْنِ التَّمْرِ وَالْمَاءِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan "Biz Esvedeyn denilen - hurma ile suya doyup kandığımız zaman Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem vefat etti" dediği rivayet olunmuştur. {B5383 Buhârî, Et'ime, 6.}

İZAHI

Esvedeyn "siyah" mânasına olan **esved**in tesniye sîgasıdır ve "iki kara" demektir ki hurma ile sudur. Bu iki nimetten siyah olan yalnız hurma olmakla beraber edebî bir sanat olan tağlîb tarikiyle hurma ile suyun ikisine *esvedeyn* denilmiştir. Tağlîb sanatı ki herkesçe bilinen iki şeyden birini öbürüne üstün kılarak zikretmektir ve Arapça'da pek şâyidir: Baba ile anaya ebeveyn, güneşle aya kamereyn, Ebû Bekir ile Ömer'e Ömereyn denilir. Arap'ın yemek, içmek hususunda yegâne medâr-ı hayatı hurma ile su olduğundan bu iki nimet hadiste tağlîb tarikiyle zikrolunmuştur.

Bu hadiste Hazret-i Âişe, Hazret-i Peygamber'in hânedanının yaşadıkları zühdî hayatı bildiriyor ve Resûlullah'ın vefatından evvel bol hurma ve suya kavuştuklarını anlatıyor ki bu hurma bolluğu Hayber'in fethi üzerine müyesser olmuştu. Nasıl ki Hazret-i Âişe'den gelen bir habere göre, Sıddîka hazretleri, Hayber fetholununca, "*Artık şimdi biz hurmaya doyarız dedik*" demiştir. Abdullah b. Ömer de, "*Biz Hayber'i fethedinceye kadar hurmaya doymadık*" demiştir. Bu da Resûlullah'ın vefatından üç yıl evveline tesadüf etmiştir.

1848

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ مَا أَكَلَ النَّبِيُّ ﷺ خُبْزًا مُرَقَّقًا وَلَا شَاةً مَسْمُوطَةً حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Allah'a kavuşana kadar ne hâlis buğday unundan yapılmış ince yufka ekmek, ne de kızartılmış körpe kuzu kebabı yedi" demiştir. {B5385 Buhârî, Et'ime, 8.}

1849

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ فِي رِوَايَةٍ قَالَ مَا عَلِمْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَكَلَ عَلَى سُكُرُّجَةٍ قَطُّ وَلَا خُبِزَ لَهُ مُرَقَّقٌ قَطُّ وَلَا أَكَلَ عَلَى خِوَانٍ قَطُّ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan gelen bir rivayette, müşârün ileyh şöyle demiştir: "Ben Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin sükürrüce (denilen küçük sofra gibi yemek teknesin)den yemek yediğini bilmiyorum. Hâlis buğday unundan yufka ekmek yapıldığını da hatırlamıyorum. Yüksek masa üstünde yemek yediğini de bilmiyorum." {B5386 Buhârî, Et'ime, 8.}

1850

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَامُ الْإِثْنَيْنِ كَافِي الثَّلَاثَةِ وَطَعَامُ الثَّلَاثَةِ كَافِي الْأَرْبَعَةِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "İki kişinin taamı, üç kişiye kifayet eder (doyurur). Üç kişinin taamı da dört kişiye kifayet eder" buyurmuştur. {B5392 Buhârî, Etʿime, 11.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, "Bir Kişinin Taamı İki Kişiye Kifayet Eder" unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Müellif bu unvanıyla İbn Mâce'nin Hazret-i Ömer'den rivayet ettiği bir hadise işaret etmiş ve Ebû Hüreyre'nin rivayetini tamamlamış bulunuyor.[415] Taberânî'nin de Abdullah b. Ömer'den bir rivayetine göre Resûl-i Ekrem, "*Ey müminler! Yemeğinizi ailecek toplu yiyiniz, ayrılmayınız! Çünkü* (toplu yemekte bereket vardır). *Bir kişinin taamı iki kişiye yetişir!*" buyurmuştur.[416] Şüphesiz ki bu hadis ile kifayet derecede doymaya kanaat edilerek aç fakirlere yardım olunması gibi içtimaî ve ulvî bir gaye kastolunuyor.

---

415 {İM3255 İbn Mâce, Etʿime, 2.}

416 {Taberânî, *el-Evsat*, VII, 259.}

1851

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ لَا يَأْكُلُ حَتَّى يُؤْتَى بِمِسْكِينٍ يَأْكُلُ مَعَهُ فَأُتِيَ يَوْمًا بِرَجُلٍ يَأْكُلُ مَعَهُ فَأَكَلَ كَثِيرًا فَقَالَ لِخَادِمِهِ لَا تُدْخِلْ هٰذَا عَلَيَّ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ فِي مَعًى وَاحِدٍ وَالْكَافِرُ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre İbn Ömer beraber yemek üzere sofrasına bir fakir getirilmedikçe yemek yemezdi. Yine böyle bir gün biri İbn Ömer'in sofrasına getirildi, onunla beraber yedi. Fakat adam çok yedi. Bunun üzerine İbn Ömer hizmetçisine, "Bu adamı bir daha yanıma koyma, çünkü ben Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, 'Mümin bir midesine koymak için yer. Kâfir ise karnındaki yedi bağırsağını doldurmak (karnını şişirmek) için yer' buyurduğunu işittim" demiştir. {B5393 Buhârî, Et'ime, 12.}

İZAHI

Bu hadiste nasıl bir mâna kastolunduğunu tayin hususunda ihtilâf olunmuştur. Bunlar içinde en isabetlisi müminin ihtirasâttan feragati, kâfirin ve münafığın da doymak bilmeyen hırsı için bir mesel ve en beliğ bir örnek olarak irat olunmasıdır. Tahâvî'nin[417] İbn Ebû İmrân'dan naklettiği mâna da bu meâldedir. Hadis ile bir ihtiras ve feragat meseli kasteden ulemâ hadisteki taam ile hakiki mâna kastetmemişlerdir. Çünkü nice mümin vardır ki kâfirlerden çok yer; nice kâfir de vardır ki sıhhatine riayetle, perhizkârlıkla, mide zaafiyle müminden az yer. Bu cihetle hadisi hakikat mânasına hamletmek müşküldür.

---

417 {Tahâvî, *Müşkilü'l-âsâr*, V, 254.}

1852

•.•.•

عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ لِرَجُلٍ عِنْدَهُ لَا آكُلُ وَأَنَا مُتَّكِئٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Cühayfe radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben bir kere Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin yanında idim. Mecliste bulunan birine, “Ben bir yere bağdaş kurup gereği gibi yerleşip çökerek yemek yiyemedim” buyurdu. {B5399 Buhârî, Et‘ime, 13.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Bir Yere İttikā Ederek Yemek Yemenin Hükmüne Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. Hadiste ittikā ederek yemek yenilmesi açıkça nehyedilmediği için ulemânın cumhuru kerahetine hükmetmişlerdir. Tirmizî de bu hadisin unvanında kerahet olduğunu sarâhaten bildirmiştir. Yalnız ihtilâf olunan bir cihet varsa, o da nehyolunan ittikānın mahiyetidir. Bazıları ittikāyı müteâref olan bir şeye sövkenip dayanmak mânasına hamletmişlerdir ki hadiste nehyolunan bu değildir. Çünkü İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'indeki rivayetine göre ashap ve tâbiînden çoğu bu yolda ittikā ederek yemek yemişlerdir. Bu cihetle *Kāmus* sahibi, "İttikāyı bu yolda tefsir etmek avam talebenin zannıdır" diyor. En doğrusu İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye*'sinde, Râgıb'ın da *el-Müfredât*'ında bildirdiklerine göre ittikā vikā maddesinden müştak olan "bağ" mânasıdır. Bu itibarla hadisin mânası, Resûl-i Ekrem'in, "*Ben taam ettiğim zaman üzerinde bulunduğum döşeğe, şilteye bağdaş kurup gereği gibi çökerek yerime bağlı bir halde oturmadım!*" buyurmuş olmasıdır ki Resûl-i Ekrem'in sofraya oturduğunda hemen bir iki lokma yiyip kalkacak vaziyette çömeldiği ifade olunup sofra başına çökerek aşırı bir iştahla tıka basa yemekten nehiy mânasını tazammun eder. Şu uzun izahımıza tercümemizdeki, *"Bağdaş kurup, gereği gibi yerleşip çökerek yemek yemedim!"* cümlesiyle işaret ettik.

1853

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ مَا عَابَ النَّبِيُّ ﷺ طَعَامًا قَطُّ إِنِ اشْتَهَاهُ أَكَلَهُ وَإِنْ كَرِهَهُ تَرَكَهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem hiçbir yemeği hiçbir zaman ayıplamamış ve yermemiştir. O, hoşlanırsa yerdi, hoşlanmazsa bırakırdı, yemezdi" demiştir. {B5409 Buhârî, Et'ime, 21.}

İZAHI

Bu hadiste âdâb-ı içtimaiyeden bir mühimmeye daha temas edilmiştir ki taamın ayıplanmamasıdır. Taam ki yenilen şeydir. Peygamberimizin bunu ayıplamaması ve kusur bulmaması mubah olan taama aittir. Haram olanı ise hem zemmeder, hem de yenilmesini nehyeylerdi. Sonra bir taamı –Allah'ın eser-i hilkati olduğu için– yaratılışı cihetiyle zemmetmek câiz değildir. İnsanların san'at-ı eseri olmak itibariyle kusur bulmak mekruh olmamakla beraber misafir tarafından ayıplanması edebe muhaliftir. Nevevî misal ile izah ederek, "Bu yemek tuzludur, tuzsuzdur, ekşidir, katıdır, olmamıştır ve pişmemiştir gibi birtakım kusurlar bulmamak ve ayıplamamak âdâb-ı taamdandır" demiştir.

1854

•.•.•

عَنْ سَهْلٍ رضي الله عنه أَنَّهُ قِيلَ لَهُ هَلْ رَأَيْتُمْ فِي زَمَانِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم النَّقِيَّ قَالَ لَا قِيلَ فَهَلْ كُنْتُمْ تَنْخُلُونَ الشَّعِيرَ قَالَ لَا وَلٰكِنْ كُنَّا نَنْفُخُهُ.

TERCÜMESİ

Sehl (b. Saʻd) radıyallahu anhtan rivayete göre (Ebû Hâzım tarafından) Sehl b. Saʻd'a, "Siz, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zamanında (elenmiş undan yapılmış) arı beyaz ekmek gördünüz mü?" diye sorulmuş. O da, "Hayır görmedik" diye cevap vermiş. Sonra, "Siz arpayı (değirmende öğütüldükten sonra) eler miydiniz?" "Hayır elemezdik, fakat (kabuğu gitsin diye) üflerdik" demiştir. {B5410 Buhârî, Etʻime, 22.}

1855

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَسَمَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمًا بَيْنَ أَصْحَابِهِ تَمْرًا فَأَعْطَى كُلَّ إِنْسَانٍ سَبْعَ تَمَرَاتٍ فَأَعْطَانِي سَبْعَ تَمَرَاتٍ إِحْدَاهُنَّ حَشَفَةٌ فَلَمْ يَكُنْ فِيهِنَّ تَمْرَةٌ أَعْجَبَ إِلَيَّ مِنْهَا شَدَّتْ فِي مَضَاغِي.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Bir kere Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ashabı arasında hurma taksim etti. Herkese yedişer hurma verdi. Bana da yedi hurma verdi. Bunun biri ağacında kemale ermeden kurumuş koruk hurma idi. Fakat bu hurmaların içinde, bana ondan sevimlisi yoktu. Çiğnerken o, (sakız gibi dayanır) ağzımda çabuk erimezdi."[418] {B5411 Buhârî, Et'ime, 23.}

---

418 Bu hadisi Buhârî Resûlullah ile ashabının çok kere hurma ile tagaddî ve bundan az bir gıda ile iktifa ettiklerine dair açtığı bir babında rivayet etmiştir.

1856

•.•.•

وَعَنْهُ أَيْضًا ﵁ أَنَّهُ مَرَّ بِقَوْمٍ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ شَاةٌ مَصْلِيَّةٌ فَدَعَوْهُ فَأَبَى أَنْ يَأْكُلَ وَقَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنَ الدُّنْيَا وَلَمْ يَشْبَعْ مِنَ خُبْزِ الشَّعِيرِ.

TERCÜMESİ

Yine böyle Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre bir kere müşârün ileyh önlerinde koyun kebabı yemekte olan bir cemaate uğramıştı. Bunlar Ebû Hüreyre'yi davet ettilerse de müşârün ileyh icabet etmeyip, "Vallahi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şu dünyadan arpa ekmeği ile karnı doymadan çıkıp gitti!" demiştir. {B5414 Buhârî, Et'ime, 23.}

1857

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنْذُ قَدِمَ الْمَدِينَةَ مِنْ طَعَامِ الْبُرِّ ثَلَاثَ لَيَالٍ تِبَاعًا حَتَّى قُبِضَ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan "Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemin âli, Medine'ye hicret ettikleri zaman vefat edinceye kadar mütevâliyen üç gün buğday ekmeği ile karınlarını doyurmadılar" dediği rivayet olunmuştur. {B5416 Buhârî, Et'ime, 23.}

1858

•.•.•

وَعَنْهَا أَيْضًا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا كَانَتْ إِذَا مَاتَ الْمَيِّتُ مِنْ أَهْلِهَا فَاجْتَمَعَ لِذٰلِكَ النِّسَاءُ ثُمَّ تَفَرَّقْنَ إِلَّا أَهْلَهَا وَخَاصَّتَهَا أَمَرَتْ بِبُرْمَةٍ مِنْ تَلْبِينَةٍ فَطُبِخَتْ ثُمَّ صُنِعَ ثَرِيدٌ فَصُبَّتِ التَّلْبِينَةُ عَلَيْهَا ثُمَّ قَالَتْ كُلْنَ مِنْهَا فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ التَّلْبِينَةُ مُجِمَّةٌ لِفُؤَادِ الْمَرِيضِ تَذْهَبُ
بِبَعْضِ الْحُزْنِ.

TERCÜMESİ

Yine böyle Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre bir ev halkından birinin vefatı üzerine tâziye için kadınlar toplanıp sonra dağılarak yalnız hâne halkı ve hısımları kaldıklarında emrettim: Bir çömlek içinde telbîne[419] bulamacı pişirildi. Sonra tiridi yapılıp telbîne onun üzerine döküldü. Sonra, "Haydi bu tiritten yiyiniz, çünkü ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden, 'Telbîne, hastanın kalbine rahat verir. Bir kısım hüzün ve kederi giderir' diye işittim." {B5417 Buhârî, Et'ime, 24.}

---

419 Telbîne "un, süt, baldan mürekkep pişirilen muhallebiye benzer bir nevi bulamaç"tır. Süt gibi beyaz olduğu için bu adla anılmıştır.

1859

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ لَا تَلْبَسُوا الْحَرِيرَ وَلَا الدِّيبَاجَ وَلَا تَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلَا تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهَا فَإِنَّهَا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَنَا فِي الْآخِرَةِ.

TERCÜMESİ

Huzeyfe radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: "(Erişi ve argacı ipek olan) harîr ve (yine eriş ve argacı ipek olan) atlas elbise giymeyiniz ve altın, gümüş kaptan içmeyiniz, gümüş (ve altın) tabaklardan yemek de yemeyiniz. Gümüş (altın) dünyada kâfirlerin, âhirette de biz müslümanlarındır." {B5426 Buhârî, Et'ime, 29.}

İZAHI

Bu hadis erişi ve argacı hâlis ipekten dokunmuş kumaş elbise giymek haram olduğuna, yine böyle altın ve gümüş kaptan su içmek ve yemek yemek haram bulunduğuna delâlet eder. Ashap ve tâbiî fukahasından çoğu ve İmam Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed b. Hanbel hadisteki nehyin hurmetine hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî, kerâhet-i tenzîhiyye olduğunu kabul etmiştir ki Şâfiî'nin kavl-i kadîmidir (giyim hususuna dair 483 numaralı hadisin izahındaki bir notumuz mütalaa olunsun), (gerek giyim, gerek altın ve gümüş eşyanın istimaline dair 619 numaralı hadisin izahına da bakınız).

1860

•.•.•

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ ﷺ قَالَ كَانَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ أَبُو شُعَيْبٍ وَكَانَ لَهُ غُلَامٌ لَحَّامٌ فَقَالَ اصْنَعْ لِي طَعَامًا أَدْعُو رَسُولَ اللهِ ﷺ خَامِسَ خَمْسَةٍ فَدَعَا رَسُولَ اللهِ ﷺ خَامِسَ خَمْسَةٍ فَتَبِعَهُمْ رَجُلٌ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّكَ دَعَوْتَنَا خَامِسَ خَمْسَةٍ وَهٰذَا رَجُلٌ قَدْ تَبِعَنَا فَإِنْ شِئْتَ أَذِنْتَ لَهُ وَإِنْ شِئْتَ تَرَكْتَهُ قَالَ بَلْ أَذِنْتُ لَهُ.

TERCÜMESİ

Ensardan Ebû Mes'ûd (Ukbe) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ensardan Ebû Şuayb denilen bir kişi ve onun kasap bir kölesi vardı. (Bir gün) Ebû Şuayb kölesine, "Bana (beş kişilik) yemek yap! Ben Resûllullah sallallahu aleyhi ve sellemi beş kişinin beşincisi olarak davet edeceğim" dedi ve bu suretle Resûlullah'ı beş kişinin beşincisi olarak davet etti. Resûl-i Ekrem yanında dört davetli ile yanlarına (altıncı) bir kişi takıldı. Ebû Şuayb'ın evine varıldığında Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Ey Ebû Şuayb! Sen bizi beş kişi olarak davet etmiştin. Şu (altıncı) kişi bize takılıp gelmiş (bir tufeylî)dir. Bak dilersen izin ver girsin, istersen bırak gitsin" buyurdu. Ebû Şuayb, "Onu bırakmam yâ Resûlellah! İzin verdim" dedi.[420] {B5434 Buhârî, Et'ime, 34.}

---

420 Davet yerine, davetsiz tufeylî olarak gitmek haramdır. Meğer ki hâne sahibi ile tufeylî arasında eski dostluk bulunması ve bu cihetle ziyafet sahibinin razı ve memnun olacağı mâlûm ola! Bu suretle câizdir.

1861

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ﵁ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَأْكُلُ الرُّطَبَ بِالْقِثَّاءِ.

TERCÜMESİ

Caʻfer b. Ebû Tâlib'in oğlu Abdullah radıyallahu anhümâdan "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi yeşil hurma ile hıyar yerken gördüm" dediği rivayet olunmuştur. {B5440 Buhârî, Etʻime, 39.}

İZAHI

Bu hadisin bazı rivayet tariklerinde Resûl-i Ekrem'in hurma ile hıyarı, bir ondan, bir öbüründen yemek suretiyle bir arada tenâvül buyurmasının sebebi, hurma tabʻan hararet verdiğinden tabʻan bârid olan hıyarla hurmanın hararetini gidermektir denilmiştir. Nasıl ki Hazret-i Âişe'den gelen bir rivayet tarikinde de karpuzla taze hurmayı birlikte yediği ve hıyarı tuzla tenâvül buyurduğu da rivayet olunmuştur. Yalnız şârih Aynî, İbn Hibbân'ın rivayet ettiği bu Hazret-i Âişe hadisinin senedindeki râvilerden Yahyâ b. Hâşim'in bazı ehl-i intikād tarafından kizb ile itham edildiğini haber veriyor.

1862

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ قَالَ كَانَ بِالْمَدِينَةِ يَهُودِيٌّ وَكَانَ يُسْلِفُنِي فِي تَمْرِي إِلَى الْجَدَاذِ وَكَانَتْ لِجَابِرٍ الْأَرْضُ الَّتِي بِطَرِيقِ رُومَةَ فَجَلَسَتْ فَخَلَا عَامًا فَجَاءَنِي الْيَهُودِيُّ عِنْدَ الْجَدَاذِ وَلَمْ أَجُدَّ مِنْهَا شَيْئًا فَجَعَلْتُ أَسْتَنْظِرُهُ إِلَى قَابِلٍ فَيَأْبَى فَأُخْبِرَ بِذٰلِكَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ امْشُوا نَسْتَنْظِرْ لِجَابِرٍ مِنَ الْيَهُودِيِّ فَجَاؤُنِي فِي نَخْلِي فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يُكَلِّمُ الْيَهُودِيَّ فَيَقُولُ أَبَا الْقَاسِمِ لَا أُنْظِرُهُ فَلَمَّا رَأَى النَّبِيُّ ﷺ قَامَ فَطَافَ فِي النَّخْلِ ثُمَّ جَاءَهُ فَكَلَّمَهُ فَأَبَى فَقُمْتُ فَجِئْتُ بِقَلِيلِ رُطَبٍ فَوَضَعْتُهُ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ ﷺ فَأَكَلَ ثُمَّ قَالَ أَيْنَ عَرِيشُكَ يَا جَابِرُ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ افْرُشْ لِي
فِيهِ فَفَرَشْتُهُ فَدَخَلَ فَرَقَدَ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَجِئْتُهُ بِقَبْضَةٍ أُخْرَى فَأَكَلَ مِنْهَا ثُمَّ قَامَ فَكَلَّمَ الْيَهُودِيَّ فَأَبَى عَلَيْهِ فَقَامَ فِي الرِّطَابِ فِي النَّخْلِ الثَّانِيَةَ ثُمَّ قَالَ يَا جَابِرُ جُدَّ وَاقْضِ فَوَقَفَ فِي الْجَدَاذِ فَجَدَدْتُ مِنْهَا مَا قَضَيْتُهُ وَفَضَلَ مِثْلُهُ فَخَرَجْتُ حَتَّى جِئْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَبَشَّرْتُهُ فَقَالَ أَشْهَدُ
أَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Medine'de bir yahudi vardı. O yahudi bana her sene hurma harmanı zamanına kadar vade ile para ikraz ederdi. Câbir'in Rûme Kuyusu yolunda hurma bahçesi vardı. Bir sene Câbir'in hurmalığı mûtat derecede mahsul vermedi. Borcun ödenmesi teehhür etti. Bunun üzerine yahudi harman vaktinde geldi. Borcumdan bir şey veremeyeceğimi sanarak gelecek harman zamanına kadar tecilini rica ettim. Fakat yahudi imtina etti. Bunun üzerine şu müşkül vaziyetim Resûlullah'a arzolundu. O da bazı ashabına, "Haydi yürüyünüz, gidelim de Câbir için yahudiden borcun tecilini isteyelim" buyurdu ve Resûl-i Ekrem ashabıyla hurmalığıma geldi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem yahudiye (tecil için) söyledilerse de yahudi, "Ey Ebü'l-Kāsım! Mühlet veremem" dedi.

Resûl-i Ekrem yahudinin ısrarını görünce kalktı ve hurmalıkta şöyle bir dolaştı. Sonra geldi. Yahudiye bir daha vade teklif ettiyse de yine imtina eyledi. Ben de kalktım. Resûlullah'a bir miktar yaş hurma getirdim ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin karşısına koydum. Resûl-i Ekrem hurmayı yedi. Sonra "Yâ Câbir! Senin bostan çardağın nerede?" diye sordu. Ben de (şurada diye) haber verdim. "Haydi orada bana bir yer döşe!" diye emretti. Ben de hemen döşedim. Resûl-i Ekrem çardağa girip biraz uyudu. Sonra uyandı. Ben gidip bir avuç daha hurma getirdim, ondan da yedi. Sonra kalktı. Yahudiye bir daha tecil teklif etti. Yahudi yine imtina eyledi. Sonra Resûlullah kalktı. Hurmalığın içinde ikinci bir daha dolaştı. Sonra, "Ey Câbir! Ağaçtaki hurmaları toplayıp yahudinin borcunu ver" dedi. (Ben toplayıncaya kadar) hurma harmanının başında durdu. İşte bu topladığım hurmadan yahudiye borcumu verdim. Borca verdiğim kadar da artakaldı. Sonra bostandan çıkıp doğru Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna geldim ve bu bereketli vaziyeti müjdeledim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Şehâdet ederim ki muhakkak ben Allah'ın resulüyüm" buyurdu.[421] {B5443 Buhârî, Et'ime, 41.}

---

421 Resûl-i Ekrem efendimizin hak peygamber olduğuna bu vâkıa üzerine şehâdet buyurması, bu vâkıanın herkesin gözü önünde cereyan etmiş âdet hilâfı olması ve Peygamberimizin nübüvvet delillerinden açık bir mûcize bulunması cihetiyledir.

1863

•.•.•

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ تَصَبَّحَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ تَمَرَاتٍ عَجْوَةٍ لَمْ يَضُرُّهُ فِي ذٰلِكَ الْيَوْمِ سُمٌّ وَلَا سِحْرٌ.

TERCÜMESİ

Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Her kim her gün sabahları aç karnına yedi tane (Medine'nin) acve hurmasından yerse, o gün içinde o kimseye ne sem, ne sihir zarar verir" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B5445 Buhârî, Et'ime, 43.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi, "Acve Hurmasının Sair Hurmalar Üzerine Rüçhanını Beyan ve Onun Yenilmesine Teşvik" hususunda açtığı bir babında rivayet etmiştir. Acve, Medine hurmalarının nefis bir nevidir. Siyaha mâildir. Ahmed b. Hanbel'in bir rivayetine göre, "*Acve cennetten gelen bir meyvedir*" buyurulmuştur.[422] İbnü't-Tîn'in nakline göre acvenin ağacını Peygamber efendimiz garsetmiştir. Âsım Molla'nın bildirdiğine göre bu hurma nevine dilimizde balçık hurma tabir olunur. Bu hurmanın semden, sihirden masuniyet temin etmesi Resûl-i Ekrem'in bu hurma hakkında dua buyurmasından dolayı teberrük cihetiyledir. Yoksa bunun hilkati ve tabiatı cihetiyle değildir. Bu masuniyetin Medine hurmasına tahsisi ve sayısının yedi olması sebebi ve hakikati Resûl-i Ekrem'ce mâlûm umurdandır. Bizce hükmü, mâlûm olan umurdan değildir. Nasıl ki namaz rekâtlarının sayısı, zekât nisabları da böyledir.

---

422 {HM8653 İbn Hanbel, II, 356.}

1864

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَمْسَحْ يَدَهُ حَتَّى يَلْعَقَهَا أَوْ يُلْعِقَهَا.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Sizden biriniz yemek yediği (ve elini yıkamak mümkün olmadığı) zaman yemek yediği parmaklarını yalamadıkça yahut (ailesinden birine) yalatıp temizlemedikçe bir bezle silmesin!" buyurmuştur. {B5456 Buhârî, Et'ime, 52.}

İZAHI

Şârih Hattâbî bir kısım refah sahiplerinin kibirlenerek parmak yalamak hususunu iğrenç görüp ayıpladıklarını bildiriyor. Sonra, "Bu gafiller yalanan şeyin yenilen yemeğin bir cüzü olduğunu bilmiyorlar mı?" diye cevap veriyor.[423] Fakat bu cevap ne derece mâkul olursa olsun meselenin zamanımız içtimaî hayatındaki ehemmiyetine göre kâfi değildir. Peygamberimizin zamanındaki yemek tarzı ve en sade maişetiyle zamanımızın aile mutfağında, yemek nevilerine, yemek tarzına, yemek odası teşkilâtına ve bütün bunların levazım ve teferruatına ait içtimaî görenekleri birbirleriyle ölçülemeyecek derecede değişmiştir. Şöyle ki tercümesi bundan sonra gelecek olan Câbir hadisinde bildirildiği üzere Peygamberimizin ashabı ateşte pişmiş yemek yüzü pek az görürlerdi. Pek çok vakitleri arpa kavutu, hurma, süt gibi ele bulaşmayan taamları tagaddî ile geçerdi. Yanlarında mendilleri ve silecek bezleri de bulunmazdı. Bu derece yokluk ve yoksulluk içinde yaşayan, harp ve cihad meydanlarında sudan mahrum bulunan bir cemiyet efradı, arada yedikleri bir et yemeğinin parmaklarındaki bulaşığını ne ile giderebilirlerdi? Ya kendisi yalayarak yahut devesine yalatarak izâle edecekti. Arkasına giydiği ihramına sürecek değildi ya!

İşte Resûl-i Ekrem harp ve gazâ meydanlarında binde bir sıcak yemek yüzü gören gazilere bulaşık parmaklarını ihramlarına dokundurmadan iyice yalamalarını tavsiye etmiştir. "Bal tutan parmağını yalar" en meşhur mesellerimizdendir. Bal tutan parmağın yalanması ayıplanmayıp da yemek yenilen parmakların o devrin içtimaî hayat ve zarureti üzerine yalanması neden müstekreh addolunsun? Şüphesiz ki bu hissi yukarıda işaret ettiğimiz veçhile zamanımızdaki tarz-ı maişetin farklı olmasındandır. Yoksa zarurete müstenit bir hakîkat-i içtimaiye olması böyle bir ta'yîbe müsait değildir.

Şunu da hassaten bildirmek isteriz ki normal zamanlardaki İslâm medeniyetinde riayet olunan esas edeb-i içtimaî, yemeğin yalnız sonunda değil, hem önünde hem de sonunda ellerin yıkanmasıdır. Sonra bu temizlik yalnız ellere münhasır olmayıp dişten tırnağa kadar bütün vücudumuzun haftada bir kere temizlenmesi ve boy abdesti ile vücudun her tarafının yıkanması Peygamberimizin sünnetlerindendir (bk. "Cum'a" bahsi).

423 {Aynî, *Umde*, XXI, 76.}

1865

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ قَالَ كُنَّا زَمَانَ النَّبِيِّ ﷺ لَمْ تَكُنْ لَنَا مَنَادِيلُ إِلَّا أَكُفَّنَا وَسَوَاعِدَنَا وَأَقْدَامَنَا.

TERCÜMESİ

Câbir radıyallahu anhtan “Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zamanında bizim (silinecek) mendillerimiz bulunmazdı. Biz (abdest aldığımızda) ellerimizi, kollarımızı, ayaklarımızı meshederdik” dediği rivayet olunmuştur. {B5457 Buhârî, Et‘ime, 53.}

1866

•.•.•

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا رَفَعَ مَائِدَتَهُ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ غَيْرَ مَكْفِيٍّ وَلَا مُوَدَّعٍ وَلَا مُسْتَغْنًى عَنْهُ رَبَّنَا.

TERCÜMESİ

Ebû Ümâme (el-Bâhilî) radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem yemeğini (yiyip yaygısını) kaldırdığı sırada şöyle dua buyurmak itiyadında olduğu rivayet olunmuştur. "Allahım! Hamd senindir. Sana çok (riyâdan) temiz ve kendisinde feyiz ve bereket olan hamd ile hamdederiz. Rabbimiz! (Divanından) reddolunmayan (kabul buyurulan) ve terkolunmayan, (iltizam buyurulan) ve kendisinden müstağnî olunmayan hamd ile hamdederiz." {B5458 Buhârî, Et'ime, 54.}

1867

•.•.•

وَعَنْهُ أَيْضًا فِي رِوَايَةٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا فَرَغَ مِنْ طَعَامِهِ قَالَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَفَانَا وَأَرْوَانَا غَيْرَ مَكْفِيٍّ وَلَا مَكْفُورٍ.

TERCÜMESİ

Yine böyle Ebû Ümâme radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem taamını yedikten sonra şöyle dua buyurmak itiyadında olduğu rivayet olunmuştur: "Bize kifayet derecede nimet veren ve bizi suya kandıran Allah Teâlâ'ya hamdederiz. O, bizim hamdimizi reddetmez ve bizi nimetine küfredenlerden kılmaz (şükredenlerden kılar)."[424] {B5459, Buhârî, Et'ime, 54.}

---

424 Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği Peygamberimizin şu duası da meşhurdur: الحمد لله الذي أطعمنا وسقانا وجعلنا مسلمين "*Bizi nimetleriyle besleyen ve suya kandıran ve bizi İslâm câmiası içinde bulunduran Allah Teâlâ'ya hamdederiz.*" {D3850 Ebû Dâvûd, Et'ime, 5.}

1868

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَنَا أَعْلَمُ النَّاسِ بِالْحِجَابِ كَانَ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ يَسْأَلُنِي عَنْهُ أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرُوسًا بِزَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَكَانَ تَزَوَّجَهَا بِالْمَدِينَةِ فَدَعَا النَّاسَ لِلطَّعَامِ بَعْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَلَسَ مَعَهُ رِجَالٌ بَعْدَ مَا قَامَ الْقَوْمُ حَتَّى قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَشَى وَمَشَيْتُ مَعَهُ حَتَّى بَلَغَ بَابَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ ثُمَّ ظَنَّ أَنَّهُمْ خَرَجُوا فَرَجَعَ فَرَجَعْتُ مَعَهُ فَإِذَا هُمْ جُلُوسٌ مَكَانَهُمْ فَرَجَعَ وَرَجَعْتُ مَعَهُ الثَّانِيَةَ حَتَّى بَلَغَ بَابَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ ثُمَّ ظَنَّ أَنَّهُم خَرَجُوا فَرَجَعَ وَرَجَعْتُ مَعَهُ فَإِذَا هُمْ قَدْ قَامُوا فَضَرَبَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ سِتْرًا وَأُنْزِلَ الْحِجَابُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan "Ben hicab kıssasını herkesten iyi bilirim. Übey b. Kâ'b (bile) bu vâkıayı bana sormuştu" diye şöyle anlattığı rivayet olunmuştur: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Zeyneb bint Cahş ile evlendiği gün –ki Medine'de tezevvüc etmişti– gün yükseldikten sonra nâsı yemeğe çağırmıştı. Yemekten sonra Resûlullah oturdu. Davetliler de kalkıp gittikten sonra bazı kimseler gitmeyip Peygamber'in yanında oturdular. Nihayet Resûlullah kalkıp yürüdü. Ben de beraber gittim. Hazret-i Âişe'nin odasının kapısına kadar gitti. Sonra bu oturanların çıkıp gittiklerini sanarak geri döndü. Ben de beraber döndüm. Geldiğimizde bu misafirlerin hâlâ yerlerinde oturdukları görüldü. Resûl-i Ekrem ikinci defa geri döndü. Ben de beraber döndüm. Hazret-i Âişe'nin odasının kapısı önüne erişti. Sonra onların çıkıp gittiklerini sanarak geri döndü. Ben de beraber döndüm. Bu sefer onların kalkıp gittikleri görüldü. Bunun üzerine Resûlullah benimle kendi arasına bir perde gerdi. Bu sırada hicab âyeti inzâl olundu. {B5466, Buhârî, Et'ime, 59.}

İZAHI

Hicab âyeti kadınların örtünmelerine dair âyet-i kerîmedir ki şu meâldedir: *"Ey müminler! Siz, yemeğe davet olunmadıkça, yemek vaktini beklemeksizin Peygamber'in evlerine girmeyiniz. Fakat davet olunduğunuz vakit de* (icabet edip) *gidiniz! Yemek yiyince de hemen dağılınız! Söze, sohbete dalmayınız! Çünkü sizin izinsiz ve vakitsiz gitmeniz ve sohbete dalmanız Peygamber'e ezâ veriyordu. Çünkü O siz*(e 'Girmeyiniz, çıkınız' demek)*ten sıkılıyordu. Allah ise haktan sıkılmaz. Kadınlardan bir metâ isteyeceğiniz, bir şey soracağınız zaman onlara artık bir perde arkasından sorunuz! Böyle yapmanız hem sizin, hem de onların gönülleri için daha ziyade temizliktir."*[425]

Bundan beş âyet sonra da hicabın şekli tarif ve tâlim olunarak, *"Ey peygamberim! Kadınlarına, kızlarına, bütün mümin kadınlarına söyle, iç libasları üzerlerine cilbâblarını* (çarşaf, câr, ferâce, manto gibi dış ve boy libaslarını) *giysinler* (ziynetlerini göstermesinler)*"* buyurulmuştur.[426]

425 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ.

{el-Ahzâb, 33/53.}

426 يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ. {el-Ahzâb, 33/59.}

KİTÂBÜ’L-AKĪKA

كِتَابُ الْعَقِيقَةِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap akīkanın ahkâmını bildiren hadisleri muhtevidir.

Akīka “çocuğun doğduğu zaman başında bulunan saç”a denir. Doğumun yedinci günü nevzâdın saçı kesildiği sırada kesilen kurban koyununa da akīka denilmiştir. Akīkanın hükmünde ulemâ ihtilâf etmiştir. Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel’e göre akīka kurbanı sünnettir. Hali vakti yerinde olan kimse için akīka kesmemek câiz değildir. Ahmed b. Hanbel, “Bence akīkanın parasını fukaraya dağıtmak daha güzel bir harekettir” demiştir. Ashaptan İbn Abbas, İbn Ömer, Âişe, Fâtıma (r.a.) da akīkayı meşrû görmüşlerdir. Zâhirîler ise daha ileri giderek vâciptir demişlerdir. İmam Ebû Hanîfe’ye göre sünnet-i müekkede değildir. İmam Ebû Hanîfe’nin, “Akīka bid‘attır” dediğine dair sâhib-i *Tavzîh*’in isnadı iftiradan ibarettir.[427] Abdürrezzâk’ın bir rivayetine göre Peygamber efendimiz, “*Her kim çocuğu için akīka kurbanı kesmek isterse, oğlan çocuğu için iki, kız çocuğu için bir kurban kessin*”[428] buyurmuştur. Bu hadis akīkanın müstehap olduğuna delâlet eder.

---

427 [عمدة القاري: c. 9, s. 711]

428 {MA7961 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, 330.}

1869

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﷺ قَالَ وُلِدَ لِي غُلَامٌ فَأَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَسَمَّاهُ إِبْرَاهِيمَ فَحَنَّكَهُ بِتَمْرَةٍ وَدَعَا لَهُ بِالْبَرَكَةِ وَدَفَعَهُ إِلَيَّ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eşʿarî radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir oğlum doğdu. Ben hemen nevzâdı alıp Nebî sallallahu aleyhi ve selleme götürdüm. Resûlullah oğluma İbrâhim adı verdi ve hurma ile çiğnem yapıp ağzına çaldı ve yavruya hayır ve bereket dua buyurdu, sonra bana iade etti. {B5467 Buhârî, Akīka, 1.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi, "Eğer Akīka Kurbanı Kesilmeyecekse, Çocuk Doğduğu Vakit Ad Konulması ve Ağzına Tatlı Çalınması" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu unvandaki, "akīka kurbanı kesilmeyecekse" kaydına göre, doğduğu vakit ad konulması anlaşılır ki hadisten anlaşılan da budur. Eğer akīka kesilecek olursa, doğumun yedinci günü kurban kesilir ve ad konur. Bezzâr'ın ve İbn Hibbân'ın *Sahîh*'lerinde Hazret-i Âişe'den rivayetlerine göre Resûl-i Ekrem torunları Hasan ile Hüseyin (radıyallahu anh)ın doğumlarının yedinci günü akīkalarını kesmiş ve adlarını koymuştur. Tirmizî'nin Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayetine göre Resûl-i Ekrem, "*Mevlûdun doğumunun yedinci günü olunca kurban kesiniz ve çocuğa ad veriniz*" buyurmuştur.[429] *Sünen-i erbaa* sahiplerinin Semüre b. Cündeb (radıyallahu anh)tan rivayetlerine göre Peygamber efendimiz, "*Doğan çocuk akīkasına bağlıdır, bu kurbanın kesilmesi lâzımdır. Doğumun yedinci günü kesilir.*" {buyurmuştur.}[430] Tirmizî'ye göre yedinci günü kesilemezse on dördüncü günü, o gün de kesilemezse yirmi birinci günü kesilmelidir.

Hadisteki, “*hurmadan çiğnem yapılıp çocuğun ağzına çalınması*” hususu da izaha muhtaçtır: Nevzâdın ağzına hurma çiğnemi sürülmesi tagaddî maksadıyla değildir. Çünkü çocuğun ana sütünden başka şey ile tagaddî çağı çocuğun bedenî kabiliyetine ve sıhhî durumuna göre ya bir doktor yahut tecrübeli kadınlar tarafından tayin olunur ki iki yaş, bir az aşağı ve yukarı olabilir. Körpe yavrucağın ağzına az bir miktar hurma çiğnemi çalınması –hakkında Resûl-i Ekrem’in senâ ve şehâdeti olan– hurma ile Peygamberimizin mübarek ağzı suyu ile teberrük içindir.

---

429 {Tirmizî’de burada kaydedildiği şekilde tespit edilemeyen rivayete en yakın hadis, Abdullah b. Amr b. el-Âs kanalıyla bir ziyadeyle nakledilmiştir: أن النبي صلى الله عليه وسلم أمر بتسمية المولود يوم سابعه ووضع الأذى عنه والعق. T2832 Tirmizî, Edeb, 63.}

430 {D2838 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20, 21.}

1870

•.•.•

حَدِيثُ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ ﵄ أَنَّهَا وَلَدَتْ عَبْدَ اللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ تَقَدَّمَ فِي حَدِيثِ الْهِجْرَةِ وَزَادَ هُنَا فَفَرِحُوا بِهِ فَرَحًا شَدِيدًا لِأَنَّهُمْ قِيلَ لَهُمْ إِنَّ الْيَهُودَ قَدْ سَحَرَتْكُمْ فَلَا يُولَدُ لَكُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekr'in kızı Esmâ radıyallahu anhümânın Abdullah b. Zübeyr'i (hicret sırasında Kubâ'da) doğurduğu hususundaki hadisi yukarıda "Hicret" bahsinde geçti. Buradaki Esmâ hadisinin rivayetinde şu ziyade vardır: Abdullah'ın doğumu ile muhacirler son derece ferahlandılar. Çünkü yahudiler tarafından muhacir müslümanlara, "Artık size sihir ettik. Bundan sonra sizin nesliniz için erkek çocuk doğmayacaktır" denilmişti. {B5469 Buhârî, Akīka, 1.}

İZAHI

Müellif Zebîdî'nin "Hicret" bahsinde geçtiğini haber verdiği Esmâ hadisi bu eserimizde 1558 numara ile tercüme olundu. Bu rivayete göre Zâtünnitâkayn Esmâ (radıyallahu anhâ) der ki: "Ben Mekke'den hicret edip çıktığımda hamilelik günlerimi tamamlamıştım. Bu cihetle Medine'ye ve Kubâ köyüne geldiğimde doğurdum ve çocuğumu Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme getirip kucağına verdim. Resûl-i Ekrem çocuğu aldı. Sonra bir hurma istedi. Verilen hurmayı çiğneyip tatlısından ağzına çaldı. Bu suretle çocuğun karnına ilk giren şey Peygamber'in tükrüğü ve hurma tadı oldu."

1871

•.•.•

عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ الضَّبِّيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ مَعَ الْغُلَامِ عَقِيقَةٌ فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى.

TERCÜMESİ

Selmân b. Âmir ed-Dabbî radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Erkek çocuğun doğumu ile beraber akīka vardır. Onun namına akīka kanı dökünüz ve çocuktan ezâyı gideriniz!" buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur. {B5472 Buhârî, Akīka, 2.}

İZAHI

Bu hadisin ilk cümlesine ve "Oğlan çocuğu için akīka vardır" kavlinin zâhirine bakarak Hasan-ı Basrî ile Katâde, "Kız çocuğu namına akīka yoktur" demişlerdir. Fakat ulemânın cumhuru bu hususta vârit olan birçok hadise bakarak hem erkek hem kız çocuğu için akīkanın mesnûn olduğunu kabul etmişlerdir. Bu cümleden birisi Tirmîzî'nin Hazret-i Âişe'den rivayet ettiği bir hadise göre Resûl-i Ekrem, erkek çocuk için –ikisi birden kesilmek üzere– iki koyun, kız çocuğu için de bir koyun kesilmesini emretmiştir.[431] *Sünen-i erbaa* sahiplerinin de bu yolda rivayetleri vardır.

Mevzumuz olan hadis metninde izâlesi emrolunan (ezâ) medlûlü müşkül bir tabirdir. Şârih Hattâbî'nin beyanına göre, Muhammed b. Sîrîn gibi yüksek bir rivayet âlimi, "Bu hadisi biz işitince hadisteki (ezâyı izâle)nin mânasını bilen birini aradık bulamadık" demiştir. Bu cihetle bu tabirin medlûlünü tayin hususunda lugat ve rivayet âlimleri müteaddit fikirler dermeyan etmişlerdir. Bunların hadd-i müştereki çocuğun ana rahmindeki bulaşıktan temizlenmesidir.

---

431 {T1513 Tirmizî, Edâhî, 16.}

1872

• . • . •

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا فَرَعَ وَلَا عَتِيرَةَ وَالْفَرَعُ أَوَّلُ النِّتَاجِ كَانُوا يَذْبَحُونَهُ لِطَوَاغِيتِهِمْ وَالْعَتِيرَةُ فِي رَجَبٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "(İslâm'da) ne fera', ne de atîre vardır (yani bu kurbanlar vâcip değildir)." Fera', deve ve koyun makûlesi hayvanların ilk yavrusudur. (Câhiliye devrinde) müşrikler bu yavruları putlarına kurban ederlerdi. Atîre de recebde kesilenlerdi. {B5473 Buhârî, Akīka, 3.}

İZAHI

Metn-i hadisin sonundaki fera' ve atîreye ait iki tefsir, bu hadisin râvilerinden Zührî'nindir. İmam Şâfiî, Câhiliye devrinde mûtat olan bu iki çeşit kurbanın İslâm devrinde teşrî' kılınmadığı ictihadında bulunmuş ve hadisteki nefyi nehye hamletmemiştir. Bu babda vârit olan birtakım rivayetler de Şâfiî hazretlerinin bu ictihadını teyit ettiğinden tercümemizde bu ciheti, "Bu kurbanlar İslâm'da vâcip değildir" suretinde gösterdik. Binaenaleyh Câhiliye'de putlar için kesilen bu iki nevi kurbanın İslâm devrinde Allah rızası için kesilip etlerinin fukaraya dağıtılması mubah olur.

KİTÂBÜ’Z-ZEBÂİH VE’S-SAYD

كِتَابُ الذَّبَائِحِ وَالصَّيْدِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu bahis zebîha denilen kesim hayvanlarıyla av hayvanlarına dair hükümleri ve ava, avcıl kelp salıverilirken besmele çekilmesi vâcip olduğuna dair hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Bu unvandaki **zebâih**, **zebîha**nın cem'idir. Zebîha "mezbûha" demektir ve "boğazlanan hayvan" mânasınadır. Zebîha bahsi, İslâm hukukunun helâle, harama dair olan önemli bir bahsidir. Bu cihetle zebîhalara dair tafsilât fıkıh mevzuuna ait bulunduğundan biz burada müellifin rivayet ettiği hadisleri izah ile iktifa edeceğiz. İmam Buhârî, âdeti veçhile bu unvanında da zebîha bahsi ile ilgili olan Mâide sûresinin aşağıda tercüme ve izah edeceğimiz üç âyetini zikretmiştir.

BİRİNCİ ÂYET:

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ
لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

kavl-i şerifidir ki meâli şöyledir: *"Ey iman edenler! Allah, kendisinden gizlide korkanları âşikâr etmek için herhalde sizi av nevinden küçük bir şey ile imtihan edecek. Bir av bolluğu ki siz avı ellerinizle ve mızraklarınızla yakalayabileceksiniz. Bu imtihandan sonra her kim hududu tecavüz eder* (de avlar)*sa artık ona çok ıstırap veren bir azap mukarrerdir*". (el-Mâide, 5/94).

Bu âyet-i kerîme Hudeybiye gazâsı seferinde nâzil olmuştur.[432] Bu seferde Resûl-i Ekrem ashabıyla Ten'îm[433] mevkiine vardıklarında birçok av kuşları ve vahşî hayvanlar bunların etrafını sarmışlardı, yüklerinin aralarına kadar sokulmuşlardı. Elleriyle tutulabilecek ve mızraklarıyla vurulabilecek bir halde yaklaşmışlardı. Hey'et-i seferiye ihramlı bulunduklarından لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ *"Müminler ihramlı iken siz, av öldürmeyiniz!"*[434] kavl-i şerifiyle bu av hayvanlarına ihramlıların el uzatmaları menolunmuştu ve bu yasak, bir imtihan idi: Önlerine serilen bu mebzul nimet karşısında Allah yasağına boyun eğenlerle inkıyad etmeyenler ayırt edilecekti.

İKİNCİ ÂYET:

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ إِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ

kavl-i şerifidir ki meâli şöyledir: "*Ey iman edenler! Bütün akidleri* (vermiş olduğunuz sözleri) *yerine getiriniz, size* –(aşağıda) okunacaklar müstesna olmak üzere ve siz ihramlı iken avı helâl kılmamanız şartıyla– *en'âm behîmeleri* (ki deve, sığır, davardır) *helâl kılındı.* (Bunları yiyebilirsiniz). *Muhakkak ki Allah neyi dilerse onu hükmeder*" (el-Mâide, 5/1).

Bu âyet-i kerîme mûcibince behîme-i en'âm denilen dört ayaklı deve, sığır, davar etleri helâldir. Ekl ve intifâları mubahtır. Ancak bunlardan aşağıda 3. âyette tâdât olunacak on bir nevi müstesnadır. Onları ekl ve intifâ haramdır.

Bir de bu deve, sığır, davar makūlesinin avlanmış olanlarının etleri de helâl değildir. Binaenaleyh bir ihramlı kimseye av eti haram olduğu halde, zebh-i şer'î ile kesilmiş olan kasaptan satın aldığı etin ekli helâl oluyor.

ÜÇÜNCÜ ÂYET:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ {الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ}

kavl-i şerifidir ve meâli şöyledir: "*Ey müminler! Size şunlar haram kılındı: Kesimsiz ölen hayvan, mesfuh kan*[435] (bütün eczâsıyla) *hınzır eti, Allah'tan başka herhangi bir şey adına boğazlanan, boğulmuş, vurulmuş, yuvarlanmış, süsülmüş, canavar yırtıp da diri iken kesmediğiniz, dikili taşlara boğazlanan, fal zarlarıyla kısmet dilediğiniz hayvanlar. Bütün bu muharremât birer fısktır* (bunlarla intifâ Allah'a itaattan çıkmaktır). *Ey müminler! Bütün kâfirler sizin kendi dinlerine dönmenizden ümitlerini kestiler. Artık bundan böyle onlardan korkmayınız da benden korkunuz!*" (el-Mâide, 5/3).

Bu âyet-i kerîmede tâdât olunan muharremât on bir nevidir. Bunlardan dört evvelkiler, hurmet hususunda esastırlar ki **1)** Kesilmeksizin murdar ölen hayvan, **2)** Dem-i mesfuh, **3)** Domuz eti, **4)** Allah adından başka nâma kesilen hayvandır. Bunlardan sonrakiler, bu dört esasa mülhak olup şer'an bunların şümulü dahilindedir. Bu cihetle birçok âyetlerde buradaki gibi tafsil buyurulmayıp yalnız bunların zikriyle iktifâ olunmuştur.

Bu âyette tâdât olunan muharremâttan bir kısmı vâzıhtır, bazıları da aşağıda ait oldukları hadislerde izah olunacaktır. Şunları da burada izah edeceğiz:

Mevkûze: Ağır bir ağaçla vurula vurula öldürülen hayvandır. Katâde'den rivayete göre Câhiliye devri halkı sopa ile öldürürlerdi ve onun etini yerlerdi. İslâm devri hulûl edince bu âyet-i kerîme ile bu vahşiyane âdet menolunup zebh-i şer'î ikame olundu.

Mütereddiye: Dağ başından aşağı yahut kuyu içine düşmek suretiyle düşüp ölen hayvandır. Kesilmeksizin bu suretle murdar ölen hayvanın eti ve eczâsı da haramdır.

Natîha: Başka bir hayvan tarafından boynuzuyla süsülerek ölen hayvandır. Vuran hayvanın boynuzu yaralayıp kan aksa bile haramdır. Hatta bu yara boğazında olsa da kesim yeri olan boğazından kan aksa dahi yine haramdır.

Canavar Yiyen: Âyette **sebu‘** tabir olunan canavar aslan, kaplan, kurt, köpek gibi sivri dişli olup canlı hayvanlara saldırıp öldüren hayvan artığı. Bunların öldürdüğü ve bir kısmını yediği hayvanın geri kalan eti de haramdır. Kan aksa bile bi'l-icmâ haramdır. İslâm hukukunda **mihleb** tabir olunan ve pençesi bulunup canlı hayvanlara saldıran yırtıcı kuşlar da aynı hükümdedir. Şu kadar ki إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ"*Ancak tezkiye ettikleriniz başka!*" buyurulduğuna göre, canavar taarruzuna uğrayan hayvanın henüz canı çıkmadan yetişip kesilerek hayatı sona erdiği surette bu nevi hayvan haram değildir.

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Saîd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî gibi bir hayli tâbiî âlimlerinden rivayete göre, canavar taarruzuna uğrayan, süsülen ve boğulan, yüksekten düşen bir hayvan kesildikten sonra ruhun ve hayatın varlığına delâlet eder bir halde hareket ederse o hayvan helâldir. Fukahanın cumhurunun mezhebi de budur. Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel hazarâtı da bu suretle hükmetmişlerdir.

Dikili taşlara kesilen hayvan da haramdır. Bu tercümemizin aslındaki nusub kelimesini Mücâhid ile İbn Cüreyc şöyle izah etmişlerdir: Nusub (dikili taşlar) Kâbe'nin etrafına dikilen birtakım taşlardı. İbn Cüreyc bunların 360 tane olduğunu haber verip demiştir ki Câhiliye devrinde Araplar bu dikili taşların yanında kurban keserler ve kanını bu taşlara sürerlerdi ve kurbanı parçalayıp bu dikili taşların üzerlerine korlardı.

Bu taşların her biri ya bir Arap kabilesine veya ailesine aitti. Bu taşlar yerlerine kurşunlarla dikilip tahkim edilmişti. Mekke-i Mükerreme'nin fethi günü Resûl-i Ekrem efendimiz Kâbe-i Muazzama'yı asırlık putlardan temizlettirdiği sırada bu şirk nişanesi olan taşlara da elindeki çukan denilen baston ile dokunmuş ve dokundukça o müstahkem şirk âbideleri birer birer devrilmişlerdi. Bu eserimizin "Feth-i Mekke" bahsine bakınız!

Bu dikili taşlar put makūlesinden değildir. Put, nakışlı ve suretli taştan ve madenî şeylerden düzülmüş şirk nişaneleridir. Bu taşlar ise resimsiz veya resimli düzülmüş nakışsızdır. مَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ kavl-i şerifi mûcibince tâğūt, put ve sanem gibi şirk alâmetleri namlarına ve herhangi bir mahlûk namına kurban kesmek ve kesilen hayvanın etinden yemek bi'l-icmâ haramdır.

Ezlâm ile İstiksâm: "Zarlarla rızık ve tâlih aramak"tır, bu da haram kılınmıştır. **Ezlâm**, **zelem**in cem'idir. Zelem demirsiz ve yelesiz üç oktan ibarettir ki "fal zarı" tabir olunur. Bu zarlardan birinde "if'al" (işle), öbüründe "lâ tef'al" (işleme) yazılı, üçüncüsü yazısız, boştu.

Bir rivayete göre bu üç zardan birisinde "emeranî rabbî" (rabbim bana emretti), öbüründe "nehânî rabbî" (rabbim beni nehyetti) yazılı idi. Üçüncüsü yazısızdı, boştu.

Falcı bu ok ve zardan birisini çekerdi. "İşle" veya "Rabbim emretti" yazılı kalem çıkarsa tereddüt etmekte olduğu işi işlerdi. "İşleme" veya "Rabbim nehyetti" kalem çıkarsa işlemez, bırakırdı. Boş ok kalemi çıkarsa fal tekrar edilirdi. Âyet-i kerîmede nehyolunan ezlâm ile istiksâm budur, haramdır.

Âyet-i kerîmenin, "*Ey müminler! Bugün kâfirler sizin dinlerine dönmenizden ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayınız, benden korkunuz!*" meâlindeki cümlesini Resûl-i Ekrem Vedâ haccında Arafat'ta irat ettiği meşhur hutbesinde tebliğ buyurmuştur. Bu eserimizde "Haccetü'l-Vedâ'" bahsindeki Arafat hutbesine bakınız!

---

432 Hudeybiye seferi için bu eserimizde geçen 1598 numaralı hadisin tercümesine ve izahına bakınız.

433 Ten'îm, Mekke-i Mükerreme'ye 3-4 mil mesafede bir yerin adıdır. Beyt-i şerife helâl olan ve beyti her taraftan kuşatan dairenin Mekke'ye en yakın olanıdır (bk. "Haccın Vücûbu ve Haccın Fazileti" bölümü "Mescid-i Haram" başlığı).

434 {el-Mâide, 5/95.}

435 Mesfuh kan, hayvan kesilirken akan kandır ki haramdır. Fakat kesimden sonra hayvanın damarlarında kalan ve mesfuh olmayan karaciğer, dalak makūlesi kanın yenilmesi helâldir.

1873

•.•.•

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ ﵁ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ صَيْدِ الْمِعْرَاضِ قَالَ مَا أَصَابَ بِحَدِّهِ فَكُلْهُ وَمَا أَصَابَ بِعَرْضِهِ فَهْوَ وَقِيذٌ وَسَأَلْتُهُ عَنْ صَيْدِ الْكَلْبِ فَقَالَ مَا أَمْسَكَ عَلَيْكَ فَكُلْ فَإِنَّ أَخْذَ الْكَلْبِ ذَكَاةٌ وَإِنْ وَجَدْتَ مَعَ كَلْبِكَ أَوْ كِلَابِكَ كَلْبًا غَيْرَهُ فَخَشِيتَ أَنْ يَكُونَ أَخَذَهُ مَعَهُ وَقَدْ قَتَلَهُ فَلَا تَأْكُلْ فَإِنَّمَا ذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَى كَلْبِكَ وَلَمْ تَذْكُرْهُ عَلَى غَيْرِهِ.

TERCÜMESİ

Adî b. Hâtim radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Ben bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme mi‘râz avı(nın hükmü)nü sordum. Resûl-i Ekrem, “Okun sivri tarafı dokunan avı ye! Okun enli tarafı dokunan avı yeme! Çünkü okun enli tarafıyla vurulan av vekīzdir (sopa ile vurulmuştur, haramdır)” buyurdu.

Resûlullah’a kelbin avının hükmünü de sordum. Resûl-i Ekrem şöyle cevap verdi: “Kelbin senin için tuttuğu (ve muhafaza ettiği) avı ye! Çünkü kelbin avı yakalayıp tutması şer‘î kesimdir. Eğer kelbin avı yaralayıp öldürmüşse ve kendi köpeğinin veya köpeklerinin yanında başka bir köpek de bulursan ve bu cihetle yabancı köpeğin kendi köpeğin ile birlikte avı yakalayıp öldürmüş olmasından endişelenirsen bu halde o avı yeme! Çünkü sen ava salıverirken çektiğin besmele kendi köpeğine aittir, başka köpek için değildir.” {B5475 Buhârî, Zebâih, 1.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifin sahâbî râvisi olan Adî radıyallahu anh cûd ü sehâ ile meşhur olan Hâtim et-Tâî'nin oğludur ve babası Hâtim gibi oğlu Adî de cömertlikle meşhurdur. Adî hazretleri Mekke'nin fethi yılında kendi kabilesi halkı ile beraber müslüman olmuş ve hem kendisi hem kabilesi halkı İslâm'da sebat etmişlerdir. İrtihâl-i peygamberî üzerine Kûfe'de ihtiyâr-ı ikamet edip, Irak fütuhatında bulunmuştur. Hazret-i Ali'nin hilâfeti zamanındaki ihtilâflarda Ali b. Ebû Tâlib'in maiyetinde bulunmuştur. Hicretin 68.yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Vefatında 120 yaşında olduğu bildiriliyor. Ebû Hâtim *el-Muammerûn* adlı kitabında Adî b. Hâtim 180 sene yaşadı dediklerini kaydetmiştir.

Hadis metnindeki معراض (mi'râz) kelimesinin medlûlü hakkında ehl-i lugat müteaddit vecihler bildirmişlerdir. Bunların hadd-i müştereki şudur: Mi'râz "iki tarafı ince, sivri, orta yeri kalın ve enli olan ok zarı ve kalemi"dir. Bu kalemin sivri ucu ava dokunursa o av helâl oluyor. Çünkü sivri ucun ava saplanması zebih demek oluyor. Fakat ortası, kalın ve enli kısmı dokunursa âyet-i kerîmede hurmeti bildirilen mevkūze yani ağaç sopa ile murdar öldürülmüş bulunuyor. Bu cihetle hadîs-i şerif metnindeki (vekīz) mevkūz mânasınadır. Hadisin sayd-ı kelbe dair olan ikinci kısmı ise zâhirdir, izaha muhtaç değildir.

Bu hadîs-i şeriften İslâm hukukçuları şu hükümleri istifade etmişlerdir:

1. Avın meşruiyeti hükmü. Bu hüküm Kur'ân-ı Kerîm ile de tebliğ buyurulmuştur. Şöyle ki Mâide sûresinin 1. âyetinde ihrama girenlere avın helâl olmadığı bildirildikten sonra 2. âyetinde de وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا "*İhramdan çıktıktan sonra da avlanabilirsiniz*" buyurularak avın mubah olduğu bildirilmiştir.

Kādî İyâz der ki: Kazanç için, yemek için lüzum ve ihtiyaca göre av avlamak mubahtır, ancak eğlence olarak avlanmak hususunda ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik "mekruhtur" demiş. Leys b. Sa'd tezkiye şartıyla tecviz etmiştir. Tezkiyesiz av haramdır, abes olarak itlâf-ı nefstir.

2. Av için terbiye edilen muallem kelbin avı öldürmesi kesim demektir. Fakat köpek avı tutup yerse o köpek muallem değildir, tuttuğu av haramdır. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî'nin mezhebi budur. Bunlara göre kelbin muallem olmasının miyarı, avı yememesidir, bu şarttır. Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Sevr, Dâvûd ez-Zâhirî gibi zevatın mezhepleri de böyledir. İmam Mâlik böyle bir şarta lüzum görmemiştir. Bu ictihad da Selmân-ı Fârisî, Sa'd b. Ebû Vakkās, Ali, İbn Ömer, Ebû Hüreyre gibi ashap ile Saîd b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesâr, Hasan-ı Basrî ve Zührî gibi tâbiî âlimlerinden naklolunmuştur. Bunlar yine Mâide sûresinin 4. âyetindeki فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ kavl-i şerifinin ıtlakıyla istidlâl etmişlerdir ve, "Muallem avcıl kelbin avı yakalaması zekât ve zebhi şer'îdir. Avı yakalamasıyla av mubah olur ve avın bir kısmını yemesiyle bakiyesi murdar olmaz" demişlerdir.

Hanefî ve Şâfiî fukahasının delilleri ise izahıyla meşgul bulunduğumuz Adî b. Hâtim hadisidir. Bu hadisin *Tecrîd*'e geçmemiş olan ve *Sahîh-i Buhârî*'de bundan sonra rivayet olunan Buhârî'nin mufassal bir tarikinde Resûl-i Ekrem'in, "*Ey Adî! Avcıl kelbini besmele çekerek salıverdiğin zaman o avın etini ye!*" kavli üzerine Adî b. Hâtim, "Yâ Resûlellah! Ya bu avcıl köpek avı tuttuktan sonra yerse!" diye sormuş. Resûl-i Ekrem de, "*Bu halde yeme! Çünkü köpek avı senin için tutmamıştır, kendi canı için tutmuştur*"[436] diye cevap vermiştir ki bu cevap ile âyet-i kerîmenin ıtlakı takyid ve izah buyurulmuştur.

3. Bu hadisten istinbat olunan bir hüküm de avcıl hayvan ava salıverilirken besmele çekilmesi şartıdır. Çünkü mevzumuz olan hadiste, "*Ey Adî! Sen besmeleyi kendi kelbine çekmiştin, başka kelp hesabına çekmemiştin*" buyurulmuştur.

Şârih İbn Battâl ava besmele hususunda ulemânın şöyle ihtilâflarını bildiriyor: İbn Sîrîn, Nâfi', Şâ'bî'den, "Ava, avcıl kelp veya avcıl kuş salıverilirken besmele çekilmesi farzdır. Amden veya sehven besmele çekilmezse muallem av hayvanının tutup zebhettiği av yenilmez" dedikleri rivayet olunmuştur ki bu ictihad Ebû Sevr ve Zâhirî ulemâsının mezhebidir.

İmam Mâlik, Süfyân es-Sevrî, İmam Ebû Hanîfe ile ashabı, “Avcı, usta köpeğini salıverirken besmeleyi bile bile terkederse o avın eti yenilmez; eğer sehven ve gafletle terkederse yenilir!” buyurmuşlardır. İbn Münzir’in beyanına göre bu ictihad İbn Abbas, Ebû Hüreyre, Saîd b. Müseyyeb, Hasan b. Sâlih, Tâvûs, Atâ b. Ebû Rebâh, Nehaî, İbn Ebû Leylâ, Hakem, Rebîa, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Zührî, Katâde gibi sahâbî ve tâbiî âlimlerinden naklolunmuştur.

İmam Şâfiî’nin bu babdaki ictihadı mutlak surette müsbettir. Şâfiî hazretlerine göre besmele ister amden yahut sehven terkedilirse her iki halde avın da, zebîhanın da eti yenilir. İmam Şâfiî’nin bu ictihadı Ebû Hüreyre’den, İbn Abbas’tan, Atâ’dan da rivayet olunmuştur. Bütün bu ilmî ihtilâf ava ok veya silâh atılırken, zebîha kesilirken besmelenin amden veya sehven bırakılmış olması hususlarında da câridir.

---

436 {B5476 Buhârî, Zebâih, 2.}

1874

•.•.•

عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا بِأَرْضِ قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ أَفَنَأْكُلُ فِي آنِيَتِهِمْ وَبِأَرْضِ صَيْدٍ أَصِيدُ بِقَوْسِي وَبِكَلْبِي الَّذِي لَيْسَ بِمُعَلَّمٍ وَبِكَلْبِي الْمُعَلَّمِ فَمَا يَصْلُحُ لِي قَالَ أَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَإِنْ وَجَدْتُمْ غَيْرَهَا فَلَا تَأْكُلُوا فِيهَا وَإِنْ لَمْ تَجِدُوا غَيْرَهَا فَاغْسِلُوهَا وَكُلُوا فِيهَا وَمَا صِدْتَ بِقَوْسِكَ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللَّهِ فَكُلْ وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ الْمُعَلَّمِ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللَّهِ فَكُلْ وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ غَيْرَ مُعَلَّمٍ فَأَدْرَكْتَ ذَكَاتَهُ فَكُلْ.

TERCÜMESİ

Ebû Saʻlebe el-Huşenî radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur. Müşârün ileyh demiştir ki ben bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme, "Yâ Nebîyya'llah! Biz Ehl-i kitap bir kavmin diyarında (Şam'da) bulunuyoruz. Biz müslümanlar bunların kaplarını kullanıp içinde yemek yiyebilir miyiz? Yine böyle, Yâ Nebîyya'llah! Biz bir av sahasında bulunuyoruz, yayımızla, okumuzla ve gayri muallem, muallem av köpeğimizle av avlaya bilir miyiz? Bizim için iyi ve doğru nedir?" diye sordum. Resûl-i Ekrem şöyle cevap verdi: "Ehl-i kitap evânîsine dair sualinin cevabı şöyledir: Eğer siz Ehl-i kitabın evânîsinden başka yemek kabı bulursanız onların kaplarından yemeyiniz! Eğer onların kabından başka bulamazsanız Ehl-i kitabın kabını yıkayıp onun içinde yersiniz! (Av meselesine gelince) ey Ebû Saʻlebe! Yayınla, okunla Allah adını anarak avlarsan onu ye! Allah adını anarak muallem kelbinle avladığın avın etini de ye! Gayri muallem kelbinle avladığında avı (diri iken) yetişip boğazlarsan onu da ye!" {B5478 Buhârî, Zebâih, 4.}

İZAHI

Râvi Ebû Sa'lebe'nin kendi adında ve babasının adında tabakat sahiplerinin ihtilâfı vardır. Fakat Cürhüm b. Nâşim olduğuna dair rivayet çoğunluğu haizdir. Ebû Sa'lebe hazretleri şeceretürrıdvân altında biat eden bahtiyarlardandır.[437] Hicretin 75. yılında vefat etmiştir.

Râvi Ebû Sa'lebe'nin Ehl-i kitap diyarı diye bahsettiği mıntıkanın Şam olduğunu şârih Aynî kaydederek şöyle izah ediyor: Arap kabilelerinden bir kısım halk sakindiler. Bunlar müslüman olmuşlarsa da bilâhare bazıları tanassur etmiştir ki Âl-i Gassân, Tenûh[438], Ebû Sa'lebe oğullarından Benî Hüşeyn, Kuzâa kabilesinin bazı şubeleri o tanassur edenlerdendir.

Ebû Sa'lebe, Resûl-i Ekrem'den iki mesele sormuştu. **Birincisi** "Ehl-i kitabın kabında yemek yemek câiz midir?" Resûl-i Ekrem de, "Eğer başka kap bulunursa Ehl-i kitabın yemek kabından yemeyiniz! Eğer başka bulunmazsa yıkayıp onların içinde yersiniz!" buyurmuştu. Bu mufassal cevaba başka kap bulunurken Ehl-i kitabın kabını kullanmanın kerahetini icap eder. Halbuki fukaha başka bir kap bulunsa da bulunmasa da yıkadıktan sonra kullanmakta kerahet olmadığına hükmetmişlerdir.

Hadisten müstefâd olan kerahet hükmü ile fukahanın adem-i kerahet ictihadını telif ederek şöyle cevap verilmiştir: Hadisteki nehiy, Ehl-i kitabın içinde domuz eti pişirdikleri ve şarap içtikleri kaplar hakkındadır. Fukahanın yıkadıktan sonra mutlak surette kerahet olmadığına hükmetmeleri domuz eti ve şarap gibi necâsetlerde kullanılmayan kaplar hakkındadır. Bir de eşyada asıl olan tahâret olduğu için bu nevi necâsetlerde kullanıldıkları tahakkuk edinceye kadar asla istinat ederek Ehl-i kitap ile Mecûsîler'in kaplarının tâhir olduğu fıkhan kabul edilmiştir. Hadiste yıkanmakla emrolunması ihtiyata mebnîdir, müstehaptır.

Hadisteki Ebû Sa'lebe sualinin ikincisi Ok ve yay ile muallem ve gayri muallem kelp ile av hakkında idi. Bu sual ile Resûl-i Ekrem'in cevabından şu hükümler istifade olunmuştur: **1)** Ava atarken besmele çekilmek şartıyla okla avlamak câiz olduğu, **2)** Besmele çekilmenin cevazı saydda şart olduğu ki yukarıda izah ettik, **3)** Kelbin muallem yani terbiye edilmiş av köpeği olması. Binaenaleyh avcı böyle usta av köpeğini besmele çekerek ava salarsa, o av yenilir. Avcıl olmayan köpekle avlandığı zaman arkasından koşarak yetişilir, diri iken kesilirse, bu av da yenilir, yetişilip kesilmeden av ölürse haram olur, yenilmez.

---

437 Bu eserimizde geçen Hudeybiye bahsindeki 1598. Berâ hadisi ve izahı ile, müteakip hadisleri okuyunuz!

438 Arap kabilelerinden büyük bir kabilenin ismi olup bunlar vaktiyle Enbâr ve Hıyer'e cihetlerinde sakin iken bilâhare Suriye'ye hicretle yakın vakitlere gelinceye kadar Cebelilübnan etrafında bulunmuştur *(Kāmûsü'l-a'lâm)*.

1875

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مُغَفَّلٍ ﵁ أَنَّهُ رَأَى رَجُلًا يَخْذِفُ فَقَالَ لَهُ لَا تَخْذِفْ فَإِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ نَهَى عَنِ الْخَذْفِ أَوْ كَانَ يَكْرَهُ الْخَذْفَ وَقَالَ إِنَّهُ لَا يُصَادُ بِهِ صَيْدٌ وَلَا يُنْكَأُ بِهِ عَدُوٌّ وَلٰكِنَّهَا قَدْ تَكْسِرُ السِّنَّ وَتَفْقَأُ الْعَيْنَ ثُمَّ رَآهُ بَعْدَ ذٰلِكَ يَخْذِفُ فَقَالَ لَهُ أُحَدِّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أَنَّهُ نَهَى عَنِ الْخَذْفِ أَوْ كَرِهَ الْخَذْفَ وَأَنْتَ تَخْذِفُ لَا أُكَلِّمُكَ كَذَا وَكَذَا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mugaffel radıyallahu anhtan rivayete göre, müşârün ileyh bir kimsenin sapan ile fiske taşı attığını görmekle ona, "Böyle taş atma! İyi bil ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sapan ile taş atmaktan (ümmetini) menetti. –Yahut sapanla taş atmayı çirkin gördü"[439]– demiştir. Râvi İbn Mugaffel (rivayetine devam ederek), "Şüphesiz ki bu sapan taşıyla ne av avlanır ne de düşman paralanır ve öldürülür. Ancak bu taş diş kırar, göz çıkarır!" demiştir.

Abdullah b. Mugaffel bir zaman sonra yine sapanla taş attığını görmüş de ona, "Be adam ben sana Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sapan taşı atılmasını nehyettiğini yahut bu atışı çirkin gördüğünü hikâye ettim. Sen hâlâ atmaya devam ediyorsun. Artık sana bundan sonra ebedî söz söylemem" demiştir. {B5479 Buhârî, Zebâih, 5.}

İZAHI

Bu hadisi Abdullah b. Mugaffel'den de büyük bir Türk âlimi ve hâkimi Ebû Sehl Abdullah b. Büreyde rivayet etmiştir.[440] Sapanla taş atılarak vurulan hayvan etinin haram olması âyet-i kerîme ile haram olduğu beyan olunan mevkûze yani tokaçla ve sopa ile vurularak öldürülen hayvan nevinden olması itibariyledir. Bir de bu zebîha bahsinin mukaddimesinde tercüme ettiğimiz Mâide sûresinin 94. âyetinde helâl av تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ "*Ellerinizle tuttuğunuz ve mızraklarınızla vurduğunuz*" diye tavsif buyurulmuştur. Sapanla vurulan hayvan bu av sıfatını haiz değildir, mevkûzedir ve helâl değildir. Meğer ki hayvan ölmeden yetişilip diri iken kesile! Bu surette etini yemek câizdir.

Bu hadîs-i şerifin ihtiva ettiği bir mühim hüküm de Abdullah b. Mugaffel'in sapan atan kimseye, "Artık bundan sonra sana ebedî söz söylemem!" demekle ebedî küsmesidir ki bununla Peygamber efendimizin sünnet-i seniyyelerine muhalefet eden kimseyi bırakıp hiç söz söylememek câiz olduğu hükmü müstefâd olur. Binaenaleyh bu şiddetli hüküm, üç günden ziyade müminin küs durmasından nehiy cümlesinde dahil değildir.

---

439 İki nâkıs arasındaki terdîd ile rivayet râvinin şekkidir.

440 Abdullah b. Büreyde el-Eslemî'dir, gerek kendisi gerek büyük kardeşi Süleyman b. Büreyde vaktiyle büyük bir medeniyet merkezi olan Merv'de ve Türk câmiasında uzun zaman hâkimlik etmişlerdir. Bu cihetle Mervezî nisbetiyle meşhurdur. İlk önce Süleyman b. Büreyde kadı olmuş ve 105 tarihinde vefat etmiş sonra Abdullah kadı olup bu vazifede iken 115 tarihinde vefat etmiştir.

1876

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنِ اقْتَنَى كَلْبًا لَيْسَ بِكَلْبِ مَاشِيَةٍ أَوْ ضَارِيَةٍ نَقَصَ كُلَّ يَوْمٍ مِنْ عَمَلِهِ قِيرَاطَانِ .

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümânın Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden şöyle buyurdu(ğunu işittim) dediği rivayet olunmuştur: "Her kim koyun ve av köpeği olmayarak (eğlence nevinden) köpek edinir (evinde muhafaza eder)se o kimsenin her gün işlediği hayrın sevabından iki kırat eksilir." {B5480 Buhârî, Zebâih, 6.}

İZAHI

Bu hadis, rivayet tariklerinin çokluğu ve İslâm medeniyeti ve iktisadî hayatı itibariyle pek ziyade ehemmiyeti haizdir. Bu hadisin üç rivayet tariki de bu eserimizde 1046, 1047 ve 1048 numaralarla ve Ebû Hüreyre rivayetiyle geçti. Bunların tercümeleri ve son hadisin mühim olan izahı mütâlaa olunsun!

1877

•.•.•

حَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ ﷺ تَقَدَّمَ قَرِيبًا وَزَادَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ وَإِنْ رَمَيْتَ الصَّيْدَ فَوَجَدْتَهُ بَعْدَ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ لَيْسَ بِهِ إِلَّا أَثَرُ سَهْمِكَ فَكُلْ وَإِنْ وَقَعَ فِي الْمَاءِ فَلَا تَأْكُلْ.

TERCÜMESİ

Adî b. Hâtim radıyallahu anhın hadisi yakında az önce geçti. (Buradaki) şu rivayette şunu ziyade etmiştir: "Ey Adî! Ava ok atıp da avı bir, yahut iki gün sonra –avın üzerinde kendi okunun vurumundan başka hiçbir yara eseri bulunmazsa avın etini ye! Eğer av vurulduktan sonra suya düşmüşse onu yeme!" {B5484 Buhârî, Zebâih, 8.}

İZAHI

Müellif Zebîdî'nin yakında geçtiğini haber verdiği Adî b. Hâtim hadisi zebîha bahsinin başında 1873 rakamıyla geçen hadîs-i şeriftir (o hadisi okuyunuz). Oradaki rivayet şu hükümleri ihtiva etmekte idi: **1)** Avcı, köpeğini ava besmele çekerek salıverir de köpek avı tutar ve muhafaza ederse o avın etini yemek helâl olur. **2)** Eğer avın bir kısmını yerse helâl olmaz.

3) Eğer avcının köpeğine, besmele ile salınmayan başka köpekler karışır da öldürüp muhafaza ederlerse bu avın eti de helâl olmaz. Çünkü hangi kelbin öldürdüğü mâlûm değildir. *Tavzîh*'te beyan olunduğuna göre Hicaz ve Irak ulemâsının bu hususta ittifakları vardır.

Buradaki rivayet de şu iki hükmü ihtiva ediyor: **1)** Vurulan av kaybolup da bir iki gün sonra bulunduğunda avın üzerinde yalnız av sahibinin eser-i cerhi bulunursa, bu avın eti de yenilir. **2)** Av vurulduktan sonra suya düşerse –suda boğulup ölmüş olması ihtimaline mebnî– helâl olmaz. Eğer okun, avın suya düşmezden önce hayvanın ölümünü mûcip bir yerine nüfuz ettiği tahakkuk ederse cumhûr-ı ulemânın mezhebine göre bunun da eti yenilir.

1878

•.•.•

عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى ﵁ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ سَبْعَ غَزَوَاتٍ أَوْ سِتًّا كُنَّا نَأْكُلُ مَعَهُ الْجَرَادَ.

TERCÜMESİ

İbn Ebû Evfâ radıyallahu anhümâdan "Biz, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber yedi, yahut altı muharebede (gazâda) bulunduk, onunla beraber çekirge yedik" dediği rivayet olunmuştur. {B5484 Buhârî, Zebâih, 13.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifin râvisi İbn Ebû Evfâ'nın adı Alkame b. Hâlid'dir. Bey'atürrıdvân'da hazır bulunmuştur. Bu baba ve oğul ikisi de sahâbîdir. Vâkıdî seksen altı, Ebû Nuaym da seksen yedi yaşında vefat ettiğini bildirmişlerdir. Kûfe'de en son vefat eden sahâbî İbn Ebû Evfâ'dır.

Bu hadis, çekirgenin yenilmesi câiz olduğuna delâlet eder. Bu hadisten başka da birtakım hadisler vârit olmuştur. Cümleden birisi İbn Mâce'nin rivayet ettiği Abdullah b. Ömer hadisidir. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem efendimiz, "*Biz müslümanlara iki ölü hayvanın yenilmesi helâl kılındı ki balıkla çekirgedir. İki nevi kanın da yenilmesi helâl kılındı: Karaciğer ile dalak*"[441] buyurmuştur. Yalnız bu hadisin râvilerinden Abdurrahman b. Zeyd'in zayıf olduğunu Yahyâ b. Maîn ile başkaları bildirdiklerinden hadis zayıftır. Bu cümleden birisi de Câbir b. Abdullah hadisidir. Bu rivayete göre Câbir, "Biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber gazâda bulunduk ve çekirgeye tesadüf ettik ve yedik"[442] demiştir.

Fakat bu rivayetlerden başka çekirge yemekten menedildiğine dair de rivayetler vardır. O cümleden birisi Hazret-i Âişe hadisidir ki Dârekutnî rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Hazret-i Âişe, "Resûl-i Ekrem çekirge yemekten çocuklarımızı menetti. Halbuki o zamana kadar yerlerdi"[443] demiştir. Ebü'l-Hasan bu rivayetin mevkuf olduğunu bildirmiştir.

Ebû Dâvûd'un Süleyman b. Yesâr'dan bir rivayetine göre de Resûl-i Ekrem'den çekirgenin yenilmesinin helâl veya haram olduğu sorulmuş da, "*Ne helâldir derim, ne de haramdır*"[444] buyurmuştur. Ebû Dâvûd bu rivayetin mürsel olduğuna işaret etmiştir.

Bu müsbet ve menfi rivayetler arasında en sahih ve kuvvetli olan, mevzumuz olan Buhârî'nin rivayetidir. Bu cihetle çekirgenin yenilmesi helâl olduğunda icmâ vardır. Yine böyle tezkiyesiz yenilmesi câiz olduğunda da icmâ vardır. Yalnız Mâlikîler tezkiyenin lüzumunu iddia etmişlerdir. Ancak çekirgenin tezkiyesinin keyfiyetinde ihtilâf edilmiştir. Meşhur olan kafasının koparılması çekirgenin tezkiyesidir.

Tahâvî'nin *Kitâbü's-Sayd* adlı eserinde beyanına göre İmam Ebû Hanîfe hazretlerine, "Çekirge hakkındaki ictihadınız nedir? Çekirge sana göre balık mesabesinde olup besmele çekilsin, çekilmesin kim tutarsa yemesi câiz midir?" diye sorulmuş. O da, "Evet câizdir!" diye tasdik etmiş. "Nerede bulursam yiyebilir miyim?" "Evet!" demiş. "Yer üzerinde bulursam da mı?" "Evet!" "Yağmur suyunda olsa da yenilir mi?" Yine, "Evet!" demiş ve, "Çekirgeyi ne hal ve surette olursa olsun hiçbir şey haram kılamaz!" buyurmuş.

SAYDÜ'L-BAHR (DENİZ AVI)

Müellif Buhârî burada bir bab açarak Mâide sûresinin 96. âyetindeki أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ kavl-i şerifini unvan olarak zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Ey müminler! Deniz avı taze taze yemek ve kurutulup azık edinmek için size ve sefer halinde bulunanlara helâl kılındı.*"[445]

Deniz avı kara avı derecesinde önemi haiz iken müellif Zebîdî merhum *Sahîh-i Buhârî*'yi ihtisar için ne bu âyeti, ne de şimdi bildireceğimiz Buhârî'nin muallak surette rivayet ettiği hadisleri *Tecrîd*'e almamıştır. Hatta Buhârî'nin mevsûlen rivayet ettiği Câbir hadisini de yukarıda Sîfülbahr Gazâsı'nda zikrederek burada terketmiştir. Bu cihetle *Tecrîd* metninde burada deniz avına dair bir cümle ve bir kelime bile yoktur. Biz bu boşluğu doldurmak için yukarıdaki unvanı açmayı lüzumlu bulduk.

Yukarıdaki âyet-i kerîmede balık vesair deniz hayvanlarının su içindeki dirilerinin avlanması, su içinde ölüp de suyun yüzüne çıkanlarının da tutulup yenilmesinin helâl olduğu bildirilmiştir. Bu suretle deniz avının mukim olan yerliler için taze taze yemeleri, sefere gidenlerin de kurusunu yol azığı yapmaları da tebliğ olunmuştur. Ancak bu hükümler âyet-i kerîmede en veciz bir üslûp ile ifade buyurulmuştur.

Âyetteki "taam" ile ne kastolunmuştur? "Bahr" tabiri âm bir lafız olup acı su balıklarıyla beraber göl, nehir gibi tatlı su balıklarına da şümulü var mı? Beyana muhtaç olan bu mühimmeleri müellif Buhârî ta'lik suretiyle rivayet etmekte bulunduğundan biz de onları nakil ve tercüme ederek izah edeceğiz.

Buhârî'nin Hazret-i Ömer'den rivayetine göre âyetteki "saydü'l-bahr", diri olarak denizde avlanılanlardır, "taâmü'l-bahr" da denizin yüzüne ölü olarak atılanlardır. Abd b. Humeyd'in rivayetine göre, Ebû Hüreyre demiştir ki "Ben bir ara Bahreyn'e gitmiştim. Orada halk bana, 'Denizin yüzüne attığı ölü balıklar yenir mi?' diye sordular, ben de, 'Yiyiniz' dedim. Medine'ye geldiğimde bu meseleyi Hazret-i Ömer'e arzettim. O da benim cevabımı tasdik ederek şöyle dedi: أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ âyetini okuyarak âyetteki saydü'l-bahr, deniz içinde diri avlanılandır, taâmü'l-bahr ile murat da ölüp de denizin yüzüne attığı balıktır!"

Buhârî'nin Ebû Bekir'den rivayetine göre müşârün ileyh hazretleri: "Tafî helâldir, kim yemek isterse yesin!" buyurmuş. Tafî, "Denizde ölüp de suyun yüzüne çıkarak dolaşan balık" diye tercüme olunmuştur. Fakat bu mesele hakkında mezâhib-i erbaa imamları arasında ihtilâf vardır: İmam Ebû Hanîfe ile ashabı, "Tafînin eti mekruhtur" demişlerdir ve Hanefî imamları Ebû Dâvûd ile İbn Mâce'nin rivayet ettiği Câbir hadisiyle istidlâl etmişlerdir. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem efendimiz, "*Deniz dalgasının sahile attığını, yahut cezir halinde suyun çekilerek sahilde bıraktığını yiyiniz, tâhirdir, fakat denizde ölüp de suyun üstünde yüzen tâhir değildir, yemeyiniz!*"[446] buyurmuştur.

İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ile Zâhirîler "Tafîyi yemekte beis yoktur" demişler ve Resûl-i Ekrem efendimizin, "*Denizin suyu tâhirdir, mutahhirdir ve meytesi de helâldır*"[447] kavlinin mutlak olmasıyla istidlâl etmişlerdir.

İmam Buhârî'nin bir rivayetine göre de İbn Abbas radıyallahu anhümâ da âyetteki taamı Hazret-i Ebû Bekir ve Ömer gibi suda ölüp de suyun üstünde yüzmeye başlayan balıkla tefsir ettikten sonra mühim bir istisna ile kokmuş olanları çıkarmış ve suyun üstünde bayatlayıp kokanların haram olduğuna hükmetmiştir.

Ashaptan Şüreyh radıyallahu anh da Hazret-i Ebû Bekir'den, "*Denizde yaşayan her hayvan mezbuhtur. Allah Teâlâ denizde yarattığı her hayvanı sizin için zebhetmiştir*" hadisini rivayet etmiştir ki bu rivayet deniz mahlûkatı hakkında geniş hükmü ihtiva etmektedir.

TATLI SU BALIKLARI

Buhârî'nin yine bu babında Abdülmelik b. Cüreyc'den rivayetine göre müşârün ileyh demiştir ki: "Ben, Atâ b. Ebû Rebâh'a nehir ve göl gibi tatlı suların balığı da şaydü'l-bahr midir?" diye sordum. O da, "Evet!" diye tasdik edip sonra, هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا âyetini okudu. Fâtır sûresinin 12. âyeti olan bu kavl-i şerifin meâli şöyledir: "*Şu su tatlıdır, hoş içilir, öteki biri de tuzludur, acıdır, boğazı yakar. Bunların ikisinden de taze et* (balık) *yersiniz.*" Hakikaten bu âyet-i kerîme acı ve tatlı su balıklarının av etlerinin helâl olduğundan sarihtir.

Bundan sonra Buhârî tâbiî âlimlerinin en benâmlarından Şa'bî'nin, "Eğer ailem kurbağa yemek isteselerdi hiç tereddüt etmez, yedirirdim" dediğini rivayet ediyor. Şa'bî'nin bu ictihadını Dârimî'nin "Kitâbü'l-Et'ime"sindeki sahih senedle İbn Ömer'den bir rivayeti reddediyor. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem efendimizden "Devada kullanılmak üzere kurbağanın öldürülmesi câiz midir?" diye sorulmuş da Resûl-i Ekrem nehyetmiştir.[448] Dârimî bu hadisi rivayet ettikten sonra, "Zebh ve katli menhî olunca ekli de câiz olmaz" demiştir.[449] Bu hadisi Ahmed, Ebû Dâvûd, Nesâî *Sünen*'lerinde İshak b. Râhûye, Tayâlisî *Müsned*'lerinde, Hâkim de *Müstedrek*'inde rivayet etmiştir. Beyhakī de kurbağa hakkında vârit olan en sahih haber budur" demiştir.

Bu babda Mâlikî imamlarının ictihadları muhteliftir ve İbnü'l-Kāsım *Müdevvene*'de İmam Mâlik'ten kurbağa, yengeç, kaplumbağayı kesmeksizin yemek câiz olduğunu nakletmiştir. Yine İbnü'l-Kāsım'dan şu yolda tafsilât rivayet olunmuştur: "Kurbağanın suda yaşayan kısmı kesmeksizin yenilir. Fakat karada yaşayan kısmı kesilmeden yenilmez" demiştir. İbnü't-Tîn, "İmam Ebû Hanîfe ile Şâfiî'nin re'y ve ictihadları da böyledir" demiştir.

Müellif Buhârî'nin saydü'l-bahr konusundaki mühim bir rivayeti de İbn Abbas radıyallahu anhümânın, "Deniz avı ister hıristiyan, ister yahudi, ister Mecûsî tarafından avlansın yiyiniz!" demiş olmasıdır.

Buhârî'nin "Saydü'l-bahr" babında isnâd-ı muttasıl ile rivayet ettiği yegâne hadis Câbir'in şu rivayetidir: Câbir radıyallahu anh der ki: "Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem sahil tarafına 300 kişilik bir süvari müfrezesi göndermişti. Bunların üzerine de Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı kumandan tayin buyurmuştu. Esnâ-yı seferde bizi şiddetli bir açlık yakaladı. Kumandan Ebû Ubeyde mücahidlere yanlarında ne kadar erzak varsa getirmelerini emretti ve getirilen erzakı bir araya topladı ki iki dağarcık hurmadan ibaret idi. Bu hurmadan her gün Ebû Ubeyde azar azar vererek bizi geçindiriyordu. Nihayet bu da sona erdi, herkese günde bir hurma düşüyordu. En sonra deniz sahiline varmıştık. Bir de ne görelim? Sahilde küçük dağ gibi bir balık bulunuyordu. Bunu deniz sahile atmıştı. Hey'et-i seferiyyemiz sekiz gün bu balığın etini yedi. Medine'ye geldiğimizde bunu Resûlullah'a arzettik. Resûl-i Ekrem, "*Aziz mücahitler! Yiyiniz! Allah onu denizden merzûk olasınız diye çıkarmıştır. Yanınızda varsa bize de yidiriniz!*" diye tasvip buyurdu. Askerden bazıları o balık etinin pastırmasından bir parça Resûlullah'a verdi. Resul-i Ekrem de yedi."[450]

Buhârî, Câbir'in bu hadisini "Megāzî" bahsinde "Sîfülbahr Gazâsı" babında da rivayet etmişti. Bu eserimizde 1644 ve 1645 numaralarla geçen bu rivayetleri ve oradaki izahımızı okuyunuz.

Bu hadisin ifade ettiği hükümler: Denizin sahile attığı balığın ve onun kurutulmuş pastırmasının yenilmesi helâl olduğundan ibaret olup أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ âyetinin[451] tefsir ve izahı mahiyetindedir.

441 {İM3314 İbn Mâce, Et'ime, 31.}

442 {HM14700 İbn Hanbel, III, 340.}

443 {Dârekutnî, *el-İlel*, XIV, 446, no: 3795.}

444 {D3813 Ebû Dâvûd, Et'ime, 34.}

445 Bu tercüme Saîd b. Cübeyr ile Saîd b. Müseyyeb'in İbn Abbas'tan rivayetine göredir. İbn Abbas, "Sayd, taze avdır, taam ile murat da kurutulandır" demiştir.

446 {D3815 Ebû Dâvûd, Eti'me, 35; İM3247 İbn Mâce, Sayd, 18.}

447 {İM386 İbn Mâce, Tahâret, 38.}

448 {İlgili rivayet Dârimî'nin *Sünen*'inin Kitâbu'l-Edâhî bölümünde Abdurrahmân b. Osmân'dan nakledilmekte ve sadece Resûlullah'ın kurbağa öldürmeyi yasakladığı ifade edilmektedir. (Bkz. DM2030 Dârimî, Edâhî, 26.) Rivayet, asıl metinde aktarıldığı şekliyle başka kaynaklarda yer almakta ve rivayetlerin tamamı Abdurrahmân b. Osmân'dan nakledilmektedir. (Bkz. D3871 Ebû Dâvûd, Tıb, 11.)}

449 {Dârimî'ye nispet edilen ifade onun *Sünen*'inde tespit edilememiştir. Bu ifade kaynaklarda Beyhakī'ye atfedilmiştir. (Bkz. BS19926 Beyhakī, *el-Kübrâ*, IX, 525).}

450 {B5494 Buhârî, Zebâih, 12.}

451 {el- Mâide, 5/96.}

1879

•.•.•

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ ﵄ قَالَتْ نَحَرْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَرَسًا وَنَحْنُ بِالْمَدِينَةِ فَأَكَلْنَاهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekir'in kızı Esmâ radıyallahu anhümâdan rivayete göre Esmâ şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında Medine'de iken biz at keserdik, etini de yerdik. {B5519 Buhârî, Zebâih, 27.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî gibi Müslim, Nesâî, İbn Mâce de "Zebîha" bahsinde rivayet etmişlerdir. İmam Şâfiî, Ebû Yûsuf, Muhammed bu hadis ile istidlâl ederek at etinin yenilmesini tecviz etmişlerdir. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik, "Kerâhet-i tahrîm ile mekruhtur" demişlerdir. Bazıları kerâhet-i tenzihtir demiş.

SIĞIR ZEBHİ

Bu hadisten önce de Buhârî sığır kesmenin ve etinin yenilmesinin helâl olduğunu beyan için وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً ve فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ (el-Bakara, 2/67-71) âyetlerini zikretmiştir. Âyetlerin meâli şöyledir: "*Yâ Muhammed! Mûsâ'nın kavmi* (İsrâiloğulları)*ne, "Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor!" dediğini de* (kavmin Kureyş'e) *an!" ve "İsrâiloğulları da sığır kesmişlerdi ve az kalsın kesmeye yazıyorlardı.*"

Bu iki âyetten birincisinde Allah'ın İsrâiloğulları'na sığır kesip kurban etmelerini emretmesi, onların da bu emir, bir hayli sual ve itirazlarına hedef olduktan sonra nihayet emre icabetle kesmeleri sığır zebhinin ve etinin yenilmesinin helâl olduğunu sarâhatle ifade eder.[452]

EHL-İ KİTABIN ZEBÎHALARI

İmam Buhârî'nin burada açtığı mühim bir babında da harbî olsun, haraçgüzar olsun, mutlak surette hıristiyanın kestiği hayvan etinin yenilmesi helâl olup olmadığını tahkik etmesidir. Müellif bu babının unvanında الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ (el-Mâide, 5/5) âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Ey müminler! Bugün size temiz ve nefis şeyler helâl kılındı. Ehl-i kitap olanların kestiği hayvan eti de size helâldir, sizin zebîhalarınız da onlara helâldir.*"

Bu âyet-i kerîme yahudi ve hıristiyan ve Ehl-i kitap olan bütün milletlerin zebîhalarının yenilmesi câiz olduğuna istidlâl için vârit olmuştur. Çünkü âyet-i kerîmedeki "taam" lafzıyla murat, Ehl-i kitabın zebîhalarıdır. İbn Abbas, Ebû Ümâme, Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, İkrime, Atâ, Hasan, Mekhûl, İbrâhim en-Nehaî, Süddî, Mükātil b. Hayyân hep âyetteki taamı, zebîha ile tefsir etmişlerdir. Bu hususta ulemânın ittifakı vardır ki Ehl-i kitabın zebîhaları müslümanlara helâldir. Çünkü yahudi, hıristiyan ve bütün Ehl-i kitap olan milletler, Allah adından başka bir nama zebholunmasını haram itikad ederler ve zebîhalarına muhakkak Allah adını zikrederler, her ne kadar Hak Teâlâ hakkında Allah'ın münezzeh olduğu bazı bâtıl şeylere itikad ederlerse de!

Ehl-i kitap'tan başkalarına gelince ki müşriklerle ehl-i şirke benzeyen milletlerdir, bunların zebîhaları mubah ve helâl değildir. Çünkü bunlar zebîhaları ve kurbanları üzerine Allah adını zikretmezler ve bunlar Allah adına kesilmesinin meşruiyetine itikad da etmezler ve böyle kesilen hayvan etini yemekten çekinmezler de belki ölü hayvan etini yerler. Benî Tağlib, Cüzâm, Lahm gibi Nasârâ-yı Arab'ın zebîhaları da ulemânın cumhuruna göre yenilmez. Zührî'den, Nasârâ-yı Arab'ın zebîhası sorulmuş da, "Allah adından başka nama kestiğini işitirsen yeme, işitmezsen ye!" diye müsait bulunmuştur.

452 Bakara kıssasının Mûsâ aleyhi's-selâma sebeb-i nuzûlü şöyledir: Benî İsrâil içinde ihtiyar bir zengin vardı. Bu ihtiyarın bir oğlu ile birkaç biraderzâdeleri vardı. İhtiyar öldüğünde oğlu, amcasının oğullarını mirastan mahrum edecekti. Bunlar amcalarının mirasına konabilmek için ihtiyarın biricik oğlunu gizlice öldürürler. Sonra cenazesini kapı önüne koyarak cinayeti şunun bunun üstüne atmaya yeltenerek yaygaraya başlarlar. Katil bulunamayınca büyük bir fitne çıkar. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ'ya bir sığır kurban etmeleri ve kesilen sığırın bir parçasıyla ölüye vurmaları emrolunup bu suretle ölünün dirilip katili haber vereceği bildirilir. Hazret-i Mûsâ İsrâiloğulları'na bu emri tebliğ edince onlar, "Yâ Mûsâ! Bizimle alay mı ediyorsun?" diye istib'âd ederler. Bakara zebhinin emrolunmasına hayret etmelerinin sebebi onlara göre sığır mukaddes hayvan idi. Nasıl ki firavunların putperest olan kavmi bakaraya taparlardı ve boğa bunların en büyük mâbudlarını temsil ediyordu. Bu suretle Benî İsrâil hayli tereddütten ve bakaranın evsafı hakkında bir hayli sualden sonra sığırı kestiler ve bir parçasıyla vurulunca ölünün dirildiğini gördüler ki gaye Benî İsrâil'e ba'sü ba'de'l-mevt mûcizesinin gösterilmesi idi.

1880

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ مَرَّ بِنَفَرٍ نَصَبُوا دَجَاجَةً يَرْمُونَهَا فَلَمَّا رَأَوْهُ تَفَرَّقُوا فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ مَنْ فَعَلَ هٰذَا إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ مَنْ فَعَلَ هٰذَا.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre müşârün ileyh bir kere bir tavuğu nişangâh dikerek ok atmakta olan beş on gencin yanından geçmişti. Bu gençler İbn Ömer'in gelmekte olduğunu görünce dağıldılar. Bunun üzerine İbn Ömer, “Bu tavuğu kim dikti? İyi biliniz ki Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (canlı) tavuğu (veya herhangi bir hayvanı) böyle hedef ittihaz ed(erek öldür)en kimseye lânet etti” demiştir. {B5515 Buhârî, Zebâih, 25.}

İZAHI

Bu hadisi müellif Buhârî “Herhangi Bir Hayvanın Kuyruğunu, Kulağını ve Herhangi Bir Âzasını Keserek yahut Hedef İttihaz Etmek Üzere Bağlayıp Hapsederek Azap ve İşkence Etmenin Kerahet ve Fenalığı” başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir.

İbn Ömer'in bu hadisini Buhârî burada ayrı ayrı üç metin ve isnad ile rivayet etmiştir. Mevzumuz olan rivayet bunlardan biridir. Öbür iki rivayetteki ziyadeleri tercümemizde kavis içinde gösterdik ki birisi aşağıdaki hadiste mutlak surette (hayvan) rivayetidir.

1881

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي رِوَايَةٍ أَنَّهُ قَالَ لَعَنَ النَّبِيُّ ﷺ مَنْ مَثَّلَ بِالْحَيَوَانِ.

TERCÜMESİ

Yine Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan bir rivayette, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem hayvana işkence ve azap edene lânet etti" dediği rivayet edilmiştir. {B5515 Buhârî, Zebâih, 25.}

1882

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَأْكُلُ دَجَاجًا.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin tavuk (eti) yediğini gördüm" dediği rivayet olunmuştur. {B5517 Buhârî, Zebâih, 26.}

İZAHI

Bu hadisin *Buhârî* metninde mufassal bir rivayet tariki de vardır. Bu rivayet tarikinde Ebû Mûsâ el-Eşʿarî'nin bu hadisi ne münasebetle rivayet ettiğini Ebû Mûsâ'nın râvisi Zehdem şöyle bildiriyor. Bir ara ben, Cerm kabilesinden bazı kimselerle Ebû Mûsâ el-Eşʿarî'yi ziyaret etmiştik. Aramızdaki dostluğa mebnî Cermîler Ebû Mûsâ'ya yemek ikram ettiler. Yemekler arasında tavuk eti de vardı. Cemiyet içinde kızıl suratlı biri de şöyle oturuyordu ve sofraya yaklaşmamıştı. Ebû Mûsâ el-Eşʿarî, "Yemeğe gelseniz a!" diye çağırdı. Kızıl suratlı adam, "Ben tavuk eti yemem. Bu hayvanın bir kere iğrendiğim bir şeyi yediğini gördüm de bir daha tavuk eti yememeye yemin ettim!" demesi üzerine Ebû Mûsâ mevzubahsimiz olan hadisi rivayet ederek "Resûl-i Ekrem'in tavuk eti yediğini gördüm" demiştir.

1883

•.•.•

عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ.

TERCÜMESİ

Ebû Saʻlebe radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem dört ayaklı hayvanlardan azı dişi olanların hepsinin, (kuşlardan da tırnaklı ve pençeli olanların) etini yemekten nehyetti" demiştir. {B5530 Buhârî, Zebâih, 29.}

İZAHI

Tırnaklı ve pençeli kuşlar da haram olmakta, yırtıcı dört ayaklı hayvanlara mülhak olduklarından tercümemizde kavis içinde gösterdik. İslâm hukukçuları bu hadisin te'vil ve tevcihinde ihtilâf etmişlerdir. Kûfe ulemâsıyla İmam Şâfiî, hadisteki nehyin tahrîm için olduğuna zâhib olmuşlardır. Gerek yırtıcı dört ayaklı bir hayvanın, gerek pençeli yırtıcı kuşların etleri yenilmez demişlerdir. Şu kadar ki İmam Şâfiî sırtlan ile tilkiyi yırtıcı hayvan fasîlesinden çıkarmıştır. Sebep olarak da bu iki cins hayvanın dişleri zayıf olduğunu bildirmiştir.

İmam Mâlik hadisteki nehyi kerahete hamletmiş ve "Yırtıcı hayvanların hınzır derecesinde hurmeti sabit değildir. Çünkü ashabın yırtıcılar hakkında ihtilâfı vardır" demiştir. Hâkim'in Hazret-i Câbir'den rivayet ettiği bir hadise göre de Resûl-i Ekrem sırtlan etini tecviz etmiştir.[453]

HULÂSA: Atâ b. Ebû Rebâh, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İshak sırtlan etinin mubah olduğuna zâhib olmuşlar; Hasan-ı Basrî, Saîd b. Müseyyeb, Evzâî, Sevrî, Abdullah b. Mübârek, İmam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed "Sırtlan eti yenilmez" demişler ve mevzubahsimiz olan Ebû Saʻlebe hadisinin umumuyla istidlâl etmişlerdir. Câbir hadisine gelince şüphesiz ki Ebû Saʻlebe hadisi derecesinde şöhreti sabit değildir.

453 {NM1662 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 638 (1/453).}

1884

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ جَلِيسِ الصَّالِحِ وَالسَّوْءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ فَحَامِلُ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ يُحْذِيَكَ وَإِمَّا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً وَنَافِخُ الْكِيرِ إِمَّا أَنْ يُحْرِقَ ثِيَابَكَ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا خَبِيثَةً .

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) radıyallahu anhtan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "İyi hemdem ile kötü dostun benzeri, misk sahibi ile ateş üfleyip saçan demirci körüğü gibidir. Şimdi misk sahibi ya bu (güzel) kokudan bir miktar sana (hediye) verir yahut satın alırsın ya da ondan güzel koku alır, istifade edersin! Fakat demirci körüğünün nefesi ya senin elbiseni yakmak, yahut ondan ağır bir koku koklamak zorundasın![454]" {B5534 Buhârî, Zebâih, 31.}

İZAHI

Misk herkesin bildiği şeydir. Bu kelime Farsça'dan alınıp Arapçalaştırılmıştır. Farsça'da aslı **müşk**tür. Miskin "Kitâbü's-Sayd"da zikrolunmasının vech-i münasebeti miskin geyikten alınan bir madde olması (geyiğin de av hayvanlarından bulunmasıdır).[455] Hanefî imamları miskin erkekler ve kadınlar tarafından kullanılmasının helâl olduğuna hükmetmişlerdir.

Tavzîh'te beyan olunduğuna göre İbn Münzir misk istimal ve intifâını câiz görenler şunlardır demiş: Ashaptan Ali b. Ebû Tâlib, İbn Ömer, Enes, Selmân-ı Fârisî; tâbiînden Saîd b. Müseyyeb, İbn Sîrîn, Câbir b. Zeyd; fukahadan da İmam Mâlik, Leys b. Sa'd, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye.

Bunlara muhalefet edip mekruh addedenler de, Hazret-i Ömer, Ömer b. Abdülazîz, Atâ, Hasan-ı Basrî, Mücâhid ve Dahhâk'tir. Bunlardan ekserisi, "Misk ne ölüye, ne de diriye kullanılır" demişlerdir. Bunlara göre misk sanki meyteden ayrılmış bir parçadır.

Şüphesiz ki bu ictihad gayri sahih bir kıyastır. Ebû Dâvûd'un Ebû Saîd el-Hudrî'den merfûan bir rivayetine göre Resûl-i Ekrem, "*Sizin en güzel kokunuz misktir*"[456] buyurmuştur. Bu rivayet aradaki ihtilâfı kesip atan bir nastır. İbn Münzir'in ceyyid bir isnad ile rivayetine göre Resûl-i Ekrem'in miski vardı onu sürünürdü.[457]

---

454 {Bu cümle şu şekilde de ifade edilebilir: "Fakat demirci körüğünün nefesi ya senin elbiseni yakar, yahut ondan ağır bir koku koklarsın."}

455 Miskin madde-i asliyesi hakkında pek çok ve muhtelif rivayetler varsa da bunların naklini lüzumsuz bulduk.

456 {D3158 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 32, 33.}

457 {İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, V, 368, no: 2999.}

1885

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُضْرَبَ الصُّورَةُ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem yüz, surat döğünlenmesini nehyetti" dediği rivayet olunmuştur. {B5541 Buhârî, Zebâih, 35.}

İZAHI

Bu hadisi müellif Buhârî hayvan ve insan suratına vurulan dağ ve alâmetin hükmüne dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Hayvana vurulan dağ sürü sahipleri tarafından kendi koyunlarına başkalarının sürülerine karıştığında medâr-ı temyîz olmak üzere vurulurdu. İnsan yüzüne, suratına vurulan dağ ve iğne ile nakşedilen döğün alâmeti de Sudan ve Habeşistan halkının yüzlerinde ve dudaklarında görülürdü.

Tavzîh'te bildirildiğine göre gerek hayvan, gerek insan yüzünü ve suratını dağlayarak alâmet vurmak Şâfiîler'e göre mekruhtur. Biz Hanefîler'e göre mevzumuz olan hadisteki nehyin sarâhatine binaen haramdır. Müslim'in Hazret-i Câbir'den münferiden rivayetine göre Resûl-i Ekrem bir kere yüzü dağlanmış bir merkebin yanından geçerken, "*Şu hayvanı dağlayana Allah lânet etsin!*"[458] diye beddua buyurmuştur. Yüze dağ vurulmasının bu derece çirkin görülmesi yüzün her âzadan ziyade şerefli bir uzuv olması, fıtrat-ı asliye ve hilkat-i ilâhiyyeyi tağyîr etmesi ve hiç şüphesiz yüzde mûcib-i şîn bir manzara meydana gelmesi cihetleriyledir. Fakat medâr-ı temyiz olmak ve mücerret alâmet ve menfaati mûcip bulunmak üzere yüzden başka bir âzanın damgalanmasında beis görülmemiştir. Nasıl ki Resûl-i Ekrem efendimizin zekât ve kurban develerine alâmet vurduğu "Zekât" ve "Hac" bahislerinde geçti, oralara bakınız!

Buhârî'nin izah etmekte bulunduğumuz İbn Ömer'in bu hadisinden sonra Enes b. Mâlik'ten de menkūlen bir rivayeti vardır. Bu rivayete göre Hazret-i Enes demiştir ki: Resûl-i Ekrem deve ahırında zekât develeriyle meşgul bulunduğu bir sırada yeni doğan kardeşim Abdullah'ı teberrüken hurma çiğnemi yedirmesi için[459] alıp huzura girmiştim. Bu sırada Resûl-i Ekrem zekât koyunlarını –öyle sanıyorum ki kulaklarını– damgalıyordu.[460]

Bu hadîs-i şerif de alâmetin yüzden başka yere bilhassa koyunlarda kulağa vurulması hususunda nastır. Bu cihetle memleketimizin her tarafında sürü sahipleri koyunlarını kulaklarından alâmetlerler ki Peygamber efendimizin âdet-i seniyyelerine tamamıyla muvâfıktır. Bu alâmete dilimizde "în" denilir.

Nevevî der ki: Yüze dağ vurmak her hayvan hakkında menhîdir. İnsan hakkında ise mecma-ı mehâsin olmak itibariyle bu nehiy daha şiddetlidir. Hususiyle bazı âzanın hissinin ta'tîlini mûcip olursa böyle mahzurlar da inzimâm edince bize göre bu iptidai ve âdeta vahşiyane hareket cinayet derecesine varır.

458 {M5552 Müslim, Libâs, 107.}

459 İslâm aileleri yeni doğan çocuklarını Resûl-i Ekrem'e götürürlerdi ve nevzâdın midesine ana sütü girmeden teberrüken Resûl-i Ekrem'in hurma çiğnemini yalattırırlardı.

460 {B5542 Buhârî, Zebâih, 35.}

KİTÂBÜ'L-EDÂHÎ

كِتَابُ الْأَضَاحِي

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu bahis kurbanların ahkâmını bildiren hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Unvandaki **edâhî** kelimesi **udhiyye**nin cem'idir. Udhiyye kurban bayramına verilmiş bir isim olup yevmü'l-adhâ denildiği gibi kendisinde kesilmesi teşrî' buyurulan bu vakte izâfetle kesilen hayvana da udhiyye denilmiştir. Şeriat örfünde udhiyye: deve, sığır, davardan ibaret olan hususi bir hayvanı Allah Teâlâ'ya yakınlık kastıyla bayram gününde kesmektir.

Müellif Buhârî *Sahîh*'inde "Kitâbü'l-Edâhî" unvanından sonra "Sünnetü'l-Udhiyye" unvanıyla bir bab açarak İbn Ömer radıyallahu anhümânın, "Udhiyye yani kurban sünnettir, mâruftur" dediğini rivayet etmektedir. Mâruf, Allah'a itaat ve yakınlıktan, halka da ihsandan ibaret olduğu mâlûm olan ibadet demek. Buhârî'nin bu rivayetinden İbn Ömer'e göre kurbanın sünnet bir ibadet olduğu anlaşılıyor.

Esas itibariyle udhiyyenin hükmünde ashap, tâbiî ulemâsıyla mezâhib-i fıkhiyye imamları ihtilâf etmişlerdir. Saîd b. Müseyyeb, Atâ b. Ebû Rebâh, Alkame, Esved, Şâfiî ve Ebû Sevr kurban farz ve vâcip değildir, mubahtır: Kesen sevap kazanır, kesmeyen günahkâr olmaz demişlerdir. Bu ictihad Ebû Bekir, Ömer, Ebû Mes'ûd, Bilâl radıyallahu anhümden rivayet olunmuştur. İmam Mâlik, "Zengin kurban kesmeyi bırakmamalıdır. Özürsüz bırakılırsa fenalık edilmiş olur" demiştir. İbrâhim en-Nehaî: "Kurban zengin şehir halkına vâciptir" demiştir. İmam Muhammed'in ictihadı da mukim olmak kaydıyla böyledir. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yûsuf: "Hür, mukim, müslim, zengin olan kimseye vâciptir" demişlerdir.

Hidâye sahibi Mergīnânî udhiyye hakkındaki Hanefî mezhebinin noktainazarını şöyle takrir etmiştir: Udhiyye her hür, mukim, zengin, müslümana kurban gününde kendi namına ve küçük çocuğu namına vâciptir. Vücûb hükmü İmam Ebû Hanîfe ile ashabından Muhammed, Züfer, Hasan ve bir rivayete göre Ebû Yûsuf'un eser-i ictihadlarıdır. Ebû Yûsuf'tan sünnet olduğuna dair de bir rivayet naklolunmuştur.

Sünnet olduğuna kāil olanlar{ın delili} Buhârî'den başka ehl-i hadîsin Ümmü Seleme'den rivayet ettikleri şu meâldeki hadîs-i şeriftir: "*Her kim zilhicce ayının hilâlini görür de kurban kesmek dilerse kurbanının tüyünden ve tırnaklarından bir şeye dokunup ayıplamasın*[461]. *Bunları muhafaza etsin*"[462] buyurulmuştur.

Bu hadiste kurban, (dilerse) kaydıyla sahibinin iradesine bırakılmış olması vücûba münâfîdir demişlerdir.

Vücûb deliline gelince, bu da İbn Mâce'nin Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği, "*Kim ki kurban kesmeye malî kudreti müsait olur da kurban kesmezse o kimse bizim namazgâhımıza sakın yaklaşmasın!*"[463] meâlindeki hadîs-i şeriftir. Bu hadisi Hâkim de rivayet etmiş ve "İsnâdı sahihtir" demiştir. Görülüyor ki Resûl-i Ekrem'in, "*İslâm câmiası içine gelmesin!*" suretindeki şiddetli vaîdi ancak vâcip bir ibadetin bırakılmasına terettüp eder, vâcipten başka bir hükme lâhik olmaz. Hatta İbn Hazm, İmam Ebû Hanîfe'nin, "Kurban farzdır" dediğini bile kaydetmiştir.

Udhiyye hakkında Hanefî mezhebinin nakle istinad eden delili sair İslâm mezheplerinden kuvvetli olmakla beraber İslâm dininin zekât, sadakāt gibi her vesile ile her dinden ve her içtimaî teşekkülden ziyade ehemmiyet verdiği beyne'l-İslâm ve hatta beyne'l-beşer içtimaî yardım umde-i fâzılasına uygundur. Bu eserimizdeki "Zekât" bahsinin baş tarafındaki mukaddimemizi okuyunuz!

---

461 {Bu ifadenin 'ayıklamasın' şeklinde olması hadisin metnine daha uygun düşmektedir.}

462 {M5119 Müslim, Edâhî, 41.} {Bu rivayet "*Zilhicce hilalini görüp de kurban kesmek isteyen kimse, artık ne saçını kessin, ne de tırnaklarını.*" şeklinde de tercüme edilebilir. Burada kastedilen 'kurbanın değil, kurban kesmek isteyenin saç ve tırnakları' olarak yorumlanmıştır. (Nevevî, *el-Minhâc,* VII, 63-64.)}

463 {İM3123 İbn Mâce, Edâhî, 2.}

1886

•.•.•

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ ضَحَّى مِنْكُمْ فَلَا يُصْبِحَنَّ بَعْدَ ثَالِثَةٍ وَفِي بَيْتِهِ مِنْهُ شَيْءٌ فَلَمَّا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ نَفْعَلُ كَمَا فَعَلْنَا الْعَامَ الْمَاضِيَ قَالَ كُلُوا وَأَطْعِمُوا وَادَّخِرُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ الْعَامَ كَانَ بِالنَّاسِ جَهْدٌ فَأَرَدْتُ أَنْ تُعِينُوا فِيهَا.

TERCÜMESİ

Seleme b. Ekvaʿ radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (bayram hutbesinde), “Sizden her kim kurban keserse (bayramın) üçüncü (gece)sinden sonra evinde kurban etinden bir şey bulunduğu halde sabahlamasın” buyurdu. Ertesi sene hulûl edince ashap, “Yâ Resûlellah! (Kurban etini) geçen sene yaptığımız gibi mi dağıtacağız?” diye sordular. Resûl-i Ekrem şöyle cevap verdi: “Bu yıl (kendiniz) yiyiniz, (misafirlere, fukaraya) yediriniz, (ailenize) azık da ediniz. Çünkü geçen sene halk arasında geçim zorluğu vardı. İstedim ki (fakir) halka yardımda bulunasınız.” {B5569 Buhârî, Edâhî, 16.}

İZAHI

Bu hadisin yüksek bir hususiyeti vardır ki Buhârî’nin “sülâsiyyât”ından olmasıdır. Sülâsiyyât, rivayet olunan haberin üç râvi vasıtasıyla Peygamber efendimize vâsıl olmasıdır. Bir haberin sahibi ile râvisi arasında isnad vasıtası ne kadar az olursa o nisbette medâr-ı sıhhat olacağı tabiidir. Müellif Buhârî’nin kendisiyle Peygamberimiz arasında üç vasıta ile rivayet ettiği hadisler yirmi üç tanedir ve Seleme’nin bu hadisi on sekizincisidir. Bu hadisteki üç vasıta, “Ebû Âsım, Zeyd b. Ebû Ubeyd, Seleme b. Ekvaʿ”dır.

Bu hadîs-i şerifin ilk kısmında kurban etinden sahibinin üç günden fazla istifade etmesi ve azık edinip kavurma yapması haram kılınmıştır. Nasıl ki Buhârî'nin bu hadisten sonra Hazret-i Âişe'den bir rivayetinde de, "*Kurban etini ancak üç gün yiyiniz*"[464] buyurulmuştur. Hadisin ikinci kesiminde de nehyin bir sebebe, halkın geçim hususunda zorluk çektiği bir zarurete müstenit olduğu beyan buyurulup o zaruretin zevali üzerine artık kendilerinin yemeleri, fukaraya dağıtılmaları, bir kısmını da azık edinmeleri emrolunup üç günden fazla yiyebilmeleri tecviz buyurulmuştur. Nasıl ki zarurete müstenit bir hadisede Hazret-i Osman'ın âsiler ve ihtilâlciler tarafından muhasara olunduğunun böyle bir kurban bayramına tesadüfü ile Medine halkı maişet hususunda güçlük çekmeye başlamıştı. Bu cihetle Hazret-i Ali irat buyurduğu bayram hutbesinde Hazret-i Peygamber'in vaktiyle darlık zaruretine mebnî kurban etinin üç günden fazla yenilmesini nehyettiğini hatırlatmıştı. Şüphesiz ki bu da, o yolda feragatkâr bir harekete tergīb idi. Şimdi böyle bir hüküm hâlâ bâki midir, değil midir?

İmam Şâfiî'den rivayete göre müşârün ileyh hazretleri: Bu hüküm muhakkak surette nesholunmuştur. Öyle sanıyorum ki üç günden fazla yenilmesine dair hurmetin nesholunduğu Hazret-i Ali'ye vâsıl olmamıştır. İbn Abdülber de şöyle demiştir: Kurban etinin bayramın üçüncü gününden sonra da yenilmesi câiz olduğunda ulemâ arasında –bildiğimize göre– ihtilâf yoktur. Bu husustaki nehiy mefsuhtur. Şârih Aynî de şöyle izah ediyor: Ulemânın ve fukahanın cumhuruna göre kurban etinin üç günden fazla zamanda yenilmesi ve bir kısmının azık edinilmesi mubahtır. Bu cumhur içinde eimme-i erbaa ile bunların ashabı da dahildir. Bu hususta (izahıyla meşgul bulunduğumuz) Seleme hadisinin fıkra-i sâniyesiyle ve başka hadislerle istidlâl etmişlerdir.

Buhârî'nin Hazret-i Câbir'den bu babdaki bir rivayetine göre de müşârün ileyh, "Peygamber'in zamanında biz hedy kurbanlarımızın etini Medine'ye getirir, azık yapardık"[465] demiştir. Bu hadisin ikinci fıkrasında musarrah olduğu üzere kurban eti üç kısma ayrılıp bir parçası sahibine, diğer bir parçası fakir ve zengine hediye edilir, birisi de ev azığı olarak iddihar olunur. Hediye ve sadaka olarak ayrılan kısım da mendup olan sülüsten eksik olmamalıdır. Kesîrü'l-âile olan kimse bu hediye ve sadaka kısmını terkedebilir.

Tahâvî de bu husustaki nâsih hadisleri rivayet etmiştir. Fakat biz bahsi daha fazla uzatmamak için naklinden sarfınazar ettik.

---

464 {B5570 Buhârî, Edâhî, 16.}

465 {B5567 Buhârî, Edâhî, 16.}

1887

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ صَلَّى الْعِيدَ يَوْمَ الْأَضْحَى قَبْلَ الْخُطْبَةِ ثُمَّ خَطَبَ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ نَهَاكُمْ عَنْ صِيَامِ هَذَيْنِ الْيَوْمَيْنِ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَيَوْمُ فِطْرِكُمْ مِنْ صِيَامِكُمْ وَأَمَّا الْآخَرُ فَيَوْمٌ تَأْكُلُونَ فِيهِ مِنْ نُسُكِكُمْ.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh hazretleri bir kurban günü hutbeden önce bayram namazını kılıp sonra hutbe irat edip demiştir ki: “Ey nâs! Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sizi şu iki (bayram) günü oruç tutmaktan nehyetti: Biri orucunuzu bozduğunuz (ramazan bayramınız) günüdür, öbürü de kurbanınızın etinden içinde yediğiniz (kurban bayramınız) günüdür.” {B5571 Buhârî, Edâhî, 16.}

İZAHI

Ramazan bayramının ilk günü ile eyyâm-ı teşrik dediğimiz kurban bayramının dört gününde oruç tutmak Hazret-i Ömer’in bu hadisinin sarâhati veçhile menhîdir, haramdır. Bu cihetle savm-ı visâl dediğimiz yıl orucu tutmayı nezreden kimse bile bu iki bayramın beş gününde orucunu yer, tutmaz. Bu günlerde oruç tutmayı nezretmek doğru değildir. Fakat nezir ederse nezri sahih olur. Ancak o günleri yine oruç tutmayıp iftar eder, sonra başka günleri kazâ eder.

BİR İFADE: İmam Buhârî’nin *Sahîh*’inde “Udhiyye” bahsinde rivayet ettiği hadislerden müellif Zebîdî merhum burada yalnız yukarıda tercüme ettiğimiz iki hadisi *Tecrîd*’in bu bahsine almıştır. Öbürlerini yukarıda geçen bahislerde zikretmekle iktifa etmiştir. Biz de bu hadislerin geçtiği bahislere ve hadis numaralarına işaret etmekle iktifa edeceğiz.

Bu hadislerden birisi Resûl-i Ekrem'in Vedâ haccında kurban bayramının arefe günü Arafat'ta ve bayram günü Mina'da irat buyurduğu meşhur hutbelerinden bir parçadır. Bu eserimizde "Haccetü'l-Vedâ" bahsinde tercüme ettiğimiz bu hutbelere bakınız! Birisi de Resûl-i Ekrem'in kurbanlarına dairdir. Bunun için de oraya bakınız! Diğer biri kurbanın bayram namazından sonra kesilmesidir. Bunun için de bu eserimizde geçen 516 ve 517 numaralı hadislere ve izahlara bakınız!

KİTÂBÜ'L-EŞRİBE

كِتَابُ الْأَشْرِبَةِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap haram ve mubah olan içkilere dair hükümleri ihtiva eden hadîs-i şeriflere dairdir.

Unvandaki **eşribe**, **şarab**ın cemʿidir. Şarap haram olsun, mubah olsun içilen mâyiin ismidir ki "içki" demektir. Dilimizde her nasılsa şarap lafzı ve onun tercümesi olan içki tabiri bildirdiğimiz umumi mânada kullanılmayıp yalnız nassan haram olan hamr ile sair müskiratta kullanılmıştır. Halbuki "Kitâbü'l-Eşribe" yalnız bu haram olan içkilerin hurmetine dair nasları değil, su, süt gibi helâl ve mubah olan meşrubata dair rivayetleri de muhtevidir.

Müellif Buhârî bu unvanında Mâide sûresinin 90. إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Ey müminler! Hamr, kumar, dikili taşlar ve putlar, fal zarları ve kalemleri necistir, murdardır. Artık bu iğrenç şeylerden sakınınız. Umulur ki felâh bulasınız.*" Dikili taşlar, fal zarları ve kalemleri bu cildin "Zebîha" bahsinde izah olundu, oraya bakınız.

Bu âyet-i kerîmeyi Buhârî hamrın hurmeti hakkında vârit olan hadîs-i şeriflere bir temhîd ve mukaddime olmak üzere zikretmiştir. Câhiliye zamanında Araplar içkiye düşkündüler. İbtidâ-i İslâm'da da mubah idi. Fakat Hazret-i Ömer daima hurmetini iltizam ederdi. Ahmed b. Hanbel'in de Hazret-i Ömer'den rivayetine göre, Hazret-i Ömer daima Peygamber'in huzurunda, اللهم بين لنا في الخمر بيانا شافيا *"Allahım! Biz müminlere hamr hakkındaki hükmünü açık şifa verici bir surette bildir!"* diye dua ederdi. Bunun üzerine Bakara sûresinin يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ "*Peygamberim! Sana hamrın ve kumarın hükümlerini soruyorlar. Sen onlara bunlarda büyük günah bulunduğunu söyle*" (2/219) âyeti nâzil oldu. Bu âyet, Hazret-i Ömer'e okundu. O yine, "Allahım! Hamr hakkındaki açık ve kesin hükmünü bildir!" duasında bulundu. Bunun üzerine Nisâ sûresinin, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى "*Ey iman eden kullar! Sarhoş olduğunuz halde namaza yaklaşmayınız!*" (4/43) âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in münâdîsi namaz vakti olunca, "*Sarhoş olarak namaza yaklaşılmasın!*" diye ilân ederdi. Bu âyet Hazret-i Ömer'e de okundu. O yine, "Rabbim! Hamr hakkındaki hükmünü açık ve kesin olarak bildir!" temennisinde bulundu. Bu defa da Mâide sûresinin 91. âyet-i kerîmesi nâzil oldu ki meâli şöyledir: "*İçki ile kumar* (beliyyesiyle) *de şeytan muhakkak aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi, Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık şimdi siz* (bu iki beliyyeden) *vazgeçtiniz mi?*" Bu âyet de Hazret-i Ömer'e okundu ve sonundaki فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ "*Nasıl vazgeçtiniz, değil mi?*" istifhamı okununca Hazret-i Ömer bu ilâhî suali, انتهينا "Vazgeçtik Allahım!" diye karşıladı.[466]

Âyetin sebeb-i nuzûlü olmak üzere Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği İbn Ömer'in bu hadisini Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî de rivayet etmişlerdir. Tirmizî sıhhatini de kaydetmiştir.

---

466 {HM378 İbn Hanbel, I, 54.}

1888

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ لَمْ يَتُبْ مِنْهَا حُرِمَهَا فِي الْآخِرَةِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Kim ki dünyada şarap içer de, sonra bu günahından dünyada tövbe etmez(den ölür)se, o kişi âhirette cennet şarabından mahrum olur, (içemez)" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B5575 Buhârî, Eşribe, 1.}

İZAHI

Bu hadiste dünyada şarap içip de yine dünyada tövbekâr olmayanların âhirette müttakilere vaad olunan cennet şarabından mahrum olacakları bir ceza ve ukūbet olarak bildiriliyor. Mâsıyet ve günah cennetten mahrumiyeti mûcip olmadığından bu zavallılar cennete girecekler; fakat hiç sekrî olmayan ve içenlere yüksek lezzet bahşeden bu rengârenk şaraplarla dolu bardakları ehl-i cennet hiç el dokunmamış sâkî hûrilerin elinden alıp içerlerken dünyanın bu zavallı bekrileri mahrum kalacaklardır. İbn Abdülber der ki: "Bazıları ileri giderek şarap içip de tövbekâr olmayan kimse cennete giremez" demişlerse de bize göre bu mezhep gayr-i merzîdir. Meğer şöyle tevcih oluna: Şarap içip tövbesiz ölen kişiyi Allah affetmedikçe cennete giremez.

1889

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Zinakâr (mümin) kişi zina ettiği sıra (tam ve kâmil bir) mümin olduğu halde zina edemez. İçki içen de içki içtiği zamanda (kâmil bir) mümin olarak içemez. Hırsız da sirkat ettiği sıra (kâmil bir) mümin olduğu halde sirkat edemez. {B5578 Buhârî, Eşribe, 1.}

1890

•.•.•

وَعَنْهُ فِي رِوَايَةٍ أَيْضًا وَلَا يَنْتَهِبُ نُهْبَةً ذَاتَ شَرَفٍ يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ أَبْصَارَهُمْ فِيهَا حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ.

TERCÜMESİ

Yine böyle Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan bir rivayette (Nebî sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Halkın gözü önünde yağmacılık eden yüksek mevki sahibi (zalim kişi) yağmacılık ettiği zaman mümin olarak çapulculuk edemez." {B5578 Buhârî, Eşribe, 1.}

İZAHI

Bu 1889 ve 1890 numaralı hadisler hakikatte bir hadis olup ancak isnadında bir fark bulunduğundan ayrı ayrı rivayet olunmuştur. Şârih İbn Battâl der ki şürb-i hamr hakkında vârit olan haberler içinde en şiddetli rivayet Ebû Hüreyre'nin bu hadisidir. Çünkü hadiste zikrolunan dört nevi fazîhayı irtikâp edenlerden irtikâp ettikleri cürmü îkā' ettikleri sırada iman şuurunun kendilerinden münselib olduğu bildiriliyor ki zâhir şekline göre çok ağırdır. Tebliğin bu zâhir şekline bakarak hâricîler: Bu büyük cürümleri –haram olduklarını bilerek amden– irtikâp edenleri tekfir etmişlerdir. Ehl-i sünnet ulemâsı ise bu husustaki imanı kemale hamlederek: "Büyük günahları ve bu meyanda şürb-i hamrı irtikâp edenlerin imanı tam ve kâmil olmaz" suretinde tefsir etmişlerdir. Şârih Hattâbî de, "Şürb-i hamrı ve diğer fazîhaları helâl addederek irtikâp edenler" diye tavsif etmiştir. Bazı âlimler de büyük bir tehdittir demişlerdir. Bu babda vârit olan sair haberler de bu suretle tefsir ve tevcih olunur. Meselâ Ebû Mûsâ el-Eş'arî hadisinde, "*Üç sınıf mücrim cennete giremez: Şârib-i hamr, kātı'-ı rahm, sihre inananlar*"[467] buyurulmuştur. Ebû Hüreyre'nin bir hadisinde de, "*Şârib-i hamr, puta tapan gibidir*"[468] buyurulmuştur ki bütün bunlar tağlîz ve tehdide hamlolunmuşlardır.

Bu hadislerden sonra Buhârî *Sahîh*'inde باب الخمر من العنب "Üzümden Yapılan Hamr" unvanıyla bir bahis açarak burada bazı hadisler rivayet etmiştir ki bunlardan hiçbirisi bu bahiste *Tecrîd*'e alınmamıştır. Halbuki ehl-i ilmin bu mevzu üzerinde birçok muhakemeleri bulunduğundan bu başlığı izahımızla dolduracağız.

Yukarıdaki unvanı bir hüküm mahiyetinde telakki eder de "Hamr, üzümden yapılandır" diye tercüme edersek müellif Buhârî'nin Ebû Hanîfe mezhebi üzerinde yürüdüğünü göstermiş oluruz. Çünkü İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebine göre hamr, üzüm suyunun galeyan eden ve kaynaması kesb-i iştidâd ederek üzerindeki kaymağını ve tortusunu atan şeklidir. Binaenaleyh Ebû Hanîfe'ye göre, "Üzümden başka meyve ve hububattan yapılan içkilere hakiki mânasıyla hamr ıtlak olunamaz" teşbih suretiyle denilebilir.

Ebû Hanîfe'den başkasının mezhebine göre hamr üzümü münhasır değildir. Nasıl ki Müslim'in Ebû Hüreyre'den rivayetine göre, *"Hamr, hurma ve üzüm ağaçlarının mahsullerinden ittihaz olunur"*[469] buyurulmuştur. Bu hadisin de zâhirine göre hamr bu iki ağacın mahsulüne münhasır olmak iktiza ederse de böyle değildir. Çünkü aşağıda göreceğimiz Buhârî'nin İbn Ömer'den bir rivayetinde Hazret-i Ömer irat ettiği bir hutbesinde hamrın haram kılındığını bildirdikten sonra bu nesnenin beş şeyden "üzüm, hurma, buğday, arpa ve bal"dan yapıldığını söylemiştir.

Şu halde Hanefîler için bu hadisleri te'vil etmek zarureti vardır ve birkaç suretle te'vil etmişlerdir:

1. Bu iki şecerenin yani üzümle hurmanın ikisi birden değil, ancak birisi (üzüm) matlûptur. Nasıl ki يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ "*Ey cin ve ins cemaati! Size içinizden peygamberler gelmedi mi?*" (el-En'âm, 6/130) kavl-i şerifinde hakikatte muhatap olan insanlardır. Çünkü peygamberler insan nevindendir.

2. Yahut hamr üzümle hurmanın ikisinden yapılan içkidir deniliyor. Bunlardan üzüme hamr ıtlakı hakikat, öbürüsüne mecaz olur. Şu halde üzüm şarabının azına da çoğuna da, sekir versin vermesin hamr ıtlak olunur. Öbürlerinin sekir hali hamr ile tavsif olunur.

İmam Buhârî'nin bu unvanındaki bir rivayetinde İbn Ömer radıyallahu anhümâ, "Hamr haram kılındığında Medine'de hamrdan bir şey yoktu" demişti. Halbuki Enes b. Mâlik'in bir hadisine göre o kadar çoktu ki sokaklara döküldü de sel gibi aktı. Şu halde İbn Ömer'in, "Medine'de hamr yoktu sözü, üzümden ittihaz olunan şarap yoktu" demek olur. Bu cihetle de, "Hamr mutlak zikrolununca kemaline sarfolunur ki o da üzümdür." Buhârî'nin unvanından sonra İbn Ömer'in bu hadisini rivayeti, yukarıda bu unvanı bir hüküm ifade eder mahiyette tercümemizin isabetini gösterir.

Burada şunu da kaydedelim ki hamrın tahrîmi Mekke'nin fethi senesi, Mekke fethedilmezden önce vuku bulmuştur. Dimyâtî Hudeybiye senesi dediğine göre hicretin 6. senesinde haram kılınmış demek olur.

---

467 {HM19798 İbn Hanbel, IV, 399.}

468 {İM3375 İbn Mâce, Eşribe, 3.}

469 {M5142 Müslim, Eşribe, 13.}

1891

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْبِتْعِ وَهُوَ نَبِيذُ الْعَسَلِ وَكَانَ أَهْلُ الْيَمَنِ يَشْرَبُونَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden biti‘ (içkisinin hükmü) sorulmuştu –ki bu biti‘, Yemen halkının içtikleri baldan mâmul içki idi– Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Sekr veren her içki haramdır” diye cevap verdi... {B5586 Buhârî, Eşribe, 4.}

İZAHI

Hadisteki “biti‘” hakkında İmam Ebû Hanîfe, “Bu Yemen içkisidir, fakat Yemen halkı bu kelimenin ‘t’ harfini üstün okurlar da ‘bita“ derler” demiştir ki baldan yapılan koyu ve kıvamlı şıradır. İbn Muhayriz, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’nin Basra Camii’nin minberinde hutbe irat ederken şöyle söylediğini işittim demiştir: “Ey Basralılar! Medine ahalisinin içkisi büsr ve temr denilen hurma şarabıdır: Fars halkının içkisi de üzüm suyudur, Yemenliler’in biti‘, Habeşliler’in de sükürkedir ki pirinçten ve darıdan yapılır.

Hazret-i Âişe hadisinde Resûl-i Ekrem’e bu suali soran zatın adını bildirmemiştir. Fakat yakın bir ihtimal olarak Ebû Mûsâ el-Eş‘arî olduğu söylenmiştir. Resûl-i Ekrem efendimiz Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi Yemen’e vali göndermişti. Herhalde Yemen’in içkisini Resûl-i Ekrem’in sormuş olması, Ebû Mûsâ’nın da biti‘ diye cevap vermiş bulunması, bunun üzerine Resûl-i Ekrem’in, “*Sekr veren her içki haramdır*”[470] diye hükmünü bildirmiş olması en yakın ihtimaldir.

"*Sekr veren her içki haramdır*" hadisi Resûl-i Ekrem'in "cevâmiu'l-kelim" diye anılan toplu sözlerinden biridir. Kelimeleri az, ifade ettiği mânalar ve hükümler çoktur. Resûl-i Ekrem'den yalnız Yemen'in içkisinin hükmü sorulmuştu. O, içkinin mahiyetini umumi bir kanun halinde tarif ederek cevap vermiştir ki her içki bununla ölçülmelidir demek oluyor. Bu cihetle İmam Buhârî'nin bu babda bir rivayetine göre, Ma'n b. Îsâ, Enes b. Mâlik hazretlerine fukkā'ın[471] hükmünü sormuş o da, "Sekr vermedikçe içmekte günah yoktur" demiş.

Yine bu babında Buhârî'nin rivayetine göre Abdullah b. Ömer der ki: Ömer radıyallahu anh Resûlullah'ın minberinde bir hutbe irat ederek şöyle demişti: Allah Teâlâ hamrı haram kıldı. (Bugün) hamr şu beş şeyden yapılıyor ki bunlar üzüm, hurma, buğday, arpa ve baldır. Hamr (âm bir isim olup mutlaka) akıl ve şuuru karıştıran ve kendi halinde bırakmayan (sekr veren) içkidir.

Şârih İbn Hacer der ki: Hazret-i Ömer bu hitabesiyle şunu demek istemiştir: Âyetteki hamr ile murat, üzümden yapılan şaraba münhasır olmayıp başka şeylerden yapılanlara da şâmildir. Şârih Aynî de onu takip edip, "Üzümden başkasına hakikaten hamr denilmez, teşbih tarikiyle denilir" diyerek aşağıda izah edeceğimiz Hanefî mezhebini müdafaa etmiştir.

Hazret-i Ömer'in hutbesinde şarap imal edilen beş şeyi zikretmesi Ömer zamanında Medine'de yalnız bunların meşhur olmasına mebnîdir, yoksa bunlara münhasır demek değildir.

---

470 {M5214 Müslim, Eşribe, 70.}

471 Fukkā', şerbetçilerin çarşıda sattıkları mutlakā şerbete denir ki hububattan ve meyvelerden vesaireden tertip ederler (*Kāmus Tercümesi*). Bu cihetle şıra ve boza envâı sekr verecek derecede tahammür etmedikçe içilmesi helâldir.

1892

•.•.•

عَنْ أَبِي عَامِرٍ الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَيَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ يَسْتَحِلُّونَ الْحِرَ وَالْحَرِيرَ وَالْخَمْرَ وَالْمَعَازِفَ وَلَيَنْزِلَنَّ أَقْوَامٌ إِلَى جَنْبِ عَلَمٍ يَرُوحُ عَلَيْهِمْ بِسَارِحَةٍ لَهُمْ يَأْتِيهِمْ لِحَاجَةٍ فَيَقُولُوا ارْجِعْ إِلَيْنَا غَدًا فَيُبَيِّتُهُمُ اللّٰهُ وَيَضَعُ الْعَلَمَ وَيَمْسَخُ آخَرِينَ قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ
إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

TERCÜMESİ

Eşʿarî Ebû Âmir radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittiği rivayet olunmuştur: "(Bir zaman gelecektir ki) ümmetimden muhakkak birtakım zümreler türeyecektir. Bunlar zina etmeyi, ipekli elbiseler giymeyi, şarap içmeyi, def, dümbelekler (çengi, çigâna ile) eğlenmeyi helâl ve mubah sayacaklar. (Bunlardan) birtakım (merhametsiz, hodgam) zümreler de dağ mesirelerine yanlayacaklar, onlara ait koyun sürüsü ile çoban sabahları yanlarına gelecek, (akşamları gidecek). Bunlara bir fakir bir hâcet için gelecek de bu (duygusuz insan)lar fakire, 'Haydi (bugün git) yarın gel!' diyecekler. Bunun üzerine Allah (sevip eğlendikleri) dağı üzerlerine indirerek bir kısmını helâk edecek, (sağ kalan) öbürlerini de kıyamet gününe kadar maymun ve domuz suretlerine tebdil edecek." {B5590 Buhârî, Eşribe, 6.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Hamrı Helâl Addedenlerin ve Ona Başka Ad Takanların Beyanı" unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Fakat izah edeceğimiz Eş'arî hadisi bu unvanın birinci fıkrasına mutâbık ise de unvanın ikinci fıkrası ki, "Şaraba başka ad takanlar"dır. Buna dair hadiste bir şey yoktur. Buhârî'nin *Sahîh*'ini yazarken iltizâm ettiği mesleği icabı kendi şartına uymayan hadisi tahrîc etmez de ona yalnız unvanında işaret etmekle iktifa eder. Burada da öyle yapmıştır. Hamra başka ad takanlara dair unvanda işaret ettiği hadis, Ebû Dâvûd'un İbn Ebû Şeybe'nin, Ebû Mâlik el-Eş'arî[472]'den rivayet ettikleri, "*Ümmetimden birtakım türediler şarabı içerler de ona şaraptan başka bir ad takarlar*"[473] hadisidir.

Hadisteki maymun ve domuz suretine mesh ve tebdil hakkında İbnü'l-Arabî, "Bu tebdilin, geçmiş ümmetlerde olduğu gibi hakikat olmak ihtimali bulunabileceği tebdîl-i ahlâktan kinaye olmak ihtimali de vardır" demiştir.

---

472 Bu hadisi *Buhârî* metninde Ebû Âmir el-Eş'arî ve Ebû Mâlik el-Eş'arî'den terdîd ile rivayet etmiştir. Hatta bundan dolayı bazı ehl-i intikād arasında Buhârî'nin bu rivayeti vesîle-i muâhaze olmuştur. Zebîdî merhum da Buhârî'nin, عن أبي عامر الأشعري وأبي مالك الأشعري isnadını almalı idi, ya da İsmâilî rivayeti veçhile Ebû Âmir'i değil, Ebû Mâlik'i zikretmeli idi. Çünkü Ebû Mâlik daha meşhur bir sahâbîdir.

473 {D3688 Ebû Dâvûd, Eşribe, 6.}

1893

•.•.•

عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ السَّاعِدِيِّ ﵁ أَنَّهُ دَعَا النَّبِيَّ ﷺ فِي عُرُسِهِ فَكَانَتِ امْرَأَتُهُ خَادِمَهُمْ وَهِيَ الْعَرُوسُ قَالَتْ أَتَدْرُونَ مَا سَقَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَنْقَعْتُ لَهُ تَمَرَاتٍ مِنَ اللَّيْلِ فِي تَوْرٍ.

TERCÜMESİ

es-Sâidî Ebû Üseyd radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemi kendisinin düğün yemeğine davet etmişti. Filhal gelin olan karısı da davetlilere hizmet etmekte idi. Üseyd (râvisi Sehl b. Sa'd'a) demiştir ki: "Ey Sehl! Bu gece ziyafette Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ne içirdim bilir misin? Tevr (dediğimiz kap için)de geceden birkaç hurma ıslattım. Bunun şırasını içirdim." {B5591 Buhârî, Eşribe, 7.}

İZAHI

Râvi Ebû Üseyd'in adı Mâlik b. Rebîa'dır. Bu hadisi Ebû Üseyd'den rivayet eden Sehl b. Sa'd da hicretin 91. senesinde Medine'de en son vefat eden sahâbîdir.

Hadisteki **tevr** kelimesini ehl-i lugat dediğimiz dilciler müteaddit surette tefsir etmişlerdir: Bakır kap, çömlek gibi kâse, testi, taştan oyulmuş çanak.

Yine hadisteki **inkā'** lafzı da kuru hurma ve üzümü ıslatarak hoşaf ve şıra yapmaktır. Gece ıslatılırsa gündüz içilir, gündüz ıslatılırsa gece içilirdi ve tahammür ettirilmezdi. Bu cihetle şıra ve hoşaf makūlesi meşrubat İmam Ebû Hanîfe'ye göre kükreyip, kükremesi iştidâd ederek üzerindeki kaymağını, tortusunu atmadıkça tahammür etmez. İmam Ebû Yûsuf ile Muhammed'e göre tahammür için kükremek ve iştidâd şarttır, kaymağını atmak şart değildir.

1894

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو ﵁ قَالَ لَمَّا نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنِ الْأَسْقِيَةِ قِيلَ لَهُ لَيْسَ كُلُّ النَّاسِ يَجِدُ سِقَاءً فَرَخَّصَ لَهُمْ فِي الْجَرِّ غَيْرِ الْمُزَفَّتِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr (b. Âs) radıyallahu anhümâdan rivayete göre şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem kırba ve tulum makūlelerinden başka kaplarda şıra ve sirke yapılmasını nehyetmiştir. Bu nehiy üzerine ashap, "Yâ Resulellah! Herkes tulum, kırba bulamaz ki" demeleri üzerine, Resûl-i Ekrem halkın balçıktan mâmul çömlek ve küp makūlesinde ziftlenmemiş olarak hoşaf, şıra ve sirke kurmalarına müsaade etti. {B5593 Buhârî, Eşribe, 8.}

İZAHI

Ziftli ve sırlı küplerde ve çömleklerde nehyin devamı bunlarda üzüm ve hurma daha çabuk tahammür ettiğindendir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde tercüme ettiğimiz bu hadisten sonraki rivayetinde Hazret-i Ali ziftli kap gibi kuru kabaktan oyulmuş susak içinde kurulmasının nehyolunduğunu rivayet ediyor.

İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'sinde der ki: Bu kaplarda intibaz sadr-ı İslâm'da haram kılınmıştır. Sonra nesholundu. Ancak İmam Mâlik ile Ahmed b. Hanbel bu babdaki tahrîmin bâki olduğuna zâhib olmuşlardır (*en-Nihâye,* I, 10).

1895

•.•.•

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﵁ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يُجْمَعَ بَيْنَ التَّمْرِ وَالزَّهْوِ وَالتَّمْرِ وَالزَّبِيبِ وَلْيُنْبَذْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى حِدَةٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Katâde (Hâris) radıyallahu anhtan rivayete göre Ebû Katâde şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem hurma ile ermemiş hurma koruğunu, yine hurma ile üzümü bir arada birleştirmeyi nehyetti. "Bunlardan her birisi ayrı ayrı hoşaf ve şıra yapılmalıdır" buyurdu. {B5602 Buhârî, Eşribe, 11.}

İZAHI

Hadis metnindeki **temr,** kemale gelmiş hurmanın adıdır. **Zehv** de kemale gelmemiş, fakat alacalanmış hurma koruğunun adıdır. Araplar hurma koruğu üzerinde kırmızı, sarı renkler görülünce mahsulün bu televvün haline zehv derler ki hurmanın bu çağdaki manzarası pek cazip olması zehv adının verilmesine sebep olmuştur. Hurma Arap'ın ve hatta bütün milel ve akvamın en nefis meyve ve gıdası olduğu için Araplar bu güzel meyveye çiçek faslından başlayarak temr denilen en olgun çağına varıncaya kadar her tekâmül devrine ayrı ayrı ad vermişlerdir. *Kāmus* mütercimi Âsım Molla buna dair الروض المسلوف فما له اسمان إلى الألوف adlı bir eser yazdığını bildirir. Eserin adına göre hurmanın adı binlere çıkarılıyor. Arapça'nın zorluğu da bundan değil midir? Hurma gibi devenin, atın ve kılıcın yüzlerle adı vardır.

Temr ile zehvin, temr ile üzümün birleştirilmesinin sebeb-i nehyine gelince, bu nehyin sebebi maişet darlığı ve tasarruf endişesidir. Yoksa iki katığın bir arada birleştirmesini nehiy değildir. Çünkü Resûl-i Ekrem'den böyle bir nehyin sudûru sahih değildir. Bu cihetle ehl-i intikād hadisteki nehyi tenzîhîdir, kerahete mahmuldür, tahrîmî nehiy değildir demişler.

1896

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ قَالَ جَاءَ أَبُو حُمَيْدٍ بِقَدَحٍ مِنْ لَبَنٍ مِنَ النَّقِيعِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَلَّا خَمَّرْتَهُ وَلَوْ أَنْ تَعْرُضَ عَلَيْهِ عُودًا.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Ebû Humeyd Resûl-i Ekrem'e Nakī' (mer'asın)dan bir kâse süt getirmişti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Ebû Humeyd'e, "Bu kâseyi bir bezle örtmedin mi? Keşki bunun üzerine bir ağaç tahta parçasını olsun üstüne eymine koysaydın" buyurdu. {B5605 Buhârî, Eşribe, 12.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Süt İçmenin Beyanı" unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir. "Çok süt içmek sekr verir" diyen bazı kimselerin iddialarını red için Buhârî bu babı açmıştır ve süt içmenin helâl olduğunu Kur'an'ın şehâdetiyle beyan için Nahl sûresinin şu 66. âyetini zikretmiştir. وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ Meâli şöyledir: "*Muhakkak ki sağım hayvanlarında sizin için şüphesiz yüksek bir ibret vardır. Bakınız, size o sağmal hayvan karınlarında kanla gübre arasından halis bir süt içiriyoruz ki bunu içenlerin boğazlarından kayar gider.*"

Buhârî'nin bu babında ve gerek "Hac" ve "Savm" bahislerinde rivayet ettiği veçhile Vedâ haccında arefe günü Arafat'ta Hazret-i Peygamber hutbe irat ederken herkes Resûl-i Ekrem'in oruçlu olup olmadığında tereddüt ettikleri sırada amcası Hazret-i Abbas'ın karısı Ümmü Fazl bir bardak süt göndermişti. Resûl-i Ekrem deve üzerinde enzâr-ı âmmede içerek herkesin şüphesini izâle etmişti.[474]

Buhârî bu rivayetiyle de sütün sekr vermesi gibi bâtıl bir kanaati reddetmiş bulunuyor. Aşağıdaki hadisi de okuyunuz.

Hadis metnindeki Nakī‘, Akīk vadisinde bir yerin adıdır. Medine'ye 20 fersah mesafede bulunan bu mevkii koyun yaylımı olmak üzere Resûl-i Ekrem kurmuştu. Bu süt bu koyunlardan sağılıp getirilmiş olacaktır. Bir bezle ve hiç olmazsa bir tahta parçası, üstüne konularak kapatılmasını Resûl-i Ekrem'in tembih buyurması bütün hayât-ı senelerinde nezâfet ve tahârete ihtimam buyurmalarının bir numunesidir (bu eserimizde "Cum‘a" bahsine bakınız).

---

474 {B5604 Buhârî, Eşribe, 12.}

1897

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نِعْمَ الصَّدَقَةُ اللِّقْحَةُ الصَّفِيُّ مِنْحَةً وَالشَّاةُ الصَّفِيُّ مِنْحَةً تَغْدُو بِإِنَاءٍ وَتَرُوحُ بِآخَرَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Bol sütlü bir sağım devesi –sağılıp sahibine iade edilmek üzere– hediyesi ne güzel sadakadır. Mümtaz sağmal koyun hediyesi de böyledir. Bu bereketli hayvan bir kap sabahleyin, bir kap akşam vakti sağılır. {B5608 Buhârî, Eşribe, 12.}

İZAHI

Bu hadis de Buhârî'nin "Süt İçmenin Beyanı" unvanlı babının hadislerindendir. Hadis metnindeki menîhayı İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'sinde şöyle tarif eder: Menîhatü'l-lebeni yani kişinin sağmal devesini veya koyununu sütünden istifade etmek üzere başkasına vermesi, onun da sağındıktan sonra sahibine iade etmesidir.

Menîha fi'l-asl "hibe ve atıyye" demek olup mevzumuz olan hadîs-i şerif mûcibince en güzel sadakadır. Menîha hibe mahiyetinde olduğu için müellif Buhârî menîhayı hibe bahsinin zeylinde zikretmiş ve orada menîhanın fazileti başlığı ile bir bab açarak Enes b. Mâlik ile Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümânın birer hadislerini rivayet etmişti. Bu eserimizde 1145 ve 1146 rakamlı hadislerin tercümelerini ve izahlarını okuyunuz.

1898

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَمَعَهُ صَاحِبٌ لَهُ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ مَاءٌ بَاتَ هٰذِهِ اللَّيْلَةَ فِي شَنَّةٍ وَإِلَّا كَرَعْنَا قَالَ وَالرَّجُلُ يُحَوِّلُ الْمَاءَ فِي حَائِطِهِ قَالَ فَقَالَ الرَّجُلُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ عِنْدِي مَاءٌ بَائِتٌ فَانْطَلِقْ إِلَى الْعَرِيشِ قَالَ فَانْطَلَقَ بِهِمَا فَسَكَبَ فِي قَدَحٍ ثُمَّ حَلَبَ عَلَيْهِ مِنْ دَاجِنٍ لَهُ قَالَ فَشَرِبَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثُمَّ شَرِبَ الرَّجُلُ الَّذِي جَاءَ مَعَهُ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir kere ensardan bir zatın bostanına girdi. Yanında dostu (Ebû Bekir) beraber bulunuyordu. Resûl-i Ekrem bostan sahibi (ensardan Ebü'l-Heysem)'e, "Eğer yanında eski kırba içinde bu gece gecele(tip soğutul)muş su varsa (içeriz), yoksa biz şu sudan (bardaksız) dudağımızla içeriz" buyurdu. Câbir der ki, bu sırada bostan sahibi (ağaçları sulamak için) bostanın bir tarafından öbür tarafına su çeviriyordu. Yine Câbir der ki, bostan sahibi, "Yâ Resûlellah! Gecelemiş suyum var" dedi ve bostan çerkesine gitti. Sonra Resûlullah ile Ebû Bekir'in yanına geldi ve bir bardağın içine su koydu, sonra suyun üzerine de elcil koyununun sütünden sağdı. Bunu Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem içti, sonra kendisiyle beraber gelen zat (Ebû Bekir) içti.[475] {B5613 Buhârî, Eşribe, 14.}

---

475 Bu hadisi de Buhârî "Süte Su Karıştırarak İçmenin Beyanı" unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir.

1899

•.•.•

عَنْ عَلِيٍّ ﷺ أَنَّهُ أَتَى بَابَ الرَّحَبَةِ فَشَرِبَ قَائِمًا فَقَالَ إِنَّ نَاسًا يَكْرَهُ أَحَدُهُمْ أَنْ يَشْرَبَ وَهُوَ قَائِمٌ وَإِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَعَلَ كَمَا رَأَيْتُمُونِي فَعَلْتُ.

TERCÜMESİ

Alî (b. Ebû Tâlib) radıyallahu anhtan rivayete göre bir kere Hazret-i Ali (Kûfe Mescidi'nin) geniş kapısına gelmiş ve orada ayak üzeri su içmişti. (Halkın şüphesini izâle için), "Birtakım kimseler birinin ayak üstünde su içtiğini fena görürler. Halbuki ben Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin benim içtiğimi gördüğünüz gibi su içtiğini gördüm" dedi. {B5615 Buhârî, Eşribe, 16.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi "Ayakta Su İçmenin Beyanı" unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Şârih İbn Battâl der ki: Bu unvandan sonra Hazret-i Ali hadisini rivayet etmekle Buhârî ayakta su içmenin kerahetine dair vârit olan hadislerin sahih olmadığına işaret etmiştir. Şârih İbn Hacer de İbn Battâl'ın bu tevcihini beğenmeyerek, "Buhârî nazarında hadisler teâruz edince hükme taarruz etmemek müellifin mesleği muktezâsıdır" diyor.

Şüphesiz ki ayakta su, süt gibi herhangi bir şeyin içilmesi câiz olup olmadığını ifade eden birçok hadis vârit olmuştur. Şârih Aynî tarafından büyük bir ihtimamla ve bütün senedlerini muharricleriyle beraber göstererek toplanmış, bu hadisleri burada nakil ve tercüme edecek değiliz. Hatta ehl-i intikādın cevaz, kerahet, haram hükümlerini ve nehiy hadislerinin müsbit hadisleri neshini veya bunun aksini iddia edenlerin noktainazarlarını da hikâye etmek istemiyoruz. Yalnız muhakkik Nevevî'nin noktainazarını bildirmekle iktifa edeceğiz.

Nevevî *Müslim Şerhi*'nde der ki: En doğrusu hadisteki nehyin kerâhet-i tenzîhiyyeye hamlolunmasıdır. Resûl-i Ekrem'in içmesi bunun da câiz olduğunu beyandan ibarettir. Binaenaleyh iki nevi nas arasında teâruz yoktur. Hele bu naslar arasında nâsih mensuh aramak fâhiş bir yanlışlıktır. Şârih Aynî, Nevevî'nin hulâsaten bildirdiğimiz bu fikrini hikâye ettikten sonra der ki: Nevevî *Müslim Şerhi*'nde ayakta su içmenin kerâhet-i tenzîhiyye olduğunu iddia etmiştir. Fakat *Ravza*'da da Râfiî'ye uyarak, "Ayakta içmek mekruh değildir" demiştir.

Görülüyor ki kerahet hakkındaki ictihad zayıftır. Buhârî'nin unvanındaki işareti ve tercüme ettiğimiz Hazret-i Ali ve bundan sonra tercüme edeceğimiz İbn Abbas hadislerini rivayeti, müellifin ayakta su içmenin cevazına taraftar olduğunu iş'âr eder.

1900

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ شَرِبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمًا مِنْ زَمْزَمَ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ayakta zemzem suyu içti dediği rivayet olunmuştur. {B5617 Buhârî, Eşribe, 16.}

1901

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ ﵁ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنِ اخْتِنَاثِ الْأَسْقِيَةِ يَعْنِي الشُّرْب مِنْ أَفْوَاهِهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre Ebû Saîd, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem tulumun ağzını dışarı kıvırmaktan yani (bir maşrabaya koymadan) tulumun ağzından su içmekten nehyetti" dediği rivayet olunmuştur. {B5625 Buhârî, Eşribe, 23.}

1902

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الشُّرْبِ مِنْ فَمِ الْقِرْبَةِ أَوِ السِّقَاءِ وَأَنْ يَمْنَعَ أَحَدُكُمْ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشَبَهُ فِي دَارِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kırbanın veya (testi gibi) su kabının ağzından (bir maşrabaya koymaksızın) su içmekten ve birinizin ev(inin duvar)ına komşusunun bir ağaç (başını) koymasını menetmesinden nehyetti. {B5627 Buhârî, Eşribe, 24.}

İZAHI

Gerek bu ve gerek bundan önce tercüme ettiğimiz hadiste kırba, testi, güğüm gibi içindeki su görülemeyen kapların ağzından –bardağa, maşrabaya koyup suya muttali olmadan– ezbere su içmekten nehyolunması suyun içinde muzır bir şeyin bulunması ihtimaline mebnîdir. Hususiyle Arabistan gibi bilâd-ı hârrede susuzluktan bunalan semnâk hayvanların su tulumlarına ve testilerine girdikleri az değildir.

1903

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَتَنَفَّسُ فِي الْإِنَاءِ ثَلَاثًا.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (su içerken) bir bardak suda üç defa nefes alırdı. {B5631 Buhârî, Eşribe, 26.}

İZAHI

Bir müminin İbn Abbas'tan rivayetine göre Resûl-i Ekrem, "*Bir şey içerken sığır gibi bir solukta içmeyiniz. İki, üç nefes alarak içiniz ve içmeye başlarken besmele çekiniz; içip bardağı kaldırınca da elhamdülillâh deyiniz!*"[476] buyurmuştur. Üç nefeste içilmesi hakkındaki Enes hadisi daha kuvvetli olduğundan üç nefes müstehaptır ve hiç şüphesiz ki nefes alarak içilmenin sıhhî menfaatleri çoktur.

Bu hadisten önce Buhârî'nin "Bir Şey İçerken Kabının İçinde Nefes Almaktan Nehiy" hakkında da bir babı ve bir rivayeti vardır ve şöyledir: Ebû Katâ'de radıyallahu anh şöyle demiştir. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "*Sizin biriniz bir şey içtiğinde su kabının içinde nefes almasın, çiş ettiği zaman da sağ eliyle tenâsül âzasına dokunmasın.* (Helâda) *silindiği zaman da sağ eliyle istincâ etmesin, silinmesin!*"[477]

Hadis şârihlerine göre bu hadis ile bir şey içerken su kabının içinde nefes almaktan nehyolunduğu gibi, su kabında nefes vermek, huhlamak, üfürmek de nehyolunmuştur. Bu nehyin yemek kabına da şümulü vardır. Çünkü nehyin sebep ve hikmeti onun tükrüğünden bir şey su ve yemek kabına sıçrayarak yenilen, içilen şeyi ifsad etmesi ve başkasını tiksindirmesidir. Âdâb-ı içtimâiyye hesabına pek büyük bir kıymeti haiz olan bu nehyin yalnız başına yenilip içilme hallerine şümulü yoktur. Ebû Katâde'nin bu hadisinin bir rivayet tarikinin de tercümesi 122 numara ile geçtiğinden Zebîdî merhum ihtisar için buradaki rivayeti *Tecrîd*'e almamıştır.

---

476 {T1885 Tirmizî, Eşribe, 13.}
477 {B5630 Buhârî, Eşribe, 25.}

1904

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَضِيَ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ الَّذِي يَشْرَبُ فِي آنِيَةِ الْفِضَّةِ إِنَّمَا يُجَرْجِرُ فِي بَطْنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ.

TERCÜMESİ

Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin kadını Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Hani şu gümüş kaptan bir şey içen kişi yok mu? Muhakkak o kişi karnına cehennem ateşini (çurp çurp diye) içerek gönderir. {B5634 Buhârî, Eşribe, 28.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Gümüş Kap Kullanmanın Hükmü" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bundan önce de "Altın Kap Kullanmanın Hükmü" başlığı ile bir babı ve bir rivayeti vardır ve şöyledir: İbn Ebû Leylâ der ki: Huzeyfe radıyallahu anh İran fütuhatı sırasında Medâin'de iken su içmek istemişti. Medâin eşrafından biri gümüş bardakla su getirmişti. Huzeyfe buna kızarak bardağı fırlattı ve şöyle dedi: "Bu bardak ilk defa getirilmiş olsaydı bunu fırlatıp atmazdım. Ben bunu evvelce nehyettim, fakat adamcağız mütenebbih olmadı. Halbuki Nebî sallallahu aleyhi ve sellem harîr ve atlas ipekliden, altın ve gümüş kaptan bir şey içmekten nehyetti ve "*Ey müslümanlar! Bunlar dünyada kâfirlerin, âhirette de sizindir*" buyurdu.[478]

Bu hadisin bir rivayet tariki bu eserimizde 1859 numara ile geçti. Tercümesine ve izahına bakınız! Gümüş ve altının nehyolunmasının sebebi ve bu babda vârit olan müsbet, menfî rivayetlere göre, altın nişan yüzüğünün mubah olduğuna dair tahkikatımız bu eserimizde 619. hadisin izahında geçti. Okuyunuz!

---

478 {B5632 Buhârî, Eşribe, 27.}

1905

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﵁ قَالَ أَتَى النَّبِيُّ ﷺ سَقِيفَةَ بَنِي سَاعِدَةَ فَقَالَ أَسْقِنَا يَا سَهْلُ فَسَقَيْتُهُمْ فِي قَدَحٍ قَالَ الرَّاوِي فَأَخْرَجَ لَنَا سَهْلٌ ذٰلِكَ الْقَدَحَ فَشَرِبْنَا فِيهِ ثُمَّ اسْتَوْهَبَهُ مِنْهُ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ فَوَهَبَهُ لَهُ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir kere Benî Sâide sofasına[479] gelmişti ve bana, "Ey Sehl! Bize su versen!" buyurdu. Ben de şu kadehle onlara su verdim. Bu hadisin râvisi (Ebû Hâzim) der ki: Bu kadehi Sehl bize çıkarıp gösterdi. Bunun içinden (teberrüken) su içtik. Sonra Ömer b. Abdülazîz (Medine valisi iken) Sehl'den bu kadehin kendisine hediye edilmesini istedi. O da hediye etti. {B5637 Buhârî, Eşribe, 30.}

İZAHI

Ömer b. Abdülazîz Emevî halifelerinin sekizincisidir. Vâlidesi cihetinden Hazret-i Ömer'in hafîdidir. Büyük babası Mervân b. Hakem'dir. Ömer, Mervânîler'in ve Süfyânîler'in cidden âb-ı rûyıdır. Bütün Benî Ümeyye ve Mervânoğulları hilâfına olarak adalet ve diyanetle muttasıftı. Bu cihetle Hulefâ-yi Râşidîn'e ilhak olunup emîrü'l-mü'minîn yâdolunur. İlmen de yüksek bir pâyeyi haiz olup Enes b. Mâlik'ten, Abdullah b. Ca'fer'den, Saîd b. Müseyyeb'den rivayetleri vardır. Kendisinden de Eyyûb, Zührî ve bunların emsali hadis âlimlerinin rivayetleri vardır. Meymûn b. Mihrân der ki: Ömer b. Abdülazîz'in yanında muasır ulemâ, tilmiz mesabesindedir. Hicretin 60 yılında doğmuştu. 99 tarihinde amcazadesi Süleyman b. Abdülmelik'in vefatı üzerine makām-ı hilâfete geçmiş ve iki sene, beş buçuk ay, icrâ-yı hilâfetten sonra 101 tarihinde vefat etmiştir. Adaletinden kinaye olarak ikinci Ömer diye yâdolunurdu. Enes b. Mâlik, "İmâmet etmekte Resûl-i Ekrem'e Ömer b. Abdülazîz'den ziyade benzeyen bir kimse görmedim" demiştir. Medine'de vali bulunduğu sırada Resûl-i Ekrem'in vaktiyle namaz kıldığı bütün makāmât-ı mübarekede namaz kılardı. Resûl-i Ekrem nerelerde gezdiyse devesi üzerinde oraları gezer ve meşâhid-i mübarekeyi teberrüken ziyaret ederdi (rahmetullahi aleyh).

---

479 Bu eserimizde 1097. hadisin izahında Sâide sofası hakkındaki izahımızı okuyunuz!

1906

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّهُ كَانَ عِنْدَهُ قَدَحُ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ لَقَدْ سَقَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي هٰذَا الْقَدَحِ أَكْثَرَ مِنْ كَذَا وَكَذَا وَكَانَ حَلْقَةٌ مِنْ حَدِيدٍ فَأَرَادَ أَنَسٌ أَنْ يَجْعَلَ مَكَانَهَا حَلْقَةً مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ فَقَالَ لَهُ أَبُو طَلْحَةَ لَا تُغَيِّرَنَّ شَيْئًا صَنَعَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَتَرَكَهُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan (Âsım b. Ahvel'in) rivayetine göre Âsım der ki: Enes b. Mâlik'in yanında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kadehi vardı. Enes b. Mâlik, "Ben bu kadeh içinde Resûlullah'a şu kadar çok zaman su verdim" dedi. Bu kadehin üzerinde demirden yapılmış bir halka vardı. Enes b. Mâlik bunun yerine altın veya gümüşten bir halka geçirmek istedi. Fakat Ebû Talha ona, "Sakın Resûlullah'ın yaptığından hiç bir şey değiştirme" diye tembih etti. {O da bu işten vazgeçti.}[480] {B5638 Buhârî, Eşribe, 30.}

İZAHI

Hadisin Buhârî metnindeki وقد كان قد انصدع فسلسله بفضة cümlesinin zâhirine göre bilâhare bu kadeh çatlamış, bunun üzerine Enes b. Mâlik gümüşle birbirine bağlayıp kenetlemiş. Yine *Buhârî* metnine göre bu kadeh nudar ağacından yapılmış enli, güzel bir su bardağı idi. Lugat âlimlerinin bildirdiklerine göre nudar ağacı Necid havalisinde yetişirdi, en güzel kadehler, bardaklar bu ağaçtan yapılırdı. Enlilik vasfına gelince bunu da şârih Aynî, "Uzun değildi, tûlü umkundan kısa idi" diye tefsir ediyor ki yayvanca idi, demek olacak.

480 {Metinde olduğu halde tercümede karşılığı bulunmayan bu ifadeler tarafımızdan ilave edilmiştir.}

KİTÂBÜ'L-MERZÂ

كِتَابُ الْمَرْضَى

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Bu kitap hastaların ahvalini ve hastalarla ilgili vasiyetleri bildiren haberleri muhtevîdir.

Unvandaki *merzâ*, marîzin cemʿidir. Marîz "hasta" demektir. Maraz da hastalık mânasınadır ki vücudün tabii mecrasından çıkması ve tabiatın düzgün işlememesi keyfiyetidir. Bundan sonra da "Kitâbü't-Tıb" gelecektir. Nesefî bu iki unvanı birbirinden ayırmayarak bir arada zikretmiştir. Elimizdeki Buhârî nüshalarında da böyledir. Zebîdî merhum ayırmıştır.

Hastalık nevilerine ve tedavi usullerine dair bilgilerin müşahade ve tecrübe ile terakki ve zaman geçtikçe tekâmül ettiği mâlûmdur. Bu cihetle unvanımızdaki "Hastalar ve Tedavileri" sözüyle {kastedilenin} tabâbetin zamânımızdaki müterakki şekilleri {olduğu} sanılmamalıdır. Burada{kiler} başlıca hastalığın günahlara kefâret olduğu, hasta ziyaretinin fazileti, ziyaretin âdâbı, sârî hastalıklardan tahaffuz gibi içtimaî ve sıhhî vasiyetlerle gıdaî ve nebâtî tavsiyelerden ibarettir. Bu bahsimizde bunları göreceğiz ki bir kısmı hastalar için medâr-ı tesellî ve mûcib-i meserret, bir kısmı da ziyaretçiler için mûcib-i intibah ve sevap vasiyetlerdir.

Müellif Buhârî bu unvanında مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ "*Her kim bir kötülük işlerse onunla ya dünyada ya âhirette yahut her ikisinde cezalanır*" (en-Nisâ 4/123) kavl-i şerifini zikretmiştir. Bu âyet-i kerîmenin mevzumuza mutabakat cihetini Nesefî'nin şu rivayetinde görebiliriz: Hazret-i Ali demiştir ki: مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ kavl-i şerifi nâzil olduğunda Resûlullah mescide çıkıp bir hutbe irat ederek, "Şimdi bana bir âyet nâzil oldu ki o, ümmetim hesabına dünyadan ve dünyadaki her şeyden hayırlıdır" buyurdu. Sonra bu âyeti okudu. Âyetten sonra da şöyle buyurdu: Bir kul bir günah işleyip de dünyada ona bir hastalık veya belâ isabet ederse Allah Teâlâ o kulunu ikinci bir daha azap etmekten uzak bulundurmak suretiyle ona ikram eder.[481] Tercüme edeceğimiz şu hadîs-i şerif de hastalığın günahlara kefâret olduğunu belâgatla ifade etmektedir.

481 {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz: Aynî, Umde, XXI, 208.}

1907

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ ﵄ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حَزَنٍ وَلَا أَذًى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا إِلَّا كَفَّرَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî ile Ebû Hüreyre radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Müslümana fenalık, hastalık, keder, hüzün, ezâ, iç sıkıntısı ârız olmaz, hatta vücuduna bir diken batırılmaz; ancak Allah Teâlâ bu musibetlerden birisi sebebiyle o müslümanın suçlarını ve günahlarını örter, bastırır. {B5641 Buhârî, Merzâ, 1.}

1908

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الْخَامَةِ مِنَ الزَّرْعِ مِنْ حَيْثُ أَتَتْهَا الرِّيحُ كَفَأَتْهَا فَإِذَا اعْتَدَلَتْ تَكَفَّأُ بِالْبَلَاءِ وَالْفَاجِرُ كَالْأَرْزَةِ صَمَّاءَ مُعْتَدِلَةً حَتَّى يَقْصِمَهَا اللّٰهُ إِذَا شَاءَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Mümin kişinin benzeri ekin nevinden bir sâk üzerine biten taze ot gibi (yumuşak)tır; hangi taraftan ona rüzgâr dokunursa rüzgâr onu eğer (fakat o yıkılmaz, yine doğrulur). Doğrulunca rüzgâr belâsı ile yine eğrilir (fakat yine yıkılmaz, doğrulur ve doğru kalır). Hak'tan yüz çeviren fâcir kişinin benzeri de sert ve düz çam ve dağ servisi gibidir ki Allah onu tâ dilediği vakit (bir defada) söker, devirir.[482] {B5644 Buhârî, Merzâ, 1.}

İZAHI

Hadis metninde müminin benzeri olarak zikrolunan *hâme,* mezrûâtın çimen halinde bir sâk ile ilk çıkış şeklidir. Zümrüt gibi yeşil bir sâk ile yerden fışkırıp çıkan ve yükselen çimenin hâtifî lisan ile Sa'dî merhum, "Her kiyâhî ki zemîn rü'yed / Vahdehû lâ şerîke leh gûyed" diye tevhid sadası terennüm etmiştir ki "Yerden –bir sâk ile– çıkan her çemen: Allah birdir, ortağı ve benzeri yoktur! der" demektir. Müminin hadiste bildirilen buna benzerliğine gelince, "Düzgün bir sâk ile çıkan ekin her zaman sâkin bir hayata mâlik değildir ki esen rüzgâr ile o, kâh eğilir, kâh doğrulur; bir zaman yeşillik tarâvetiyle yaşar, bir zaman sonra zamanın inkılâbâtıyla sararır. Fakat o, rüzgârların şedâidi ve dehrin inkılâpları karşısında eğildiği halde hiçbir zaman devrilmez, yine doğrulur ve, "Allah birdir, eşi ve ortağı yoktur!" diye îlân-ı ubûdiyyet eder. Mümin de böyledir. Hastalık, hüzün, keder, zulüm gibi zamanın birtakım bunaltıcı ahvali karşısında sağa, sola sarsılsa da bir türlü yıkılmaz, Allah'a kulluktan ayrılmaz. Fâsık ve fâcir de serviler gibi ne kadar metin ve boylu boslu olursa olsun günün birinde Allah onu fısk ve fücûru sebebiyle yere serer.

---

482 {Esas aldığımız *Tecrîd-i Sarîh* nüshasında bu rivayet yerine, İmam Buhârî'nin aynı babda Ka'b (b. Mâlik) radıyallahu anhtan naklettiği benzer bir rivayet (B5643 Buhârî, Merzâ, 1.) yer almaktadır. Buradaki rivayet *Tecrîd-i Sarîh*'in Müessesetü'r-Risâle tarafından basılan nüshasıyla örtüşmektedir.}

1909

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Şu bir kimse ki Allah Teâlâ onun hakkında hayır dileye, onu birtakım musibetlere giriftar eder" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B5645 Buhârî, Merzâ, 1.}

İZAHI

Bu hadiste muhtâc-ı izah olan bir cihet, hadis metnindeki يصب kelimesinin kıraat şekli hakkında rivayet âlimlerinin fikir ve ictihadlarıdır. İbnü'l-Cevzî'nin bildirdiği veçhile hadis âlimlerinin çoğu bu kelimeyi mâlûm sîgasıyla yusıb okumuşlardır. Biz de ekseriyetin okuyuşuna göre tercüme ettik. Fakat Tîbî, İbnü'l-Cevzî meçhul sîgasıyla yusab okunması daha güzel ve âdâba muvâfıktır demişlerdir. Meçhul kıraatine göre hadisin mânası: *"Allah Teâlâ'nın hayır dilediği kimse birtakım musibetlerle iptilâlanır"* demek olur. Gazzâlî, insanlara ârız olan mihnetleri, musibetleri üç kısma ayırmıştır. Birincisi münafıkın emraz ve mesâibidir ki Allah'a itirazda bulunduğu için onun müptelâ olduğu musibeti ukūbet olur. İkincisi müminin hastalığı ve musibetidir ki mümin Allah'tan geldi diye sabrettiği için onun musibeti günahlarına kefâret olur. Üçüncüsü de makām-ı şükürde olan müminin musibetidir ki bu da hastalığında Allah'a hamd ve şükrettiği için hastalığı Allah Teâlâ indinde derecesinin yükselmesine sebep olur.

1910

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَشَدَّ عَلَيْهِ الْوَجَعُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden ziyade hastalığı şiddetli olan hiçbir kimse görmedim" dediği rivayet olunmuştur. {B5646 Buhârî, Merzâ, 2.}

1911

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ ﷺ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي مَرَضِهِ وَهُوَ يُوعَكُ وَعْكًا شَدِيدًا وَقُلْتُ إِنَّكَ لَتُوعَكُ وَعْكًا شَدِيدًا قُلْتُ إِنَّ ذَاكَ بِأَنَّ لَكَ أَجْرَيْنِ قَالَ أَجَلْ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصِيبُهُ أَذًى إِلَّا حَاتَّ اللهُ عَنْهُ خَطَايَاهُ كَمَا تَحَاتُّ وَرَقُ الشَّجَرِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin hastalığında vücudu hummanın hararetinden şiddetle sarsıldığı sırada huzuruna varmıştım ve, "Yâ Resûlellah! Humma hararetinden çok ıstırap çekiyorsunuz" dedim. "Yâ Resûlellah! Bu hummanın iki kat ıstırabı var, elbette sizin için iki kat ecri ve mükâfatı vardır" diye arzettim. "Evet" deyip beni tasdik ederek, "Hiçbir müslüman yoktur ki ona hastalık isabet etmez, ancak Allah Teâlâ onun hatalarını ve günahlarını döker, nasıl ağacın (hazan vakti) yaprakları dökülürse!" buyurdu. {B5647 Buhârî, Merzâ, 2.}

İZAHI

Enbiya tarihinde peygamberlerin mübtelâ oldukları gürülen gûnâgûn mihnetler ve musibetler o mukaddes simaların sabır ve tahammüllerinin ve Allah'a karşı yakından tevekkül ve bağlılıklarının en yüksek derecesine göre, terfî'-i derecât için tahsis buyurulmuştur. *Buhârî*'nin bu babının unvanında Sa'd b. Ebû Vakkās'tan rivayetine göre Resûl-i Ekrem, *"Mihnet ve meşakkat cihetiyle nâsın en zorlu imtihanına mâruz olanları peygamberlerdir. Sonra ümmetleri arasında emsaline kıyasen en şerefli ve yüksek derecede olanlardır"*[483] buyurmuştur. Ulemânın ekserisi yukarıdaki Abdullah b. Mes'ûd hadisiyle istidlâl ederek hastalığın hem terfî'-i dereceyi, hem de günahların affını mûcip olacağına istidlâl etmişlerdir. Çünkü Abdullah b. Mes'ûd hadisinde müşârün ileyh hazretlerinin, "*Humma hastalığındaki ziyade hararetin iki kat ecri olacağı*" sözünü Resûl-i Ekrem'in tasdik buyurması hastalığın terfî'-i dereceyi mûcip olacağına, *"Ağaç yaprakları dökülür gibi günahların dökülmesi*" kavl-i şerifi de hataların affına vesile olacağına delâlet eder demişlerdir. Bazıları da yalnız günahlar affolunur, ictihadında bulunmuşlardır. Bir de ulemânın cumhuru hastalık sebebiyle affolunan günahların küçük günahlar olduğu ictihadında bulunarak büyük günahlar için istiğfar gerektir demişlerdir.

---

483 {B5648 Buhârî, Merzâ, 3.}

1912

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ أَلَا أُرِيكَ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ قُلْتُ بَلَى قَالَ هٰذِهِ الْمَرْأَةُ السَّوْدَاءُ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِنِّي أُصْرَعُ وَإِنِّي أَتَكَشَّفُ فَادْعُ اللَّهَ لِي قَالَ إِنْ شِئْتِ صَبَرْتِ وَلَكِ الْجَنَّةُ وَإِنْ شِئْتِ دَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُعَافِيَكِ فَقَالَتْ إِنِّي أَصْبِرُ فَقَالَتْ إِنِّي أَتَكَشَّفُ فَادْعُ اللَّهَ أَنْ لَا أَتَكَشَّفَ فَدَعَا لَهَا.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan bazı ashabına (ki Atâ b. Ebû Rebâh'tır) şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Ey Atâ! Sana cennet kadınlarından bir kadın göstereyim mi?" demiştir. O da, "Evet gösteriniz" demesi üzerine İbn Abbas şöyle demiştir: "Şu (gördüğün iri yapılı ve uzun boylu habeşî) kara kadın yok mu? Bu kadın bir kere Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme gelip, 'Yâ Resûlellah! Ben saralanıyorum, saralanınca da açılıyorum, Allah'a benim için dua buyurunuz' dedi." Resûl-i Ekrem, "Ey kadın! İstersen hastalığına sabret! Bunun mukabilinde sana cennet vardır. İstersen âfiyet vermesi için Allah'a dua edeyim" buyurdu. Kadın, "Yâ Resûlellah! Hastalığıma sabrederim" dedi. "Ancak ben açılıyorum. Açılmamaklığım için Allah'a dua buyurunuz" diye rica etti. Resûl-i Ekrem dua etti (edep yerleri açılmaz oldu). {B5652 Buhârî, Merzâ, 6.}

İZAHI

Bu hadisi İbn Abbas'tan Mekke'nin tâbiî âlimi Atâ b. Ebû Rebâh rivayet ettiğinden İbn Abbas'ın bazı ashabı ile murat Atâ olduğunu tercümemizde gösterdik. Buhârî'nin bu babındaki bir rivayetine göre Atâ b. Ebû Rebâh, Ümmü Züfer denilen bu kadını Kâbe örtüsüne dayanmış bir halde görmüştür. Uzun boylu olduğu, diğer bir rivayette de iri cüsseli habeşî olduğu bildirildiğinden bunu da tercümemizde kavis içinde gösterdik. Bu kadının künyesi Ümmü Züfer olduğu muhakkak olduğu halde adında ihtilâf olunmuştur: Süayre, Şüfeyre, Sükeyre olduğuna dair rivayetler vardır.

1913

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِحَبِيبَتَيْهِ فَصَبَرَ عَوَّضْتُهُ مِنْهُمَا الْجَنَّةَ يُرِيدُ عَيْنَيْهِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: "Allah Teâlâ buyurur ki: Kulumu iki sevgilisiyle ibtilâ (ve göz nurlarından mahrum) edip de kulum (şikâyet etmeyip) sabrederse iki gözüne bedel olarak ona cenneti veririm."

Enes b. Mâlik der ki: "İki sevgilisi" sözü ile Resûlullah kulun iki gözünü murat etmiştir. {B5653 Buhârî, Merzâ, 7.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi "İki Gözü Zâyi Olan Kimsenin Uhrevî Mükâfatı" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bezzâr'ın Zeyd b. Erkam'dan gelen bir rivayetinde göz nurundan mahrumiyet felâketinin derecesi ve uhrevî mükâfatı tebârüz ettirilerek şöyle buyurulmuştur: *"Bir kulun* (Allah esirgesin) *dini gitmek suretiyle uğradığı din nurundan mahrumiyeti ve dinsizlik felâketi şöyle bırakılırsa, bundan sonra göz nurundan mahrumiyet belâsı bütün ibtilâların en şiddetlisi olduğu ve bu mahrumiyet acısına Allah'a kavuşana kadar sabır edip şikâyet etmeyen kişinin rabbine hesapsız ve sorgusuz kavuşacağı"*[484] bildirilmiştir.

---

484 {Bezzâr, el-Müsned, X, 244, no: 4342.}

1914

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَنِي النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُنِي لَيْسَ بِرَاكِبِ بَغْلٍ وَلَا بِرْذَوْنٍ.

TERCÜMESİ

Câbir radıyallahu anhtan rivayete göre Câbir, "Hastalığımda Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem beni hasta ziyaretine gelmişti. Gelirken ne katıra, ne de ata binmişti" demiştir. {B5664 Buhârî, Merzâ, 15.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, yaya ve binitli olarak hasta ziyaretine dair açtığı bir babında rivayet etmiştir ki bu hadis Resûl-i Ekrem'in yaya ziyaretini bildirmektedir. Râkib olarak hasta ziyareti buyurduklarına dair bir haber de yakında "Megāzî" bahsinde geçen Üsâme hadisidir ki Resûl-i Ekrem'in Bedir Muharebesi'nden önce hastalanan Sa'd b. Ubâde'yi kadife palanlı bir merkebe binerek ziyarete gittikleri bildirilmiştir.[485]

Bundan önce Buhârî'nin hasta ziyaretine giden kişinin, hasta üzerine ünsiyet ve şefkat iş'âr etmek üzere elini koymasına dair bir babı ve bir rivayeti vardır ki Sa'd b. Ebû Vakkās'ın kızı Âişe'nin babasından rivayetine göre, Sa'd b. Ebû Vakkās Mekke'de şiddetli bir hastalığa tutulduğunda Resûl-i Ekrem ziyaret etmiş ve esnâ-yı ziyaret mübarek elini alnına koymuş, sonra yüzünü okşamıştır. Sonra da, *"Rabbim! Sa'd'a şifa ver!"* diye dua buyurmuştur.[486] Bu hadisin bir rivayet tariki "Vasiyyet" bahsinde geçti (1169 numaralı hadisin izahına bakınız.).

---

485 {B5663 Buhârî, Merzâ, 15.}

486 {B5659 Buhârî, Merzâ, 13.}

1915

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ وَا رَأْسَاهْ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاكِ لَوْ كَانَ وَأَنَا حَيٌّ فَأَسْتَغْفِرُ لَكِ وَأَدْعُو لَكِ فَقَالَتْ عَائِشَةُ وَا ثُكْلِيَاهْ وَاللهِ إِنِّي لَأَظُنُّكَ تُحِبُّ مَوْتِي وَلَوْ كَانَ ذَاكَ لَظَلِلْتَ آخِرَ يَوْمِكَ مُعَرِّسًا بِبَعْضِ أَزْوَاجِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلْ أَنَا وَا رَأْسَاهْ لَقَدْ هَمَمْتُ أَوْ أَرَدْتُ أَنْ أُرْسِلَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ وَابْنِهِ وَأَعْهَدَ أَنْ يَقُولَ الْقَائِلُونَ أَوْ يَتَمَنَّى الْمُتَمَنُّونَ ثُمَّ قُلْتُ يَأْبَى اللهُ وَيَدْفَعُ الْمُؤْمِنُونَ أَوْ يَدْفَعُ اللهُ وَيَأْبَى الْمُؤْمِنُونَ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan (kardeşi oğlu Kāsım b. Muhammed'in) rivayetine göre Hazret-i Âişe (bir kere şiddetli baş ağrısına tutularak), "Vay başım (ölüyorum)!" demişti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, "Eğer sen ölür de ben hayatta kalırsam senin için istiğfar eder ve senin için dua eylerim!" buyurdu. Bunun üzerine Âişe, "Vay başıma gelen musibete! Vallahi öyle sanıyorum ki muhakkak sen benim ölümümü istiyorsun. Eğer ben ölürsem muhakkak sen o son günün gecesinde kadınlarının birisiyle gerdek olup yaşayacaksın" dedi. Âişe'nin bu sözü üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: "Yâ Âişe! (Endişelenme) belki ben 'Vay başım!' demeliyim (çünkü senden önce öleceğim). Yâ Âişe! (Hatta) şimdi Ebû Bekir'e ve oğluna haber göndermek ve –hilâfet dedikoducularının sözlerinden ve hilâfet umanların temennilerinden nefret ederek– hilâfeti Ebû Bekir'e vâsiyet etmek arzu ettim. Fakat sonra düşündüm ki Allah (hilâfeti Ebû Bekir'den başkasına müyesser kılmaktan) imtina eder. Müminler de Ebû Bekir'den başkasının halife olmasını menederler. Yahut Allah Teâlâ (Ebû Bekir'den başkasının halife olmasını) meneder. Müminler de (Ebû Bekir'den başkasına biat ve mütâbaattan) imtinâ ederler. {B5666 Buhârî, Merzâ, 16.}

İZAHI

Hadisin son fıkrasının takdim ve tehirinde râvi tereddüt ettiği için (yahut) terdîdi ile rivayet etmiştir. Bu hadisi de Buhârî hastanın, "Hastayım, vay başım, hastalığım şiddetli" gibi şikâyetlerde bir mahzur olmadığını beyan için sevketmiştir. Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Âişe'ye, *"Endişe etme, sen benden sonra yaşayacaksın!"* buyurmaları ilâhî vahyin eseridir. Resûl-i Ekrem'in mûcizeleri cümlesindendir. Ebû Bekir hazretlerinin hilâfeti hususunda da gayet sarih bir nastır.

1916

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ أَصَابَهُ فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَلْيَقُلِ اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفَّنِي مَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Sizden biriniz kendisine (hastalık gibi) bir zarar isabet ettiğinden dolayı sakın ölümü temenni etmesin! Eğer muhakkak temenni etmek zorunda bulunursa şöyle söylesin: Allahım! Yaşamak benim için hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat, ölmek hayırlı olduğu zaman da beni öldür!" {B5671 Buhârî, Merzâ, 19.}

İZAHI

Bu hadis hastalık gibi herhangi bir belâ ve musibetin isabeti şiddetiyle ölüm temennisinden nehye delâlet etmektedir. Müellif Buhârî de bu maksatla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu cihetle bazı müellefâtta Ömer b. Hattâb ile Ömer b. Abdülazîz'in ölüm dua ve temenni ettiklerine dair rivayetin şârih Aynî zayıf olduğunu bildirmiştir. Hadisin ikinci fıkrasındaki, "*Temenni zorunda kalırsa şöyle desin!*" Emri de vücûbî bir emir olmayıp izin ve ihtiyara delâlet eden bir emirdir.

1917

•.•.•

عَنْ خَبَّابٍ ﵁ أَنَّهُ اكْتَوَى سَبْعَ كَيَّاتٍ فَقَالَ إِنَّ أَصْحَابَنَا الَّذِينَ سَلَفُوا مَضَوْا وَلَمْ تَنْقُصْهُمُ الدُّنْيَا وَإِنَّا أَصَبْنَا مَا لَا نَجِدُ لَهُ مَوْضِعًا إِلَّا التُّرَابَ وَلَوْلَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُوَ بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ.

TERCÜMESİ

Habbâb radıyallahu anhtan (Kays b. Ebû Hâzim'in) rivayetine göre (Kays der ki: Biz, bir hastalığında Habbâb'ı hasta ziyaretine gitmiştik) Habbâb (karnını) yedi yerinden dağlamıştı. Bu ziyaretimizde Habbâb dedi ki: Bize takaddüm (ve Peygamber zamanında vefat) eden arkadaşlarımız (bizden önce) gittiler. Dünya onların (âhiret saadetinden) bir şeylerini eksiltmemişti. (Çünkü dünyada darlık içinde yaşadılar. Bize gelince) şüphesiz biz, (fütuhat sebebiyle) o kadar çok dünyalığa kavuştuk ki bugün biz onu topraktan (kâşâneler yapmaktan) başka sarfedecek bir yer bulamıyoruz. Eğer Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bizi ölüm temennisinden nehyetmemiş olsaydı muhakkak ben (şu hastalık ıstırabından dolayı) ölümü temenni ederdim. {B5672 Buhârî, Merzâ, 19.}

İZAHI

Bu hadisin *Buhârî* metninde alt tarafı vardır meâli şöyledir: Bir müddet sonra Habbâb'ı bir kere daha ziyaret ettik. O, kendisine ait bir duvar yaptırmakla meşguldü. Bize, "Müslüman infak ettiği her şey ile me'cur olur. Yalnız şu toprak içine sarfettiği mal ile me'cur olmaz" dedi.

Habbâb radıyallahu anh ilk müslüman olan bahtiyarlardandır ve İslâm'a girenlerin on altıncısıdır. Mekke müşriklerinin pek ağır işkencelerine uğramıştır. Bunlardan hiç fütur etmemiş ve her zaman feragatli bir hayat yolu takip etmiştir. Rivayet ettiği bu ve bunun emsali hadislerde Habbâb'ın bu mesleği pek açık olarak görülür. Bir rivayeti de bu eserimizde 631 rakamıyla tercüme olundu. Ona ve izahına bakınız!

1918

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَنْ يُدْخِلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَلَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ إِمَّا مُحْسِنًا فَلَعَلَّهُ أَنْ يَزْدَادَ خَيْرًا وَإِمَّا مُسِيئًا فَلَعَلَّهُ أَنْ يَسْتَعْتِبَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim ki: "(Allah'ın kerem ve rahmeti olmadıkça) hiçbir kişiyi onun güzel işi ve ibadeti cennete koyamaz" buyurdu. Bunun üzerine ashap, "Yâ Resûlellah! Sizi de mi koyamaz?" diye sormuşlardı da Resûl-i Ekrem şöyle cevap verdi: "Evet beni de Allah'ın fazlı ve rahmeti bürümedikçe yalnız ibadetim cennete koyamaz. Bu veçhile ashabım! İş ve ibadetinizde (itidâl ile hareket edip) ifrat ve tefritten sakınınız. Doğru yoldan gidip Allah'a yaklaşınız! Sakın sizin hiçbiriniz (sâlih olsun, fâsık olsun) ölüm temenni etmesin! Çünkü o, hayır ve ihsan sahibi ise (yaşayıp) hayrını, ihsanını arttırması umulur; eğer günahkâr bir kişi ise (yine yaşayıp günün birinde) tövbe ederek Allah'ın rızasını dilemesi me'mûldür. {B5673 Buhârî, Merzâ, 19.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerif Mu‘tezile'nin "vücûb alellâh" akîdesini reddeder. Şöyle ki Mu‘tezile taat ve ibadet sevabı icap eder. Binaenaleyh taat ve sevap cennete girmenin illet-i mûcibesidir. Binaenaleyh emirlerine itaat eden bir kulu Allah'ın cennetine koyması aklen vâciptir, ifası muhakkak bir borçtur derler ki hadîs-i şerifte bu tez açık bir ifade ile reddolunmuştur. Ehl-i sünnet mezhebine göre taat ve sevap ile cennete giriş arasında şer‘î bir mülâzeme yoktur. Mevzumuz olan hadis böyle bir mülâzimeye manidir. Binaenaleyh taat ve ibadet cennete duhul için sebeb-i âdîdir, sebeb-i hakîkî Allah'ın fazlı, Allah'ın rahmetidir.

1919

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا أَتَى مَرِيضًا أَوْ أُتِيَ بِهِ إِلَيْهِ قَالَ أَذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ اشْفِ وَأَنْتَ الشَّافِي لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir hasta ziyaretine vardığında yahut bir hasta Resûlullah'a getirildiğinde şöyle dua buyururdu: "Ey nâsın rabbi! Şu hastanın hastalığını gider, şifa ihsan buyur. Rabbim! Ancak sen sağlık verirsin. Senin şifandan başka hiçbir şifa yoktur. Rabbim! Bu hastaya öyle şifa ver ki o şifa, hasta üzerinde hastalık izi ve eseri bırakmasın!" {B5675 Buhârî, Merzâ, 20.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Hasta Ziyaretine Varıldığında Ziyaretçinin Hasta Hakkında Dua ve Temennisi Hakkında" açtığı bir babında rivayet etmiştir ki hasta ziyaretinin âdâbındandır. Resûl-i Ekrem yakında zikri geçen Sa'd b. Ebû Vakkās'ı ziyaretinde de dua buyurmuştu. Bundan sonra bir babında da Buhârî, hastanın yanına girilmezden önce abdest alınmasını ve abdestle dua ve temennide bulunmasını da rivayet ediyor ki bütün bunlar hasta için vesîle-i sıhhat ve hiffet olduğunda şüphe yoktur.

KİTÂBÜ'T-TIB

كِتَابُ الطِّبِّ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap tıbba ve tıp nevilerine dair hadisleri muhtevidir.

Tıp, bir ilimdir ki, insan vücudunun sıhhatini muhafaza için bedenin sıhhî ve marazî ahvalinden bahseder. Bu, tıbbın nazarî kısmıdır. Tıbbın amelî ve tatbikî kısmı vardır ki hekimlikten ve insanı gerek cismen gerek ruhen tedavi etmekten ibarettir. Tıbbın bu nazarî ve amelî mânalarını Araplar'ın şu meşhur meseli ihtiva etmektedir: إن كنت ذا طب فطب لعينيك (İn künte zâ tıbbin fe-tubbe li-ayneyke) yani eğer tıp nazariyatına vâkıf isen, o nazarî bilgini iki gözünü timar ederek fiilen göster.

Maraz ki hastalıktır, vücudun tabii mecrasından çıkmasıdır. Tedavi de vücudu tabii mecrasına iadedir. Hıfzıssıhha vücudun tabii mecrasında bekasından ibarettir. Tıbbın nazarî ve amelî aksamı bundan önce de işaret ettiğimiz veçhile müşahede ve tecrübe ile terakki ettiği cihetle Resûlullah'ın tıbbı ile tıbbın zamanımızdaki müterakkî şekli kastolunmadığı mâlûmdur. Tıbb-ı Nebî ile işaret olunan tedavi üç kısımda hulâsa olunabilir: **1)** Vahiy tarikiyle bilineni, **2)** Arap göreneğinden alınan, **3)** Kur'an ile şifa edilmek gibi teberrük murat olunan kısımlardır.

1920

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, "Allah Teâlâ verdiği herhangi bir derdin şifasını da verir" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B5678 Buhârî, Tıb, 1.}

İZAHI

Türkçemizde, "Dert veren Allah, devasını da verir" suretinde meşhur olan meselimiz bu hadisin en sade bir ifadesidir. Bu hadis tedavi câiz ve mubah olduğuna delâlet eder. Bazı sofuların, "Allah'ın müptelâ kıldığı her belâ ve musibete razı olmadıkça velâyet mertebesi tamam olmaz, binaenaleyh velî için tedavi câiz olmaz" sözü doğru değildir. Peygamber'in mubah kıldığı tedavi hükmüne muhaliftir. İhtiyarlık da bir hastalık olduğuna göre bunun gibi gayri kābil-i tedavi hastalıklar tedavi hükm-i âmmının müstesnalarıdırlar. Birçok hastalar da vardır ki tedavi olundukları halde iyi olmuyorlar diye bir şüphe hatıra gelebilir. Bu şüphe de şöyle karşılanır: Tedavi olunan hastanın iyi olmaması ya hastalığın hakiki tedavisi bilinememesinden ya da hastalık teşhis olunamamasındandır.

1921

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ الشِّفَاءُ فِي ثَلَاثَةٍ شَرْبَةِ عَسَلٍ وَشَرْطَةِ مِحْجَمٍ وَكَيَّةِ نَارٍ وَأَنْهَى أُمَّتِي عَنِ الْكَيِّ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan, "Şifa üç şeye münhasırdır: Bal şerbeti içmek, hacamat aleti vurmak, ateşle dağlamak. Fakat ümmetimi (son bir ihtiyaç olmadıkça) ateşle dağlamaktan menederim" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B5680 Buhârî, Tıb, 3.}

İZAHI

İbn Abbas'ın bu hadisinin rivayet şeklinde garâbet vardır. Şöyle ki hadisin evvelindeki rivayet şekline göre mevkuf yani İbn Abbas'ın kendi sözü olduğu, âhirine yani *"Ümmetimi menederim"* cümlesine göre de merfû yani İbn Abbas'ın Resûlullah'tan ihbar ve rivayet ettiği anlaşılır. Bu garâbeti kaldırmak ve hadisin merfû olduğunu belirtmek için müellif Buhârî *Sahîh*'inde hadisin sonuna رفع الحديث "İbn Abbas bu hadisi Peygamber'e îsâl etmiştir" cümlesini eklemiştir. Bu hadisin rivayet şeklinde olduğu gibi mazmununda da garâbet ve nefyen, ispaten tenâkuz vardır. Şöyle ki "key" (dağlamak) kendisinde şifa bulunan üç asıldan biri olarak tavsiye olunduğu halde sonra menolunmuştur. Fakat bu men, mutlak ve kati surette nehiy değildir. Çünkü Resûl-i Ekrem Sa'd b. Muâz'ı ve başkalarını dağla tedavi etmiştir. Ashaptan birçoğu da dağ vurmuşlardır. Fakat Resûl-i Ekrem dağın son müracaat olunacak tedavi vasıtası olduğunu da bildirmiş olduğundan, bu İbn Abbas hadisinde nehyin hasta üzerinde ilk önce bu acıklı tedaviyi tatbike ait olması icap eder ki bunu tercümemizde kavis içinde (son bir lüzum ve ihtiyaç olmadıkça) ziyadesiyle takyid ederek gösterdik ve hadiste görülen zâhirî tenâkuzu kaldırdık.

Key ki "ateşle dağlamak suretiyle tedavi"den ibarettir. Kadim tabâbette milletler arasında tatbik olunmuştur. Büyük Türk hekimi Hârizmli Ebü'r-Reyhân el-Bîrûnî (ö. 430) *Kitâbü's-Saydele* namındaki eczâ-i tıbbiyyeye dair bir eserinin mukaddimesinde zamanının tedavi usullerinden bahsederken "tedâvî bi'l-key" hakkında bir hayli mâlûmat veriyor. Bîrûnî Şark ve Garpça mâlûm olan eserlerini, Türk ve İslâm medeniyetinin yüksek hâmilerinden olan Mes'ûd b. Mahmûd Sebük Tegin'in sarayında ve onun namına yazdığından "tedâvî bi'l-key"in Türkler arasında da şâyi olduğu anlaşılır.

Hadiste bildirilen hacamat ve kan almak suretiyle tedavi usulü eski, yeni bütün tabâbet hayatında mâruftur. Bal ile tedaviye gelince bin bir çeşit ezhâr-ı tabiattan arının toplayıp hendesî bir intizam ile yaptığı gömeçlere doldurduğu bir mübarek tatlıda sıhhî ve gıdaî pek çok menfaat bulunacağını herkes kıyas ile anlayabilir. Ancak ne gibi hastalıklarda şifâbahş olduğunu tıp ilmi ve âlimi tayin eder. Buhârî "Bal ile Tedâvî" başlığı ile müstakil bir bab açarak bu babında Resûl-i Ekrem'in balı çok sevdiğini Hazret-i Âişe'den rivayet etmiş[487] ve bunun unvanında Nahl sûresinin şu meâldeki âyetlerini zikretmiştir: "*Ey Peygamberim! Rabbin bal arısına da* (bal yapmayı) *ilham* (edip şöyle) *öğretti: Dağlarda, ağaçlarda, nâsın kurdukları* (tavanlı) *köşklerde* (göz göz) *hücreler yap, sonra meyvelerin* (tatlı, acı) *hepsinden ye, sonra rabbin* (bal yapmak için) *kolay kıldığı yollara sülûk ederek (hücrelere) koy* (sakla). *Bu hücrelerin içlerinden renkleri başka başka nefis bir şarap* (bal) *çıkar ki onda insanlara birçok şifa vardır. Şüphesiz ki balın sûret-i husulünde düşünebilen bir kavim için büyük ibret vardır.*"[488] Şârih Aynî *Umdetü'l-kārî*'de Hazret-i Kur'an'ın şifa ile tavsif ettiği balın Araplar arasında yüzden ziyade adı bulunduğunu bildirdikten sonra bir bu kadar da menâfiini tâdât ediyor.[489] Şimdi aşağıda tercüme ettiğimiz Ebû Saîd hadisini okuyunuz!

---

487 {B5682 Buhârî, Tıb, 4.}

488 [en-Nahl, 16/68-69] (وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ) إلى قوله جل وعلا (لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ)

489 Buhârî'nin bu babından önce burada *Tecrîd*'e geçmeyen bir hadisi vardır ki müellif bunu erkeğin kadını ve kadının erkeği tedavisi için açtığı bir babında rivayet etmiştir ve şu meâldedir: Ebû Cehil'i katleden Muavviz'in kızı Rübeyyi' radıyallahu anhâ der ki: Biz, Resûlullah ile beraber gazâya giderdik. Gazilere su taşıyıp sulardık ve hizmetlerini görürdük. Bir taraftan da harp sahasındaki maktulleri ve mecruhları toplayıp Medine'ye naklederdik. {B5679 Buhârî, Tıb, 2.} Bu hadisin daha mufassal bir rivayet tariki "Cihad" bahsinde geçti. Oraya bakınız!

1922

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ أَخِي يَشْتَكِي بَطْنَهُ فَقَالَ اسْقِهِ عَسَلًا ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ فَقَالَ اسْقِهِ عَسَلًا ثُمَّ أَتَاهُ الثَّالِثَةَ فَقَالَ اسْقِهِ عَسَلًا ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ فَعَلْتُ فَقَالَ صَدَقَ اللَّهُ وَكَذَبَ بَطْنُ أَخِيكَ اسْقِهِ عَسَلًا فَسَقَاهُ فَبَرَأَ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bir kişi geldi: “Yâ Resûlellah! Kardeşimin karnı ağrıyor (ishal oldu)” demişti. Resûl-i Ekrem, “Bal (şerbeti) içir!” buyurdu. Sonra bu adam ikinci bir daha Resûl-i Ekrem’e geldi (ve hastalığın geçmediğini söyledi). Resûlullah yine “Bal şerbeti içir!” buyurdu. Sonra üçüncü bir daha geldi. Resûl-i Ekrem yine “Bal şerbeti içiriniz” buyurdu. Sonra bu adam bir daha geldi. İçirdim (fakat ishali ve ağrısı geçmedi, arttı) dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, “Allah sözünde doğrudur.[490] Fakat kardeşinin karnı yalancıdır. Haydi yine bal şerbeti içir” buyurdu. Dördüncü defa içirdi de hastalıktan kurtuldu. {B5684 Buhârî, Tıb, 4.}

---

490 Resûl-i Ekrem, “*Allah sözünde doğrudur!*” demekle yukarıda tercümelerini bildirdiğimiz âyetlerdeki فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ “*Balda menfaati nâsa ait şifâ vardır*” (en-Nahl, 16/69) kavl-i şerifini kastetmiştir.

1923

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ سَمِعَتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ إِنَّ هٰذِهِ الْحَبَّةَ السَّوْدَاءَ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا مِنَ السَّامِ قُلْتُ وَمَا السَّامُ قَالَ الْمَوْتُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Âişe (hazretleri) Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, “Şu kara tane (çörek otu) samdan başka (tıbben mücerreb olan) her hastalığa şifadır” dediğini işittim. Ben de, “Sam nedir?” diye sordum. Resûl-i Ekrem, “Ölümdür” buyurdu. {B5687 Buhârî, Tıb, 7.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi “el-Habbetü’s-sevdâ’” başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Zührî bu unvanı, “şoniz” diye tercüme etmiştir ki çörek otu dediğimiz siyah tohumdur. Bir rivayette de “kemmûn” diye tefsir olunmuştur ki kimyon dediğimiz yeşil tohumdur. Araplar arasında yeşil renge siyah ve siyah renge yeşil demek müteâref olduğundan habbetü’s-sevdâyı “yeşil kimyon” ile tefsirde istib‘âd olunamaz ve her ikisinin de tabâbette birçok menâfii bildiriliyor. Bizde çörek otunu ihtimam ile yapılan çörek üzerine ekilmek gibi bir kısım şeylerde istimal olunduğundan Zührî’nin tefsiri daha uygundur.

Çörek otunun tabâbette şifâbahş menfaatleri muhakkak olmakla beraber, ölümden başka her derde deva olduğu mutlak değildir. Çörek otu tıbben har ve yâbis hububattan olduğundan şifası rutubetten neşet eden hastalıklara münhasırdır. Bu cihetle hadisteki ıtlak âm zikrolunup has murat olunarak mecazdır; bir kısım hastalıklarla mukayyettir. Bu noktayı tercümemizde “tıbben mücerreb olan” kaydıyla takyid ederek gösterdik.

1924

•.•.•

عَنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مِحْصَنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَلَيْكُمْ بِهٰذَا الْعُودِ الْهِنْدِيِّ فَإِنَّ فِيهِ سَبْعَةَ أَشْفِيَةٍ يُسْتَعَطُ بِهِ مِنَ الْعُذْرَةِ وَيُلَدُّ بِهِ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ.

TERCÜMESİ

Mihsan kızı Ümmü Kays radıyallahu anhâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: Ûd-i hindî kullanmaya devam ediniz! Ûd-i hindîde yedi türlü şifa vardır. Uzre (denilen boğaz) hastalığı için bu ilâç buruna çekilir. Zâtü'l-cenb için de (su ile) hastaya içirilir. Hadisin geri kalan kısmı yukarıda geçti. {B5692 Buhârî, Tıb, 10.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Kust-ı Hindî ve Bahrî –ki topalak dediğimiz nebattır– Enfiye Gibi Buruna Çekmek Suretiyle Tedavi Olunur" başlığı altında açtığı bir babında rivayet etmiştir. Cevherî "kust"ı kendisiyle tedavi olunan bir nevi ot yemişi diye tarif ediyor. İbnü'l-Arabî de bunun hindî nevi siyah, bahrî nevi beyaz olduğunu ve hindîsi bahrîsinden daha ziyade harareti haiz bulunduğunu bildiriyor. Kust-ı hindî, Hindistan'dan geldiği gibi kust-ı bahrî de Yemen'den ve Mağrib diyarından celbolunur. Üçüncü bir nevi de vardır ki "kust-ı mür" denilir. Bu da Şam havalisinde ve bilhassa sahil kısmında çok bulunur (*Aynî; Kastallânî*).

Hadîs-i şerifte bunlardan ûd-i hindînin enfiye gibi buruna çekilmek suretiyle tedavi olunduğu bildirilen "üzre" hastalığına gelince, lugat âlimlerinin tariflerine göre kanın tehyîcinden boğazda küçük dilin yanında çocuklara ârız olan hastalıktır ki bademciklerin iltihabından hâsıl olsa gerektir. Asr-ı saâdet'te Arap kadınları eski bir göreneğe göre parmaklarına bir bez parçası sararak bu hastalığa tutulan çocukların ağzına sokup bademciği çıkarırlar ve kanını alırlardı. Fakat bu ameliye en nâzik tıbbî bir müdahale olduğu cihetle Resûl-i Ekrem bundan menedip, "*Çocuklarınızı bu yolda tedavi ederek azap etmeyiniz. Ûd-i hindî ile tedavi ediniz*"[491] buyurmuştur.

Ahmed b. Hanbel ile birtakım hadis müelliflerinin rivayetlerine göre bir kere Resûl-i Ekrem, Hazret-i Âişe'nin yanına geldiğinde bir çocuk üzerinde böyle bir ameliye yapılarak boğazı kanamakta olduğunu görünce, *"Sakın çocuklarınızı öldürmeyiniz, herhangi bir kadın ki çocuğu üzre hastalığına tutulursa veya başı ağrırsa ûd-i hindîyi kazıyıp su ile ıslatarak çocuğun burnuna sürsün!"*[492] buyurmuş. Hazret-i Âişe de bu yolda tarif edip yapılarak çocuk iyileşmiştir.

Kāmus Tercümesi'nde karın ağrısına nâfi ve solucanları katil olmak gibi birtakım menâfii de bildiriliyor. Bu nevi menâfiine mebnî olsa gerek ki bir an'ane halinde büyük kadınlar topalakla çocukları tedavi edegelmişlerdir.

Resûl-i Ekrem kadınları çocukların boğazıyla oynamaktan menettiği gibi büyükleri de lüzumlu, lüzumsuz rastgele kan aldırmaktan menetmiş ve icabında hacamat olunmasını tavsiye buyurmuştur ki bundan sonra tercüme edeceğimiz Enes hadisinde göreceğiz.

Zebîdî merhumun "Hadisin geri kalan kısmı yukarıda geçti" dediği hadis bu eserimizde 166 numara ile tercüme olunan Ümmü Kays hadisidir ve şöyledir: Henüz yemek yiyemeyen (süt yavrusu) bir oğlumu Resûlullah'a götürdüm. Resûl-i Ekrem çocuğu kucağına oturttu. Çocuk Resûlullah'ın elbisesine işedi. Resûlullah bir miktar su istedi ve azar azar üstüne döktü. Fakat yıkamadı.[493]

---

491 {B5713 Buhârî, Tıb, 21.}

492 {HM14438 İbn Hanbel, III, 316.}

493 {B5693 Buhârî, Tıb, 10.}

1925

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه حَدِيثُ احْتَجَمَ النَّبِيُّ ﷺ حَجَمَهُ أَبُو طَيْبَةَ تَقَدَّمَ وَقَالَ هُنَا فِي آخِرِهِ إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِنَّ أَمْثَلَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ وَالْقُسْطُ الْبَحْرِيُّ وَقَالَ لَا تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنَ الْعُذْرَةِ وَعَلَيْكُمْ بِالْقُسْطِ.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (ihramlı iken) hacamat olduğuna ve Ebû Taybe'nin hacamat ettiğine dair rivayet olunan bir hadisi yukarıda geçti. Buradaki hadisin sonunda Enes b. Mâlik, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (bir hutbesinde) şöyle buyurdu demiştir: "(Ey Hicaz halkı!) Sizin kendisiyle tedavi edeceğiniz şeyin en lüzumlu olanı hacamatla kust-ı bahrîdir. Sakın çocuklarınızı anjinden kurtarmak için bademciği sıkarak azap etmeyiniz! Ûd-i bahrî ile tedaviye ihtimam ediniz!" {B5696 Buhârî, Tıb, 13.}

1926

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عُرِضَتْ عَلَيَّ الْأُمَمُ فَجَعَلَ النَّبِيُّ وَالنَّبِيَّانِ يَمُرُّونَ مَعَهُمُ الرَّهْطُ وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ حَتَّى رُفِعَ لِي سَوَادٌ عَظِيمٌ قُلْتُ مَا هٰذَا أُمَّتِي هٰذِهِ قِيلَ هٰذَا مُوسَى وَقَوْمُهُ قِيلَ انْظُرْ إِلَى الْأُفُقِ فَإِذَا سَوَادٌ يَمْلَأُ الأُفُقَ ثُمَّ قِيلَ لِي انْظُرْ هَاهُنَا وَهَاهُنَا فِي آفَاقِ السَّمَاءِ فَإِذَا سَوَادٌ قَدْ مَلَأَ الْأُفُقَ قِيلَ هٰذِهِ أُمَّتُكَ وَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ هٰؤُلَاءِ سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ ثُمَّ دَخَلَ وَلَمْ يُبَيِّنْ لَهُمْ فَأَفَاضَ الْقَوْمُ وَقَالُوا نَحْنُ الَّذِينَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاتَّبَعْنَا رَسُولَهُ فَنَحْنُ هُمْ أَوْ أَوْلَادُنَا الَّذِينَ وُلِدُوا فِي الْإِسْلَامِ فَإِنَّا وُلِدْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَبَلَغَ النَّبِيَّ ﷺ فَخَرَجَ فَقَالَ هُمُ الَّذِينَ لَا يَسْتَرْقُونَ وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَلَا يَكْتَوُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ فَقَالَ عُكَّاشَةُ بْنُ مِحْصَنٍ أَمِنْهُمْ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ فَقَامَ آخَرُ فَقَالَ أَمِنْهُمْ أَنَا قَالَ سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Bana bütün ümmetler arzolunup gösterildi: Bir, iki peygamber yanlarında onar, yirmişer, otuzar, kırkar ümmetleriyle beraber önümden geçmeye başladılar. Bir peygamber de yanında bir ümmeti bile olmaksızın geçti. En sonu uzaktan büyük bir karaltı gösterildi. “Bu (kesîf) karaltı nedir? Bu benim ümmetim midir?” diye sordum. “Bu, Mûsâ peygamberle kavmidir?” diye cevap verildi, sonra bana “Ufka bak!” denildi. Bakınca ufku dolduran sevâd-ı a‘zamı gördüm. Sonra bana “Sema ufuklarının şurasına ve bu tarafına da bak!” denildi. Bir de ne göreyim! Bir sevâd-ı a‘zâm baştan başa ufku kaplamıştı. Bana, “Bu senin ümmetindir. Bunlardan yetmiş bin kişi hesaba çekilmeksizin cennete girecektir” denildi.

Resûl-i Ekrem (bu hitâbesinden) sonra (odasına) girdi ve (hesaba çekilmeden cennete gireceklerin evsafı hakkında) mecliste bulunanlara bir şey söylemedi, artık meclistekiler dağıldı (ve şöyle münazara ediyorlardı): Biz, Allah'a iman ve resulüne ittibâ eden kimseleriz. Artık biz, cennete hesapsız gideceğiz" yahut, "O bahtiyarlar evlâtlarımızdır, onlar İslâm câmiası içinde doğmuşlardır. Biz ise Câhiliye devrinde doğduk" diyorlardı. Bu münazara Resûlullah'a erişmekle hemen hâne-i saâdetten çıkıp, "Cennete hesapsız girecek müminler efsun etmeyenler, teşe'üm eylemeyenler, şifanın (Allah'tan olduğuna inanıp) keyden olduğuna inanmayanlar ve her hususta Allah'a tevekkül edenlerdir" buyurdu. Bunun üzerine Ukkâşe b. Mihsan, "Yâ Resûlellah! Ben onlardan mıyım?" diye sordu. Resûl-i Ekrem, "Evet onlardansın!" buyurdu. Sonra başka birisi[494] ayağa kalkarak, "Ben onlardan mıyım?" dedi. Resûl-i Ekrem, "Bu hususta Ukkâşe senden öne geçti!" buyurdu. {B5705 Buhârî, Tıb, 17.}

---

494 İkinci sual eden zatın Sa'd b. Übâde olduğunu Hatîb el-Bağdâdî nakletmiştir. Resûl-i Ekrem, Sa'd b. Übâde'ye müsbet cevap vermemekle sual kapısını kapamış bulunuyor. Yoksa mecliste bulunanlar tarafından sualler tevâlî edecekti.

1927

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا عَدْوَى وَلَا طِيَرَةَ وَلَا هَامَةَ وَلَا صَفَرَ وَفِرَّ
مِنَ الْمَجْذُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الْأَسَدِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "(İslâm'da) hastalığın (bizâtihi) sirayeti yoktur, teşe'üm de yoktur, öğey[495] ve baykuş (ötmesinin tesiri) de yoktur, safer (ayının hayır ve şerle alâmeti) de yoktur (bunlar Câhiliye hurafeleridir) fakat (ey mümin) cüzzamlıdan arslandan kaçar gibi kaç!" {B5707 Buhârî, Tıb, 19.}

İZAHI

Câhiliye devrinin bütün hurafevî an'aneleriyle mücadele ederek yıkan ve yerine nurlu bir medeniyet sistemi kuran inkılâpcı Peygamberimiz edebî bir vecize halinde tebliğ buyurduğu bu hitâbesiyle de tarih boyunca sürüp gelen bir hurafe serisini daha yıkmış bulunuyor.

Câhiliye devrinde sâri hastalıkların ilâhî bir tesire tâbi olmadan bizâtihi sirayet ettiği sanılırdı. İslâm akîdesine göre her şeyde hakiki müessir Allah Teâlâ'dır. Hadiste bu hakikat: Bulaşık hastalıklar bizâtihi sirayet etmez cümlesiyle ifade buyurulmuştur. Bununla beraber hadisin son fıkrasındaki, "*Cüzzamlılardan kaçınız!*" emrinden ve buna benzer emirlerden[496] pek açık bir surette sirayetin vücudu muhakkak olmakla beraber bu sirayetin ancak kazâ ve takdîr-i ilâhî ile vukua geldiği kabul olunur. Nasıl ki ateş yakar, fakat yaktıran Allah'tır. Ateşe yakmak kudretini Allah vermiştir. Dilediği zaman Allah o kudreti alır, ateş serin bir gülistan haline gelir.

Hadis metnindeki “tıyere” tabiri de, bir maksadına gitmek üzere evinden çıkan bir yolcunun önünden kuş yahut mevâşîden bir hayvan geçmesiyle bunu uğursuzluk sayarak maksadına gitmekten vazgeçip geri dönmesidir ki bu da Câhiliye âdetlerinden biridir. Ne celbi menfaat, ne de defi mazarratla ilişiği olan ve ferdin iradesini kırıp şahsî teşebbüsüne engel olan bu muzır âdet de menolunmuştur.

“Hâme” de Türkçe ükey denilen ve geceleri uçan kuştur. Câhiliye Arapları bu kuştan da teşe’üm ederlerdi. Câhiliye telakkisine göre katili bulunup da kısas olunamayan bir maktulün ruhu hâme kuşuna temessül ederek geceleri gelir: “Beni sulayınız, beni sulayınız!” diye ötermiş, katil bulunup kısas olununca uçar gidermiş. Hadiste bu meş’um telakki de nehyolunmuştur. Bazıları da “hâme” ile murat baykuştur demişlerdir. Baykuşla teşe’üm Araplar’a ve eski devirlere mahsus olmayıp sonraları da ve başka milletler arasında da meş’um sayılmıştır. Fars’ın büyük hekimi ve edibi Sa‘dî’nin G*ülistan*’ında,

“Kes ne-yâyed bezîr-i sâye-i bûm / Ver hümây ez-cihân seved ma‘dûm” dediğine ve mânası, “Devlet kuşu cihanda yok olsa bile kimse baykuşun gölgesine gelip sığınmaz” demek olduğuna göre, büyük hakîm zamanında bile yaşayan bu halk telakkisine tercüman olmuştur. Zamanımızda hâlâ yaşamaktadır.

Hadisteki “safer” hicrî tarihin ikinci ayının adıdır. Câhiliye devrinde Araplar nesî usulüne göre muharrem ayının hürmetini safere naklederlerdi ve bu suretle safer haram aylardan sayılırdı. Resûl-i Ekrem bunu da menedip, “*Artık safer ayı için hürmet yoktur!*” buyurmuştur. Asr-ı saâdet’ten zamanımıza kadar devam edip gelen halk telakkisine göre bu ayda akdedilen nikâhı devamsız sayarlar. Hatta halk arasında bu aya boş ayı derler. “*Saferde şomluk yoktur!*” buyurulmakla bu telakki de menolunmuş bulunur. Buhârî’nin bir rivayetine göre Hazret-i Âişe, “Benim nikâhım da, zifafım da safer ayında idi” buyurduklarına göre Resûl-i Ekrem bu hurafevî fikrin izâlesine fiilen de çalışmıştır.

---

495 {Tercümede ‘öğey’ olarak imlâ edilmiş olan kelime izah kısmında ‘ükey’ olarak yazılmıştır. Ahterî sözlüğünde ‘هَامَة’ kelimesi ‘اوكي قوشي’ şeklinde tercüme edilmiştir.}

496 Ebû Nuaym’ın İbn Ebû Evfâ radıyallahu anhtan rivayetine göre Resûl-i Ekrem, *“Cüzzamlı ile görüşürken aranızda bir veya iki süngü boyu mesafe bulunsun*” {Ebû Nuaym, *et-Tıbbü’n-Nebevî*, I, 355, no: 292.} buyurmuştur. “Tıb” bahsinde müellif Buhârî, tâun için açtığı bir babında, Sa‘d b. Ebû Vakkās’tan rivayet ettiğine göre Resûl-i Ekrem, *“Bir yerde tâun olduğunu duyarsanız oraya girmeyiniz, içinde bulunduğunuz bir yerde de tâun zuhur ederse ondan kaçınmak maksadıyla oradan çıkmayınız!”* {B5730 Buhârî, Tıb, 30.} buyurmuştur ki müstevlî hastalıklarda tatbik olunan karantina tahaffüz usulüdür. Müellifin yine buradaki bir rivayetine göre Hazret-i Ömer hilâfeti zamanında Şam’a gittiğinde, Suriye mıntakasında Amvâs’ta tâun olduğunu haber vermeleri üzerine ashap ile istişare ederek yukarıdaki Sa‘d b. Ebû Vakkās hadisi Abdurrahman b. Avf tarafından da rivayet olunmakla Hazret-i Ömer Şam’a girmekten sarfınazar etmiştir (Amvâs vebası için bk. 1313. hadis ve izahı).

Bundan sonra tercüme edeceğimiz 1928 numaralı hadisi de okuyunuz!

1928

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ فِي رِوَايَةٍ قَالَ أَعْرَابِيٌّ يَا رَسُولَ اللهِ فَمَا بَالُ إِبِلِي تَكُونُ فِي الرَّمْلِ كَأَنَّهَا الظِّبَاءُ فَيَدْخُلُ بَيْنَهَا الْبَعِيرُ الْأَجْرَبُ فَيُجْرِبُهَا قَالَ فَمَنْ أَعْدَى الْأَوَّلَ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Resûl-i Ekrem bundan önceki hadisi tebliğ buyurduğu mecliste, hazır bulunan) bir a'râbî, “Yâ Resûlellah! (Hastalığın sirayeti yoktur! buyurdunuz. Fakat) benim geyikler gibi (düzgün sağlam) ve (temiz) kumluk (arazi)de yaşayan develerime ne dersiniz? Bu develerimin arasına (hariçten) uyuz deve (gelip) sokulunca develerimi uyuz ediyor!” di(ye ortaya bir şüphe bırak)tı. Resûl-i Ekrem, “Ya ilk uyuz deveye bu hastalığı kim sirayet ettirdi?” diye cevap verdi.[497] {B5717 Buhârî, Tıb, 25.}

---

497 Yani ilk önce uyuz illetine tutulan devenin hastalığı sirayetle olmayıp Allah’ın takdiriyle vücuda geldiği şüphesizdir. Bunun gibi senin develerine sirayeti de Allah Teâlâ’nın takdiriyledir.

1929

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ أَذِنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِأَهْلِ بَيْتٍ مِنَ الْأَنْصَارِ أَنْ يَرْقُوا مِنَ الْحُمَةِ وَالْأُذُنِ فَقَالَ أَنَسٌ كُوِيتُ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ حَيٌّ وَشَهِدَنِي أَبُو طَلْحَةَ وَأَنَسُ بْنُ النَّضْرِ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَبُو طَلْحَةَ كَوَانِي.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ensardan (Amr b. Hazm) ailesine[498] ağılı hayvanların zehirinden, kulak ağrısından, (nazar değmesinden)[499] (şifa temennisi için Allah'a sığınarak)[500] nefes etmelerine müsaade buyurdu. Enes b. Mâlik (rivayetine devamla) der ki: "Ben de Resûlullah hayatta iken zâtülcenpten key (dağla tedavi) olundum. (Üvey babam) Ebû Talha, (amcam) Enes b. Nadar, Zeyd b. Sâbit hazır idiler. Beni Ebû Talha dağlamıştı." {B5719 Buhârî, Tıb, 26.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Zâtü'l-cenb" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Zâtülcenp, ak ciğerleri setreden zarın iltihabı olup sûret-i tekevvün ve tedavisi hakkında ittifak ârâ yoktur. Mezkûr zarın tabiatı iltihâbîsi ekser ahvalde verem ile müşterek olduğundan zâtülcenbin en ziyade hâiz-i ehemmiyet şekli budur (Yûsuf Râgıb, *İstiâde-i Sıhhat*). Zâtülcenp, nevâhî-i cenbe ârız olan rîh-ı galîzanın adalelerde mahpus bulunmasından tevellüt eden sert kulunç ağrısına da ıtlak olunur. Birincisi hakiki zâtülcenptir ve etıbbâ arasında hastalığın bu nevine zâtülcenp denilir. Gerek bu babın unvanında, gerek mevzubahsimiz olan Enes b. Mâlik hadisinde zikrolunan zâtülcenp ise ikincisidir. Nasıl ki hadiste riyâh-ı galîza tedavisinde kullanılan ûd-i hindî tavsiye buyurulduğu rivayet olunması buna iş'âr eder *(Umdetü'l-kārî).*

Hadis metnindeki “rukye” İbnü’l-Esîr’in beyanına göre hasta hakkında şifa dilemek için Kur’an ile esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ile Allah Teâlâ’ya dua ve iltica etmektir ki nefes etmek tabiriyle hulâsa olunur. Mevzumuz olan hadiste Resûl-i Ekrem’in müsaade ettiği, rukye yani dua ve Hakk’a iltica budur. Yine İbnü’l-Esîr’in beyanına göre rukyenin mekruh olan ve şer‘an hoş görülmeyen kısmı da vardır ki Allah’ın kelâmından, Allah’ın esmâ ve sıfatından başka şey ile nefes edilmesidir ve bunun herhalde nâfi ve şifâbahş olacağına itimat edilmesidir. Bunun için Resûl-i Ekrem, *“Rukye eden kişi mütevekkil değildir”*[501] buyurmuştur.

---

498 Bu aile Amr b. Hazm ailesi olduğu Müslim’in rivayetinde tasrih olunduğundan kavis içinde gösterdik. {M5731 Müslim, Selâm, 63.}

499 Buhârî’nin yine bu babında Câbir’den bir rivayetinde “isâbet-i ‘ayn”dan (göz değmesi) nefesle şifa temennisi zikredilmiş bulunduğundan {B5738 Buhârî, Tıb, 34.} bunu da kavis içinde gösterdik.

500 Kavis içinde gösterdiğimiz bu kayıtlarda rukye ve nefesin ma‘nâ-yı lâzimîleridir.

501 {İM3489 İbn Mâce, Tıb, 23.}

1930

•.•.•

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ ﵄ أَنَّهَا كَانَتْ إِذَا أُتِيَتْ بِالْمَرْأَةِ قَدْ حُمَّتْ تَدْعُو لَهَا أَخَذَتِ الْمَاءَ فَصَبَّتْهُ بَيْنَهَا وَبَيْنَ جَيْبِهَا قَالَتْ وَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَأْمُرُنَا أَنْ نَبْرُدَهَا بِالْمَاءِ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekir'in kızı Esmâ radıyallahu anhâdan (Münzir kızı Fâtıma'nın) rivayetine göre her ne zaman Esmâ hummalı bir kadına dua için getirilirse hemen su alır ve hastanın vücuduyla yakası arasına dökerdi ve, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem her zaman bize hummalı kadını su ile serinletmemizi emrederdi" derdi.[502] {B5724 Buhârî, Tıb, 28.}

---

502 Bu eserimizde "Maraz-ı Peygamberî" bahsinde Resûl-i Ekrem'in kendisini soğuk su ile tedavi buyurduğunu okuyunuz.

1931

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الطَّاعُونُ شَهَادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Tâun (bu hastalıktan ölen) her müslüman için (fî sebîlillâh) şehâdet (mesabesinde)dir."{B5732 Buhârî, Tıb, 30.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Tâûn" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. İbnü'l-Esîr'in tâunu "havayı, mizacı, bedeni ifsat eden umumi bir hastalık" diye tarif eder. Bu cihetle bu hastaların nefeslerinden sakınmak lâzımdır. Buhârî'nin bu babından sonra Kur'an ve bilhassa İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerinden ibaret olan Muavvizât sûrelerini okumak suretiyle şifa talebine dair bir babı ve bir rivayeti vardır ki bu rivayeti de burada bildireceğiz: Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem sebeb-i vefatı olan hastalılığında Muavvizât sûrelerini okuyarak kendisine nefes edip eline üfleyerek iki eliyle yüzünü meshederdi. Hastalığı ağırlaşınca kendilerine Muavvizât sûrelerini ben okur ve kendi eliyle kendisini meshederdim demiştir.[503] Burada Fâtiha ile nefes olunduğuna dair de bir rivayeti vardır ki bu da bu eserimizinde 1031 numara ile geçti. Oraya bakınız.

---

503 {B5735 Buhârî, Tıb, 32.}

1932

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ أَمَرَ أَنْ يُسْتَرْقَى مِنَ الْعَيْنِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Âişe (hazretleri), "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem göz değmesine okunmasını bana emretti yahut (mutlak olarak) emretti" demiştir. {B5738 Buhârî, Tıb, 35.}

İZAHI

"Bana emretti" yahut "emretti" suretindeki tereddüt râviye aittir. Râvi, Hazret-i Âişe'nin bu iki şekilden hangisini söylediğini kestirememesinden neşet etmiştir. Müellif Buhârî bu hadisi رقية العين "göz dokunmasına okunmak" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu tabir ile murat göz ağrısına okunmak demek olmayıp "isâbet-i ayn"a (göz değmesi) karşı okunmak demektir. *Sahîh-i Buhârî*'nin ilk şârihlerinden ve büyük Türk muhaddis ve ediplerinden Hattâbî[504] merhum der ki: Resûlullah'ın nazara ve göz değmesine karşı okunmasını emrettiği "Kavârî-i Kur'ân" adıyla anılan Âyetü'l-kürsî gibi esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeyi ve Allah Teâlâ'yı zikri hâvi âyetlerin nüfûs-ı tâhire sahipleri diliyle göz değmesinden musâb olan hastalara okunmasıdır. Bu okunma ruhanî tedavidir. Evvelki zamanda sâlih kimselerin okumalarının büyük mevkii vardı. Fakat bu sınıf faziletli insanlar bulunamayacak derecede azalmıştır. Bu cihetle halk cismanî tedaviye meyletmiştir. Çünkü ruhanî tedavinin hastalık üzerinde tesiri görülmez olmuştur. Şer'an menhî olan nefes, efsuncuların ve cinleri teshîr iddia eden cincilerin nefesidir. Hattâbî ile zamanımız arasında 1000 seneye yakın bir zaman farkı olması teemmüle değer mahiyettedir.

---

504 Hattâbî, Ebû Süleyman el-Büstî'dir. Büst, Kâbil diyarında bir şehrin adıdır. Müşârün ileyh uzun zaman Nîşâbur'da oturmuş, en mühim eserlerini orada yazmıştır. 388 tarihinde vefat etmiştir.

1933

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى فِي بَيْتِهَا جَارِيَةً فِي وَجْهِهَا سَفْعَةٌ فَقَالَ اسْتَرْقُوا لَهَا فَإِنَّ بِهَا النَّظْرَةَ.

TERCÜMESİ

Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Ümmü Seleme'nin odasında yüzünde sarılık eseri bulunan bir kız çocuğu görmekle, "Bu kızcağızı okutunuz, buna nazar değmiştir" buyurmuştur. {B5739 Buhârî, Tıb, 35.}

1934

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ رَخَّصَ النَّبِيُّ ﷺ الرُّقْيَةَ مِنْ كُلِّ ذِي حُمَةٍ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, her ağılı hayvanın zehirinden nefes edilerek şifa dileğine müsaade buyurdu dediği rivayet olunmuştur. {B5741 Buhârî, Tıb, 37.}

1935

•.•.•

وَعَنْهَا ﵂ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ لِلْمَرِيضِ بِسْمِ اللّٰهِ تُرْبَةُ أَرْضِنَا بِرِيقَةِ بَعْضِنَا يُشْفَى سَقِيمُنَا بِإِذْنِ رَبِّنَا.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem hastaya (şifa temenni ederken) şöyle buyururdu: "Allah'ın ismiyle (şifa temenni ederim), şu bizim bazımızın tükrüğü ile yurdumuzun toprağıdır. Bundan rabbimizin izniyle hastamız şifalanır." {B5746 Buhârî, Tıb, 38.}

İZAHI

Nevevî merhum der ki bu hadisin mânası şudur: Resûl-i Ekrem Allah Teâlâ'dan şifa dilerken şehâdet parmağına tükrüğünden bulaştırır. Sonra parmağını toprağa kordu. Parmağa bulaşan toprakla hastayı sığardı. Meshederken de hadisteki şifa temennisine dair kelâmı söylerdi. Yine Nevevî der ki: *"Şu bizim yerimizin, yurdumuzun toprağıdır"* kelâmı ile murat Medine toprağıdır, *"Bizim bazımızın tükrüğüdür"* kelâmıyla da murat Peygamberimizin kendi tükrüğüdür. Gerek Medine toprağının gerek Resûl-i Ekrem'in tükrüğünün şeref ve bereketi vardır.

1936

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ لَا طِيَرَةَ وَخَيْرُهَا الْفَأْلُ قَالُوا وَمَا الْفَأْلُ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ الْكَلِمَةُ الصَّالِحَةُ يَسْمَعُهَا أَحَدُكُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, ‘İslâm’da teşe’üm yoktur, en hayırlısı tefe’üldür” buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur. Mecliste bulunanlar “Tefe’ül nedir Yâ Resûlellah!” diye sordular. Resûl-i Ekrem, “Sizden birinizin duyduğu güzel sözdür” buyurdu. {B5754 Buhârî, Tıb, 43.}

İZAHI

Teşe’üm, “şom tutmak ve hayırsız saymak” demektir. Tefe’ül de “uğurlu ve hayırlı saymak”tır ki dilimizde “yom tutmak” diye ifade ederiz. Güzel sözle tefe’ül hakkında en güzel misal, Resûl-i Ekrem’in Hudeybiye seferinde Süheyl b. Amr’ın adıyla tefe’ül buyurmasıdır. Şöyle ki: 1158, 1164 numaralı hadislerde ve izahlarında bildirildiği üzere Hudeybiye’de Kureyş, müslümanları müşkül bir vaziyete soktuğu sırada Kureyş tarafından muahede akdine mezun bir heyetin Süheyl b. Amr’ın riyâseti altında gelmekte olduğu duyulunca Resûl-i Ekrem uysallık ve yumuşaklık ifade eden “Süheyl” adıyla tefe’ül ederek ashabına, “*Artık işiniz kolaylaştı!*”[505] buyurmuştur. Güzel sözle tefe’üle dair güzel bir örnek de, Arap edip ve şairi Asmaî, İbn Avn’dan hikâye ederek vermiştir ve doktora gitmek üzere evinden çıkan bir hastanın, “Sâlim diye birisinin çağrıldığını duyarak hastalığından kurtulacağına yom tutmasıdır” demiştir.

---

505 {B2731 Buhârî, Şurût, 15.}

1937

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي امْرَأَتَيْنِ مِنْ هُذَيْلٍ اقْتَتَلَتَا فَرَمَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى بِحَجَرٍ فَأَصَابَ بَطْنَهَا وَهِيَ حَامِلٌ فَقَتَلَتْ وَلَدَهَا الَّذِي فِي بَطْنِهَا فَاخْتَصَمُوا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَضَى أَنَّ دِيَةَ مَا فِي بَطْنِهَا غُرَّةٌ عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ فَقَالَ وَلِيُّ الْمَرْأَةِ الَّتِي غَرِمَتْ كَيْفَ أَغْرَمُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَنْ لَا شَرِبَ وَلَا أَكَلَ وَلَا نَطَقَ وَلَا اسْتَهَلَّ فَمِثْلُ ذٰلِكَ بَطَلَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا هٰذَا مِنْ إِخْوَانِ الْكُهَّانِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hüzeyl kabilesinden biribiriyle döğüşen iki kadın arasında hüküm etmişti. (Şöyle ki:) Bu kadınlardan birisi diğerine bir taş atmış ve attığı taş gebe kadının karnına dokunarak karnındaki çocuğu öldürmüştü. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'e dava ettiler. Resûl-i Ekrem de, "Kadının karnındaki ceninin diyeti köle veya câriye gurresidir (yani bir diyetin[506] nısf-ı öşürüdür)" diye hükmetti. Bunun üzerine diyet ve garâmetle mahkûm olan kadının velisi (secili ve kafiyeli bir eda ile), "Yâ Resûlellah! Henüz yemeyen, içmeyen ve söz söylemeyen, sayha etmeyen çocuğun diyetiyle nasıl mahkûm olurum. Bunun benzeri hüküm bâtıl olur" dedi. Resûl-i Ekrem de, "Bu adam kâhinler zümresindendir" buyurdu.[507] {B5758 Buhârî, Tıb, 46.}

---

506 Diyet, maktûlün kan pahası olarak veresesine verilen maldır.

507 Bu adamın kâhinlere benzemesi, kâhinlerin hakkı iptal ve hakikati gizlemek için secili, kafiyeli söz söylemeleridir.

1938

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَدِمَ رَجُلَانِ مِنْ أَهْلِ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا فَعَجِبَ النَّاسُ لِبَيَانِهِمَا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا أَوْ إِنَّ بَعْضَ الْبَيَانِ سِحْرٌ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre bir kere Medine'nin şarkında (Necid) ahalisinden iki kişi gelip (karşılıklı) hutbe irat etmişler, halk da bunların düzgün sözlerine hayran olmuşlardı. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki açık ve fasih sözlerden sihir (gibi ruhlar üzerinde müessir) olanları vardır, yahut bazı beliğ sözler vardır ki onlar sihirdir (ruhları teshîr eder)." {B5767 Buhârî, Tıb, 51.}

1939

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُورِدَنَّ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحٍّ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Sakın hasta deveyi sağlam devenin yanına uğratmayınız!" buyurdu dediği rivayet olunmuştur. {B5771 Buhârî, Tıb, 53.}

İZAHI

Bu hadisi Ebû Hüreyre'den Ebû Seleme rivayet etmiştir. İmam Buhârî'nin *Sahîh*'indeki metne göre Ebû Seleme der ki: Ebû Hüreyre لاعدوى *"Hastalığın sirayeti yoktur"* hadisini rivayet ettikten sonra bu hadisi rivayet etmiştir. Biz kendisine "Vaktiyle لا عدوى hadisini rivayet etmedin mi?" diye evvelki rivayetini hatırlattık. Ebû Hüreyre asabîleşerek Habeş diliyle anlaşılmaz bir şeyler söyledi. Ebû Hüreyre'nin bundan başka eski söylediğini unuttuğunu görmedim.

Ebû Hüreyre'nin لاعدوى hadisini unutmuş olması hadisin sıhhatini ihlâl etmez. Çünkü bunca sahâbenin huzurunda söylenmiş ve naklolunmuştur. Bu cihetle de Buhârî gibi sahih ve sünen sahiplerinin müellefâtına geçmiştir. Şimdi müsbet ve menfî iki rivayetin cihetlerini bildirmek icap eder. Menfî olan rivayet 1927 numara ile geçmişti. Orada izah ettiğimiz veçhile, hastalığın bizâtihi sirayeti nefyolunup Allah'ın takdiriyle sirayet ettiği bildirilmiştir. Binaenaleyh iki rivayet arasında münâfât yoktur.

1940

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَهُوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ يَتَرَدَّى فِيهَا خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا وَمَنْ تَحَسَّى سُمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَسُمُّهُ فِي يَدِهِ يَتَحَسَّاهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ فَحَدِيدَتُهُ فِي يَدِهِ يَجَأُ بِهَا فِي بَطْنِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Her kim bir dağdan (yüksek bir yerden) kendisini aşağıya atıp öldürürse, bu intihar eden kimse cehennem ateşinde ebedî ve dâimî surette kendisini yüksekten aşağıya bırakır (bir halde azap olunur). Şu bir kimse de zehir içer de, canına kıyarsa zehiri elinde içer bir halde ebedî ve dâimî bir surette cehennem ateşinde (azap olunacak)tır. Herhangi bir kimse de kendisini (bıçak gibi) bir demir parçasıyla öldürürse, o da bıçağı elinde karnına vurarak ebedî ve dâimî surette cehennemde (azap olunacak)tır.” {B5778 Buhârî, Tıb, 56.}

1941

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي إِنَاءِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ كُلَّهُ ثُمَّ لْيَطْرَحْهُ فَإِنَّ فِي أَحَدِ جَنَاحَيْهِ شِفَاءً وَفِي الْآخَرِ دَاءً.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Sizden birinizin (su veya yemek) kabına sinek düştüğü zaman o kişi onun her tarafını batırsın, sonra çıkarıp atsın. Çünkü sineğin iki kanadının birisinde şifa vardır, öbürüsünde de hastalık vardır.”[508] {B5782 Buhârî, Tıb, 58.}

508 Bu hadisin bir rivayet tariki de bu eserimizde 1365 numara ile tercüme ve izah olundu. Oradaki izahımız herhalde mütalaa olunsun.

KİTÂBÜ'L-LİBÂS

كِتَابُ اللِّبَاسِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Bu kitap giyilecek esvabın envâına ve ahkâmına dair hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Müellif Buhârî bu unvandan sonra قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ (el-A'râf 7/32) kavl-i şerifini zikretmiştir ki bu âyetin tamamının meâli şöyledir: "(Peygamberim! Müşriklere) *de ki: Allah'ın kulları için yarattığı* (istimali mubah her) *ziyneti ve rızık nevinden temiz ve hoş bunca yiyecek ve içecekleri kim haram kılmıştır?* (Bu tahrîm kimsenin hakkı ve haddi değildir). *De ki: O ziynet ve hoş rızıklar dünya hayatında iman edenlere kıyamet gününde halis olarak verilir. İşte biz* (medenî hayatı öğrenmeyi) *bilen bir kavme* (medeniyet âdâbını bildiren) *âyetlerimizi böyle tafsil ederiz.*"[509]

İbrâhim en-Nehaî'den, Ferrâ'dan ve Süddî, Zührî, Katâde gibi Selef âlimlerinden rivayete göre Câhiliye devrinde Araplar Kâbe'yi çıplak tavaf ederlerdi ve hac günleri et ve yağlı yemek yemezlerdi. Müslümanların da bu Câhiliye âdetine uymalarını menetmek üzere bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur. Bundan önceki âyet-i kerîme de bu husus için gönderilip, "*Ey âdemoğulları!* (Gerek tavafta ve gerek namazda) *her mescid dahilinde ziynetinizi* (libasınızı üzerinize) *alınız ve yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah israf edenleri muhakkak sevmez*" buyurulmuştur.[510]

Bu âyetten sonra müellif Buhârî, ta'lik denilen bir tarik ile Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: "*Ey müminler! Yiyiniz, içiniz, giyiniz, sadaka veriniz. Bir halde ki israf ederek, kibirlenerek değil!*"[511] Abdüllatîf el-Bağdâdî, "Bu hadîs-i şerif insanın nefsine ait ruhî, bedenî ittihazı icap eden tedbirleri muhtevidir" demiştir. Nasıl ki yukarıdaki âyet-i kerîme hakkında da tıbbın yarısını muhtevidir denilmiştir. İlm-i tıb yukarıda hususi bir babında bildirdiğimiz veçhile, bir taraftan tedavi, öbür taraftan da tahaffuz kaidelerini tâlim ettiğine göre de israfsız yemek, içmek hıfzıssıhhanın tamamı, tıbbın da yarı kaynağı bulunur. İslâm mütefekkirlerinden Muhammed Abduh hazretlerine bazı müsteşrikler Kur'an'da tıbba dair bir şey var mıdır? diye sormuşlar. O da, yarım âyet vardır diye, "*Yiyiniz, içiniz, israf etmeyiniz!*" cümlesini söylemiştir.

---

509 قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.
[el-A'râf, 7/32]

510 [el-A'râf, 7/31] يَا بَنِي اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ.

511 {B5783 Buhârî, Libâs, 1.}

1942

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ مِنَ الْإِزَارِ فَفِي النَّارِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, izâr (denilen libas)ın iki topuktan aşağı sarkanı ateştedir[512] buyurmuştur. {B5787 Buhârî, Libâs, 4.}

---

512 İzâr, Araplar'ın giydikleri boy libasıdır ki bunun topuktan aşağı lüzumsuz uzatılması, kibirlenmek şiârı idi. Bunun için hadiste ağır ceza tayin olunarak nehyolunmuştur. Bir de aşağı sarkan libas değil, libasa muhâzî olan ayak, cehennemde azap olacağından hadiste bundan kinaye olarak libas zikrolunmuştur.

1943

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ كَانَ أَحَبُّ الثِّيَابِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ أَنْ يَلْبَسَهَا الْحِبَرَةُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhan şöyle dediği rivayet olunmuştur. Nebî sallallahu aleyhi ve selleme en sevimli esvab bürd-i yemânî elbise giymekti.[513] {B5813 Buhârî, Libâs, 18.}

---

513 Hadis metnindeki hibere, bürd-i yemânî denilen ve pamuktan veya ketenden nescolunan çubuklu kumaştır.

1944

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تُوُفِّيَ سُجِّيَ بِبُرْدٍ حِبَرَةٍ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem vefat ettiğinde (beyaz) bürd-i yemânî ile örtülmüş (kefenlenmiş)ti.[514] {B5814 Buhârî, Libâs, 18.}

---

514 Bu eserimizdeki Vefât-ı Peygamberî bahsine bakınız!

1945

•.•.•

عَنْ أَبِي ذَرٍّ ﵁ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ أَبْيَضُ وَهُوَ نَائِمٌ ثُمَّ أَتَيْتُهُ وَقَدِ اسْتَيْقَظَ فَقَالَ مَا مِنْ عَبْدٍ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ ثُمَّ مَاتَ عَلَى ذٰلِكَ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ قُلْتُ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قَالَ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قُلْتُ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قَالَ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قُلْتُ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قَالَ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ عَلَى رَغْمِ أَنْفِ أَبِي ذَرٍّ وَكَانَ أَبُو ذَرٍّ إِذَا حَدَّثَ بِهٰذَا قَالَ وَإِنْ رَغِمَ أَنْفُ أَبِي ذَرٍّ.

TERCÜMESİ

Ebû Zer (el-Gıfârî) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem(i ziyaret)e gelmiştim. Resûlullah, üzerinde beyaz bir örtü bulunduğu halde uyuyordu. (Döndüm) sonra yine geldim. Bu defa uyanmıştı.[515] (Müsâhabet esnasında) Resûl-i Ekrem, "lâ ilâhe illallah" deyip sonra bu ikrar ve iman üzerine vefat eden hiçbir kul yoktur, muhakkak o kul cennete dahil olacaktır buyurdu. Ben, "O kul zina etse, sirkat etse de mi?" diye sordum? O, "Zina etse de, sirkat etse de (tövbe ve nedamet ederse)! buyurdu. Ben (hayret ederek), "Zina etse de, sirkat etmiş olsa da mı?" diye (tekrar) sordum. O, "Zina etse de, sirkat etse de!" buyurdu. Ben (üçüncü defa), "Zina etse de, sirkat etse de mi?" diye sordum. Resûl-i Ekrem, "Evet, Ebû Zerr'in burnu toprakta sürtülmesine rağmen o kul zina etse de, sirkat etmiş olsa da (cennete girecektir)" buyurdu. Râvi (Ebü'l-Esved der ki): "Ebû Zer bu hadisi her rivayet ettiğinde, Ebû Zerr'in burnu toprakta sürtülmesine rağmen" der idi. {B5827 Buhârî, Libâs, 24.}

İZAHI

Râvi Ebû Zer el-Gıfârî ilk müslümanlardandı. İlk müslüman olanların beşincisidir. Ne derece yüksek bir iman ve irade ile müslüman olduğu bu eserimizde 1436 numara ile tercüme ettiğimiz uzun bir hadiste görülmüştür. Böyle kadîmü'l-İslâm bir sahâbînin bir mesele hakkındaki sualini üç defa tekrar etmesinin sebebi, büyük günah irtikâp eden bir kişinin cennete girebilmesini isti'zâm ederek hayret etmiş olmasıdır. Resûl-i Ekrem'in mükerrer cevapla karşılaması da, Ebû Zerr'in meseleyi hayalinde bu derece büyütmüş olmasını reddetmek, Allah Teâlâ'nın insanlar üzerindeki rahmetinin genişliğini gereği gibi izhar ve beyan içindir. Şu kadar ki Allah'ın bu derece geniş nimetine mazhar olmak, tövbe ve nedametle meşrut bulunduğundan, bu mühimmeye müellif Buhârî *Sahîh*'inde bu hadisin sonunda işaret etmiş bulunduğundan, bu tövbe ve nedamet hususunu tercümemizde kavis içinde gösterdik.

Resûl-i Ekrem'in son cevabında, (Ebû Zerr'in burnu toprakta sürtülmesine rağmen) tabiri zillet ve hakaretten kinaye olarak kullanılmış mecazi bir tabirdir.

Bu hadîs-i şerifte Hâricîler'in, Mu'tezile'nin, Büyük günah irtikâp eden kişinin ebedî cehennemde kalacakları yolundaki iddialarını red vardır (bu eserimizde 617 rakamıyla tercümesi geçen Ebû Zer el-Medenî'nin izahını da okuyunuz).

---

515 Râvi Ebû Zer radıyallahu anhın Resûlullah'ın örtüsünden, uykusundan, uyanmasından bahsetmesi rivayet edeceği mühimmeyi sâmiin hâfızasında tesbit etmek maksadına ve faydasına mebnîdir.

1946

•.•.•

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْحَرِيرِ إِلَّا هٰكَذَا وَأَشَارَ بِإِصْبَعَيْهِ اللَّتَيْنِ تَلِيَانِ الْإِبْهَامَ يَعْنِي الْأَعْلَامَ.

TERCÜMESİ

Ömer radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem harîrden (halis ipek elbise giymekten) nehyetmiştir. Yalnız –baş parmağı yanındaki iki parmağı ile (şehâdet ve orta parmaklariyle) işaret ederek– şu kadarı müstesna demiştir. (Râvi Ebû Osman en-Nehdî der ki:) Resûlullah bu işaretiyle (libasın iki parmak miktarı ipek) alâmetlerini (ve bu miktarın menhî olmadığını) kastetmiştir. {B5828 Buhârî, Libâs, 25.}

İZAHI

Gerek bu ve bundan önce geçen birtakım hadislere istinaden, ulemânın cumhuru ipek libas giymek erkeklere haram olduğuna hükmetmişlerdir. Bu eserimizde 483 numara ile tercümesi geçen Hazret-i Ömer'in ve diğer bir hadisin izahındaki bir notumuzu mütalaa ediniz! İpekli giymenin hürmetinin sebebine gelince, bunun erkekler için israf ve vesîle-i gurur ve kadınlara benzer olması gibi birtakım sebepleri vardır. Buradaki Hazret-i Ömer'in hadisinde elbisede iki parmak miktarı ipek alâmet –ki, kumaşların kenarına konulur ve saçak tabir olunur– müstesnadır, haram değildir.

1947

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ مَنْ لَبِسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ.

TERCÜMESİ

Yine Ömer radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Her kim dünyada harîr libas giyerse, âhirette giyemez" buyurmuştur. {B5834 Buhârî, Libâs, 25.}

1948

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ ﵁ قَالَ نَهَانَا النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نَشْرَبَ فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَأَنْ نَأْكُلَ فِيهَا
وَعَنْ لُبْسِ الْحَرِيرِ وَالدِّيبَاجِ وَأَنْ نَجْلِسَ عَلَيْهِ.

TERCÜMESİ

Huzeyfe radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bizi şunlardan nehyetti: Altın, gümüş kap içinde su ve meşrubat içmekten ve böyle kap içinde yemek yemekten, harîr ve dîbâc elbise giymekten ve böyle ipekli kumaş üzerine oturmaktan![516] {B5837 Buhârî, Libâs, 27.}

---

516 Bu eserde 1859 numara ile tercümesi geçen Huzeyfe hadisine ve izahına bakınız!

1949

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﷛ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَتَزَعْفَرَ الرَّجُلُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan, Nebî, sallallahu aleyhi ve sellem, “Kişinin (süslenmek ve neşelenmek için vücuduna) zâʻferan (safran) sürünmesini nehyetti” dediği rivayet olunmuştur. {B5846 Buhârî, Libâs, 33.}

İZAHI

Ahmed b. Hanbel gibi, *Sünen* sahiplerinin Hârisî Ebû Ümâme’den sahihan rivayetlerine göre Resûl-i Ekrem, البذاذة من الإيمان “*Hayatta sadelik imandandır*”[517] buyurmuş olduğundan erkekler için renkli şeylerle yapılacak vücut ve yüz tuvaleti mekruh ve çirkin addolunmuştur. Yalnız yeni evlenen gençler müstesnadır.

---

517 {İM4118 İbn Mâce, Zühd, 4.}

1950

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّهُ سُئِلَ أَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي فِي نَعْلَيْهِ قَالَ نَعَمْ.

TERCÜMESİ

Yine Enes radıyallahu anhtan rivayete göre (Râvi Ebû Mesleme Saîd tarafından) Enes b. Mâlik'e, “Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ayağındaki iki ayakkabı ile namaz kılar mı idi?” diye sorulmuştu. O da, “Evet” diye tasdik etmiştir. {B5850 Buhârî, Libâs, 37.}

1951

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا يَمْشِ أَحَدُكُمْ فِي نَعْلٍ وَاحِدَةٍ لِيُحْفِهِمَا جَمِيعًا أَوْ لِيُنْعِلْهُمَا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Sakın sizin biriniz bir ayakkabı ile (herkesin gözü önünde) gezmesin. Yâ ikisini birden çıkarsın (çıplak gezsin) yahut ikisini de giysin (giyimli gezsin).[518] {B5855 Buhârî, Libâs, 39.}

---

518 Sıhhî bir zaruret üzerine tek giyimli olarak gezmek mecburiyeti bu nehiyden tabiatıyla müstesnadır.

1952

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا انْتَعَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِالْيُمْنَى وَإِذَا انْتَزَعَ فَلْيَبْدَأْ بِالشِّمَالِ لِتَكُنِ الْيُمْنَى أَوَّلَهُمَا تُنْعَلُ وَآخِرَهُمَا تُنْزَعُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Sizin biriniz ayakkabısını giyeceği zaman, sağ ayağı ile başlasın, çıkaracağı zamanda sol ayağı ile çıkarmaya başlasın. Bu suretle sağ ayak, giyilen iki ayağın önü, çıkarılan iki ayağın da sonu olsun.[519] {B5856 Buhârî, Libâs, 40.}

---

519 Müellif Buhârî'nin Hazret-i Âişe'den bir rivayetine göre Resûl-i Ekrem abdest alırken, ayakkabısını giyerken sağ âzasyla başlamak itiyadında idi. Bu cihetle sağın sola fazlı, rüçhanı kabul olunmuştur. {B5854 Buhârî, Libâs, 38.}

1953

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ وَرِقٍ وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَقَالَ إِنِّي اتَّخَذْتُ خَاتَمًا مِنْ وَرِقٍ وَنَقَشْتُ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ فَلَا يَنْقُشْ أَحَدٌ عَلَى نَقْشِهِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, gümüşten yüzük bir mühür edinmişti, üzerine de "Muhammed Resûlullah" (Âl-i unvanını) nakşettirmişti. Bunun üzerine Resûlullah, "Hiç kimse (ben hayatta iken) bu yazıyı yüzüğüne nakış ve taklit etmesin" buyurdu. {B5877 Buhârî, Libâs, 54.}

İZAHI

Hadis metnindeki hâtem kelimesini yüzük diye tercüme ettikse de, üzerine "Muhammed Resûlullah" cümlesi hâkkettirmiş olmasına göre nübüvvet mühürü idi.[520] Devletlerle siyasî münasebata başlanması ve bilhassa Şarkî Roma İmparatorluğu'na gönderilecek bir nâme-i peygamberînin mühürlenmesi lüzumu üzerine ittihaz olunmuştu. Bu cihetle Resûl-i Ekrem başkalarının böyle bir yazı ile hâtem edinmelerini menetmişti ve bu yasak, Peygamber'in hayatı zamanına münhasır idi. Bir haberde "lâ ilâhe illallah" kelime-i tevhidi de ziyade olduğu rivayet olunmuşsa da, bu ziyadenin sahih hadislere muhalif ve şâz bir rivayet olduğunu şârih Aynî bildiriyor.

Buhârî'nin bu babındaki bir rivayetine göre Enes b. Mâlik, Resûlullah'ın bu yüzüğünün yazısının üç satır olduğunu bildiriyor ve, Muhammed, resul, Allah elfâz-ı şeriflerinin birer satır teşkil ettiklerini haber veriyor.[521]

Buhârî'nin yine Enes b. Mâlik'ten diğer bir rivayetine göre Resûlullah'ın bu hâtemi hayatında parmağında bulunmuştur. Sonra Ebû Bekir, Ömer, Osman hilâfetleri zamanlarında, bu mübarek hâtemi sırasıyla parmaklarına takmışlardır. Hazret-i Osman, Eris Kuyusu'nun başında otururken bu yüzüğü dalgın bir halde parmağından çıkarıp, takmak suretiyle oynarken kuyuya düşürmüştür. Enes b. Mâlik der ki kuyunun suyunu çekerek yüzüğü üç gün aradıksa da bir türlü bulamadık.[522] Yine Buhârî'nin diğer bir rivayet tarikinde, Halife Osman tarafından aynı yazı yazılı gümüş bir hâtem yaptırılmıştır.

Resûl-i Ekrem'in bu mübarek yüzüğünü küçük parmağına taktığı muhakkaktır. Ancak sağ elinin mi, yoksa sol elinin parmağına mı taktığı hakkındaki rivayetler muhteliftir. Şârih Aynî bu sağ, sol el rivayetlerini *Umdetü'l-kārî*'de birer birer nakletmiştir. İmam Şâfiî sağ el, Mâlik sol el hakkındaki rivayetleri tercih etmişlerdir. Hanefî mezhebine ait ârâ ve ictihadlar ise muhteliftir. Begavî'nin beyanına göre Resûl-i Ekrem ilk defa sağ eline sonra sol eline takmıştır. Muhakkak olan bir cihet daha vardır ki Resûl-i Ekrem bu hâteminin yazılı kaşını mübarek avucunun içine alırdı.[523]

Müellif Buhârî'nin yine bu babında müteaddit tarik ile rivayetine göre Resûl-i Ekrem bu hâtemini ilk önce altından yaptırmıştı. Bu altın yüzüğü ancak bir gün takmışlardı. Çünkü Resûlullah'ın elinde altın yüzük gören her sahâbî kuyumculara koşarak hemen bir altın yüzük yaptırıp parmağına taktığını görünce, ferdâsı günü irat ettiği bir hutbesinde, "*Ben böyle altın bir yüzük yaptırmıştım. Fakat kullanmayı muvâfık bulmuyorum*"[524] diye çıkarmış, bunun üzerine ashap da çıkarmışlardır. Sonra Resûl-i Ekrem gümüş yüzüğü yaptırmıştır. Bu cihetle erkekler için altın yüzük haram olmuştur. Resûl-i Ekrem'in altın yüzükten sarfınazar etmesinin ve bu suretle erkeklere haram olmasının sebebine gelince, Asr-ı saâdet'te altın madeni Medine'de çok azdı. Bu da Mısır tarikiyle Şarkî Roma İmparatorluğu'ndan geliyordu. Piyasada tedavül etmekte olan bu az miktardaki altın gitgide halkın parmağına geçerek, iktisadî hayat üzerinde ciddi tesir yapması muhakkaktı. Bu darlık İslâm fütuhatının genişlemesi zamanına kadar devam etmişti. Bu eserimizde 619 numaralı hadisin izahını okuyunuz!

Müellif Buhârî’nin en geniş bir ölçüde hadis rivayet ettiği bahislerden biri de hâtem konusudur. Bu babındaki rivayetleri yirmiden fazladır.

---

520 Hâtem kelimesinin müteaddit medlûlü hakkında, bu eserimizde 1143. hadisin izahını okuyunuz.

521 {B5878 Buhârî, Libâs, 55.}

522 {B5879 Buhârî, Libâs, 55.}

523 {B5865 Buhârî, Libâs, 45.}

524 {B5876 Buhârî, Libâs, 53.}

1954

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُخَنَّثِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالْمُتَرَجِّلَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَقَالَ أَخْرِجُوهُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ قَالَ فَأَخْرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُلَانًا وَأَخْرَجَ عُمَرُ فُلَانًا.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem erkeklerden kadınlaşanlara, kadınlardan da erkekleşenlere lânet etti (ilendi) ve, "Bu makūle kimseleri evinizden kovunuz" buyurdu. İbn Abbas der ki: "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem falanı çıkardı, Ömer de filânı çıkardı." {B5886 Buhârî, Libâs, 62.}

İZAHI

Hadisteki muhannesîn kelimesi muhannesin cemi' sîgasıdır; kadınlaşan erkekler demektir. Erkeğin kadınlaşması orta oyununda görüldüğü veçhile erkeğin sesini kadın sesi gibi incelterek söylemesi, kadın gibi kırıla, döküle yürümesi ve kadın gibi naz ve işve izhar etmesidir. Şârih Aynî lugat âlimlerinden bu mânaları naklettikten sonra zamanımızda muhannes, kendisine livâta olunan kişidir diyor. *Kāmus Tercümesi*'nde de böyle tercüme olunmuştur.[525]

Kadın erkekleşmesi de kadının sözünde, ef'âl ve harekâtında erkeklere benzemesidir. İslâm içtimaî âdâbına göre her iki insan nevinin fazileti, fıtrat-ı asliyyelerini muhafaza etmekte bulunduğundan hilâf-ı fıtrat ve tabiat hareket edenleri Resûl-i Ekrem tel'in etmiştir ve "*Bu makūle maskaralar evinize gelirse, onlara misafir hürmeti göstermeyerek kovup çıkarınız*" buyurmuştur. Tel'in, lânet olunan şahsın hayır ve saadetten uzaklığını dilemektir ki Türkçe'de ilenmek tabir olunur.

Şu kadar ki giyim hususunda her beldenin örf ve âdeti biribirinden farklı bulunduğundan erkek ve kadın giyimlerinin teşebbühünde hüküm, münhasıran her beldenin örfüdür, âdetidir. Şârih Kirmânî'nin beyanı veçhile, erkeğin kadına, kadının erkeğe –sözünde, harekâtında– benzeyişi bazan fıtrî olur. Bunlar da hadisteki levm ve tâzirden müstesnadırlar.

Resûl-i Ekrem'in hâne-i saâdetinden kovduğu maskaranın Enceşe adında Habeşî bir siyah köle olduğunu, hadis şârihleri bildiriyorlar. Hiyt adında bir muhannes maskarası Tâif'in fethi sırasında kovulmuştu. Bu eserimizde 1630 rakamıyla geçen Ümmü Seleme hadisine bakınız. Hazret-i Ömer'in kovduğu maskaranın adı bilinememiştir.

---

525 Âsım Molla'nın *Kāmus Tercümesi*'ndeki tarifi aynen şöyledir: "Muhannes, muennes vezninde mâruftur ki zen-haslet olan nâmert yâdigâra denir ki ıstılāh-ı zurafâda müzekker-i simâî tabir olunur. Puşt kahbe, lûtîlere belini büktürdüğü için muhannes denilmiştir. Türk lisanında kekez tabir ederler." Fakat dilimizde Farsça'dan alınan puşt tabiri daha meşhurdur.

1955

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ وَفِّرُوا اللِّحَى وَأَحْفُوا الشَّوَارِبَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Müşriklere (herhal ve hareketinizde) muhalefet ediniz (ve benzemeyiniz). Sakallarınızı bırakınız, bıyıklarınızı da iyice ve derince kesiniz!" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B5892 Buhârî, Libâs, 64.}

İZAHI

İbn Ömer'in kölesi ve bu hadisin râvisi Nâfi' der ki: İbn Ömer her ne zaman hac veya umre ederse başını tıraş ettirirken sakalını eliyle tutardı, bundan arta kalanını kestirirdi. مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ (el-Feth, 48/27) emrine ittibâ ederdi.

Bu babında Buhârî'nin rivayetine göre İbn Ömer, bıyıklarını kestirmekte de mübalağa ederek derince kestirirdi. Hatta derisinin beyazı görünürdü. Yine Buhârî'nin bu bahisteki rivayetine göre bıyıkları derince kırkmak, kadim beş sünnetten yani geçmiş peygamberlerin âdetlerinden biridir ki hadis metninde "fıtrat" tabiriyle ifade olunmuştur. Diğer dördü de hıtân, ud yerini, koltuk altını temizlemek, tırnaklarını kesmektir.[526]

Müslim'in Hazret-i Âişe'den rivayetinde bu fıtrat-ı kadîmenin on olduğu rivayet olunup sayıda şu beş fıtrat ve sünnet ziyade kılınmıştır: Misvak (diş temizliği), parmak mafsallarının temizliği, sakal bırakılması, istinşak (burun temizliği). Râvi Mus'ab birini unuttuğunu bildirmiştir.[527]

Ebû Dâvûd'un Ammâr b. Yâsir'den rivayetinde öbürü de, mazmaza (ağızda suyun çalkalanması) suretiyle on sünnet-i kadîme tamamlanmıştır.[528]

---

526 {B5891 Buhârî, Libâs, 64.}
527 {M604 Müslim, Tahâre, 56.}
528 {D54 Ebû Dâvûd, Tahâre, 29.}

1956

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى لَا يَصْبُغُونَ فَخَالِفُوهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Ashabım! Yahudiler, hıristiyanlar sakallarını boyamazlar, siz onlara muhalefet ediniz (kına ile boyayınız!)" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B5899 Buhârî, Libâs, 67.}

İZAHI

Tercümemizin sonundaki "boyayınız" emri, Müslim'in rivayetinde bulunduğundan kavis içinde gösterdik. İbtidâ-i İslâm'da Resûl-i Ekrem, hakkında hilâfına vahiy nâzil olmayan hususlarda yahudilerin ve hıristiyanların gönüllerini tatyîb için bu Ehl-i kitaba muvafakat edip,[529] yalnız putperest müşriklere muhalefet ederlerdi. Cenâb-ı Hak, İslâm dinini sair dinler üzerine âlî kılıp, böyle bir saygıya lüzum kalmayınca, Ehl-i kitabın âdetlerine de muhalefet etmişlerdir. Şu kadar ki Ehl-i kitaba muhalefet ediniz! Emri müşriklere muhalefet gibi vücûbî bir emir değildir, ibâhaya mahmûldür, boyamak mubahtır demektir. Bu cihetle Resûl-i Ekrem'in kendi sakalını boyadığı –en sahih rivayete göre– vâki değildir. Maamafih Resûl-i Ekrem'in boyamaya ihtiyacı da yoktu. Çünkü sakalının beyaz telleri yirmiye bâliğ olmamıştı.[530] Ebû Bekir'in, Ömer'in boyadığı rivayet olunuyor.[531]

---

529 Bu eserimizde 1455 rakamıyla tercüme ettiğimiz İbn Abbas hadisine ve izahına bakınız!

530 {B5900 Buhârî, Libâs, 68.}

531 Ebû Hüreyre'nin bu meâlde bir hadisi de bu eserimizde 1412 numara ile tercüme edildi. Onun izahını da okuyunuz!

1957

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ كَانَ شَعَرُ النَّبِيِّ ﷺ رَجِلًا لَيْسَ بِالسَّبِطِ وَلَا الْجَعْدِ بَيْنَ أُذُنَيْهِ وَعَاتِقِهِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhın (Resûlullah'ı vasfederken) şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin (mübarek) saçı ne kısa ve kıvırcık, ne de iki kulağı arasına ve boynuna sarkık, uzun olmayıp ikisinin arası mûtedil idi. {B5905 Buhârî, Libâs, 68.}

1958

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ ضَخْمَ الْيَدَيْنِ وَالْقَدَمَيْنِ لَمْ أَرَ قَبْلَهُ وَلاَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وَكَانَ بَسِطَ الْكَفَّيْنِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes radıyallahu anhtan şöyle vasfettiği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin iki eli, iki ayağı kalındı. Ben ne ondan önce, ne de sonra (güzellikte bir benzerini) görmedim. Resûlullah'ın iki avucu (hilkaten ve sureten) açıktı.[532] {B5907 Buhârî, Libâs, 68.}

---

532 Bu hadis ile bundan önceki hadisi izah eder mahiyette, bu eserimizde 1447-1451 numaralarla tercümeleri geçen evsâf-ı Nebî sallallahu aleyhi ve selleme dair hadisleri okuyunuz.

1959

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنِ الْقَزَعِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin çocuk başının bir kısım saçını tıraş edip bir kısmının bırakılmasını nehyettiğini işittim dediği rivayet olunmuştur. {B5920 Buhârî, Libâs, 72.}

İZAHI

Hadis metnindeki **kaza‘** lafzı –ki biz bunu "çocuk başının bir kısmını tıraş edip, bir kısmının saçını bırakması" diye tercüme ettik– izaha muhtaçtır. Kaza‘ fi'l-asıl cemi‘ sîgasıdır, gökyüzünde, şuraya buraya dağınık bir halde bulunan bulut parçalarına denilmiştir. Bu asla göre çocuğun başının bazı yerlerini tıraş edip, bazı yerlerinin saçını bulut parçaları gibi dağınık bırakmaya denilmiştir ki dilimizde perçem bırakmak tabir olunur.

İcmâlen bildirdiğimiz bu mânayı müellif Buhârî bu hadisin râvilerinden Ubeydullah diliyle şöyle izah ve rivayet ediyor.[533] Ubeydullah der ki: Nâfi‘ oğlu üstadım Ömer'e, "Kaza‘ nedir?" diye sordum. "Çocuğun başı tıraş edilip de alnındaki ve alnının iki tarafındaki saçını tıraş etmeyip bırakmaktır!" dedi ve eliyle kendi nâsiyesine ve alnının iki tarafına işaret edip gösterdi. Ben, "Üstadım! Bu nehiy erkek ve kız çocukları hakkında müşterek ve müsavi midir?" diye sordum. Ömer, "Bana babam Nâfi‘ "sabî = çocuk" diye rivayet etti. Erkek veya kız ya da ikisi müşterek midir, bildirmedi" diye cevap verdi. Ben bu meseleyi tekrar sordum. Bu defa da şöyle izah etti: "Ey Ubeydullah! Erkek çocuğun nâsiyesi ve alnı ile alnının iki tarafındaki sudgunda (yani gözle kulak arasında) saç bırakmakta bir mahzur yoktur. Çünkü kaza‘ yalnız nâsiyede perçem bırakıp başın her tarafını tıraş etmektir."

Kaza'ın ve perçem bırakılmasının niçin yasak edildiğine gelince, o devirde perçem bırakmak yahudiler, müşrikler, fâsıklar arasında şâyi âdet olması ve genç çocuklar için vesîle-i töhmet bulunmasıdır. Bu cihetle Nevevî *Müslim Şerhi*'nde bunun kerahet olduğunda ulemânın icmâı vardır demiştir. Gazzâlî de *İhyâü ulûm*'unda temizlik kastıyla başın ya tamamen tıraş edilmesinde ya da tamamen saçın bırakılmasında mahzur olmadığını bildirmiştir. İbn Abdülber de tamamen tıraşın mubah olduğunda icmâ bulunduğunu iddia etmiştir.

---

533 Mevzumuz olan hadisi İbn Ömer'den kölesi Nâfi', Nâfi'den de oğlu Ömer, Ömer'den de Ubeydullah rivayet etmişlerdir. Hadisin bu senedini hatırımızda tutarak Buhârî'nin kaza' mefhumuna dair rivayet ettiği izahâtı mütalaa edelim.

1960

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أُطَيِّبُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِأَطْيَبِ مَا يَجِدُ حَتَّى أَجِدَ وَبِيصَ الطِّيبِ فِي رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi hoşlandığı en güzel koku ile kokulardım. Hatta çaldığım koku onun başında ve sakalında parlayıp şakıdığını görünceye kadar devam ederdim.[534] {B5923 Buhârî, Libâs, 74.}

---

534 Hazret-i Âişe "Resûl-i Ekrem'in baş saçını ve sakalını kokulardım" demekle erkekler için koku tuvaletinin yalnız buna münhasır olduğunu da ifade etmiş bulunuyor. Bu cihetle erkeklerin yüzlerini kokulayıp süslemeleri meşrû değildir. Kadınlara gelince onlar için –hilkat-i asliyyelerini tağyîr etmemek şartıyla– her türlü tezyin ve tecmîl meşrûdur, mubahtır.

1961

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لَا يَرُدُّ الطِّيبَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (kendisine hediye olunan) hoş kokuyu reddetmezdi dediği rivayet olunmuştur.[535] {B5929 Buhârî, Libâs, 80.}

---

535 Bu eserimizde 1131 numara ile tercümesi geçen Enes hadisinin izahına da bakınız.

1962

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ طَيَّبْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِيَدَيَّ بِذَرِيرَةٍ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ لِلْحِلِّ وَالْإِحْرَامِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Haccetü'l-Vedâ'da, ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi ihramdan çıktığında ve ihramlanmak murat ettiğinde tütyâ (denilen güzel koku) ile kokulardım. {B5930 Buhârî, Libâs, 81.}

1963

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الَّذِينَ يَصْنَعُونَ هٰذِهِ الصُّوَرَ يُعَذَّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُقَالُ لَهُمْ أَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Şu suretleri yapanlar yok mu? İşte onlar, kıyamet gününde, 'Haydi yaptığınız suretlere can veriniz' diye azap olunacaklardır." {B5951 Buhârî, Libâs, 89.}

İZAHI

“Haydi can veriniz!” emri, tacizî bir emirdir. Tasvir yapanların hayat hususundaki aczlerini belâgatla izhar ve beyandan ibarettir. Fukaha ve hadis âlimlerinin cumhuru İbn Ömer’in bu hadisi ile Hazret-i Âişe ve emsalinin rivayetlerine göre, zîhayat hayvanların tersîmi haram olduğuna hükmetmişler ve ancak zîhayat olmayan menâzır ve vesîle-i tâzim olmayan eşya üzerindeki resimlerin istimalinde beis görmemişlerdir. Resim istimaline ve tersîme dair rivayetleri bu eserimizde 980 numara ile tercüme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadisinin izahında topladık, oraya bakınız. Şimdi burada, bu meselenin tarihî seyrini ve nehyolunması sebebini hulâsa ederek deriz ki: İslâm dini tevhid akîdesi üzerine tesis edilmiş bulunduğundan, İslâm’ın ilk devirlerinde Resûl-i Ekrem şirkin kaynağı olan Mekke’de, ister tâzim ve ibadet, ister ihanet kastıyla olsun mutlak surette tersîmi ve resimli eşya istimalini mutlak surette nehyetmişti. Fakat Medine’ye hicret ettikten ve hususiyle Mekke’nin fethiyle asırdîde putlar yerlere serildikten sonra, ilk devirlerdeki ta‘zîrler hafiflemiştir. Sonra İslâm’da ise İslâm medeniyeti tasvire ibadet gibi hurâfâttan uzaklaşınca Selef âlimleri tâzim ifade etmeyen hayvan ve menâzır resimlerinin istimalini mubah addetmişlerdir. Gitgide şirk ile, taabbüdle alâkası kalmayan resim ve tersîm hususlarında resim ve tersîmin medenî bir zaruret ve ihtiyaç halini alması üzerine müteahhir devirlerdeki ulemâ daha geniş ictihadda bulunmuştur. Bütün bunlar 980 numaralı hadisin izahında tafsil edilmiş bulunduğundan mütalaa olunmasını tekrar tavsiye ederiz.

1964

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذَهَبَ يَخْلُقُ كَخَلْقِي فَلْيَخْلُقُوا حَبَّةً وَلْيَخْلُقُوا ذَرَّةً وَزَادَ فِي رِوَايَةٍ وَلْيَخْلُقُوا شَعِيرَةً.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan –Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Allah Teâlâ şöyle buyurdu dediğini işittim dediği– rivayet olunmuştur: Allah buyurmuştur ki: "Benim yarattığım gibi yaratmaya savaşan kişiden daha zalim kim vardır? Haydi, onlar (lezzeti ve gıda hassası yerinde) bir habbe yaratsınlar ve böyle bir zerre vücuda getirsinler! (Ne gezer)!" Bu hadisin bir rivayet tarikinde de, "Haydi bir arpa tanesi yaratsınlar!" cümlesi ziyade edilmiştir. {B5953 Buhârî, Libâs, 90.}

İZAHI

Buhârî metninde bu hadisin sureti sevk ve rivayetine dair şu küçük tarihî hâtıra da vardır: Ebû Hüreyre'den bu hadisi rivayet eden, Ebû Zür'a der ki: Bir kere ben, Ebû Hüreyre ile beraber Medine'de bir eve girmiştim. Ebû Hüreyre bu evin üst katında bir ressamın resim ve suret yaptığını gördü. Bunun üzerine Ebû Hüreyre Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim diyerek bu hadisi rivayet etti.

Râvi Ebû Zür'a'nın Ebû Hüreyre ile girdiklerini bildirdiği ev, Müslim'in rivayetine göre Mervân'a yahut Emevîler'den Saîd b. Âs'a aitti.[536] Bunların ikisi de birbirinin arkası sıra Muâviye tarafından Medine valisi tayin olunmuşlardı. Binaenaleyh hadiste zikrolunan ev, vali konağı demek olur.

536 {M5543 Müslim, Libâs, 101.}

KİTÂBÜ'L-EDEB

كِتَابُ الْأَدَبِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu bab edebi, edebin envâını bildiren hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Edeb lafzı **edb** kelimesinden isimdir. Edb, "insanı ziyafete davet etmek" mânasınadır. "Davet olunan ziyafet yemeği"ne **me'debe** denir. Bu itibarla edep, insanlar kendisine davet olunan bilumum hayır, fazilet ve mekârim-i ahlâk demek olur. Yine bu itibarla öğretmenler birer **müeddip**, öğrenciler de **müeddep**tirler. Ebû Zeyd, "Edep, insanı fazilet şâhikalarına yükselten perhizkârlığın adıdır" diye tarif etmiş, Seyyid Şerîf el-Cürcânî de *et-Ta'rîfât*'ında, "Kendisiyle fenalıklardan kurtulan şeyi bilmektir" demiş. "Mekârim-i ahlâk ile ahlâklanmak, büyüklere hürmet, küçüklere merhamet" diye tarif edenler de vardır. Cevherî edebi, "edebü'n-nefs" ve "edebü'd-ders" diye ikiye ayırmıştır ki birincisi fıtrî, ikincisi iktisâbîdir. Edebü'l-bahs denilen bir nevi edep de vardır ki bahis ve münazara kanunlarını muhtevi kıymetli bir ilimdir. Yakın zamanlara kadar tedrîs olunagelmişti. Matbuat müntesipleri için çok lüzumludur. Edebü'l-kādî adlı ve tevzî-i adalete hizmet eden bir ilim daha vardır. *Kāmus* mütercimi Âsım Molla'nın zarif bir üslûp ile yazdığı şu tarifini de bildirerek bu mukaddimemize son vereceğiz. "Edep, zarafet ve usluluk ki nâsla kavlen ve fiilen lutf-ı muamele ve hüsn-i münâvele eylemekten ibarettir."

1965

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَنْ أَحَقُّ النَّاسِ بِحُسْنِ صَحَابَتِي قَالَ أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ قَالَ ثُمَّ أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ قَالَ ثُمَّ أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ قَالَ ثُمَّ أَبُوكَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhın şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir kişi geldi ve, "Yâ Resûlellah! Benim güzel hizmet ve ülfet etmeme nâs içinde en ziyade lâyık ve müstehak olan kimdir?" diye sordu. Resûl-i Ekrem, "Anandır" diye cevap verdi. "Sonra kimdir?" dedi. Resûl-i Ekrem, "Sonra anandır" buyurdu. "Sonra kimdir?" dedi. Resûl-i Ekrem, "Sonra anandır" buyurdu. "Sonra kimdir?" deyince (dördüncüde), "Sonra babandır" diye cevap verdi. {B5971 Buhârî, Edeb, 2.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî anaya, babaya in'âm ve ihsan başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu unvanında Buhârî وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا "*Biz insana anası, babası hakkında güzellik vasiyet ettik*" (el-Ankebût, 29/8) kavl-i şerifini zikretmiştir. Bu âyet-i kerîme Kur'ân-ı Mübîn'in üç sûresinde bu lafızla zikrolunmuştur ki: Ankebût, Ahkāf ve Lokmân sûreleridir. Ankebût sûresi 8. âyetinin tamamı şöyledir: وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا "*Ve biz insana anası, babası hakkında güzellik tavsiye ettik. Bununla beraber ey insan, sana hiç ilim ve rızan bulunmayan bir şeyi bana şirk koşman için seninle uğraşırlarsa şu halde onlara itaat etme!*" Buhârî'nin unvanında matlup olan bu Ankebût sûresi âyetidir. Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan rivayete göre Hazret-i Sa'd, "Bu âyet hassaten benim hakkımda nâzil oldu" diyerek sebebini şöyle bildirmiştir: "Ben anama hürmet ve itaat eder bir evlâttım. Ben müslüman olunca anam bana, 'Yâ Sa'd! İşlediğin bu ne iştir? Ya sen bu yeni dinini bırakırsın ya da ben yemem, içmem ve nihayet ölürüm. Sen de benim yüzümden, 'ey anasının kātili!' diye ayıplanırsın' dedi. Ben de, 'Ey ana! Böyle yapma, iyi bil ki ben bu dini bırakmam!' dedim ve iki gün, iki gece intizar ettim. Kadın ne yedi, ne içti. Bunun üzerine, 'Vallahi ana iyi bil ki senin yüz canın olsa da bunlar birer birer çıksa, ben bu dinimi yine bırakmam. Artık sen ister ye, ister yeme!' dedim. Anam bu azmimi görünce yemek yedi, bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerîme nâzil oldu."

Her üç sûredeki âyet-i kerîmenin muktezâsı anaya, babaya kâfir olsalar bile mutlak surette ihsan ve itaattir. Yalnız şirkte değil, bu hususta isyan vâcip olur.

Hadiste anaya ihsanın üç kere tekrar olunması, şârih İbn Battal'ın dediği veçhile ananın evlât üzerinde babanın üç misli birr ü ihsan hakkı olduğunu ifade eder. Aile câmiası içinde ananın hakkı ilk planda bulunduğuna dair birçok ehâdîs-i şerife vardır. Şârih Aynî *Umdetü'l-kārî*'de bunları birer birer nakletmiştir.

1966

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو ﵄ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكَبَائِرِ أَنْ يَلْعَنَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَكَيْفَ يَلْعَنُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ قَالَ يَسُبُّ الرَّجُلُ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَسُبُّ أُمَّهُ فَيَسُبُّ أُمَّهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr radıyallahu anhümâdan rivayete göre şöyle demiştir: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Büyük günahların en büyüğünden biri, kişinin anasına, babasına lânet etmesidir" buyurmuştu. Mecliste bulunanlar tarafından, "Yâ Resûlellah! Kişi anasına, babasına nasıl söver?" diye soruldu. Resûl-i Ekrem, "O kimse birisinin babasına söver, o da (bilmukabele) onun babasına söver, yine o kişi birisinin anasına söver, o da (bilmukabele) onun anasına söver" buyurdu. {B5973 Buhârî, Edeb, 4.}

İZAHI

Bu suretle anasına, babasına sövülmeye sebep olduğundan, bizzat sövmek derecesinde büyük günahların en fâhişlerinden sayıldı.

Büyük günahlar olduğu gibi bunların en ağırları da vardır. Anaya, babaya evlâdın sebbetmesi bu en ağır fezâhat cümlesinden sayıldığına göre bu fezâhatın benzerleri de olduğu anlaşılıyor ki müteaddit hadislerde şunlar bildiriliyor: Allah Teâlâ'ya şerik koşmak, anaya ve babaya âsi olmak, yalan yere şehâdet etmek, yalan yere yemin etmek, haksız yere adam öldürmek, düşmanla harbedilirken harp safından kaçmak, namuslu bir kadına fuhuş isnat etmek, sihirbazlık, faiz parası, yetim malı yemek, Resûl-i Ekrem'in söylemediği bir sözü söyledi demek. Bunlar büyük günahların en büyükleridir. Sade büyük günah olarak tâdat olunan günahların sayısını da Zeynüddin el-Irâkī, "Merfû ve mevkuf hadislerde görüldüğüne göre kırka bâliğ olur" demiştir.

1967

•.•.•

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ.

TERCÜMESİ

Cübeyr b. Mut'im radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "(Sebepsiz) akraba ziyaretini kesen (ve bunu helâl sayan) kimse cennete giremez" buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur. {B5984 Buhârî, Edeb, 11.}

1968

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِنَّ الرَّحِمَ شَجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَقَالَ اللّٰهُ مَنْ وَصَلَكِ وَصَلْتُهُ وَمَنْ قَطَعَكِ قَطَعْتُهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: "Rahim (adı ki karın yakınlığı, hısımlıktır), rahmân (ismin)den alınmıştır. (Bu rahim karâbeti) sık ağaçların birbirine sarılmış kökleri gibidir. Allah Teâlâ buyurdu ki: "Ey rahim karâbeti! Her kim, sana bağlı bulunur (sıla-i rahim ederse) ben de ona rahmetimi erdiririm, kim ki sana münasebetini keserse, ben de ona rahmetimi keserim." {B5988 Buhârî, Edeb, 13.}

1969

•.•.•

عَنْ عَمْرِو بْنِ العَاصِ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ جِهَارًا غَيْرَ سِرٍّ يَقُولُ إِنَّ آلَ أَبِي فُلَانٍ لَيْسُوا بِأَوْلِيَائِي إِنَّمَا وَلِيِّيَ اللهُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنْ لَهُمْ رَحِمٌ أَبُلُّهَا بِبَلَالِهَا.

TERCÜMESİ

Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden gizli değil, açık olarak şöyle buyurduğunu işittim: Ebû Tâlib'in, babamın akrabası, benim velilerim değillerdir. Benim velim Allah'tır ve sâlih müminlerdir. Şu kadar ki babamın ve Ebû Tâlib'in rahim ve karâbet hakları vardır. O karâbet sebebiyle onlara bağlı bulunur (ziyaret eder)im.[537] {B5990 Buhârî, Edeb, 14.}

---

537 {Hadisin metninde geçen "ebî fulan" ifadesi, mütercim tarafından "Ebû Tâlib" olarak tasrih edilmiştir.}

1970

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِئِ وَلٰكِنِ الْوَاصِلُ الَّذِي إِذَا قَطَعَتْ رَحِمُهُ وَصَلَهَا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Misliyle bilmukabele birr ü ihsan eden kişi, akrabaya hakiki sıla-i rahim etmiş değildir. Lâkin hakiki sılacı, kendisinden akrabalık sıla ve ihsanı kesildiği halde sıla ve ihsanda bulunan kimsedir. {B5991 Buhârî, Edeb, 15.}

1971

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ أَتُقَبِّلُونَ الصِّبْيَانَ فَمَا نُقَبِّلُهُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَوَ أَمْلِكُ لَكَ أَنْ نَزَعَ اللهُ مِنْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bedevî bir Arap gelip, “Yâ Resûlellah! Siz çocuklarınızı öper (sever) misiniz? Biz çocuklarımızı öpüp okşamayız” demişti. Resûl-i Ekrem, “(Ey oğul!) Allah senin gönlünden merhamet ve şefkati çekip çıkarmıştır, ben ne yapabilirim” diye cevap verdi. {B5998 Buhârî, Edeb, 18.}

1972

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ قَالَ قَدِمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بِسَبْيٍ فَإِذَا امْرَأَةٌ مِنَ السَّبْيِ تَحْلُبُ ثَدْيَهَا تَسْقِي إِذَا وَجَدَتْ صَبِيًّا فِي السَّبْيِ أَخَذَتْهُ فَأَلْصَقَتْهُ بِبَطْنِهَا وَأَرْضَعَتْهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ أَتُرَوْنَ هٰذِهِ طَارِحَةً وَلَدَهَا فِي النَّارِ قُلْنَا لَا وَهِيَ تَقْدِرُ عَلَى أَنْ لَا تَطْرَحَهُ فَقَالَ اللّٰهُ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هٰذِهِ بِوَلَدِهَا.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzurlarına (Hevâzin kabilesinden) birtakım esirler gelmişti. Bunların içinde (emzikli) bir kadın vardı, (çocuğunu kaybetmişti). O, göğsüne biriken sütü sağıyor (çocuklara) veriyor, emziriyordu. Bu kadın esirler arasında çocuğu(nu) bulunca hemen alıp sinesine bastı ve (derin bir şefkatle) çocuğunu emzirmeye başladı. Bu yüksek şefkat levhasını görünce, Resûl-i Ekrem bize, “Şu kadının çocuğunu ateşe atacağını sanır mısınız?” dedi. Biz de, “Hayır, atmamaya muktedir oldukça atmaz” dedik. Resûl-i Ekrem, “İşte Allah Teâlâ kullarına, bu kadının çocuğuna şefkatinden daha merhametlidir” buyurdu. {B5999 Buhârî, Edeb, 18.}

1973

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ جَعَلَ اللّٰهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ جُزْءًا وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا فَمِنْ ذٰلِكَ الْجُزْءِ تَتَرَاحَمُ الْخَلْقُ حَتَّى تَرْفَعَ الْفَرَسُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ أَنْ تُصِيبَهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: "Allah Teâlâ rahmetini yüz parça yaptı da, doksan dokuz parçasını kendi yanında tuttu, bir parçasını yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça rahmet sebebiyle bütün mahlûklar birbirlerine acırlar (sevişirler). Hatta kısrak (yavrusunu emzirirken) dokunur korkusuyla bir ayağının tırnağını yukarı kaldırır." {B6000 Buhârî, Edeb, 19.}

İZAHI

Allah Teâlâ'nın rahmeti bînihaye olduğu düşüncesiyle, onun adetle tahdidi garip görülebilir. Bu garâbeti kaldırmak için deriz ki: Rahmet, hayır ve saadet îsâline taalluk eden bir kudretten ibarettir. Kudret ise tecezzî ve taaddüdü kabul etmeyen bir sıfattır. Ancak bu bir sıfatın bînihâyeliği, eşyaya taalluku ve eşyada tezahür ve taayyünü itibariyledir. Bu taalluk ve taayyünün de yüz adedine hasrı ve tahsisi şu hakikati kolayca anlatmak içindir ki yeryüzünde bizim yanımızda olan rahmet-i ilâhiyye kendi hazîne-i kerem ve inayetinde bulunan pâyansız rahmeti yanında bir zerreden ibarettir.

1974

•.•.•

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ ﵄ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَأْخُذُنِي فَيُقْعِدُنِي عَلَى فَخِذِهِ وَيُقْعِدُ الْحَسَنَ عَلَى فَخِذِهِ الْأُخْرَى ثُمَّ يَضُمُّهُمَا ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ ارْحَمْهُمَا فَإِنِّي أَرْحَمُهُمَا.

TERCÜMESİ

Üsâme b. Zeyd radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem beni alır dizine oturturdu, Hasan'ı da öbür dizine oturturdu, sonra bizi sînesine basarak, "Allahım! Bunlara rahmet ve saadet ihsan buyur. Çünkü ben bunların hayır ve saadetlerini diliyorum" buyurdu. {B6003 Buhârî, Edeb, 22.}

1975

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةٍ وَقُمْنَا مَعَهُ فَقَالَ أَعْرَابِيٌّ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ اللّٰهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّدًا وَلَا تَرْحَمْ مَعَنَا أَحَدًا فَلَمَّا سَلَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْأَعْرَابِيِّ لَقَدْ حَجَّرْتَ وَاسِعًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaza durmuştu. Biz de onunla beraber durmuştuk. (Câhil) bedevî bir Arap namaz içinde, “Allahım! Bana ve Muhammed’e rahmetini ihsan et, bizden başka hiç kimseyeye rahmet etme!” diye dua etmişti. Resûl-i Ekrem selâm verince a‘râbîye, “Ey bedevî! Sen Allah’ın geniş rahmetini daralttın” buyurdu. {B6010 Buhârî, Edeb, 27.}

1976

•.•.•

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ ﵄ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى.

TERCÜMESİ

Nuʿmân b. Beşîr radıyallahu anhümâdan, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Bütün müminleri biribirlerine merhamette, muhabbette, lutuf ve âtıfet hususlarında sanki bir vücut misali görürsün. O vücudun bir uzvu hastalanınca, vücudun öbür âzaları birbirlerini hasta âzanın elemine - uykusuzlukla, hararetle iştirake çağırırlar (hasta uzvun elemini paylaşırlar)." {B6011 Buhârî, Edeb, 27.}

1977

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا مِنْ مُسْلِمٍ غَرَسَ غَرْسًا فَأَكَلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ أَوْ دَابَّةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةً.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "İslâm câmiasından bir müslüman bir ağaç diker de, onun mahsulünden bir insan, yahut bir hayvan yerse muhakkak o yenilen şey, ağaç sahibi için sadakadır." {B6012 Buhârî, Edeb, 27.}

1978

•.•.•

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْبَجَلِيِّ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ.

TERCÜMESİ

Cerîr b. Abdullah el-Becelî radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6013 Buhârî, Edeb, 27.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerif cevâmiu'l-kelim hadislerindendir. İki kelime ile en cemiyetli ve şümullü mâna ifade olunmuştur. Birçok hadis râvisi ve müellifi muhtasar ve mufassal metinlerle rivayet etmişlerdir. En muhtasarı Buhârî'nin bu metnidir. Müslim, "*Nâsa merhamet etmeyen kimseye, Allah merhamet etmez*"[538] meâlinde bir metinle rivayet etmiştir. Taberânî de, "*Yeryüzündeki insanlara merhamet etmeyen kimseye gökyüzündekiler merhamet etmez*"[539] meâlinde bir lafız ile rivayet etmiştir. En mufassal metin Ebû Dâvûd'un ve Tirmizî'nin Abdullah b. Ömer'den şu meâldeki rivayetleridir: *"Merhamet edenlere rahmân (olan Allah Teâlâ) rahmet eder. Ey müminler! Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki göktekiler de size merhamet etsin!"*[540]

---

538 {M6030 Müslim, Fezâil, 66.}

539 {MK2497 Taberânî, *el-Kebîr*, II, 355.}

540 {D4941 Ebû Dâvûd, Edeb, 58; T1924 Tirmizî, Birr, 16.}

1979

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhadan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Cibrîl hiç durmaz komşu hakkına hürmet olunmasını bana vasiyet ederdi. (Bu vasiyet bir derece tevâlî etmişti ki) hatta ben yakında (Allah'ın emriyle komşuyu) komşuya mirasçı kılacak sandım." {B6014 Buhârî, Edeb, 28.}

İZAHI

Komşu hakkına riayet hususunda şerefvârit olan bu vasiyet mübalağa derecesinde bir ciddiyeti haizdir. Komşu tabirinde de, müslim-kâfir, âbid-fâsık, dost-düşman, mukim-misafir, menfaatli-mazarratlı, yakın-uzak istisnasız bütün komşular dahildir. Komşu sınırını Hazret-i Ali'nin "ses işitilmek" suretiyle tahdit ettiği rivayet olunmuştur. Hazret-i Âişe her tarafından kırk evin hakk-ı civarı bulunduğunu bildirmiştir. Muhafazası meşrût olan komşuluk hakkına gelince, bu da komşularla güzel geçinmek, hayırhah olmak, zarardan sıyânet etmek, nasihat edip görüp-gözetmek gibi umumi tabirlerle hulâsa olunabilir.

1980

•.•.•

عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ قِيلَ وَمَنْ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Şüreyh radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere arka arkaya üç kere yemin ederek) "Vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz!" buyurdu. (Mecliste hazır bulunanlar tarafından), "Yâ Resûlellah! Bu iman etmiş olmayan kimdir?" diye soruldu. Resûl-i Ekrem, "Kim olacak, şu komşusu zulmünden, şerrinden emin olmayan kişi!" diye cevap verdi.[541] {B6016 Buhârî, Edeb, 29.}

---

541 Mümin olmaz cümlesiyle nefyolunan, imanın esası değil, imanın kemalidir, tam ve kâmil mümin olmaz demektir.

1981

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Allah'a ve âhiret gününe iman edip inanan kişi, komşusuna ezâ etmesin ve Allah'a, âhiret gününe iman eden her kişi misafirlerine ikram etsin ve Allah'a, âhiret gününe iman eden her kişi hayır söylesin yahut sussun (boşboğazlık etmesin). {B6018 Buhârî, Edeb, 31.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi Ebû Hüreyre'den rivayet ettikten sonra, Ebû Şüreyh'ten de rivayet etmiştir.[542] Ebû Şüreyh rivayetini tevsik için, "Resûl-i Ekrem bu hadisi tebliğ ederken, onun mübarek yüzünü iki gözlerim gördü, kulaklarım sesini işitti" diyor, sonra hadisi rivayet ediyor. Sonra İbn Şüreyh hadisini rivayet ederken de, "*Misafirlerine ikram etsin!*" cümlesinden sonra bu misafirliğin câize denilen gelip - gidici kısmında misafirin aile taamından hürmetli ve ikramlı ağırlanmasını ve câize denilen bu misafirliğin müddeti bir gün bir geceden ibaret olduğunu, üç güne kadar devam eden misafiret zamanında alelâde ağırlanmanın kâfi olacağını ve üç günden fazla misafirette yapılan ikram ve ihtiramın sadakadan ibaret olduğunu da kısaca rivayet ediyor.[543]

---

542 {B6019 Buhârî, Edeb, 31.}

543 فليكرم ضيفه جائزته قيل وما جائزته يا رسول الله فقال يوم وليلة، والضيافة ثلاثة أيام، فما كان وراء ذلك فهو صدقة عليه [رواه البخاري]

1982

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Her mâruf sadakadır" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6021 Buhârî, Edeb, 33.}

İZAHI

Mâruf şer'in takdir ve aklın tahsin ettiği örf ve âdettir. **Münker** de mukabilidir ki bu da şer'in ve akl-ı selîmin takbih ettiği hal ve hareket demektir. Kur'ân-ı Mübîn'de Allah Teâlâ'nın "*Mâruf ile emret, münkerden nehyet*"[544] hitaplarıyla Resûl-i Ekrem'e tebliğ ve irşad vazîfe-i âliyesinin iki mühim ana hattı tâlim buyurulmuş, İslâm ümmeti için de mâruf ile amel edip, münkerden sakınmak medâr-i istidlâl birer vecîbe olmuştur. Burada ihsan ve âtıfet mevzuunda rivayet olunan bu hadîs-i şerifteki mâruf halk arasında verilmesi âdet olup şer'in tayin ve aklın tahsin ettiği ikramlar, ihsanlar, iltifatlar, ziyafetler, içtimaî yardımlar tamamıyla sadakadır, sahibi için ecri, sevabı mûcip âlî sıfatlardır demek olur, bu itibarla bu hadîs-i şerif de en yüksek cevâmiu'l-kelim hadislerindendir.

Müellif Buhârî, Hazret-i Câbir'in bu hadisinden sonra Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin de şu meâlde bir hadisini rivayet ediyor. Ebû Mûsâ el-Eş'arî der ki: Resûl-i Ekrem, "*Her müslüman üzerine sadaka vermek vâciptir*" buyurmuştu. Mecliste bulunanlar:

— "Yâ Resûlellah! Ya sadaka edecek bir şey bulamazsa?" diye sormuşlardı. Resûl-i Ekrem:

— "*Çalışsın, elinin emeğiyle kazandığını hem kendisi harcasın, hem sadaka verin*" diye cevap verdi.

— "Çalışmaya gücü yetmezse?"

— "*Yardıma muhtaç olan mazluma yardım edip himaye etsin!*"

— "Böyle bir yardım etmeye de gücü yetmezse?"

— "*Hayır ile mâruf ile emretsin, müslümanlara hayırhah olsun!*"

— "Bunu yapmaya kudreti yoksa!"

— "*Şerden ve musibetten kendisini korusun. Bu da onun için bir sadakadır*" buyurdu.[545]

Bu eserimizde bu hadisin 713 numara ile bir rivayet tariki de tercüme edildi. Onun mufassal izahı mütalaa olunsun.

---

544 {el-Lokmân, 31/17; el-A'râf, 7/157; Âl-i İmrân, 3/104.}

545 {B6022 Buhârî, Edeb, 33.}

1983

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ لِيَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bana, "Muhakkak ki Allah, her hususta rıfk ile, yumuşaklıkla muamele edilmesini sever" buyurdu dediği rivayet olunmuştur. {B6024 Buhârî, Edeb, 35.}

İZAHI

Hadisin *Sahîh-i Buhârî*'deki metni daha mufassaldır ve hadisin sebeb-i vürûdu da rivayet olunmuştur ki şöyledir: Hazret-i Âişe der ki: Bir kere Resûlullah'ın huzuruna beş on kişilik bir yahudi heyeti gelmişti. Bu küstah milletin heyeti huzura girince, selâm vermiş olmak için –ölüm üzerinize demek olan– (es-sâmü aleyküm) demişti.[546] Bu hain sözü ben anlayarak, "Sam ve Allah'ın gazabı, lâneti sizin üzerinize olsun!" diyerek herifleri karşıladım. Bunun üzerine Resûlullah, "*Yâ Âişe, ağır ol! Allah her hususta rıfk ile, mülâyemetle hareket etmeyi sever*" buyurdu. Ben, "Yâ Resûlellah! Dediklerini işitmediniz mi?" dedim. Resûlullah, "*Ben de 've aleyküm'* (sizin üzerinize) *dedim. Sen de benim dediğimi işitmedin mi? Ben onlara reddettim. Benim onlar hakkında duam kabul olunur. Fakat onların benim hakkımdaki dilekleri kabul olunmaz*" buyurdu.[547]

---

546 Şârih Hattâbî sam lafzının yahudiler arasında "ölüm" mânasına olduğunu bildiriyor.

547 Tercümemizin sonunda kavis içindeki ilâveyi uzunca hadisin yine bu bahsimizde müellif Buhârî'nin naklettiği üçüncü bir rivayet tarikinden alarak gösterdik.

1984

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا ثُمَّ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ قَالَ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ جَالِسًا إِذْ جَاءَ رَجُلٌ يَسْأَلُ أَوْ طَالِبُ حَاجَةٍ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ اشْفَعُوا فَلْتُؤْجَرُوا وَلْيَقْضِ اللّٰهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَا شَاءَ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (bir hutbesinde, "(İslâm câmiasında) müminin mümine bağlılığı, taşları birbirine kenetli (yalçın) duvar gibi (metin)dir" buyurdu. Sonra Resûl-i Ekrem (iki elinin) parmaklarını biribirine geçirdi.[548] Râvi Ebû Mûsâ der ki: Resûl-i Ekrem (mescidde) otururdu. Kendisine bir kimse gelip bir şey istediğinde, yahut bir hâcet dilediğinde oturduğu halde yüzü ile bize dönüp, "(Ashabım! Bu iş için) bana delâlet ediniz, me'cûr olursunuz! Maamafih Allah Teâlâ peygamberlerinin niyaz ve istirhamı üzerine dilediği şeyi muhakkak infaz eder" buyurdu. {B6026, B6027 Buhârî, Edeb, 36.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi müminlerin birbirlerine yardımlarının fazileti hakkında açtığı bir babında rivayet etmiştir. Ebû Mûsâ el-Eşʿarî hadisi iki kısmı ihtiva etmekte olup, tercümemizde (Ebû Mûsâ der ki) diye başlayan ikinci kısmını müellif Buhârî "Zekât" bahsinde de yine Ebû Mûsâ el-Eşʿarî'den rivayet etmişti.[549] Bu eserimizde 707 numara ile tercümesi geçen bu rivayetin izahına da bakınız!

---

548 Bu suretle Resûlullah müminler arasındaki içtimaî tesânüdü hâricî misal ile de gösteriyordu.

549 {B1432 Buhârî, Zekât, 21.}

1985

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ ﷺ سَبَّابًا وَلَا فَحَّاشًا وَلَا لَعَّانًا كَانَ يَقُولُ لِأَحَدِنَا عِنْدَ الْمَعْتِبَةِ مَا لَهُ تَرِبَ جَبِينُهُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem kimseye sövmez (ve nesebine ta'n etmez)di. Ne lüzumundan fazla söylerdi, ne de lânet ederdi. O, bizim birimize itâb edip darıldığında, "Ona ne oldu? A alnı toprak olasıca!" buyururdu. {B6031 Buhârî, Edeb, 38.}

İZAHI

Hadis metnindeki Resûl-i Ekrem'in, ترب جبينه "*cebîni toprak olası*" sözü hakikat olmayıp namaz kılıp secdede alına toz, toprak bulaşmasını temennidir. Nasıl ki Araplar kullandıkları (eli toprak olası, yüzü toprak olası) tabirleri de hakikate mahmul olayıp zillet ve hakaret temennisinden kinayedir. "Allah canını alsın" tabiri de böyle bir ta'bîr-i mecazîdir.

Cebin, alnın iki tarafındaki gözle kulağın arasıdır. Fakat hadisteki (teribe cebînühu) duası namaz temennisinden ibaret olduğundan secde âzasından olan alın ile tercüme ettik.

1986

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ ﵁ قَالَ مَا سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ شَيْءٍ قَطُّ فَقَالَ لاَ.

TERCÜMESİ

Câbir radıyallahu anhtan rivayete göre Câbir "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden bir şey istenilsin de o, 'lâ' (hayır) desin asla vâki değildir" demiştir. {B6034 Buhârî, Edeb, 39.}

1987

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ خَدَمْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَشْرَ سِنِينَ فَمَا قَالَ لِي أُفٍّ وَلَا لِمَ صَنَعْتَ وَلَا أَلَّا صَنَعْتَ.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve selleme on sene hizmet ettim. Bir kere bana (canı sıkılıp da) "öf" demedi, niçin böyle yaptın da demedi, böyle yapsaydın da demedi.[550] {B6038 Buhârî, Edeb, 39.}

---

550 Enes b. Mâlik radıyallahu anh Resûl-i Ekrem Medine'ye geldikten birkaç ay sonra hizmet-i seniyye şerefine nâil olduğuna göre, dokuz sene birkaç ay hizmet etmiş bulunuyordu. Bu hesapça bu kesirler bir sene itibar edilmiştir.

1988

••••

عَنْ أَبِي ذَرٍّ ﵁ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَا يَرْمِي رَجُلٌ رَجُلًا بِالْفُسُوقِ وَلَا يَرْمِيهِ بِالْكُفْرِ إِلَّا ارْتَدَّتْ عَلَيْهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبُهُ كَذَٰلِكَ.

TERCÜMESİ

Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittiği rivayet olunmuştur: Hiçbir kişi başka bir kimseye fısk (sapıklık) isnadıyla (yâ fâsık, diye söz) atamaz, (atmaya hakkı yoktur) yine böyle küfür de isnat edemez. Şayet (atar da) attığı kimse atılan fıskın veya küfrün sahibi değilse, bu sıfatlar muhakkak atan kimseye döner, (dokunur ve fâsık veya kâfir olur). {B6045 Buhârî, Edeb, 44.}

İZAHI

Hadisteki fısk lafzı hak yoldan çıkmak mânasına, şer'î bir ıstılahtır. Kehf sûresinin 50. âyetinde فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ "*Şeytan rabbinin emrinden çıktı*" kavl-i şerifine göre emr-i Hak'tan hurûcun mâhiyeti umûmîdir, her veçhile sapkınlıktır. Fıskın mahiyeti böyle umumi olunca herhangi kötü bir sıfatı başkasına isnat edip de isnat olunan kimse onunla muttasıf olmayınca, o kötü sıfatın onu isnat edene rücûu, hadisin hükmü iktizâsıdır. Bu cihetle hadîs-i şerifin mazmunu umumi bir ahlâk kanunudur.

Eğer fısk ve küfür isnat olunan kişi hakikaten fâsık veya kâfir olursa, isnat eden kimse sözünde sâdık olduğundan, o mezmum sıfatın kendisine rücû etmemesi ve bu isnadından dolayı günahkâr ve ahlâken mesul olmaması icap eder. Şu kadar ki bu adem-i mesuliyet mutlak değildir. Meselâ nasihat gibi, terbiye gibi bir maksad-ı hayra, bir fazilete ait olmakla meşruttur ve böyle bir niyetle kişinin kusurunu yüzüne vurmak câizdir. Fakat kişiyi ayıplamak, ayıbıyla teşhir etmek, ezâ eylemek maksadıyla isnat ederse câiz değildir. Çünkü bu yolda hareket düşmanlıktır. Dosta düşen vazife, dostun kusurunu açmak, saçmak değil, öğüt vermek ve örtbas etmektir. Şâirin şu beyti bu ahlâk kaidesini ifade eder:

Dost ayıbım setreder Düşman beni âgâh eder.

1989

•.•.•

عَنْ ثَابِتِ بْنِ الضَّحَّاكِ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ مَنْ حَلَفَ عَلَى مِلَّةٍ غَيْرِ الْإِسْلَامِ فَهُوَ كَمَا قَالَ وَلَيْسَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَذْرٌ فِيمَا لَا يَمْلِكُ وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ فِي الدُّنْيَا عُذِّبَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ لَعَنَ مُؤْمِنًا فَهُوَ كَقَتْلِهِ وَمَنْ قَذَفَ مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ
فَهُوَ كَقَتْلِهِ.

TERCÜMESİ

Sâbit b. Dahhâk –ki şecere ashabından idi– radıyallahu anhtan rivayete göre, Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Her kim İslâm'dan başka bir millet adına ant içerse, o andığı millet gibidir. Âdemoğluna, mâlik olmadığı malı nezretmesi de doğru değildir. Her kim de dünyada bir vasıta ile kendisini öldürürse, kıyamet gününde intihar ettiği nesne ile azap olunur. Her kim de bir mümine lânet ederse, bu da onu öldürmek gibi (günah)tır. Her kim de bir mümine küfür isnat ederse, bu da onu öldürmek gibi (günah)tır. {B6047 Buhârî, Edeb, 44.}

İZAHI

Hadisteki şecere ile murat, Hudeybiye seferinde Kureyş'e karşı altında biat akdolunan mübarek ağaçtır. Bu tarihî biatta hazır bulunan bahtiyarlar "ashâb-ı şecere" diye anılırlar (bk. 1164. hadisin izahı).

Sâbit b. Dahhâk'in bu hadisi bir değil, birkaç hadisin muhassalasıdır.[551] Bu cihetle bu hadîs-i şerif beş hükmü ihtiva etmektedir: **1)** İslâm milletinden başkası adına ant, **2)** Mâlik olmadığı şeyi nezretmek: Meselâ şu işimi bitirirsem Küçüksu Köşkü miskinlere vakfolsun gibi ki fuzûlîdir, muteber değildir, **3)** İntihar, **4)** Mümine lânet, onu öldürmek gibi günah olmasıdır. Çünkü lânet müminin menâfi'-i uhreviyyesinin zevalini temennidir, öldürmekle müsavidir, günahtır. **5)** Mümine "yâ kâfir" diye küfür isnadıdır. Bu da kişinin dünya menfaatini ihlâl ettiği için onu öldürmek derecesinde günahtır.

---

551 Hadisteki yemin ile 3 numaralı intihar fıkrası bu eserimizde 667 rakamıyla ve Sâbit b. Dahhâk rivayetiyle geçti. Onu ve izahını okuyunuz, sonra 668 ve 669 numaralı hadislere ve izahlarına da bakınız.

1990

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ.

TERCÜMESİ

Huzeyfe radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, “Koğuculuk eden (müfsid) kişi cennete giremez” buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6056 Buhârî, Edeb, 50.}

İZAHI

Hadis metnindeki **kattât** kelimesi **nemmâm** demektir ve “koğuculuk etmek” mânasına olan **nemm** lafzından mübalağa sîgasıdır. **Nemîme** de isimdir, “koğuculuk”tur. Kattât ile nemmâm arasında Şârih Hattâbî ve Seyyid Şerîf şöyle bir fark bildiriyorlar. Nemmâm “insanlar arasında söz getirip götürerek birbirine düşüren kimse”dir. Kattât “görünmez gizli bir yerden söz dinleyen, sonra bu dinlediği sözü nakleden kimse”dir ki bunun fesad ve melâneti daha büyüktür. *Kāmus* mütercimi Âsım Molla kattâta Türkçe “dikici” derler diyor.

Müellif bu hadisin babının unvanında Nûn sûresinin 11. هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ âyetini naklediyor ki, “*Habîbim! O kâfirler şunu bunu ayıplarlar, koğuculukla gezerler*” meâlindedir ve zemmi muhtevidir.

1991

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁ أَنَّ رَجُلًا ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَأَثْنَى عَلَيْهِ رَجُلٌ خَيْرًا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ وَيْحَكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ يَقُولُهُ مِرَارًا إِنْ كَانَ أَحَدُكُمْ مَادِحًا لَا مَحَالَةَ فَلْيَقُلْ أَحْسِبُ كَذَا وَكَذَا إِنْ كَانَ يُرَى أَنَّهُ كَذَلِكَ وَحَسِيبُهُ اللهُ وَلَا يُزَكِّي عَلَى اللهِ أَحَدًا.

TERCÜMESİ

Ebû Bekre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda bir kimsenin adı anılmış da, orada bulunanlardan bir kişi adı geçen kişiyi hayır ile anmış (ve haddinden aşırı mübalağalı övmüştü). Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ona, “Vay sana yazıklar olsun! Sen dostunun boynunu kopardın” dedi ve (bu merhamet ifade eden) sözünü birkaç kere tekrarladı. (Sonra) “Eğer sizin biriniz muhakkak bir dostunu medih mevkiinde bulunursa, öyle sanırım ki ‘O, şöyle iyidir, böyle iyidir’ desin ve bu sözünü methettiği adamın methettiği sıfatlarla muttasıf olduğunu bilerek söylesin. (İç yüzünü ise) Allah (bilir ve ameline göre) muhasebe eder. Binaenaleyh sizin biriniz Allah’ı şahit tutarak hiçbir kimseyi tezkiye ve methetmesin” buyurdu. {B6061 Buhârî, Edeb, 54.}

İZAHI

Bu hadisi müellif Buhârî “Bir Adamı Lâyık Olmadığı Mehâsin ile Mübalağalı Bir Surette Övmenin Keraheti Beyanı”nda açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bundan önce de Ebû Mûsâ el-Eşʿarî’nin şu hadisini rivayet etmiştir. Ebû Mûsâ el-Eşʿarî der ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem birinin bir adamı övdüğünü ve överken uzatıp mübalağa ettiğini işitmişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, “*Adamcağızı öldürdünüz,* yahut *bu adamın arkasını yardınız!*”[552] buyurdu.

Şüphesiz ki övülecek bir meziyeti olmayan muhteris kimse, övülünce bu sahte alkışlar onu ucbe, kibir ve gurura sevkeder, onu öldürür, boynunu vurur, diğer beliğ bir rivayete göre kibrinden yağrısı yarılır. Bu cihetle ulemâ Resûl-i Ekrem'in "*Meddah, dalkavuk ve çığırtkanların yüzlerine toprak saçınız!*"[553] emrini[554] muhteris ikbal sahiplerinin maskara alkışçılarıyla te'vil etmişlerdir ki her devirde görülen bu dalkavuklar sahte terâneleriyle nice saf ve temiz millî varlıkları bile baştan çıkarmışlardır.

Fakat bu demek değildir ki fazilet sahipleri de meziyetleriyle övülmeyecektir. Çünkü Peygamberimiz efendimiz hayatı zamanında Hassan b. Sâbit, Kâ'b b. Züheyr ve Abdullah b. Revâha gibi en beliğ şairlerin şiirlerinde, hutbelerinde metholunmuştur. Resûl-i Ekrem bu âteşîn şairlerin ne yüzlerine toprak saçmış, ne de saçılmasını ferman buyurmuştur. Bu cihetle Asr-ı saâdet'ten zamanımıza kadar her dilde nice na't ve kaside yazılmıştır. Nasıl ki müellif Buhârî de bundan sonra müstakil bir bab açarak, bu babında, "Kişinin Dostunda Görüp Bildiği Meziyetleri Methüsenâ Etmesinin Câiz Olduğu" unvanını vermiş ve Resûl-i Ekrem'in de Ebû Bekir'i, Abdullah b. Selâm'ı methüsenâsını rivayet etmiştir. Milleti felâketten kurtaran, zaferden zafere koşturan ve ilmî, sınaî, terakkî âmili olan simalar da böyledir, bunları methüsenâ millî bir borçtur.

---

552 {B6060 Buhârî, Edeb, 54.}

553 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: احثوا التراب على وجوه المداحين

554 {D4804 Ebû Dâvûd, Edeb, 9.}

1992

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Ashabım! Biribirinize buğz (düşmanlık) etmeyiniz, biribirinize haset etmeyiniz,[555] biribirinizden (yüz çevirip arkalaşarak) ayrılmayınız. Ey Allah'ın kulları! Biribirinizle kardeş olunuz. (Kardeş sevgisi gösteriniz). Bir müslümanın din kardeşini üç günden fazla bırakması (küs durması) helâl değildir." {B6065 Buhârî, Edeb, 57.}

---

555 Haset, bir kimsenin nimetinin ve ikbal mevkiinin zevalini ve kendisine geçmesini temenniden ibarettir (*et-Ta'rîfât*).

1993

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَحَسَّسُوا وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَنَاجَشُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللّٰهِ إِخْوَانًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Ashabım! Zandan (sebepsiz ithamdan) çekininiz! Çünkü sanıkla itham sözlerin yalanı çok olanıdır. Biribirinizin eksikliğini görmeye ve işitmeye çalışmayınız, hususi ve mahrem hayatınızı da araştırmayınız! Bir de almayacağınız bir malı alıcıyı zarara sokmak için arttırmayınız,[556] biribirinize haset de etmeyiniz! Buğz (düşmanlık) da etmeyiniz! Biribirinize arkanızı çevirip küsmeyiniz de! Ey Allah'ın kulları! Biribirinize kardeş (mesabesinde) olunuz (Biribirinizi seviniz)." {B6066 Buhârî, Edeb, 58.}

---

556 Bu eserimizdeki 994 numaralı hadise ve izahına bakınız.

1994

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَا أَظُنُّ فُلَانًا وَفُلَانًا يَعْرِفَانِ دِينَنَا مِنْ دِينِنَا شَيْئًا وَفِي رِوَايَةٍ يَعْرِفَانِ دِينَنَا الَّذِي نَحْنُ عَلَيْه.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Sanmam ki falan ve filân dinimizden bir şey bilirler." (Bu hadisin) diğer bir rivayet (tarikin)de de, "Sanmam ki falan ve filân bizim üzerinde bulunduğumuz şu (İslâm) dinimizi bilir olsunlar" vârit olmuştur. {B6067 Buhârî, Edeb, 59.}

İZAHI

Resûl-i Ekrem'in İslâm dininden bir şey bilmediklerini bildirdiği iki kişinin münafıklardan olduğunu müellif Buhârî bu hadisin sonunda Leys b. Sa'd'dan naklederek bildiriyor. Resûl-i Ekrem'e münafıklar vahiy ile bildirildiği için hadisteki "zan" tabiri ilm-i yakīnî ile tefsir olunmuştur. Münafıkların her türlü hal ve hareketleri Tevbe sûresinde bildirilmiştir. Bu cihetle İbn Abbas, "Biz bu sûreye Nâdıha derdik, bütün münafıkları pek iyi tanırdık. Fakat Allah Teâlâ münafıkların katlini emretmemişti" demiştir. Hazret-i Âişe'nin bu hadisini Buhârî iki sened ve iki metin ile bu babında rivayet etmiştir.[557] Zebîdî merhum ihtisar ederek ikisini birleştirmiştir.

---

557 {Diğer rivayet için bkz. B6068 Buhârî, Edeb, 59.}

1995

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ كُلُّ أُمَّتِي مُعَافًى إِلَّا الْمُجَاهِرُونَ وَإِنَّ مِنَ الْمَجَانَةِ[558] أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلًا ثُمَّ يُصْبِحَ وَقَدْ سَتَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ فَيَقُولَ يَا فُلَانُ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللّٰهِ عَنْهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: "Ümmetimin hepsi (Allah tarafından) affolunmuşlardır. Yalnız açık günahkârlar değil, bu (günahkâr) delilerden öyleleri vardır ki: Kişi geceleyin bir günah işler, sonra: "Şöyle (bir gece hayatı) yaşadım!"der.[559] Halbuki o, Rabbi günahkâr (sabahleyin şuna buna), "Ey falan! Ben dün gece şöyle şöyle (bir gece hayatı) yaşadım" der. Halbuki o, Rabbi günah işini örtbas ederek gecelemişti. Fakat bu deli Allah'ın örttüğü perdeyi açarak sabahlıyor (fıskını gösteriyor)." {B6069 Buhârî, Edeb, 60.}

---

558 {*Buhârî* metninde bu kelime yerine "الْمُجَاهَرَةِ" kelimesi yer almaktadır.}

559 {Bazı karışıklıklar bulunan tercüme metni şu şekilde tashih edilebilir: "*Ümmetimin hepsi* (Allah tarafından) *affolunmuşlardır. Yalnız açık günahkârlar değil, bu (*günahkâr*) delilerden öyleleri vardır ki: kişi geceleyin bir günah işler, sonra, Rabbi onun günah işini örtbas ederek sabahlar. Halbuki o günahkâr* (sabahleyin) *şuna buna 'Ey falan! Ben dün gece şöyle şöyle* (bir gece hayatı) *yaşadım' der. Halbuki o, Rabbi günah işini örtbas ederek gecelemişti. Fakat bu deli Allah'ın örttüğü perdeyi açarak sabahlıyor* (fıskını gösteriyor)."}

1996

•.•.•

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هٰذَا وَيُعْرِضُ هٰذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ.

TERCÜMESİ

Ebû Eyyûb el-Ensârî (Hâlid b. Zeyd) radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Bir kişinin din kardeşini üç günden fazla küs bırakması helâl değildir. Bir halde küslük ki iki mümin biribirine kavuştukları zaman birisi yüzünü şu tarafa çevirir, öbürüsü öte tarafa çevirir. Halbuki iki müminin hayırlısı şu önce selâm vermeye başlayandır.” {B6077 Buhârî, Edeb, 62.}

İZAHI

Hadîs-i şerifte küslüğün ve dargınlığın müntehâ-yı müddeti üç gün olmak üzere tahdit olunmuştur. Bundan daha az bir zaman içinde ilk selâm veren müminin daha hayırlı ve faziletli olduğu da bildiriliyor. “Müslümanın müslümana küslüğü tülbent kuruyuncaya kadardır” atalar sözü barış müddetini daha kısa bir zaman için tahdit etmiştir. Sonra iki mümin arasındaki dargınlığın selâm vermek suretiyle zâil olacağı da, bu hadisten istifade olunan ahkâm cümlesindendir. Küslük hakkındaki bu hükümler beşeriyet icabı, iki mümin arasındaki alelâde dargınlığa münhasırdır. Âsi, fâsık ve zalim kimselerden yüz çevirmek ise hadiste bildirilen alelâde küslük mahiyetinde değildir. Onlardan ihtiraz ve içtinap Kitap ve Sünnet’in emrettiği bir vazifedir. Tebük Gazâsı’ndan her nasılsa tahallüf edip geri kalan Kâ‘b b. Mâlik ile arkadaşlarına Peygamber’in emriyle elli gün ne selâm verilmiş, ne de güler yüzle bakılmıştı. Sonra bu üç aziz sahâbî taraf-ı ilâhîden affolunarak ashâb-ı kirâm arasındaki eski şerefli mevkilerini almışlardı (bu eserimizde 1659 numaralı Kâ‘b b. Mâlik hadisine ve izahına bakınız).

1997

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللّٰهِ كَذَّابًا.

TERCÜMESİ

Abdullah (b. Mesʿûd) radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: (Sözünde, işinde) doğruluk insanı hayra irşad eder, hayırlı işler de cennete kılavuzluk eder. O kimse ki doğruluk şiârıdır. Nihayet (bu seciyesiyle) sıddık (vasfına müstehak) olur. Yalancılık da muhakkak insanı fücûra (şerre) sürükler, şer de cehenneme götürür. O kimse ki yalancılık onun şiârıdır. Nihayet bu (idmanlı) yalancı da Allah'ın divanında "kezzâb" defterine yazılır. {B6094 Buhârî, Edeb, 69.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisini يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ "*Ey iman eden kullar! Allah Teâlâ'nın ceza ve ukūbatından hazer ediniz de sâdık kullarla beraber bulununuz!*" (et-Tevbe, 9/119) âyet-i kerîmesini unvan ittihaz ederek açtığı bir babında rivayet etmiştir.

Hadis metninde karşılıklı zikrolunan "birr" ve "fücûr" kelimelerinden birr bütün hayırları ihtiva eden bir tabirdir. Fücûr da şerre, fesada meyil ve muhabbet mânasına olup her türlü şer ve fesadı ihtiva eder. Hadisteki ikinci iki mütekabil tabir de "sıddîk" ile "kezzâb" tabirleridir. Sıddîk mübalağa sîgasıdır, "çok doğrucu" demektir. الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ (en-Nisâ, 4/69) kavl-i şerifindeki "sıddîk" nübüvvet mertebesinden sonra âlî bir mertebedir.

1998

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَيْسَ أَحَدٌ أَوْ لَيْسَ شَيْءٌ أَصْبَرَ عَلَى أَذًى سَمِعَهُ مِنَ اللهِ إِنَّهُمْ لَيَدْعُونَ لَهُ وَلَدًا وَإِنَّهُ لَيُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ'dan çok sabırlı ve aleyhinde işittiği (bâtıl iddiaların verdiği) ezâya (daha halim) hiçbir fert yahut hiçbir şey yoktur.[560] (Bak) hıristiyanlar Allah'a oğul isnat ve iddia ediyorlar da Allah Teâlâ yine onları affediyor, türlü nimetlerle onları rızıklandırıyor." {B6099 Buhârî, Edeb, 71.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Nâsın Ezâ ve Cefasına Sabır ve Tahammülün Faziletine Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu babın unvanında da إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ "*Allah nâsın ezâsına sabredenlere akıl ermez, dil ile vasfolunmaz bir surette mükâfatlarını verir*" (ez-Zümer, 39/10) kavl-i şerifini zikretmiştir.

Sabır, nefsi arzusundan menetmektir. Bu cihetle oruca sabır denilmiştir. Çünkü oruçta da nefsi yemekten, içmekten, cinsî münasebetten hapsetmek vardır. Bu itibarla hadiste Allah Teâlâ'ya sabır ıtlakı hilim mânasına mecazi bir ıtlaktır. Hilim de ukūbata müstehak olan mücrimin cezasını derhal icra buyurmayıp başka bir zamana hapis ve tehirden ibarettir.

---

560 Rivayetteki bu tereddüt râvinin şekki ve şüphesi eseridir.

1999

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Çok güreş tutan baskın bir pehlivan çok kuvvetli değildir. Asıl kuvvetli kahraman gazap zamanında (ve intikam hırsıyla kanı kaynadığı sırada) nefsine mâlik (ve iradesine hâkim) olandır." {B6114 Buhârî, Edeb, 76.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi "Gazaptan Hazer Olunmasına Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu babın unvanında ve gazaptan ihtirazın ahlâkî bir fazilet olduğunu beyan maksadıyla şu iki âyet-i kerîmeyi zikretmiştir ki meâlleri şöyledir: **1)** "*Müminler o fazilet sahipleridir ki onlar* (şirk gibi) *günahın büyüklerinden,* (zina gibi) *açık fenalıklardan çekinirler ve her ne zaman gazaplanırlarsa onlar* (darıldıkları kimselerin) *kusurlarını örterler.*"[561] **2)** *Müminler o müttaki kimselerdir ki onlar hem sevinç, hem keder; hem darlık, hem varlık zamanlarında fukaraya ihsan ederler. Kızdıkları zaman da öfkelerini yutarlar, halkın da kusurlarını affederler, Allah da ihsan eden kullarını sever.*"[562]

---

561 [eş-Şûrâ, 42/37]وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ.

562 [Âl-i İmrân, 3/134]الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ.

2000

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ أَوْصِنِي قَالَ لَا تَغْضَبْ فَرَدَّدَ مِرَارًا قَالَ لَا تَغْضَبْ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme bir kişi, "Yâ Resûlellah! Bana nasihat buyur" temennisinde bulundu. Resûl-i Ekrem, "Gazaplanma (titizlenme sakın)" buyurdu. Bunun üzerine o kişi, Resûl-i Ekrem'e tekrar tekrar nasihat temennisinde bulundu (her defasında) Resûl-i Ekrem, "Gazaplanma!" buyurdu. {B6116 Buhârî, Edeb, 76.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerif de "Gazaptan Men ve Tahzire Dair" olan babın hadislerindendir. Resûl-i Ekrem'in bu adamın mükerrer temennilerine karşı yalnız "Gazaplanma!" diye ısrar ile cevap vermeleri bu adamın hal ve tavrında asabîlik görmesinden dolayıdır. Resûl-i Ekrem'in âdet-i seniyyeleri nasihat rica edenlere, onun hal ve tavrının ifade ettiği lüzum ve ihtiyaca göre vasiyet etmekti. Çok yakın bir ihtimal ki bu adam da titizdi, terketmesi tavsiye buyuruldu. Beyzâvî'nin şu ta'lîli de çok yerindedir. İnsana ârız olan bütün mefâsid, insanda şehvet ve gazap kuvvetlerinin eseridir. Vasiyet temenni eden kişi şüphesiz ki fenalıklardan tevakki çaresine irşad buyurulması niyazında bulunmuştu. Resûl-i Ekrem de bütün fenalıkların menşei olan gazabın bırakılmasını vasiyet buyurmuştur.

Bu babın üçüncü bir hadisi de asabîleşen ve intikam hırsıyla kanı kaynayan kimsenin أعوذ بالله من الشيطان الرجيم demesi, tavsiyesine dairdir.[563] Bu hadis, bu eserimizde 1356 numara ile tercüme olundu. İzahıyla beraber okuyunuz.

563 {B6115 Buhârî, Edeb, 76.}

2001

•.•.•

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ الْحَيَاءُ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ.

TERCÜMESİ

İmrân b. Husayn radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, “Hayâ ancak hayır getirir” buyurdu dediği rivayet olunmuştur. {B6117 Buhârî, Edeb, 77.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerif, “Hayânın Faziletine Dair” açılan babın hadislerindendir. **Hayâ**, halkın ayıplaması endişesinden ötürü insana ârız olan sıkılma halidir. Türkçe’si “utanmak”tır. Bu ruhî hal insanlarda fıtrîdir. Keşf-i avretten, sokak ortasında cinsî münasebetten utanmak bütün medenî insanlarda mevcut olan bir hâlet-i rûhiyyedir. Bu cihetle “Keşf-i avretten utanmayanlar fıtratı bozuk ve hayâdan mahrum veya bedevî kimselerdir” demek olur. Hayânın bir nevi de imanîdir. Bu da Allah korkusuyla günah işlerde bulunmaktan utanıp sıkılmaktır. Haram şeyleri işlemekten çekinmemek de imansızlığın eseri olur. Binaenaleyh gerek fıtrî ve ruhî bir halin eseri olarak insanlardan utanmak, gerek bir iman eseri olarak Allah’tan utanmak –ki her ikisi de hayâ lafzının medlûlüdür– hadiste bildirildiği veçhile insana hayır ve saadet getirir. Müslim’in *Sahîh*’inde İmrân b. Husayn’dan rivayetine göre Resûl-i Ekrem, الحياء خير كله “*Hayâ gerek fıtrî, gerek imanî olsun, ister Allah’tan korku, ister kuldan utanmak eseri ârız olsun hepsi hayırdır*”[564] buyurmuştur ki bunların hepsi insanı hayır ve saadete sevkeder demektir. Sünen sahiplerinin birçok ashaptan rivayet ettikleri الحياء من الإيمان hadisinde[565] hayâ imanın sebeplerinden olduğu bildirilmiştir.

Müellif Buhârî izahıyla meşgul bulunduğumuz "*Hayâ hayır getirir*" hadîs-i şerifini rivayet ettikten sonra şu mâlûmatı da veriyor: Tâbiî âlimlerinden Basralı Büşeyr b. Kâ'b râvi İmrân b. Husayn radıyallahu anhtan bu hadisi işitince, hikmet kitaplarında[566] "İnsandaki vakar ve sükûnet hayâdan neşet eder" diye yazılıdır demiş. Bunun üzerine İmrân, "Yâhu ben sana Peygamber'in hadisini bildiriyorum, sen de bana hikmet sahifenden bahsediyorsun!" diye karşılamıştır.

Şüphesiz ki İmrân'ın bu yolda mukabelesinde bir asabîlik vardır. Halbuki Büşeyr'in naklettiği vakar ve sükûnet hayra münâfî değildir ki İmrân radıyallahu anhın titizlenmesine vesile olsun. Vakar ve sükûnet de hayr-i mahzdır. Şu halde İmrân neye kızmıştır? Kendi rivayet ettiği "*Hayâ hayırdır*" hadisine إن منه سكينة ووقارا "Hayâdan bir kısmı sekînet ve vakardır" suretinde ek ve ziyade rivayet olunmasına kızmıştır. Ebû Katâde'den naklolunan bu ziyade rivayete göre hayânın bir kısmı sükûnet ve vakarı haiz değildir demek olur ki doğru değildir. Çünkü İmrân hadisinin esasına göre hayânın hepsi hayırdır.

Hayâ babında müellif Buhârî'nin bir rivayetine göre de Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir kimseye uğramıştı ki o, kardeşine "Sen sıkılırsın a" diye hayâsından ötürü tekdir ediyordu. Nihayet kardeşine sanki, "Seni döverim!" diyordu. Bu vaziyeti Resûl-i Ekrem görünce, "*Şu hayâlı kardeşini bırak! Hayâ imandandır*"[567] buyurdu.

Yine bu babında müellifin bir rivayetine göre Ebû Saîd el-Hudrî Resûl-i Ekrem'i tavsif ederken, "Resûlullah harîm-i ismetinde işiyle meşgul olan genç kızdan daha sıkılgandı!"[568] demiştir.

---

564 {M157 Müslim, Îmân, 61.}

565 {T2615 Tirmizî, Îmân, 6; N5036 Nesâî, Îmân, 27.}

566 Hikmet ilmi, mevcûdâtın vücud ve ta'ayyünlerindeki vaziyetlerine göre hakikatlerinden –beşer zekası erişebildiği kadar– bahseder.

567 {B6118 Buhârî, Edeb, 77.}

568 {B6119 Buhârî, Edeb, 77.}

2002

•.•.•

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﷺ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النُّبُوَّةِ الْأُولَى إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mesʻûd radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Geçmiş peygamberlerin sözünden (hiç eksiksiz) nâsın eriştiği haberlerden birisi de, 'Utanmazsan dilediğini işle!' (sözü)dür." {B6120 Buhârî, Edeb, 78.}

İZAHI

"*Utanmazsan dilediğini yap!*" sözünün aslı da, tercümesi de az sözle çok mâna ifade eden cevâmiu'l-kelîmden maʻdûd edebî bir vecizedir. Her ahlâkçı ve her içtimâiyatçı takdir eder ki bu vecize ile en yüksek bir ahlâk düsturu vazolunmuştur. Hem de hiçbir devirde neshe, tebdile uğramaksızın tarih boyunca uzanıp gelmiştir. Binaenaleyh bu ahlâkî düsturun ümmetler arası cihanşümul bir mevkii vardır.

Hayâsızlık ve utanmazlık efkâr-ı umûmiyyenin levmine, ayıplamasına müteveccihtir. Bu cihetle hadisin mânası, "Halkın ayıplamasından utanmaz ve sıkılmazsan dilediğini işle!" demek olur. "*Dilediğini işle*" cümlesi bir emirdir. Fakat şârih Hattâbî'nin beyanı veçhile emir sîgasının medlûllerinden tehdit ve tevbih mânasına mahmuldür. Bu cihetle, "Dilediğini işle cezasını görürsün!" demek olur. Nasıl ki [569] اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ kavl-i şerifinde de, "*Haydi ne dilerseniz işleyiniz, Allah cezasını verir!*" demektir.

---

569 {Fussılet, 41/40.}

2003

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيُخَالِطُنَا حَتَّى كَانَ يَقُولُ لِأَخٍ لِي صَغِيرٍ يَا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ النُّغَيْرُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem biz (çocuklar)ın arasına karışır (ve güler yüzle bize latife eder)di. Hatta (kuşu olan) küçük kardeşime, "Ey Ebû Umeyr! Nugayr (kuşcağızı) ne oldu der (latife eder)di." {B6129 Buhârî, Edeb, 81.}

İZAHI

Ebû Umeyr, "Umeyrcik babası" demektir ve küçük çocuğa latife olarak Resûlullah tarafından verilen künyedir. Üç-beş yaşındaki çocuğa babalık izâfesi bir latifedir. Çocuğun asıl adı Zeyd b. Sehl'dir. Râvi Enes ile ana bir kardeştir. Resûl-i Ekrem'in sağlığında ölmüştür. Nugayr, nugrün ism-i tasgīr sîgasıdır. Nugr, serçe kuşu kadar gagası kırmızı bir kuştur. Kastallânî, Medineliler'in bu kuşa bülbül dediklerini bildiriyor. Küçük Zeyd'in böyle bir kuşu ölmüş, Resûl-i Ekrem çocuğu gördükçe latife eder: "Ey Ebû Umeyr! Nugayr ne oldu?" dermiş. Şüphesiz ki Resûl-i Ekrem'in çocuklara güler yüzle mülâtafesi güzel huyunun, kerem ve tevazuunun yüksek eseridir.

Bu hadisi müellif aile içinde güler yüzlü olmanın fazileti hakkında açtığı bir babında rivayet etmiştir. Müellifin bu babdaki bir rivayeti de şudur: Hazret-i Âişe der ki: "Benim kızlardan birtakım ahbaplarım vardı. Onlarla kızlara ait oyun oynardık. Biz oyun oynarken Resûl-i Ekrem eve gelirse oyun arkadaşlarım saklanırlardı. Çok defa Resûl-i Ekrem bu kız arkadaşları benimle oynasınlar diye gönderirdi."[570]

---

570 {B6130 Buhârî, Edeb, 81.}

2004

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "(Âkıl ve reşid olan) mümin bir yılan deliğinden iki kere sokulmaz!" buyurmuştur. {B6133 Buhârî, Edeb, 83.}

İZAHI

Buhârî tercüme ettiğimiz Ebû Hüreyre'nin bu hadisini unvan yaparak açtığı bir babında Muâviye b. Ebû Süfyân'ın şu hakîmane sözünü zikretmiştir: لا حليم إلا ذو تجربة "Halim –ki muazzamât-ı umurda teennî ile hareket eden kimsedir– ancak tecrübe sahibi dûrendîş olandır." Arap dâhilerinden biri olmakla meşhur olan Muâviye siyasî hayatındaki bütün zaferlerini hilmi ve teennî ile hareketi sayesinde kazanmıştır. Siyasî hayatının en emin bir mesnedi de şu düsturu idi: "Halk bana pamuk ipliği ile bağlansın kâfidir. Ben o zayıf bağı kırmam, onlar benden çekindikçe ben onlara doğru teennî ederek yaklaşırım, o bağı koparmam!" demişti. Bu hazım, ihtiyat ve teennî ile hareket sayesindedir ki nübüvvet hânedanının elinden hilâfeti almış ve bir saltanat şekline çevirmiş, fakat mükemmel idare etmiştir.

2005

•.•.•

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً.

TERCÜMESİ

Übey b. Kâ'b radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Şiirden bir kısmı şüphesiz ki hikmettir (ibretâmiz bir levhadır)" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6145 Buhârî, Edeb, 90.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Şiir ve Recez İnşadından ve Bunlarla Tegannîden Câiz ve Mekruh Olanlara Dair" açtığı bir babında[571] rivayet etmiştir. **Şiir** lugat itibariyle "bir şeyi zekâ ve fetânetle iyice anlamak" mânasınadır ve ilimden ehastır. Istılahta kasıt ve irade ile bililtizam söylenen vezinli, kafiyeli sözdür. Şiirin kasıt ve irade ile söylenmesi meşrut olduğundan mevzûn ve mukaffâ vârit olan âyetlere, hadislere şiir denilmez.[572]

Recez de şiirden bir nevidir. Vezni altı kere "müstef'ilün"dür. Ediplerin çoğu recezi şiirden saydıkları halde İmam Halîl "Recez şiir değildir" demiştir.

Hüda da "deveyi nağme ve terâne ile ve bilhassa recez inşadıyla şevklendirerek yürütmek ve sürmek"tir. Araplar arasında gece yolculuğunda şiir inşadıyla deve yürütmek Mudar b. Nizâr zamanında tecrübe olunarak devam edegelmiştir. Bu mübarek mahlûkun en sevdiği şey şiir terânesini dinlemektir.

Bundan sonra müellif Buhârî şiir ve recez inşad eden şairlerin kötülerini ve iyilerini tarif eden Şuarâ sûresinin sonundaki dört âyeti zikretmiştir ki meâlleri şöyledir: "*Şairler ki bunların ardınca sapkınlar, azgınlar giderler. Görmez misin onlar* (söz sahasının) *her vadisinde dolaşırlar* (hissin, lezzet ve nefret cihetlerini gıcıklarlar) *ve yapmayacakları şeyleri* (yaparız diye yalan) *söylerler. Ancak iman eden* (şair)*ler ve hayır işleyenler ve Allah'ı çok zikredenler ve kendilerine* (müşrikler tarafından) *zulmedildikten sonra intikam alanlar başka! O zulmedenler hangi bir inkılâp vâkıasında yuvarlanacaklarını yakında anlayacaklar.*"[573]

Tefsir sahiplerinin beyanına göre, وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ âyeti nâzil olunca İslâm şairleri Abdullah b. Revâha, Kâ'b b. Mâlik, Hassân b. Sâbit Resûlullah'a gelmişler ve ağlayarak, "Yâ Resûlellah! Allah Teâlâ bu âyeti gönderdi. Allah bilir ki biz şairiz diye şikâyet etmişlerdi. Resûl-i Ekrem de, "*Âyetin alt tarafını* إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ *kavl-i şerifini okuyunuz!*"[574] buyurmuştur.

Bu âyetlerle izahıyla meşgul bulunduğumuz Übey b. Kâ'b hadisinin delâletleri veçhile şiirin hayra, fazilete teşvik ve tergīb eden menfaatlileri olduğu gibi, fuhşa, fezâhate hizmet eden zararlıları da vardır. Birinciler medih, ikinciler zemmedilmiştir. Resûl-i Ekrem şair Lebîd'in, إلا كل شيء ما خلا الله باطل "İyi bilmelidir ki Allah'tan başka her varlık sahtedir, kalptır" mısraını ihtiva eden şiirini "*doğru söz*"[575] diye tavsif buyurmuştur. Bu eserimizde 1542 numara ile tercüme ettiğimiz Ebû Hüreyre hadisine ve izahına bakınız!

Resûl-i Ekrem kendileri de şiir kastıyla değil, rastgele şiir söylemişlerdir. Buhârî'nin bu babında Cündeb radıyallahu anhtan rivayetine göre (ve bir rivayette Uhud Harbi'nde) ayağının parmağı cerîhadar olup pek ziyade ıstırap verdiği sırada:

هل أنت إلا أصبح دميت وفي سبيل الله ما لقيب

"*Parmağım ne sızlarsın, sen yalnız kanayan bir parmak değil misin? Bu kazâya da boş değil, Allah yolunda uğradın!*"[576] buyurmuştur (Bk. 1184. hadis ve izahı).

571 [باب ما يجوز من الشعر والرجز والحداء وما يكره منه [بخاري

572 Mantıkçılar arasında da müteâref ve ıstılah olan bir şiir vardır ki hayalî suğrâ ve kübrâ ile tanzim olunan kıyastan ibaret olup nefsin ya tergīb veya tanfîr ile infiâline hizmet eder. Şair Ahmed Hâşim'in, "Zannetme ne güldür, ne de lâle - Karşındaki gülgûn peyâle" beyti gibidir ki bütün mantık kitaplarında şiire bir misal olarak irat olunan, "Şarap, yâkut gibi kırmızı, seyyal bir içkidir" misalinden çok beliğdir. Müellif Buhârî'nin açtığı şiirin câiz ve mekruh mevzuuna mantıkın şiiri de dahil olur.

573 {eş-Şuʿarâ, 26/224-227.}

574 {Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, 418; benzer içerikli bir rivayet için bkz. D5016 Ebû Dâvûd, Edeb, 87.}

575 {B6147 Buhârî, Edeb, 90.}

576 {B6146 Buhârî, Edeb, 90.}

2006

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَأَنْ يَمْتَلِئَ جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَيْحًا خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِئَ شِعْرًا.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, “Sizden birinizin karnının içi şiir dolmaktansa irin dolması hayırlıdır” buyurmuştur.[577] {B6154 Buhârî, Edeb, 92.}

---

577 Bu çok ağır olan zemmin ahlâksızlığa, dalkavukluğa dair olan şiirin fena kısmına ait olduğu âşikârdır.

2007

•.•.•

حَدِيثُ أَنَسٍ ﵁ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ يَسْأَلُهُ مَتَى السَّاعَةُ تَقَدَّمَ وَزَادَ فِي هذِهِ الرِّوايَةِ بَعْدَ قَوْلِهِ أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ فَقُلْنَا وَنَحْنُ كَذٰلِكَ قَالَ نَعَمْ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre bâdiye halkından bedevî bir Arap Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gelerek, "Yâ Resûlellah! Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sormuştu. Bu hadis yukarıda geçmişti. (Oradaki rivayette Resûl-i Ekrem bedevîye hakîmâne, "Âhiret için ne hazırladın?" diye sormuştu). Râvi Enes b. Mâlik bedevînin (Yâ Resûlellah! Benim Allah'a ve O'nun Peygamber'ine muhabbetten başka âhiret için bir hazırlığım yoktur) diye cevap verdiğini bildirdikten sonra buradaki rivayetinde Resûl-i Ekrem'in bedevîye, "Sen sevdiğin kimse ile berabersin" buyurduğunu ziyade etmiştir. Enes b. Mâlik der ki: Biz Resûlullah'a, "Yâ Resûlellah! Âhirette bizde sevdiklerimizle beraber miyiz?" diye sorduk: Resûl-i Ekrem, "Evet berabersiniz" diye tasdik buyurdu (biz bu cevaptan pek ziyade bir ferah ve sevinç duyduk). {B6167 Buhârî, Edeb, 95.}

İZAHI

Müellif Zebîdî merhumun yukarıda geçtiğini haber verdiği hadis bu eserimizde 1495 rakamıyla tercüme ettiğimiz Enes b. Mâlik hadisidir. Oradaki rivayete göre Enes b. Mâlik, "Ben Resûlullah'a ve Ebû Bekir ile Ömer'e karşı derin sevgi ve saygı beslerim. Benim onların hayır işlerine benzer hayrım ve ibadetim olmasa bile âhirette onlarla beraber bulunacağımı Allah'ın kerem ve inâyetinden umarım!" demiştir. Oradaki hadisi ve izahını okuyunuz!

Tercümemizin sonunda kavis içindeki ziyadeyi Buhârî'nin buradaki *Tecrîd*'e geçmeyen rivayetinden alarak gösterdik.

Rivayet tarikleri çok olan bu hadisin bir rivayet tarikinde de bedevî Resûl-i Ekrem'e cevap verirken, "Yâ Resûlellah! Namazdan, oruçtan, sadakadan âhiret için çok hazırlığım yok. Ancak Allah'ı ve Peygamber'ini çok severim!"[578] diye cevap vermiştir.

---

578 {B6171 Buhârî, Edeb, 96.}

2008

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِنَّ الْغَادِرَ يُنْصبُ لَهُ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُقَالُ هٰذِهِ غَدْرَةُ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Verdiği sözünde durmayıp cayan gaddar kişi için kıyamet gününde bir bayrak dikilir de, 'Bu adam falan oğlu filâna gadretmiştir'[579] diye ilân olunur." {B6178 Buhârî, Edeb, 99.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi, halkın birbirini babası adıyla falan oğlu filân diye çağırması edebe muhalif olup olmadığını beyan için açtığı bir babında rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd'un Ebü'd-Derdâ radıyallahu anhtan rivayetine göre Resûl-i Ekrem, "*Kıyamet gününde siz, kendi adınızla ve babanızın adıyla çağrılacaksınız, dünyada güzel ad intihap ediniz!*"[580] buyurmuştur. Bu mevzuda, Ebü'd-Derdâ hadisi daha sarihtir. İbn Hibbân da Ebü'd-Derdâ hadisinin sıhhatine hükmetmiştir. Bununla beraber müellif Buhârî'nin *Sahîh*'ine almaması temini sıhhat için iltizam ettiği şartına uymamasındandır. Şârih İbn Battâl, "Baba adıyla anılıp başka bir tarif vasıtasıyla anılmaması tarif ve temyiz hususunda baba ile çağırılması daha vâzıh olduğu içindir" diyor.

---

579 {Bu cümlenin "*Bu falan oğlu filanın gadr*(inin bayrağ)*ıdır*" şeklinde çevrilmesi metne daha mutabıktır.}

580 {D4948 Ebû Dâvûd, Edeb, 61.}

2009

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَا تُسَمُّوا الْعِنَبَ الْكَرْمَ إِنَّمَا الْكَرْمُ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "İnebe (üzüme) kerm adı vermeyiniz. Kerm ancak müminin kalbidir." {B6182 Buhârî, Edeb, 101; B6183 Buhârî, Edeb, 102.}

İZAHI

Üzüm mânasına olan (ineb)e (kerm) adı verilmesinin fenalığını âlimler şöyle izah etmişlerdir. Kerm lafzı Araplar arasında hem üzüm çubuğuna, hem de üzümden yapılan şaraba ıtlak olunur. Bu cihetle Resûl-i Ekrem kerm adının hem (inebe, üzüme), hem de üzüm çubuğuna verilmesini menetmiştir. Bunun için ki insanlar kerm adını işitince çok kere şarabı hatırlarlar ve bu suretle gönüllerinde şaraba karşı bir arzu ve heyecan uyanır ve bu heyecan ile içtikleri de olur. Resûl-i Ekrem hamrın hürmetini tekit ve hamr yasağını tevsik ve teyit için inebe kerm denilmesini nehyederek bu adın unutulmasını ve yalnız ineb (üzüm) adı anılmasını iltizam buyurmuştur.

Kerm ancak müminin kalbidir cümlesine gelince, mâlûmdur ki kerm (şarap ve içki) kerem ve sehânın sâiki olarak kabul olunur. Bu cihetle üzüm suyundan yapılan şaraba kerem ıtlak olunmuş, sonra tahfif edilerek kerm denilmiştir. Bu hâtırayı reddederek Resûl-i Ekrem, "*Kerm* (şarap), *kerem ve semâhat menşei sanılır. Halbuki kerem ve takvânın karargâhı müminin kalbidir*" buyurmuştur.

Buhârî metninde bu hadisin bir rivayet tarikinde, ولا تقولوا خيبة الدهر فإن الله هو الدهر "*Vay şu dehrin mahrumiyet ve hüsranına di*(ye sebbet)*meyiniz! Çünkü Allah dehrdir*"[581] suretinde bir ziyade vardır. Hadisin bu kısmı Buhârî'nin diğer bir rivayet tarikinde şöyledir: قال الله يسب بنو آدم الدهر وأنا الدهر بيدي الليل والنهار "*Cenâb-ı Hak buyuruyor ki âdemoğlu dehre sebbeder. Halbuki ben dehrim. Hadisatın mahall-i zuhuru olan gece ile gündüz benim yed-i kudretimdedir*"[582] buyurmuştur.

Dehr nedir? Râgıb *el-Müfredât*'ında dehri, "Kâinatın ezelden ebede kadar devam eden bekası müddetinin ismidir" diye tarif eder. Bazıları bir milletin tarihte devam eden müddet-i hayâtıdır demişler. Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hüreyre'den bir rivayetinde ve bu hadisin sonunda, "*Ben, bir devrin mülûk ve selâtîni yaşadıktan sonra bir takımını daha getirdim*"[583] ziyadesi dehrin bu mânasını ifade eder. Dehr, menşe-i havâdis olan gece ile gündüzün teâkubuna denildiğini de bu hadisin izahında aşağıda göreceğiz. Zaman da mâzi, hal ve istikbal kısımlarını ihtiva eden dehrin gayri muayyen kısmı oluyor.

Şârih Hattâbî'nin beyanına göre Câhiliye zamanında bütün hadiseler, bütün musibetler gece ve gündüzden ibaret olan dehre nisbet edilirdi. Bu itikaddaki Câhiliye adamları iki fırka olup bunlardan bir fırkası Allah'a iman etmezdi. Dehrden ve mahall-i havâdis olan gece ile gündüzden başka bir müessir tanımazlardı. Bunlar her fenalığı dehre nisbet ederlerdi. Dehriyye denilen bu fırka Dehr sûresinde (el-Câsiye, 45/24)وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ "*Bizi ancak dehr öldürür*" dedikleri hikâye olunmuştur. İkinci fırkası bir hâlik tanırlardı, fakat mekârihi ona nisbet etmekten tenzih ederler ve her fenalığı dehre nisbet ederlerdi ve يا خيبة الدهر "Vay dehrin mahrumiyet ve hüsranına!" diye sebbederlerdi.

Yukarıdaki hadislerde bildirildiği üzere Resûl-i Ekrem bu akîdeyi iptal ederek, "*Sakın sizden biriniz dehre sebbetmesin, Allah dehrdir*"[584] buyurmuştur ki bunun mânası (Allahu a'lem) kâinatta cereyan eden hadisatı dehrin işi sanıp da dehre sebbetmeyiniz! Bütün şüûnât-ı kevniyyenin yaratıcısı Allah'tır. Binaenaleyh ölüm gibi hoşa gitmeyen şeylerden dolayı onun hâlikı dehr sanıp ona sebbettiğinizde o seb, hoşlanmadığınız şeylerin de hakiki hâlikı olan Allah'a rücû edip gider demek olur.

أنا الدهر "*Ben dehrim*" cümlesinin mânası da "*Ben dehrin mâliki ve mutasarrıfıyım*" demektir. İhtisâren, mâlik hazfolunmuştur. Binaenaleyh İbn Hazm gibi Zâhirî ulemâsının bu hadislerin zâhirlerine bakarak "dehr" ismini esmâ-i hüsnâdandır demeleri ne kadar sakat bir sözdür.

---

581 {B6182 Buhârî, Edeb, 101.}

582 {B6181 Buhârî, Edeb, 101.}

583 {HM10442 İbn Hanbel, II, 496.}

584 {M5866 Müslim, Elfâz mine'l-edeb, 5; B6181, B6182 Buhârî, Edeb, 101.}

2010

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ زَيْنَبَ كَانَ اسْمُهَا بَرَّةَ فَقِيلَ تُزَكِّي نَفْسَهَا فَسَمَّاهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ زَيْنَبَ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Zeyneb'in adı Berre idi. Bu kızcağız adıyla kendisini tezkiye eder (beğenir) denildi.[585] Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ona Zeyneb adını verdi. {B6192 Buhârî, Edeb, 108.}

İZAHI

Berre adı Peygamber'in kadınlarından Zeyneb bint Cahş'ın yahut Müslim'in de sarâhatle rivayetine göre Peygamber'in kadınlarından Ümmü Seleme'nin kızı ve Resûl-i Ekrem'in rebîbesi Zeyneb'in adı idi. Sonra Resûl-i Ekrem her ikisinin de Berre adını Zeyneb adıyla değiştirdi. Müslim'in Ümmü Seleme'nin kızı Zeyneb radıyallahu anhâdan rivayetine göre Zeyneb der ki: "Bana ibtidâ Berre adı verilmişti. Sonra Resûl-i Ekrem, '*Siz kendi kendinize nefislerinizi tezkiye etmeyiniz, Allah birr ü ihsan sahiplerini sizden daha iyi bilir!*' diye adımı değiştirdi de Zeyneb dedi."[586]

Ümmü Seleme, zevci Ebû Seleme radıyallahu anhümâ ile Habeşistan'a hicret etmişti. Zeyneb orada doğmuş ve Berre adı verilmişti. Bilâhare babası Ebû Seleme Habeşe'de vefat etmekle Ümmü Seleme dul kalmıştı. Resûl-i Ekrem dârü'l-hicrette bir müslümanın uğradığı bu musibeti tehvîn için Ümmü Seleme'yi daha Habeşe'de iken kendisine nikâh etmekle taltif buyurmuştu. Bu suretle de Berre Peygamberimizin üvey kızı olmuştu. Bu ana, kız Medine'ye geldikten sonra Resûl-i Ekrem Berre adını değiştirip Zeyneb demiştir.[587] Bu eserimizde 1095 numaralı hadisin izahında bu ana-kızın hal tercümeleri vardır, oraya bakınız!

Bu Ebû Hüreyre hadisini Buhârî "Çirkin Bir Adın Ondan Güzel Bir Adla Değiştirilmesine Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin Urve'den mürselen rivayetine göre Resûl-i Ekrem hoşlanılmayan bir ad işittiğinde onu daha iyisiyle değiştirirdi[588] ve bir hadîs-i şerifte de, "*Siz kıyamet gününde adınızla ve babanızın adıyla çağrılırsınız. Bu cihetle adlarınızı güzelleştiriniz!*"[589] buyurulmuştur. Buhârî'nin bu babında bir rivayetine göre ensardan Ebû Üseyd'in oğluna verdiği bir adı Resûl-i Ekrem beğenmeyerek Münzir adını vermiştir.[590] Yine Buhârî'nin bir rivayetine göre Saîd b. Müseyyeb der ki: "Büyük babam Resûl-i Ekrem'in huzuruna vardığında adını sormuş, o da adının Hazen olduğunu arzetmiş. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, '*Sen Hazen değil Sehl diye anıl!*' buyurmuş. Fakat büyük babam, 'Yâ Resûlellah! Babamın verdiği adı nasıl değiştireyim?' diye i'tizâr edip eski adını muhafaza etmiş. Etmiş ama ondan sonra da ailemiz içinde hüzün ve keder eksik olmamıştı"[591] demiştir. Bütün bu rivayetlere göre bir çocuğun ana, baba üzerinde ilk ve en mühim hakkı nevzâda ileride mûcib-i hicâb olmayacak güzel bir ad vermeleridir.

---

585 Çünkü berr, birr-i ihsanı çok, cömert kimse demektir.
586 {M5609 Müslim, Âdâb, 19.}
587 {M5608 Müslim, Âdâb, 18.}
588 {T2839 Tirmizî, Edeb, 66.}
589 {D4948 Ebû Dâvûd, Edeb, 61.}
590 {B6191 Buhârî, Edeb, 108.}
591 {B6193 Buhârî, Edeb, 108.}

2011

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ كَانَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ فِي الثَّقَلِ وَأَنْجَشَةُ غُلَامُ النَّبِيِّ ﷺ يَسُوقُ بِهِنَّ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يَا أَنْجَشُ رُوَيْدَكَ سَوْقَكَ بِالْقَوَارِيرِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Bir seferde annem) Ümmü Süleym bazı kadınlar içinde idi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin kölesi (güzel sesli) Enceşe de (neşîdeler okuyarak kadınları (ve seferber heyetin bindikleri develeri) sevkediyor ve hızlı yürütüyordu). Resûl-i Ekrem, "Ey Enceş! Ağır ol! Cam (gibi ince kalpli kadın)ları hızlı yürütme! (Sonra neşîdelerinle müteessir olan ince kadın yüreklerini kırarsın)" buyurdu.[592] {B6202 Buhârî, Edeb, 111.}

İZAHI

Bedîî bir üslûp ile ifade olunan bu hadisi Buhârî aile halkından veya dostlarından birisinin adının bir harfini eksilterek hitap etmesine dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu hadiste Peygamber'in kölesinin adı Enceşe iken Resûl-i Ekrem "*Yâ Enceş!*" diye hitap etmiştir ki edebiyat ıstılahında buna terhim denilir. Buhârî bu babındaki bir rivayetinde de Resûl-i Ekrem'in Ebû Hüreyre'ye de, "*Yâ Ebâ Hir!*"[593] diye hitap ettiğini Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir. Şu kadar ki bu bir terhim değildir. Belki ism-i tasgīr sîgasına nakildir. Bu hadisin tamamı "Kitâbü'l-Et'ime"nin birinci hadisi olarak 1847 numara ile tercüme edildi, oraya bakınız. Ancak oradaki rivayet de tasgīr sîgasıyla değildir.

Hazret-i Âişe'ye de Resûl-i Ekrem'in "*Yâ Âiş!*"[594] diye hitap buyurduğunu da Buhârî rivayet ediyor. Bu hadis de bu eserimizde1329 numara ile geçti. Şu kadar ki oradaki rivayet de terhimsiz "*Yâ Âişe*" diye rivayet olunmuştur. Oraya da bakınız.

---

592 Tercümemizdeki kavis içinde görülen ziyadeler bu hadisin müteaddit rivayet tariklerinden alınarak gösterildi.

593 {Buhârî, Edeb, 111 (bab başlığı).}

594 {B6201 Buhârî, Edeb, 111.}

2012

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَخْنَى الْأَسْمَاءِ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ تَسَمَّى مَلِكَ الْأَمْلَاكِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Allah Teâlâ divanında en fâhiş (en menfûr ve çirkin) ad, melikü'l-emlâk adıdır." {B6205 Buhârî, Edeb, 114.}

İZAHI

Hadis metnindeki "en fâhiş" diye tercüme ettiğimiz "ahne'l-esmâ" yerinde bu hadisin pek çok rivayet tarikinde melikü'l-emlâk adının verilmesi "ahbesü'l-esmâ, ağyezü'l-esmâ, ekrehü'l-esmâ" gibi kötü vasıflarla vasıflanmıştır. Sebebi de melikü'l-emlâk unvanının Allah'a mahsus bir sıfat olmasıdır. Mahlûkun bu sıfatla ittisafı câiz olmamasıdır. Kula yakışan Abdullah, Ubeydullah, Allah kulu gibi tevazu ve ubûdiyyet ifade eden isimlerdir.

Melikü'l-emlâk ne demektir? **Emlâk**, **milk**in cem'i olduğuna göre "memleketlerin, kıtaların sahibi ve hükümranı" demektir. Bu cihetle bu hadisin râvilerinden Süfyân b. Uyeyne melikü'l-emlâki birçok zevatın "şâhenşah" diye tercüme ettiklerini bildirmiştir ki "padişahların padişahı" demektir. Süfyân'ın bu rivayetini de Buhârî *Sahîh*'inde bu hadisin sonunda göstermiştir.

2013

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ عَطَسَ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَشَمَّتَ أَحَدَهُمَا وَلَمْ يُشَمِّتِ الْآخَرَ فَقِيلَ لَهُ فَقَالَ هٰذَا حَمِدَ اللهَ وَهٰذَا لَمْ يَحْمَدْهُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin yanında iki kişi (ayrı ayrı) aksırmıştı da Resûl-i Ekrem bunlardan birini teşmît etmiş (hayır ve bereketle dua buyurmuş), öbürüne dua etmemişti. “Buna niçin dua buyurulmadı” diye sorulduğunda Resûl-i Ekrem, “Şu (birinci) Allah’a hamdetti (elhamdülillâh) dedi ben de mukabele ettim, şu (ikinci) Allah’a hamdetmedi (ben de dua ile karşılamadım)” buyurdu. {B6221 Buhârî, Edeb, 123.}

İZAHI

Buhârî’nin rivayetinde adları bildirilmeyen bu aksıran iki kimsenin Âmir b. Tufeyl ile Amr’ın kardeşi-oğlu olduğunu Taberânî, Sehl b. Sa‘d’dan rivayet ederek bildiriyor.[595] **Teşmît**, düşman şemâtesinin[596] zevaline dua ve hayır ve bereket temennisidir ki “yerhamükellah” lafzıyla ifade olunur. Enes b. Mâlik’in bu hadisinden öğrenildiği veçhile “yerhamükellah” dua ve temennisi, aksıran müminin elhamdülillâh diye Allah’a hamdüsenâda bulunmasına bir mukabele olarak irat olunur. Buhârî’nin bu babında Ebû Hüreyre’den rivayetine göre Resûl-i Ekrem, “*Sizin biriniz aksırdığı zaman ‘elhamdülillâh’ desin! Mümin kardeşi veya dostu ona, ‘yerhamükellah’ diye mukabelede bulunsun!*”[597] buyurmuştur. Bu yolda dua ve temenni ile mukabele müminin mümin üzerinde bir hakkıdır. Bunun bir hak olduğunu da Buhârî’nin yine bu babında rivayet ettiği Berâ b. Âzib hadisinden[598] öğreniyoruz ki bu hadis eserimizde 619 numara ile tercümesi geçti, onu ve izahını okuyunuz. Şimdi bu babda müellif Buhârî’nin Ebû Hüreyre’den rivayet ettiği şu hadisi de okuyacağız.

595 {MK5724 Taberânî, *el-Kebîr*, VI, 125.}

596 Şemâte kişiye belâ, gam, gussa erişmesine düşmanın sevinmesidir ki halk dilinde şamâta diye meşhurdur.

597 {B6224 Buhârî, Edeb, 126.}

598 {B6222 Buhârî, Edeb, 124.}

2014

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْعُطَاسَ وَيَكْرَهُ التَّثَاؤُبَ فَإِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ وَحَمِدَ اللهَ كَانَ حَقًّا عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ سَمِعَهُ أَنْ يَقُولَ لَهُ يَرْحَمُكَ اللهُ وَأَمَّا التَّثَاؤُبُ فَإِنَّمَا هُوَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَثَاوَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَرُدَّهُ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا تَثَاءَبَ ضَحِكَ
مِنْهُ الشَّيْطَانُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: (Kulun medâr-ı sıhhat ve hiffeti olan) aksırığa Allah muhabbet eder. (Eser-i gaflet olan) esnemeyi de fena görür. Ey müminler! Sizin biriniz aksırıp Allah'a hamdederse onun elhamdülillah dediğini işiten her müslümana yerhamükellah di(ye mukabele et)mek aksıran mümin için hak olur. Esnemeye gelince şüphesiz o şeytandandır. Biriniz esnemek hali geldiğinde gücü yettiği derecede onu gidermeye çalışsın! Çünkü biriniz esneyip (ha) di(ye ağzını ayır)ınca onun gafletine şeytan güler. {B6223 Buhârî, Edeb, 125.}

İZAHI

Aksırmak nezle gibi bir hastalık neticesi olabildiğinden tercümemizde “medâr-ı sıhhat ve hiffet olan aksırmak” diye kayıtladık. Çünkü me’mûrün bih olan tahmîd ve teşmît hali sıhhatte olan aksırmaya aittir. Teşmît, aksıran ve elhamdülillâh diyen müminin işiten müminler üzerinde bir hakkı olduğu hadiste bildirildiğine göre işitenler üzerine yerhamükellah diye mukabele etmek vâcip olduğu anlaşılırsa da Nevevî bunun vâcip değil müstehap olduğunda ulemânın ittifakı bulunduğunu nakletmiştir. Hatta yerhamükellah duasıyla mukabelenin müstehap olması da aksıranın elhamdülillâh demiş olmasıyla meşruttur. Aksıran nişâne-i sıhhat ve hiffet olan bu nimete karşı hamdetmezse dua ile mukabele müstehap değildir. Bunun müstehap olmadığına dair de Buhârî müstakil bir bab açarak bu hadisten önce 2013 numara ile tercüme ettiğimiz Enes b. Mâlik hadisini rivayet etmiştir.

Bu mevzuun son bir babı olarak Buhârî esneyen kimsenin esnerken elini dudağının üstüne koyması âdâb-ı İslâmiyye’den olduğuna da müstakil bir babında işaret etmiştir.

Ebû Hüreyre’nin bu hadisinin *Tecrîd* metnindeki son cümlesi olan, فإن أحدكم إذا تثائب ضحك منه الشيطان ibaresi elimizdeki basma ve yazma bütün *Sahîh-i Buhârî* nüshalarında, فإذا قال «ها» ضحك منه الشيطان suretindedir. Bu eserimizde 1357 numara ile tercümesi geçen Ebû Hüreyre hadisinde de *Tecrîd* metninde bu suretle “ha” ile rivayet olunmuştu. Bu cihetle tercümemizde *Sahîh-i Buhârî* metinlerindeki “ha” kayd-ı mühimmine işaret ettik.

KİTÂBÜ'L-İSTİ'ZÂN

كِتَابُ الْاِسْتِئْذَانِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap kişinin tasarrufunda olmayan bir yere girmek için sahibinden izin dilemek hususuna dair hadisleri muhtevidir.

Bu umumi unvandan sonra Buhârî, mâlik olmadığı bir yere kişinin selâm vererek girmesi lüzumuna dair de hususi bir bab açmıştır. Bu unvanıyla da, müellif selâm vermeyen kimseye hâne sahibinin izin vermesi câiz olmayacağına işaret etmiştir. Nasıl ki Ebû Dâvûd'un, İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerine göre Resûl-i Ekrem hâne-i saâdette iken biri izin isteyip, "İçeri sokulayım mı?" demişti. Resûl-i Ekrem hâdimine, "*Haydi şuna çık da izin istemesini öğret!*" diye emretmiş, o da, "Es-selâmü aleyküm, gireyim mi?" demiştir. Adam da bu âdâb ile huzûr-ı saâdete girmiştir.[599]

Sonra müellif Buhârî selâmlaşmanın ilk meşruiyet şeklini beyan için de Âdem aleyhisselâmın yaratıldığını müteakip meleklere, "es-selâmü aleyküm" (kazâdan, belâdan esenlik üzerinize olsun!) diye selâm verdiğini, melekler tarafından da, "es-selâmü aleyk ve rahmetullah" (esenlik ve Allah'ın rahmeti üzerine olsun!) diye karşılandığını Ebû Hüreyre'den rivayet ediyor[600] ki bu hadis bu eserimizde 1367 numara ile tercüme olundu. Ona ve izahına bakınız.

Bundan sonra Buhârî Nûr sûresinin 27. âyetinden itibaren şu meâldeki üç âyetini zikretmiştir: "*Ey müminler! Kendi evleriniz ve odalarınızdan başka odalara sahiplerinden izin alıp onlara selâm verinceye kadar girmeyiniz! Bu izin alıp selâm vermek iyi düşünürseniz sizin için* (izinsiz girmenizden) *hayırlıdır. Eğer bu odalarda izin verecek bir kimse bulamazsanız, izin verilinceye kadar oralara girmeyiniz. Eğer size, 'Dönünüz!' denilirse hemen dönünüz* (kapıları önünde beklemeyiniz); *o dönüş sizin için* (beklemekten) *daha temiz ve uygundur. Allah ise her fiil ve hareketinizi çok iyi bilir. Meskûn olmayan ve içerisinde sizin için menfaat hakkı olan odalara girmenizde sizin için bir günah yoktur. Açıkladığınız her şeyi ve sakladığınız her şeyi Allah bilir.*"[601]

Ensardan ve tâbiî âlimlerinden Adî b. Sâbit[602] bu üç âyetten ikisinin nüzûl sebebini şöyle rivayet etmiştir: Ensardan bir kadın Resûlullah'ın huzuruna gelip, "Yâ Resûlellah! Bazı defa evimde ben bir halde bulunurum ki (açık, saçık) o halde iken kimsenin, ne babamın, ne de oğlumun yanıma girip beni görmesini isterim. Halbuki ben bu vaziyette iken ailemden biri yanıma çıka gelir, ben ne yapayım" diye sormuştu. Bunun üzerine bu istîzan ve selâm âyeti nâzil oldu.[603]

Âyet-i kerîmenin nazmındaki "istînâs" kelimesini İbn Abbas "istîzan" (müsaade istemek) diye tefsir etmiştir. Hattâ Übey b. Kâ'b ile İbn Abbas âyetteki "teste'nisû" lafzını "teste'zinû" diye okumuşlardır. Fakat ulemânın cümhuru, aile halkından birisinin, odasına girmek istediği kimseyi öksürmek suretiyle basiretli bulundurmayı istîzan için kâfi addetmişlerdir. Rivayete göre Ebû Eyyûb el-Ensârî Resûl-i Ekrem'e "Âyetteki istînâsın mahiyeti nedir?" diye sormuş. Resûl-i Ekrem de, "*Kişinin Allah'ı tesbih ve tekbir ederek yahut öksürerek oda sahibinden izin istemesidir*"[604] buyurmuş. Şu halde âyetteki istînâs, hariçten gelen bir misafirin ev sahibinden izin istemesi, ev dahilindeki aile efradının da birbirlerinin odalarına geldiklerinde herhangi bir surette geldiğini duyurmasıdır ki en basit şekli öksürmesidir. Zamanımızda müteâref olduğu üzere oda kapısına yavaşça vurmak da bir nevi istîzan ve istibsardır.

HULÂSA: Câhiliye âdeti üzere şuursuz, selâmsız başkasının haremgâhına baskın yapar gibi girmek, haram olduğu gibi bir aile halkından her birisinin kendilerine mahsus odalarına öbürlerinin öksürmek suretiyle olsun geldiğini ihsas etmeden ansızın girmeleri de menhîdir ve oda sahibinin görülmesini istemediği vaziyetini müşahedeyi mûcip olduğu için İslâm âdâbına mugayirdir.

Bir rivayete göre Ebû Saîd el-Hudrî, Resûl-i Ekrem'i bir ziyaretinde kapıya karşı durup istîzan etmişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "*Kapıyı karşılamayarak* –sağ veya sol tarafa– *durup destur dile!*"[605] buyurmuştur ki aile hayatının dâhilî mahremiyet ve masûniyeti namına bu da istîzan konusunun tamamlayıcı âdâbındandır.

Bu mevzuun mütemmim âdâbından birisi de, destur dileyen kimsenin adını açıkça söylemesidir. Buhârî ile Müslim'in birlikte bir rivayetlerine göre Hazret-i Câbir der ki: "Resûl-i Ekrem'i bir ziyaretimde istîzan etmiştim. Resûlullah, '*Kimdir o?*' diye sordu. Ben de, 'Ben' diye cevap verdim. Bu müphem cevabımdan hoşlanmayarak, '*Ene ene* (ben ben) *nedir?*' diye tevbîh buyurdu."[606]

Bu istîzan hususunun bir istisnâsı vardır ki o da sel, yangın ve deprem gibi fevkalâde hallerdir.

Bu istîzan âyetleri nâzil olunca Şam'a pek çok ticaret seferi yapan Hazret-i Ebû Bekir, "Yâ Resûlellah! Şam yolunda birtakım hanlar, kervansaraylar vardır ki yol uğrağı yerlerde kurulan bu konak yerlerine yolcular uğrarlar, eşyalarıyla barınırlar. Bunlar kimsenin dâimî meskeni değildir. Buralara girmek için de istîzan lâzım mıdır?" diye sormuştu. Bunun üzerine şu meâldeki 29. âyet nâzil oldu: "*Meskûn olmayan ve sizin için içerisinde intifâ hakkı olan bir yere girmenizde günah yoktur.*"[607]

Müellif Buhârî bu âyetlerden sonra yine Nûr sûresinin şu meâldeki 30. âyetini zikrediyor: "*Peygamberim mümin erkeklere söyle! Gözlerini* (yâd kadınlardan) *sakınsınlar ve ırzlarını muhafaza etsinler. Bu, kendileri için daha temiz bir harekettir.*"[608]

Bundan önceki istîzan âyetlerinden sonra erkeklerin gözlerini kendileri için bakmaları helâl olmayan kadınlardan muhafaza etmelerinin emrolunması istîzanın teşrîinden gaye hâne sahibinin görülmesini istemediği aile kadınına misafirin nazarının dokunmasından sıyânet olduğunu iş'âr eder. Bu hakikati ifade etmek için Buhârî, Hasan-ı Basrî'nin kardeşi Saîd b. Ebü'l-Hasan'a şöyle dediğini rivayet ediyor: "Kardeşim! Acem kadınları göğüslerini, başlarını açarlar, gözünü onlardan çevir. Çünkü Allah Teâlâ, Resûlullah'a, '*Peygamberim! Mümin erkeklere söyle, gözlerini kadınlardan sakınsınlar ve ırzlarını muhafaza etsinler!*' buyurmuştur."

Daha sonra Buhârî, Nûr sûresinin 31. âyetinin kadınlara karşı olan şu meâldeki emirlerini zikretmiştir: "*Peygamberim! Mümin kadınlara da söyle! Onlar da* (kendilerine bakmaları helâl olmayan erkeklere bakmaktan) *gözlerini sakınsınlar ve ırzlarını muhafaza etsinler, zâhirî olan müstesna olmak üzere*[609] *ziynetlerini* (kendilerini) *de göstermesinler.*"[610]

Bu uzun âyet-i kerîmenin bundan alt tarafında da kadınların ziynetlerini ve mahall-i ziynetlerini göstermeleri câiz on iki sınıf tâdât olunmuştur ki şunlardır: **1.** Kadının kocası, **2.** Kadının kendi babası ve büyük babası, **3.** Kocasının babası ve büyük babası, **4.** Kendi oğulları, **5.** Kocalarının oğulları, **6.** Kendi kardeşleri, **7.** Kendi kardeşlerinin oğulları, **8.** Hemşirelerinin oğulları, **9.** Müslüman kadınları, **10.** Müslim ve gayri müslim kendi kadın hizmetçileri, **11.** Erliği sönmüş sâlih ihtiyarlar, **12.** Henüz erlik çağına ermemiş çocuklar.

Kadınların bunlardan başka erkeklere küpe, gerdanlık gibi ziynetlerini ve ziynet yerlerini göstermemeleri kadınlık vakarı ve iffet ve asaleti icabı oluyor. Bunlardan başka erkeklerin, kadının yalnız yüzünü ve ellerini görmeleri câiz oluyor.

Bundan başka Buhârî, Mü'min sûresinin 19. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Allah hem hain gözler*(in tecessüslerin)*i, hem de* (fâsid) *gönüllerin gizlediği temayülleri bilir.*"[611]

İbn Ebû Hâtim'in Abdullah b. Abbas vasıtasıyla rivayetine göre âyetteki hain gözlerin tecessüs ve fâsid gönüllerin temayülü şöyle tasvir buyurulmuştur: Hain gözlü o kimsedir ki o, bir cemaatle bir yerde otururken yanından güzel bir kadın geçerse, yahut girdiği bir evde güzel bir kadın görürse, yanındakilerden hırsızlayarak kadına sinsi sinsi bakar. Yanındakiler kendisine bakınca da hemen gözünü ayırır. Fakat Allah bilir ki o hain gözlü kimse kadının dâire-i mahremiyetine girmeye gücü yetse muhakkak girmek ve zina etmek ister.

Bundan sonra Buhârî'nin arka arkaya iki hadisi vardır ki bunlardan biri Vedâ haccında Resûl-i Ekrem Medine'den hareket ettiğinde terkisine amcası Abbas'ın oğlu Fazl'ı almıştı. Yolda güzel bir kadın bir mes'ele sormak üzere yaklaştığında Fazl, kadına bakmaya başladı. Kadın da son derece güzel olan Fazl'a bakıyordu. Bu manzarayı görünce Hazret-i Peygamber Fazl'ın çenesinden tutup öbür tarafa çevirdi.[612] Bu hadisin tercümesiyle izahı 752 rakamıyla geçti, oraya bakınız.

Öbürüsü de Resûl-i Ekrem, bir kere ashabı yol üzerinde oturmaktan menetmişti. Fakat bilâhare bunun iktisadî hayat için lüzum ve zarureti arzolununca Resûl-i Ekrem gelip geçen kadınlara bakılmaması, kimseye ezâ olunmaması gibi şartlarla müsaade buyurdu.[613] Bu hadisin tamamının tercüme ve izahı da 1098 numara ile geçti, oraya bakınız.

İslâm âdâb-ı içtimâiyyesinde pek ziyade önemli olan istîzan ve selâm konusunu müellif Buhârî *Sahîh*'inde bir mukaddime halinde incelemiş bulunduğundan biz de ihmal etmeyerek naklettikten sonra *Tecrîd* hadislerine başlıyoruz.

---

599 {MŞ25663 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Edeb, 53; D5177 Ebû Dâvûd, Edeb, 126, 127.}

600 {B6227 Buhârî, İsti'zân, 1.}

601 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ. فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ. لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ.

[en-Nûr, ٢٤/٢٧-٢٩]

602 {Adî b. Ebân b. Sâbit b. Kays b. El-Hatîm el-Ensârî el-Kûfî'dir. (ö. 116). Ashâbdan Sâbit b. Kays el-Ensârî'nin –radıyallahu anh– kızının oğludur. Dedesine nispetle Adî b. Sâbit olarak anılmıştır. (Zehebî, *el-Muğnî*, I, 122.) Buradaki sıfatlandırmada olduğu gibi, bir kimsenin hem ensardan hem de tabiînden olması usulen tearuz teşkil edeceği için, el-Ensârî denilmesinden dolayı Adî'nin ensardan olduğu zannına düşülmüş olması muhtemeldir. Ahmed b. Hanbel'in "Adî b. Sâbit ensardandır" dediği nakledilmiştir. (İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 132.) Bu nakil sahih kabul edilirse, kendisinin sahabe olarak zikredilmesi icap edecektir. Ancak 116 tarihinde vefat etmiş olması, sahabe tabakatlarında zikredilmemesi bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır.}

603 {Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, 147.}

604 {İM3707 İbn Mâce, Edeb, 17.}

605 {Benzer içerikte bir rivayet için bkz. D5186 Ebû Dâvûd, Edeb, 127, 128.}

606 {B6250 Buhârî, İsti'zân, 17; M5635 Müslim, Âdâb, 38.}

607 {Mukātil, *Tefsîr*, III, 195.}

608 [en-Nûr, 24/30]قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ أَزْكَى لَهُمْ.

609 Göstermemek ve örtmek hükmünden müstesna olan, kadının yüzü ile iki elleridir. Bir fitneye sebep olmak korkusu olmadıkça kadının yüz ve ellerine bakmak câizdir. Bazı ulemâ da def'-i mefâsid için kadının yüzüne, ellerine bakmak da haramdır demişlerdir.

610 وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ.

[en-Nûr, 24/31]

611 [el-Mü'min, 40/19] يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ.

612 {B6228 Buhârî, İsti'zân, 1.}

613 {B6229 Buhârî, İsti'zân, 1.}

2015

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ يُسَلِّمُ الصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ وَالْمَارُّ عَلَى الْقَاعِدِ وَالْقَلِيلُ عَلَى الْكَثِيرِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, “Küçük büyüğe, geçen oturana, az çoğa selâm versin” buyurmuştur. {B6234 Buhârî, İsti’zân, 7.}

2016

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ فِي رِوَايَةٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَلِّمُ الرَّاكِبُ عَلَى الْمَاشِي وَالْمَاشِي عَلَى الْقَاعِدِ وَالْقَلِيلُ عَلَى الْكَثِيرِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan bir rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Süvari piyadeye, piyade oturana, az çoğa selâm versin” buyurmuştur. {B6233 Buhârî, İsti’zân, 6.}

İZAHI

Bu iki hadis metinlerindeki يسلم sîgaları haberdir fakat emir mânasınadır. Abdürrezzâk’ın Ma‘mer’den rivayetinde sarâhatle ليسلم lafzıyla[614] vârit olması da bunu teyit etmekte bulunduğundan, emir sîgasıyla “selâm versin!” diye tercüme ettik.

Bu hadislerden önce müellif Buhârî’nin, “Selâm, Allah Teâlâ’nın isimlerindendir” başlığı ile açtığı bir babı vardır. Sûre-i Haşr’ın âhirinde, الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ [615] kavl-i şerifindeki **es-selâm**, her belâ ve âfetten, her türlü eksiklikten, her fenâ ve zevalden sâlim ve münezzeh olan Allah Teâlâ’nın esmâ-ı hüsnâsından bir ism-i şeriftir. Selâm filasıl masdardır. “Ayıplardan ve âfetlerden berî ve sâlim olmak” mânasınadır. Müslümanlar arasındaki “es-selâmü aleyküm” tahiyyesi bu mânaca, “Her kazâ ve belâdan esenlik üzerinize olsun!” diye selâmetle dua ve temenniden ibarettir. Nasıl ki Nisâ sûresinin 94. âyetinde, “*Ey müminler! Size İslâm selâmı veren kimseye, ‘Sen mümin değilsin’ demeyiniz!*” buyurulmuştur.

Müellif Buhârî bu unvanında Nisâ sûresinin 86. âyetinin şu meâldeki bir cümlesini zikretmiştir: “*Ey müminler! Size kazâdan, belâdan esenlik ve sağlık dileği verildiğinde siz de ondan daha güzeli ile esenlik ve sağlık dileği veriniz ya da aynıyla mukabele ediniz.*”[616]

Buhârî bu âyet-i kerîmeyi, bu unvanında zikretmekle âyetteki tahiyye ile emrin selâm lafzına mahsus ve münhasır olduğuna işaret etmiştir ki bu ictihad üzerinde ulemânın ittifakı vardır. Tahiyye filasıl "milk" ve "bekā" mânasınadır ve bir kimseye "hayyâkellah" diye dua eylemektir ki "Allah ömür versin!" demektir. Sonra selâm makūlesi duaya tahsis olunmuştur. Bu suretle "selâmün aleyküm" "Allah ömür versin" mânasına değil "sağlık, esenlik size!" mânasına İslâm tahiyyesi olmuştur. Dilimizde daha kısa selâm şekli ya "Sağlık size!" yahut "Esenlik size!" demektir. Mukabil selâm verilirken de bunun ikisini birleştirmektir.

---

614 {Maʿmer b. Râşid, *el-Câmi*, XI, 388, hadis no: 19445.}

615 {el-Haşr, 59/23.}

616 [en-Nisâ, 4/86] وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا.

2017

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ قَالَ تُطْعِمُ الطَّعَامَ وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَعَلَى مَنْ لَمْ تَعْرِفْ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr (b. Âs) radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve selleme birisi, “Yâ Resûlellah! İslâm’ın hangi ibadeti hayırlıdır?” diye sordu. Resûl-i Ekrem, “(Aça) yemek yedirmen ve bildiğine, bilmediğine selâm vermendir” diye cevap verdi. {B6236 Buhârî, İsti’zân, 9.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi burada müminin tanıdığına, tanımadığına selâm vermesi sünnet olduğuna dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu unvanıyla Buhârî selâm tahiyyesinin yalnız âşinalara tahsis olunup tanımadıkların bırakılması doğru olmadığını kastetmiştir. Tahâvî’nin, Taberânî’nin ve Beyhakī’nin İbn Mesʿûd radıyallahu anhtan rivayetlerine göre, “*Kişinin mescidden geçip de içinde namaz kılmaması, yalnız âşinalarına selâm vermesi dünyanın hayât-ı müddetinin son günlerinin alâmetlerinden olduğu*” bildirilmiştir. Müellif Buhârî’nin Ammâr b. Yâsir radıyallahu anhtan rivayet ettiği bir hadiste de, “Her kim üç fazileti bir arada toplarsa imanı tamam toplamış olur: 1. Nefsine ait bir menfaat hakkında olsa bile insaf ile hareket etmek, 2. Hiç ayırmayarak herkese selâm vermek, 3. Fakir iken yoksul olanlara nafaka vermek” buyurulmuştur.

2018

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﵁ قَالَ اطَّلَعَ رَجُلٌ مِنْ جُحْرٍ فِي حُجَرِ النَّبِيِّ ﷺ وَمَعَ النَّبِيِّ ﷺ مِدْرًى يَحُكُّ بِهِ رَأْسَهُ فَقَالَ لَوْ أَعْلَمُ أَنَّكَ تَنْظُرُ لَطَعَنْتُ بِهِ فِي عَيْنِكَ إِنَّمَا جُعِلَ الْاِسْتِئْذَانُ مِنْ أَجْلِ الْبَصَرِ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd radıyallahu anhın şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin hâne-i saâdetlerindeki bir pencereden bir kimse içeri bakmıştı. O sırada Resûlullah midrâ[617] (denilen bir demir) ile başını kaşıyordu. Bunun üzerine (bu münasebetsiz) kişiye, "Eğer senin (böyle haremgâha) baktığını daha önce bilseydim şu demiri gözüne saplardım. Çünkü istîzan (vecîbesi) göz (görmesi) için teşrî' kılınmıştır" buyurdu. {B6241 Buhârî, İsti'zân, 11.}

***

MÜHİM BİR TEMBİH. Aşağıda tercüme edeceğimiz 2019 rakamlı İbn Abbas hadisinden itibaren "Kitâbü'l-Kader"e kadar devam eden kırk üç hadîs-i şerif elimizdeki *Sahîh-i Buhârî* nüshalarında ve şerhlerinde burada değil "Kitâbü'r-Rikāk"ta zikrolunmuştur. Yine elimizdeki *Tecrîd-i Sarîh* nüshalarında ise burada "İsti'zân" bahsinde bulunmaktadır. Halbuki bu hadislerin gerek mazmunları, gerek ifade ettikleri bazı hükümleri cihetle "İsti'zân" bahsinden ziyade "Rikāk" bahsiyle münasebetleri vardır. Bu cihetle bu hadisleri tamamıyla buradan alıp "Rikāk" bahsine götürmek istedik. Fakat Ahmed ez-Zebîdî gibi büyük bir hadis üstadının hakkına tecavüz etmiş olacağımızı düşünerek o arzumuzu bıraktık. Bir de üstat Zebîdî *Buhârî* râvilerinin –babların ve bahislerin takdim, tehiri gibi– rivayet hususunda vâki olan ihtilâflarında dâimâ Ebû Zer el-Herevî rivayetini tercih etmek itiyadında bulunduğundan böyle bir sebeple bu hadisleri burada "İsti'zân" bahsinde zikretmiş olması da kuvvetli bir ihtimaldir.

Yine böyle *Sahîh-i Buhârî*'nin son cüzünde kısa kısa bahislerin ve unvanların da birçok yerde *Tecrîd-i Sarîh* nüshalarının *Sahîh-i Buhârî* nüshalarından farklı olduğu da görülür. Bütün bu farklarda bir yanlışlık eseri olmayıp nüsha ihtilâfından ibaret olduğuna bir tembih ile işaret etmeyi lüzumlu gördük.

---

617 Midrâ denilen bu kadın saç tarağını dilciler şöyle tarif ediyorlar: Midrâ, kadın saçını ve bilhassa iki taraftaki kısımlarını tarayıp düzlemek için kullanılan bir nevi demir taraktır. Mâşit denilen ve kadın tuvaleti yapan ve gelin çehresi süsleyen sanatkâr kadınların yanlarında bulunurdu.

2019

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "İki nimet (iki güzel hal) vardır ki insanlardan çoğu bu nimetleri kullanmakta aldanmıştır: Sıhhat, boş vakit." {B6412 Buhârî, Rikāk, 1.}

İZAHI

Yukarıdaki tembihte işaret ettiğimiz veçhile bu hadis "Kitâbü'r-Rikāk" hadislerindendir. Rikāk, rakīkın cem'idir. Rakīk, rikkatten alınmış sıfattır, yufka şeye ıtlak olunur. Rikkat, şefkat ve merhamet mânasınadır ki kalp inceliğinden neşet eden sevgidir. "Utanmak" mânasında da kullanılır. Rikkat ile dikkat bir mânaya olmakla beraber bu iki tabir arasında şöyle bir fark da vardır! Rikkat, umku ve derinliği itibariyledir ki yufkalık tabir olunur ve gılzat mukabili kullanılır. Meselâ "Filânın kalbi rakiktir" dediğimizde katı yürekli değildir, yufka yüreklidir demek olur. Dikkat de etrafı ve eni itibariyledir ki bundan da incelikle tabir olunur. Meselâ "Filân dikkatinazar sahibidir" dediğimizde ince ve etraflı görüşlü demiş oluruz. Şu dil incelemesine göre "Kitâbü'r-Rikāk", "Yufka gönüllü ve vicdanî, hayatî şeylerde derin ilgili kimselerin ahval ve evsafını bildiren hadisleri muhtevi bir bahistir" demek olur. Bu İbn Abbas hadisinden itibaren bu bahsin sonunda 2061 numara ile gelecek olan Hâris b. Vehb hadisine kadar devam eder. 43 hadisin hepsinde bu unvan ile az çok ve uzak yakın ilgi bulunduğu görülür.

Mevzubahis olan İbn Abbas hadisindeki iki nimet ki sıhhat ve ferağdır. Hakikaten insanların derin bir gafletle devam edip gidecek sandığı, fakat günün birinde uçup gittiğini görerek aldandığını anladığı iki büyük nimettir. Vücut sıhhati mâlûm. Ferağ da dinî ve hayatî mesâi için âzâde zaman ve boş vakittir. Bu zaman fırsatının büyüklüğünü haylazlar değil, mesâi sahipleri takdir ederler. Bu nimetlerden istifade edememek rikkati mûcip ve yufka yürekle acınacak hallerdir.

Müellif bu babında Abdullah b. Ömer'den şu meâldeki bir hadisi rivayet ediyor. İbn Ömer der ki: Bir kere Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem omuzumu tutup bana, "*Ey Abdullah! Dünyada sen garip kimse gibi yahut yolcu gibi* (halktan, ihtirastan âzâde) *yaşa!*"[618] buyurdu. (İbn Ömer'in râvisi Mücâhid der ki:) İbn Ömer de şöyle vasiyet ederdi: "Ey mümin! Akşama eriştiğinde (dünya, âhiret işlerini gör!) sabahı gözleme; sabaha eriştiğinde de akşamı gözleme (işlerimi akşam görürüm, deme)! Sıhhatinden bir kısmını hastalık zamanına ayır, hayatından bir kısmını da ölümün için faydalı kıl!"

---

618 {B6416 Buhârî, Rikāk, 3.}

2020

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَعْذَرَ اللهُ تَعَالَى إِلَى امْرِئٍ أَخَّرَ أَجَلَهُ حَتَّى بَلَّغَهُ سِتِّينَ سَنَةً.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ altmış yaşına kadar (yaşatıp) ölümünü geri bıraktığı (halde yaratanı ve yaşatanı tanımayan) kimsenin özrünü izâle ve reddeder." {B6419 Buhârî, Rikāk, 5.}

İZAHI

Müellif Buhârî hadisin babında unvan olarak Fâtır sûresinin 37. âyetinin şu meâldeki bir cümlesini zikretmiştir: "(Gafiller!) *duygulu bir kimsenin düşünüp* (Allah'ı), *bileceği kadar bir zaman sizi ömürlü kılmadık mı? Halbuki size Peygamber de gelmişt*i (irşad etmişti)."[619]

Zemahşerî "Bu âyet-i kerîme gafil yaşayan ve halini, şanını ıslah etmeyen kimseleri tevbîhi muhtevidir" diyor ve başa kakılan bu tevbîhin uzun yaşlılar hakkında daha büyük olacağına işaret ediyor.

Allah'ı bilmek ve dinî, dünyevî hayır, saadet yollarını öğrenmek için tecrübe zamanı demek olan bu müddet hadîs-i şerifte altmış yaş olarak tahdit olunmuştur ki artık bu yaşa varan kimsenin kusurları hakkındaki özürleri Allah divanında kabul olunmuyor. Ancak tövbe ve istiğfar etmek ve bütün varlığı ile Hakk'a yönelmek yolu bulunuyor. Bu tecrübe müddeti hakkında müteaddit rivayetler vardır: Mesrûk kırk, Mücâhid b. Abbas'tan kırk altı, İbn Abbas'tan diğer rivayette yetmiş olduğunu rivayet etmişlerdir. Bu yaşlar, i'tizarın müntehâ-yı haddi oluyor. Yalnız istiğfar divanı açık bulunuyor.

---

619 [el-Fâtır, 35/37] أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ.

2021

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَا يَزَالُ قَلْبُ الْكَبِيرِ شَابًّا فِي اثْنَتَيْنِ فِي حُبِّ الدُّنْيَا وَطُولِ الْأَمَلِ.

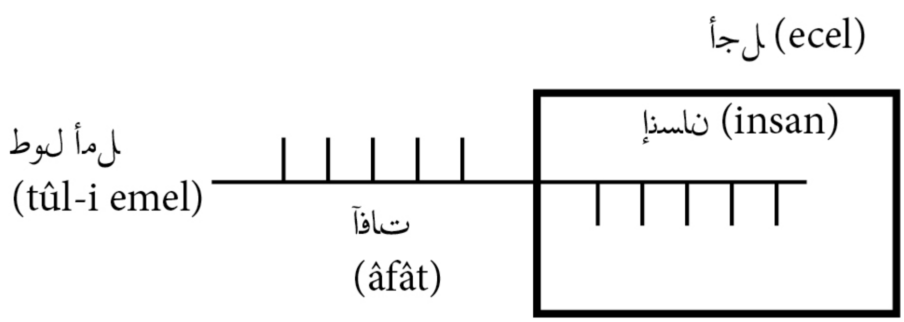
TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim demiştir: “İhtiyar gönlü, iki huyda her zaman genç bir halde bulunur: Dünya sevgisi, uzun ömür.” {B6420 Buhârî, Rikāk, 5.}

İZAHI

Hadis metnindeki tûl-i emel tabirinde vâki emel lafzı ümit mânasına olup Türk dilinde umma tabir olunur. Bu mânaca طول أمل “uzun ümit” diye tercüme olunmak icap ederse de bu hadisin *Sahîh-i Buhârî*’de, bundan sonra Enes b. Mâlik’ten gelen bir rivayet tarikinde [620] طول العمر denildiğinden “uzun ömür” diye tercüme ettik.

İnsanoğlu tûl-i emel ile yaşarken günün birinde ecelin pençesine düştüğünü tasvir eden bir hadîs-i şerifi de Buhârî bu babında şöyle rivayet ediyor: Abdullah b. Mesʽûd radıyallahu anh der ki: Bir kere Resûl-i Ekrem bir murabba resmetti. Bu murabbaın ortasında da başkaca birtakım çizgiler çizdi. Bu ortadaki hat tarafına da murabba haricinde küçük çizgiler çizdi. Sonra (bize bu hatları izah ederek bakınız dedi: "*Şu ortadaki çizgi insandır, bu murabba da insanı her taraftan kuşatan ecelidir. Murabba haricindeki hat da emelidir. Küçük çizgiler de insanı istihdaf eden âfetlerdir* (ki insan hayatı bunların nişangâhıdır). *İmdi insana şu âfet* (oku şaşar da) *dokunmazsa bir başka âfet isabet eder. O âfet de dokunmazsa öbürü dokunur* (ecel gelir, hayât-ı beşer sona erer)".[621] Hadiste zikrolunan büyük küçük hatlar ve çizgiler müteaddit şekillerde hadis şârihleri tarafından resmolunmuştur. Bizce hadisin mazmununa en uygun olanı şudur:

---

620 Bu rivayetin metni ve tercümesi şöyledir: يكبر ابن آدم ويكبر معه اثنان حب المال وطول العمر "*Âdemoğlu yaşlanır, büyüdükçe iki huyu da beraber büyür: Mal sevgisi, uzun ömür temennisi!*" {B6421 Buhârî, Rikāk, 5.}

621 {B6417 Buhârî, Rikāk, 4.}

2022

•.•.•

عَنْ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنْ يُوَافِيَ عَبْدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقُولُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللهِ إِلَّا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ النَّارَ.

TERCÜMESİ

Ensardan İtbân b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde lâ ilâhe illallah diyerek ve bu tevhid kelimesiyle Allah'ın zâtını kastederek (Allah divanına) hiçbir kul gelmez, ancak Allah Teâlâ ona cehennemi haram kılar." {B6423 Buhârî, Rikāk, 6.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî burada riyasız ve yalnız Allah Teâlâ için yapılan ibadetin fazileti hakkında açtığı bir babında rivayet etmiştir. "Kitâbü's-Salât"ta da ev dahilinde bir odanın veya bir tarafın mescid ittihaz edilmesine dair bir babında daha uzun bir metin ile rivayet etmişti. Şu farkla ki "Kitâbü's-Salât"taki bu hadis orada ensardan Mahmûd b. Rebî' tarafından rivayet olunmuştu ki burada Mahmûd, İtbân'ın râvisi bulunuyor. Mahmûd, ashabın gençlerinden bulunduğu için Bedir Gazâsı'nda bulunan ashabın ihtiyarlarından İtbân b. Mâlik'ten rivayet etmişti.

“Kitâbü’s-Salât”taki rivayetin kısa bir hulâsası şöyledir: İtbân b. Mâlik radıyallahu anh bir gün Resûl-i Ekrem’e gelerek, “Yâ Resûlellah! İhtiyar oldum, namaza çıkamıyorum, evimin bir tarafını namazgâh edinmek istiyorum. Evimize teşrif edip namaz kıldırsanız da orasını musallâ edinsem” demişti. Resûl-i Ekrem de İtbân’ın bu dileğini yerine getirdi ve evinin bir yerinde iki rek‘at namaz kıldırdı. Konu komşu birtakım kimseler de hazır bulundu. Sohbet esnasında birisi “Mâlik b. Duhşüm nerede ki?” diye sordu. Başka biri de, “O bir münafıktır, Allah’ı ve Peygamber’i sevmez!” diye karşıladı. Bunun üzerine Resûlullah, “Öyle söyleme, görmüyor musun? ‘lâ ilâhe illallah’ diyor. Allah Teâlâ’nın zâtını kastederek ‘lâ ilâhe illallah’ diyen kimseyi Allah cehennem ateşine haram kılmıştır!”[622] buyurdu. 268 numara ile tercümesi geçen bu rivayetin tercümesini ve izahını da okuyunuz!

---

622 {B425 Buhârî, Salât, 46.}

2023

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى مَا لِعَبْدِي الْمُؤْمِنِ عِنْدِي جَزَاءٌ إِذَا قَبَضْتُ صَفِيَّهُ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا ثُمَّ احْتَسَبَهُ إِلَّا الْجَنَّةُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Allah Teâlâ buyurur ki: "Mümin kulumun dünyadaki ailesinden (ana baba, karı koca, evlât kardeş gibi) en sevdiği birini elinden aldığımda, sonra o da benden ecrini istediğinde, benim katımda o kulumun mükâfatı ancak ve muhakkak cennettir." {B6424 Buhârî, Rikāk, 6.}

2024

•.•.•

عَنْ مِرْدَاسٍ الْأَسْلَمِيِّ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ يَذْهَبُ الصَّالِحُونَ الْأَوَّلُ فَالْأَوَّلُ وَيَبْقَى حُفَالَةٌ كَحُفَالَةِ الشَّعِيرِ أَوِ التَّمْرِ لَا يُبَالِيهِمُ اللهُ بَالَةً.

TERCÜMESİ

Eslemli Mirdâs radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Bu ümmetin ilk önce sâlih kulları birbiri arkasınca (Allah divanına) gidecek, geriye de arpanın yahut hurmanın çalkantı kozalakları gibi ıskartaları kalacaktır ki Allah onlara hiçbir veçhile kıymet vermeyecektir.[623] {B6434 Buhârî, Rikāk, 9.}

---

623 Buhârî bu hadisi "Sâlih Kulların Bu Fâni Hayattan Birer Birer Çekilip Ebediyet Âlemine Gitmeleri Eşrât-ı Sâatten ve Dünyanın Zevâli Yaklaştığı Alâmetlerinden" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir.

2025

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لَابْتَغَى ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: "Âdemoğlunun iki dere dolusu malı olsa bir üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun (muhteris) gönlünü topraktan başka bir şey dolduramaz. Şu kadar ki (ihtirastan nefret edip) tövbe eden kişinin tövbesini Allah kabul eder." {B6436 Buhârî, Rikāk, 10.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Mal Fitnesinden Sakınılması" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Birçok vesile ile yukarıda izah etmiştik ki İslâm dini mal kazanmaktan ve ihtiyaç zamanı için mal iddihârından menetmiş değildir. Teşvik etmiştir. Zenginliğin, fakirliğin sahibinin hal ve hareketine göre her ikisinin iyi cihetleri de vardır, fenâ cihetleri de! Zenginliğin bir fenâ ciheti bu hadiste bildirildiği üzere ihtiras derecesinde insanlık faziletine engel nevidir. Nasıl ki bu babın *Buhârî*'deki birinci hadisinde bu muhterisler zemmedilerek, "*Altın, gümüş para ve kadife ve hamîsa denilen fâhir elbise kulu olan kişiler sürünsün, kahrolsun! Böyle menfaat düşkünlerine kâr verilirse memnundur, verilmez de ziyan ederse Allah'ın hüküm ve takdirine kızar, isyan eder*"[624] buyurulmuştur. Bu hadisteki altın, gümüş, fâhir elbise kulu tabirinden bu servet ve ihtişama âzat kabul etmez bir köle gibi bağlanan ve hayırdan, içtimaî yardımdan uzaklaşan muhterisin vaziyeti en beliğ bir üslûp ile tasvir buyurulmuştur (bk. 1218 numaralı hadis). Tevbe sûresinin 58. âyetinde de, "*Habîbim! Bu muhteris münafıklara beytülmâlden sadaka verilirse razı olurlar, verilmezse hemen kızarlar, isyan ederler*"[625] buyurulmuştur.

İzahıyla meşgul bulunduğumuz İbn Abbas hadisi rivayet tarikleri en çok olan hadislerdendir. Yalnız bu babında Buhârî beş tarik ile İbn Abbas, İbn Zübeyr, Enes b. Mâlik radıyallahu anhümden bazı farklarla rivayet etmiştir. Meselâ İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayet عين ابن آدم "Âdemoğlunun aç gözü doymaz" suretindedir.[626] Diğer bir rivayette, ولا يشبع جوف بن آدم suretindedir.[627] Abdullah b. Zübeyr de Mekke'de irat ettiği bir hutbesinde, "Ey nâs! Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, '*Âdemoğluna bir dere dolusu altın verilse ikincisini arzu eder. İkinci bir dere dolusu verilse üçüncüsünü arzu eder. Âdemoğlunun aç gönlünü kapamaz, ancak toprak kapar, doldurur!*' {buyurdu}"[628] demiştir. Enes b. Mâlik rivayetine göre Übey b. Kâ'b radıyallahu anhtan أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ sûresi nâzil oluncaya kadar biz لو كان لابن آدم Kur'an'dan bir âyet sanırdık demiştir.

---

624 {B6435 Buhârî, Rikāk, 10.}

625 [et-Tevbe, 9/58] فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ.

626 {B6437 Buhârî, Rikāk, 10.}

627 {Bkz. Aynî, *Umde*, XXIII, 46.}

628 {B6438 Buhârî, Rikāk, 10.}

2026

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَيُّكُمْ مَالُ وَارِثِهِ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالِهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا مِنَّا أَحَدٌ إِلَّا مَالُهُ أَحَبُّ إِلَيْهِ قَالَ فَإِنَّ مَالَهُ مَا قَدَّمَ وَمَالُ وَارِثِهِ مَا أَخَّرَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayete göre bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ashabına, "Hanginize mirasçısının malı kendi malından çok sevimlidir?" diye sordu. Onlar da, "Yâ Resûlellah! İçimizde hiçbir kimse yoktur ki malı kendisine her şeyden sevimli olmasın" dediler. Resûl-i Ekrem de, "Çünkü kişinin kendi malı (ölümüne) takaddüm (ve hayra sarf)ettiği malıdır. (Kıyamette onun sevabını bulacaktır). Mirasçısının malı da kişinin (hayra sarfetmeyip ölünceye kadar) tehir ettiği malıdır" buyurdu. {B6442 Buhârî, Rikāk, 12.}

2027

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ آللَّهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ إِنْ كُنْتُ لَأَعْتَمِدُ بِكَبِدِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْجُوعِ وَإِنْ كُنْتُ لَأَشُدُّ الْحَجَرَ عَلَى بَطْنِي مِنَ الْجُوعِ وَلَقَدْ قَعَدْتُ يَوْمًا عَلَى طَرِيقِهِمُ الَّذِي يَخْرُجُونَ مِنْهُ فَمَرَّ أَبُو بَكْرٍ فَسَأَلْتُهُ عَنْ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ مَا سَأَلْتُهُ إِلَّا لِيُشْبِعَنِي فَمَرَّ وَلَمْ يَفْعَلْ ثُمَّ مَرَّ بِي عُمَرُ فَسَأَلْتُهُ عَنْ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَ، مَا سَأَلْتُهُ إِلَّا لِيُشْبِعَنِي فَمَرَّ فَلَمْ يَفْعَلْ ثُمَّ مَرَّ بِي أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبَسَّمَ حِينَ رَآنِي وَعَرَفَ مَا فِي نَفْسِي وَمَا فِي وَجْهِي ثُمَّ قَالَ أَبَا هِرٍّ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ الْحَقْ وَمَضَى فَتَبِعْتُهُ فَدَخَلَ فَاسْتَأْذَنَ فَأَذِنَ لِي فَدَخَلَ فَوَجَدَ لَبَنًا فِي قَدَحٍ فَقَالَ مِنْ أَيْنَ هٰذَا اللَّبَنُ قَالُوا أَهْدَاهُ لَكَ فُلَانٌ أَوْ فُلَانَةُ قَالَ أَبَا هِرٍّ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ الْحَقْ إِلَى أَهْلِ الصُّفَّةِ فَادْعُهُمْ لِي قَالَ وَأَهْلُ الصُّفَّةِ أَضْيَافُ الْإِسْلَامِ لَا يَأْوُونَ إِلَى أَهْلٍ وَلَا مَالٍ وَلَا عَلَى أَحَدٍ إِذَا أَتَتْهُ صَدَقَةٌ بَعَثَ بِهَا إِلَيْهِمْ وَلَمْ يَتَنَاوَلْ مِنْهَا شَيْئًا وَإِذَا أَتَتْهُ هَدِيَّةٌ أَرْسَلَ إِلَيْهِمْ وَأَصَابَ مِنْهَا وَأَشْرَكَهُمْ فِيهَا فَسَاءَنِي ذٰلِكَ فَقُلْتُ وَمَا هٰذَا اللَّبَنُ فِي أَهْلِ الصُّفَّةِ كُنْتُ أَحَقُّ أَنَا أَنْ أُصِيبَ مِنْ هٰذَا اللَّبَنِ شَرْبَةً أَتَقَوَّى بِهَا فَإِذَا جَاءُوا أَمَرَنِي فَكُنْتُ أَنَا أُعْطِيهِمْ وَمَا عَسَى أَنْ يَبْلُغَنِي مِنْ هٰذَا اللَّبَنِ وَلَمْ يَكُنْ مِنْ طَاعَةِ اللهِ وَطَاعَةِ رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُدٌّ فَأَتَيْتُهُمْ فَدَعَوْتُهُمْ فَأَقْبَلُوا فَاسْتَأْذَنُوا فَأَذِنَ لَهُمْ وَأَخَذُوا مَجَالِسَهُمْ مِنَ الْبَيْتِ قَالَ يَا أَبَا هِرٍّ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ خُذْ فَأَعْطِهِمْ فَأَخَذْتُ الْقَدَحَ فَجَعَلْتُ أُعْطِيهِ الرَّجُلَ فَيَشْرَبُ حَتَّى يَرْوَى ثُمَّ يَرُدُّ عَلَيَّ الْقَدَحَ فَأُعْطِيهِ الرَّجُلَ فَيَشْرَبُ حَتَّى يَرْوَى ثُمَّ يَرُدُّ عَلَيَّ الْقَدَحَ فَيَشْرَبُ حَتَّى يَرْوَى ثُمَّ يَرُدُّ عَلَيَّ الْقَدَحَ حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ رَوِيَ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ فَأَخَذَ الْقَدَحَ فَوَضَعَهُ عَلَى يَدِهِ فَنَظَرَ إِلَيَّ فَتَبَسَّمَ فَقَالَ أَبَا هِرٍّ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ بَقِيتُ أَنَا وَأَنْتَ قُلْتُ صَدَقْتَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ اقْعُدْ فَاشْرَبْ فَقَعَدْتُ فَشَرِبْتُ فَمَازَالَ يَقُولُ اشْرَبْ حَتَّى قُلْتُ لَا وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أَجِدُ لَهُ مَسْلَكًا قَالَ فَأَرِنِي فَأَعْطَيْتُهُ الْقَدَحَ فَحَمِدَ اللهَ وَسَمَّى وَشَرِبَ الْفَضْلَةَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh şöyle der idi: Kendisinden başka mâbud olmayan Allah'a yemin ederim ki[629] kati surette ben (kâh) açlıktan karnımı yere dayardım, (kâh da) açlıktan karnıma taş bağlardım. Bir gün ben (Resûlullah ile ashabının mescidden) çıkıp gittikleri yol uğrağı üzerine (aç ve mecalsiz) oturdum. Bu sırada Ebû Bekir geçti. Ona Allah'ın kitabından bir âyet sordum. Bu soruşum ancak kendimi doyurtturmak içindi. Fakat geçti gitti, doyurmadı. Sonra Ömer uğradı. Ona da Allah'ın kitabından bir âyet sordum. (Maksadım öğrenmek değildi, pek iyi biliyordum) ben yalnız karnımı doyurtmak istiyordum. Ömer de geçti gitti, beni doyurmadı. Sonra Ebü'l-Kāsım sallallahu aleyhi ve sellem uğradı ve beni görüp bendeki halsizliği, yüzümdeki açlık âsârını anlayınca, Resûlullah güldü. Sonra bana, "Ey Ebû Hir!" dedi.[630] Ben de, "Buyurunuz, emrinize hazırım yâ Resûlellah!" dedim. Resûl-i Ekrem, "Ardım sıra gel" buyurdu, yürüdü. Ben de onu takip ettim. (Hâne-i saâdete) girdi. Ben de izin diledim. Bana da izin verildi. Resûlullah girdiğinde bir bardak içinde süt buldu. "Bu süt nereden geldi?" diye sordu. Sana falan kişi veya falan kadın hediye etti dediler. Resûlullah da bana, "Ey Ebû Hir!" diye seslendi. Ben de, "Buyurunuz yâ Resûlellah! Emrinize hazırım" dedim. "Haydi ehl-i Suffe'ye[631] git, onları bana çağır!" buyurdu. Ebû Hüreyre der ki: "Ehl-i Suffe İslâm konukları idiler. Ne sığınacak aileleri, ne malları, ne de bir dostları ve âşinaları vardı. Resûlullah, bir sadaka geldiğinde sadaka malını onlara gönderirdi. Sadaka malından kendisi bir şey yemezdi. Bir hediye geldiğinde de bunu da ehl-i Suffe'ye gönderirdi. Hediyeden kendisi de alırdı. Fakat ehl-i Suffe'yi hediyeye ortak kılardı.

Ebû Hüreyre der ki: Ehl-i Suffe'yi (süt ziyafetine) davet bana çok fena geldi. (Kendi kendime) dedim ki: "Suffe halkı içinde şu bir bardak süt nedir ki? Lâyık olan şu sütten bir yudum bana isabet edebilmeli idi de, iktisâb-ı kuvvet etmeli idim. Davet edilmelerine memur olduğum Suffe halkı şimdi gelip onlara dağıttığımda bu bir bardak sütten bana ne düşecek?" diye endişeleniyorum. Fakat Allah'a ve Resûlullah'a itaatten başka çare yoktu. Bu cihetle gittim, halkı davet ettim. Geldiler, izin dilediler. Verilen müsaade üzerine hâne-i saâdet içinde baştan başa yer aldılar.[632]

Bunun üzerine Resûlullah, "Ey Ebû Hir!" diye bana seslendi. Ben de, "Emir buyur yâ Resûlellah! Emrini beklerim" dedim. "Şu süt bardağını al, misafirlere ver" buyurdu. Ben de bardağı alıp vermeye başladım. Bir kişiye veriyorum. O, kanıncaya kadar içiyordu, sonra bardağı bana veriyordu. Ben de alıp diğer bir kişiye veriyordum. O da kanıncaya kadar içiyor, sonra bardağı bana veriyordu. Bu suretle bütün halk kana kana içip bardağı bana vererek tâ Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme kadar gelip dağıtım sona erdi. Artık davetlilerin hepsi süte kanmışlardı.

Şimdi süt bardağını Resûlullah aldı, elinde tutarak bana bakıp güldü[633] ve, "Ey Ebû Hir!" buyurdu. Ben de, "Emret yâ Resûlellah! Emrinize hazırım" dedim. "Süt içmedik ben kaldım, bir de sen" dedi. Ben de, "Doğru buyurdunuz yâ Resûlellah!" dedim. Resûlullah bana, "Haydi otur da iç!" buyurdu. Ben de oturup içtim. Resûlullah "Tekrar iç!" buyurdu. Ben de içtim. Resûlullah "Tekrar tekrar iç!" diye emir ediyordu. (Ben de içiyordum) en sonu, "Yâ Resûlellah! İçemeyeceğim. Seni hak peygamber gönderen Allah'a andolsun ki süt gidecek yol bulamam" dedim. "Öyle ise bardağı bana ver" buyurdu. Ben de verdim. Resûlullah da Allah'a hamdetti ve besmele çekip geri kalan sütü içti.[634] {B6452 Buhârî, Rikāk, 17.}

---

629 Hadis metninin başındaki آلله الذي 'deki hemzenin, vâv-ı kasem mânasına olduğu Hâfız Ebû Zer'den Yunûniyye nüshasında naklolunmuştur.

630 Yukarıda Resûl-i Ekrem'in aile içinde latifeci ve güler yüzlü olduğuna dair rivayetler arasında Ebû Hüreyre'ye, "*Ebû Hir*"; Hazret-i Âişe'ye, "*Yâ Âiş!*" diye hitap ettiği 2011 numaralı Enes hadisinde geçmişti, oraya bakınız!

631 Ehl-i Suffe denilen feragat sahibi fukarâ-yı ashap ve Suffe hakkında bu eserimizde 1031 numaralı hadisin izahında mühim izahımız vardır, okuyunuz!

632 Ehl-i Suffe'nin hâne-i saâdete gelen miktarı bildirilmemiştir. Bazıları yetmişten fazla olduğunu rivayet etmiştir. "Kitâbü's-Salât"taki rivayetinde Buhârî ehl-i Suffe'nin kadrosu yetmiş olduğunu Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir. *Hilye*'de de 100'e yakın bir adet bildiriliyor. En isabetli söz Ebû Nuaym'ın, ashâb-ı Suffe'nin muayyen bir kadrosu olmadığına dair rivayetidir. Bu ashap fukarası Mescid-i Saâdet'in ittisâlindeki sofa dediğimiz bir sundurmada hâl-i hazarda Kur'an ile, hâl-i seferde cihad ile meşgul olduklarından halin icabına göre kâh artar, kâh eksilirdi.

633 Resûl-i Ekrem'in tebessüm buyurması, Ebû Hüreyre'nin bana süt artakalmayacak sanarak endişelenmesindendir.

634 Resûl-i Ekrem'in hamdetmesi, az sütte Allah Teâlâ'nın çok bereket ihsan buyurmasındandır.

2028

•.•.•

وَعَنْهُ أَيْضًا ﷺ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ اللّٰهُمَّ ارْزُقْ آلَ مُحَمَّدٍ قُوتًا.

TERCÜMESİ

Yine böyle Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Allahım! Muhammed ailesine geçinecek kadar rızk ihsan buyur" diye dua ettiği rivayet olunmuştur. {B6460 Buhârî, Rikāk, 17.}

İZAHI

Gerek bu, gerek bundan önceki Ebû Hüreyre hadislerini Buhârî, Hazret-i Peygamber'in ve ashabının maişetlerindeki feragatlerine ve dünya anlayışından uzak en sade hayatlarına dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bundan önce uzun metin ile rivayet olunan Ebû Hüreyre hadisinde bu mühimme bütün açıklığı ile gösterilmiştir. Bu muhtasar rivayette de Resûl-i Ekrem'in aile maişetindeki dileğini idâme-i hayat edecek derecede asgari haddi kastettiği görülmektedir. Buhârî'nin yine bu babında Hazret-i Âişe'den de birkaç rivayeti vardır ki bu konunun en kıymetli şahitleri bulunduklarından bu izahımızda *Tecrîd*'e geçmeyen onları nakledeceğiz:

Hazret-i Âişe der ki: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Medine'ye hicretinden vefatı zamanına kadar onun ailesi üç gün arka arkaya buğday ekmeğinden karnını doyuramadı."[635]

Yine Hazret-i Âişe der ki: "Hazret-i Muhammed'in hânedanı bir günde iki öğün yemek yemedi. Muhakkak bunun biri hurma idi."[636]

Yine Hazret-i Âişe der ki: "Ay gelir geçerdi de evimizde yemek pişirecek ateş yanmazdı. Yalnız hurma ve su ile gıdalanırdık. Meğer ki bize bir miktar et hediye edilmiş ola!"[637]

Yine Hazret-i Âişe hemşirezâdesi Urve'ye, "Ey kardeşimin oğlu! Biz Peygamber ailesi iki ay içinde üç hilâl görürdük de Peygamber'in hânelerinde bir ateş yanmazdı" demişti. Urve, "Teyzeciğim! Ya sizi ne yaşatırdı?" diye sorunca da, "Hurma ile su!" diye cevap vermiş ve, "Şu kadar ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ensardan komşuları vardı. Bu komşuların da sağmal develeri vardı. Bu sağmallardan sağıp geri vermek üzere bize verirlerdi. Biz de sağar iade ederdik"[638] demiştir.

Yine Hazret-i Âişe der ki: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin döşeği sahtiyandandı. İçi hurma lifi dolu idi."[639]

Buhârî'nin bu babında rivayet edilip de, *Tecrîd*'e alınmayan rivayetlerinden biri de Sa'd b. Ebû Vakkās'ın şu hadisidir: En mehâbetli endam ve irade sâhib-i İslâm kemankeşi olan ve ilk müslümanlardan bulunan bu kahramanı düzgün namaz kılamıyor diye ayıplayanlar olmuştu. Bu nâhoş sözü işitince şöyle demiştir: "Muhakkak ki ben, Allah yolunda ilk ok atan bir Arap cengâveriyim. Ben kendimizi pek iyi bilirim ki biz, Allah yolunda feragatle gazâ ettiğimiz sıra selem, temer denilen dikenli bâdiye ağaçlarının yapraklarından (ve yemişlerinden) başka yiyeceğimiz yoktu. Bir de şimdi ne göreyim! Esedoğulları bana İslâm ahkâm ve âdâbı tâlim etmeye kalktılar. Doğrusu buna ve İslâm'da sa'y ve gayretimin ziyâına hayret ettim."[640]

---

635 {B6454 Buhârî, Rikāk, 17.}

636 {B6455 Buhârî, Rikāk, 17.}

637 {B6458 Buhârî, Rikāk, 17.}

638 {B6459 Buhârî, Rikāk, 17.}

639 {B6456 Buhârî, Rikāk, 17.}

640 Hadiste zikrolunan Esedoğulları Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra irtidad etmişler ve o sırada nübüvvet iddia eden Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'ye tâbi olmuşlardı. Hazret-i Ebû Bekir zamanında Hâlid b. Velîd'in kumandanlığında gönderilen bir kuvve-i askeriyye ile tenkil edilmişler, geri kalanları da İslâm'a avdet etmişlerdi. Kûfe'de ihtiyâr-ı ikāmet eden Benî Esed rüesâsı Kûfe valisi bulunan Sa'd b. Ebû Vakkās'tan Hazret-i Ömer'e şikâyet ederek azline sebep olmuşlardı.

2029

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَنْ يُنَجِّيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ بِرَحْمَتِهِ سَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَاغْدُوا وَرُوحُوا وَشَيْءٌ مِنَ الدُّلْجَةِ وَالْقَصْدَ الْقَصْدَ تَبْلُغُوا.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir hutbesinde, “Ashabım! Sizden hiçbirinizin ibadeti asla kendisini kurtaramaz” buyurmuştu. Bunun üzerine ashap, “Yâ Resûlellah! Seni de mi ibadetiniz kurtaramaz?” diye sorduklarında Resûl-i Ekrem, “Evet beni de! Şu kadar ki Allah beni rahmetiyle setr ve muhafaza etmiştir” buyurdu. “Ashabım! Doğruluğu iltizam ediniz, ibadetinizde ifrat etmeyiniz. Gündüzün ilk ve son saatlerinde yürüyünüz, gecenin bir saatinden de istifade ediniz ve (her hal ve hareketinizde) itidali iltizam ediniz. İtidali iltizam ediniz ki maksadınıza eresiniz.” {B6463 Buhârî, Rikāk, 18.}

2030

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللهِ قَالَ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre şöyle demiştir: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme, “Yâ Resûlellah! Hangi ibadet Allah Teâlâ’ya çok sevimlidir?” diye sorulmuştu. O da, “Az olsa bile en devamlı edileni!” buyurdu. {B6465 Buhârî, Rikāk, 18.}

2031

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ بِكُلِّ الَّذِي عِنْدَ اللهِ مِنَ الرَّحْمَةِ لَمْ يَيْأَسْ مِنَ الْجَنَّةِ وَلَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ بِكُلِّ الَّذِي عِنْدَ اللهِ مِنَ الْعَذَابِ لَمْ يَأْمَنْ مِنَ النَّارِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: "Allah'ın rahmet deryasındaki bunca genişliği kâfirler bilseydi, cennetten ümitlerini kesmezlerdi. Eğer müminler de Allah'ın tâmûsundaki her gûnâ azabı bilselerdi, cehennem azabından emin olmazlardı." {B6469 Buhârî, Rikāk, 19.}

2032

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ يَضْمَنْ لِي مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنْ لَهُ الْجَنَّةَ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Her kim ağzın iki kemiği arasındaki dilini ve iki budu arasında bulunan (uzv-ı tenâsül)ünü (şerden esirgemeyi) bana tazmin (ve te'min) ederse, ben de o kişiye cenneti te'min ederim." {B6474 Buhârî, Rikāk, 23.}

2033

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ رِضْوَانِ اللهِ لَا يُلْقِي لَهَا بَالًا يَرْفَعُ اللهُ بِهَا دَرَجَاتٍ وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللهِ لَا يُلْقِي لَهَا بَالًا يَهْوِي بِهَا فِي جَهَنَّمَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Bir kul Allah’ın hoşnut olduğu (mübarek kelimeler)den bir kelimeyi (o kelimeye hiç ehemmiyet vermeyerek) mübalâtsız söyleyiverir. Halbuki Allah Teâlâ o kelime sebebiyle o kimsenin derecesini yüceltir. Şu bir kul da vardır ki Allah Teâlâ’nın gazabını mûcip bir kelimeyi (ona ehemmiyet vermeyerek) mübalâtsız söyleyiverir. Halbuki Allah Teâlâ o kötü söz sebebiyle o kimseyi cehennemin dibine indirir.” {B6478 Buhârî, Rikāk, 23.}

2034

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَثَلِي وَمَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللهُ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَتَى قَوْمًا فَقَالَ رَأَيْتُ الْجَيْشَ بِعَيْنَيَّ وَإِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْعُرْيَانُ فَالنَّجَاءَ النَّجَاءَ فَأَطَاعَتْهُ طَائِفَةٌ فَأَدْلَجُوا عَلَى مَهْلِهِمْ فَنَجَوْا وَكَذَّبَتْهُ طَائِفَةٌ فَصَبَّحَهُمُ الْجَيْشُ فَاجْتَاحَهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Benim meselim (benzerim) ve beni kendisiyle (size) Allah'ın peygamber gönderdiği şeyin meseli[641] şu bir kimsenin benzeri gibidir ki o, kavmine gelerek, "Şurada gözümle asker gördüm (onlar beni soydular... ben kaçtım. Şimdi haber veriyorum) görüyorsunuz ben çıplak bir nezirim (sizi yarının musibetinden korkutuyorum), hemen kurtulmaya, hemen kaçmaya bakınız" der. Bu haber üzerine kavminden bir kısmı sözünü tutarak bütün gece vakar ve haysiyetleriyle kaçıp kurtulmuşlardır. Kavminden bir kısmı da onu yalanlamışlardır. Bunun üzerine sabahleyin ansızın onları asker basıp öldürmüştür." {B6482 Buhârî, Rikāk, 26.}

---

641 Mesel, bir şeyin benzeri demektir ki Farsça'sı "mânend"dir. Emsâl ile cemiʿlenir. Örfî mânası da âmmece kabul olunup anʿane halinde tedavül ve iştihar eden sözdür ki o sözün mevridi madrıbına benzetilerek irat olunur. Bu cihetle darbımesel ve îrâd-ı mesel şüphesiz bir belâgat mahsulüdür. Gaye de vâkıayı işitenlerin hıfz ve idrakine takrîb ve tefhîmdir. Her milletin hayat tecrübelerinden alınmış asırdîde birtakım meselleri vardır, dilimizde bunlara atalar sözü deriz ki millî hayatımızda yer alan ve hükümleri hiç yanılmayan içtimaî düsturlardır. Şinâsi ve Ebüzziyâ merhumlar tarafından toplanıp hecâ harfleri sırasıyla tertip olunarak basıldığını hatırlıyorum.

2035

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولَ اللهِ ﷺ حُجِبَتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ وَحُجِبَتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Cehennem şehvet perdesiyle örtülmüştür. (Oraya) şehvetler (irtikâbıy)la (girilir). Cennet de nefsin hoşlanmadığı ibadetlerle korunmuştur, (buraya da ibadet meşakkatleriyle girilir)." {B6487 Buhârî, Rikāk, 28.}

2036

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ الْجَنَّةُ أَقْرَبُ إِلَى أَحَدِكُمْ مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ وَالنَّارُ مِثْلُ ذٰلِكَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "(Ashabım!) Cennet sizin her birinize nalınının tasmasından daha yakındır. Cehennem de bunun gibi (yakın)dır. (Taat cennete, mâsiyet cehenneme yaklaştırır)." {B6488 Buhârî, Rikāk, 29.}

2037

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ إِلَى مَنْ فُضِّلَ عَلَيْهِ فِي الْمَالِ وَالْخَلْقِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلَ مِنْهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "(Ashabım!) Sizden biriniz hilkat, mal, evlât ve ahfad hususunda kendisinden artık olan kimselere baktığı zaman (meyus olmasın!), hemen kendisinden aşağı (halli)lere baksın." {B6490 Buhârî, Rikāk, 30.}

2038

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا يَرْوِي عَنْ رَبِّهِ جَلَّ وَعَلَا قَالَ إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى كَتَبَ الْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ثُمَّ بَيَّنَ ذٰلِكَ فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللّٰهُ لَهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً فَإِنْ هُوَ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللّٰهُ لَهُ عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللّٰهُ لَهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً فَإِنْ هُوَ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللّٰهُ عَلَيْهِ سَيِّئَةً وَاحِدَةً.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem rabbi celle ve alâdan rivayet ettiği bir hadiste şöyle demiştir:[642] "Allah Teâlâ eşyanın güzellerini, fenalarını takdir etti (yazdı). Sonra güzellerin güzelliğini, fenaların da çirkinliklerini açıkladı. Her kim bir güzel (hayır ve ibadet) yapmak diler de onu yapamazsa Allah o kimse hesabına kendi divanında (meleklerine) tam bir hasene (sevabı) yazdırır. Eğer o kimse güzel bir iş yapmak ister ve yaparsa, Allah o kimse hesabına kendi divanında on hasene sevabından yedi yüz misline ve daha çok emsaline kadar hasene sevabı yazdırır. Şu bir kimse de kötü bir iş işlemek ister de onu yapmazsa, o kimse de Allah Teâlâ divanında tam bir hasene sevabı yazdırır. Eğer o kimse fena bir iş yapmak ister de, o fenalığı da yaparsa, Allah Teâlâ onun aleyhine bir kötülük günahı yazdırır." {B6491 Buhârî, Rikāk, 31.}

İZAHI

Hadisin ilk fıkrası olan إن الله تعالى كتب الحسنات والسيآت ثم بين ذلك "*Allah Teâlâ eşyanın güzellerini, fenalarını takdir etti. Sonra güzellerin güzelliğini, fenaların çirkinliğini beyan buyurdu*" cümlesi usûl-i fıkıh ve kelâm ilimleri bahislerinden hüsün ve kubuh aklî midir, şer'î midir? konusuyla ilgilidir. Ehl-i sünnet'le Mu'tezile arasında ihtilâf edilen bu meselede Ehl-i sünnet mezhebine göre eşyada güzelliği, çirkinliği Allah takdir edip güzellerin işlenmesini, çirkinlerden içtinap olunmasını emretmiştir. Mu'tezile'ye göre de eşya bizâtihi güzel veya çirkindir. Güzel, güzel olduğu için emrolunmuştur. Bizâtihi çirkin de fena olduğu için nehyolunmuştur. Ehl-i sünnet'e göre eşyadaki güzellik, çirkinlik zatî değildir. Belki şâriin takdiriyle hâsıl olan vasfı ârızîdir. Allah namazın fenalığını takdir etseydi çirkin olurdu. Şerrin güzelliğini irade buyursaydı bu da güzel olurdu. Ehl-i sünnet'e göre Allah Teâlâ güzelin işlenmesini emrettikten sonra kullar güzeldeki güzellik vasfını anlayabilirler. Ehl-i sünnet'in bu tezi (Güzel, Allah emretti de öyle güzel oldu. Çirkin de Allah nehyetti de öyle çirkin oldu) cümlesiyle ifade olunur. Mu'tezile'ye göre Allah emretmezden önce de beşer idraki eşyadaki güzelliği anlar ve Allah me'mûru bih güzel olduğu için emretmiştir. Mu'tezile'nin tezi "Güzel, güzel olduğu için emir, fena da çirkin olduğu için nehyolundu" cümlesiyle hulâsa olunur. Bu izahımızdan sonra hadisin birinci fıkrasıyla Ehl-i sünnet mezhebinin hak, Mu'tezile'nin bâtıl olduğu çok iyi anlaşılır.

---

642 Hadisin isnadında Resûl-i Ekrem'in Allah Teâlâ'dan rivayeti suretinde sevkedilmesi bu hadisin kutsî hadislerden olduğunu bildirir.

2039

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ ﵁ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ حَدِيثَيْنِ رَأَيْتُ أَحَدَهُمَا وَأَنَا أَنْتَظِرُ الْآخَرَ حَدَّثَنَا أَنَّ الْأَمَانَةَ نَزَلَتْ فِي جَذْرِ قُلُوبِ الرِّجَالِ ثُمَّ عَلِمُوا مِنَ الْقُرْآنِ ثُمَّ عَلِمُوا مِنَ السُّنَّةِ وَحَدَّثَنَا عَنْ رَفْعِهَا قَالَ يَنَامُ الرَّجُلُ النَّوْمَةَ فَتُقْبَضُ الْأَمَانَةُ مِنْ قَلْبِهِ فَيَظَلُّ أَثَرُهَا مِثْلَ أَثَرِ الْوَكْتِ ثُمَّ يَنَامُ النَّوْمَةَ فَتُقْبَضُ فَيَبْقَى أَثَرُهَا مِثْلَ الْمَجْلِ كَجَمْرٍ دَحْرَجْتَهُ عَلَى رِجْلِكَ فَنَفِطَ فَتَرَاهُ مُنْتَبِرًا وَلَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ فَيُصْبِحُ النَّاسُ يَتَبَايَعُونَ فَلَا يَكَادُ أَحَدُهُمْ يُؤَدِّي الْأَمَانَةَ فَيُقَالُ إِنَّ فِي بَنِي فُلَانٍ رَجُلًا أَمِينًا وَيُقَالُ لِلرَّجُلِ مَا أَعْقَلَهُ وَمَا أَظْرَفَهُ وَمَا أَجْلَدَهُ وَمَا فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ وَلَقَدْ أَتَى عَلَيَّ زَمَانٌ وَمَا أُبَالِي أَيُّكُمْ بَايَعْتُ لَئِنْ كَانَ مُسْلِمًا رَدَّهُ عَلَيَّ الْإِسْلَامُ وَإِنْ كَانَ نَصْرَانِيًّا رَدَّهُ عَلَيَّ سَاعِيهِ فَأَمَّا الْيَوْمَ فَمَا كُنْتُ أُبَايِعُ إِلَّا فُلَانًا وَفُلَانًا.

TERCÜMESİ

Huzeyfe radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana iki hadise haber verdi. Bunlardan birisini gördüm, öbürüsünü görmeyi de gözlüyorum. Resûlullah bana (emanetin nasıl indiğini şöyle) haber verdi: Emanet (yani din duyguları, adalet ve emniyet umdeleri ilk önce) sâlih kimselerin gönüllerinin derinliğine iner (fıtrî duygulanırlar). Sonra o kullar Kur'an'dan bilgi alırlar, daha sonra sünnetten öğrenirler (kesbî duygulanırlar). Resûlullah bana emanetin ref'ini (geri kaldırıldığını) da haber verip şöyle buyurdu: (Fıtrî ve kesbî duygulanan bilgiç) kişi (gece) uykusunu uyur. O, uyurken emanet hâfızasından (silinip) alınır da, emanetin eseri (izi ve yeri), rengi uçuk bir nokta halinde yanık yeri gibi kalır. Sonra o (bilgin) kişi bir uyku daha uyurken emanetin (geri kalan kısmı da) alınır. Bunun eseri ve yeri de balta sallayan bir işçinin avucundaki kabarcık gibi kalır (bir zaman sonra o da söner gider). Şu halde (o mübarek) emanet, senin ayağına düşürdüğün bir kıvılcımın düştüğü yeri şişirtip, senin onu bir kabarcık halinde görmen gibidir. Halbuki bu kabarcıkta (vücudun hayatî uzviyeti üzerinde müessir) bir şey yoktur (bir zaman sonra söner, gider).

Şu vaziyette halk biribirleriyle alışveriş etmek ve medenî münasebette bulunmak için (müşkül bir günün) sabahına erişmiş bulunur. Hiçbir kimse emaneti eda etmek imkânını bulamaz. Şöyle ki: (Kâh) falan oğulları içinde emin kimse vardır (emaneti ona veririm) denilir. (Kâh) birisinin lehine, "O ne akıllıdır, ne tedbirlidir, o ne zarafetli zattır, o ne kahramandır" diye şehâdet olunur. Halbuki hakkında propaganda yapılan şahsın kalbinde hardal tanesi kadar iman eseri yoktur.

Huzeyfe hazretleri der ki: "Bana öyle bir zaman karşı geldi (öyle bir zamanda yaşadım) ki o (saadetli ve emanetli) devirde ben kiminle mübâyaa edeceğim?" diye tasalanmazdım. Çünkü medenî münasebette bulunacağım kimse müslümansa onu İslâm dini (bana hıyanet etmekten) menederdi. Eğer hıristiyan (ve yahudi) ise onu (bulunduğu yerin) valisi hıyanetten menederdi. (Bu suretle o devirde umumi bir emniyet vardı). Bugün ise ben filân ve falandan başka kimse ile alış veriş edemez oldum. {B6497 Buhârî, Rikāk, 35.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifin râvisi Huzeyfe b. Yemân radıyallahu anh ashap arasında Hazret-i Peygamber'in mahrem-i esrarı olmakla meşhurdur. Kıyamete kadar olmuş ve olacak siyasî, içtimaî birçok vâkıayı Resûl-i Ekrem hassaten Huzeyfe hazretlerine haber vermişti. Bu cihetle Huzeyfe'den rivayet olunan yüz kadar hadisin pek çoğunu inceden inceye birer remiz ve işaretle bildirmiştir. Nasıl ki bu hadîs-i şerif de öyledir.

Hadisin ilk önce açıklanması gerekli bir kelimesi emanet lafzıdır. Kur'an âyetlerinde, hadislerde hem de devlet ve ulü'l-emr gibi en mühim mevzularda zikrolunan bu kelimenin zikrolunduğu mevzulara göre mânaları vardır. Hepsinde emanet umumi bir tabir ile hıyanet mukabili kullanılmıştır. Bu mevzubahsimiz olan hadisin baş tarafındaki emanet kelimesinin mânası, fıtrî din duygusuyla kesbî ibadet, adalet ve medeniyet umdeleri olduğu gayet açık olarak anlaşılmaktadır. Bu kutsal duygunun ve Allah'a karşı ubûdiyyet, tâlim, insanlar arasında da içtimaî bir nizam ve emniyet temin eden umdelerin, Allah tarafından insan gönüllerine nasıl ilham ve vahiy olunup sonra birer birer nasıl silinip gittiğini Hazret-i Huzeyfe en beliğ bir üslûpla Hazret-i Peygamber'in nübüvvet lisanından nakletmiştir. Bir kelime ile İslâm nurunun nasıl doğduğunu, nasıl söndüğünü bildirmiştir.

Hadisin ikinci fıkrasında da İslâm nuru, doğduğu ve yaşadığı müddetçe ziyâsını saçtığı yerlerde müslim, gayri müslim bütün fertler arasında umumi bir emniyet ve itimat teessüs edip o nuru mübînin sönmesiyle bütün gönülleri umumi bir emniyetsizlik zulmeti kapladığı tasvir olunmuştur.

Hadisin son fıkrasında da Huzeyfe hazretleri hem bu emniyet devrinde yaşadığını, hem de nizâm-ı içtimaî bozulup emniyetsiz bir muhit içinde kalarak falandan, filândan başka kimse ile mübâyaa ve muamelede bulunmadığını bildiriyor. Huzeyfe radıyallahu anh Hazret-i Osman'ın şehâdetinden kırk gün sonra yani hicrî 36 yılında vefat ettiğine göre fâcia-i şehâdeti meydana getiren günlerin ne müthiş şûriş içinde çalkandığını gösteriyor.

Huzeyfe hazretlerinin bu hadisinden önce Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den de şu rivayeti vardır: Bir bedevî Resûl-i Ekrem'e gelerek, "Yâ Resûlellah! Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sormuş. Resûl-i Ekrem de, إذا وسد الأمر الى غير أهله فانتظر الساعة "*Emanet ehliyetsiz kimselere saltanat tahtı yapılıp oturtuldu mu kıyametin kopmasını bekle!*"[643] buyurmuştur.

Buradaki emanetle murat da devlet nüfuz ve kudreti dediğimiz amme velâyetidir. Kur'ân-ı Mübîn'de bu siyasî vazife daha şümullü olarak, "*Allah, emanetleri* (devlet işlerini) *kabiliyetli kimselere tevdi ediniz!*" [644] buyurulmuştur. Huzeyfe hadisinin ortasındaki mübâyaa kelimesiyle biat-ı âmme, intihâb-ı umumi mânası da kastolunabilir.

---

643 {B6496 Buhârî, Rikāk, 35.}

644 {en-Nisâ, 4/58. Âyet-i kerîme meallerde "... *tevdî etmenizi emreder*" şeklinde çevrilmektedir.}

2040

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمِائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre İbn Ömer, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, “Nâs yüz deve gibidir. Fakat içinde necip, kullanışlı bir tane bulmayayazarsın!” buyurduğunu işittim demiştir. {B6498 Buhârî, Rikāk, 35.}

2041

•.•.•

عَنْ جُنْدُبٍ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللّٰهُ بِهِ وَمَنْ يُرَائِي يُرَائِي اللّٰهُ بِهِ.

TERCÜMESİ

Cündüb radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Her kim (işlediği bir hayrı, ikbal için) halka duyurursa, Allah onun (gizli işlerini) duyurur. Her kim de (işlediği hayrı) gösterir (mürâîlik eder)se, Allah da onun riyakârlığını teşhir eder." {B6499 Buhârî, Rikāk, 36.}

2042

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطُشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا وَلِئِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ وَمَا تَرَدَّدْتُ عَنْ شَيْءٍ أَنَا فَاعِلُهُ تَرَدُّدِي عَنْ نَفْسِ الْمُؤْمِنِ يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَأَنَا أَكْرَهُ مَسَاءَتَهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Allah tebâreke ve teâlâ şöyle buyurdu demiştir: “Her kim beni tanıyan ve ihlâs ile bana ibadet eden bir kuluma düşmanlık ederse, ben de ona harp ilân ederim. Bana kulum hiçbir şey ile yaklaşamaz, ancak kendisine farz kıldığım şeyleri sevmesiyle yaklaşır. Her zaman kulum bana nâfile ibadetleriyle de yaklaşmak ister. Nihayet ben ona muhabbet ederim. Artık ben kulumu sevince onun işitir kulağı, görür gözü, tutar eli, yürür ayağı mesabesinde olurum (ve bu âzalarıyla husûlünü arzu ettiği bütün dileklerini veririm). Diliyle de her ne isterse muhakkak onları da ihsan ederim. Bana sığınmak isteyince de muhakkak kulumu sıyânet ederim. Ben yapmasını dilediğim hiçbir şey hakkında –müminin ölümü karşısındaki tereddüdüm gibi– tereddüt etmedim. (Fakat bunda) kulum ölümü hoşlanmıyordu. Ben de kuluma acı gelen şeyi sevmiyordum.”[645] {B6502 Buhârî, Rikāk, 38.}

---

645 Ebû Hüreyre hadisinin birçok yeri mecazi ve temsilî bir ifade ile rivayet olunmuştur. Pek vâzıh olduğu için izahına lüzum görmedik. Yalnız müminin hayatının son demindeki tereddüt tabirini hadis şârihleri melekü'l-mevtin tereddüdüyle te'vil ediyorlar. Azrâil aleyhi's-selâm Hazret-i Mûsâ'nın ruhunu kabza memur olup, geldiğinde Mûsâ aleyhi's-selâm Cebrâil'i tokatlamıştı. Bunun üzerine bu melek birkaç defa gidip gelmişti. Azrâil'in bu tereddüdünü Cenâb-ı Hak nefsine izâfe buyurmuştur.

2043

•.•.•

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللّٰهِ أَحَبَّ اللّٰهُ لِقَاءَهُ وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللّٰهِ كَرِهَ اللّٰهُ لِقَاءَهُ قَالَتْ عَائِشَةُ أَوْ بَعْضُ أَزْوَاجِهِ إِنَّا لَنَكْرَهُ الْمَوْتَ قَالَ لَيْسَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ بُشِّرَ بِرِضْوَانِ اللّٰهِ وَكَرَامَتِهِ فَلَيْسَ شيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ فَأَحَبَّ لِقَاءَ اللّٰهِ وَأَحَبَّ اللّٰهُ لِقَاءَهُ وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا حُضِرَ بُشِّرَ بِعَذَابِ اللّٰهِ وَعُقُوبَتِهِ فَلَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَهَ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ فَكَرِهَ لِقَاءَ اللّٰهِ وَكَرِهَ اللّٰهُ لِقَاءَهُ.

TERCÜMESİ

Übâde b. Sâmit radıyallahu anhtan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Her kim Allah'a kavuşup görmeye muhabbet ederse, Allah da ona kavuşup görmesini sever. Her kim de Allah'a mülâki olmayı hoşlanmazsa, Allah da ona mülâki olmayı hoşlanmaz. Âişe yahut Peygamber'in bazı kadınları, "Yâ Resûlellah! Biz, ölümü hiç hoşlanmayız" demişlerdi. Resûl-i Ekrem kadınlara, "Ölüm sizin bildiğiniz gibi değil. Belki şöyledir: Mümine ölüm hali gelince Allah'ın o kulundan hoşnutluğu, Allah'ın ikram ve ihsanı müjdelenir. Bu müjde üzerine artık mümine önünde (ölüm gibi) kendisini karşılayacak hallerden sevimli bir şey olamaz. O anda mümin Allah'a mülâki olmaya muhabbet eder, Allah da mümin kuluna mülâkatı sever. Fakat kâfir öyle değildir. Ona ölüm hali hazır olduğunda Allah'ın azabı ve ukūbatı müjdelenir. O anda kâfire önündeki ölüm gibi, hallerden çirkin bir hal olamaz. Bu suretle kâfir Allah'a mülâki olmayı fena görür, Allah da ona mülâki olmayı fena görür." {B6507 Buhârî, Rikāk, 41.}

2044

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْأَعْرَابِ جُفَاةً يَأْتُونَ النَّبِيَّ ﷺ فَيَسْأَلُونَهُ مَتَى السَّاعَةُ فَكَانَ يَنْظُرُ إِلَى أَصْغَرِهِمْ فَيَقُولُ إِنْ يَعِشْ هٰذَا لَا يُدْرِكْهُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ عَلَيْكُمْ سَاعَتُكُمْ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Haşin, cahil bâdiye Araplar'ından birtakım münasebetsiz kimseler vardı. Bunlar Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gelirler: "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sorarlardı. Resûlullah da bunların en küçük yaşlısına bakar da, "Şu genç yaşarsa buna ihtiyarlık erişmeden sizin başınızda kıyametiniz kopar (ölürsünüz)" buyururdu. {B6511 Buhârî, Rikāk, 42.}

İZAHI

Bu "ölürsünüz" tefsirini Buhârî, Hişâm b. Urve'den nakil ve rivayet ettiği için kavis içinde gösterdik. Her insanın ölümü, küçük kıyamet kopmasıdır. Büyük kıyamet de insanların kabirlerinden kalkması ve hesap için ba'solunmasıdır.

Şüphesiz ki Resûl-i Ekrem'in cahil bedevîlere bu cevabı hakîmane bir üslûp ile verilmiştir. Bu cevap şu demektir ki: Siz büyük kıyametten sorunuzu şöyle bırakınız, onun zamanını ancak Allah bilir. Size lâzım olan inkırazınız zamanını sormak ve ona göre hazırlıklı bulunmaktır.

2045

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَكُونُ الْأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُبْزَةً وَاحِدَةً يَتَكَفَّؤُهَا الْجَبَّارُ بِيَدِهِ كَمَا يَكْفَأُ أَحَدُكُمْ خُبْزَتَهُ فِي السَّفَرِ نُزُلًا لِأَهْلِ الْجَنَّةِ فَأَتَى رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالَ بَارَكَ الرَّحْمٰنُ عَلَيْكَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ أَلَا أُخْبِرُكَ بِنُزُلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ بَلَى قَالَ تَكُونُ الْأَرْضُ خُبْزَةً وَاحِدَةً كَمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْنَا ثُمَّ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ ثُمَّ قَالَ أَلَا أُخْبِرُكَ بِإِدَامِهِمْ قَالَ إِدَامُهُمْ بَالَامٌ وَنُونٌ قَالُوا وَمَا هٰذَا قَالَ ثَوْرٌ وَنُونٌ يَأْكُلُ مِنْ زَائِدَةِ كَبِدِهِمَا سَبْعُونَ أَلْفًا.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde (kürre-i) arz tandırda pişirilen bazlama ve pide gibi olur. Allah Teâlâ onu yed-i kudretiyle çevirir, çevirir, (düzelinceye kadar) alt üst eder. Sizin biriniz yolculukta bazlamasını (tandıra koyup pişirinceye kadar) evirip çevirdiği gibi. (Bu muazzam pide uzun müddet mevâfıkta bekleyen) ehl-i cennet için sefer azığı olarak hazırlanır.”[646]

Ebû Saîd el-Hudrî der ki: Bu sırada bir yahudi geldi. “Yâ Ebü’l-Kāsım! Allah sana mübarek kılsın. Ehl-i cennetin kıyamet günü yol azığı ne olduğunu haber vereyim mi?” dedi. Resûl-i Ekrem, “Evet” buyurdu. Yahudi, “Resûl-i Ekrem’in buyurduğu gibi (kürre-i) arz bir pide kılınır” dedi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize baktı. Sonra (istiğrâb ile) son dişleri görülünceye kadar güldü. Sonra yahudi, “Sana ehl-i cennetin ekmeklerinin katığını da bildireyim mi?” dedi. Bu da, “Bâlâm ile nûndur” dedi. Ashap, “Bunlar ne şeydir?” diye sordular.[647] Yahudi, “Öküz ile balıktır. Bu iki hayvanın ciğerinin (en nefis ve ciğere muallak) münferit bir parçasını (ehl-i cennetin havassından) yetmiş bin kişi yiyecektir” diye cevap verdi. {B6520 Buhârî, Rikāk, 44.}

İZAHI

Hadisin medlûlü hakikaten müşküldür. Cennet yolundaki durak yerlerinde ehl-i cennetin aç kalmamaları için kürre-i arzın tabiatını değiştirip onu yenilecek azık haline koymak –kudret-i ilâhiyyeye göre güç olmamakla beraber– tebdîl-i tabiat bir külfet olduğundan Beyzâvî gibi âlimler hadisi mecaze hamletmişler ve hadis metnindeki “hubzeten vâhide” ibaresini “ke-hubzetin vâhide” diye tefsir etmişlerdir ki biz bu teşbihi tercümemizde “tandır bazlaması gibi” diye gösterdik.

Maamafih bizce böyle bir teşbih külfetine de lüzum yoktur. Çünkü hadisin medlûlü yahudiler arasındaki telakkiyi beyandan ibarettir. Bu telakki vahiy ile Resûl-i Ekrem’e bildirilip taraf-ı peygamberîden bir mûcize olarak tebliğ olunmuştur. Bilâhare aynı meclise gelen bir yahudi hahamı tarafından da teyit olunup, aralarındaki bu telakki, izah ve tafsil olunmuştur. Bu cihetle Resûl-i Ekrem tarafından gülünmüştür.

---

646 Hadis metnindeki (nüzûl) konuk için hazırlanan azık mânasına olup yed-i kudretle hazırlanan bu muazzam pide ehl-i cennetin mevkıfte aç kalmayıp yemeleri için ikram olunduğundan (yol azığı) diye tercüme ettik.

647 Bu iki kelime Arapça olmayıp İbrânîce olduğu için soruldu.

2046

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بَيْضَاءَ عَفْرَاءَ كَقُرْصَةِ نَقِيٍّ قَالَ سَهْلٌ أَوْ غَيْرُهُ لَيْسَ فِيهَا مَعْلَمٌ لِأَحَدٍ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: Kıyamet günü insanlar beyaz, duru beyaz ve kepekten arınmış undan mâmul çörek gibi bir saha üzerinde haşrolunurlar. Sehl b. Sa'd'ın, yahut başka birisinin[648] rivayetine göre, "O sahada bir kimseye delâlet edecek (yol gösterecek dağ, taş gibi) nişane de yok!" {B6521 Buhârî, Rikāk, 44.}

---

648 İbn Hacer *Fethu'l-bârî*'de bu başkasının kim olduğu bildirilmiyor diyor.

2047

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى ثَلَاثِ طَرَائِقَ رَاغِبِينَ رَاهِبِينَ وَاثْنَانِ عَلَى بَعِيرٍ وَثَلَاثَةٌ عَلَى بَعِيرٍ وَأَرْبَعَةٌ عَلَى بَعِيرٍ وَعَشَرَةٌ عَلَى بَعِيرٍ وَتَحْشُرُ بَقِيَّتَهُمُ النَّارُ تَقِيلُ مَعَهُمْ حَيْثُ قَالُوا وَتَبِيتُ مَعَهُمْ حَيْثُ بَاتُوا وَتُصْبِحُ مَعَهُمْ حَيْثُ أَصْبَحُوا وَتُمْسِي مَعَهُمْ
حَيْثُ أَمْسَوْا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "İnsanlar (dünyanın son deminde) üç fırka olarak haşrolunurlar.[649] Birinci fırka müstakbel hayatı özleyen, (geride kalan dünya hayatından) nefret eden zümredir, (bunlar zâd ve râhileleri bol olanlardır). İkinci fırka ikisi bir deve, üçü bir deve, dördü bir deve, onu bir deve üzerinde sevkolunurlar. Bunların bakiyesini (ki üçüncü fırkadır) bir ateş haşredip toplar. Onlar nerede istirahat ederlerse o ateş de beraber istirahat eder, onların geceledikleri yerde onlarla beraber geceler, onların sabahladıkları yerde birlik sabahlar ve onlarla beraber yürüyüp onların akşamladıkları yerde beraber akşamlar." {B6522 Buhârî, Rikāk, 45.}

---

649 Haşr "cem'" demektir. Mahşer de "cemolunacak yer"e denir.

2048

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تُحْشَرُونَ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلًا قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ فَقَالَ الْأَمْرُ أَشَدُّ مِنْ أَنْ يُهِمَّهُمْ ذَاكِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "İnsanlar ayakkabısız, vücudu çıplak ve (ilk yaratılışları gibi) sünnetsiz haşrolunacaklar" buyurdu. Ben de, "Yâ Resûlellah! Erkek, kadın beraber mi? Bunlar birbirlerine (edep yerlerine) bakarlar" dedim. Resûl-i Ekrem, "Yâ Âişe! Haşr işi çok güçtür, insanların birbirlerine bakmalarına müsait değildir" buyurdu. {B6527 Buhârî, Rikāk, 45.}

2049

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ يَعْرَقُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَذْهَبَ عَرَقُهُمْ فِي الْأَرْضِ سَبْعِينَ ذِرَاعًا وَيُلْجِمُهُمْ حَتَّى يَبْلُغَ آذَانَهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü halk mahşer yerinde (izdihamdan, şiddetten, güneşin yaklaşmasından) terleyecektir. Bir derecede ki dökülen ter tâ yetmiş zirâ derinliğinde yere geçecek ve onların ağızlarına yükselip gemleyecek hatta kulaklarına yükselecektir." {B6532 Buhârî, Rikāk, 47.}

2050

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ أَوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ فِي الدِّمَاءِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Kıyamet günü insanlar arasında verilen ilk hüküm kan davaları hakkındadır. (Her maktul duruşmaya başını yüklenerek gelir. Rabbim bu adama sor, beni niçin öldürdü?) der" buyurmuştur. {B6533 Buhârî, Rikāk, 48.}

İZAHI

Tercümemizin sonunda kavis içinde gösterdiğimiz ziyade bu hadisin Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayet tarikinden alınmıştır. Bu hadisten hukukî dava ve hükümlerin en mühimi kan davası olduğu anlaşılır. Ebû Hüreyre'den gelen diğer bir rivayette de kıyamet gününde kulun ilk görülen hesabı namaza ait olduğu bildirilmiştir[650] ki bu habere göre de ibadetler arasında ilk hesap namaz hesabı olacaktır.

---

650 {N468 Nesâî, Salât, 9.}

2051

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَارَ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِلَى الْجَنَّةِ وَأَهْلُ النَّارِ إِلَى النَّارِ جِيءَ بِالْمَوْتِ حَتَّى يُجْعَلَ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ ثُمَّ يُذْبَحُ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ لَا مَوْتَ وَيَا أَهْلَ النَّارِ لَا مَوْتَ فَيَزْدَادُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَرَحًا إِلَى فَرَحِهِمْ وَيَزْدَادُ أَهْلُ النَّارِ حُزْنًا
إِلَى حُزْنِهِمْ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Ehl-i cennet cennete, ehl-i cehennem cehenneme (ayrılıp) gidince ölüm (mefhumuna, gürbüz bir koç suretinde vücut verilerek) getirilir. Tâ cennetle cehennem arasında yatırılarak kesilir. Sonra bir münâdî, “Ey ehl-i cennet artık ölüm yoktur, ey cehennem halkı ölüm yoktur!” diye ilân eder. Ehl-i cennetin ferahına bir ferah daha ziyade olunur, ehl-i cehennemin de hüzün ve kederine bir hüzün daha yüklenir. {B6548 Buhârî, Rikāk, 51.}

2052

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ فَيَقُولُونَ لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ فَيَقُولُ هَلْ رَضِيتُمْ فَيَقُولُونَ وَمَا لَنَا لَا نَرْضَى وَقَدْ أَعْطَيْتَنَا مَا لَمْ تُعْطِ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ فَيَقُولُ أَنَا أُعْطِيكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ فَيَقُولُونَ وَأَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذٰلِكَ فَيَقُولُ أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Allah Tebâreke ve Teâlâ ehli cennete, “Ey ehl-i cennet!” diye hitap eder. Onlar da, “Ey rabbimiz! Ferman buyurunuz, emrinizi ifaya her zaman hazırız ve ubûdiyyette daimiz” derler. Cenâb-ı Hak, “Nasıl, şu halinizden razı mısınız?” buyurur. “Rabbimiz! Nasıl razı olmayalım. Sen bize hiçbir kimseye vermediğin bunca nimeti ihsan buyurdun.” “Size ben bunlardan daha şerefli bir nimet vereceğim.” “Rabbimiz! Bu nimetlerden daha kıymetli nasıl bir nimet olabilir ki?” “Sizden razı ve hoşnut olmaklığımın şerefi size lâyık kılındı. Artık bundan böyle ebedî size darılmayacağım.” {B6549 Buhârî, Rikāk, 51.}

2053

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا بَيْنَ مَنْكِبَيِ الْكَافِرِ مَسِيرَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ لِلرَّاكِبِ الْمُسْرِعِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "(Kıyamet gününde) kâfirin iki omuzu arası süratli bir süvari yürüyüşüyle üç günlük mesafedir" buyurmuştur.[651] {B6551 Buhârî, Rikāk, 51.}

---

651 Kâfir vücudunun bu genişliği fazla ölçüde azap olunması içindir.

2054

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ بَعْدَ مَا مَسَّهُمْ مِنْهَا سَفْعٌ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فَيُسَمِّيهِمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَهَنَّمِيِّينَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Bir kısım halk kendilerine cehennem ateşi dokunduktan sonra, simaları kırmızımsı siyah bir renkte olarak cehennemden çıkıp cennete girecekler de bunları ehl-i cennet cehennemlikler diye çağıracaklardır.” {B6559 Buhârî, Rikāk, 51.}

2055

•.•.•

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ إِنَّ أَهْوَنَ أَهْلِ النَّارِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ يوُضَعُ عَلَى أَخْمَصِ قَدَمَيْهِ جَمْرَتَانِ يَغْلِي مِنْهُمَا دِمَاغُهُ كَمَا يَغْلِي الْمِرْجَلُ وَالْقُمْقُمُ.

TERCÜMESİ

Nuʿmân b. Beşîr radıyallahu anhtan rivayete göre Hazret-i Nuʿmân, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim demiştir: "Kıyamet gününde ehl-i cehennemin azap cihetiyle en hafif ceza göreni o kimsedir ki onun iki ayağı altının çukurlarına iki ateş parçası konulacak, bunların tesiriyle onun beyni bakır tencere ve kumkuma gibi kaynayacaktır." {B6562 Buhârî, Rikāk, 51.}

İZAHI

Ayağın altında yere temas etmeyen çukurluğa dilimizde özengi yeri tabir olunur ve bu çukurluğu bulunmayan ayağın sahibine de düztaban denilir. "Düztabanın bastığı yerde ot bitmez" meseline göre de ayak için kusur sayılır. Resûl-i Ekrem'in amcası Ebû Tâlib hayatı boyunca Resûl-i Ekrem'e pek büyük hizmetlerde bulunmakla beraber her nasılsa iman etmeden vefat etmiş bulunduğundan, azaba müstahak bulunuyordu. Ancak Resûl-i Ekrem hakkında sebkeden himaye-kârane hizmetlerin mükâfatı olarak yukarıdaki hadiste bildirilen en hafif bir azap ile cezalandırılacaktır (bu eserimizde geçen 665 numaralı İbn Hazn hadisine ve izahına bakınız).

2056

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَا يَدْخُلُ أَحَدٌ الْجَنَّةَ إِلَّا أُرِيَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ لَوْ أَسَاءَ لِيَزْدَادَ شُكْرًا وَلَا يَدْخُلُ أَحَدٌ النَّارَ إِلَّا أُرِيَ مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ لَوْ أَحْسَنَ لِيَكُونَ عَلَيْهِ حَسْرَةً.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kişi cennete giremeyecektir, ancak o, dünyada günah işlediyse muhakkak cehennemdeki makarrını görecektir. Tâ ki cennete girdiği zaman bu nimete ziyade şükür ede! Hiçbir kişi de cehenneme giremeyecektir. Ancak o, dünyada sevap işlediyse cehenneme girmezden öne muhakkak cennetteki ebedî makamını görecektir. Tâ ki (cehennemde bulunduğu müddetçe) cennetteki makamına mütehassir olsun (cehennem azabını iyice tatsın)." {B6569 Buhârî, Rikāk, 51.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Cennetle Cehennemin Evsafına Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu hadisten sonra rivayet ettiği, fakat ihtisar kastıyla Zebîdî'nin *Tecrîd*'e almadığı bir hadisi de meâlen şöyledir: Ebû Hüreyre radıyallahu anh der ki: Ben bir kere, "Yâ Resûlellah! Kıyamet gününde senin şefaatine nâil olacak en mesut hangi devletlidir?" diye sordum. Resûl-i Ekrem, "*Ey Ebû Hüreyre! Öyle sanıyorum ki bu suali senden önce kimse sormamıştı. Senin hadise olan hürmetini takdir ederim. Ey Ebû Hüreyre! Kıyamet gününde benim şefaatime nâil olan bahtiyar hiçbir şirk ve küfür şaibesi karışmadan halis vicdanından kopup gelerek lâ ilâhe illallah kelime-i tevhidini söyleyen mümindir*"[652] buyurdu.

---

652 {B6570 Buhârî, Rikāk, 51.}

2057

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ مَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكِيزَانُهُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ مَنْ شَرِبَ مِنْهَا فَلَا يَظْمَأُ أَبَدًا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr (b. Âs) radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Benim (cennetteki) havuzumun (zâviyeleri müsavi) bir aylık mesire genişliğindedir. Onun suyu sütten beyazdır, kokusu miskten daha hoştur. Bardakları da gökyüzünün yıldızları gibi çoktur. Ondan içen kimse hiç susamaz."[653] {B6579 Buhârî, Rikāk, 53.}

---

653 Tercümemizde kavis içindeki (zâviyeleri müsavi) kaydını Müslim'in rivayetinden alarak gösterdik. Bu ziyade rivayete göre havuzun uzunluğu enine müsavi dılı'da tam murabbâ demek olur. {Bkz. M5971 Müslim, Fezâil, 27.}

2058

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ أَمَامَكُمْ حَوْضِي كَمَا بَيْنَ جَرْبَاءَ وَأَذْرُحَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Önünüzdeki havuzum Cerbâ ile Ezruh arasındaki mesafe gibidir" buyurmuştur. {B6577 Buhârî, Rikāk, 53.}

İZAHI

İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'sinde "Cerbâ ile Ezruh, Şam'da iki köy adıdır. Aralarında üç günlük mesafe vardır" demiştir. Fakat Hâfız Alâî bunun yanlış olduğunu ve bu iki köy arasında bir ok atımı mesafe bulunup Kudüs ile Kerkük arasında mâruf iki köy olduğunu bildiriyor. Bundan önce tercüme ettiğimiz Abdullah b. Ömer hadisindeki bir aylık mesafeye pek aykırı olduğunu haber veriyor. Diğer taraftan bu hadisin Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayet tarikinde, "*Sizinle Cerbâ ve Ezruh arasında*"[654] denildiğine göre İbn Ömer'in rivayeti, 'Bulunduğumuz Medine ile Şam'daki Cerbâ ve Ezruh köyleri arasındaki mesafe' diye tefsir olunur ve bir aylık mesafe rivayetine muvâfık olur."

---

654 {Rivayet için bkz. İbn Hacer, *Feth*, XI, 472.}

2059

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِنَّ قَدْرَ حَوْضِي كَمَا بَيْنَ أَيْلَةَ وَصَنْعَاءَ مِنَ الْيَمَنِ وَإِنَّ فِيهِ مِنَ الْأَبَارِيقِ كَعَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Havuzumun mesafesi Eyle[655] ile Yemen’in San‘a şehri arasındaki mesafe gibidir. O havuzumda gök yıldızlarının sayısınca bardaklar vardır.” {B6580 Buhârî, Rikāk, 53.}

---

655 Eyle, Kulzüm denizi tarafında vaktiyle mâmur bir şehir olup şimdi haraptır. Mısır hacılarının yol uğrağı idi. Medine ile Eyle arasında ağır yürüyüşle bir aylık mesafe olduğu bildiriliyor.

2060

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَا أَنَا قَائِمٌ فَإِذَا زُمْرَةٌ حَتَّى إِذَا عَرَفْتُهُمْ خَرَجَ رَجُلٌ مِنْ بَيْنِي وَبَيْنِهِمْ فَقَالَ هَلُمَّ فَقُلْتُ أَيْنَ قَالَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهِ قُلْتُ وَمَا شَأْنُهُمْ قَالَ إِنَّهُمُ ارْتَدُّوا بَعْدَكَ عَلَى أَدْبَارِهِمُ الْقَهْقَرَى ثُمَّ إِذَا زُمْرَةٌ حَتَّى إِذَا عَرَفْتُهُمْ خَرَجَ رَجُلٌ مِنْ بَيْنِي وَبَيْنِهِمْ فَقَالَ هَلُمَّ قُلْتُ أَيْنَ قَالَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهِ قُلْتُ مَا شَأْنُهُمْ قَالَ إِنَّهُمُ ارْتَدُّوا بَعْدَكَ عَلَى أَدْبَارِهِمُ الْقَهْقَرَى فَلَا أُرَاهُ يَخْلُصُ مِنْهُمْ إِلَّا مِثْلُ هَمَلِ النَّعَمِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Bir ara (ben havuzumun başında) duruyordum. Bir de orada bir cemaat gördüm. Hatta onları tanıdım. Benimle onlar arasında (ve onlar üzerinde memur) bir melek belirdi. Bu cemaate geliniz!" dedi. Ben de bu meleğe, "(Bunlarla) nereye gidiyorsun?" diye sordum. Melek, "Vallahi cehenneme!" diye cevap verdi. "Bunların günahı nedir ki?" dedim. Melek, "Yâ Resûlellah! Sen(in vefatın)dan sonra bunlar kıçlarıyla dönüp (dinlerine) arkalarını çevirerek irtidad ettiler" dedi.

Sonra (havuz başında) bir cemaat daha gördüm. Hatta onları da tanıdım. Benimle bunlar arasında (bunların üzerine memur) bir melek çıktı da bunlara, "Haydi geliniz!" dedi. Ben bu meleğe, "Bunlarla nereye gidiyorsun?" diye sordum. "Vallahi cehenneme!" diye cevap verdi. "Bunların günahı nedir ki?" dedim. Melek, "Sen(in vefatın)dan sonra bunlar kıçlarıyla dönüp arkalarını çevirerek irtidad ettiler" dedi.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Sanmam ki bu (havuza yaklaşıp da geri çevrilenler)den cehennemden kurtulanlar olsun. Ancak çobansız, yolunu şaşıran deve sürüsünden yolunu bulanlar misali bunlardan da (tek tük) cehennemden kurtulanlar olsun" buyurdu. {B6587 Buhârî, Rikāk, 53.}

2061

•.•.•

عَنْ حَارِثَةَ بْنَ وَهْبٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَذَكَرَ الْحَوْضَ فَقَالَ كَمَا بَيْنَ الْمَدِينَةِ وَصَنْعَاءَ.

TERCÜMESİ

Hârise b. Vehb radıyallahu anhtan rivayete göre Hârise, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin (kevser) havuzunu yâdedip de, 'O, Medine ile Sanʿa arasındaki mesafe mesahası gibidir' buyurduğunu işittim demiştir. {B6591 Buhârî, Rikāk, 53.}

İZAHI

Görülüyor ki buraya kadar kevser havuzunun tûl ve arzına dair müteaddit ashap tarafından müteaddit mesâha mikyasları rivayet olundu. Müellif Buhârî'nin bu rivayetlerinden başka şârih Aynî de *Umdetü'l-kārî*'de en muteber kaynaklardan birçok rivayet toplamıştır. Anlaşılıyor ki Resûl-i Ekrem birçok hutbelerinde müteaddit vâkıalar üzerine kevser havuzundan bahis buyurmuş ve bunlarda hatıra gelen müteaddit şehirler arasındaki mesafeyi havuzun mesâha mikyası olarak kullanmıştır ki bunların hepsindeki hadd-i müşterek, mübarek havuzun tam murabbâ şekilde olduğudur.

Bir ciheti daha kaydetmek isteriz ki "Kitâbü'r-rikāk"ta rivayet olunan havuz, haşr, cennet, cehennem vasıfları âhiret hayatına dair âyan ve evsaf –mütefâvit akıl ve zekâ sahiplerinin anlayabilmeleri için– dünya hayatına ait ölçülerle ve gaip şahit ile temsil edilerek tebliğ buyurulmuştur. Bu cihetle bütün bu konulara dair vârit olan haberler, İslâm filozofları, sûfiyye, Eşʿarî ve Mâtürîdî gibi İslâm mütefekkirleri arasında ayrı ayrı telakkilere uğramışlardır. Bu hadisleri, bu muhtelif tezlerle izah etmek hadis mevzuu haricine çıkmak demek olduğu için tercümeleriyle iktifa ederek felsefî tahlillerine lüzum görmedik.

KİTÂBÜ'L-KADER

كِتَابُ الْقَدَرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap her şeyin ezeldeki Hükm-i İlâhî ile Lâ Yezâl denilen dünyada vücut bulduğuna dair hadisleri muhtevidir.

Kader lugaten "Allah'ın hüküm ve takdiri"dir. Istılahan kazâ ile kader arasında şöyle bir fark vardır: Kazâ "Allah'ın ezeldeki küllî ve icmâlî hükmü"dür. Kader de ezeldeki küllî hükmün lâ yezâlde (dünyada)ki cüz'iyyâtından ve ezeldeki icmâlî hükmün lâ yezâldeki tafsilinden ibarettir. Diğer bir tabir ile kazâ, bütün mevcudatın ezelde levh-i mahfûzda toplu bir halde vücududur. Kader de mümkinatın kazâya mutâbık olarak birer birer ve ayrı ayrı ademden vücuda çıkması ve yoktan var olmasıdır. Kısa bir tabir ile kazâ Allah'ın ezelî hükmüdür. Kader de lâ yezâlde tecellîsidir. Hicr sûresinin şu meâldeki 21. âyetindeki, "*Hiçbir şey yoktur, onun hazineleri bizim yanımızda* (levh-i mahfuzumuzda) *bulunmasın, ancak biz onu mâlûm olan miktarla* (levhimizden) *indiririz*"[656] kavl-i şerifi ile kazâ ve kaderin ezelî ve lâ yezâlî hüküm ve takdirlerine işaret buyurulmuştur (Aynî, *Umdetü'l-kārî*; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Tâ'rîfât*).

Şârih Kastallânî de Râgıb'dan naklederek kaderle kazâ arasındaki farkı –yukarıdakinin mâkûsu olarak– şöyle izah ediyor: Kader takdir, kazâ da tafsil etmek ve kesin surette hüküm eylemektir. Bu suretle kazâ, kaderden ehastır. Bir teşbihe göre kader, ölçmek için hazırlanan şeydir, kazâ da fiilen ölçmekten ibarettir. Bu cihetle Hazret-i Ömer Şam'a gittiğinde, orada tâun bulunduğunu işitince oraya girmeyip geri dönmüştü. Bunun üzerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh, "Yâ Ömer! Allah'ın kazâsından mı kaçıyorsun?" demişti. Hazret-i Ömer de, "Allah'ın kazâsından Allah'ın kaderine kaçıyor ve ilticâ ediyorum!" diye cevap vermişti[657] ki kader, kazâ suretini bulmadıkça Allah Teâlâ'nın ref'etmesi umulur; fakat Allah kazâ edince de mukadderatı kazıyye-i muhkeme halini alır ve def'olunmaz demek olur. Nasıl ki Meryem sûresinin 21 ve 71. âyetlerindeki, وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا ve كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا kavl-i şerifleriyle kazâ halini iktisap eden mukadderatın telâfi imkânı olmadığı tebliğ buyurulmuştur.

Kader bir şeyin esası, kazâ da onun tafsili olduğu tezini bazıları şöyle temsil etmişlerdir: Kader, bir devletin divanındaki icmal defteri, kazâ da o deftere göre vazife sahiplerine beytülmâlin tevzi ve taksimidir.

Rahmân sûresinin şu meâldeki bir âyetinde, "*Allah her an ve her saat bir emirde, bir iştedir*"[658] buyurmuştur ki kazâ-i ilâhî ile yeni yeni şuûn ve ahvâle vücut verir demiştir. Ra'd sûresinin şu meâldeki 39. âyetinde, "*Allah dilediğini mahveder, dilediğini ispat eder.* (Tağyîre uğramayan bir şey ancak) *kendi yanındaki ana kitaptır*"[659] buyurmuştur ki levh-i mahfûz, kader ve ezelî ilm-i ilâhîdir. Mahv ve ispat suretiyle tağyîre uğrayan ise kazâdır. Bir hadiste Resûl-i Ekrem bu âyeti tefsir ederek, "*Allah bir kavmi aziz, bir kavmi zelil kılar, birinin menfaatini kaldırır, öbürünün arttırır*"[660] buyurmuştur.

Şârih Kastallânî'nin nakline göre Halife Me'mûn'un Horasan Emîri Abdullah b. Tâhir, Hüseyin b. Fazl'a Rahmân sûresinin bu âyetiyle جف القلم على علم الله "Bir şeye Allah'ın ilmi (iradesi, kudreti) taalluk edince artık kalem kurur (Allah'ın ezelî hükmü değişmez olur) hadisi bana müşkül görünüyor, sen ne dersin?)" diye bir sual sorduğunda İbn Fazl, هي شؤن يبديها لا شؤن يبتديها diye cevap vermiştir ki meâli, "Âyetteki Allah'ın her an izhar etmekte ve yaratmakta olduğu şuûnattır, yoksa ezelde ilk takdir ve fiilde takdim ettiği şuûnat değildir" demektir. Bu âlimane ve edibane cevap üzerine emîr kalkıp İbn Fazl'ın alnını öpmüştür.

İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'sinde kaderin takdir, kazânın da halk mânasına olduğunu bildirdikten sonra kazâ ve kaderin mütelâzım yani biribirinden ayrılmaz iki emir olduklarını ve kaderin esas, kazânın da bina mesabesinde bulunduğnunu bildirdikten sonra, "Bunların aralarını her kim ayırmak isterse, kazâ ve kader binasını yıkmış olur" diyor ki İbnü'l-Esîr'e göre kazâ ve kader ikisi bir mânayadır sözünün esası budur.

Kazâ ve kader hakkında dilcilerin ve diğer bilginlerin lugavî ve ıstılahî mefhumlarını mütalaa ettikten sonra deriz ki: Ehl-i sünnet mezhebinin kazâ ve kader hakkındaki tezi şöyle hulâsa olunur: Cenâb-ı Hak eşyayı yaratmazdan önce eşyanın miktarlarını, ahvalini, zamân-ı icatlarını takdir edip bilir, sonra sebkeden bu ilmi icabı da icat eder. Binaenaleyh iman küfür, hayır şer, menfaat mazarrat gibi bütün şuûnat Cenâb-ı Hakk'ın ezelî ilmiyle, irade ve kudretiyle vücut bulmuştur. O'nun mülkünde, Onun hüküm ve takdirinden başka hâlikın ve hiçbir kuvvetin hüküm ve nüfuzu yoktur. Cenâb-ı Hak bu ezelî ilmi icabı lâ yezâlde eşyaya vücut verir.

---

656 [el-Hicr, 15/21] وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ.

657 Resûl-i Ekrem bir kere mâil-i inhidâm bir binanın yanından geçerken süratli yürüyüp geçtiğinde de, "Yâ Resûlellah! Allah'ın kazâsından mı kaçıyorsunuz?" sualine, "*Allah'ın kazâsından Allah'ın kaderine ilticâ ediyorum!*" {Rivayetin kaynağı tespit edilememiştir.} buyurmuştur ki Hazret-i Ömer'in cevabı Resûl-i Ekrem'in cevabından iktibas olunmuştur.

658 [er-Rahmân, 55/29] كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ.

659 [er-Ra'd, 13/39] يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ.

660 {Rivayetin kaynağı tespit edilememiştir. Ancak benzer içerikli bir rivayet için bkz. M1897 Müslim, Müsâfirîn, 269.}

2062

•.•.•

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَيُعْرَفُ أَهْلُ الْجَنَّةِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَلِمَ يَعْمَلُ الْعَامِلُونَ قَالَ كُلٌّ يَعْمَلُ لِمَا خُلِقَ لَهُ أَوْ لِمَا يُسِّرَ لَهُ.

TERCÜMESİ

İmrân b. Husayn radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Bir kere Resûl-i Ekrem'e bir kimse (İmrân'ın kendisi), "Yâ Resûlellah! Ehl-i cennet cehennemliklerden (Allah'ın kazâ ve kaderiyle) bilinir, (ayırt edilir) mi?" diye sordu. Resûlullah, "Evet, ayırt edilir" buyurdu. İmrân, "Öyle ise (cennetlik, cehennemlik ezelde belli olunca) hayır işleyenler, ibadet edenler niçin işlemeli?" dedi. Resûl-i Ekrem, "Herkes niçin yaratıldıysa onu işler, kendisi için (ezelde) ne müyesser (ve mukadder) kılındıysa onu yapar" buyurdu. {B6596 Buhârî, Kader, 2.}

İZAHI

Müellif Buhârî'nin bundan önce Abdullah b. Mesʿûd'dan bir rivayeti vardır ki mevzumuz olan İmrân hadisini izah eder mahiyettedir. Bu rivayetine göre insanoğlu ana karnında aleka, mudga gibi hilkat atvârını tamamlayıp 120 günlük tekâmül tahavvülü geçirdikten sonra Allah Teâlâ bir melek göndererek onun işini, rızkını, ecelini, şakî veya saîd olduğunu yazdırıp sonra cenine ruh nefholunur. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem buyurur ki: "*Sizden bir kişi bu fıtratı icabı dünyada iyi iş işler de hatta kendisiyle cennet arasında yalnız bir kulaç mesafe kalır. Bu sırada meleğin ana karnında yazdığı yazı gelir, o kişiyi önler. Bu defa o kişi cehennemliklerin işini işlemeye başlar. Bu suretle cehenneme girer. Sizden diğer bir kişi de fenâ iş işler, hatta kendisiyle cehennem arasında bir kulaç mesafe kalır. Bu sırada meleğin yazdığı kitabı gelir de onu önler. Bu defa da o kişi ehl-i cennetin hayır işini işler, cennete girer.*"[661] İbn Mesʿûd'un bu hadisinin bir mefhumu halk dilinde, "Saîd anasının karnında saîddir. Şakî de anasının karnındaki şakîdir" suretinde bir düstur halinde meşhurdur.

Abdullah b. Mesʿûd radıyallahu anhın bu hadisini gördükten sonra[662] mevzubahsimiz olan; İbn Husayn hadisinde pek muhtasar bir metin ile rivayet olunan sual ve cevabı daha genişçe bir daha mütalaa edebiliriz. İmrân radıyallahu anhın suali, "İnsanların cennetlik veya cehennemlik olmaları mademki Allah'ın kazâ ve kaderi eseridir. Şu halde insanların ibadetlerinin ve birtakım hayır işlerinin ne tesiri olabilir?" şeklinde idi. Hazret-i Peygamber'in cevabı da, "Kula düşen vazife, niçin yaratıldıysa onun muktezâsını ifa etmek ve yaratana karşı memur olduğu kulluk vazifesini hayatının sonuna kadar idame eylemektir. Binaenaleyh saîd olan cennetlik kişinin saadet alâmeti, hiç dalâlete düşmeden ömrünün sonuna kadar doğru yolda yürümek ve cennete ermektir" suretinde izah olunur. Şakî olan cehennemlik kişinin şekāvet alâmeti de hayatının sonuna kadar dalâlete düşmüş olmasıdır ki bu kul da sapkınlığı ile cehenneme ermiş bulunur.

BİR SUAL: Kişinin saîd veya şakî olması, ezelî takdirin ve ana karnında iken bu suretle damgalanmasının eseri olduğuna göre bu vaziyet, o kişinin serbest hareketine mani bir zaruret ve bir özür değil midir?

CEVAP: Değildir. Çünkü bu ezelî takdir ve bu suretle ana karnında tahrir, Allah'ın ilim ve iradesinin eseridir. Yani Allah, bir kişinin dünyada saîd veya şakî, cennetlik veya cehennemlik olacağını ezelde bildiği ve böyle irade buyurduğu için o kişinin saîd veya şakî olacağını takdir buyurmuştur. Felsefî bir hakikattir ki ilim dediğimiz sıfat, mâlûm dediğimiz mevsûfa tâbidir. Yani âyan ve eşyanın hariçte taayyün eden vücuduna ilim taalluk eder. İlim dediğimiz bilgi öyle hâsıl olur. Bu cihetle kul için ezelî takdir ne bir zaruret teşkil eder, ne de özür!

BİR İFADE: Kazâ ve kader konusunun hudutsuz sahasında akıl ve kıyasın erişebileceği aksâ-yı mârifetin buraya kadar bir hulâsasını bildirdik. Abdülkerîm b. Sem'ânî[663] der ki: "Kazâ ve kader bahsinde en doğru bilgi kaynağı Kitap ve Sünnet'tir. En doğru hareket de bunlardan ilham alarak tevakkuf etmektir. Bu ilham ile iktifa etmeyerek ileri gitmek o bîhudut sahada hayrete ve dalâlete düşmektir. Yoksa kalbe emniyet ve itimat verir bir hareket değildir. Çünkü kazâ ve kader bilgisi Allah'ın kendisine tahsis ettiği bir sırdır ki onun önüne çektiği bir perde ile Allah Teâlâ onu beşerin akıl ve idrakine ve her türlü vesâit-i mârifetine –muktezâ-yı hikmet– kapamıştır. Onu –Allah bildirmedikçe– ne peygamberleri, ne de en yakın melekleri bilmişlerdir. Rivayete göre bu kader sırrı, bunlara ancak cennete girdikleri zaman açıklanacaktır; ondan önce değil.

İbnü's-Sem'ânî'nin bu tezi bütün hadisçilerin mezhebidir. Ehl-i hadîs kazâ ve kader bahsine dair akl-ı cidâl ile mantıkî kıyasları kelâmcılara bırakmışlardır.

---

661 {B6594 Buhârî, Kader, 1.}

662 Abdullah b. Mes'ûd hadisinin burada biz bir hulâsasını naklettik. Bunun tamamı bu eserimizde 1324 numara ile tercüme edildi. O tercümemizi ve izahını okuyunuz.

663 İbnü's-Sem'ânî fıkıh ve hadis âlimlerinin meşhurlarından ve Şâfiî fukahasındandır. Sem'ânî Temîmoğulları'ndan bir Arap kabilesinin adı ise de Abdülkerîm 506 tarihinde Merv'de doğmuş ve Türk câmiası içinde yetişmiştir. Birçok muhalled müellefatı olup, en meşhuru *Kitâbü'l-Ensâb*'ıdır.

2063

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ ﵁ قَالَ لَقَدْ خَطَبَنَا النَّبِيُّ ﷺ خُطْبَةً مَا تَرَكَ فِيهَا شَيْئًا إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ إِلَّا ذَكَرَهُ عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ وَجَهِلَهُ مَنْ جَهِلَهُ إِنْ كُنْتُ لَأَرَى الشَّيْءَ قَدْ نَسِيتُ فَأَعْرِفُ مَا يَعْرِفُ الرَّجُلُ إِذَا غَابَ عَنْهُ فَرَآهُ فَعَرَفَهُ.

TERCÜMESİ

Huzeyfe b. Yemân radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere) bize bir hutbe irat ederek bu hutbesinde kıyamet kopuncaya kadar mukadderata ait ne şey varsa hiçbirini bırakmayıp zikretti. Bunları belleyen belledi, bellemeyen cahil kaldı. Eğer ben bir şeyi unuttum sanıp da şimdi onu hatırlıyorsam, bu bilgim, kişinin bildiği bir şey, hâfızasından kaybolup da sonra onu görüp bilmesi gibidir. {B6604 Buhârî, Kader, 4.}

2064

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَأْتِي ابْنَ آدَمَ النَّذْرُ بِشَيْءٍ لَمْ يَكُنْ قَدْ قَدَّرْتُهُ وَلٰكِنْ يُلْقِيهِ الْقَدَرُ وَقَدْ قَدَّرْتُهُ لَهُ أَسْتَخْرِجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Âdemoğluna nezir, tahmin etmediğim bir şey getirmez. Lâkin Allah'ın takdiridir ki âdemoğlunu (nezretmeye) sürükler. (Nasıl ki) ben bir şeyin (bir malın verilmesini) oranlarım. Bu takdirimle o şeyi (o malı) bahîlden çıkarmak isterim." {B6609 Buhârî, Kader, 6.}

İZAHI

Bu hadisten önce ve bununla ilgili Buhârî'nin bir rivayeti vardır: Abdullah b. Ömer der ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ashabını nezretmekten, bir şeyi adamaktan menedip, "Nezir (adak) hiçbir şeyi (şerri ve zararı) defetmez. Ancak nezir sebebiyle bahîlden mal çıkarılmış olur"[664] derdi.

Nezir =Adak: Mubah olan bir şeyi Allah rızası için kendi nefsine vâcip kılmaktır. Binaenaleyh bunun memnû olmaması icap ettiği halde Hazret-i Peygamber'in nehyetmesi, mubah olan bir şey iltizam edilip de bilâhare yapılmaması mahzuruna mebnîdir. Bununla beraber *Sahîh-i Buhârî*'nin en zeki bir şârihi olan Hattâbî, "Nezrin nehyi, ilmin garip bir faslıdır. Bir şeyi işlemek ibtidâ nehyolunsun, işlenince de ifası vâcip olsun, şâyân-ı hayrettir" diyor. Sonra bu şüphe şöyle kaldırılıyor: Resûlullah tarafından nehyolunan nezir, kaderden müstağni ve bizâtihi temini, maksada kâfi itikad olunan nezirdir. Hatta halkın birtakım cahil tabakaları vardır ki nezrin mukadderatı tağyir edeceğini sanmak gafletinde bulunurlar. İşte nehyolunan nezir bu nevidir. Yoksa hayır şer, menfaat mazarrat Allah'ın eser-i kudreti olduğunu ve nezir yalnız kaderin vücut bulmasına bir vesileden ibaret bulunduğunu itikad ederek yapılan nezir meşrûdur.

664 {B6608 Buhârî, Kader, 6.}

2065

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا اسْتُخْلِفَ خَلِيفَةٌ إِلَّا لَهُ بِطَانَتَانِ بِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالْخَيْرِ وَتَحُضُّهُ عَلَيْهِ وَبِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالشَّرِّ وَتَحُضُّهُ عَلَيْهِ وَالْمَعْصُومُ مَنْ عَصَمَ اللّٰهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Hiçbir padişah, padişah ol(up erîke-i saltanata otur)maz ancak onun iki (nevi) sırdaşı (ve havassı) bulunur. Bunun biri padişaha hayır yolu gösterir ve hayra teşvik eder; öbürü şer yolu gösterir ve şerre teşvik eder. Mâsum olan padişah da Allah'ın (fenalıktan) koruduğu kimsedir." {B6611 Buhârî, Kader, 8.}

2066

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَثِيرًا مَا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَحْلِفُ لَا وَمُقَلِّبِ الْقُلُوبِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre İbn Ömer, “Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, çok defa ‘Gönülleri (çevirip) döndüren Allah’a andolsun ki yapmam!’ diye yemin ederdi” demiştir. {B6617 Buhârî, Kader, 14.}

İZAHI

Hadisteki gönülleri çevirmek tabiri mecazi bir tabirdir. “Gönüllerdeki temayülleri çevirir” demektir. Bu cihetle gönüllerdeki hayır, şer temayülleri, her türlü iradeler, arzular, hâtıralar Allah Teâlâ’nın halk-ı eseridir. Nasıl bedenimizdeki âzanın ef‘âl ve harekâtı Allah’ın kudret-i eseri ise! Müellif Buhârî bu hadisi Enfâl sûresinin 24. âyetini unvan ittihaz ederek açtığı bir babında rivayet etmiştir ki âyetin meâli şöyledir: “*Biliniz ki muhakkak Allah, kişi ile kalbinin arasına hâil olur ve herhalde siz onun divanında haşrolunacaksınız.*” Bu âyette Allah, kişi ile kalbi arasına haylûlet edip girmesi demek, Allah’ın, kişinin kalbine ondan daha yakın olup kalbinin her türlü temayüllerine vâkıf demektir.

KİTÂBÜ'L-EYMÂN VE'N-NÜZÛR

كِتَابُ الْأَيْمَانِ وَالنُّذُورِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Bu kitap yemin ve nezirlerin envâını beyan eden hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Eymân yemînin cem'idir. Yemin "sağ el"e denir. Yümün ve bereket mânasına müstâmeldir. Halk arasında hayır ve bereket sağ ele nisbet olunur. Yemin "kuvvet" mânasına da müstâ'meldir. Şüphesiz ki sağ el, sol elden kuvvetlidir. فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ve لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ âyetlerindeki yemin kelimesi kuvvet mânasıdır.[665] Istılahta yemin, vücudu lâzım olan bir şeyi Allah adını anarak sağlamaktır ki dilimizde "ant içmek" diye ifade ederiz. Nezir de mubah olan bir şeyi ibadet kastıyla kendi nefsine vâcip kılmak demektir ki bunu da dilimizde "adak" diye ifade ederiz.

Müellif Buhârî yukarıdaki unvanında Mâide sûresinin şu meâldeki 89. âyetini zikretmiştir: "*Allah sizi* (doğru sanarak ettiğiniz) *lağv yeminleriniz hakkında cezalandırmaz ve lâkin irade ile bile bile akdettiğiniz yeminler*(i bozmak)*la sizi cezalandırır. İmdi yemin* (bozma günahı)*nın* (eritici) *kefâreti: Ailenize yedirdiğiniz orta derecesinden* (bir taamla) *en düşkün on fakiri doyurmak yahut bunları giydirmek yahut bir esir âzatlamak; bunlardan birini bulamayan kimse de üç gün oruç tutmak. İşte bu, yeminlerinizi bozduğunuz vakit yeminlerinizin kefâretidir. Bununla beraber yine siz yeminleri muhafaza ediniz! Allah âyetlerini size böylece beyan ediyor. Umulur ki siz şükredersiniz.*"[666]

Bu âyet-i kerîmede iki türlü yemin bildiriliyor: Biri, yemîn-i lağvdir ki İmam Şâfiî'ye göre, yemin kastetmeyerek ve söz arasında medâr-ı kelâm olarak edilen yemindir. İmam Ebû Hanîfe ile Ahmed b. Hanbel'e göre zann-ı gālib yani kuvvetli sanılan bir şeyin vukuuna veya adem-i vukuuna yapılan yemindir. Halbuki hakîkat-i hal, onun hilâfına olur. Âyet-i kerîmenin sarâhatine göre bu nevi yemine ceza terettüp etmez. Çünkü yemin mün'akid olmamıştır, lağvden ve hükümsüz bir sözden ibaret bulunmuştur. Öbürü, yemîn-i mün'akiddir. Bu da istikbale ait bir işi işlemeye veya işlememeye yemin etmektir. Bu yeminin hükmü hânise yani yemini bozan kimseye keffâret-i yemîn vâcip olur ki bu kefâretler âyette bildirilmiştir. Yeminin üçüncü bir nevi daha vardır ki geçmişe yahut hâl-i hâzıra ait bir iş için bile bile yalan yere yemindir ki bu, en büyük günahlardır. Bunun günahı kefâretle de karşılanamaz; adına yemîn-i gamûs denilir ki sahibini en ağır günaha daldıran yemin demektir. Evleri yıkan, aileleri harap eden bu yemine kul hakkı taalluk ederse ret ve iade vâcip olur.

Âyette doyurulması emrolunan fakire miskin tabir olunmuştur ki bir günlük geçimi dahi bulunmayan fakir demektir. Yine âyette bildirilen orta derecede taam da ekmekle bir nevi katıktan ibarettir. İmam Ebû Hanîfe hazretleri, bunun miktarını daha açık bir surette buğdaydan yarım sâ' (520 dirhem), sair hububat ve kuru meyvelerden bir sâ' (1040 dirhem) olarak tayin etmiştir (bk. "Sadaka-i Fıtr" bahsinde "Fıkhî Hükümler" başlığı). Elbise de içinde namaz kılınması câiz olmak suretiyle tahdit olunmuştur. Tutulacak üç oruç da –İmam Ebû Hanîfe'ye göre– fâsılasız arka arkaya tutulacaktır.

---

665 1. âyet Hâkka sûresinin 45. âyetidir meâli şöyledir: "(Eğer Muhammed bizim namımıza laf uydursaydı) *biz onu yemin ile, olanca kuvvetimizle yakalardık.*" 2. âyet de Sâffât sûresinin 93. âyetidir. Meâli de, "*Hazret-i İbrâhim, baltayı putlara olanca kuvvetiyle indirdi*" demektir.

666 [el-Mâide, 5/89] لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ) إلى (لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ)

2067

•.•.•

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ سَمُرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ لِيَ النَّبِيُّ ﷺ يَا عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ سَمُرَةَ لَا تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ فَإِنَّكَ إِنْ أُوتِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا وَإِنْ أُوتِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا وَإِذَا حَلَفْتَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتَ غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَكَفِّرْ عَنْ يَمِينِكَ وَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ.

TERCÜMESİ

Abdurrahman b. Semüre radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh demiştir ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bana bir kere şöyle öğüt verdi: "Ey Abdurrahman b. Semüre! Sakın emîr olmak isteme, (kimseden riyâset talebinde bulunma!). Eğer sen isteyerek sana emâret ve riyâset verilirse istediğin şey ile (yalnız) bırakılırsın (Allah'ın inayetine mazhar olmazsın). Eğer emâret ve riyâset, sen istemeden tevcih olunursa (Allah tarafından) yardım olunursun (güzel idare edersin).

Bir de, ey Abdurrahman! Sen bir şeye yemin edip de başkasını ondan daha hayırlı gördüğünde yemininden kefâret verip o hayırlı olan işi işle!" {B6622 Buhârî, Eymân, 1.}

İZAHI

Hadisin râvisi Abdurrahman b. Semüre, Mekke’nin fethi günü müslüman olmuştu. Abdüşems evlâdından ve Mekke’nin eşrafından olmakla İslâm câmiası içinde emâret gibi şerefli vazifelerde bulunmaya namzet bir zat olduğunu bilen Peygamber efendimiz Abdurrahman’a emârete tâlip olmamasını, fakat millet tarafından tevcih ve teklif olunursa kabul etmesini ve bu surette Allah’ın tevfikine mazhar olacağını vasiyet etmiştir. Nasıl ki Abdurrahman b. Semüre Irak fütuhatında çalışmış ve Sicistan ile Kâbil Abdurrahman’ın eliyle fetholunarak buralarda teklif olunan emâretlerde bulunmuştur. Hicretin elli tarihinde vefat etmiştir. Kendisinden rivayet olunan on dört hadisten Buhârî yalnız bu hadisi *Sahîh*’inde rivayet etmiştir.

Hadisteki emâretten maksat, devlet nüfuz ve kudretini temsil eden millî büyük makamlar demektir. Hadîs-i şerifte bu makamların peşinde koşan muhterislerin bu makamlara geçirilmemesine de işaret buyurulmuştur. طالب التولية لا يولى “Âmme velâyet ve nüfuzunu almak talebinde bulunan bir kişiye amme velâyeti tevcih olunmaz” düsturu İslâm idare hukukunun en mühim umdelerinden birisidir.

Hadiste bildirilen ikinci umde de, bir iş işlemeye, yahut işlemeyip bırakmaya yemin edip de hilâfını hayırlı gören kişinin yemininden kefâret vererek yeminini bozmasıdır. İmam Şâfiî ile İmam Mâlik, bu hadisin zâhirine göre yemin kefâretinin yemini bozmadan verilmesi ictihadında bulunmuşlardır. İmam Ebû Hanîfe ise, “Yemini bozmak bir cinayet olup kefâret bu cinayeti kapatmak için teşrîʿ kılındığı ictihadıyla ibtidâ yemin bozulur; sonra kefâret verilir” demiştir. Müslim’in Ebû Hüreyre’den gelen bir rivayeti de Ebû Hanîfe radıyallahu anhın bu rivayetini teyit etmektedir. Bu rivayete göre Peygamber efendimiz hayırlı iş için ibtidâ yeminin bozulmasını, sonra kefâret olunmasını emretmiştir[667] ve müellif Buhârî’nin bu hadisten önce Hazret-i Âişe’den bir rivayeti[668] de kefâretin sonra verilmesini bildirmektedir. Bu eserimizde 1651 numara ile tercüme ettiğimiz Ebû Mûsâ el-Eşʿarî hadisini de okuyunuz.

---

667 {M4273 Müslim, Eymân, 13.}

668 {B6621 Buhârî, Eymân, 1.}

2068

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَاللهِ لَأَنْ يَلِجَّ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أَهْلِهِ آثَمُ لَهُ عِنْدَ اللهِ مِنْ أَنْ يُعْطِيَ كَفَّارَتَهُ الَّتِي افْتَرَضَ اللهُ عَلَيْهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "(Biz müslümanlar dünyadaki ümmetlerin) sonuyuz, kıyamet gününde önüyüz" buyurmuştur. Resûlullah (hitabesine devam ederek) şöyle buyurmuştur: "Vallahi, sizin biriniz ailesi aleyhinde (yemin edip de) yemininde inat ve ısrar etmesi (yeminini bozup) Allah'ın farz kıldığı kefâreti vermesinden günahkârdır."[669] {B6624, B6625 Buhârî, Eymân, 1.}

---

669 Resûl-i Ekrem, "*Biz müslümanlar dünyada ümmetlerin sonuyuz*" demekle "Biz müslümanlar, beşeriyetin en mütekâmil bir devrinde gelmiş ve yaşamakta bulunmuş olduğumuzdan her ümmetten medenî ve aile haklarına daha hürmetkâr olmamız icap eder" buyurmuş oluyor.

2069

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ هِشَامٍ ﵁ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا مِنْ نَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ فَإِنَّهُ الْآنَ وَاللهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ الْآنَ يَا عُمَرُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Hişâm'dan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Biz bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber bulunuyorduk. Resûlullah, Ömer'in elini tutmuştu, Ömer, "Yâ Resûlellah! Sen bana muhakkak ki her şeyden çok sevimlisin, ancak canımdan değil" dedi. Resûl-i Ekrem, "Hayır (öyle söyleme). Hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki ben sana hayatından daha sevimli olmadıkça (imanın kemale ermez)" buyurdu. Bunun üzerine Ömer, "Öyle ise şu anda yâ Resûlellah! Muhakkak ki sen canımdan da sevimlisin" dedi. Resûl-i Ekrem de, "Şimdi, yâ Ömer! İmanın kemale erdi!" buyurdu. {B6632 Buhârî, Eymân, 3.}

2070

•.•.•

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ انْتَهَيْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقُولُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ قُلْتُ مَا شَأْنِي أَيُرَى فِيَّ شَيْءٌ مَا شَأْنِي فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ فَمَا اسْتَطَعْتُ أَنْ أَسْكُتَ وَتَغَشَّانِي مَا شَاءَ اللهُ فَقُلْتُ مَنْ هُمْ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي
يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا وَهٰكَذَا.

TERCÜMESİ

Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna vardım. O sırada Hazret-i Resûlullah, Kâbe'nin gölgesinde, "Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki muhakkak onlar çok hüsranda (ve ziyanda)dırlar. Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki muhakkak onlar çok hüsrandadırlar" buyuruyordu. Ben (kendi kendime), "Halim, şanım nedir ki acaba Resûlullah bende hüsranı mûcip (uygunsuz) bir şey mi gördü; benim hal ve şanım ne olabilir ki?" diyordum. Resûlullah bu sözü (tekrarlayıp) söylerken ben de yanına oturdum. Susmaya da muktedir olamayıp Allah'ın iradesi beni kaplayarak, "Yâ Resûlellah! Babam ve anam sana kurban olsun. Bu hüsranda (ve büyük ziyanda) olanlar kimlerdir?" diye sordum. Resûl-i Ekrem, "Dünyalığı çok olan (zengin)lerdir. Fakat bunlardan (malının zekâtını) şöyle (önündeki), şöyle (sağındaki), şöyle (solundaki) fakirlere verenler müstesna" buyurdu. {B6638 Buhârî, Eymân, 3.}

İZAHI

Bu Ebû Zer hadisi ile bundan önce tercüme ettiğimiz Abdullah b. Hişâm hadisini, Buhârî, Resûl-i Ekrem'in nasıl yemin ettiğine dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Her iki hadisteki rivayete göre Peygamber efendimiz "*Hayatım yed-i kudretinde bulunan Allah'a yemin ederim ki*" diye yemin ettikleri anlaşılmıştır.

2071

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا يَمُوتُ لِأَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ تَمَسُّهُ النَّارُ إِلَّا تَحِلَّةَ الْقَسَمِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Müslümanlardan üç çocuğu ölen bir kişiye cehennem ateşi isabet etmez, meğer ki Allah'ın andı yerini bulacak kadar ola (bu surette hafif isabet eder). {B6656 Buhârî, Eymân, 9.}

İZAHI

Hadis metnindeki تحلة القسم Allah'ın andını helâl kılan cehennem ateşi demektir ki وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا (Meryem, 19/71) kavl-i şerifinde mukadder olan yemindir. Meâli: "*Vallahi sizden hiçbir kimse yoktur, illâ o ateşe uğrayacaktır*" demektir. Bu uğrayış, geçerken yol uğrağı görüşten veya günahı kadar ikametten ibaret olduğuna göre hadisin mânası, "Üç çocuğunun ölüm acısına ve bu dilsûz ateşe yanan ana ve baba cehennem ateşini ya hiç görmeyecek veya geçerken görecek yahut günahı kadar kalacak" demek olur.

Bir ciheti hasseten bildirmek isteriz ki hadisteki medâr-ı tesellî olan bu müjde ol bir ana, baba içindir ki onlar, çocuklarının hayatı ve sıhhati üstünde titredikleri halde, muktezâ-i ecel kaybetmiş bulunurlar. Binaenaleyh çocuklarının sıhhatine ihtimam etmeyerek ölümlerine şahit olan analar, babalar da çocuklarının hayatından kıyamet gününde sorulacaklardır.

2072

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ بِهِ أَوْ تَكَلَّمْ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin gönlüne gelen (nefsânî) temayülleri –(fiilen) işlemedikçe, yahut (diliyle) söylemedikçe– Allah affedecektir." {B6664 Buhârî, Eymân, 15.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifte bir vesveseden ibaret olan nefsî hâtıralar ve temayüller vücûd-ı zihnîden ibaret olduğu için bunların mâsiyet olmakta hiç tesirleri yoktur. Bunlar, vücûd-ı hâricî ile fiilen veya kavlen taayyün etmekle mesuliyet terettüp eder. Şu kadar ki bu hâtıralar ve nefsî temayüller, gelip geçici şeyler olmakla meşruttur. Bir de var ki mâsiyet hâtırası üzerinde gönülden silinmez bir surette ısrar edilirse, artık bu hal, kalp için bir âfet ve mâsiyet olduğundan, buna uhrevî mesuliyet ve ceza terettüp eder.

2073

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللهَ فَلْيُطِعْهُ وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلَا يَعْصِهِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Her kim Allah'a itaati (mûcip bir hayır ve ibadet) nezrederse itaat etsin (nezrini yerine getirsin). Her kim de Allah'a karşı mâsiyeti (mûcib-i şer bir iş) nezrederse, Allah'a âsi olmasın (nezrini yerine getirmesin)." {B6700 Buhârî, Eymân, 31.}

2074

•.•.•

عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ ﵁ أَنَّهُ اسْتَفْتَى النَّبِيَّ ﷺ فِي نَذْرٍ كَانَ عَلَى أُمِّهِ فَتُوُفِّيَتْ قَبْلَ أَنْ تَقْضِيَهُ فَأَفْتَاهُ أَنْ يَقْضِيَهُ عَنْهَا.

TERCÜMESİ

Sa'd b. Ubâde radıyallahu anhtan rivayete göre İbn Ubâde, annesi hakkında bir nezri olduğunu fakat, adağını yerine getirmeden annesinin vefat ettiğini Nebî sallallahu aleyhi ve selleme sormuş. Resûl-i Ekrem de, annesi namına o adağını kazâ edip yerine getirmesini bildirmiştir. {B6698 Buhârî, Eymân, 30.}

2075

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ بَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ فَسَأَلَ عَنْهُ فَقَالُوا أَبُو إِسْرَائِيلَ نَذَرَ أَنْ يَقُومَ وَلَا يَقْعُدَ وَلَا يَسْتَظِلَّ وَلَا يَتَكَلَّمَ وَيَصُومَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ مُرُوهُ فَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَقْعُدْ وَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir (cuma günü) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem hutbe irat ettiği sırada, bir kişinin ayakta durduğunu gördü. Bu kişinin halini sordu. Ashap, "(Bu adam –ashaptan ve ensardan–) Ebû İsrâil'dir. Bu adam ayakta durmak, oturmamak, (güneşte durmak), gölgelenmemek, söz söylememek (üzere) oruç tutmayı nezretmiştir" dediler. Resûl-i Ekrem de, "Bu adama söyleyiniz, söylensin, gölgelensin, otursun, orucunu da tamamlasın" buyurdu.[670] {B6704 Buhârî, Eymân, 31.}

670 Resûl-i Ekrem bu emirleriyle şunu tâlim buyurmuşlardır ki bu nezirler içinde ifası lâzım olan oruç ibadetidir, öbürleri nefsi ta'zîb eden şeyler olduğundan muteber değildir.

KİTÂBÜ'L-KEFFÂRÂT

كِتَابُ الْكَفَّارَاتِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap yemin kefâretlerinin hükümlerini bildiren hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Müellif Buhârî bu unvanında فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ "*İmdi yemin bozmanın* (eritici) *kefâreti, aç olan on fakiri doyurmaktır*" kavl-i şerifini zikretmiştir ki Mâide sûresinin 89. âyetinde tebliğ buyurulan hükümlerden biridir. Âyet-i kerîmede on fakiri giydirmek yahut bir esir âzatlamak, bunları bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmak kefâretleri vardır. Müellif, burada on fakire verilecek taam miktarını izah etmek maksadıyla bu unvanı açtığından, âyetin yalnız, fakiri it'âma ait olan kısmını zikretmiştir.

2076

•.•.•

عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ ﵁ قَالَ كَانَ الصَّاعُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ مُدًّا وَثُلُثًا بِمُدِّكُمُ الْيَوْمَ.

TERCÜMESİ

Sâib b. Yezîd radıyallahu anhtan rivayete göre Sâib şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zamanında sâʿ, bugünkü müddünüz ölçüsüyle 1 müd ile sülüs müd (miktarı) idi. {B6712 Buhârî, Keffârât, 5.}

İZAHI

Hadîs-i şerifte zikrolunan sâʿ ve müd hububat ölçüleridir. 1 sâʿ, 1040 dirhem ayarında ölçeğe denilir. Şu kadar ki Peygamberimiz zamanındaki sâʿın miktarını hesap ederken Iraklılar'la Hicazlılar arasında, diğer bir tabirle İmam Ebû Hanîfe ile mezâhib-i selâse imamları ihtilâf etmiştir. Bu da sâʿın kesri olan müd ve rıtl hesaplarındaki farktan neşet etmiştir. Iraklılar'a göre 1 sâʿ (8) Bağdat rıtılı, Hicazlılar'a göre (51/3) Medine rıtlıdır. Şu kadar ki rıtlın kesri Iraklılar'a göre 20 istar, Hicazlılar'a göre de 30 istar olduğundan aşağıda rakamla da göstereceğimiz veçhile netîce-i hesâbiye birdir. 1 sâʿın 1040 dirhem olduğudur:

Iraklılar'a göre, 1 sâʿ = 8 Bağdat rıtlı X 20 istar = 160 istar X 6,5 dirhem = 1040 dirhem.

Hicazlılar'a göre, 1 sâʿ = 51-3 Medine rıtlı X 30 istar = 160 istar X 6,5 dirhem = 1040 dirhem.[671]

Mevzumuz olan hadisteki sâʿ ve müd hakkındaki bu hesapları mütalaa ettikten sonra yemin kefâreti olan taam miktarına gelince, bu hususta ihtilâf vardır: İmam Ebû Hanîfe ile Kûfe Medresesi fukahasına göre her fakire yemin kefâreti olarak yarım sâʿ = 520 dirhem buğday, sair hububat ile üzüm, hurma gibi kuru meyvelerden 1 sâʿ = 1040 dirhem verilir. Bu mezhep Ömer, Ali, Zeyd b. Sâbit radıyallahu anh ile Nehaî, Şaʿbî, Sevrî'den naklolunmuştur. Mezâhib-i selâse imamlarına göre Peygamber'in müddüyle 1 müd verilir ki Râfiî'nin hesabına göre 6931/3 dirhemdir. Nevevî'nin hesabına göre de 6855/7 dirhemdir.[672]

---

671 Bu eserimizde 692. hadisin izahından sonra yapılan geniş açıklamada "Evrâk-ı Nakdiyenin Zekâtı" başlığına bakınız. Yine "Sadaka-i Fıtır" bahsini de okuyunuz!

672 bk. "Sadaka-i Fıtır" bahsinde "Fıkhî Hükümler" başlığı.

2077

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ اللّٰهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي مِكْيَالِهِمْ وَصَاعِهِمْ وَمُدِّهِمْ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (Medineliler hakkında), "Allahım! Bunların ölçeklerini, sâʻlarını, müdlerini mübarek kıl!" diye dua buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6714 Buhârî, Keffârât, 5.}

KİTÂBÜ'L-FERÂİZ

كِتَابُ الْفَرَائِضِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap ferâiz ahkâmını beyan eden hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Ferâiz, **farîza**nın cem'idir. Farîza, Allah Teâlâ'nın, mükellef kullarına ifasını kati ve zaruri kıldığı ibadet demektir. Bu itibarla ferâiz, Cenâb-ı Hakk'ın kitabında ashâb-ı mevârîse takdir buyurduğu fürûz-ı mukaddere diye tarif olunur. Sünnette vârit ve icmâ ile sabit hükümler de Kitâbullah ahkâmına mülhak olur.

Müellif Buhârî bu unvanında Nisâ sûresinin şu meâldeki iki âyetini zikretmiştir: "*Ey müminler! Allah size* (miras taksimini) *şöyle emreder: Evlâdınızda, erkeğe iki dişi payı kadar, eğer* (mirasçıların) *hepsi dişi olmak üzere ikiden ziyade iseler, bunlara terikenin üçte ikisi; ve eğer bir kız ise bu surette ona yarısı; anası ile babası için, her birine ölenin terikesinden altıda bir, şayet çocuğu varsa. Eğer çocuğu yok da anası ile babası vâris bulunuyorlarsa anasına üçte bir, eğer ölenin kardeşleri de varsa o vakit anasına altıda bir. Hep ettiği vasiyetten veya borcundan sonra; babalarınız ve oğullarınız, bilmezsiniz ki hangisi menfaatçe size daha yakındır; bütün bunlar Allah'tan birer farîza, herhalde Allah alîm, hakîm bulunuyor. Sizin için zevcelerinizin terikesinin yarısı bir çocukları yoksa ve eğer bir çocukları varsa o zaman size dörtte bir, ettikleri vasiyetten veya borcundan sonra, onlara da sizin terikenizden dörtte bir eğer çocuğunuz yoksa. Ve eğer bir çocuğunuz varsa, o zaman onlara sekizde bir, ettiğiniz vasiyetten veya borçtan sonra. Ve eğer bir erkek veyâ kadının* (çocuğu ve babası yok da) *kelâle cihetinden* (usul ve fürûundan değil, yan taraftan) *mirasına konuluyor ve* (ana) *bir biraderi veya bir hemşiresi bulunuyorsa her birine altıda bir ve eğer bundan ziyade iseler, o zaman üçte birinde ortaklar, izrâr kastı olmaksızın edilen vasiyetten veya borçtan sonra ki bütün bunlar Allah'tan ferman, Allah ise alîmdir, halîmdir.*"[673]

Bu iki âyet-i kerîmede İslâm hukukunun mühim bir faslını teşkil eden ferâiz ilminin esasları tebliğ buyurulmuştur. Bu iki âyette hukukî hükümlerin mahiyetleri şöyle dursun, fakat bir ilmin kavâid-i esâsiyyesinin iki âyete sığdırılmış olması Kur'an'ın i'cazkâr belâgatinin şaheser bir şahididir. Bu iki âyetin tercümesini de Küçük Hamdi merhumun büyük tefsiri *Hak Dini Kur'an Dili*'nden naklettik (II, 1298, 1299).

Câhiliye zamanında Araplar veraseti iki suretle tanırlardı: Erlik, kuvvet. Bu cihetle erkekler bu haktan istifade ederlerdi, kadınlar mahrum bırakılırdı. Yine böyle harbe, darbe muktedir bir çağdaki erkekler veraset hakkını haizdi. Çocuklar mahrum idi.

İslâm'ın ilk zamanlarına kadar muhâlefe ile, tebennî ile de veraset hakkı kazanılırdı. Muhâlefe ki iki kişinin biribirinin mallarını, canlarını muhafazayı ve biribirlerine vâris olmayı bir ahde ve akde bağlamaları keyfiyeti idi. Tebennî de evlât edinmekti.

İslâm dini bunları ve bunların benzeri veraset âdetlerini kaldırarak iki veçhile veraset tanıdı: Nesep, sebep. Nesep karâbettir, sebep de nikâhtır. Hiçbir suretle veraset hakkı sâkıt olmayan fertler de İslâm hukukuna göre, ana, baba, erkek, kız evlât, karı ile koca olmak üzere altıdır (bu eserimizde 1691 numara ile tercüme edilen Câbir hadisine de bakınız).

---

673 [en-Nisâ, 4/11-12] ((يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ)) إلى قوله عز وجل ((وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ))

2078

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا فَمَا بَقِيَ فَهُوَ لِأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Ferâizi (Kur'an'da bildirilen) sahiplerine veriniz. (Bunlardan) geri kalan (mal) da (asabeden = baba tarafından) en yakın olan er kişiye aittir. {B6735 Buhârî, Ferâiz, 7.}

İZAHI

Hadiste zikrolunan ferâiz, Kur'an'da takdir olunan hisselerdir ki, "nısıf, rubu', sümün, sülüsân, sülüs, südüs"ten ibaret altı sehimdir. Hadisteki evlâ kelimesi –ki Küşmîhenî rivayetidir– müteveffaya nesep hususunda en yakın olan mânasınadır.

Hadis metninin garip bir noktası, رجل ذكر tabiridir ve iki müterâdif lafızdan ricâlin zükûretle tavsifi intikadcı hadis âlimlerini bir sürü garip mütalaalara sevketmiştir. İbnü'l-Cevzî, İbn Salâh ise sıhhatini inkâr etmişlerdir. En mâkul olanı Süheylî'nin mütalaasıdır. Endülüs'ün bu çok zeki âlimine göre zeker kelimesi ricâlin sıfatı değil, evlânın sıfatıdır. Şu halde mâna, ashâb-ı ferâizden geri kalan, meyyitin baba tarafından en yakın olan kimsenindir, ana tarafından değil demek olur.

2079

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ ابْنَةٍ وَابْنَةِ ابْنٍ وَأُخْتٍ فَقَالَ لِلْابْنَةِ النِّصْفُ وَلِلْأُخْتِ النِّصْفُ وَأْتِ ابْنَ مَسْعُودٍ فَسَيُتَابِعُنِي فَسُئِلَ ابْنُ مَسْعُودٍ وَأُخْبِرَ بِقَوْلِ أَبِي مُوسَى فَقَالَ لَقَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ أَقْضِي فِيهَا بِمَا قَضَى النَّبِيُّ ﷺ لِلْابْنَةِ النِّصْفُ وَلِابْنَةِ ابْنٍ السُّدُسُ تَكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ وَمَا بَقِيَ فَلِلْأُخْتِ فَأُخْبِرَ أَبُو مُوسَى بِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ فَقَالَ لَا تَسْأَلُونِي مَا دَامَ هٰذَا الْحَبْرُ فِيكُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan rivayete göre Ebû Mûsâ hazretlerine, müteveffanın kızına, oğlunun kızına, kız kardeşine ait miras hisseleri sorulmuştu. Ebû Mûsâ, terikenin yarısı müteveffanın kızına, biri de kız kardeşine aittir dedi. (Oğlunun kızını mahrum bıraktı). Ebû Mûsâ (sual soran kimseye) Abdullah b. Mesʿûd'a git (bu meseleyi ona da sor). Umarım ki İbn Mesʿûd da "Benim fikrime uygun cevap verir" dedi. Mesele İbn Mesʿûd'a sorulup Ebû Mûsâ el-Eşʿarî'nin cevabı ve onun tarafından gönderildiği haber verilince Abdullah b. Mesʿûd, "Eğer ben, oğlun kızını mirastan mahrum edersem dalâlete düşerim. Hidayetteki bahtiyarlardan olamam" (diye bir mukaddime ile söze başlayıp), "Bu meselede ben Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin hükmettiği bir haberle hükmedeceğim (ki şudur): Müteveffanın kızı nısf alır, oğlunun kızı da –iki sülüsü tamamlamak için– südüs alır. Geri kalan (sülüs) de kız kardeşin hakkı, olur" dedi. Bunun üzerine Ebû Mûsâ el-Eşʿarî'ye İbn Mesʿûd'un bu fetvası haber verilince, "Mademki aranızda Peygamber'in böyle bir haberi[674] vardır, bana sormanıza lüzum yoktur" dedi. {B6736 Buhârî, Ferâiz, 8.}

İZAHI

Sünen-i erbaa sahipleriyle Tahâvî'nin rivayetlerine göre bu veraset suali Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye, Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamanında, Kûfe valisi iken sorulmuştur. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den önce Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd vali idi. Hazret-i Ömer zamanında tayin olunmuştu. Sonra Hazret-i Osman, İbn Mes'ûd'u azledip yerine Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi tayin etmişti. Hem veraset suali yalnız vali Ebû Mûsâ'dan değil, Kûfe kadısı Selmân b. Rebîa ile beraber her ikisinden sorulmuştu. Bunlar da oğlun kızını mirastan mahrum ederek bi'l-ictihad cevap verip tevsik için Abdullah b. Mes'ûd'a göndermişlerdi. Bir vilâyetin valisi ile kadısının hükümlerine aykırı cevap vermek, hususiyle halef, selef olmak gibi mâziye ait bir hâtıra da bulunduğundan pek hoş olmayacağını takdir eden İbn Mes'ûd onların yanlış ictihadlarına göre cevap vermek de dalâlet olacağını kaydetmiştir.

---

674 {Hadisin Arapça metninde geçen الحبر kelimesi, 'âlim ve fâzıl kimse' anlamına gelmektedir. Dolayısıyla son cümlenin tercümesi şöyle yapılabilir: "Bu âlim aranızda olduğu sürece, bana fetva sormayınız."}

2080

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, “Bir ailenin âzatlı kölesi, o ailenin kendi câmiasındandır” buyurduğu rivayet olunmuştur.[675] {B6761 Buhârî, Ferâiz, 24.}

---

675 Bu hadise binaen âzatlı köle kendisini âzatlayan aileye nisbet olunur ve o ailenin adıyla anılır. Vefat ettiğinde de onun malına âzatlayan aile vâris olur.

2081

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ابْنُ أُخْتِ الْقَوْمِ مِنْهُمْ أَوْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik radıyallahu anhden Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Bir ailenin kız kardeşinin oğlu, o ailenin kendi câmiasındandır" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6762 Buhârî, Ferâiz, 24.}

İZAHI

Müellifin "Menâkıb-ı Ensâr" bahsindeki rivayetine göre Enes b. Mâlik der ki: Bir kere Resûl-i Ekrem, hususi olarak ensarı meclisine davet etmişti. Ensar toplandığında, "*Aranızda sizden başka kimse var mıdır?*" diye sordu. Ensar da, "Hayır yoktur, ancak kız kardeşlerimizin oğulları vardır!" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah, "*Bir kavmin ve bir ailenin kız kardeş oğulları o soydandır!*"[676] buyurdu.

Bu hadis ile ihticâc ederek İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed ve bütün Irak fukahası bir meyyitin asabesi yani erkek akrabası bulunmazsa zevi'l-erhâmın (yani ana taraf akrabasının) asabede mansûs olan tertibe göre vâris olacaklarını kabul etmişlerdir. Bu mezhep ashap ve tâbiî fukahasının pek çoklarından naklolunmuştur. İmam Mâlik ve Şâfiî ile Medine fukahası ise zevi'l-erhâmın –asabeden vâris bulunmadığı surette– veraset hakkını kabul etmemişlerdir. Bu surette meyyitin terikesi beytülmâle kalmış olur. Bu mezhepte Hazret-i Osman, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr ile bazı tâbiî âlimlerden naklolunmuştur. Fakat bu ictihad ailenin kadın tarafını hayat hakkından mahrum ettiğinden İmam Şâfiî'nin ashabı beytülmâl masârifinin fesadını iddia ederek zevi'l-erhâmın veraset hakkını kabul etmişlerdir.

---

676 {B3528 Buhârî, Menâkıb, 14.}

2082

•.•.•

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﷛ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ مَنِ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ أَبِيهِ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ فَذُكِرَ ذَالِكَ لِأَبِي بَكْرَةَ فَقَالَ وَأَنَا سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Sa‘d b. Ebû Vakkās radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim demiştir: Her kim babasından başkasına –babası olmadığını bile bile– nesep iddia ederse o kişiye cennet haramdır. (Râvi Ebû Osman en-Nehdî tarafından) Sa‘d b. Ebû Vakkās’ın bu hadisi Ebû Bekre radıyallahu anha hikâye olundukta, Ebû Bekre, “Evet bu hadisi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden kulağımla duydum, kalbim de onu hıfzetti” demiştir. {B6766, B6767 Buhârî, Ferâiz, 29.}

2083

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا تَرْغَبُوا عَنْ آبَائِكُمْ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ أَبِيهِ فَقَدْ كَفَرَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, “(Ey müminler!) Sakın babalarınızdan i‘râz edip yüz çevirmeyiniz! Her kim babasından yüz çevirirse (aile nimetine) küfretmiş olur” buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6768 Buhârî, Ferâiz, 29.}

KİTÂBÜ'L-HUDÛD

كِتَابُ الْحُدُودِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Bu kitap hududun ahkâmını bildiren hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Hudûd, **hadd**in cemʿidir. Had, “menetmek ve esirgemek” mânasınadır. Şeriat örfünde, “Allah için bir hak olarak takdir ve tayin olunan azap ve ukūbettir. Bu haddin zina, kazf, şürb, sirkat gibi cürümlere ait birtakım nevileri olduğu için müellif, unvanında cemîʿ sîgasıyla irat etmiştir. Yine şerʿî bir ıstılah olarak hudut, günahı mûcip olan cürümlere de ıtlak olunur. Nasıl ki تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا “*İşte şu hudut, Allah'ın birer mâsiyet olarak tayin ettiği sınırlardır, sakın buralara yaklaşmayınız!*” (el-Bakara, 2/187) kavl-i şerifindeki hudut, cürüm ve mâsiyet mânasınadır. وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ “*Her kim Allah'ın tayin ve tahdit ettiği mâsiyet sınırlarında* (durmaz da) *ileri geçerse o kişi kendi nefsine zulmetmiş olur*” (et-Talâk, 65/1) kavl-i şerifindeki hudut tabiri de cürüm ve mâsiyet mânasınadır.

2084

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ قَالَ اضْرِبُوهُ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَمِنَّا الضَّارِبُ بِيَدِهِ وَمِنَّا الضَّارِبُ بِنَعْلِهِ وَمِنَّا الضَّارِبُ بِثَوْبِهِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ أَخْزَاكَ اللهُ قَالَ لَا تَقُولُوا هٰكَذَا لَا تُعِينُوا عَلَيْهِ الشَّيْطَانَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna şarap içmiş bir kişi getirmişlerdi. Resûl-i Ekrem (orada bulunanlara), "Şu adama vurunuz!" buyurdu. Ebû Hüreyre der ki: Biz de kimimiz eliyle, kimimiz ayakkabıyla, ihramıyla vurdu. Bu adam dayaktan kurtulduktan sonra ashaptan bazı kimseler bu adama, "Allah seni kahretsin, rezil etsin!" demişlerdi. Resûl-i Ekrem, "Hayır öyle söylemeyiniz, bu adamın aleyhinde söylenip de şeytana yardım etmeyiniz!" buyurdu. {B6777 Buhârî, Hudûd, 4.}

İZAHI

Hadiste dayağın keyfiyeti bildirildiği halde miktarı bildirilmemiştir. Fakat ashap ve tâbiî âlimlerinin ekserisinden hadd-i şer'înin seksen değnek olduğu rivayet olunmuştur ki İmam Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed b. Hanbel mezhepleri de böyledir. İmam Şâfiî kırk değnek olduğunu kabul etmiştir. Bir de şarabın hürmeti Kur'ân-ı Mübîn ile sabit olduğu için, şarabın azı da ukūbeti mûciptir. Diğer içkilerde ceza haddi sarhoşluk derecesidir. Sarhoşluk haddini de İmam Ebû Hanîfe,"Yeri, göğü, kadını, erkeği farkedemeyecek derecede şuursuzluktur" diye tarif etmiştir.

Hadisin sonundaki, "*Bu adamın aleyhinde kötü temennide bulunup şeytana yardım etmeyiniz!*" buyurulması müminin tahkir olunmasına şeytanın sevindiği içindir.

2085

•.•.•

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ﵁ قَالَ مَا كُنْتُ لِأُقِيمَ حَدًّا عَلَى أَحَدٍ فَيَمُوتَ فَأَجِدَ فِي نَفْسِي إِلَّا صَاحِبَ الْخَمْرِ فَإِنَّهُ لَوْ مَاتَ لَوَدَيْتُهُ وَذٰلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ لَمْ يَسُنَّهُ.

TERCÜMESİ

Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben bir kimseye had ikame edip de bu yolda ölmesiyle kendimde hüzün ve keder duymuş değilimdir. Ancak böyle bir acıyı şarap içen kimse hakkında duymuşumdur. Şayet bu (zavallı o had ile) ölürse muhakkak onun diyetini (hayat pahasını) veririm. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hadd-i şürb hakkında bize mazbut bir sünnet bırakmamıştır (muayyen bir adetle vurduğumuz had, bizim kendi eser-i ictihadımızdır). {B6777 Buhârî, Hudûd, 4.}

İZAHI

Tercümemizin sonunda kavis içinde görülen ziyadeyi İbn-Mâce'nin *Sünen*'inden[677] alarak gösterdik. Gerek bu hadisten, gerek bundan önceki Ebû Hüreyre hadisinden anlaşıldığına göre, şürb-i hamre terettüp eden ceza, sarhoşu bir iki pataklamadan ibarettir. Yoksa sıra dayağına çekerek öldürünceye kadar dövmek değildir. Nasıl ki Hazret-i Ali, "Ta'zîr dayağı altında ölürse, hayat pahasını veresesine tazmin ederim" diyor ve bu derecesinin gayri meşrû bir işkence olduğunu iş'âr ediyor. Bunun için İmam Şâfiî, "Eğer şarap içen kişi el ile libas ile vurularak ta'zîr edilir de ölürse, imama bir mesuliyet terettüp etmez. Eğer kırbaçla dövmüş ise diyetini tazmin eder" demiştir.

Şu kadar ki Buhârî'nin bu rivayeti Tahâvî ile Ebû Dâvûd'un Hazret-i Ali'den gelen şu rivayetlerine tamamıyla muhaliftir. Bu rivayete göre Hazret-i Ali, "Resûlullah şarap içene kırk had vurdu; Ebû Bekir de böyle cezalandırırdı. Hazret-i Ömer bunu seksene çıkardı. Bu kırk ve seksen haddinin hepsi sünnettir"[678] demiştir.

Fakat Tahâvî bu rivayeti naklettikten sonra şürb-i hamr haddi kırk olduğuna kāil olan İmam Şâfiî'nin bu hadis ile ihticâc ettiğini bildirmiş İmam Şâfiî'ye muhalif olan imamlar da bu hadisin fesadını iddia ve Hazret-i Ali'nin böyle bir şeyi söylemiş olduğunu red ve inkâr etmişlerdir. Bu babda istinat ettikleri delil de Buhârî'nin mevzubahsimiz olan rivayetidir.

---

677 {İM2569 İbn Mâce, Hudûd, 16.}

678 {D4480 Ebû Dâvûd, Hudûd, 35.}

2086

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ أَنَّ رَجُلًا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ كَانَ اسْمُهُ عَبْدَ اللهِ وَكَانَ يُلَقَّبُ حِمَارًا وَكَانَ يُضْحِكُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ قَدْ جَلَدَهُ فِي الشَّرَابِ فَأُتِيَ بِهِ يَوْمًا فَأَمَرَ بِهِ فَجُلِدَ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ اللَّهُمَّ الْعَنْهُ مَا أَكْثَرَ مَا يُؤْتَى بِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَا تَلْعَنُوهُ فَوَاللهِ مَا عَلِمْتُ إِلَّا أَنَّهُ يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zamanında Abdullah adlı bir kimse vardı. (Halk arasında) hımâr (= eşek) lakabıyla anılırdı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi (ara sıra) güldürürdü. Resûlullah da bu adama şarap içtiği için had vurdururdu. Günlerden bir gün Abdullah yine huzura (kusurlu) getirildi. Resûl-i Ekrem de had vurulmasını emretti. Mecliste bulunanların birisi (Hazret-i Ömer), "Allahım! Şu adamı rahmetinden uzak kıl (diye lânet edip) içki yüzünden ne de çok divana getiriliyor" dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Yâ Ömer! (Ona lânet etmeyiniz). Vallahi kesin olarak bildiğim bir şey varsa, o, Allah'ı ve resulünü sever" buyurdu. {B6780 Buhârî, Hudûd, 5.}

İZAHI

Hicaz mıntıkası içki ibtilâsı son derece taammüm etmiş bir muhît iken bunun taraf-ı ilâhîden kati surette yasak edilmesi üzerine içki vukuatı birdenbire kesilmiş, hemen hemen bu Abdullah b. Nuaymân gibi bir kişinin vâkıasına münhasır kılmıştır. Abdullah şen, maskara bir kimse olduğundan hımâr (eşek) denilmesine kızmaz, aldırmazdı. Abdullah'ın bazı hal ve hareketine Resûl-i Ekrem tebessüm buyururdu. Şârih Kirmânî garîb bir hareketini şöyle bildiriyor: Abdullah bir kere veresiye bir tulum yağ, bir tulum da bal alıp Resûl-i Ekrem'e getirip hediye olarak takdim eder. Bir müddet sonra yağ, bal sahibi bunların bedelini isteyince adamı yanına alıp Resûl-i Ekrem'e gelir: "Yâ Resûlellah! Şu adama malının parasını veriniz" der. Resûl-i Ekrem durmadan tebessüm buyurup mal sahibinin matlubunun verilmesini emreder ve derhal verilir.[679] Resûl-i Ekrem'in şehâdeti veçhile vicdanı Allah ve Resûlullah sevgisiyle dolu olan rindmeşrep Abdullah'ın Resûl-i Ekrem'i güldürmek istediği vâkıaları hep böyle latif idi. Peygamber efendimiz de tebessüm buyururdu. Bununla İslâm ahlâkçıları, ümerâ ve ulemâ huzurunda nevâdirden fıkralar nakliyle latîfe-gûyîlikte bulunarak onları güldürmek câiz olduğuna istidlâl etmişlerdir.

---

679 {Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, I, 161, no: 176.}

2087

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَعَنَ اللّٰهُ السَّارِقَ يَسْرِقُ الْبَيْضَةَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ
وَيَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Allah şu (hasis) hırsıza lânet etsin ki o, bir yumurta çalar da eli kesilir, bir ip çalar da o hasis şey ile eli kesilir.” {B6783 Buhârî, Hudûd, 7.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi rivayet ettikten sonra aynı senedle Süleyman el-A‘meş’in şöyle dediğini de rivayet ediyor: Ebû Hüreyre’nin bu hadisini rivayet edenler hadisteki yumurta ile harp tulgası, ip ile de –en az kıymeti 3 dirheme müsavi değerde– ip olduğunu ictihad edip söylerlerdi.

Süleyman el-A‘meş şunu ifade etmek istiyor ki hadisteki yumurta âdi bir tavuk yumurtası değildir. Çünkü sirkat haddi icra edilmek için çalınan malın en az 3 dirhem ayarında olması icap eder. İp de böyledir. Uzun, çürük bir ip değil, en az 3 dirhem kıymetinde bir ip olmak icap eder. Bunun için bu hadisin râvileri yumurtanın muharip askerlerin başlarına giydikleri demirden miğfer olduğunu, ipin de en az 3 dirhem kıymetinde bulunduğunu söylerlerdi. Nasıl ki Şâfiîler’in mezhebi de böyle Hanefîler’e göre lâ-akal 3 dirhem kıymetinde olmalıdır.

2088

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ تُقْطَعُ الْيَدُ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, “Hırsızın eli rubʿ dinar (3 dirhem) ve daha ziyade kıymette bir mal çaldığı zaman kesilir” buyurduğu rivayet olunmuştur.[680] {B6789 Buhârî, Hudûd, 13.}

---

680 Bir dinar 12 dirhem olduğuna göre rubʿ dinar, 3 dirheme müsavi olur. Bu eserimizde “Kitâbü’z-Zekât”taki dirhem ve dinar hakkındaki uzun izahlarımıza bakınız!

2089

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ يَدَ السَّارِقِ لَمْ تُقْطَعْ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ إِلَّا فِي ثَمَنِ مِجَنٍّ حَجَفَةٍ أَوْ تُرْسٍ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zamanında hırsızın eli kesilmezdi. Ancak hacefe denilen kalkan veya türs denilen kalkan kıymetinde bir mal çalındığında kesilirdi.[681] {B6792 Buhârî, Hudûd, 13.}

---

681 Hadis metninde micen, hacefe, türs kelimelerinin medlûlleri *Tavzîh* sahibinin beyanına göre birdir. "Kalkan" demektir. Ancak tarz-ı imallerine göre aralarında bir fark bulunabilir. Bunların kıymetlerinin neden ibaret olduğu bildirilmemiştir. 3 dirhem olma ihtimali de vardır. 10 dirhem olması da muhtemeldir. Bundan sonraki İbn Ömer hadisinde 3 dirhem tasrih olunmuştur.

2090

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷠ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَطَعَ فِي مِجَنٍّ ثَمَنُهُ ثَلَاثَةُ دَرَاهِمَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, 3 dirhem değerinde olan bir kalkan sirkatinde hırsızın elinin kesilmesini emretmiştir. {B6796 Buhârî, Hudûd, 13.}

KİTÂBÜ'L-MUHÂRİBÎN

كِتَابُ الْمُحَارِبِينَ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap (küfretmek, dininden dönmek, yol kesmek suretlerinden birisiyle) Allah'a ve peygamberine karşı harp açanların cezaî hükümlerine dair hadisleri muhtevidir.

Unvanın tercümesinde kavis içinde görülen ziyade, *Buhârî* metninden alınarak gösterilmiştir. Buhârî bu unvanında, Mâide sûresinin şu meâldeki bir âyetini zikretmiştir: "*Allah'a ve onun resulüne* (isyan ederek) *harp açanların ve yeryüzünde içtimaî nizamı bozmaya çalışanların cezası,* (cürümlerine göre) *ya amansız öldürülmeleri yahut asılmaları, yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi, yahut bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onlara dünyada verilen bir ukūbettir. Âhirette ise onlara daha büyük bir azap vardır.*"[682]

Bundan sonra Buhârî, üç tarik ile Ureyneliler hadisini rivayet ediyor ki hulâsaten meâlleri şöyledir: Ukl, Ureyne kabilelerinden bir kısım yoksul halk Medine'ye gelip müslüman olmuşlardı. Aynı zamanda hastalıklı olduklarından bunları Resûl-i Ekrem zekât develerinin bulunduğu Gābe ormanına göndermiş orada bol süt içip hava alarak iâde-i âfiyetlerine çalışmıştı. Fakat bu vahşiler biraz canlanıp iâde-i âfiyet edince irtidad edip çobanları kesmişler, develeri sürüp götürmüşlerdi. Bundan haberdar olunca Resûl-i Ekrem arkalarından gönderdiği bir fırka bunları yakalayıp getirdiler. Öğle sıcağında elleri, ayakları kesilerek Medine'nin Harre denilen taşlık mıntıkasına bırakılarak bu halde ölmüşlerdir.[683]

Müellif bu babın unvanında kâfirleri, mürtedleri zikrettiğine göre, âyetin Urenîler hakkında nâzil olmadığına ve âyet-i kerîmedeki şiddetli hükümlerin kâfirlere ve mürtedlere münhasır olduğuna zâhib olmuştur. Fakat ulemânın cumhuruna göre bu âyet, eşkıya ve yol kesiciler hakkında nâzil olmuştur. İmam Ebû Hanîfe'nin, Mâlik'in, Şâfiî'nin mezhepleri de böyledir. Bu cihetle unvandaki tercümemizde devlete karşı isyan eden, yol kesen eşkıyayı da zikrettik.

---

682 إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ

يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الأَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ.
[el-Mâide, **٥/٣٣**]

683 {B6802, B6803, B6804 Buhârî, Hudûd, 15.} **Bir İFADE:** Bu nevi terhibî cezalarda "cürüm" ile "ceza" arasında nisbetsizlik bulunduğu sanılmamalıdır. O devrin iptidaî hayatı ve baştanbaşa geçirmekte olduğu muazzam inkılâp hareketi göz önüne getirilecek olursa, bu cezrî hareketlerde tam bir isabet bulunduğu takdir olunur. Cezîretülarap Gazve denilen en âdi çapulculuk hayatından bu suretle kurtarılmış ve on sene içinde mal, can masûniyeti temin edilerek bir süvarinin yalnız başına Mekke'den Yemen'e ve Umman'a kadar gidebilmesi müyesser olmuştur. Sonra Resûl-i Ekrem bu ağır cezaları tatbikte müsamaha da ederdi. Buhârî'nin bu babında bir rivayetine göre günün birisinde mescide birisi gelerek, "Yâ Resûlellah! Ben zina ettim; icabını icra ediniz!" diye seslenmişti. Resûl-i Ekrem bundan yüzünü çevirip dinlemek istemedi. Fakat adamcağız dört defa israr etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, vaziyeti kurtarmak için, "*Be adam aklından rahatsız mısın?*" diye bir halâs yolu göstermek istedi. Adam, "Hayır!" dedi. "*Evli misin?*" diye sordu, "Evet" diye cevap verdi. Artık bu adamın ukūbete adım adım yaklaştığını Resûl-i Ekrem görünce, *"Artık recmediniz!"* emrini vermeye mecbur oldu. {B6815 Buhârî, Hudûd, 22.} Bilâhare mansûs olmayan cezalar devletin ve hâkimlerin rey ve ictihadlarına bırakılmıştır.

2091

•.•.•

عَنْ أَبِي بُرْدَةَ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَا يُجْلَدُ فَوْقَ عَشْرِ جَلَدَاتٍ إِلَّا فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ.

TERCÜMESİ

Ensardan Ebû Bürde radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: Azîz ve celîl olan Allah'ın hudut ve hukukunda olmadıkça hiçbir kimseye on değnekten fazla vurulmayacaktır. {B6848 Buhârî, Hudûd, 42.}

İZAHI

Allah Teâlâ'nın hukuk ve evâmiri cümlesinden olup kemiyeti nassan mâlûm olan ukūbât-ı şer'iyye; irtidad, zina, sirkat, içki, namuslu kadına isnat, şekāvet gibi şeylerdir. Bunların haricinde mensuh olmayan mâsiyetler hakkındaki ta'zîrler ki men' ve te'dib için teşrî' kılınmıştır. Bu hadise göre, bunların a'zamî haddi on değnektir. Binâenaleyh bu miktarı geçmemek üzere cezâ tayini, devletin ve hâkimlerin re'y ve ictihadlarına bırakılmıştır.

2092

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ يَقُولُ مَنْ قَذَفَ مَمْلُوكَهُ وَهُوَ بَرِيءٌ مِمَّا قَالَ جُلِدَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ كَمَا قَالَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ebü'l-Kāsım sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: "Her kim kölesine ve câriyesine zina isnat eder, memlükü de o isnattan uzak bulunursa, o kimse kıyamet gününde dövülür. Meğer ki memlük, efendisinin dediği gibi ola!" {B6858 Buhârî, Hudûd, 44.}

İZAHI

Bu hadis hakkında izah olarak yazacağımız bir şey varsa, (kölelik) ve (efendilik)in tarihe karışmış olmasıdır ki İslâm dininin gāye-i mesâisi de bu idi. İslâm hukukunun ana prensibi (insanların hür doğması ve hür yaşaması)dır. Bu cihetle Resûl-i Ekrem, –bütün nübüvveti müddetince– köleleri efendilerinin seviyesine yükseltmeye çalışmıştır. Bu eserimizde "Itk", "Kitâbet" bahislerini ve bilhassa 1119, 1120, 1121 rakamlı hadislerle, izahlarını okuyunuz!

Müellif Buhârî'nin "Muhâribîn" bahsindeki rivayetleri çok uzundur. Zebîdî merhum, burada *Tecrîd*'ine yalnız yukarıda tercüme ettiğimiz iki hadis ile iktifa etmiştir. Yalnız kavlen ve fiilen fuhuştan sakınılması hakkında açtığı bir babında rivayet ettiği bir hadisini naklederek biz de iktifa edeceğiz:

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yedi sınıf insan vardır ki Cenâb-ı Hak –arş-ı ilâhîden başka hiçbir yerde gölge bulunmadığı– kıyamet gününde arşının gölgesinde bunları gölgelendirecektir: 1. Adaletli imam, devlet reisi, 2. Allah'a ibadet ederek temiz bir hayat içinde büyüyen genç, 3. Tenhada Allah'ı zikredip gözleri yaş döken müttaki, 4. Kalbi mescidlerle ilgili namazcı kişi, 5. Allah için sevişen iki kişi, 6. Güzel ve içtimaî mevkii yüksek bir kadın tarafından davet edilip de, "Allah'tan korkarım!" cevabıyla karşılayan iradeli er kişi, 7. Sağ elinin verdiği sadakayı sol eli duymayacak derecede gizli sadaka veren kişi.*"[684]

Bundan bir hadis sonra da şu hadisi rivayet ediyor: Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur:" *Şu vâkıalar dünyanın zevali saati alâmetlerindendir: İslâmî ilmin ref'i ile cehlin zuhuru, içkinin, zinanın şüyûu,* (tevâlî eden umumi harplerin tesiriyle) *erkek nüfusun azalması, kadın nüfusunun çoğalması.*"[685]

Bu kitap (küfretmek, dininden dönmek, yol kesmek suretlerinden birisiyle) Allah'a ve peygamberine karşı harp açanların cezaî hükümlerine dair hadisleri muhtevidir.

Unvanın tercümesinde kavis içinde görülen ziyade, *Buhârî* metninden alınarak gösterilmiştir. Buhârî bu unvanında, Mâide sûresinin şu meâldeki bir âyetini zikretmiştir: "*Allah'a ve onun resulüne* (isyan ederek) *harp açanların ve yeryüzünde içtimaî nizamı bozmaya çalışanların cezası,* (cürümlerine göre) *ya amansız öldürülmeleri yahut asılmaları, yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi, yahut bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onlara dünyada verilen bir ukūbettir. Âhirette ise onlara daha büyük bir azap vardır.*"[686]

Bundan sonra Buhârî, üç tarik ile Ureyneliler hadisini rivayet ediyor ki hulâsaten meâlleri şöyledir: Ukl, Ureyne kabilelerinden bir kısım yoksul halk Medine'ye gelip müslüman olmuşlardı. Aynı zamanda hastalıklı olduklarından bunları Resûl-i Ekrem zekât develerinin bulunduğu Gābe ormanına göndermiş orada bol süt içip hava alarak iâde-i âfiyetlerine çalışmıştı. Fakat bu vahşiler biraz canlanıp iâde-i âfiyet edince irtidad edip çobanları kesmişler, develeri sürüp götürmüşlerdi. Bundan haberdar olunca Resûl-i Ekrem arkalarından gönderdiği bir fırka bunları yakalayıp getirdiler. Öğle sıcağında elleri, ayakları kesilerek Medine'nin Harre denilen taşlık mıntıkasına bırakılarak bu halde ölmüşlerdir.[687]

Müellif bu babın unvanında kâfirleri, mürtedleri zikrettiğine göre, âyetin Urenîler hakkında nâzil olmadığına ve âyet-i kerîmedeki şiddetli hükümlerin kâfirlere ve mürtedlere münhasır olduğuna zâhib olmuştur. Fakat ulemânın cumhuruna göre bu âyet, eşkıya ve yol kesiciler hakkında nâzil olmuştur. İmam Ebû Hanîfe'nin, Mâlik'in, Şâfiî'nin mezhepleri de böyledir. Bu cihetle unvandaki tercümemizde devlete karşı isyan eden, yol kesen eşkıyayı da zikrettik.

---

684 {B6806 Buhârî, Hudûd, 19.}

685 {B6808 Buhârî, Hudûd, 20.}

686 إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ.

[el-Mâide, ٥/٣٣]

687 {B6802, B6803, B6804 Buhârî, Hudûd, 15.} **Bir İFADE:** Bu nevi terhibî cezalarda "cürüm" ile "ceza" arasında nisbetsizlik bulunduğu sanılmamalıdır. O devrin iptidaî hayatı ve baştanbaşa geçirmekte olduğu muazzam inkılâp hareketi göz önüne getirilecek olursa, bu cezrî hareketlerde tam bir isabet bulunduğu takdir olunur. Cezîretülarap Gazve denilen en âdi çapulculuk hayatından bu suretle kurtarılmış ve on sene içinde mal, can masûniyeti temin edilerek bir süvarinin yalnız başına Mekke'den Yemen'e ve Umman'a kadar gidebilmesi müyesser olmuştur. Sonra Resûl-i Ekrem bu ağır cezaları tatbikte müsamaha da ederdi. Buhârî'nin bu babında bir rivayetine göre günün birisinde mescide birisi gelerek, "Yâ Resûlellah! Ben zina ettim; icabını icra ediniz!" diye seslenmişti. Resûl-i Ekrem bundan yüzünü çevirip dinlemek istemedi. Fakat adamcağız dört defa ısrar etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, vaziyeti kurtarmak için, "*Be adam aklından rahatsız mısın?*" diye bir halâs yolu göstermek istedi. Adam, "Hayır!" dedi. "*Evli misin?*" diye sordu, "Evet" diye cevap verdi. Artık bu adamın ukūbete adım adım yaklaştığını Resûl-i Ekrem görünce, *"Artık recmediniz!"* emrini vermeye mecbur oldu. {B6815 Buhârî, Hudûd, 22.} Bilâhare mansûs olmayan cezalar devletin ve hâkimlerin rey ve ictihadlarına bırakılmıştır.

2091

•.•.•

عَنْ أَبِي بُرْدَةَ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَا يُجْلَدُ فَوْقَ عَشْرِ جَلَدَاتٍ إِلَّا فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللّٰهِ.

TERCÜMESİ

Ensardan Ebû Bürde radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: Azîz ve celîl olan Allah'ın hudut ve hukukunda olmadıkça hiçbir kimseye on değnekten fazla vurulmayacaktır. {B6848 Buhârî, Hudûd, 42.}

İZAHI

Allah Teâlâ'nın hukuk ve evâmiri cümlesinden olup kemiyeti nassan mâlûm olan ukūbât-ı şer'iyye; irtidad, zina, sirkat, içki, namuslu kadına isnat, şekāvet gibi şeylerdir. Bunların haricinde mensuh olmayan mâsiyetler hakkındaki ta'zîrler ki men' ve te'dib için teşrî' kılınmıştır. Bu hadise göre, bunların a'zamî haddi on değnektir. Binâenaleyh bu miktarı geçmemek üzere cezâ tayini, devletin ve hâkimlerin re'y ve ictihadlarına bırakılmıştır.

2092

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ يَقُولُ مَنْ قَذَفَ مَمْلُوكَهُ وَهُوَ بَرِيءٌ مِمَّا قَالَ جُلِدَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ كَمَا قَالَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ebü'l-Kāsım sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: "Her kim kölesine ve câriyesine zina isnat eder, memlükü de o isnattan uzak bulunursa, o kimse kıyamet gününde dövülür. Meğer ki memlük, efendisinin dediği gibi ola!" {B6858 Buhârî, Hudûd, 44.}

İZAHI

Bu hadis hakkında izah olarak yazacağımız bir şey varsa, (kölelik) ve (efendilik)in tarihe karışmış olmasıdır ki İslâm dininin gāye-i mesâisi de bu idi. İslâm hukukunun ana prensibi (insanların hür doğması ve hür yaşaması)dır. Bu cihetle Resûl-i Ekrem, –bütün nübüvveti müddetince– köleleri efendilerinin seviyesine yükseltmeye çalışmıştır. Bu eserimizde "Itk", "Kitâbet" bahislerini ve bilhassa 1119, 1120, 1121 rakamlı hadislerle, izahlarını okuyunuz!

Müellif Buhârî'nin "Muhâribîn" bahsindeki rivayetleri çok uzundur. Zebîdî merhum, burada *Tecrîd*'ine yalnız yukarıda tercüme ettiğimiz iki hadis ile iktifa etmiştir. Yalnız kavlen ve fiilen fuhuştan sakınılması hakkında açtığı bir babında rivayet ettiği bir hadisini nakledere biz de iktifa edeceğiz:

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yedi sınıf insan vardır ki Cenâb-ı Hak –arş-ı ilâhîden başka hiçbir yerde gölge bulunmadığı– kıyamet gününde arşının gölgesinde bunları gölgelendirecektir: 1. Adaletli imam, devlet reisi, 2. Allah'a ibadet ederek temiz bir hayat içinde büyüyen genç, 3. Tenhada Allah'ı zikredip gözleri yaş döken müttaki, 4. Kalbi mescidlerle ilgili namazcı kişi, 5. Allah için sevişen iki kişi, 6. Güzel ve içtimaî mevkii yüksek bir kadın tarafından davet edilip de, "Allah'tan korkarım!" cevabıyla karşılayan iradeli er kişi, 7. Sağ elinin verdiği sadakayı sol eli duymayacak derecede gizli sadaka veren kişi.*"[688]

Bundan bir hadis sonra da şu hadisi rivayet ediyor: Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur:" *Şu vâkıalar dünyanın zevali saati alâmetlerindendir: İslâmî ilmin ref'i ile cehlin zuhuru, içkinin, zinanın şüyûu,* (tevâlî eden umumi harplerin tesiriyle) *erkek nüfusun azalması, kadın nüfusunun çoğalması.*"[689]

688 {B6806 Buhârî, Hudûd, 19.}
689 {B6808 Buhârî, Hudûd, 20.}

KİTÂBÜ'D-DİYÂT

كِتَابُ الدِّيَاتِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap diyetlere dair hükümleri bildiren hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Diyât, **diyet**in cem'idir. Diyet "–maktul için– veresesine verilen kan bahası"dır. Müellif Buhârî bu unvanında Nisâ sûresinin 93. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Her kim bir mümini* (kazârâ değil) *kasıt ve iradesiyle* (bile bile) *öldürürse, onun cezası ebedî cehennemde kalmaktır. Allah ona gazap etmiştir ve lânet eylemiştir ve büyük bir azap hazırlamıştır.*"[690]

Bu âyeti müellifin diyet unvanında zikretmesinin sebep ve münasebetine gelince, bu âyet iki şiddetli cezayı ihtiva etmekle olup bu cinayeti irtikâp eden şahıs, maktulün veresesiyle mal mukabilinde sulh olursa bu sulh diyete şâmil olmakla bu âyet-i kerîmeyi müellifin burada zikretmesine vesile olmuştur.

Âyet-i kerîmenin ihtiva ettiği bu mehâbetli tehdide bakarak İbn Abbas radıyallahu anh, "Bir mümini amden (tasarlayarak) öldüren katilin tövbesi de kabul olunmaz" demiştir. İbn Ömer de bu ictihadda idi. İbn Ömer'e bir katil müracaat edip, "Ben adam öldürdüm, tövbem kabul olunur mu?" diye sormuş, İbn Ömer de, "Artık soğuk bir su iç; sen ebedî cennete giremezsin!" demiştir. Fakat ulemânın cumhuruna göre cehennemde ebedî kalmak cezası caninin tövbekâr olmamasına aittir, tövbesi kabul olunmaz demek değildir. Ulemânın cumhuruna göre, tövbekâr olan katilin tövbesinin kabul edilip edilmemesi, Allah Teâlâ'nın iradesine bağlıdır. Ulemânın cumhuru bu hususta Ubâde b. Sâmit hadisiyle istidlâl etmişlerdir. Ubâde radıyallahu anhın rivayetine göre, Akabe mevkiindeki biatta Resûl-i Ekrem'in tebliğ ettiği biat maddeleri içinde bir maddede, "*Günahkâr kişinin işi Allah'ın iradesine bağlıdır; Allah dilerse affeder, mağfiret eder*" buyurmuştur. Aynı zamanda ulemânın cumhuru, وَاِنّ۪ي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ "*Muhakkak biz tövbekâr olanları herhalde geniş ölçüde mağfiret edeceğiz*" (Tâhâ, 20/82.) gibi nusûs ile de istidlâl etmişlerdir. Şu halde ulemânın cumhuru âyet-i kerîmedeki şiddetli cezayı katli helâl itikad edenlere tahsis etmiş olmaları da kabul olunur. Bu ihtimali âyetin sebeb-i nüzûlü de teyit eder. Şöyle ki: Mikyes b. Dabâbe, kardeşi Hişâm ile beraber müslüman olmuşlardı. Bir gün İbn Dabâbe, kardeşi Hişâm'ı Neccâroğulları yurdunda vurulmuş bir halde buldu; gelip Resûl-i Ekrem'e şikâyet etti. Resûl-i Ekrem de Fihrî bir müslümanla Neccâroğulları'na haber gönderdi: "*Ya katili bulup İbn Dabâbe'ye teslim ediniz, kısas etsin, yahut diyetini veriniz*" buyurdu. Neccâroğulları da, "Katili bulamayız, fakat diyetini verelim" diye 100 deve teslim ettiler. İbn Dabâbe Resûl-i Ekrem'in birlik gönderdiği Fihrî'yi yolda öldürüp develeri alarak Mekke'ye savuştu ve bu suretle irtidad etti. Feth-i Mekke günü Resûl-i Ekrem'in aff-ı umumiden istisna ettiği on kişiden biri de bu İbn Dabâbe idi. Bu habis, hem irtidad hem katil hem bir müminin katlini helâl itikad etmek cürümleriyle katle mahkûm idi. Kurtulmak maksadıyla Kâbe'ye girmiş. Kâbe'nin pûşîdesine sarılarak tövbe etmiş, af dilemişse de kabul olunmayıp öldürülmüştür.[691]

---

690 [en-Nisâ, 4/93] وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا.

691 {Bkz. Mukātil, *Tefsîr*, I, 397-398.}

2093

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَنْ يَزَالَ الْمُؤْمِنُ فِي فُسْحَةٍ مِنْ دِينِهِ مَا لَمْ يُصِبْ دَمًا حَرَامًا.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Mümin kişi –kendisine haram bir kan bulaşmadıkça– daima dininden (mülhem olduğu) genişlik içindedir" buyurmuştur. {B6862 Buhârî, Diyât, 1.}

İZAHI

Müminin dininden mülhem olduğu hakikat, Cenâb-ı Hakk'ın tövbekâr kullarının tövbelerini kabul buyurup büyük, küçük işlediği günahların mağfiret olunmasıdır. Ancak şirkten sonra en büyük günah olan katl-i nefs başka! Kanı hürmete şayan müminin bir mümine kanı bulaşırsa artık dini, hayatı o kimseyi sıkar, aff-ı ilâhîden ümitsiz yaşar demektir. Fakat cumhurun mezhebine göre şirkten başka bütün mâsiyetler Allah'ın iradesine tâbi olduğundan unvanımızda meâlini bildirdiğimiz Nisâ sûresi âyeti gibi bu hadis de tahzire hamlolunmuştur.

2094

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْمِقْدَادِ إِذَا كَانَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ يُخْفِي إِيمَانَهُ مَعَ قَوْمٍ كُفَّارٍ فَأَظْهَرَ إِيمَانَهُ فَقَتَلْتَهُ فَكَذٰلِكَ كُنْتَ أَنْتَ تُخْفِي إِيمَانَكَ بِمَكَّةَ مِنْ قَبْلُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Mikdâd radıyallahu anha şöyle buyurmuştur: "Ey Mikdâd! Bir mümin kişi, kâfir olan kavmi arasında imanını gizleyip (selâmete erişince) imanını açıklasa, bunun üzerine sen de (onun imanına itimat etmeyerek) öldürsen (doğru değildir). Nasıl ki sen de hicretten önce Mekke'de imanını gizliyordun." {B6866 Buhârî, Diyât, 1.}

İZAHI

Bezzâr'ın, Dârekutnî'nin, Taberânî'nin rivayetlerine göre bu hadisin evveli vardır ve şöyledir: Resûl-i Ekrem Mikdâd'ın içinde bulunduğu bir kıtayı sefere göndermişti. Bunlar harekete memur oldukları düşman üzerine vardıklarında düşmanı dağılmış bir halde buldular. Yalnız zengin birini malının başında buldular. Bu adam, müslümanları görünce "lâ ilâhe illallah" demişti. Fakat Mikdâd onun şehâdetine ehemmiyet vermeyip öldürdü. Seferden döndüğünde bu mesele Resûl-i Ekrem'e arzolundu. Resûlullah da, "*Yâ Mikdâd! Lâ ilâhe illallah diyen bir kişiyi öldürdün mü?*" diye tekdir buyurdu. Bunun üzerine [692] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Sonra Resûl-i Ekrem, "*Ey Mikdâd! Bir mümin kişi...*" diye itâb ve muâheze buyurdu.[693]

Mevzumuz olan İbn Abbas hadisinden sonra Buhârî Resûl-i Ekrem'in Vedâ haccında Cerîr b. Abdullah vasıtasıyla halkın sükûtunu temin ederek irat buyurduğu hutbesinin bir fıkrasında, "*Ey ashabım! Benden sonra kâfirlerin âdetine dönüp birbirinizin boynunu vurmayınız*"[694] buyurduğunu rivayet ediyor.

---

692 {en-Nisâ, 4/94.}
693 {Bezzâr, *el-Müsned*, XI, 317, no: 5127.}
694 {B6869 Buhârî, Diyât, 2.}

2095

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السِّلَاحَ فَلَيْسَ مِنَّا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Her kim biz müslümanlara silâh çekip kıtal ederse artık o, biz müslümanların câmiasından değildir" buyurmuştur. {B6874 Buhârî, Diyât, 2.}

İZAHI

Bu şiddetli vaîd, bu adam İslâm câmiasından çıkar ve tövbekâr olursa tövbesi kabul olunmaz, cehennemlik olur mânasına değildir, tahzîr içindir. Bundan sonra Buhârî Ebû Bekre radıyallahu anhın şu mühim hadisini rivayet ediyor: Hazret-i Ali ile Muâviye arasındaki Sıffîn Harbi sırasında Ahnef b. Kays'a rastgelen Ebû Bekre, "Nereye gidiyorsun" diye sormuş. O da, "Ali'ye yardıma gidiyorum" demiş. Ebû Bekre de, "Haydi dön!" demiş ve "Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu işittim: '*İki müslüman kılıçlarıyla karşılaştıkları zaman ölen de öldüren de cehennemdedir*' buyurdu." Ben de, "Öldüren böyle ama ölene ne oluyor?" diye sordum. "*Ölen de arkadaşını öldürmeye harîs idi*"[695] buyurdu. Bütün bunlar ve emsali rivayetler İslâm dininin hayât-ı beşere ne derece kıymet verdiğinin bir delilidir.

---

695 {B6875 Buhârî, Diyât, 2.}

2096

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ النَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالثَّيِّبُ الزَّانِي وَالْمُفَارِقُ لِدِينِهِ التَّارِكُ لِلْجَمَاعَةَ.

TERCÜMESİ

Abdullah (b. Mes'ûd) radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başka ibadete lâyık ilâh bulunmadığına ve benim de Allah'ın muhakkak bir peygamberi olduğuma şehâdet eden müslüman kişinin kanı helâl olmaz (ve kısas olunmaz). Ancak (şu) üç (huy)dan biriyle helâl olur: **1.** Maktulün hayatı mukabilinde katil, **2.** Zina eden seyyib, **3.** İslâm câmiasını bırakıp dininden ayrılan mürted (kısas olunur)." {B6878 Buhârî, Diyât, 6.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifte esbâb-ı kısâs, "katil, zina, irtidad" hasîselerine hasrolunmuştur. Fakat İmam Şâfiî, tövbekâr olmayan târik-i salâtın da katli ictihadında bulunmuştur. İmam Ebû Hanîfe ise târik-i salâtın katlini tecviz etmemiştir ki İmam Âzam efendimizin bu ictihadı Abdullah b. Mes'ûd hadisine mutâbıktır. İmam Şâfiî'nin havass-ı ashabından İmam Müzenî de Ebû Hanîfe'nin ictihadını iltizam edip Şâfiî'ye muhalefet etmiştir. İmâmü'l-Haremeyn de, "İmam Şâfiî'nin târik-i salâtın katli ictihadı müşküldür" demiştir. Bazıları da bu kişiye dördüncü olarak, sâili yani teşhîr-i silâh ederek hücum eden suikastçıyı ilâve etmişlerdir. Bir ferde, yahut bir cemiyete saldıran bir kişiyi müdâfaa-i nefs ve muhâfaza-i hayat için öldürmek bir zarurettir. Yine böyle sihir istimali ve Allah'a, Resûlullah'a seb gibi küfrü mûcip fezâhati irtikâp eden kişinin de katli vâcip olduğunda şüphe yoktur. Bu suretle bazıları esbâb-ı katli ona çıkarmışlarsa da bir bakımdan bütün bunlar hadisin üçüncü fıkrası olan (İslâm câmiasından çıkan ve dininden dönen mürted ve kâfir) fıkrasında toplanırlar.

Hadisin ikinci fıkrası da muhtâc-ı îzâhtır. Zina eden (seyyib) ki sahih nikâh ile evlenmiş ve evlilik hayatı birleşmiş olan erkek ve kadın demektir ve (bâkir) mukabilidir. Bâkir ki (ergen oğlan ve kız) demektir. Evlenmemiş oğlan ve kız zina ederlerse cezası katil değildir. 100 değnektir. الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ (en-Nûr, 24/2) âyet-i kerîmesini muhsan yani evli olmayan bâkir kız ve oğlan hakkında nastır.[696]

Hadisteki seyyib tabiri "dul" demektir. Bu tabirden şu mühim bir cihet de anlaşılır ki nikâh-ı sahih ile evlenip velev bir kere karı koca hayatı yaşadıktan sonra ayrılsalar bunlara seyyib denilir. Üzerinden nikâh geçip de bilâhare ya talâk ile veya mevt ile dul olan erkek veya kadın dul iken zina ederse yine ölüm cezasına müstahak olur ki terhibdir.

696 Burada bir notla bir ciheti hassaten bildirmek isteriz ki hadd-i şer‘î olarak vurulan bu değnekler, vaktiyle Bekir Ağa Bölüğü’nde siyasî mücrimlere çekildiği tarihe geçen sıradayağı makūlesinden değildir. Vurulacak değneğin serçe parmak kalınlığında ince olması, çıplak değil, orta giyimli vücuda vurulması, değneğin âzami omuza kadar kaldırılarak vurulması, vücudun bir noktasına değil, yüz gibi nâzik noktalar siyânet edilerek sair kısımlarına ayrı ayrı vurulması, zayıf bünyeli olan mücrim hakkında bu şartların âzami tahfif edilmesi haddin en mühim şartlarındandır. Görülüyor ki şâriin gayesi, mücrimi ta‘zîb değil, tekdir ve tahzîrdir; başkaları için ibret-i müessire olmaktır.

2097

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِنَّ أَبْغَضَ النَّاسِ إِلَى اللهِ ثَلَاثَةٌ مُلْحِدٌ فِي الْحَرَمِ وَمُبْتَغٍ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَمُطَّلِبُ دَمِ امْرِئٍ بِغَيْرِ حَقٍّ لِيُهَرِيقَ دَمَهُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Allah'a nâsın en sevimsiz olanı üç sınıftır: **1.** Harem dahilinde[697] zulüm ve haksızlık eden, **2.** İslâm câmiası içinde Câhiliye âdetini araştırıp onu bulup yaşatmak isteyen (mürtecî), **3.** Haksız yere dökmek için (mâsum) bir kişinin külfetle kanını araştıran. {B6882 Buhârî, Diyât, 9.}

---

697 "Harem" ile murat, Harem-i Mekke'dir. Mescid-i Harâm, Kâbe-i Muazzama'yı ihata eder. Mescid-i Harâm'ı da her taraftan ihata eden bir sâha-i arazidir ki buna da Harem ve Harem-i Mekke tabir olunur. Bu sahanın ağacı kesilmemek, kuşlar ve hayvanları avlanmamak ve hadiste bildirildiği veçhile, haksızlık yapmamak gibi bu mıntakaya mahsus şer'î hükümler vardır. Bu eserimizde "Hac" bahsinde "Mescid-i Haram" başlığını okuyunuz.

2098

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَوِ اطَّلَعَ فِي بَيْتِكَ أَحَدٌ وَلَمْ تَأْذَنْ لَهُ فَخَذَفْتَهُ بِحَصَاةٍ فَفَقَأْتَ عَيْنَهُ مَا كَانَ عَلَيْكَ مِنْ جُنَاحٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: "Ey mümin! Evine girmesine izin vermediğin bir kişi senin evine bakar ve mehârimine muttali olup sen de (iki parmağınla) bir çakıl taşı atarak gözünü çıkarırsan artık sana bir günah terettüp etmez."[698] {B6888 Buhârî, Diyât, 15.}

---

698 Evine girmesine izin vermediğin bir adamın gözünü çıkarırsan kısası lâzım gelmez demek oluyor.

2099

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ هٰذِهِ وَهَذِهِ سَوَاءٌ يَعْنِي الْخِنْصَرَ وَالْإِبْهَامَ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "İşte şu ve şu yani küçük (son) parmakla baş parmak (diyet) hususunda müsavidir" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6895 Buhârî, Diyât, 20.}

İZAHI

Nesâî'nin rivayetine göre Resûl-i Ekrem Amr b. Hazm oğullarına diyetlere dair gönderdiği bir mektubunda, "*Elin diyeti elli devedir. Her parmağın da on devedir*"[699] buyurmuştur. Şârih Hattâbî der ki: "Bu rivayet diyet hususunda bir asıldır. Bu cihetle ulemâ elin diyeti tam diyetin yarısı olduğunda ittifak etmişlerdir. Yine böyle elin ve ayağın parmaklarının diyeti müsavi olarak farksız on deve olduğunda da ittifak etmişlerdir."

699 {N4860 Nesâî, Kasâme, 46-47.}

KİTÂBÜ
İSTİTÂBETİ'L-MÜRTEDDÎN
VE'L-MUÂNİDÎN

كِتَابُ اسْتِتَابَةِ الْمُرْتَدِّينَ وَالْمُعَانِدِينَ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap mürtedlerin ve Hakk'a karşı inat eden münkirlerin tövbelerine dair şu bir hadisi muhtevidir.

2100

•.•.•

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ أَنُؤَاخَذُ بِمَا عَمِلْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ قَالَ مَنْ أَحْسَنَ فِي الْإِسْلَامِ لَمْ يُؤَاخَذْ بِمَا عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَمَنْ أَسَاءَ فِي الْإِسْلَامِ أُخِذَ بِالْأَوَّلِ وَالْآخِرِ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Mes'ûd radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Resûl-i Ekrem'e bir kimse, "Yâ Resûlellah! Câhiliye zamanında (müslüman olmazdan önce) işlediğimiz günahlardan dolayı ceza görecek miyiz?" diye sordu. Resûlullah şöyle cevap verdi: "Her kim Müslümanlık'ta güzel hareket ederse, Câhiliye hayatında işlediği günah ile muaheze olunmaz. Fakat her kim Müslümanlık'ta (sebat etmeyip irtidad etmek) fenalığında bulunur (ve küfür üzerine ölür)se o, hem evvelce Câhiliye'deki ameliyle, hem de sonra Müslümanlık'taki küfür ve irtidadıyla muaheze olunur (ebedî cehennemde kalır). {B6921 Buhârî, İstitâbetü'l-mürteddîn, 1.}

İZAHI

Resûl-i Ekrem efendimizin cevabını daha açık bir surette şöyle takrir ederiz: Bir kâfir müslüman olur ve Müslümanlık'ta sebat ederse, küfür halinde işlediği günahların hepsi affolunur. Sebat etmez de sağdan geri küfüre dönüp irtidad ederse, o kimsenin hem evvelce küfür halinde işlediği fenalığı ile hem de müslüman olduktan sonra dönekliği ve mürtedliği ile muaheze olunur.

Fakat bundan sonra mürtedliğinden dönüp müslüman olursa İmam Ebû Hanîfe'ye göre, قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ (el-Enfâl, 8/38) âyeti mûcibince, o kimse yeni baştan müslüman sayılıp yeni baştan işlediği hayırla sevap alır. İrtidadı üzerine yine terkettiği namaz vesair ibadetlerin kazâsı lâzım gelmez وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ (el-Mâide, 5/5) âyet-i kerîmesi mûcibince eski ibadetleri zaptolunduğunda hac gibi vaktiyle ettiği ibadeti yeniden ifa etmesi lâzım gelir.

KİTÂBÜ'T-TA'BÎR

كِتَابُ التَّعْبِيرِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap rüya tabirine dair hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Ta'bîr "tefsir" mânasınadır ki dilimizde "düş yormak" diye ifade ederiz. Tabir, "geçmek" mânasına olan **ubur** maddesinden me'huz olup görülen düşün zâhirinden bâtınına, şeklinden delâlet ettiği hakikatine geçmek demek olur. Bu mânaca rüyada kişinin düşünde gördüğü suret ve misaldir ki bu enfüsî hayal ve misalden onun delâlet ettiği meâl ve hakikate intikal olunur.

İbnü'l-Arabî rüyayı cemiyetli ve şümullü bir surette şöyle tarif eder: Rüya Allah Teâlâ'nın melek vasıtasıyla hakikat veya kinaye olarak kulun şuurunda uyandırdığı enfüsî idrakler ve vicdanî duygulardır ya da şeytanî telkinlerden, ratb ü yâbis karışık hayallerden ibarettir. Rüyanın uyanıklıkta benzeri, nefsimizden geçen hâtıralardır. Bu hâtıralar bazı defa bir maksada mâtuf olarak bir siyakta ve bir silsile-i nizam üzere nefse tevârüd eder. Bazı defa da karmakarışık bir surette tasavvur olunur. Bu itibarla rüya enfüsî ve kalbî bir görüştür. Nasıl ki rü'yet de âfâkî ve gözle görüştür. Yine bu itibarla sâdık ve doğru rüya peygamberlerin ve onlara tâbi olan sâlih kimselerin ve nâdir olarak da başkalarının gördükleri enfüsî misallerdir ki bunların âfâkî ve hâricî medlûlleri vardır. Rüyanın –Kur'an'ın tabiri veçhile– adğas ü ahlâm olanları da vardır ki bunlar da yaşı kurusuna karışmış bir ot demeti halindeki kâbuslu uyku hayâlâtıdır ve hiçbir mefhum ifade etmezler. Bu cihetle bunlara mutlak olarak rüya ıtlakı bile doğru değildir, âmiyânedir, rü'yâ-yı kâzibe denilebilir.

Müellif Buhârî "Kitâbü't-Ta'bîr" unvanından sonra bir bab açarak bu babının unvanında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ilk vahiy başlangıcı sâlih ve sâdık rüya görmekle olduğunu bildirerek Hazret-i Âişe'nin meşhur olan hadisini rivayet ediyor. Bu rivayete göre Hazret-i Âişe, Resûl-i Ekrem hiçbir rüya görmezdi ki o, –gecenin zulmetini yararak doğan– sabah aydınlığı gibi berrak zuhur etmesin demiştir.[700]

* * *

700 {B6982 Buhârî, Ta'bîr, 1.} Rüya ki envâr-ı nübüvvetin mebâdîsidir. Bunun şafak ziyâına teşbih buyurulması en yüksek belâgat-i edebiyye numunesidir. Şafak sökmekle dilnişîn ziyâının zulmetleri yararak âfâka yayıldığı gibi rü'yâ-yı sâdıka ile doğan risâlet güneşi de Câhiliye zulmetlerini yararak âfâkı âleme intişar etmiştir demek oluyor. Bu hadis bu eserimizin 3 rakamıyla tercüme edilen ilk hadislerindendir. Tercemesine ve izahına bakınız.

2101

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ الرُّؤْيَا الْحَسَنَةُ مِنَ الرَّجُلِ الصَّالِحِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Sâlih bir kişi (veya sâliha bir kadın) tarafından görülen güzel rüya, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüz'üdür" buyurmuştur. {B6983 Buhârî, Ta'bîr, 2.}

İZAHI

Resûl-i Ekrem'e rü'yâ-yı sâliha ve sâdıka sureti vahiy altı ay devam etmiştir. Ondan sonra ekseriyetle vahiy vazifesiyle mükellef Cibrîl vasıtasıyla veya bilâvasıta vahiy olunmuştur. Resûl-i Ekrem'in nübüvvet ve risâlet hayatı yirmi üç sene devam ettiğine göre rüya tarikiyle vahiy müddeti, nübüvvetleri zamanının kırk altı cüzünde bir cüzü olur. Bu cihetle sâlih müminin gördüğü rüya, sıhhat ve isabet itibariyle nübüvvetin kırk altı cüzünde bir cüzüne muvâfık bulunur demektir. Yoksa nübüvvetten böyle bir cüzü bâkidir ve o kuvvette bir ilmî hususiyeti haiz olarak devam etmektedir sanılmamalıdır. Sonra bu zan, rüyayı vahiy ve nas derecesine yükseltir, bu da teşrîin devamını icap eder ki çok tehlikelidir. Dinî umdelerin istikrarına münâfîdir. Bunun bu suretle bilinmesini hassaten hatırlatırız.

Bu hadisi Buhârî "Rü'yâ-yı Sâlihîn" başlığı ile açtığı bir babında rivayet ederek bu unvanında Fetih sûresinin şu meâldeki bir âyetini zikretmiştir: "*Hiç şüphesiz ki Allah, o rüyayı resulüne sâdık kıldı* (yalan çıkarmadı. Ey müminler!) *İnşallah Mescid-i Harâm'a tam emniyet içinde başlarınızı tıraş ederek,* (yahut saçlarınızı) *keserek korkusuz gireceksiniz! Allah sizin bilmediğiniz şeyleri bildi de size Mescid-i Harâm ziyaretinden önce yakın bir zamanda muazzam bir fetih müyesser kıldı* (Hayber fethidir)."[701]

Bu âyet-i kerîmede sıdkı, doğruluğu bildiren rüyayı, Resûl-i Ekrem Hudeybiye seferine çıkmadan önce görmüştü. Rüyasında emniyet içinde Mekke'ye girilip umre edileceğini, ashabın kimi başını tıraş ettiğini, kimi saçlarını kestiğini görmüştü. Bu rüyasını ashaba bildirince onlar da Peygamber'in rüyası hak ve vukuu muhakkak olduğunu bildiklerinden sevinmişlerdi. Rüyanın bu sene tahakkuk edeceğini sanarak Hudeybiye seferine iştirak etmişlerdir. Halbuki Hudeybiye Muahedenâmesi imzalanıp kurban kesilerek geri dönülünce rüyanın bu sene tahakkuk edeceğini sananlar: "Hani Mekke'ye girecektik, bu rüya nerede?" diye bir şüphe ortaya koymuşlardı. Halbuki rüyanın mazmunu gelecek sene tahakkuk edecekti ve etti. Hudeybiye seferi, hicretin 6. yılında idi. 7. yılında da umretü'l-kazâ ifa olundu. Bundan önce de Hayber fetholundu ki âyetteki feth-i karîb (yakın fetih) budur. Hudeybiye dönüşünden az bir zaman sonradır. Fetih sûresi ve bu âyet Hudeybiye seferinden dönüşte yolda ve bir rivayete göre Cuhfe'de[702] nâzil olmuştur.[703]

---

701 لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا.

(el-Feth, ٤٨/٢٧)

702 Cuhfe Mekke'ye üç, Medine'ye sekiz konak mesafede vâki bir köydür. Bu eserimizde 757. hadisin izahına bakınız.

703 Bu eserimizde1601 numara ile tercümesi geçen Hazret-i Ömer hadisine bakınız.

2102

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يُحِبُّهَا فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ اللهِ فَلْيَحْمَدِ اللهَ عَلَيْهَا وَلْيُحَدِّثْ بِهَا وَإِذَا رَأَى غَيْرَ ذٰلِكَ مِمَّا يَكْرَهُ فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَلْيَسْتَعِذْ مِنْ شَرِّهَا وَلَا يَذْكُرْهَا لِأَحَدٍ فَإِنَّهَا لَا تَضُرُّهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim demiştir: "Sizden biriniz sevdiği bir rüyayı görürse bilsin ki o, Allah tarafından (telkin)dir. Rüya sahibi bu rüyası üzerine Allah'a hamdetsin ve başkasına da söylesin. Buna aykırı hoşlanmadığı bir rüya gördüğünde de muhakkak ki bu rüya da şeytandandır. Bu halde de rüya sahibi rüyasının şerrinden Allah'a sığınsın ve rüyasını kimseye söylemesin. Bu surette o rüya sahibine zarar vermez." {B6985 Buhârî, Ta'bîr, 3.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi "Rüya Allah Tarafından Gelen Bir Müjdedir" meâlindeki bir başlıkla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu hadisten sonra da bunu izah eder mahiyette Ebû Katâde Hâris radıyallahu anhın şu hadisini nakletmiştir. Bu rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Hoş ve doğru rüya Allah tarafından* (gelen enfüsî bir telkin ve tâlim)*dir. Hülüm*[704] *de şeytandan* (gelen uyku hali)*dir. Kişi düşünde şeytanî bir hayale kapıldığında* (uyanınca) *şeytanın şerrinden Allah'a sığınsın 'eûzü billâhi mine'ş-şeytân desin!' ve sol tarafına şeytanı tard ve tahkir için üç kere tükürür gibi 'tuh' desin! Bu surette o düş, sahibine zarar vermez.*"[705]

---

704 Hulm, uykuda görülen ve enfüsî, âfâkî hiçbir medlûlü olmayan şeytanî hayalden ibarettir. Türkçeleşen ihtilâm da bundan me'huzdur ki "şeytan aldatma" diye ifade ederiz.

705 {B6986 Buhârî, Ta'bîr, 4.}

2103

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ لَمْ يَبْقَ مِنَ النُّبُوَّةِ إِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ قَالُوا وَمَا الْمُبَشِّرَاتُ قَالَ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: "Mübeşşirâttan başka nübüvvetten (ilham alacak) bir şey kalmadı" buyurdu. Ashap, "Mübeşşirât nedir?" diye sorduklarında Resûl-i Ekrem, "Rü'yâ-yı sâlihadır" buyurdu. {B6990 Buhârî, Ta'bîr, 5.}

İZAHI

Müslim'in İbn Abbas radıyallahu anhtan rivayetine göre Resûl-i Ekrem'in ashabıyla bu musâhabesi vefatı hastalığında idi.[706] Hazret-i Âişe'den naklolunan bir rivayete göre de, "*Vefatımdan sonra* (istikbale ait haber alacak) *yalnız size mübeşşirât kalıyor*"[707] buyurmuştu. Ebû Ya'lâ'nın Enes b. Mâlik'ten rivayetine göre de, "*Artık nübüvvet ve risâlet haberleri kesiliyor, benden sonra nebî ve resul yoktur, lâkin size mübeşşirât yani sâlih rüya kalıyor, o güzel vasıta ile haber alırsınız*"[708] buyurmuştur.

Hadisteki **mübeşşirât** kelimesi **mübeşşire**nin cem'idir. Tebşîr masdarından ism-i fâil sîgasıdır. Tebşîr, muhatabın gönlüne ferah ve sürur koymaktır ki "müjde vermek" diye tercüme ederiz. Bu itibarla hâlis müminlerin gönülleri rüya ile ilâhî müjdelere ve telkinlere mâkes oluyor demektir. Ahmed b. Hanbel'in Ebü'd-Derdâ radıyallahu anhtan rivayetine göre Resûl-i Ekrem, لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ (Yûnus, 10/64) kavl-i şerifindeki "*Dünya hayatına ait müjde, müslümanın gördüğü saf rüyadır, âhirete ait olan müjde de cennettir*"[709] buyurmuştur. Bu hadisi Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim de Ubâde b. Sâmit radıyallahu anhtan rivayet etmişlerdir.[710]

Bu babda vârit olan bir şüphe varsa o da ilham ile itirazdır. İlham ki Allah Teâlâ tarafından feyiz tarikiyle kulun gönlüne bir şeyin ilkā ve telkin olunmasıdır. Bu da vahye nisbetle enbiyanın rüyası mesabesindedir. İlham da rüya gibi enbiyadan başkasında da vâki olur. Nasıl ki "Menâkıb-ı Ömer" bahsinde geçtiği üzere Resûl-i Ekrem, "*Sizden önce geçen ümmetler içinde birtakım sâlih kimse vardı ki bunlar peygamber pâyesinde olmadıkları halde kendilerine haber ilham olunurdu. Muhaddesûn denilen bu kimselerden ümmetim içinde de bir kimse bulunursa –ki muhakkak bulunacaktır– o da muhakkak Ömer'dir*"[711] buyurmuştur. İşte burada muhaddesûn, mülhemûn demektir.[712] Binaenaleyh ilham da rüya mahiyetinde min-tarafillâh vâsıta-i telkin olduğu halde ilham niçin mübeşşirâttan sayılmamıştır?

CEVAP: Mübeşşirâtın rüyaya tahsis buyurulması bütün müminlere şâmil vâsıta-i telkin olması itibariyledir. Halbuki ilham pek az müminlere mahsustur.

---

706 {M1074 Müslim, Salât, 207.}

707 {HM25490 İbn Hanbel, VI, 129.}

708 {Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, VII, 38, no: 3947.}

709 {HM28076 İbn Hanbel, VI, 447.}

710 {T2275 Tirmizî, Rüyâ, 3.}

711 {B3689 Buhârî, Fezâilü ashâbi'n-nebî, 6.}

712 Bu eserimizde 1496 numara ile tercümesi geçen Ebû Hüreyre hadisine bakınız.

2104

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ مَنْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ فَسَيَرَانِي فِي الْيَقَظَةِ وَلَا يَتَمَثَّلُ الشَّيْطَانُ بِي.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Her kim beni rüyasında görürse muhakkak o, uyanık bir halde de beni görecektir. Çünkü şeytan bana benzer bir surete giremez" buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur. {B6993 Buhârî, Taʿbîr, 10.}

İZAHI

Resûl-i Ekrem'i rüyasında gören müminin uyanıkken de görmesini hadis şârihleri Peygamberimizin zamân-ı saâdetine tahsis etmişlerdir ve her kim rüyasında Resûl-i Ekrem'i görürse, muhakkak Medine'ye hicret ederek görecektir diye te'vil etmişlerdir. Çünkü Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra görülen rüya üzerine cemâl-i şerifini görmek mümkün değildir. Şu kadar ki âhirette görmek suretiyle de rüyanın sıdkı tahakkuk edebilir. Binaenaleyh her kim beni dünyada rüyasında görürse, muhakkak âhirette beni uyanık halde görür demek olur ki cennetle tebşîrdir.

Bazı ricâl-i sûfiyye de bu hadisi şöyle tevcih etmişlerdir: "*Her kim beni rüyada görürse, muhakkak o mü'min-i müttaki beni dünyada murakabe halinde görecektir*" demişlerdir ki ilmü'n-nefs itibariyle de çok değerli bir tevcihtir. Hatta şârih Şerkāvî de bazı ihvan ve âşinâlarında bu halin zuhurunu bildirmiştir: Turuk-i âliye ricâli arasında ise pek çoktur.

Müellif Buhârî bu hadisin sonunda Resûl-i Ekrem'i rüyada görmenin, sıfat-ı seniyyeleri veçhile görülmekle meşrût olduğunu muallak bir tarik ile İbn Sîrîn'den naklediyor.

Cenâb-ı Hak şeytanı hâl-i yakazada resûl-i zîşânın suretine temessül etmekten menettiği gibi hâl-i menâmda da menetmiştir. Sebebi pek zâhirdir: Hak ile bâtılın karışmamasıdır.

Müellif Buhârî bu babında Kur'ân-ı Kerîm'de zikrolunan İbrâhim aleyhi's-selâmın oğlu İsmâil'i kurban ettiği rüyasını ve Hazret-i Yûsuf'un rüyasında on bir yıldızla güneşin ve ayın kendisine secde ettiklerini görmesini, hapishanede iki gencin rüyalarını tabir etmesini nakletmiştir ki bütün bunlar bu eserimizde "Ehâdîs-i Enbiyâ" bahsinde geçti, oraya bakınız!

2105

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَنْ رَآنِي فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَكَوَّنُنِي.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Her kim rüyasında beni görürse, muhakkak o, hak ve gerçek olarak beni görmüştür. Çünkü şeytan benim şekil ve hilkatime giremez" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6997 Buhârî, Taʿbîr, 10.}

2106

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَدْخُلُ عَلَى أُمِّ حَرَامٍ بِنْتِ مِلْحَانَ وَكَانَتْ تَحْتَ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ فَدَخَلَ عَلَيْهَا يَوْمًا فَأَطْعَمَتْهُ وَجَعَلَتْ تَفْلِي رَأْسَهُ فَنَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ قَالَتْ فَقُلْتُ مَا يُضْحِكُكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ غُزَاةً فِي سَبِيلِ اللهِ يَرْكَبُونَ ثَبَجَ هَذَا الْبَحْرِ مُلُوكًا عَلَى الْأَسِرَّةِ أَوْ مِثْلَ الْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِرَّةِ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ادْعُ اللهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَدَعَا لَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ وَضَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ فَقُلْتُ مَا يُضْحِكُكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ غُزَاةً فِي سَبِيلِ اللهِ كَمَا قَالَ فِي الْأُولَى قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ادْعُ اللهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ أَنْتِ مِنَ الْأَوَّلِينَ فَرَكِبَتِ الْبَحْرَ فِي زَمَانِ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ فَصُرِعَتْ عَنْ دَابَّتِهَا حِينَ خَرَجَتْ مِنَ الْبَحْرِ فَهَلَكَتْ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (sütteyzesi olan) Milhan kızı Ümmü Harâm'ın ziyaretine gelirdi. Ümmü Harâm, Ubâde b. Sâmit radıyallahu anhın nikâhında idi.[713] Bir gün Resûl-i Ekrem yine ziyaretine geldi. (Sütteyzesi) Resûl-i Ekrem'e yemek yedirdi ve başını taradı. Sonra Resûlullah bir müddet uyudu. Sonra gülümseyerek uyandı. Ümmü Harâm dedi ki, "Yâ Resûlellah! Seni ne güldürüyor" diye sordum. "Rüyamda bana ümmetimden bir kısım mücahidlerin şu (gök) deniz ortasında –padişahların tahtlarına kuruldukları gibi– gemilere (kemâl-i ihtişamla) binerek[714] Allah yolunda deniz harbine gittikleri gösterildi de ona gülüyorum" buyurdu. Ümmü Harâm der ki: "Yâ Resûlellah! Beni de o (deniz) gazilerinden kılması için Allah'a dua buyursanız" diye rica ettim. Resûlullah da dua buyurdu. Sonra Resûlullah başını yastığa koy(up bir müddet daha uyu)du. Sonra yine gülümseyerek uyandı. Bunun üzerine yine ben, "Yâ Resûlellah! Seni ne güldürüyor?" diye sordum. Resûlullah, "(Bu defa da) önce dediği gibi (ümmetimden bir kısım mücahidlerin, padişahların tahtlarına kuruldukları gibi kara nakliyelerine kurulup debdebeli bir kuvve-i külliye ile) Allah uğrunda (kayserin şehri Kostantiniye'ye) gazâya gittikleri gösterildi" buyurdu. Ümmü Harâm der ki: "Yâ Resûlellah! Beni o (Kostantiniye) gazilerinden kılması için Allah'a dua buyursanız" diye rica ettim. Resûlullah, "Hayır, sen önceki (deniz gazilerinden)sin" buyurdu. (Enes b. Mâlik der ki): "Ümmü Harâm, Muâviye b. Ebû Süfyân'(ın Şam valiliği) zamanında deniz (gazâsında gemiy)e binmişti (ve Muâviye'nin kumandasındaki gazâya iştirak etmişti). Fakat (Kıbrıs adasına) denizden çıkıldığı sırada Ümmü Harâm, bindirildiği katırdan düşerek gazâ yolunda şehid olmuştur." {B7001, B7002 Buhârî, Ta'bîr, 12.}

İZAHI

Bu deniz seferi Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamanında ve hicretin 28 yılında vuku bulmuştu. Kıbrıs'ın fethi ile nihayet bulan bu sefer, müslümanların ilk deniz gazâsı olduğu için ashabın yaşlıları da iştirak etmişti. Peygamber'in irtihalinden sonra Humus'ta ihtiyâr-ı ikāmet eden Ubâde b. Sâmit hazretleriyle kadını Ümmü Harâm da iştirak etmişlerdi. Hedef Kıbrıs'ın fethi idi. Ümmü Harâm, Kıbrıs'ta hırçın bir katıra bindirilmişti. İhtiyar kadın katırdan düşerek boynu kırılıp gazâ yolunda şehid düşmüş ve Resûl-i Ekrem'in rüyası ve Ümmü Harâm hakkındaki duası tahakkuk etmiştir. Bu eserimizde 1231 numara ile tercüme edilen Ümmü Harâm hadisine ve izahına bakınız.

---

713 Ümmü Harâm râvi Enes b. Mâlik'in de teyzesi idi.

714 Hadis metnindeki ملوكا على الأسرة أو مثل الملوك على الأسرة cümlesinin terdîd ile rivayet olunması râvi İshak'ın şek ve şüphesi eseridir. İştibahı mûcip olmamak için bu terdîdi tercümede göstermedik.

2107

• . • . •

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ **اللهِ** ﷺ إِذَا اقْتَرَبَ الزَّمَانُ لَمْ تَكَدْ رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ تَكْذِبُ وَرُؤْيَا الْمُؤْمِنِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ وَمَا كَانَ مِنَ النُّبُوَّةِ فَإِنَّهُ لَايَكْذِبُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Zaman yaklaşınca (ve kâinat son günlerini yaşamaya başlayınca) müminin rüyası yalan çıkmaz; çünkü müminin rüyası nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzüdür. Nübüvvetten cüzü olan şey ise yalan olamaz." {B7017 Buhârî, Ta'bîr, 26.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifte bütün hadis şârihlerinin nazarlarını üzerine çeken cümle **iktirâb-ı zamân** terkibidir ki "zamanın yaklaşması" demektir. Zaman nedir? Yaklaşması ne surettedir?

Zaman "vakit" demektir. Vaktin azına da çoğuna da lugatçılar zaman ıtlak etmişlerdir. Heyet tabirine göre zaman, güneşin mıntaka-i bürûcu bir kere katetmesi müddetine denilmiştir ki bir senedir, dört fasla ayrılmıştır: Bahar, yaz, güz, kış fasıllarıdır.

Zamanın yaklaşması tabirine gelince, *Buhârî* şârihleri bu tabirde iki suretle tasarruf olunduğunu bildirirler: **Biri** gece ile gündüz zamanlarının birbirlerine yaklaşmaları demektir ki eyyâm-ı terbî' denilen gece ile gündüz müsavi olduğu güz faslıdır. Bu mevsimde mıntakatü'l-bürûc muaddilü'n-nehâr üzere intibak ederek gece ile gündüz müsavi olur. Bu mevsimde gerek gece ile gündüzün itidali ile gerek her çeşit meyvelerin kemale erip bunlarla tegaddî tesiriyle tabâyi'-i beşeriyyede itidal hâsıl olması doğru rüya görülmesine vesile olur.

Aşağıda 2123 numara ile tercümesi gelecek olan Ebû Hüreyre hadisinde kıyamet kopmadan önceki günlerde tekārüb-i zaman hadisesi olarak gece ile gündüz daima müsavi olacağı bildirildiğinden, o sırada müminler daima isabetli rüya görürler.

İkinci bir noktainazara göre, tekārüb-i zaman ile murat kıyamet kopmasının yaklaşmasıdır. Bu mâna birinci gibi birtakım hesâbât ve ıstılâhât-ı felekiyyeye muhtaç olmadığı için şârih İbn Battâl bu noktainazarı ihtiyar etmiştir. Biz de tercümemizde kavis içinde bu mânayı gösterdik.

Cihan tarihinin son günlerinin sâlih olsun, fâsık olsun bütün müminlerin doğru rüya görmelerine tahsis olunmasının sebebine gelince, bu son zamanda hakiki müminlerin garip ve himayesiz bir hayat geçirmekte olmaları,[715] bu kimsesizlik hayatında hâdisât-ı rûz ü merreye karşı kendilerini irşad ve ikaz edecek hiçbir vâsıta-i marifetleri bulunmayacağından Cenâb-ı Hak bu yalnızlık hayatında müminlere vâsıta-i irşad olarak rü'yâ-yı sâlihayı ihsan buyurmuştur. Dünyanın bu son devrinde müminler o kadar saf ve berrak rüya görecekler ki hiçbir yanlışlıkla şâibedar olmayan bu rüyalar tabire muhtaç olmayacaktır. Bu vesile ile müellif Buhârî rüya tabiri ilminin imamı olan Muhammed b. Sîrîn'in rüyayı üçe ayırdığını da rivayet ediyor: Hadîs-i nefs, tahvîf-i şeytan, tebşîr-i rahmân.

---

715 Müslim'in rivayetine göre Resûl-i Ekrem Efendimiz, "*İslâm dini garip ve kimsesiz başladı ve nihayet o gariplik hayatına avdet edecektir*" {M372 Müslim, Îmân, 232.} buyurmuştur.

2108

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ رَأَيْتُ كَأَنَّ امْرَأَةً سَوْدَاءَ ثَائِرَةَ الرَّأْسِ خَرَجَتْ مِنَ الْمَدِينَةِ حَتَّى قَامَتْ بِمَهْيَعَةَ وَهِيَ الْجُحْفَةُ فَأَوَّلْتُ أَنَّ وَبَاءَ الْمَدِينَةِ يُنْقَلُ إِلَيْهَا.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Rüyamda gördüm ki gûyâ (Sudanlı) siyah ve başı(nın saçı) dağınık bir kadın Medine'den çıkarak tâ Mehyea'ya –ki Cuhfe'dir– varıp karar kıldı. Ben bu rüyamı (müstevlî olan) Medine vebasının Mehyea'ya naklolunmasıyla tabir ettim. {B7038 Buhârî, Ta'bîr, 41.}

İZAHI

Cuhfe, Mısır ve Şam tarafından gelen hacıların ihrama girdikleri kasabanın adıdır. Râbiğ civarında olup Medine'ye sekiz konak mesafededir. Hazret-i Âişe'den gelen rivayete göre Medine'ye hicret olunduğunda burası Hicaz'ın en vebalı ve hastalıklı bir mıntakası idi. O zamanlar Medine'nin Bathan sahrasındaki vadiden akan acı ve pis bir suyun teşkil ettiği bataklık Medine havasını berbat ediyordu. Bu cihetle Medine'ye hicret edildiğinde muhacirler zehirli bir hummaya tutulmuşlardı. Hazret-i Ebû Bekir, Medine'nin o zamanki gayri sıhhî vaziyetini sıtma ateşi içinde söylediği bir şiirinde tavsif ederek, "Yesrib[716] ne berbat yerdir. Aile içinde sıhhati yerinde sabahlayan bir kişiyi bir de bakarsın ki ansızın ölüm yakalar ve akşama diri bırakmaz" demiştir. Resûl-i Ekrem sıhhî tedbirler almakla beraber, "*Yâ rab! Medine'yi bize gül gibi sevdir, hummasını da* (müslümanların düşmanı olan yahudilerin) *Cuhfe diyarına naklet!*"[717] diye dua buyurmuştu. Resûl-i Ekrem mevzumuz olan İbn Ömer hadisindeki rüyasını bu duası üzerine görmüş olsa gerektir ki hakikaten bundan sonra Medine'nin sıhhî vaziyeti düzelmiş, Cuhfe de bir sıtma yatağı olmuştur (bu eserimizdeki 896 numaralı Hazret-i Âişe hadisini de okuyunuz).

Resûl-i Ekrem'in bu rüyası, tabiriyle beraber tebliğ buyurduğu rüyalarındandır. Rüya tabirinde mesel olmuştur.

---

716 Yesrib Medine'nin hicretten önceki eski adıdır. Hazret-i Peygamber'in hicreti üzerine "Medînetü'n-Nebî" denilmiştir. Sonraları ihtisar olunarak Medine adıyla anılmıştır.

717 {B5654 Buhârî, Merzâ, 8.}

2109

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ تَحَلَّمَ بِحُلُمٍ لَمْ يَرَهُ كُلِّفَ أَنْ يَعْقِدَ بَيْنَ شَعِيرَتَيْنِ وَلَنْ يَفْعَلَ وَمَنِ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صُبَّ فِي أُذُنَيْهِ الْآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ صَوَّرَ صُورَةً عُذِّبَ وَكُلِّفَ أَنْ يَنْفُخَ فِيهَا وَلَيْسَ بِنَافِخٍ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Her kim görmediği bir rüyayı gördüm diye iddia ve ısrar ederse (kıyamet gününde) ona iki şaîr (arpa) tanesinin birbirine düğümle(nip bağla)nması teklif ve hiçbir zaman yapamayacağı bu işle azap olunur.[718] Her kim de bir cemiyetin duyulmasını hoşlanmadıkları bir haberini işitmeye çalışırsa, onun iki kulağına kıyamet gününde kurşun dökülür. Her kim de (zîhayat) bir suret resmederse, ona da, “Haydi buna ruh üfle (can ver)” diye teklif olunarak azap olunur. Halbuki o, hayat vermek kudretini haiz değildir. {B7042 Buhârî, Taʽbîr, 45.}

İZAHI

Hadîs-i şerifte yalancı rüyacı hakkında ağır bir ceza bildirilmesinin sebebi, yukarıda geçtiği üzere rüyanın nübüvvetten bir cüz olması ve bu suretle bir i'lâm-ı ilâhî bulunması itibariyle yalan rüya iddiası Allah'a karşı yalan ve bühtan irtikâp olunmasıdır ki en çok düzme sofularda ve yalancı evliya taslaklarında görülür. Bir milletin dâhilî esrarını duymaya çalışmak bu esrarı harice duyurmayı mûcip bir casusluk fazîhası olduğundan, bu da çok ağır bir cürüm olup, kendi cinsinden ağır bir ceza ile cezalandırılacağı bildirilmiştir. Resim ve tersim hakkında vârit olan cezalar, şirkten tahzîr içindir. Yukarılarda müteaddit vesilelerle izah ettiğimiz veçhile ibtidâ-i İslâm'daki cezalar vahdet-i ilâhîye esasını muhafaza namına daha şiddetli idi. Şirk rejimi yıkılıp İslâm inkılâbının temeli olan vahdet-i ilâhiyye umdesi teessüs ettikçe bu cezalar tedrîcî olarak hafiflemiştir.

---

718 İki tanenin birbirine eklenmesi âdeten muhal olduğundan yalancı rüyacının azabının devamından kinaye olarak bu muhal teklif zikrolunmuştur. Rüya bir uyku şuuru olduğundan ve şaîr ile şuur arasında iştikak münasebeti bulunduğundan hububat arasından şaîr (arpa) tanesi zikrolunmuştur.

2110

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِنَّ مِنْ أَفْرَى الْفِرَى أَنْ يُرِيَ عَيْنَيْهِ مَا لَمْ يَرَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Yalanlardan en büyük yalan rüyasında görmediği şeyi iki gözüyle görmek iddiasıdır" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B7043 Buhârî, Ta'bîr, 45.}

2111

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ أَنَّ رَجُلًا أَتَى رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ فِي الْمَنَامِ ظُلَّةً تَنْطِفُ السَّمْنَ وَالْعَسَلَ فَأَرَى النَّاسَ يَتَكَفَّفُونَ مِنْهَا فَالْمُسْتَكْثِرُ وَالْمُسْتَقِلُّ وَإِذَا سَبَبٌ وَاصِلٌ مِنَ الْأَرْضِ إِلَى السَّمَاءِ فَأَرَاكَ أَخَذْتَ بِهِ فَعَلَوْتَ ثُمَّ أَخَذَ بِهِ رَجُلٌ آخَرُ فَعَلَا بِهِ ثُمَّ أَخَذَ بِهِ رَجُلٌ آخَرُ فَعَلَا بِهِ ثُمَّ أَخَذَ بِهِ رَجُلٌ آخَرُ فَانْقَطَعَ ثُمَّ وُصِلَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللّٰهِ بِأَبِي أَنْتَ وَاللّٰهِ لَتَدَعَنِّي فَأَعْبُرَهَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ اعْبُرْ قَالَ أَمَّا الظُّلَّةُ فَالْإِسْلَامُ وَأَمَّا الَّذِي تَنْطِفُ مِنَ الْعَسَلِ وَالسَّمْنِ فَالْقُرْآنُ حَلَاوَتُهُ تَنْطِفُ فَالْمُسْتَكْثِرُ مِنَ الْقُرْآنِ وَالْمُسْتَقِلُّ وَأَمَّا السَّبَبُ الْوَاصِلُ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ فَالْحَقُّ الَّذِي أَنْتَ عَلَيْهِ تَأْخُذُ بِهِ فَيُعْلِيكَ اللّٰهُ ثُمَّ يَأْخُذُ بِهِ رَجُلٌ مِنْ بَعْدِكَ فَيَعْلُو بِهِ ثُمَّ يَأْخُذُ رَجُلٌ آخَرُ فَيَعْلُو بِهِ ثُمَّ يَأْخُذُهُ رَجُلٌ آخَرُ فَيَنْقَطِعُ بِهِ ثُمَّ يُوصَلُ لَهُ فَيَعْلُو بِهِ فَأَخْبِرْنِي يَا رَسُولَ اللّٰهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَصَبْتُ أَمْ أَخْطَأْتُ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَصَبْتَ بَعْضًا وَأَخْطَأْتَ بَعْضًا قَالَ فَوَاللّٰهِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَتُحَدِّثَنِّي بِالَّذِي أَخْطَأْتُ

قَالَ لَا تُقْسِمْ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle bir rüya kıssası hikâye ettiği rivayet olunmuştur: Bir kişi Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gelerek şöyle dedi: "Yâ Resûlellah! Bir gece rüyamda (yerle gök arasında) bir bulut gördüm ki (ondan yere) yağ, bal yağıyordu. Halkın da bu yağdan, baldan avuç avuç aldıklarını gördüm. Kimi çok, kimi az topladı. Bu sırada yerden göğe bir ip uzandığını gördüm. Ardı sıra da gördüm ki yâ Resûlellah! Sen o ipi tutup yukarı (göğe doğru) yükseldin. Sonra o ipi başka bir kimse tuttu, o da yükseldi. Sonra başka bir kimse daha tutup bu (üçüncü kimse) de yükseldi. Sonra (dördüncü) birisi tuttu. Fakat bu defa ip koptu. Sonra ip bağlanıp bitişti."

Bunun üzerine, Ebû Bekir: "Yâ Resûlellah! Babam anam sana kurban olsun, vallahi beni bırakıp herhalde müsaade ediniz de bu rüyayı ben tabir edeyim" dedi. Resûl-i Ekrem de, "Haydi tabir et!" diye izin vermekle Ebû Bekir şöyle yordu.[719] "Bu zatın gördüğü bulut İslâm'dır. Ondan yağan yağ, bal Kur'an'dır. Onun halâvetinden çok veya az (derece-i istidatlarına göre müslümanlar) müstefit olacaklardır. Gökten yere erişen ip de üzerinde bulunduğun hak ve adalet ipidir. Sen onu tutuyorsun. Allah da seni yükseltiyor. Senden sonra o hak ve adalet ipini başka birisi tutacak ve o iple yükselecek. Sonra başka birisi daha tutacak, o da yükselecek. Sonra bir kimse daha tutacak. Fakat ip kopacak, sonra onun için bağlanıp o da yükselecek."

Bu tabirinin sonunda Ebû Bekir, "Yâ Resûlellah! Babam, anam sana kurban olsun. Bana haber versen, bu tabirimde isabet mi ettim, yoksa hata mı?" diye sordu. Resûl-i Ekrem de, "Bazısında isabet, bazısında hata ettin" buyurdu. Ebû Bekir, "Yâ Resûlellah! Hata ettiğim ciheti Allah rızası için bana haber versen" dedi. Resûl-i Ekrem, "Allah adına ant vererek israr etme!" buyurdu. {B7046 Buhârî, Ta'bîr, 47.}

İZAHI

Rüyayı tabir eden Ebû Bekir'in bu tabirinin taraf-ı peygamberîden tasrih edilmeyen isabetli ve hatalı cihetlerini araştırmak hadis şârihleri için derin bir iştigal ve ihtilâf zemini olmuştur. Bu araştırmalara göre bazıları "Ebû Bekir'in hatası Peygamber'in huzurunda rüya tabir etmesidir" demiş. Fakat bu rüya tabirine ait bir hata değildir. Bununla beraber Ebû Bekir, Resûlullah'tan aldığı müsaade üzerine tabir etmiştir. Rüya tabirine ait hata iddia edenler şu iki nokta üzerinde tevakkuf etmişlerdir ki biri yağla balın yalnız Kur'an ile tabir edilmiş olmasıdır. Yağ, bal ayrı ayrı iki şey olduğundan bunlar Kitap ve Sünnet ile tabir edilmeli idi. Öbürü de elinde ip kopan Hazret-i Osman idi. Zuhur eden fitne üzerine hak ve adalet ipi kopmuş ve müşârün ileyh hazretlerinin fâcia-i şehâdeti vuku bulup bundan sonra ip başkası için bağlanmıştı. Hazret-i Ebû Bekir tabirinde ise Hazret-i Osman'ın şehâdetinden önce onun için bağlandığını ثم يوصل له kavliyle ifade etmiştir. Halbuki rüyada, فانقطع ثم وصل "İp koptu (Osman gadren şehid oldu) sonra bağlandı" suretinde idi.

Ebû Bekir'in tabirindeki hatalı cihetlerin tayin buyurulmasını Allah adına ant vererek rica ettiği halde Resûl-i Ekrem'in söylememesi o fitne ve fesad hadiselerini ifşa edip de şimdiden gönüllerde endişe uyandırılması doğru olmadığı hikmetine mebnîdir. Rüyadan müstefâd olduğuna göre, Ebû Bekir ve Ömer'in hilâfetleri zamanlarında fitne zuhur etmeyecekti. Öyle de olmuştur. Hazret-i Ömer arada sırada Hazret-i Peygamber'in mahrem-i esrarı Huzeyfe hazretlerinden, "Nasıl, benim zamanımda fitne kapıları açılacak mı?" diye sorardı. Huzeyfe de, "Korkma, senin zamanında açılmayacak" derdi.

719 Bu hadisin bir rivayet tarikinde Ebû Bekir radıyallahu anhın Resûl-i Ekrem'den sonra en güzel ve isabetli rüya tabir ettiğine dair bir ziyade vardır.

KİTÂBÜ'L-FİTEN

كِتَابُ الْفِتَنِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap fitne ve fesadı, şûriş ve ihtilâfı beyana dair hadisleri muhtevidir.

“Kitâbü’l-Fiten” unvanı Kerîme ve Asîlî rivayetlerinde besmeleden önce zikrolunmuştur. Buhârî nüshalarının ekserisinde bu rivayet tercih edilmiştir. Müellif Zebîdî de bunu tercih etmiştir. Fakat biz öbür rivayetleri tercih ederek besmeleyi ibtidâ zikrettik.

Fiten, fitnenin cem‘idir. Fitne, ilk önce imtihan ve sınamak mânasına vazolunup sonra küfür ve her türlü günah, fısk u fücur ve rüsvâlığa fitne denilmiştir. Aynı zamanda insanlar arasında vukua gelen ihtilâf, şûriş ve ihtilâle, şekavet ve kavgaya ıtlak olunmuştur. Müellif Buhârî’nin bu unvanında zikrettiği ve bizim de tercüme edeceğimiz âyet-i kerîme ile hadîs-i şeriflere göre, bu mevzumuzda fitnenin en ziyade son mânası kastolunur.

Müellif Buhârî bu unvanında Enfâl sûresinin 25. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: “*Ey müminler! Öyle bir fitneden sakınınız ki o, hiç de sizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz* (onun musibeti günahsızlara da dokunur).”[720]

Görülüyor ki bu âyet-i kerîmedeki fitne ile murat zararı umumi olan ve musibeti günahkâr ve bîgünah bütün bir millete şâmil bulunan şûriş ve ihtilâflardır ki aşağıda tercümeleri gelecek hadislere göre bunların içinde en büyük fitne olarak millî birliği bozan ve memleketin içtimaî nizamını ihlâl eden, ihtilâl hareketleri gelir. İkinci planda da vatan müdafaasından kaçmak, bütün millet muvâcehesinde alenî küfür ve irtidad etmek, zalim ümerâya hayırhahane öğüt vermeyip müdâhene eylemek gibi fazîhalar gelir ki bunlar da bir milletin umumunun müsâb olmalarına sebep olan fitneler ve müsibetlerdir.

Bu âyet-i kerîme hakkında Zübeyr b. Avvâm da şöyle demiştir: Bu âyet nâzil olduğunda biz Peygamber'in ashâbı, Resûlullah ile beraber yekvücut medenî bir câmia halinde idik. Birbirimize, "Bu fitne ve ihtilâf da nedir ki?" niye hayret edip sormaya başlamıştık. Anlamıyorduk ki bu fitne, zamanı gelince vuku bulacaktır.[721] Yine Zübeyr demiştir ki: "Cemel Vak'ası[722] zuhur edip müslümanlar iki taraflı birbirlerine karşı cephe alınca hiç şüphe etmedim ki bu âyet bugün şu bâdirede bulunan Hazret-i Muhammed'in ashabı hakkında nâzil olmuştur."[723] Yine Hazret-i Zübeyr demiştir ki: "Biz Peygamber'in ashabı Resûl-i Ekrem'le beraber yaşadığımız günlerde bu âyetle korkutulup ikaz olunmuştuk. Fakat hiçbirimiz bu âyetle hassaten bize hitap olunduğunu sanmamıştık.[724] Zübeyr, Cemel Vak'ası'nda bizzat bulunmakla Halife Hazret-i Ali üzerine kıyamdan ibaret olan bu hareketin âyetteki fitne ile alâkası olduğuna dair yukarıdaki rivayetlerinin büyük kıymeti vardır.

---

720 [el-Enfâl, 8/25] وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً.

721 {HM1438 İbn Hanbel, I, 167.}

722 Cemel Vak'ası, Hazret-i Ali ile Hazret-i Âişe arasında cereyan eden ve Hazret-i Zübeyr'in de rivayetine göre, bu âyette tahzîr olunan kanlı fitnelerden biridir. Hazret-i Osman'ın katillerinin kısası talep olunmak üzere vukua gelen bir kıyamın adıdır. Bu vak'a da Hazret-i Âişe bir mahfe içinde bir deve üzerinde hareket etmekle Cemel Vak'ası adıyla anılmıştır. Aşere-i mübeşşereden iki büyük sima olan Talha ile Zübeyr bu vak'ada Hazret-i Âişe'nin maiyetinde bulunuyorlardı. Talha bu vak'ada şehid olmuştu. Şüphesiz bu da Emevîler ile Hâşimîler arasında sürüp gelen kanlı bir husumetin eseri idi.

723 {HM1414 İbn Hanbel, I, 166.}

724 {Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 473-474, no: 15904, 15905.}

2112

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَرِهَ مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ خَرَجَ مِنَ السُّلْطَانِ شِبْرًا مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْهُ قَالَ مَنْ رَأَى مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَصْبِرْ عَلَيْهِ فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَمَاتَ إِلَّا مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Her kim emîrinden sudûr eden bir hareketi fena görürse sabretsin (isyankâr vaziyet almasın). Çünkü her kim sultan(a itaat)ten 1 arşın (dışarı) çıkarsa, o, Câhiliye ölümüyle ölür.”

İbn Abbas’tan gelen diğer bir rivayette de Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: “Her kim emîrinden fena bir halin sudûr ettiğini görürse, onun fenalığına sabretsin, (isyan etmesin!) Çünkü her kim (İslâm) câmiasından bir karış ayrılır da ölürse, muhakkak o Câhiliye ölümüyle ölür.” {B7053, B7054 Buhârî, Fiten, 2.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî Resûl-i Ekrem'in ashabını fitne ve ihtilâlden tahzîre ve kendisinden sonra devlet adamlarında dinî umdelere aykırı hal ve hareketler göreceklerine dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Vahiy ile müeyyed olan Peygamberimiz âmme velâyetini taşıyan bir kısım âmirlerin gayri meşrû hareketlerde bulunacaklarını nübüvvet nuruyla görüyor ve biliyordu. Bu vaziyet karşısında sabır ve sükûn ile hareket ve bozgunculuktan sakınmalarını vasiyet ediyordu ve her kim sabırsızlanarak bi'l-intihab âmme velâyetini haiz olan sultandan yani millî otoriteyi temsil eden devlet reisinden ve İslâm ümmetinden bir karış ayrılırsa, Câhiliye ölümüyle ölür, buyuruluyor ki başsız ve içtimaî nizamdan mahrum cahil milletlerin âsi bir ferdi olarak ölür demektir, yoksa kâfir olarak ölür demek değildir.

Bu hadisten önce Buhârî'nin Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan bir rivayetinde Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:"*Ashabım! Benden sonra çok geçmez yakın bir istikbalde gayri meşrû birtakım hal ve hareketlere şahit olacaksınız*" buyurmuştu. Ashâb-ı kirâm:, "Yâ Resûlellah! Bu vaziyet karşısında nasıl hareket etmemizi emredersiniz?" demeleri üzerine Resûl-i Ekrem, "*Âmirinize malî zekât vecîbelerinizi veriniz, cihada davet olunduğunuzda icâbet ediniz. Bunlara benzer emirlerini yerine getiriniz. Mahrum kaldığınız hakkınızı da Allah'tan isteyiniz* (ihtilâl ile hak aramaya kalkışmayınız)."[725]

Ancak bu mutlak itaatin bir haddi vardır ki Allah'a karşı küfür ve mâsiyete bâdî olmamaktır. Bunu da aşağıdaki tercüme edeceğimiz hadiste göreceksiniz.

---

725 {B7052 Buhârî, Fiten, 2.}

2113

•.•.•

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ ﵁ قَالَ دَعَانَا النَّبِيُّ ﷺ فَبَايَعْنَاهُ فَقَالَ فِيمَا أَخَذَ عَلَيْنَا أَنْ بَايَعَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي مَنْشَطِنَا وَمَكْرَهِنَا وَعُسْرِنَا وَيُسْرِنَا وَأَثَرَةٍ عَلَيْنَا وَأَنْ لَا نُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ إِلَّا أَنْ تَرَوْا كُفْرًا بَوَاحًا عِنْدَكُمْ مِنَ اللَّهِ فِيهِ بُرْهَانٌ.

TERCÜMESİ

Ubâde b. Sâmit radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (Akabe gecesi) biz ensarı (biat için) davet etmişti. Biz de biat ettik. Ubâde der ki: Resûl-i Ekrem ensar üzerine bir borç olarak bizden aldığı ahid ve mîsâkta şöyle biat ettik:

Allah'ın ve resulünün emirlerini dinleyip onlara –hem neşeli, hem kederli zamanımızda; hem zor, hem kolay halimizde– itaat etmek ve âmirlerimiz kendi arzularını nefislerimiz üzerine tercih etseler dahî onlara itaat etmek ve nizâ (kıtal) etmemek, meğer ki emîrin açık bir küfrünü görseniz ki onun küfrü hakkında yanınızda Allah kitabından kuvvetli deliliniz ola (bu surette inkâr edersiniz). {B7054 Buhârî, Fiten, 2.}

İZAHI

Bu hadis bi'l-intihab devlet nüfuz ve kudretini temsil eden emîre ve devlet reisine itaat etmek ve ona karşı isyan ve kıtāle tasaddî etmemek hususunda sarih bir nastır. Ziyade olarak da bu itaatin son hududu bildirilmiştir ki bu da emîrin sarih bir nassın delâlet ettiği açık bir küfrü iltizam ve emretmiş olmasıdır. Bu surette onun velâyetini inkâr etmek câiz oluyor. Aşağıda görüleceği üzere Resûl-i Ekrem, لا طاعة في معصية إنما الطاعة في المعروف "*Mâsiyette itaat câiz değildir. Ancak itaat mâruftadır*"[726] buyurmuştur.

Ümerâ-i sû'e karşı itaat edilmeyip ne olacak? Dâvûdî'nin beyanına göre, zalim âmirler hakkında ulemânın ictihadı şöyledir: Bir fitneye, bir cevre ve zulme sebep olmadan hal'i ve ıskātı mümkün olursa hal' olunur. Mümkün olmazsa vâcip olan, sabır etmektir. Bazıları da şu tezi müdafaa etmişlerdir: Fâsık kişiye ibtidâda amme velâyeti akdolunmamalıdır. Âdil olarak akd-i biat edilip de sonra zulme, cevre başlarsa, bir küfrü iltizam etmedikçe, ona karşı hurûc ve ihtilâl sahih değildir. Küfrü iltizam ederse, huruç ve ihtilâl vâcip olur. Bununla beraber bundan bir hadis sonraki Enes hadisini de okuyunuz.

---

726 {B7257 Buhârî, Ahbârü'l-âhâd, 1.}

2114

•.•.•

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ مِنْ شِرَارِ النَّاسِ مَنْ تُدْرِكُهُمُ السَّاعَةُ وَهُمْ أَحْيَاءٌ.

TERCÜMESİ

İbn Mesʿûd radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim demiştir: "Kendileri hayatta bulunup da kıyametin koptuğu zamana erişen kimseler nâsın şerlilerindendirler." {B7067 Buhârî, Fiten, 5.}

İZAHI

Müslim'in de Abdullah b. Mesʿûd'dan rivayetine göre Resûl-i Ekrem, "*Kıyamet ancak nâsın şerlileri üzerine kopacaktır*"[727] buyurmuştur. Ebû Hüreyre'den bir rivayete göre de, "*Lâ ilâhe illallah diyen hiçbir kişiye kıyamet kopmayacaktır*"[728] buyurulmuştur. Bu rivayetlerin delâletlerine göre kıyamet ancak kâfirler, münafıklar, şerirler üzerine kopacaktır; sâlih müminler tamamıyla ölmüş bulunacaktır. Ebû Hüreyre'den bir rivayete göre, "*Kıyametin takarrubu zamanında Allah Teâlâ latif bir rüzgâr gönderecek ve gönlünde zerre kadar imanı olan hiçbir kimseyi bırakmayıp ruhunu kabzedecek*"[729] buyurulmuştur ki bu da yukarıdaki rivayetlerin bir müeyyidesidir.

BİR SUAL: *Sahîhayn*'da vesair hadis kitaplarında müteaddit metinlerle rivayet olunduğuna göre Resûl-i Ekrem, "*Ümmetimden bir taife kıyamet kopuncaya kadar hak üzerinde sebat edeceklerdir*"[730] buyurmuştur. Bu haber kıyamet koparken bir kısım müminlerin de hayatta bulunacaklarını ifade eder.

CEVAP: Yukarıdaki hadisler umum ifade etmekle, *Sahîhayn*'daki rivayetler tahsis olunmuştur. Binaenaleyh kıyamet koparken halkın çoğu müşrik, münafık olacaktır, mümin az bulunacaktır demek olur.

Mevzumuz olan İbn Mes'ûd hadisini Buhârî "Fitnenin Zuhuru" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bundan önce de bu unvan ile daha ziyade ilgili bulunan Ebû Hüreyre'nin bir hadisini rivayet ediyor. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki:"*Kıyametin yaklaşması alâmeti şunlardır: Zaman takārüb ve tevâlî eder, yıllar ay, aylar gün, günler de saat gibi hızla gelir geçer. Allah'a kulluk, hayırperverlik azalır, hercümerç çoğalır.*" Bunun üzerine ashâb-ı kirâm, "Hercümerç nedir?" diye sormuşlar. Resûl-i Ekrem de (iki kere), "*Katil, katil!*" buyurmuştur.[731]

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den gelen rivayette de ulemânın ve dinî bilgilerin zevâli ile cehlin şâyi olması da kıyametin takarrübü alâmetlerinden olarak bildirilmiştir.[732]

Bu babın mühim bir hadisi de şudur: Amr b. Yahyâ der ki: Bir kere büyük babamla beraber Medine Mescidi'nde Ebû Hüreyre'nin yanında oturuyorduk. Mervân da beraber bulunuyordu. Ebû Hüreyre dedi ki: Doğru söyleyen Resûlullah:, "*Ümmetimin helâki Kureyş'ten iki tecrübesiz gencin elinde olacaktır*" buyurdu. Mervân da:, "Allah onlara lânet etsin!" diyerek bu lânetin kendi çocuklarına ait olduğunu anlamazlığa geldi. Ebû Hüreyre, "İsterseniz bu gençleri falan oğulları, filân oğulları diye tasrih edebilirim" dedi.[733]

Mervânoğulları Şam'da saltanatı ellerine aldıktan sonra bir kere yine büyük babam Saîd ile beraber saraya gitmiştik. Orada birtakım Mervânî gençleri gördük. Bunun üzerine büyük babam, "Bunlar bu milleti batıracak gençlerden olacak!" diye Ebû Hüreyre hadisine işaret etti. Ben de, "Siz daha iyi bilirsiniz" dedim.

---

727 {M7402 Müslim, Fiten, 131.}
728 {İshâk b. Râhûye, *el-Müsned*, I, 373, no: 387.}
729 {M7299 Müslim, Fiten, 52.}
730 {M4950 Müslim, İmâre, 170.}
731 {B7061 Buhârî, Fiten, 5.}
732 {B7062, B7063 Buhârî, Fiten, 5.}
733 {B7058 Buhârî, Fiten, 3.}

2115

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ وَقَدْ شُكِيَ إِلَيْهِ مَا لَقِيَ النَّاسُ مِنَ الْحَجَّاجِ فَقَالَ اصْبِرُوا فَإِنَّهُ لَا يَأْتِي عَلَيْكُمْ زَمَانٌ إِلَّا الَّذِي بَعْدَهُ شَرٌّ مِنْهُ حَتَّى تَلْقَوْا رَبَّكُمْ سَمِعْتُهُ مِنْ نَبِيِّكُمْ ﷺ .

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Haccâc(-ı Zâlim)in halka yaptığı zulüm ve i'tisaftan (bir ara) Enes b. Mâlik'e şikâyet olunmuştu. Enes b. Mâlik şikâyetçilere, "Sabrediniz (sakın memleketin nizamını bozmayınız). Çünkü (siz öyle bir zamanda yaşıyorsunuz ki) bundan sonra gelecek zaman muhakkak bundan daha fena olacaktır ve bu fenalık (siz ölüp de) rabbinize kavuşuncaya kadar (asırlarca) böyle sürüp gidecektir. Bu (fenalığın muzaaf bir surette teselsül edeceği)ni ben Peygamberimiz (Muhammed) sallallahu aleyhi ve sellemden işittim" demiştir. {B7068 Buhârî, Fiten, 6.}

İZAHI

Bu şikâyet Haccâc'ın Irak valiliği zamanında vuku bulmuştur. Tâifli bir mektep hocasının oğlu olan Haccâc, müstesna cesaret ve talâkatiyle Abdülmelik b. Mervân'a intisap ederek Hicaz valisi olmuş ve Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhın hilâfet iddiası vesilesiyle Mekke ile Medine'yi sahâbe kanlarıyla boyadıktan sonra Irak valiliği de mükâfat olarak zamîmeten verilmişti. Haccâc burada da aynı mezalimi icraya başlayınca, mevzumuz olan hadisi Hazret-i Enes'ten rivayet eden Kûfeli Zübeyr b. Adî, maiyetinde bir heyetle Enes b. Mâlik'e gidip şikâyet etmişlerdi. O sırada Enes b. Mâlik Basra'da yerleşmişti. Bu şikâyetin kendisine arzolunması Enes'in resmî sıfatı haiz olması cihetiyle değil, Hazret-i Peygamber'in en büyük ashabından bulunması itibariyle bir dert yakınmaktı ve yakın bir ihtimal ile Haccâc'a karşı isyankâr vaziyet almak hususunda Hazret-i Enes'in fikrini sormaktı. Daha acı ve kanlı bir fitne kapısı açılmakta olduğunu hissedince Hazret-i Enes şikâyetçilere sabır tavsiye edip daha büyük bir fitnenin önünü almıştır.

Bu mevzuun sahih senedle rivayet olunan hadislerinden birisi de, Taberânî'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayetidir. Bu rivayete göre de, "*Dün bugünden, bugün de yarından hayırlıdır*"[734] buyurulmuştur. Hiç tereddüt etmeden denilebilir ki bu son Cihan Harbi bâdiresinde zavallı beşeriyetin tarihte bir benzeri geçmeyen türlü musibetlere uğraması, birkaç devlet adamının eser-i cinnetidir. Aynı zamanda dünün bugünden hayırlı olduğunun canlı bir şahididir. Atom enerjisi gibi harp vasıtaları taammüm edecek olursa, bugünlerin de yarından hayırlı olacağı muhakkaktır. Belki de bu suretle beşer tarihinin son yaprağı yazılıp kitâb-ı kâinat kapanacaktır. Gariptir ki benim tereddütle yazdığım bu son fikri, zamanımızın en yüksek bir siyaset adamı olan M. Çorçil de gazetelerde okuduğum bir yazısında siyasî kehanet katiyetiyle bildirmişti. Şunu da kaydetmek isteriz ki mâzinin hâlden, hâlin de istikbalden hayırlı olması, umumi ve mutlak bir kaide değildir. Bazı zaman olur ki onda şer, sâbıkından daha az olur. Meselâ Ömer b. Abdülazîz, zamanı Haccâc-ı Zâlim'in îkā-ı zulmettiği devirden bir müddet sonra idi. Şüphesiz ki Hulefâ-yi Râşidîn devrini andıran âdil bir idare hâkimdir. Bu cihetle Hasan-ı Basrî, "Hâlin istikbali aratması kaidesi mutlak değil, ekseriyete mahmûldür" demiştir. Bu cihetle biz de temenni ederiz ki bu umumi kaidenin bir müstesnası olarak Allah beşeriyeti fena âkıbetlerden esirgesin de sulh ve sükûn ihsan buyursun!

---

734 {MK8773 Taberânî, *el-Kebîr*, IX, 154.}

2116

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا يُشِيرُ أَحَدُكُمْ عَلَى أَخِيهِ بِالسِّلَاحِ فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي لَعَلَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ فِي يَدِهِ فَيَقَعُ فِي حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Sakın sizin biriniz silâhını (teşhir edip de) din kardeşine işaret etmesin! Çünkü işaret eden kimse bilmez ki belki şeytan eline hız verir de (din kardeşini vurur); bu suretle cehennemden bir çukura yuvarlanır." {B7072 Buhârî, Fiten, 7.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Her Kim Bizimle Vuruşmak İçin Harp Aleti Hazırlarsa, O, Bizim İslâm Câmiamızdan Değildir" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Esas itibariyle bu unvan Buhârî'nin Ebû Mûsâ el-Eşʿarî radıyallahu anhtan rivayet ettiği bir hadisin[735] aynıdır. Bu hadise göre İslâm devletine karşı müsellâh isyan edip bu tecavüzü meşrû addetmek, küfrü mûcip bir harekettir. İslâm hukukuna göre, tenkîli vâciptir. Resûl-i Ekrem müslümanları böyle müsellâh ihtilâftan men ve tahzîr ederek Vedâ haccında Mina'da irat ettiği bir hutbesinde, "*Sakın benden sonra hâl-i küfürdeki bedevîlik hayatınıza dönüp de biribirinizin boynunu vurmaya kalkışmayınız*"[736] buyurmuştur.

---

735 {B7070 Buhârî, Fiten, 7.}
736 {B7077 Buhârî, Fiten, 8.}

2117

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سَتَكُونُ فِتَنٌ الْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ وَالْقَائِمُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْمَاشِي وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي مَنْ تَشَرَّفَ لَهَا تَسْتَشْرِفْهُ فَمَنْ وَجَدَ فِيهَا مَلْجَأً أَوْ مَعَاذًا فَلْيَعُذْ بِهِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Yakın bir istikbalde birtakım fitneler olacaktır. Fitne zamanında (ona karışmayıp) oturan kişi (karışmak üzere) ayakta durandan hayırlıdır. O hengâmede ayakta duran da (fitne esbabını hazırlamaya) gidenden hayırlıdır. Bu yolda yürüyen de bi'l-fiil fesada çalışandan hayırlıdır. Her kim fitne vukuuna muttali olup onu görmeye çalışırsa, muhakkak onun kahrına uğrar. Her kim o fitne zamanı iltica edecek veya sığınacak bir yer bulursa hemen sığınsın (fesadcılara karışmasın!). {B7081 Buhârî, Fiten, 9.}

2118

•.•.•

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ ﵁ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى الْحَجَّاجِ فَقَالَ يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ ارْتَدَدْتَ عَلَى عَقِبَيْكَ تَعَرَّبْتَ قَالَ لَا وَلٰكِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَذِنَ لِي فِي الْبَدْوِ.

TERCÜMESİ

Seleme b. Ekva‘ radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh hazretleri (Medine'de) Haccâc'ın yanına girdiğinde Haccâc, "Ey İbnü'l-Ekva‘! Sen ayağının iki ökçesine basarak dininden geri döndün, (Medine'yi bırakıp) bâdiye Araplar'ı ile yaşadın (ölüme müstehak oldun)" dedi. İbnü'l-Ekva‘, "Hayır (ben hicret ettiğim Medine'den yüz çevirmedim), fakat Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana bâdiyede oturmaya izin verdi" diye karşıladı. {B7087 Buhârî, Fiten, 14.}

İZAHI

Bu hadisten sonra Buhârî'nin bir rivayetine göre Hazret-i Osman'ın şehâdeti vak'asından sonra Seleme b. Ekva' Medine'den çıkıp Rebeze'ye[737] gitmişti ve orada evlenip çoluk çocuk sahibi olmuştu. Orada (kırk yıl) ikamet etti. Nihayet vefatından beş on gün önce Medine'ye gelmiş (ve Medine'de 74 tarihinde ve seksen yaşında vefat etmiş)ti. O sırada Haccâc-ı Zâlim de Hicaz valisi olarak Medine'de ikamet edip türlü bahanelerle Peygamber'in ashabını öldürüyordu. Seleme radıyallahu anh bâdiyeden Medine'ye döndüğünde onu da celbederek, "Ey Seleme! Sen mürtedsin, bâdiyeden Medine'ye hicret ettikten sonra tekrar dönüp bâdiyeye gitmişsin (ölümü hak etmişsin)" diye seksen yaşında ihtiyar bir sahâbîyi tahkir ve tahvif etmişti. Haccâc bu sözü ile Abdullah b. Mes'ûd'un bir hadisine işaret etmek istiyordu. "*Allah faiz malı yiyen kişiye lânet etsin!*"[738] diye başlayan bu hadiste, "*Medine'ye hicret ettikten sonra bâdiye hayatına dönen kişi de mürteddir*" deniliyordu. Haccâc bu sözüyle Şeceretürrıdvân'da Resûl-i Ekrem'e üç kere biat eden bir sahâbîyi öldürmek ya da gözünü yıldırmak istiyordu. Birkaç gün sonra vefat etmiş olmasına göre, bütün hayatı Peygamber'in maiyetinde kahramanlık menkıbeleriyle dolu olan bu ihtiyar arslanın izzet-i nefsine çok gîrân gelmiş olmasının tesiri olsa gerek!

---

737 Rebeze, Medine civarında bir bâdiyenin adıdır. Hazret-i Ömer zamanında zekât develerinin yayılması için koru ittihaz edilmişti.

738 {N5105 Nesâî, Zînet, 25.}

2119

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَنْزَلَ اللهُ بِقَوْمٍ عَذَابًا أَصَابَ الْعَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ثُمَّ بُعِثُوا عَلَى أَعْمَالِهِمْ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Allah bir kavme azap indirince, o kavim içinde bulunan (sâlih, fâsık) her ferde azap isabet eder. Sonra (kıyamet gününde) herkes kendi amellerine göre baʿsolunurlar (sâlihler mükâfatlanır, fâsıklar azap olunurlar). {B7108 Buhârî, Fiten, 19.}

2120

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ ابْنِ الْيَمَانِ ﵁ قَالَ إِنَّمَا كَانَ النِّفَاقُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ فَأَمَّا الْيَوْمَ فَإِنَّمَا هُوَ الْكُفْرُ بَعْدَ الْإِيمَانِ.

TERCÜMESİ

Huzeyfe b. Yemân radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nifak ancak Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zamanında mevcuttu. Bugün ise nifak, imanından sonra küfürdür. {B7114 Buhârî, Fiten, 21.}

İZAHI

Nifak, kişinin diliyle iman izhar edip gönlünde küfrü saklamasıdır. Huzeyfe hazretlerinin bildirdiği veçhile nifak ile ittisaf eden münafıklar Asr-ı saâdet'te Abdullah b. Übey b. Selûl'ün riyâseti altında teşekkül etmiş, habis bir zümre idi. Bunlar iman ile küfür arasında bir nifak nikābına bürünerek hayatlarını korumuşlardır. Fakat Asr-ı saâdet geçtikten sonra iman ile küfür arasında bir nifak merhalesi kalmamıştır. Çünkü bir müslüman, gönlünde küfrü gizlemekle mürted olur. Bazı âlimler de Huzeyfe hadisinde şöyle tasarruf etmişlerdir: Asr-ı saâdet'te münafıklar harp, gazâ gibi içtimaî birliği icap eden her işte yan çizerlerdi. Fakat görünüşte iman izhar ettiklerinden Resûl-i Ekrem bunların Uhud ve Tebük seferlerindeki döneklikleri gibi birçok bozguncu hareketlerine rağmen ceza tayin etmezdi. Hazret-i Ömer gibi bir kısım ashap tarafından bu habis zümrenin tenkili teklif olunduğu halde Resûl-i Ekrem, "*Bırakınız! 'Muhammed ashabını öldürüyor' diye ortaya ikinci bir fitne çıkarılır*"[739] buyurdu. Huzeyfe hazretlerinin beyanı vehçile bilâhare İslâm dini tamamıyla iktisâb-ı şevket edince artık iman ile küfür arasında bir hadd-i fasıl olan nifak maskesi atılmış وَلَا تَفَرَّقُوا "*Birbirinizden ayrılmayınız*"[740] düsturuna tevfîkan bozgunculuk imandan sonra irtikâp olunan bir isyan, bir küfür olarak taayyün etmiştir ki cezası tenkildir.

Bu hadisten önce Buhârî'nin yine Huzeyfe'den şöyle bir rivayeti daha vardır. Huzeyfe der ki: "Zamanımız münafıkları Asr-ı saâdet'teki münafıklardan daha şerirdirler. Çünkü Asr-ı saâdet'teki münafıklar nifaklarını gizlerlerdi. Şimdikiler bütün bütün açığa vuruyorlar."[741] Buhârî'nin mevzubahis olan Huzeyfe hadisinden sonra bir rivayetine göre de Resûl-i Ekrem, "*Kıyamet kopmaz, tâ ki hayattaki bir kişi bir kabir yanından geçerken, 'Keşke şu ölünün yerinde ben olaydım' diye ölüm temenni etmedikçe*"[742] buyurmuştur ki fitne ve fesadın en ziyade şâyi olduğu bir devir olacaktır.

---

739 {B3518 Buhârî, Menâkıb, 8.}
740 {Âl-i İmrân, 3/103.}
741 {B7113 Buhârî, Fiten, 21.}
742 {B7115 Buhârî, Fiten, 22.}

2121

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَخْرُجَ نَارٌ مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ تُضِيءُ أَعْنَاقَ الْإِبِلِ بِبُصْرَى.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Hicaz kıtasında bir ateş çıkmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Öyle bir ateş ki Busrâ'daki[743] develerin boyunlarını ziyâlandıracaktır." {B7118 Buhârî, Fiten, 24.}

İZAHI

Bu ateş hadisesini İbn Adî *el-Kâmil* adlı cerh ve ta'dîle dair olan eserinde Hazret-i Ömer'e müntehî olan bir senedle şöyle rivayet etmiştir: "*Hicaz vadilerinden bir vadide ateş seli akmadıkça kıyamet kopmayacaktır...*"[744] Şârih İbn Hacer, "Bu hadiste zikrolunan ateş, yedinci karn-ı hicrîde Medine'de zuhur eden ateşe mutâbıktır" diyor.

Hicrî 654 senesinde vuku bulan bu ateş ve ziyâ hadisesinin sûret-i tekevvünü birçok müellefatta tafsil olunmuş ve Kastallânî Kutbüddin –ki Mısır'ın en benâm âlimi ve şairidir– tarafından جمل الإيجاز في الإعجاز بنار الحجاز adlı müstakil eserde yazılmıştır. Müellif Kutbüddin o devirde yaşamış ve 686 tarihinde vefat etmiş olduğundan bu hususa dair rivayetlerinin yüksek kıymeti vardır. Yine o sırada yaşamış iki müellif ki Şark'ta ve Garp'ta müellefâtıyla tanınmış olan Endülüslü Şemseddin el-Kurtubî ile (ö. 671) Şamlı Ebû Şâme Şehâbeddin'dir (ö. 665). Biz bu tabiat hadisesini Şam'ın, Endülüs'ün, Mısır'ın en güzîde bu üç âliminin hadisenin zuhurunu müteakip yazdıkları eserlerinden naklederek bildireceğiz. Bu müelliflerin verdikleri müşterek mâlûmata göre bu ateş ve ziyâ hadisesi müthiş bir yer depreminden sonra zuhur eden volkanik bir indifâın eseri olduğunu önce kaydederek naklediyoruz.

Kurtubî *Tezkire*'sinde der ki: Hicaz kıtasında, Medine'de bir ateş zuhur etti. Bu ateş bir zelzele-i azîmeyi müteakip çıktı. Hicretin 654 yılı Cemâziyelâhir'inin üçüncü günü ve dördüncü günün gecesi yatsıdan sonra gecenin ilk sülüsünde şiddetli bir yer sarsıntısı başladı. Cuma günü kuşluk zamanına kadar devam etti. Sonra deprem durdu. Volkan indifâı başladı. Bu feveran Kureyza mıntakasında ve Ten'îm'in Harre tarafındaki düz sahasında zuhur etmiştir (ki Ebû Şâme bu mevkiin Medine'ye yarım günlük mesafede bulunduğunu bildiriyor), bu volkanın cehennemî indifâını şairane bir üslûp ile tasvir ettikten sonra Kurtubî bu ateş tûfanından kırmızı ve gök bir sel teşekkül ederek önüne gelen kayaları ve tepeleri sürükleyerek akmaya başladığını ve hadisenin devamı sırasında gök gürlemesi gibi korkunç iniltiler duyulduğunu ve nihayet selin Rekb-i Irâkī menziline varıp orada dağ gibi muazzam set teşkil ettiğini bildiriyor. Kurtubî devamla, "Bu cehennemî ateş Medine'ye de yaklaştıysa da o sırada Resûl-i Ekrem'in hürmetine Medine'de esmeye başlayan serin bir rüzgârın tesiriyle Medine bu âfetten masûn kaldı ve Yemen tarafına akarak bir köyü yaktı" diyor. Yine Kurtubî, "Bazı dostlarının beş gün kadar Medine âfâkında bu ateş ziyâsını gördük dediklerini, Mekke'den ve Busrâ'dan görüldüğünü duyduğunu" da haber veriyor.

Ebû Şâme, Şehâbeddin Abdurrahman da *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn* adlı eserinin zeylinde der ki: "Bu hadisenin vuku tarihi olan 654 senesi şâban ayı ibtidâlarında Şam'da bu hadiseye dair müteaddit mektup alındı. Medine'de zuhur eden "emr-i azîm" bu mektuplarda izah ve tafsil edilmişti. Şüphesiz ki bu tabiat hadisesinde Buhârî ile Müslim'in müşterek rivayet ettikleri haberi tasdik vardır diyerek mevzumuz olan Ebû Hüreyre hadisini zikretmiştir.

Kutbüddin el-Kastallânî de *Cümelü'l-îcâz*'ında der ki: Hicaz volkanının indifâını icap eden yer sarsıntılarının hangi gün başladığında ihtilâf edilmiştir. Ekseriyeti haiz olan rivayete göre, cumâziyelâhirin birinci pazar günü başlamıştır. Bazıları da üçüncü günü ve dördüncü günün gecesi başladığını iddia etmişlerdir. Fakat bu rivayetlerden birinciye göre hafif sarsıntılar birinci gün başlamış, üçüncü gün de umumun iddiası veçhile artmış olması kabul olunarak her rivayet cemolunabilir deniliyor ve cuma günü nısfü'n-nehârda indifâın başladığı ve göz kamaştıran müthiş bir ateşin feveran ettiği bildiriliyor.

Nevevî ki bu da o devrin en büyük müelliflerindendir, 676 tarihinde vefat etmiştir. Bu büyük muhaddis ve müverrih de, "Bu ateşin zuhurunda bütün Şam ahalisi arasında ilmî bir tevâtür vardır ve beş gün görülmüştür demiştir. Şu halde en şiddetli olan ilk indifâ beş gün devam etmiş oluyor. İhtimal ki sükûnetle bir müddet daha devam etmiş sonra sönmüştür.

Peygamber efendimizin vukuundan yedi asır önce haber verdiği bu tabiat hadisesinin haber verildiği gibi tahakkuk etmesi şüphesiz ki sıdk-ı nübüvvetinin en canlı şahitlerinden biridir.

---

743 Busrâ Suriye'deki Havran kasabasıdır. Vaktiyle Şarkî Roma İmparatorluğu'nun mâmur bir şehri ve Hıristiyanlığın dinî merkezlerinden biri idi. İslâm âleminin Rumlar'la ve Hıristiyanlık'la ilk siyasî ve askerî çatışması Busrâ'da vuku bulduğundan hadiste ve İslâm tarihinde çok zikrolunur.

744 {İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 124.}

2122

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُوشِكُ الْفُرَاتُ أَنْ يَحْسِرَ عَنْ كَنْزٍ مِنْ ذَهَبٍ فَمَنْ حَضَرَهُ فَلَا يَأْخُذْ مِنْهُ شَيْئًا.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Fırat (nehrinin suyu çekilerek) kıymetli altın hazinesini açıklaması zamanı yaklaşıyor. Her kim o zaman orada bulunursa, ondan bir şey alma(ya uğraşma)sın! (Çünkü ihtiyar dünyanın ömrü sona ermiş bulunacaktır)." {B7119 Buhârî, Fiten, 24.}

İZAHI

Fırat, Erzurum dağlarından nebeân eden ve Asya kıtasının birçok yerini dolaştıktan sonra Basra körfezine dökülen en büyük ırmaklardan biridir. Dicle ile beraber Türk, Arap, Fars edebiyatına karışan Fırat birçok vesilelerle Resûl-i Ekrem'in hadislerinde ve İslâm hukukunda yer almıştır. 5000-6000 kilometre mesafede hilkatten beri akan bu muazzam nehrin bu uzun mecrasında kimbilir ne hazineler saklıdır. Resûl-i Ekrem "*Nehir kuruyarak kıymetli altın hazinesinin açıklaması zamanı yaklaşıyor*" buyurmakla bu fevkalâde hadisenin eşrât-ı sâatten olduğunu yani ihtiyar dünyanın ömrü sona erdiği günlerin yaklaşmakta olduğunun alâmeti bulunduğunu haber veriyor. Bundan sonra tercüme edeceğimiz Ebû Hüreyre hadisinde görüleceği üzere kıyamete tekaddüm eden günlerde şiddetli yer depremleri olacağı bildirildiğine göre bu volkanik mıntakada birkaç sene önce gördüğümüz bir depremin daha şiddetli bir sadmesiyle Fırat menbalarının –tarihteki emsaline kıyasen– kuruyacağı anlaşılır. Mansabına saniyede 2000 mik'ab metre su döken ve Asya kıtasını sulayarak tarih boyunca bunca medeniyetleri besleyen bu muazzam nehrin kuruması, Asya kıtasının ve binnetice dünyanın ölümü demektir.

2123

•.•.•

وَعَنْهُ أَيْضًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتَتِلَ فِئَتَانِ عَظِيمَتَانِ يَكُونُ بَيْنَهُمَا مَقْتَلَةٌ عَظِيمَةٌ دَعْوَتُهُمَا وَاحِدَةٌ وَحَتَّى يُبْعَثَ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ قَرِيبٌ مِنْ ثَلَاثِينَ كُلُّهُمْ يَزْعُمُ أَنَّهُ رَسُولُ اللّٰهِ وَحَتَّى يُقْبَضَ الْعِلْمُ وَتَكْثُرَ الزَّلَازِلُ وَيَتَقَارَبَ الزَّمَانُ وَتَظْهَرَ الْفِتَنُ وَيَكْثُرَ الْهَرْجُ وَهُوَ الْقَتْلُ وَحَتَّى يَكْثُرَ فِيكُمُ الْمَالُ فَيَفِيضَ حَتَّى يُهِمَّ رَبَّ الْمَالِ مَنْ يَقْبَلُ صَدَقَتَهُ وَحَتَّى يَعْرِضَهُ فَيَقُولَ الَّذِي يَعْرِضُهُ عَلَيْهِ لَا أَرَبَ لِي بِهِ وَحَتَّى يَتَطَاوَلَ النَّاسُ فِي الْبُنْيَانِ وَحَتَّى يَمُرَّ الرَّجُلُ بِقَبْرِ الرَّجُلِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي مَكَانَهُ وَحَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا فَإِذَا طَلَعَتْ وَرَآهَا النَّاسُ آمَنُوا أَجْمَعُونَ فَذٰلِكَ حِينَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ نَشَرَ الرَّجُلَانِ ثَوْبَهُمَا بَيْنَهُمَا فَلَا يَتَبَايَعَانِهِ وَلَا يَطْوِيَانِهِ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدِ انْصَرَفَ الرَّجُلُ بِلَبَنِ لِقْحَتِهِ فَلَا يَطْعَمُهُ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَهُوَ يُلِيطُ حَوْضَهُ فَلَا يَسْقِي فِيهِ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ رَفَعَ أُكْلَتَهُ إِلَى فِيهِ فَلَا يَطْعَمُهَا.

TERCÜMESİ

Yine böyle Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "İki büyük (İslâm) ordusu birbiriyle harbetmedikçe kıyamet kopmayacaktır. Bu iki câmianın ikisi de bir iddiada oldukları (ikisi de İslâm ve hak iddisında bulundukları) halde aralarında büyük bir harp olacaktır.

Yine böyle kıyamet kopmayacaktır, otuza yakın yalancı, mel'un deccâllar türemedikçe! Bu deccalların hepsi, ben Allah'ın peygamberiyim iddiasında bulunacaklardır.

Yine kıyamet kopmayacaktır, (hakiki ulemânın vefatıyla) İslâmî ilim inkıraza uğramadıkça[745], zelzeleler çoğalmadıkça,[746] zaman takārüb edip gece ile gündüz bir olmadıkça,[747] fitneler zuhur etmedikçe, adam öldürme vak'aları çoğalmadıkça!

Yine kıyamet kopmayacaktır, aranızda mal çoğalıp sel gibi akmadıkça, bir derecede çoğalacak ki mal sahibi malının zekâtını kim kabul eder diye endişelenecek. Hatta mal sahibi bazı kimselere zekât vermek isteyecek, fakat zekât arzettiği kimse, 'Benim zekâta ihtiyacım yok' diyecek.

Yine böyle kıyamet kopmayacak, halk yüksek kâşâneler yapmak yarışına çıkmadıkça ve bir kimse öbür kimsenin kabri yanından geçerken, 'Keşke bunun yerinde ben olaydım' diye (ölümü temenni etmedikçe)!

Yine böyle güneş batı tarafından doğup, nâs bu (tabiat hilâfı) hadiseyi görünce toptan iman edecekler. Fakat bu iman, evvelce iman etmemiş olan yahut imanında hayır ve fazilet kazanmayan kimselerin imanları kendilerine fayda vermediği bir zamandır.

Muhakkak ki kıyamet şüphesiz kopacaktır. Hem de (alım satım için) bâyi' ile müşteri aralarında elbise açacaklar da bey' ve şirâ tamam olmadan (ansızın) kıyamet kopacak da o libasın dürülmesi mümkün olmayacaktır.

Yine muhakkak kıyamet kopacaktır. Hem de sağmal devesinin sütünü sağıp gelen kişiye sütü içmek nasip olmadan (ansızın) kopacaktır.

Yine kıyamet şüphesiz kopacak, hem de kişi havuzunu sıvayıp tamir edecek, fakat kıyamet ansızın kopacak da havuzun suyunu kullanmak nasip olmayacak.

Kıyamet muhakkak kopacak, hem de taam etmekte olan kişi lokmasını ağzına götürecek, kıyamet ansızın koparak yemek nasip olmayacak. {B7121 Buhârî, Fiten, 25.}

İZAHI

Hadisin baş tarafında hak iddia ederek karşılaşacakları Resûl-i Ekrem tarafından haber verilen iki büyük İslâm ordusunun biri Hazret-i Ali'nin, öbürü de Muâviye'nin orduları olduğunu şârih Kirmânî bildiriyor. Sıffîn Harbi adıyla anılan bu kanlı muharebede iki taraftan 70.000 kişi katlolunduğunu tarih kitapları kaydeder. Her iki tarafın hak iddialarına gelince, bunu Zührî'den naklolunan sebeb-i harbe dair rivayet ifade etmektedir. Sahih bir senedle naklolunan bu rivayete göre Zührî der ki: "Hazret-i Ali Cemel ("Fiten" bahsinin baş tarafına bakınız) vak'asında galip olunca, bu defa Muâviye Hazret-i Osman'ın kanını davaya kıyam etti. Vali bulunduğu Şam ahalisi bu davete icabet etti. Bunun üzerine Hazret-i Ali ordusuyla hareket etti. İki ordu Sıffîn'de karşılaştılar.

Müellif Buhârî'nin üstatlarından Kûfeli Yahyâ b. Süleyman'ın *Sıffîn* adlı kitabında doğru bir senedle rivayetine göre Resûl-i Ekrem'in vefatı üzerine Şam'da ihtiyâr-ı ikamet eden Ebû Müslim el-Havlânî bu muhalefet üzerine Muâviye'ye, "Hilâfet hususunda sen Hazret-i Ali ile nizâ mı etmek istersin ve sen Ali'ye benzer misin?" diye sormuş, Muâviye, "Hayır ben Ali'ye hilâfet hususunda rekabet etmek istemem ve pek iyi bilirim ki Ali benden efdaldir ve hilâfete daha ziyade lâyıktır. Fakat pek iyi bilirsiniz ki Hazret-i Osman mazlûm olarak şehid edilmiştir. Ben Osman'ın amcasının oğluyum ve velisiyim. Onun kanını talep ediyorum. Haydi Ali'ye gidiniz, Hazret-i Osman'ın kātillerini bana teslim etmesini söyleyiniz" demiş. Ebû Müslim de bazı kimselerle gelip Hazret-i Ali'ye bunu teklif etmişler. Hazret-i Ali de, "Muâviye ibtidâ biat etsin, sonra maznunların muhakemeleri için bana müracaat etsin" diye cevap vermiştir. Fakat Hazret-i Muâviye biattan imtina etmiştir. Bunun üzerine Hazret-i Ali Irak'tan ordusuyla hareket edip Sıffîn mevkiine gelmiş, Muâviye de gelip buraya inmiştir. İki ordunun bu telakisi hicretin 36. sene-i zilhiccesine müsâdiftir.

İbtidâ siyasî mürâselât ile fasledilmek istenildiyse de mümkün olmamış, sonra harp başlamış. İbn Sa'd mukātelenin saferin ibtidâsında başladığını bildirmiştir. Şam ordusu mağlûp olmaya başlayınca Muâviye'nin müşâvir-i hâssı Amr b. Âs'ın tâlimi ile mızrakların uçlarına mushaflar takılarak Hazret-i Ali ordusuna karşı çıkılmış ve, "Biz sizi Kur'an'ın hükmüne davet ediyoruz" denilmiş. Bunun üzerine harp tatil olunup ihtilâfın tarafeyn hakemleri mârifetiyle halledilmesine karar verilmiş. Sonra tarihi mâlûm olan ihtilâf cereyan etmiş, Muâviye de Şam'da istibdat yolunu tutmuştur.

İzahıyla meşgul bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadisinin sarahati veçhile Sıffîn Vak'ası eşrât-i saâtten bir fitne olmakla beraber Yahyâ b. Süleyman'ın haber verdiği üzere her iki zümrenin başkanlarının ictihadlarına müstenittir. Hazret-i Ali tam bir devlet reisi sıfatıyla ilk önce Muâviye'nin biatını istemesi, sonra Muâviye'nin Hazret-i Osman'ın velisi sıfatıyla hükümete müracaat ederek kātillerin cezalandırılmasını dilemesini teklif etmesi, usûl-i hukūkıyye muktezası olmakla şüphesiz doğru bir ictihaddır. Muâviye'ye gelince, henüz biat etmeden kātillerin hükümet eliyle yakalanıp kendisine teslim edilmesini istemesi ve bizzat ahz-ı intikam talebinde bulunması, hatalı ve devlet mefhumuna aykırı bir ictihaddır. Fakat müctehidin her ictihadında isabet bulunmaz. Hususiyle kan davalarında asabiyetle böyle hatalı ve tehlikeli içtihadlarda bulunur. Şu kadar ki müctehid hatasından dolayı muahaze olunmaz. Bu cihetle sâhib-i mezhep imamları Cemel, Sıffîn, Kerbelâ gibi birer fitneden ibaret olan vak'alar üzerinde tevakkufu muvâfık bulmamışlardır. Çünkü dinî bir zaruret ve mecburiyet olmayan ve her vesile ile Resûl-i Ekrem'in tahzir buyurduğu birer fitneden ibaret bulunan bu kanlı hadiseler üzerinde tevakkuf, İslâmiyet'in ilk devirlerinde İslâm birliğini bozmaya başlamış ve Şîa, Revâfız, Havâric gibi birtakım dalâlet mezheplerinin zuhuruna sebep olmuştur. Bu cihetle Selef ulemâsı bu kanlı bâdirelerden bahsetmek isteyenlere, "Bir kan ki eliniz bulaşmamıştır, diliniz de bulaşmasın" diye menederlerdi.

İbn Asâkir'in Muâviye'nin hal tercümesinde Ebû Zür'a'dan naklettiği bir cevabı ne kadar doğrudur: Ebü'l-Kāsım der ki: Amcam Ebû Zür'a'ya biri geldi. Musâhabe esnasında, "Muâviye'ye buğzederim!" dedi. Amcam, "Niçin?" diye sorunca, "Haksız yere Ali ile harp ve kıtalde bulundu!" demesi üzerine amcam şöyle cevap verdi: "Muâviye'nin rabbi çok rahmet sahibi olan Allah'tır, hasmı da kerem sahibi olan Hazret-i Ali'dir, sana ne oluyor ki ikisi arasına giriyorsun?"

Bu yazılarımızı yazdığımız sırada bir sâika-i gafletle Ali ve Muâviye kıssası haftalık dinî mecmualarda münakaşa zemini olmuş ve Sünnîlik, Şiîlik husumeti şeklini almış bulunduğundan bunun lüzumsuz ve millî birliğe muzır bir bahis olduğuna işaret etmeyi lüzumlu bulduk. Biraz aşağıda tercümesi gelecek 2174 numaralı Abdullah b. Amr hadisini de muhakkak okuyunuz!

Hadisteki mal çokluğuna gelince, Kurtubî *Tezkire*'sinde, bu alâmet henüz tahakkuk etmedi. İleride tahakkuk edecektir. Fakat şârih İbn Hacer hadis metnindeki "fîküm" lafzına göre, Hazret-i Peygamber'in ashabına, "*Aranızda mal çoğalacak*" demiş ve bu mal çokluğu ashap devrinde tahakkuk etmiş olacaktır ve hakikaten tahakkuk etmiştir. İbtidâ Hazret-i Ömer zamanında İran'ın baştan başa fethi üzerine kisrâ saltanatının asırdîde hazinesi İslâm mücahidlerinin ellerine geçmiştir. Hazret-i Osman zamanında ve onu takip eden devirlerde kayser üzerine ihraz olunan zaferlerde hesapsız ganimetler temin etmiştir. Rivayete göre, Ömer b. Abdülazîz zamanında mâl-i ganimet adaletle dağıtılarak bütün halk tabakaları zenginleşmiş ve hakikaten zekât verilecek kimse bulunamaz olmuştur. Zekât verilen kimsenin, "Bana lüzumu yoktur" diye almaktan imtina etmesi keyfiyeti de şârihlerin beyanına göre, Hazret-i Îsâ'nın zamân-ı nüzûlüne veya herkesin haşr ile iştigali zamanına müsâdif olması ihtimali vardır.

---

745 *Buhârî*'nin güzîde şârihlerinden olup hicretin 923 tarihinde vefat eden Kastallânî Ahmed b. Ali merhum, "Bu inkıraz vâki olmuştur; zamanımızda yalnız ulemâ-yi rüsûm kalmıştır" diyor. Yâ biz ne demeliyiz?

746 Şârih Aynî İslâm diyarı olan bilâd-i Rûm'da yer depremi on üç ay devam ettiğini haber veriyor. Ahmed b. Hanbel kıyamet kopmazdan önceki zamanın deprem seneleri olduğunu rivayet ediyor. {HM17089 İbn Hanbel, IV, 105.}

747 Biraz önce geçen 2107 numaralı Ebû Hüreyre hadisine ve izahına bakınız.

KİTÂBÜ'L-AHKÂM

كِتَابُ الْأَحْكَامِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap hükümlere yani Allah Teâlâ'nın müsbet veya menfi emirleriyle bunların icaplarına dair hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Hüküm, "bir şeyi başka bir şeye isnat ve ispat etmek"tir. İslâm hukukuna göre hüküm, Allah Teâlâ'nın insanların hal ve hareketlerine taalluk eden hitapları yani emirleri, nehiyleridir. Bu emirler ve nehiyler ya icâbîdir ki bunların taalluk ettiği işlerin yapılması veya bırakılması zaruri olur; ya da kulun arzu ve ihtiyarına bırakılmış bulunur. Devlet reisinin ve erbâb-ı hal ü akdin halk ve cemiyet hakkındaki emirlerine, nehiylerine itaatin vücûbu da Allah Teâlâ'nın hükm-i iktizâsıdır.

Müellif Buhârî bu unvanında, Nisâ sûresinin 59. âyetinin şu meâldeki ilk cümlelerini zikretmiştir: "*Ey müminler! Allah'a itaat ediniz, Peygamber'e ve aranızdan seçtiğiniz*[748] *ve* (ellerine millî nüfuz ve kudret verdiğiniz) *emir sahiplerine de itaat ediniz.*"[749]

Zeyd b. Eslem,[750] "Âyetteki emir sahipleriyle murat âmme velâyetini ve millet nüfuz ve kudretini temsil eden devlet adamlarıdır" demiş ve bu âyetten önceki âyeti okuyarak bu tefsirindeki isabetini göstermiştir. Nisa sûresinin 58. âyet-i kerîmesinin meâli şöyledir: "*Ey İslâm ümmeti! Allah size emanetleri* (millet işlerini) *ehline* (kudretli ve emniyetli kimselere) *tevdi etmenizi ehemmiyetle emrediyor! Ey emir sahipleri* (devlet adamları!) *Sizin de halk arasında hüküm ve icrâ-yı hükûmet ederken adaletle hüküm ve idare etmeye ihtimam etmenizi diliyor. Ey müminler! Bakınız Allah size ne güzel vaaz veriyor,* (ne adaletli cemiyet nizamı kuruyor)."[751]

Görülüyor ki bu iki âyet-i kerîmede devlet kurumunun ve İslâm idare hukukunun en esaslı hükümlerine işaret olunmuştur ki İslâm ümmetinin ilk ve en önemli vazifesi, kendisine ehliyetli ve kudretli bir devlet reisi seçmesi ve bu suretle bir devlet idaresi kurmasıdır. Bu millî ve mühim vazifenin ehemmiyetini tebârüz ettirmek için Peygamberimiz, "*Devlet makamı millet tarafından ehli olmayan kimseye saltanat tahtı yapılıp oturtuldu mu, o millet felâketi gözlemelidir*" buyurmuştur.[752]

Diğer taraftan, devlet idaresi kendilerine birer vedîa olarak verilen devlet adamlarına da millet üzerinde adaletle tasarruf etmeleri emrolunmuştur ki bu da idare adamlarının en esaslı ve mütekabil vazifesi bulunuyor. Bundan önce tercüme olunan âyette de millet tarafından müntehap ve adaletli devlet adamlarına da itaat edilmesinin millî bir vazife olduğu bildirilmişti. Bu itaat, milletle hükümetin mütekabil intihab ve adalet vazifeleri icabıdır. Hukuk nazariyatına göre millet, devlet reisini intihab ve onun teşkil ettiği hükümeti kabul etmekle ülü'l-emir denilen idare âmirlerine vekâlet vermiş oluyor. Vekilin âdilâne tasarrufatını kabul etmek mütevekkil için hukukî bir zarurettir. Bu cihetle meşrû ve âdil bir hükümete karşı isyan Allah'a ve Resûlullah'a karşı isyan telakki edilmiştir. Buhârî'nin bu âyetten sonra rivayet ettiği bir hadiste Peygamber efendimiz, "*Her kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiştir. Her kim bana isyan ederse Allah'a isyan etmiştir. Her kim benim emîrime itaat ederse, bana itaat etmiştir. Her kim de benim emîrime isyan ederse bana isyan etmiştir*"[753] buyurmuştur.

---

748 Tercümemizin bu noktası âyetteki مِنْكُمْ lafzının müteallakıdır ki intihabdır ve çok mühimdir. Bunun benzeri لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ (et-Tevbe, 9/128) kavl-i şerifidir.

749 [en-Nisâ, 4/59] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ.

750 Zeyd, en benâm tâbiî âlimlerindendir. İmam Mâlik, "Zeyd bir mesele hakkında fikir ve ictihadını bildirirse, kimse onun fikrini ret ve tâ'dîle cüret edemezdi" diyor. Âyetteki emir sahiplerine dair müteaddit tefsirlerden de Zeyd b. Eslem'in bildirdiğimiz tefsiri ihtiyar olunmuştur. Görülüyor ki delil gayet kuvvetlidir.

751 [en-Nisâ, 4/58] إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ.

752 {B59 Buhârî, İlim, 2.} إذا وسد الأمر إلى غير أهله فانتظر الساعة

753 {B7137 Buhârî, Ahkâm, 1.}

2124

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنِ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Ey ashabım! Valilerinizin, kumandanlarınızın emirlerini dinleyiniz ve onlara itaat ediniz; üzerinize tayin olunan vali, başı siyah kuru üzüm gibi saçlı Habeşî bir köle olsa bile!" {B7142 Buhârî, Ahkâm, 4.}

İZAHI

Buhârî, bu hadisi imamın ve onun tayin ettiği ümerânın Allah'a mâsiyet olmayan emirlerini dinlemek ve onlara itaat etmek vâcip olduğuna dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Müellif bu unvanını teyit ederek Abdullah b. Ömer'in şu meâldeki bir hadisini rivayet ediyor: Bu rivayete göre, "*Devlet âmirlerinin emirlerini dinlemek ve mâsiyetle emrolunmadıkça itaat ve icabet etmek, mümin üzerine vâcip bir haktır. Mâsiyetle emrolunduğu zaman da onları dinlemek ve onlara boyun eğmek yoktur*"[754] buyurulmuştur.

Şu halde itaat etmeyip de isyan ve ihtilâl mi edilecek? Hayır, itaatin vâcip olmaması, isyan ve ihtilâlin vücûbunu istilzam etmez. İtaatin mecburi olmamasıyla isyan mecburiyeti arasında mülâzeme yoktur. Haccâc'ın bunca i'tisâfına ve binlerce ashabın kanına girmesine karşı Enes b. Mâlik isyana müsaade etmemişti. İslâm dini, her ne şekil ve suretle olursa olsun, içtimaî fevzâdan ve ümmetin birlik ve beraberliğinin kırılmasından ümmeti tahzîr etmiştir. Bu cihetle Dâvûdî der ki, ümerâ-yı sû' hakkında ulemânın re'y ye ictihadı şöyledir: Bir fitne ve fesada, bir cevir ve zulme sebep olmadan azil ve iskatı mümkün olursa defetmek, mümkün olmazsa sabretmek ve kalben onun küfür ve mâsiyetini inkâr eylemek (2113 numaralı Ubâde b. Sâmit ve 2115 numaralı Enes b. Mâlik hadislerini ve izahlarını okuyunuz).

---

754 {B7144 Buhârî, Ahkâm, 4.}

2125

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِنَّكُمْ سَتَحْرِصُونَ عَلَى الْإِمَارَةِ وَسَتَكُونُ نَدَامَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَنِعْمَ الْمُرْضِعَةُ وَبِئْسَتِ الْفَاطِمَةُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki siz, emârete (câh ve mansıba) çok hırslısınız. Halbuki (fena idareciler için) emâret, kıyamet gününde nedâmet olacaktır. O câh ve mansıb ne güzel süt; anadır (emmekle doyulmaz) fakat (azil de) memeden fena bir ayrılıştır (ki hüznü çekilmez)." {B7148 Buhârî, Ahkâm, 7.}

İZAHI

Memuriyet, nefsü'l-emirde millî bir vazife olmak itibariyle, hüsnühizmet şartıyla çok iyidir. Hadiste zemmolunan, "memuriyet ihtirası"dır ve bu ihtiras ile cah ve mansıp talebinde bulunmaktır. Buhârî'nin bu babındaki bir rivayetine göre Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anh der ki: "Ben bir kere Resûlullah'ın huzuruna girdim. Hemşehrilerimden iki kişi de benimle beraber huzûr-ı risâlete girmişlerdi. Bunlardan biri, 'Yâ Resûlellah! Beni bir memuriyete tayin et!' dedi. Öbürü de bunun gibi memuriyet istemişti. Resûl-i Ekrem, '*Biz, memuriyet isteyen kimseye ve memuriyete harîs olana vazife vermeyiz*' buyurdu."[755]

Buhârî'nin yine bu babında bir rivayetine göre Abdurrahman b. Semüre radıyallahu anh der ki: Resûlullah bana, "*Yâ Abdurrahman! Emâret talebinde bulunma! Eğer senin istemenle emâret verilirse, o vazifede Allah'ın inâyetine mazhar olamazsın. Eğer sen istemeksizin tevcih olunursa vazifende Allah'ın inâyetine mazhar olursun*" buyurdu.[756]

---

755 {B7149 Buhârî, Ahkâm, 7.}

756 {B7146 Buhârî, Ahkâm, 5.}

2126

•.•.•

“Halkı görüp gözetmeyen bir vali cennet kokusu koklayamaz” Hadisi ve İzahı

عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ مَا مِنْ عَبْدٍ اسْتَرْعَاهُ اللّٰهُ رَعِيَّةً فَلَمْ يَحُطْهَا بِنَصِيحَةٍ إِلَّا لَمْ يَجِدْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ.

TERCÜMESİ

Maʿkıl b. Yesâr radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim demiştir: “Bir kul ki Allah onu halkı görüp gözetmek üzere vali kılar da o, hayır-hahâne irşadıyla halkı muhafaza etmezse, elbette o kişi cennet kokusu koklayamayacaktır.” {B7150 Buhârî, Ahkâm, 8.}

İZAHI

Şârih Kastallânî bu hadisin şerhinde Taberânî’nin *el-Muʿcemü’l-kebîr’*inden şöyle bir vakʿa nakletmiştir: Hasan-ı Basrî hazretleri der ki: Günün birinde Muâviye sefih, hunhar Ubeydullah b. Ziyâd’ı Basra’ya vali gönderdi. Kan dökmeye başladı. O sırada ashâb-ı kirâmın ulularından Abdullah b. Mugaffel radıyallahu anh aramızda bulunuyordu. Bir gün bu büyük zat, Vali İbn Ziyâd’ın yanına gitti ve ona, “İşlediğin şu fenalıklardan vazgeç!” dedi. O da, “Sen kim oluyorsun ki böyle emrediyorsun?” diye karşıladı. İbn Mugaffel onun yanından çıktı doğru mescide gitti. Biz, “Şu sefihin sözüyle halka karşı ne yapacaksın?” dedik. “Ben iyi bilirim ki İbn Ziyâd, zina mahsulü bir piçtir. Bu hakikati mescidde halka ilân etmeden ölmek istemiyorum” dedi. Fakat çok geçmedi vefatına sebep olan hastalığa tutuldu. Hastalığı sırasında Vali Ubeydullah iyâde için geldi. İbn Mugaffel bu sırada Maʿkıl b. Yesâr’ın bu hadisini valiye söyleyerek intibaha davet eyledi.

2127

•.•.•

وَعَنْهُ أَيْضًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ وَالٍ يَلِي رَعِيَّةً مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَيَمُوتُ وَهُوَ غَاشٌّ لَهُمْ إِلَّا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ.

TERCÜMESİ

Yine böyle Maʿkıl b. Yesâr radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Hiçbir vali yoktur ki o, müslüman ahali üzerinde icrâ-yı velâyet ederken zulmederek ölür, muhakkak Allah cennet kokusunu ona haram kılacaktır." {B7151 Buhârî, Ahkâm, 8.}

2128

•.•.•

عَنْ جُنْدَبٍ ﷺ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللّٰهُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ وَمَنْ يُشَاقِقْ يَشْقُقِ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقَالُوا أَوْصِنَا فَقَالَ إِنَّ أَوَّلَ مَا يُنْتِنُ مِنَ الْإِنْسَانِ بَطْنُهُ فَمَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يَأْكُلَ إِلَّا طَيِّبًا فَلْيَفْعَلْ وَمَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يُحَالَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ بِمِلْءِ كَفِّهِ مِنْ دَمٍ أَهْرَاقَهُ فَلْيَفْعَلْ.

TERCÜMESİ

Cündeb radıyallahu anhtan rivayete göre (Basra'da tâbiî âlimlerinden Safvân ile ashabı Cündeb'in yanına oturup onlara nasihat ederken Cündeb'e, Resûlullah'tan duyduklarını söylemesini rica etmeleri üzerine Cündeb'in), Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: “Her kim duyulsun diye (dünyada) bir iş işler (de riyâkârlık eder)se kıyamet gününde Allah da onun fezâhatini duyurur.” Yine Resûl-i Ekrem, “Her kim de (dünyada) halka meşakkat ve zahmet verirse, Allah da kıyamet gününde o kimseyi azap ile cezalandırır” buyurdu.

Bunun üzerine tâbiî ricâli, “Daha vasiyet et” diye Cündeb'e rica etmeleri üzerine o da şöyle demiştir: “İnsanın (öldükten sonra) ilk önce teaffün eden cihazı karnıdır. Her kim şüpheli kazançlardan çekinip yalnız helâl lokma ile geçinmeye gücü yeterse, bunu yapsın. Her kim de kendisiyle cennet arasını (haksız yere) döktüğü kanla dolu eliyle ayırmamaya gücü yeterse bunu da yapsın!” {B7152 Buhârî, Ahkâm, 9.}

İZAHI

Tercümemizin baş tarafında kavis içinde görülen uzun ilâve Buhârî metninden alınarak eklenmiştir. Bu hadisin ikinci fıkrasının zâhirdeki rivayet şekline göre mevkuftur; Cündeb radıyallahu anhtan mecliste bulunanlara nasihat etmesini dilemişler o da, "Öldükten sonra insanın ilk teaffün eden cihazı karnıdır..." diye söze başladığına göre söz Cündeb üzerinde mevkuf kalmış, Peygamber'e îsâl edilmemiştir. Fakat hükmen merfûdur, Resûlullah'a îsâl edilmiştir. Çünkü râvi Cündeb, bunu kendi re'yiyle söylemiş değildir. Nasıl ki mevkuf olmak şüphesini izâle ve hükmen merfû olduğunu tesbit için müellif Buhârî'nin râvilerinden Firebrî müellife, "Bu hadisi Resûlullah'tan işittim" diyen Cündeb midir?" diye sormuş, Buhârî de, "Evet, Cündeb'dir" diye cevap vermiştir ki bu da *Buhârî* metninde musarrahtır. Fakat *Tecrîd*'e alınmamıştır. Bununla beraber Taberânî de *el-Mu'cem*'inde merfûan rivayet etmiştir.[757]

---

757 {MK1662 Taberânî, *el-Kebîr*, II, 160.}

2129

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ لَا يَقْضِيَنَّ حَكَمٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "İki kimse arasında hükmedecek olan hâkim sakın asabî bir halde iken hüküm etmesin!" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B7158 Buhârî, Ahkâm, 13.}

İZAHI

Buhârî metninde bu hadisin sûret-i sevkindeki izaha göre Ebû Bekre radıyallahu anh Sicistan'da hâkim bulunan oğlu Ubeydullah'a yazdığı bir mektupta, kazâ âdâbından da bahsederek, "Sakın asabî iken iki kimse arasında hükmetme!" demiş, sonra tercüme ettiğimiz hadisi Resûl-i Ekrem'den işittiğini bildirmiştir.

Hâl-i gazapta hükmolunmaktan men'in sebebine gelince, gazab halinde, intikam almak hususunda insanın kanı galeyan etmekte bulunduğundan, hâkimin haksız yere hüküm etmesi ihtimali vardır. Bu cihetle fukaha, insanın şuurunda tegayyürü mûcip olan herhalde hükmü, âdâb-ı kazâya mugayir addetmişlerdir ki çok açlık, çok tokluk, ağrılı ve sızılı hastalık, fazla korku, ziyade ferah, uyku galebesi, ziyade sıcak, fazla soğuk zamanları gibi. Bu gibi hallerde hâkim, hükmünü başka bir güne tehir etmelidir. Âdâb-ı kazâ hakkındaki haberler ve eserler pek çoktur. İslâm hukukçuları tarafından da müstakil kitaplar yazılmıştır. Buhârî'nin bu babdaki rivayetlerini nakletmek başlı başına bir kitap teşkil edeceğinden sarfınazar ettik. Mevzumuz olan Ebû Bekre hadisinin zâhirine göre hâl-i gazapta verilen hükmü Hanbelî fukahası nâfiz ve sahih bulmamışlardır. Diğer mezheplerde maa'l-kerâhe nâfiz ve sahihtir.

Müellif Buhârî, ancak vaaz ve hitabet esnasında heyecan izharının meşrû olduğuna işaret etmek üzere Ebû Mes'ûd radıyallahu anhın şu meâldeki hadisini rivayet ediyor: Bir defa Resûl-i Ekrem'e birisi gelerek "Yâ Resûlellah! Falan zat bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki vallahi sabah namazına gitmekten geri kalıyorum" demişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, gazap ve heyecan içinde bir hutbe irat etti ki hiçbir hutbesinde bu derece heyecan göstermemişti. Hutbesinde buyurdu ki: "*Ey nâs! İçinizden cemaati tenfîr edip kaçıranlar var; her hanginiz nâsa namaz kıldıracak olursa hafif kıldırsın; çünkü cemaatin içinde zayıf olanı var, ihtiyarı var, iş güç sahibi olanı var*"[758] (bu eserimizdeki 405 numaralı Ebû Mes'ûd hadisini ve izahını okuyunuz).

---

758 {B7159 Buhârî, Ahkâm, 13.}

2130

•.•.•

حَدِيثُ حُوَيِّصَةَ وَمُحَيِّصَةَ تَقَدَّمَ فِي الْجِهَادِ وَزَادَ هُنَا إِمَّا أَنْ يَدُوا صَاحِبَكُمْ وَإِمَّا أَنْ يُؤْذِنُوا بِحَرْبٍ.

TERCÜMESİ

Huveyyisa ile Muhayyisa kıssası yukarıda "Cihad" bahsinde geçti. Burada da müellif (Resûl-i Ekrem'in Hayber yahudilerine), "Yâ maktulün diyetini (kan bahasını) verirsiniz ya da (bize) harp ilân etmiş olursunuz" (diye mektup gönderdiğini) ziyade etmiştir. {B7192 Buhârî, Ahkâm, 38.}

İZAHI

(Yukarıda “Cihad” bahsinde geçtiği bildirilen Huveyyisa ve Muhayyisa hadisi 1311 numara ile tercüme ve izah edildi. Oraya bakınız). Bu kıssayı burada hulâsa ederek deriz ki: Huveyyisa ile Muhayyisa kardeştirler ve ensardan Mes‘ûd b. Zeyd’in oğullarıdır. Abdullah b. Sehl ile Abdurrahman b. Sehl de kardeş olup onlarla amcaoğullarıdır. Bu dört amcaoğlundan Mes‘ûd’un oğlu Muhayyisa ile Sehl’in oğlu Abdullah, ailelerine hurma satın almak üzere ayrıldılar. Muhayyisa, işini görüp geldiğinde Abdullah’ın bir suikasta kurban gittiğini ve kanlar içinde yattığını gördü. Zavallıyı defnedip Medine’ye geldi. Merhumun kardeşi Abdurrahman ile kendi kardeşi Huveyyisa ile birlikte her üçü Resûlullah’a varıp şikâyet ettiler. Resûl-i Ekrem de Hayber yahudilerine bir mektup gönderdi. Mevzumuz olan rivayetteki ziyadede haber verildiği üzere bu mektubunda, “*Yâ maktulün diyetini verirsiniz ya da sizi nakz-ı ahdedip i‘lân-ı harp etmiş addederek, sizinle harbederiz*” diye bildirdi. Yahudiler, “Biz şer‘î muhakemeye hazırız. Maktulü biz öldürmedik, öldüren kimseyi de bilmiyoruz” diye cevap yazdılar. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Huveyyisa ile iki arkadaşına, “*Bu cinayetin Hayber yahdileri tarafından îkā‘ edildiğine yemin eder misiniz?*” diye sordu. Onlar da, “Yanında bulunmadığımız ve görmediğimiz bir cinayet hakkında nasıl yemin ederiz?” diye imtina ettiler. Resûl-i Ekrem de, “*yahudilerden elli kişiye kasâme suretiyle yemin teklif edilmesini*” söyledi. Davacılar, “Yahudilerin yeminlerine nasıl itibar edelim?” diye buna da razı olmadılar. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem maktulün diyetini beytülmâlden 100 deve vererek dava sona erdi.

2131

•.•.•

حَدِيثُ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ ﵁ بَايَعْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ تَقَدَّمَ وَزَادَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ وَأَنْ نَقُومَ أَوْ نَقُولَ بِالْحَقِّ حَيْثُمَا كُنَّا لَا نَخَافُ فِي اللهِ لَوْمَةَ لَائِمٍ.

TERCÜMESİ

Ubâde b. Sâmit radıyallahu anhtan, biz (ensar heyeti) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme (Akabe mevkiinde) “Emirlerini dinlemek ve itaat etmek üzere biat ettik” dediği yukarıda geçti. Buradaki rivayette de, “Her nerede bulunursak bulunalım, muhakkak orada hakkı yerine getireceğimize ve hak söyleyeceğimize ve Allah yolunda hiçbir kimsenin levm ve zemminden korkmayacağımıza söz verdik” sözlerini ziyade etmiştir.[759] {B7199, B7200 Buhârî, Ahkâm, 43.}

---

759 Müellif Zebîdî'nin geçtiğini bildirdiği Ubeyde hadisi biraz önce 2113 numara ile tercüme olundu. Onu ve izahını okuyunuz.

2132

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ مَا رَأَيْتُ شَيْئًا أَشْبَهَ بِاللَّمَمِ مِمَّا قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِنَّ اللّٰهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزِّنَا أَدْرَكَ ذٰلِكَ لَا مَحَالَةَ فَزِنَا الْعَيْنِ النَّظَرُ وَزِنَا اللِّسَانِ النُّطْقُ وَالنَّفْسُ تَمَنَّى وَتَشْتَهِي وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذٰلِكَ كُلَّهُ أَوْ يُكَذِّبُهُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre müşârün ileyh, "Ebû Hüreyre radıyallahu anhın Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden şu rivayetinden daha küçük günaha benzer hiçbir şey görmedim" demiştir: Ebû Hüreyre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden rivayet ederek der ki: "Allah âdemoğluna zinadan nasibini takdir etmiştir. Hiç şüphesiz âdemoğlu (ezelde) mukadder olan bu âkıbete erişecektir. İmdi göz zinası (mahremi olmayan kadına şehvetle) bakmaktır. Dil zinası da (zevkle) görüşmektir. Nefsin de (zina) temenni ve iştehası vardır (bu arzu da nefsin zinasıdır). Tenâsül uzvu ise bu âzanın hepsinin arzularını ya gerçekleştirir (fiile çıkarır) yahut (bırakarak) yalanlar." {B6243 Buhârî, İsti'zân, 12.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî zinanın yalnız tenâsül âzasıyla değil, göz, dil, el gibi âza ile de mümkün olduğuna dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu hadise göre Allah Teâlâ, âdemoğluna ezelde ne takdir ettiyse muhakkak ona erişecektir. İnsanoğlunun kudreti, mukadder olan şeyi defetmeye kâfi değildir. Şu kadar ki Allah Teâlâ kulun göz, dil gibi cevârihle iktisap ettiği küçük hatîelerle zina suretinde muâheze etmiyor; tâ ki uzv-i tenâsül hakiki zina ile bu hatîeleri gerçekleştirip tahakkuk ettirmedikçe ve bir yalan rüya halinde kaldıkça... Fakat zina gerçekleşince büyük günah oluyor ve haddi icap ediyor.

2133

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ مَرَّ عَلَى صِبْيَانٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ وَقَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayete göre Hazret-i Enes, bir kere çocukların yanına uğramış ve onlara selâm verip Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de çocuklara böyle selâm verirdi" demiştir. {B6247 Buhârî, İsti'zân, 15.}

2134

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ﵁ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي دَيْنٍ كَانَ عَلَى أَبِي فَدَقَقْتُ الْبَابَ فَقَالَ مَنْ ذَا قُلْتُ أَنَا فَقَالَ أَنَا أَنَا كَأَنَّهُ كَرِهَهَا.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan rivayete göre Câbir der ki: Bir kere babamın bir borcundan dolayı Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gelmiştim. Kapıyı çaldım. Resûl-i Ekrem, “Kim o?” buyurdu. Ben de, “Ene” (ben) dedim. Resûlullah böyle cevap verdiğimden hoşlanmamış görünerek, “Ene ene” (ben ben!) diye ta‘riz buyurdu. {B6250 Buhârî, İsti’zân, 17.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi “Kitâbü’l-İsti’zân”da rivayet etmiştir ve hakikaten yeri de orasıdır. Fakat Zebîdî buraya getirmiştir, sebebini de bilmiyoruz. Resûl-i Ekrem’in “*Kim o?*” sualine münasip olan cevap, “Câbir” adını sarâhatle bildirmekti. Çünkü istîzanın meşruiyetinden gaye, gelen misafirin kim olduğunu ev sahibinin tanımasıdır. “Ene” (ben) diye kinaye suretiyle cevap, gayeyi temin etmiyordu. Bunun için Resûl-i Ekrem, “Ene ene” (ben ben) deme, sarih olarak “Câbir” de buyurmuş oluyor. Sonra “ene” (ben) cevabının varlık ifade etmesi de ikinci bir sebeb-i ta‘riz ve tekdir olabilir (Bu eserimizdeki “İsti’zân” bahsine bakınız).

2135

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا يُقِيمُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ وَلٰكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا .

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Bir kişi öbür kişiyi oturduğu yerden kaldırıp sonra onun yerine oturmasın, fakat ona, 'Yer açınız ve genişleyiniz' (desin!)." {B6269, B6270 Buhârî, İsti'zân, 32.}

İZAHI

Müellif Buhârî, bu hadisi Mücâdile sûresinin 11. âyetini unvan ittihaz ettiği müstakil bir babında rivayet etmiştir. Âyet-i kerîmenin meâli şöyledir: "*Ey iman edenler! Size* (Peygamber'in) *meclislerinde genişleyiniz, denildiği vakit genişleyiniz! Allah da size* (cennetteki menzillerini) *genişletir. Size kalkınız, denilince de hemen kalkınız ki Allah iman edenlerinizi yükseltsin.*"[760]

Âyet-i kerîmedeki meclislerle Peygamber'in meclisleri murat olunduğunu şârih İbn Battâl, Mücâhid ile Katâde'den rivayet ettiğinden tercümemizde bunu gösterdik. Taberî'nin de tefsirinde müfessir Katâde'den nakline göre, Hazret-i Peygamber'in Mescid-i Saâdet'e geldiği ashap tarafından görülünce hemen birbirlerini sıkıştırırlardı.[761] Bunun üzerine Allah Teâlâ, izdiham etmeyip birbirlerine genişlemelerini emretmiştir. İbn Ebû Hâtim'in Mukātil b. Hayyân'dan rivayetine göre bu âyet-i kerîme bir cuma günü nâzil olmuştur. Muhacirlerden ve ensardan Bedir Gazâsı'nda bulunup şâyân-ı ihtiram olan bazı zevat Mescid-i Saâdet'e geldiklerinde yer bulamayıp ayakta kalmışlardı. Resûl-i Ekrem de İslâm'a sonradan girmiş olanlardan bazı kimseleri kaldırıp yerlerine Bedir mücahidlerini oturtmuştu. Bu muamele, yeni müslüman olan bu zevatın ağırlarına gitmekle beraber münafıklar için de dedikodu vesilesi olmuştu. Bunun üzerine tercüme ettiğimiz âyet-i kerîme nâzil olmuştur.[762]

Hadisteki meclise gelince bu nehiy, cuma meclisine mahsus değildir, umumidir. Çünkü bu hadisi İbn Ömer'den rivayet eden Nâfi'a, "Bu nehiy cuma namazına mı aittir?" diye İmam Mâlik sormuş. O da "Cumada da, başka mecliste de" diye cevap vermiştir (bk. 494. hadis).

---

760 [el-Mücâdile, 58/11] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ الآية.

761 {Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 244.}

762 {İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, X, 3343, no: 18846.}

2136

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ بِفِنَاءِ الْكَعْبَةِ مُحْتَبِيًا بِيَدِهِ هٰكَذَا.

TERCÜMESİ

Yine İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayete göre İbn Ömer "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemi Kâbe'nin bir tarafında bir eliyle şöyle ihtibâ ederek oturduğunu gördüm" demiştir. {B6272 Buhârî, İsti'zân, 34.}

İZAHI

Hadisteki **ihtibâ**yı Buhârî **kurfesa'** diye tefsir ediyor ki kişinin iki kaba eti ve sağrısı üstüne oturup oyluklarını karnına dayayarak ve ellerini birbirine sarıp baldırları üzerine koyarak oturmasıdır. Bu nevi oturmaya eski derviş ıstılahında kement tabir olunur. Dayanacak bir şey bulunmayan kırda bayırda bu yolda oturmak mûcib-i istirahat olduğundan ihtibâ müteâreftir. Şu kadar ki Buhârî'nin bu rivayetinde Resûl-i Ekrem'in bir eliyle ihtibâ buyurduğu bildiriliyor. Ebû Dâvûd'un Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayetinde iki eliyle ihtibâ ettiği bildirilmiştir.[763] Bu cihetle iki suretle de ihtibâ buyurulduğu kabul olunur. Hadis metninde "hâkezâ" (şöyle) denildiğine göre İbn Ömer'in oldukça çapraşık bir tarife tevakkuf eden ihtibâyı bilfiil gösterdiği anlaşılıyor.

Şunu da bildirmek isteriz ki Buhârî'nin bu babında rivayet ettiği üzere Resûl-i Ekrem dayanarak, yaslanarak müteaddit şekilde oturmuştur. Çünkü oturmanın teşrî' kılınmış muayyen şekli yoktur. Avret mahalli açılmamak şartıyla, her şekil ve surette oturmak mubahtır.

Bu hakiki ve ilmî vaziyeti bildirmek üzere Buhârî burada الجلوس كيف ما تيسر (kolay olduğu veçhile oturmak) başlığı ile bir bab açarak bu umumi ve serbest vaziyetin ancak avret yerinin açılması müstesna olduğunu bildirmek üzere Ebû Saîd el-Hudrî'nin şu meâldeki hadisini bildirmiştir. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem efendimiz iki giyiniş ve oturuş tarzı ile iki türlü alışveriş şeklini nehyetmiştir.[764]

Nehyolunan iki türlü oturuş şekli samma' ve ihtibâ denilen oturuş vaziyetleridir ki ikisi de ekseriyetle bedevî hayata aittir.

Samma', bir parça bezden ibaret ihramını kişinin bir omuzuna atarak vücudunun bir tarafını örtmek ve öbür tarafını açık bırakmaktır ve nehyolunmuştur.

İhtibâ da bir parça astara bürünüp edep yerini açık bırakmaktır ki ihtibânın bu şekli de nehyolunmuştur. Çünkü ihtibânın bu şekli, izah etmekte bulunduğumuz Abdullah b. Ömer hadisindeki ihtibâ şekli değildir.

Resûl-i Ekrem'in nehyettiği iki türlü alışveriş şekli de mülâmese ve münâbeze denilen alım satımdır. Metâı görüp iyice muayene etmeden meçhul üzerine muameledir ki şekilleri "Kitâbü'l-Büyû'"da izah ettiğimiz veçhile nizâı mûcip muamele olduğu için bu iki türlü alışveriş de yasak edilmiştir.

---

763 {D4846 Ebû Dâvûd, Edeb, 22.}

764 {B6284 Buhârî, İsti'zân, 42.}

2137

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فَلَا يَتَنَاجَى رَجُلَانِ دُونَ الْآخَرِ حَتَّى تَخْتَلِطُوا بِالنَّاسِ أَجْلَ أَنْ يُحْزِنَهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Üç kişi bir arada bulunurlarken bunlardan ikisi –üçüncüyü mahzun etmemek için– ondan ayrı gizli konuşmasın! Tâ üçü nâs ile karşılaşıncaya kadar (meğer ki üçüncü kimse onların konuşmalarına izin vermiş ola)." {B6290 Buhârî, İsti'zân, 47.}

İZAHI

Bu hadise ait babın unvanında müellif Buhârî Mücâdile sûresinin 9, 10. âyetlerini zikretmiştir ki meâlleri şöyledir: *"Ey* (dilleriyle) *iman eden* (münafık*)lar! Gizli konuştuğunuz zaman sakın günah, müminlere adâvet, Peygamber'e isyan fiskosu etmeyiniz! İyilik ve güzel şeyler konuşunuz ve divanına haşrolunacağınız Allah'tan korkunuz! O gizli konuşmalar muhakkak şeytandandır; iman eden kulları kederlendirmek içindir; halbuki onlara hiçbir suretle zarar veremezler. Zarar ancak Allah'ın iradesiyle isabet eder. Bu cihetle müminler ancak Allah'a mütevekkil olsunlar."*[765]

Bu âyet-i kerîmeyi irat etmekle Buhârî şuna işaret etmiş oluyor ki gizli konuşmaların câiz olması, bunların günah, müminlere adâvet mahiyetinde gizli bir suikastı ihtiva etmesiyle meşruttur.

Üç kişi bir arada iken ikisinin gizli fiskos etmelerinin üçüncünün hüzün ve kederini mûcip olmasının sebebine gelince, üçüncü zat, âdâb-ı içtimâiyeye mugayir olan bu vaziyetin kendini tahkir telakki etmesi ya da mazarrat mülâhaza eylemesidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ) 765
(الرَّسُولِ) إلى قوله عز وجل (وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

[el-Mücâdile, 58/9-10]

2138

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ احْتَرَقَ بَيْتٌ بِالْمَدِينَةِ عَلَى أَهْلِهِ مِنَ اللَّيْلِ فَحُدِّثَ بِشَأْنِهِمُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ إِنَّ هٰذِهِ النَّارَ إِنَّمَا هِيَ عَدُوٌّ لَكُمْ فَإِذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوهَا عَنْكُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eşʿarî radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Medine'de gece vakti sahibinin ikamet ettiği bir ev yandı. Harikzedelerin bu halleri, Hazret-i Peygamber'e haber verildi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Bu ateş, sizin düşmanınızdır. Uyumak istediğiniz zaman söndürünüz" buyurmuştur. {B6294 Buhârî, İsti'zân, 49.}

2139

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ قَالَ رَأَيْتُنِي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بَنَيْتُ بِيَدِي بَيْتًا يُكِنُّنِي مِنَ الْمَطَرِ وَيُظِلُّنِي مِنَ الشَّمْسِ مَا أَعَانَنِي عَلَيْهِ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللهِ تَعَالَى.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Ben bir kere kendimi Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber –yağmurdan muhafaza ve güneşin hararetinden gölgelendirmek üzere– kendi elimle bir ev yapar gördüm. Bu inşaatta Allah'ın hiçbir mahluku bana yardım etmemişti."[766] {B6302 Buhârî, İsti'zân, 53.}

766 Bununla İbn Ömer yaptığı binanın gayet hafif bir çerkeden ibaret olduğunu bildiriyor.

KİTÂBÜ'D-DAAVÂT

كِتَابُ الدَّعَوَاتِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap duaların envâına dair hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Unvanımızdaki **daavât** kelimesi **da'vet**in cem'idir. Davet "çağırma"ya denir. Burada davet "dua" mânasınadır ki tazarrû ve niyaz ile Allah Teâlâ'nın kerem ve inâyetinden hayır ve rahmet dilemekten ibarettir.

Müellif Buhârî bu unvanında, Mü'min sûresinin 60. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Rabbiniz şöyle ferman eder: Siz bana dua ediniz* (benden isteyiniz) *ki ben de size icabet edeyim* (dileğinizi vereyim). *Bana ibadetten,* (dua etmekten) *kibirlenen şu gafiller, zelil ve hakir olarak yarın cehenneme gireceklerdir.*"[767]

Bu âyet-i kerîmeye göre Allah'a dua etmek ve metâlibini ondan istemek, kazâ ve kadere havale ederek duayı terketmekten efdaldir. Çünkü âyetin ikinci fıkrasında عَنْ عِبَادَتِي vârit olduğuna göre Allah Teâlâ'ya dua ve O'ndan dilek, aynı ibadettir. Nasıl ki Nu'mân b. Beşîr radıyallahu anhtan sünen-i erbaa sahiplerinin rivayet ettikleri bir hadîs-i şerifte Resûl-i Ekrem, "*Dua ibadettir*"[768] buyurup sonra meâlini bildirdiğimiz âyet-i kerîmeyi okumuştur. Tirmizî'nin Enes b. Mâlik'ten rivayetine göre Resûl-i Ekrem, "*Dua ibadetin iliği ve özüdür*"[769] buyurmuştur. Yine Tirmizî'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayetine göre Peygamber efendimiz, "*Allah'ın fazlı ve kereminden isteyiniz! Çünkü istenilmesinden hoşlanır*"[770] buyurmuştur. Taberânî rivayetine göre de Hazret-i Âişe, Hazret-i Peygamber'in, "*Muhakkak ki Allah ısrar ile dua eden kulunu sever*"[771] buyurduğunu bildirmiştir. Bu mevzuya ait rivayetler pek çoktur. Sonra âyet-i kerîmede bildirildiği veçhile duadan istiğna, kibirlenmek iş'âr eder ki âdetin, aklın muktezâsı da böyledir: Cezası da yine âyette bildirildiği veçhile cehennemdir.

---

767 [el-Mü'min, 40/60] وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ.

768 {T3247 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 40.}

769 {T3371 Tirmizî, Daavât, 1.}
770 {T3571 Tirmizî, Daavât, 115.}
771 Taberânî, *ed-Duâ*, I, 28, no: 20.

2140

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ يَدْعُو بِهَا وَأُرِيدُ أَنْ أَخْتَبِئَ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لِأُمَّتِي فِي الْآخِرَةِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Her peygamberin kendisine has müstecâb bir duası vardır. Onunla Allah'a dua edegelmiştir. Fakat ben duamı âhirette ümmetime şefaat etmek için saklıyorum." {B6304 Buhârî, Daavât, 1.}

İZAHI

Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bu hadisten sonra Enes b. Mâlik'ten de bir rivayeti vardır ki Ebû Hüreyre hadisini tefsir ve izah eder mahiyettedir. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "*Her peygamberin Allah Teâlâ'dan bir dileği vardı, onu diledi ve Allah indinde icâbet ve kabul olundu. Fakat ben duamı kıyamet gününde ümmetime şefaate tahsis ve tehir ettim.*"[772]

Umumiyetle peygamberlerin ettikleri duaların karîn-i icâbet olmaları, kuvvetle me'mûl olmakla beraber kati değildir. Ancak katiyetle kabul olunan birer dua hususiyetleri vardır. Meselâ Âdem aleyhi's-selâmın tövbe duası, Nûh peygamberin kavminin helâki hakkındaki duası, Mûsâ peygamberin Firavun'un helâki için ettiği duası, Îsâ aleyhi's-selâmın da mâide duası bu cümledendir ve bu dualar katiyen karîn-i icâbet olmuşlardır. Peygamberimizin icâbet olunacağı kati olan duası, âhirette ümmetine şefaat için muhafaza olunup tehir kılınmıştır.

---

772 {B6305 Buhârî, Daavât, 1.}

2141

•.•.•

عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ سَيِّدُ الْاِسْتِغْفَارِ أَنْ تَقُولَ اللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ قَالَ وَمَنْ قَالَهَا مِنَ النَّهَارِ مُوقِنًا بِهَا فَمَاتَ مِنْ يَوْمِهِ قَبْلَ أَنْ يُمْسِيَ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَمَنْ قَالَهَا مِنَ اللَّيْلِ وَهُوَ مُوقِنٌ بِهَا فَمَاتَ قَبْلَ أَنْ يُصْبِحَ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ.

TERCÜMESİ

Şeddâd b. Evs radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Seyyidü'l-istiğfar (yani istiğfar dualarının ulusu) Allah Teâlâ'dan şu yolda mağfiret dilemektir:

Allahım! Sen rabbimsin, ibadete lâyık hiç ilâh yoktur, yalnız sen varsın; beni sen yarattın, şüphesiz senin kulunum ve gücüm yettiği kadar ezelde sana verdiğim ahd ve vaad üzere sabitim.[773] Allahım! İşlediğim kusurların şerrinden sana sığınırım. Bana ihsan buyurduğun nimetini zât-ı ulûhiyyetine itiraf ederim. Günahımı da itiraf ederim. Binaenaleyh günahımı sen yarlığa! Çünkü günah yarlığamak, kimsenin haddi değildir, ancak sen yarlığarsın!"

Resûl-i Ekrem buyurur ki: Bu seyyidü'l-istiğfar duasını her kim kalbiyle sevap ve faziletine inanarak gündüz okur da o gün akşam olmadan ölürse, o kimse ehl-i cennet câmiasındandır. Her kim de sevap ve faziletine inanarak gece okur da sabah olmazdan önce ölürse, o kimse de ehl-i cennet zümresindendir. {B6306 Buhârî, Daavât, 2.}

İZAHI

Müellif Buhârî, bu hadîs-i şerifi “Efdalü’l-İstiğfâr” başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu unvanı müellif hadisin seyyidü’l-istiğfar tabirinden almıştır ki dua ve istiğfarların başı demektir. Bir kavmin reisi, o milletin mercii olduğu gibi tövbe ve istiğfar mânasının her cihetini câmi olan bu mübarek duaya da seyyid unvanı istiâre olunmuştur. Râvi Şeddâd b. Evs, Peygamber’in şairi Hassân b. Sâbit’in kardeşinin oğludur. Şeddâd’ın Buhârî’de bu hadisten başka rivayeti yoktur. Müellif Buhârî bu hadisin unvanında Nûh sûresinin 9. âyetiyle mâba‘di âyetlerini, bir de Âl-i İmrân sûresinin 35. âyetini zikretmiştir ki Nûh sûresi âyetlerinin meâlleri şöyledir: “(Nûh peygamber der ki:) *Kavmime ben dedim ki* (tövbekâr olarak) *rabbinizden mağfiret dileyiniz! –O,* (tövbe edenleri) *çok mağfiret eden bir Allah’tır– Tâ ki üzerinize çok yağmur yüklü bulutlarını salıversin ve size mallar ve oğullarla yardım etsin, sizin için bahçeler yapsın, sizin için ırmaklar yapsın!*”[774]

Bu sûre-i şerifede bildirildiği üzere Hazret-i Nûh’un kavmi “Ved, Süvâ‘, Yegūs, Yeûk, Nesr” adlarında birtakım hayvanları temsil eden putlara taparlardı. Hazret-i Nûh kavmini bunlardan menedip yalnız Allah’a ibadet ve ona itaat etmelerini tebliğ ve gece, gündüz bu davetle meşgul olduysa da bir türlü müessir olamamıştı. Rivayete göre bunun üzerine Cenâb-ı Hak, Nûh’un kavminden kırk sene yağmuru esirgedi. Kadınlarını da kısır bıraktı. Bunun üzerine Nûh tercüme ettiğimiz âyetlerde haber verildiği üzere kavmine istiğfar etmelerini ve bu suretle kendilerine yağmur ve evlât ihsan olunacağını ve bu sayede refah ve saadete kavuşacaklarını tebliğ etti. Bununla da mütenebbih olmadıklarından tûfan âfeti gönderildi.

Müellif Buhârî, Hazret-i Nûh’un isyankâr kavminin vaziyetine tercüme ettiğimiz âyetlerle işaret ettikten sonra da Muhammed ümmetinin dua ve istiğfar hakkındaki mutâvaatkârane hallerini tasvir eden, Âl-i İmrân sûresinin şu meâldeki âyetini zikretmiştir: “*İslâm ümmeti öyle reşid kimselerdir ki onlar* (başkalarına karşı) *açık kabahat, yahut kendi nefislerine zulmetmiş olurlarsa hemen Allah’ı anarlar da günahlarının affını dilerler. –Hem günahları, Allah’tan başka kim bağışlayabilir– Müminler yaptıkları günah üzerinde bile bile ısrar etmezler de!*”[775]

Bu iki sûreden metinlerini ve tercümelerini naklettiğimiz âyetlerde istiğfarın yüksek fazileti tebliğ buyurulmuştur. Bilhassa Nûh sûresinde istiğfarın her şeyin husûlüne vesile olduğu bildirilmiştir.

Sa'lebî'nin beyanına göre Hasan-ı Basrî hazretlerine birisi gelerek fakirliğinden şikâyet etmiş. Hazret ona, "Allah'a istiğfar et!" diye cevap vermiş. Başka biri de, "Dua buyursanız da Allah bir oğul verse!" diye rica etmiş. Hazret-i imam buna da, "Allah'a istiğfar et!" demiş. Bir başkası daha gelerek kuraktan bahçesinin kuruduğundan şikâyet etmiş. Buna da istiğfar tavsiyesinde bulunmuş.

Mecliste hazır bulunanlar Hasan-ı Basrî hazretlerine, "Ey üstat! Türlü şikâyet ve başka başka dileklerde bulunanların hepsine yalnız istiğfar tavsiye buyurdunuz" demeleri üzerine hazret-i imam "Ben bunu kafamdan atıp söylemedim. Nûh aleyhi's-selâmın türlü âfet ve zaruretlere müptelâ olan kavmine bunlardan kurtulmaları için, 'Rabbinize istiğfar ediniz!' dediği Kur'an'da hikâye buyurulduğundan mülhem olarak ben de bana müracaat edenlerin hepsine istiğfar etmelerini tavsiye ettim!" buyurmuştur ki hazret-i imamın bu ictihadı bizim için de ibret alınmaya değer mahiyettedir ve her türlü sıkıntılı zamanımızda kusurlarımızdan istiğfar ederek arınmak ve her gûnâ maksadımızın husulü için rabbimize müracaat etmek gerektir. Aşağıda tercümeleri görülecek olan hadisler de bize istiğfarın ehemmiyetini ayrıca tebârüz ettirmektedir.

Pek ziyade me'sûr olan bu seyyidü'l-istiğfar duası vaktiyle taşraların büyük camilerinde perşembe gibi eyyâm-ı mübârekede ikindi namazından sonra imam tarafından cemaatle birlikte okunurdu. Ne güzel âdet idi.

---

773 Şârih İbn Battâl der ki: Duanın bu fıkrasındaki ahd ve vaad ile murat, ezelde zerre misalleri gibi insan varlıklarına Cenâb-ı Hakk'ın, أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "*Sizin rabbiniz değil miyim?*" (el-A'râf, 7/172) sualine cevaben insan timsali zerrelerin, "Rabbimizsin Allahım!" diye Allah Teâlâ'nın rubûbiyyetini tasdik etmeleridir.

774 فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا. يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا. وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا.

[Nûh, 71/10-12]

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ 775
وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللّٰهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ.

(Âl-i İmrân, 3/135)

2142

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ وَاللّٰهِ إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Vallahi ben Allah'a günde yetmiş defadan çok muhakkak istiğfar ve tövbe ederdim!" buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur. {B6307 Buhârî, Daavât, 3.}

2143

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ حَدَّثَ بِحَدِيثَيْنِ أَحَدُهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَالْآخَرُ عَنْ نَفْسِهِ قَالَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَأَنَّهُ قَاعِدٌ تَحْتَ جَبَلٍ يَخَافُ أَنْ يَقَعَ عَلَيْهِ وَإِنَّ الْفَاجِرَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَذُبَابٍ مَرَّ عَلَى أَنْفِهِ فَقَالَ بِهِ هٰكَذَا ثُمَّ قَالَ اللّٰهُ أَفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ مِنْ رَجُلٍ نَزَلَ مَنْزِلًا وَبِهِ مَهْلَكَةٌ وَمَعَهُ رَاحِلَتُهُ عَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ فَوَضَعَ رَأْسَهُ فَنَامَ نَوْمَةً فَاسْتَيْقَظَ وَقَدْ ذَهَبَتْ رَاحِلَتُهُ حَتَّى إِذَا اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْحَرُّ وَالْعَطَشُ أَوْ مَا شَاءَ اللّٰهُ قَالَ أَرْجِعُ إِلَى مَكَانِي فَرَجَعَ فَنَامَ نَوْمَةً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَإِذَا رَاحِلَتُهُ عِنْدَهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mesʿûd radıyallahu anhtan (tâbiî büyüklerinden Hâris b. Süveyd) iki hadis rivayet etmiştir. Bunun birisi Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden, öbürüsü İbn Mesʿûd tarafından söylenmiştir. İbn Mesʿûd (şahsî bir mütalaa olarak) der ki: Mümin kişi (irfan nuruyla) günahlarını (hayalinde büyüterek) şöyle görür: Güya o mümin bir dağın eteğinde oturuyor ve dağın üzerine çökmesinden korkuyor. Fâcir kişi de günahlarını, burnunun üstüne konan bir sinek gibi sanır. Râvi (İbn Şihâb) der ki: “Bu hadisi bana şeyhim eli burnunun üstünde olarak rivayet etti.”

Sonra İbn Mesʿûd (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden rivayet ederek) der ki: "Allah kulunun tövbesinden şu kişinin ferahından çok ferahlanır[776] ki (seferber bir halde olan) bu kişi, yanında devesi, üstünde suyu, azığı olduğu halde varıp sahrada korkunç bir yere inmiş, başını yere koyarak hafif bir uyku uyumuştu. Uyanınca devesinin başını alıp gittiğini anladı. (Adamcağız devesini aramaya çıktı). Hararet, susuzluk yahut Allah'ın dilediği ıstırap adamcağızın üzerinde şiddetle icrâ-yı tesir edince (kendi kendisine) eski yerime olsun döneyim diye dönüp geldi. Az bir uyku kestirip sonra başını kaldırınca devesini yanında buldu.[777]" {B6308 Buhârî, Daavât, 4.}

İZAHI

Râvi Abdullah b. Mesʿûd, İslâmî ilimlerin her şubesinde ashap arasında en yüksek pâyede olmakla beraber hitabet ve edebiyatta da sihrâmiz bir kudreti haizdi. Bu kudretinin bir tecellisi de bu hadîs-i şerifi en beliğ bir üslûp ile rivayetinde görülüyor. Müşârün ileyh hazretleri hadisin gerek kendi eser-i ictihadı olarak bildirdiği, gerekse Resûl-i Ekrem'den merfûan rivayet ettiği kısmı birer mürekkep teşbih halinde naklolunmuştur.

Bir kere Resûl-i Ekrem, muhtasar bir hutbe irat etmişti. Sonra Ebû Bekir'e de bir hutbe söylemesini emredip o da Peygamber'den kısa bir hitabette bulunmuştu. Müteakiben Ömer'e ve bazı ashaba da aynı suretle emrolunup sonrakiler öndekilerden kısa olmak üzere irat ettiler. En sonra Abdullah b. Mesʿûd'a emrolunmakla müşârün ileyh hazretleri, Allah'a hamdüsenâ ettikten sonra, "Ey nâs! Allah rabbimizdir, İslâm da dinimizdir –Eliyle Resûl-i Ekrem'e işaret ederek– şu kadr-i âlî zat da peygamberimizdir. Artık biz Allah'ın ve resulünün hakkımızda ihtiyar ettikleri her şeye razıyız. Selâm size muhterem huzzâr!" demiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "*{İbn} ümm-i abd isabet etti; {İbn} ümm-i abd doğru söyledi*" diye takdir buyurmuştur (*Tezkîretü'l-huffâz*).[778]

---

776 Allah Teâlâ'ya ferah isnadı mecazi bir tabirdir. Allah'ın rızasından kinayedir. Allah'ın rızasını tekit ve tahakkukunu mübalağa için mecazi üslûp ile zikrolunmuştur.

777 Dilimizde bir atalar sözü vardır ki İbn Mes'ûd hadisinin son fıkrasının tam bir ifadesidir: "Allah bir kulunu sevindirmek isterse eşeğini kaybettirir, sonra buldurur."

778 {Zehebî, *Tezkire*, I, 17.}

2144

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ ﵁ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ مِنَ اللَّيْلِ وَضَعَ يَدَهُ تَحْتَ خَدِّهِ وَقَالَ بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ أَمُوتُ وَأَحْيَا وَإِذَا قَامَ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ.

TERCÜMESİ

Huzeyfe b. Yemân radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem gece yatağına girince (sağ) elini (sağ) yanağının altına kordu ve “Bismike’llâhümme emûtü ve ahyâ’” “Allahım! Senin adını anarak ölürüm ve dirilirim (uyurum, uyanırım)” derdi. Uykudan kalkınca da, “Elhamdü lillâhillezî ahyânâ ba‘de mâ emâtenâ ve ileyhi’n-nüşûr.” O Allah’a hamdederim ki beni öldükten sonra dirilten O’dur. Öldükten sonra (ba‘s için) dirilmemiz de (böylece) O’na aittir.”[779] {B6314 Buhârî, Daavât, 8.}

---

779 Buhârî’nin bu hadisten sonra zikrettiği Berâ b. Âzib hadisinde Resûl-i Ekrem’in sağ tarafına yattığı tasrih edilmiş bulunduğundan, tercümemizde bunu kavis içinde gösterdik. Uyku hali de hadiste şuurun zevali alâkasıyla ölüme benzetilmiştir. Nasıl ki “Uyku ölümün kardeşidir” sözü mesel olmuştur.

2145

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ نَامَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ.

TERCÜMESİ

Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem yatağına girdiğinde sağ tarafına yatardı. Sonra şöyle dua ederdi: "Allahümme eslemtü nefsî ileyke ve veccehtü vechî ileyke ve fevvaztü emrî ileyke ve elce'tü zahrî ileyke rağbeten ve rehbeten ileyke lâ melcee ve lâ mencâ minke illâ ileyke âmentü bi-kitâbike'llezî enzelte ve nebiyyike'llezî erselte" (Allahım! Kendimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim, işimi sana ısmarladım, sana itimat ettim, seni dilerim ve senden korkarım, senden başka sığınacak (mahmî), senden başka kurtaracak (halâskâr) yoktur; halâs ve himaye ancak sana aittir. Allahım! İndirdiğin kitabına inandım ve gönderdiğin peygamberine iman ettim."

(Resûl-i Ekrem buyurdu ki: Bir kimse, bu kelimeleri okur da, sonra o gece içinde ölürse, o kimse İslâm fıtratı ve yaratılışı üzerine ölür).[780] {B6315 Buhârî, Daavât, 9.}

---

780 Tercümemizin sonundaki bu uzun ziyade bu hadisin *Sahîh-i Buhârî*'deki diğer iki rivayet tarikinden naklolunarak gösterildi.

2146

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بِتُّ عِنْدَ مَيْمُونَةَ وَذَكَرَ الْحَدِيثَ وَقَدْ تَقَدَّمَ قَالَ وَكَانَ مِنْ دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَعَنْ يَمِينِي نُورًا وَعَنْ يَسَارِي نُورًا وَفَوْقِي نُورًا وَتَحْتِي نُورًا وَأَمَامِي نُورًا وَخَلْفِي نُورًا وَاجْعَلْ لِي نُورًا.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre İbn Abbas, "Bir gece ben (Peygamber'in kadınlarından teyzem) Meymûne'nin yanında kalmıştım" diye hadisini zikretmişti ki bu hadis yukarıda geçti. Burada İbn Abbas şu duanın Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin duasından olduğunu rivayet etmiştir: "Allahım! Kalbimde bir nur kıl, gözümde de bir nur kıl, kulağımda da bir nur kıl, yine böyle sağımda bir nur, solumda bir nur, üstümde bir nur, altımda bir nur, önümde bir nur, arkamda bir nur kıl ve benim için umumi ve büyük bir nur yarat!" {B6316 Buhârî, Daavât, 10.}

İZAHI

Müellif Zebîdî'nin yukarıda geçtiğini bildirdiği hadis "Kitâbü'l- Vudû'"da uzun, kısa metinlerle 97, 113, 141 numaralarla geçti. Onlara bakınız. Yalnız burada o rivayetlerin bir hulâsasını bildireceğiz. Meymûne radıyallahu anhâ İbn Abbas'ın teyzesi olduğundan bir gece misafir kalmıştı. O akşam Resûl-i Ekrem de Meymûne'nin növbetinde bulunuyordu. İbn Abbas der ki: "Ben başımı yastığın enine koyarak uzandım. Resûlullah ile ehli de yastığın boyuna koyarak uzandılar. Gece yarısı olunca Resûlullah uyandı. Sonra kalktı abdest aldı. Sonra namaz kıldı, ben de onun gibi yaptım, yanına durdum. Resûlullah on üç rek'at namaz kıldı ve dua etti."[781] Duasında yukarıda tercüme ettiğimiz duayı okudu.

---

781 {B6316 Buhârî, Daavât, 10.}

2147

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَوَى أَحَدُكُمْ إِلَى فِرَاشِهِ فَلْيَنْفُضْ فِرَاشَهُ بِدَاخِلَةِ إِزَارِهِ فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي مَا خَلَفَهُ عَلَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنْبِي وَبِكَ أَرْفَعُهُ إِنْ أَمْسَكْتَ نَفْسِي فَارْحَمْهَا وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: “Sizin biriniz yatağına yatacağı zaman izârının dahliyle yatağını silksin. Çünkü yatacak âdem bilmez ki (dünden beri) ona hangi mahlûk halef olmuştur (sonra yatsın) sonra (şöyle) dua etsin: Rabbim! Ancak senin isminle yan tarafımı yatağıma koydum. Senin isminle de kaldırırım. Rabbim! Eğer canımı alacaksan bana rahmetini ihsan et, eğer hayatta bırakacaksan hayatımı sâlih kullarını muhafaza ettiğin himayenle muhafaza buyur!”[782] {B6320 Buhârî, Daavât, 13.}

---

782 Bu hadisten önce Buhârî’nin Hazret-i Âişe’den rivayetine göre Resûl-i Ekrem yatağına yatacağı sırada İhlâs ile Muavvizeteyn sûrelerini okuyup iki eline üfleyerek vücudunu meshederdi. {B6319 Buhârî, Daavât, 12.}

2148

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمُ اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي إِنْ شِئْتَ اللّٰهُمَّ ارْحَمْنِي إِنْ شِئْتَ لِيَعْزِمِ الْمَسْأَلَةَ فَإِنَّهُ لَا مُكْرِهَ لَهُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Sakın sizin biriniz: 'Allahım! Dilersen beni mağfiret eyle; Allahım! Dilersen bana merhamet eyle' diye dua etmesin! Azim ve katiyetle, kesin olarak (Yâ rab! Beni affet! Bana merhamet et! diye) dua etsin! Çünkü Allah'ı icbar eden (hiçbir kuvvet) yoktur." {B6339 Buhârî, Daavât, 21.}

2149

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ مَا لَمْ يَعْجَلْ يَقُولُ دَعَوْتُ فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Sizden her birinizin duası isti'câl edilmedikçe kabul olunur: İnsan (acele eder de), 'Dua ettim de kabul olunmadı' der." {B6340 Buhârî, Daavât, 22.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerif muhtasar bir metin ile rivayet olunmuştur. Hadis ile istihdâf edilen gaye şudur: Kul dua edip Allah Teâlâ'dan dilekte bulunduğu zaman kabulü teahhur ederse acele edip de, "İşte dua ettim de kabul olunmadı" diye duadan kesilmesin, niyaz ve duasına devam etsin! أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ "*Kerem hazinemizden istenildiğinde isteyen kişinin dileğine icabet ederim*" (el-Bakara, 2/186) âyet-i kerîmesi mûcibince dualar geç olsa bile bir gün karîn-i icâbet olur. Binaenaleyh duayı bırakmak doğru değildir. Hazîne-i kerem ve inayeti nihayetsiz olan Hak Teâlâ mukadder olan icâbet saati gelince kabul buyurur.

Şârih Kirmânî merhum der ki: Hadîs-i şerifte duanın iki şartı bildirilmiştir: **1.** Acele etmemek, **2.** Dua ettim, kabul olunmadı dememek. Dualarımızın kabul buyurulacağına dair yukarıdaki âyet-i kerîme ile emsali âyetlerde va'd-i ilâhî mutlaktır. Mevzumuz olan hadiste ise dualarımızın hulûlü bu iki şart ile mukayyettir. Usûl-i fıkıhta mukarrer olan bir esasa göre, mutlak olan naslar mukayyede hamlolunur. Bu cihetle **1)** Duanın kabulünü ivmemek, **2)** Dua ettim de kabul olunmadı, dememek ve duayı bırakmayıp ısrar ile dua etmek, duanın kabulünün iki şartı oluyor. من طلب وجد وجد “Her kim matlûbunu arar ve dilerse ve arayıp dilemekte sâ'y ederse matlûbunu bulur” meseli mevzuumuzun veciz bir ifadesidir. İbn Kayyim der ki: Bir hâne sahibinin gece, gündüz kırk defa kapısını çalan bir kimseye günün birisinde icâbet edeceği ve dileğini vererek bu müracaatlara bir nihayet vereceği muhakkaktır. Şeyh Sa'dî merhum da bu hakikati şu beliğ beytiyle terennüm etmiştir:

دوبا مدادكر آيد كسي بخدمت شاه سه وم هر آيينه دروي كند بلطف نكاه

Mânası: “Bir kimse iki sabah padişahın hizmetinde bulunursa, üçüncü sabah padişahın ona lutuf ile bakması, ihsan ve inayette bulunması muhakkaktır” اللهم استجب دعائنا .

2150

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ عِنْدَ الْكَرْبِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin hüzün ve keder halinde şu meâlde dua buyurduğu rivayet olunmuştur: İbadete lâyık hiçbir ilâh yoktur; ancak azamet ve vakar sahibi Allah vardır. İbadete lâyık hiçbir ilâh yoktur; ancak arş-ı a'zam sahibi Allah vardır. İbadete lâyık hiçbir ilâh yoktur; ancak göklerin ve yerin sahibi ve arş-ı kerîmin mâliki Allah vardır. {B6346 Buhârî, Daavât, 27.}

2151

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَتَعَوَّذُ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ وَدَرَكِ الشَّقَاءِ وَسُوءِ الْقَضَاءِ وَشَمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ قَالَ سُفْيَانُ وَهُوَ أَحَدُ رُوَاةِ هٰذَا الْحَدِيثِ ثَلَاثٌ زِدْتُ أَنَا وَاحِدَةً لَا أَدْرِي أَيَّتُهُنَّ هِيَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem cehd-i belâdan, derk-i şekādan, sû-i kazâdan, şemâtet-i a'dâdan Allah'a sığınırdı.

Bu hadisin râvilerinden biri olan Süfyân (b. Uyeyne) der ki: Ebû Hüreyre'nin bu hadisi üç şey idi. Birini ben (bir zan ile) ziyade ettim. Bilmiyorum ki ziyade ettiğim bir, bu dörtten hangisidir. {B6347 Buhârî, Daavât, 28.}

İZAHI

Cehd-i belâ terkibindeki cehd meşakkat mânasınadır. İnsanın ne çekmeye tahammülü ne de defetmeye kudreti kifayet etmeyen şiddetli meşakkate cehd-i belâ tabir olunur. Hazret-i Ömer'den rivayete göre "Cehd-i belâ" nedir?" diye sorulmuş o da, "Mal azlığı, aile çokluğu" diye cevap vermiştir.

Derk-i şekā: İnsanı ölüme kadar sürükleyen zorluk ve güçlüğe erişmektir.[783] Şârih İbn Battâl der ki: Derk-i şekā iki kısımdır: Dünya ve âhiret işlerine dair zorluklar ve güçlüklerdir.

Sû-i kazâ: Bu terkipteki kazâ, ezelde şüûnât-ı külliyye hakkında Allah'ın mücmel surette hükmüdür. Kader de o şüûnât-ı külliyyenin cüz'iyyâtı hakkında lâyezâlde mufassal bir surette hükümdür.[784] Kazâ ve kader bu suretle Allah'ın hükmü olduğuna göre hepsi iyidir, hepsi güzeldir. Kötü ve çirkin olan kazânın taalluk ettiği umurdur ki kişinin nefsine, malına, ailesine ve bilumum mebde ve meâddaki şüûnâtına taalluk eden şeylerdir. İstiâze buyurulan bunların çirkinleridir.

Şemâtet-i a'dâ: Düşmanın sevinciyle hâsıl olan hüzün ve kederdir ki vicdanda hâsıl olan teessürlerin en şiddetlisidir.

Resûl-i Ekrem efendimizin bunlardan istiâze suretiyle dua buyurması ümmetine tâlim içindir. Hatta bu hadisin bir rivayet tarikinde emir sîgasıyla تعوذوا (Allah'a sığınınız!) vârit olmuştur.

Hadisin son fıkrasında bu hadisin râvilerinden Süfyân b. Uyeyne'nin Resûlullah'ın istiâze ettiği üç şeydi. "Birisini ben ziyade ettim" demesi, hem de ayırt edilemeyecek bir surette bulunduğunu itiraf etmesi –kendi sözünü Peygamber'in kelâmıyla karıştırmak olduğundan– şârih Kirmânî, Süfyân'ın bu itirafını şâyân-ı intikād buluyor. Sonra şöyle cevap veriyor: İbn Uyeyne kendi sözünü Peygamber kelâmına karıştırmamıştır; ancak Peygamber'in üç sözünü tayin hususunda şüphe etmiştir. Bununla beraber dört şeyden üçü olduğunu pek iyi bildiği için hadiste dördünü de zikrederek Peygamber'in üç sözünü katileştirmiştir. Biz bu mühimmeye tercümemizde o biri (bir zan ile) yani Peygamber'in sözü öbürü olması şüphesi üzerine ziyade ettik kaydıyla işaret ettik.

---

783 Derk-i şekā terkibindeki derk kelimesi, "râ"nın fethiyle de, sükûnuyla da okunur.

784 Bu eserimizde "Kazâ ve Kader" bahsinin mukaddimesini okuyunuz!

2152

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ اللّٰهُمَّ فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ سَبَبْتُهُ فَاجْعَلْ ذٰلِكَ لَهُ قُرْبَةً إِلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Ebû Hüreyre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Allahım! Herhangi bir mümine ağır bir söz söylemiş olursam sen o sözümü kıyamet gününde o mümin için sana yakınlığa vesile kıl!" buyurduğunu işitmiştir. {B6361 Buhârî, Daavât, 34.}

İZAHI

Buhârî bu hadisini Resûl-i Ekrem'in, "*Yâ Rab! Kime ezâ ettimse o ezâmı o kimseye vesîle-i salâh ve rahmet kıl!*" duasını unvan ittihaz ederek açtığı bir babında rivayet etmiştir. Müellif bu hadisi unvanında muallak olarak rivayet ediyor. Halbuki Müslim uzun bir metin ile mevsûlen rivayet etmiştir. Buhârî'nin Peygamber'e isnad etmeksizin muallak rivayet etmesi, Buhârî'nin sıhhat hususunda iltizam ettiği şerâiti haiz olmadığındandır. Buhârî'nin *Sahîh*'indeki muallak rivayetleri hep böyledir. Müslim'in rivayetinin mevzumuza taalluk eden kısmı şu meâldedir: "*Allahım! Ben bir insanım. Her insan gibi benim de hoş vaktim ve gazaplandığım zamanım olur, ümmetimden herhangi bir kişiye lâyık olmadığı bir sözle hitap edersem, o hitabımı o mümin için günahtan temizlik ve yakınlık vesilesi kıl da kıyamet gününde bu vesile ile dîvân-ı ilâhîne yaklaşsın!*"[785]

Bu rivayetler, Peygamber efendimizin ümmeti hakkındaki yüksek şefkat ve merhametinin ve Kur'an'ın tebliğ ettiği yüce ahlâkının bir numunesini bildirmektedir.

---

785 {M6622 Müslim, Birr, 91.}

2153

•.•.•

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَأْمُرُ بِهٰؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا يَعْنِي فِتْنَةَ الدَّجَّالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ.

TERCÜMESİ

Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şu (meâldeki) kelimelerle dua olunmasını emrederdi: "Allahım! Buhulden (cimrilikten) sana sığınırım, korkaklıktan da sığınırım, erzel-i ömür (denilen ihtiyarlığın bunaklığın)dan da sığınırım, dünya fitnesinden yani deccâl şerrinden de sığınırım, kabir azabından da sana sığınırım!" {B6370 Buhârî, Daavât, 41.}

2154

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَالْهَرَمِ وَالْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ النَّارِ وَعَذَابِ النَّارِ وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْغِنَى وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْفَقْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ اللَّهُمَّ اغْسِلْ عَنِّي خَطَايَايَ بِمَاءِ الثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَنَقِّ قَلْبِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ وَبَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: “Allahım! Tembellikten, bunaklık derecesinde ihtiyarlıktan, günahtan, ödeklikten, kabir sualinden ve kabir azabından, cehennem ateşinden ve cehennem azabından, zenginlik gururunun şerrinden, yoksulluk sefaletinden sana sığınırım! Allahım! Bir gözü silik deccâlin şerrinden de sana sığınırım. Allahım! Günahlarımın kirini (el değmedik) kar, buz suyu ile yıka, kalbimi de günahlardan –beyaz elbiseyi kirden temizler gibi– pakla; benimle günahlarımın arasını da doğu ile batı arası uzaklığı kadar uzak kıl!” {B6375 Buhârî, Daavât, 44.}

2155

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ اللّٰهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin en çok okuduğu dua şu idi dediği rivayet olunmuştur: "Allahümme âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr" (Rabbimiz! Bize dünyada bir güzellik ver, âhirette de bir güzellik ver ve bizi ateş azabından koru!) {B6389 Buhârî, Daavât, 55.}

İZAHI

Bu mübarek dua Bakara sûresinin 201. âyetinde zikrolunmuştur. Duadaki "*haseneten*" lafzı güzellik mânasına olup insanın üzerinde tecelli eden mûcib-i meserret nimet demektir. İnsanın ahvâl-i umumiyyesinde tezahürü matlûp dünyevî ve uhrevî bunca nimet bulunduğu için her âlim âhiret güzelliğini cennetle tefsir etmekle beraber, dünya güzelliğini ilim, ibadet, sıhhat, mal, evlât, sâliha refîka-i hayat olmak üzere tefsir etmişlerdir ki bunların hepsi birer hasene, birer güzelliktir. Bu itibarla bu mübarek duanın mazmunu cemiyetlidir ve her mümin için her zaman okunması kolaydır.

2156

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَدْعُو اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي هَزْلِي وَجِدِّي وَخَطَئِي وَعَمْدِي وَكُلُّ ذٰلِكَ عِنْدِي.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: "Allahım! Günahımı, bilgisizliğimi, her işimde israfımı ve benden daha iyi bildiğin bütün kusurlarımı affeyle! Allahım! Latifemi ve ciddi halimi, hatamı ve dileyerek işlediğim günahımı affeyle! İtiraf ederim ki bu kusurların hepsi bende vardır." {B6399 Buhârî, Daavât, 60.}

2157

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ كَانَتْ لَهُ عَدْلَ عَشْرِ رِقَابٍ وَكُتِبَتْ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ وَمُحِيَتْ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ وَكَانَتْ لَهُ حِرْزًا مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذٰلِكَ حَتَّى يُمْسِيَ وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلَ مِمَّا جَاءَ بِهِ إِلَّا رَجُلٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Her kim günde yüz kere ‘Lâ ilâhe illallah, vahdehü lâ şerîke leh, lehü’l-mülkü ve lehü’l-hamdü ve hüve alâ külli şey’in kadîr’ (Allah’tan başka ilâh yoktur, yalnız O vardır, O’nun eşi ve ortağı yoktur, mülk O’nundur, hamd O’nundur, O, her şeye kādirdir) derse, bu dua o kimse için on köle âzatlamak sevabına muadil olur ve ona yüz hasene yazılır, yüz musibet de ondan mahvolunur. O gün içinde akşama erişinceye kadar şeytan şerrinden eminlik olur ve o kimsenin bu duayı okumasından daha faziletli hiçbir kimse evrâd ve ezkâr getiremez. Meğer ki bu duayı ondan daha çok okumuş ola!” {B6403 Buhârî, Daavât, 64.}

2158

•.•.•

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ وَابْنِ مَسْعُودٍ ﷺ قَالَا فِي هٰذَا الْحَدِيثِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مَنْ قَالَ عَشْرًا كَانَ كَمَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ.

TERCÜMESİ

Ebû Eyyûb el-Ensârî ve İbn Mes'ûd radıyallahu anhümânın Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden (lâ ilâhe illallahu vahdehû...) hadisini rivayet ettikleri ve "Her kim bu duayı on kere okursa İsmâil peygamber neslinden on esir âzatlamış gibi sevaba müstehak olur" buyurulduğunu naklettikleri rivayet olunmuştur. {B6404 Buhârî, Daavât, 64.}

İZAHI

Bu hadis bundan önceki 2157 numaralı hadisin aynısıdır. Her ikisi de, "Lâ ilâhe illallah, vehdehû lâ şerîke leh, lehü'l mülkü ve lehü'l hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" duasını her gün okumanın yüksek fazileti hakkındadır. Şu farkla ki 2157 numaralı hadis Ebû Hüreyre'den rivayet olunmuştur. 2158 numaralı bu hadis de, Ebû Eyyûb el-Ensârî ile Abdullah b. Mes'ûd'dan naklolunmuştur. İki rivayet arasındaki ikinci bir fark da Ebû Hüreyre rivayetinde günde yüz kere, Ebû Eyyûb ile İbn Mes'ûd rivayetlerinde günde on defa okunmasıdır. Bir de Ebû Hüreyre rivayetinde mev'ûd olan mükâfat daha çoktur.

Bu hadîs-i şerif üç büyük sahâbîden rivayet olunduğu için rivayet ilmi bakımından gayet kuvvetlidir. Sahâbî râviler itibariyle kuvvetli olduğu gibi müellif Buhârî'ye gelinceye kadar tâbiî ve etba'-i tâbiî tabakalarındaki râvileri cihetiyle daha zengindir. Her ikisini de Buhârî "fazlü't-tehlîl" yani "lâ ilâhe illallâh" kelime-i tevhidinin fazileti hakkında açtığı bir babında rivayet etmiştir. Buhârî'nin bu babındaki rivayet silsilesine bakılınca hadisin isnad silsilesinde –muhadramûndan, tâbiî ve tebeu't-tâbiîn ricâlinden, Buhârî'nin müteaddit meşâyihinden– o kadar çok ve yüksek râviler görülüyor ki Peygamber efendimizin hadisini nakletmekte eslâfımızın gösterdikleri yüksek ihtimama hayret etmemek kabil değildir. Gerek hadisteki tevhid duasının gerek vaad olunan mükâfatın Peygamberimizin mübarek lisanından tebliğ olunduğu gibi naklolunduğunda riyâzî katiyetle kanaat hâsıl oluyor. Bu rivayetler ve kanaatler karşısında biz Muhammed ümmetine düşen vazife, bu hacmi küçük, fakat fazileti çok büyük bu duayı, hiç olmazsa "lâ ilâhe illallâh" kelime-i tevhidine devam etmektir. Bundan sonraki Ebû Hüreyre hadisini ve izahını da okuyunuz!

2159

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ حُطَّتْ عَنْهُ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, Her kim günde yüz kere "Sübhânellah ve bi-hamdih" (Allah'ı tesbih ve Allah'a hamdederim) derse, o kimsenin (Allah hakkı olan) günahları –deniz köpüğü kadar çok olsa bile– mahv ve mağfiret olunur buyurduğu rivayet olunmuştur. {B6405 Buhârî, Daavât, 65.}

İZAHI

Hadîs-i şerifte af, mutlak zikrolunmuştur, hududu zikrolunmamıştır. Bunu diğer nusûsun delâletiyle öğreniyoruz. Şöyle ki إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ "*Eğer siz menolunduğunuz büyük günahlardan çekinirseniz, biz de sizin öbür günahlarınızı bağışlarız*" (en-Nisâ, 4/31) kavl-i şerifi mûcibince büyük günahlardan içtinap edilmesi şartıyla istiğfar etmeksizin bile affolunacağı tebşir buyurulmuş oluyor. Çok kolay ve pek büyük tebşiri ihtiva eden bu duaya da devam olunmalıdır. Ancak bütün şârihlerin ehemmiyetle kaydettikleri üzere, bu af Allah hakkına ait olan günahların affıdır. Kul hakkı ise yalnız helâlleşmekle sâkıt olacağından, tercümemizde bunu Allah hakkına ait olmak üzere kayıtladık. Af hususuna ait bu izahımız öbür hadislerde de nazarıitibara alınmalıdır.

2160

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَثَلُ الَّذِي يَذْكُرُ رَبَّهُ وَالَّذِي لَا يَذْكُرُ مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Rabbini zikreden kimse ile zikretmeyen kimsenin benzeri, diri ile ölü gibidir" buyurduğu rivayet olunmuştur.[786] {B6406 Buhârî, Daavât, 65.}

---

786 Zikreden mümin diriye, gafil de ölüye teşbih buyurulmuştur. Zikreden mümin hâlikına karşı hâlikını anarak bir varlık, bir canlılık göstermiş bulunuyor. Allah'ı zikirden gaflet eden duygusuz ise ölüden farksızdır.

2161

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً يَطُوفُونَ فِي الطُّرُقِ يَلْتَمِسُونَ أَهْلَ الذِّكْرِ فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللهَ تَنَادَوْا هَلُمُّوا إِلَى حَاجَتِكُمْ قَالَ فَيَحُفُّونَهُمْ بِأَجْنِحَتِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا قَالَ فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ مَا يَقُولُ عِبَادِي قَالُوا يَقُولُونَ يُسَبِّحُونَكَ وَيُكَبِّرُونَكَ وَيَحْمَدُونَكَ وَيُمَجِّدُونَكَ قَالَ هَلْ رَأَوْنِي فَيَقُولُونَ لَا وَاللهِ مَا رَأَوْكَ قَالَ فَيَقُولُ وَكَيْفَ لَوْ رَأَوْنِي قَالَ يَقُولُونَ لَوْ رَأَوْكَ كَانُوا أَشَدَّ لَكَ عِبَادَةً وَأَشَدَّ لَكَ تَمْجِيدًا وَتَحْمِيدًا وَأَكْثَرَ لَكَ تَسْبِيحًا قَالَ فَيَقُولُ فَمَا يَسْأَلُونِي قَالُوا يَسْأَلُونَكَ الْجَنَّةَ قَالَ يَقُولُ وَهَلْ رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُونَ لَا وَاللهِ يَا رَبِّ مَا رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُ فَكَيْفَ لَوْ أَنَّهُمْ رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُونَ لَوْ أَنَّهُمْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ عَلَيْهَا حِرْصًا وَأَشَدَّ لَهَا طَلَبًا وَأَعْظَمَ فِيهَا رَغْبَةً قَالَ فَمِمَّ يَتَعَوَّذُونَ قَالَ يَقُولُونَ مِنَ النَّارِ قَالَ يَقُولُ وَهَلْ رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُونَ لَا وَاللهِ يَا رَبِّ مَا رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُ فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُونَ لَوْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ مِنْهَا فِرَارًا وَأَشَدَّ لَهَا مَخَافَةً قَالَ فَيَقُولُ فَأُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ قَالَ يَقُولُ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فِيهِمْ فُلَانٌ لَيْسَ مِنْهُمْ إِنَّمَا جَاءَ لِحَاجَةٍ قَالَ هُمُ الْجُلَسَاءُ لَا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Allah'ın bir sınıf melekleri vardır ki bunlar yolları, sokakları dolaşırlar, ehl-i zikri ararlar, onlar azîz ve celîl olan Allah'ı zikreden bir cemaat bulunca birbirlerine, 'Aradığınıza geliniz' diye seslenirler. Bunun üzerine melekler ehl-i zikri dünya semasına kadar kanatlarıyla tavaf ederler. Cenâb-ı Hak onları pek iyi bildiği halde meleklere, 'Kullarım ne söylüyorlar?' diye sorar. Onlar da, '(Sübhânellah diyerek) seni tesbih ediyorlar, (Allahüekber diye) seni tekbir ediyorlar, (elhamdü lillâh diyerek) sana hamdüsenâ ediyorlar' suretinde cevap verirler. Sonra Cenâb-ı Hak, 'Bu kullarım beni görürler mi ki?' diye sorar. 'Hayır, vallahi seni görmezler' derler. 'O kullarım ya beni görseler nasıl olurlar?' buyurur. 'Onlar seni görseler sana ibadet ve ubûdiyyetleri daha şiddetli, temcîd ve tahmîdleri daha çetin, tesbihleri daha çok olur' derler. Cenâb-ı Hak, 'Benden ne diliyorlar?' diye sorar. 'Cennet istiyorlar' diye cevap verirler. Cenâb-ı Hak, 'Onlar cenneti görmüşler mi?' 'Hayır, vallahi onlar cenneti görmemişlerdir.' 'Ya onlar cenneti görselerdi?' 'Eğer görselerdi, cennete karşı hevesleri daha çok, talepleri daha şiddetli, rağbetleri daha büyük olurdu.' Cenâb-ı Hak, 'O kullarım niçin istiâze ederler?' Melekler, 'Cehennemden!' 'Cehennemi gördüler mi?' 'Hayır yâ rabbi! Vallahi görmediler.' 'Ya görselerdi nasıl olurlardı?' 'Ondan daha çok kaçınırlardı, korkuları daha çok olurdu.' Bunun üzerine Cenâb-ı Hak meleklere, 'Ey melekler! Sizi şahit kılarım ki ben bu zikreden kullarımı mağfiret ettim' buyurur. Meleklerden biri, 'O zikredenlerin arasında filân kişi vardı ki o zikredenlerden değildir, bir hâcet için oraya gelmiş oturmuştu' der. Cenâb-ı Hak, 'O mecliste oturanlar öyle sâhib-i kemâl kimselerdir ki onlarla birlik oturanlar şakî olamaz' cevabını verir." {B6408 Buhârî, Daavât, 66.}

KİTÂBÜ'R-RİKĀK

كِتَابُ الرِّقَاقِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap kalp rikkati, gönül inceliği ihdas eden hususlara dair hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Rikāk, rakīkın cem'idir. Rakīk, rikkatten me'huz olup merhamet ve şefkat mânasınadır ve gönül inceliğinden neşet eden bir hâlet-i rûhiyedir. Bu bahsin bütün hadislerinde kalpte rikkat ve bir yufkalık ve incelik ihdas eden hususiyetler bulunduğundan, müellif Buhârî bu hususiyeti haiz olan hadisleri "Kitâbü'r-Rikāk" unvanı altında toplamıştır. Fakat ne yazıktır ki ilm-i hadîsin alemdarı olan İmam Buhârî'nin ince bir ihtimam ile topladığı yüz kadar hadisten Zebîdî merhum burada ancak yedi hadis zikretmiştir. Bu bahsin hadislerinden bir sırada kırk üç hadisi "Kitâbü'l-İsti'zân"a nakletmiştir. Sebebini bir türlü anlayamadığımız bu nakil keyfiyeti İmam Buhârî'nin kastettiği ahlâkî gayeyi ve ilmî münasebeti tamamıyla bozmuş, dağıtmıştır. Bu eserimizde 2019 numara ile "İsti'zân" bahsinde tercümesi geçen İbn Abbas hadisine bakınız! Orada da Zebîdî merhum hakkında bu şikâyetimizi izhar etmiştik. Şimdi tercüme edeceğimiz İbn Abbas hadisi de oradaki rivayetin aynıdır.

2162

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "İnsanlardan çoğunun aldandığı (ve kıymetini takdir edemediği) iki nimet vardır: Vücut sıhhati, boş vakit."[787] {B6412 Buhârî, Rikāk, 1.}

---

787 Bu eserimizdeki 2019 rakamlı Abdullah b. Abbas hadisine ve izahına bakınız!

2163

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ أَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَنْكِبِيَّ فَقَالَ كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ إِذَا أَمْسَيْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ وَإِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ لِمَرَضِكَ وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem iki omuzumu tuttu da, "Ey İbn Ömer! Sen dünyada (vatancüdâ) bir garip gibi yahut geçici bir yolcu gibi ol!" buyurdu.

(Bu hadisin râvilerinden Leys der ki:) İbn Ömer (kendisi de bana) şöyle derdi: (Ey Leys!) akşama erişince sabahı gözleme, sabaha erişince de akşamı bekleme! Sıhhat ve âfiyet zamanından bir kısmını hastalık zamanın için tahsis et, hayatından bir kısmını da ölümün için ayır!" {B6416 Buhârî, Rikāk, 3.}

İZAHI

Hadisteki **garip** lafzı "memleketinden ve ailesinden uzak bulunan kimse" demektir. "Âbir-i sebîl" de "geçici yolcu" demektir ki bu da garip mânasını ifade eder. Şu farkla ki "âbir-i sebîl" (geçici yolcu) tabiri kimsesizlik mefhumunda garipten daha beliğdir ve daha mübalağalıdır. Şöyle ki garip, memleketinden ve ailesinden mahrum olmakla beraber hiç olmazsa bulunduğu ve bir müddet ikamet ettiği gurbet diyarında birkaç âşinâ edinmiş olabilir. Fakat gelip geçici yolcu bundan mahrumdur.

Resûl-i Ekrem Abdullah b. Ömer'e dünyada bir garip, bir yolcu hayatı yaşamasını vasiyet buyurmaktan dünyaya ve insanlara çok bağlanıp ihtilât etmemesini emretmiş bulunuyor. Gurbet diyarında yaşayan ve hiç durup dinlenmeden gelip geçen bir yolcunun tanımadığı bir muhitte kimseye karşı ne hasedi ne düşmanlığı ne nifak ve nizâı ne sair ahlâksızlık âsârı vardır. Bütün bu fazîhaların menşei halk ile âşinâlıktır. Binaenaleyh ihtilât, medenî hayatın icap ettiği içtimaî hududu ileri geçmemesi vasiyet buyurulmuş oluyor.

Hadisin ikinci fıkrasındaki Abdullah b. Ömer'in kendi vasiyeti ve nasihati de şâyân-ı itibardır. Sıhhatte iken hastalık zamanının icabını, sağlığında da ölüm halinin muktezâsını düşünmek en âkıl ve reşid insanlara ait bir fazilet seciyesidir.

2164

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ خَطَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطًّا مُرَبَّعًا وَخَطَّ خَطًّا فِي الْوَسَطِ خَارِجًا مِنْهُ وَخَطَّ خُطُطًا صِغَارًا إِلَى هٰذَا الَّذِي فِي الْوَسَطِ مِنْ جَانِبِهِ الَّذِي فِي الْوَسَطِ وَقَالَ هٰذَا الْإِنْسَانُ وَهٰذَا أَجَلُهُ مُحِيطٌ بِهِ أَوْ قَدْ أَحَاطَ بِهِ وَهٰذَا الَّذِي هُوَ خَارِجٌ أَمَلُهُ وَهَذِهِ الْخُطُطُ الصِّغَارُ الْأَعْرَاضُ فَإِنْ أَخْطَأَهُ هٰذَا نَهَشَهُ هٰذَا وَإِنْ أَخْطَأَهُ هٰذَا نَهَشَهُ هٰذَا.

TERCÜMESİ

Abdullah (b. Mes'ûd) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (toprak ve kum üzerine değnekle zâviyeleri müsavi) bir murabba resmetti,[788] sonra (mebdei) murabbaın ortasında olarak murabba haricine uzanan bir hat resmeyledi.[789] Sonra bu hattın ortasından itibaren bu ortadaki hatta istinat eden birtakım küçük hatlar resmetti.[790]

Sonra Resûl-i Ekrem (bu resimleri tarif ederek), "Şu (murabbaın ortasındaki uzun) hat insandır. Şu (murabba) da ecelidir, her tarafından onu ihâta etmiştir. Şu murabba dışında uzanan hat da insanın emelidir. Şu ufak çizgiler de insana ârız olan âfetler ve musibetlerdir. İmdi insana şu âfet (oku) şaşırır (da dokunmazsa), öbür âfet oku isabet eder. O da şaşırırsa en sonu ecel (denilen mevt-i tabîî) yakalar. {B6417 Buhârî, Rikāk, 4.}

İZAHI

Müellif Buhârî, Abdullah b. Mesʿûd'un bu hadisini "Emel ve Tûl-i Emel" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Emel, uzun ömür ve bol mal zenginliği gibi nefsin hoşlandığı şeyleri ricadır ve ümitlenmektir ki Türkçe'de "umma" tabir olunur. Şu halde unvanın mânası, "Boş kuruntular ve ümitlerle avunup müsbet vazifeleri ifadan uzaklaşmak" demek olur. Bu mânaca mezmûm emelin tûl-i emel tabir olunan ve bir ümit silsilesiyle avunmaktan ibaret olan tevârüd-i aʿmâl şekli vardır ki bu daha mezmûmdur.

Mâna cihetiyle emele yakın olan ve dilimizde çok kullanılıp Türkçeleşmiş bulunan "temenni, rica" tabirlerini görüyoruz, ancak bu üç tabir arasında şu fark vardır: Emel ile temenni arasındaki fark, "Emel, sebeb-i vücûdu mukaddem olan ümittir." Temenni ise bunun aksine yani muahhar olandır. Bazı lisan âlimleri de, "Emel, bir kişinin husulü mümkün olan şeyi tahsil etmek istemesidir. Husul olmayınca kişi o arzu ettiği şeyi temenni eder" diye bir fark bildirmişlerdir. Ricaya gelince bu da, "Gönlün sevdiği bir şeye –müstakbelde hâsıl olması için– takılmasıdır." Dilciler temenni ile rica arasında da şöyle bir fark bildirir. Temenni, sahibine kesel ve tembellik îrâs eder ve arzusunun husulü için ciddi bir ihtimam ile çalışmaz, rica sahibi ise bunun aksine olarak maksadının husulü için çalışır. Bu cihetle rica, sahibi için bir hasîsa-i fâzıladır, memduhtur, temenni ise emel gibi mezmûmdur.

Îfâ-yı hayra, te'mîn-i maişete masrûf emeller, aʿmâl-i hayriyyedir. Eğer insanda emel seciyesi bulunmasaydı hiçbir kimse maişetini temin edemezdi. Bu nevi uzun emeller olmasaydı bunca müellefât meydana gelir miydi? Bu hakikate Cevzî şu beyti ile işaret etmiştir:

وآمال الرجال لهم فضوح

سوى عمل المصنف ذي العلام

Bu nevi hayır emellere mugayir olan emeller mezmûmdur. Bazı hakîmler bu nevi tûl-i emeller aklı yıpratır, dini ifsat eder, kanaati giderir demişlerdir (biraz aşağıda gelecek olan temenni bahsine de bakınız).

Müellif Buhârî, Abdullah b. Mes'ûd'un bu hadisinin unvanında Âl-i İmrân sûresinin şu meâldeki bir âyetini zikretmiştir. "*Herkes ölüm acısını tadacaktır. Acılarımızın ecirleri ancak kıyamet günü ifa olunacaktır. O gün kim ki ateşten uzaklaştırılır da cennete konulursa, işte o bahtiyar necat bulup muradına ermiştir. Yoksa dünya hayatı hiç şüphesiz aldatıcı, hileli kalp bir metâdan ibarettir.*"[791]

Şârih Kirmânî bu âyetin emel ve tûl–i emel unvanına mutabakat noktası, âyetteki (dünya hayatının bir gurur metâı olduğu) fıkrasıdır ki bununla emelin bir hiçten ibaret olduğu bildirilmiş oluyor.

Âl-i İmrân'ın bu âyetinden sonra da Buhârî, Hicr sûresinin 3. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Habîbim! Kur'an'ı inkâr eden şu kâfirleri bırak! Yesinler,* (behîmî arzularından) *müstefit olsunlar,* (dünyada serbest yaşayacağız) *emeli onları oyalasın. Onlar sonra* (başlarına gelecek ukūbatı görüp) *bilecekler.*"[792]

Görülüyor ki her iki âyet-i kerîmede işaret ve zikrolunan emeller şerre masrûf olan ve sırr-ı hilkatinden bîhaber bulunan kâfirlerin emelleridir.

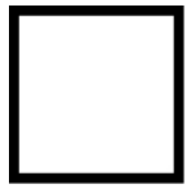
Bu âyetlerden sonra Buhârî bu unvanında Hazret-i Ali radıyallahu anhın bir hadisini mevkuf bir tarik ile şu meâlde rivayet etmiştir: "Ey müminler! Dünya arkasını çevirerek –yel gibi esip– gitmekte, âhiret de karşılayarak aynı süratle gelmektedir. Bu iki âlemin insanlar arasında çocukları vardır. Ey müslümanlar! Siz âhiretin zâde-i fazileti olunuz, dünyanın ibn-i zamanı olmayınız! Bu dünya iş günüdür, hesap günü değildir. Fakat yarın âhiret hesap günüdür, iş günü değildir."[793]

Buhârî'nin mevkūfen rivayet ettiği Hazret-i Ali'nin bu hadisini Abdullah b. Mübârek ile İbn Ebû Şeybe, Ebû Nuaym Hazret-i Ali'ye müntehî müteaddit tarik ile ve şu ziyade ile şöyle rivayet etmişlerdir: Hazret-i Ali der ki: Müslümanlar! Hakkınızda en çok korktuğum şey hevâ ve arzunuza uymanız ve tûl-i emeldir. Hevânıza ve nefsinizin arzusuna uymak sizi haktan çevirir, tûl-i emel de âhireti unutturur. Bu hutbenin alt tarafı yukarıda tercüme ettiğimiz hakîmane mev'izadır.

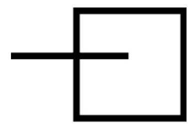
---

788 Hadîs-i şerifin mazmunu kolay anlaşılmak için ifade ettiği şekilleri gösteriyoruz:

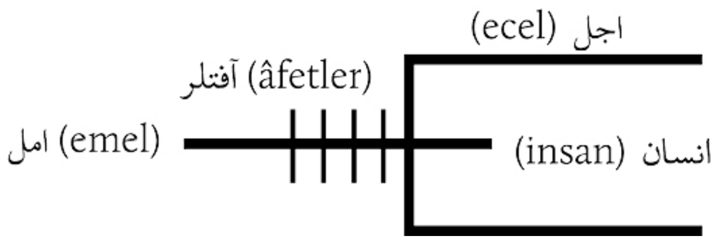
Murabba,

789 Bunun şekli de şöyledir:

790 Bu da şöyledir:

Resûl-i Ekrem'in resim hakkındaki tarifi hadis şârihleri tarafından bundan başka şekillerde de resmolunmuştur. Yukarıda 2021 numaralı Ebû Hüreyre hadisinin şerhinde de bu şekli göstermiştik. Bizce Resûl-i Ekrem'in tarifine en uygun olanı budur. Resûl-i Ekrem efendimiz kazâ ve kader, mevt-i tabîî ve mevt-i ihtirâmî gibi girift meseleleri en basit zihinlere de takrîb için hutût ve nukûş ile tasvir buyururlardı.

791 كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ.

[Âl-i İmrân, 3/185]

792 [el-Hicr, 15/3] ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ.

793 ارتحلت الدنيا مدبرة وارتحلت الآخرة مقبلة ولكل واحد منهما بنون فكونوا من أبناء الآخرة فلا تكونوا أبناء الدنيا فإن اليوم عمل ولا حساب وغدا حساب ولا عمل [بخاري]

2165

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ خَطَّ النَّبِيُّ ﷺ خُطُوطًا فَقَالَ هٰذَا الْإِنْسَانُ وَهٰذَا أَجَلُهُ فَبَيْنَمَا هُوَ كَذٰلِكَ إِذْ جَاءَهُ الْخَطُّ الْأَقْرَبُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem birtakım hatlar resmederek şöyle buyurdu: "İşte şu çizgi insan(ın umduğu emeli)dir. Şu çizgi de ecelidir. (Şu küçük çizgiler de âfetlerdir) insan şu uzaktaki emelini beklerken kendisine en yakın olan (ve kendisini ihata eden) ecel ansızın geliverir." {B6418 Buhârî, Rikāk, 4.}

2166

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا إِذَا بَايَعْنَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ يَقُولُ لَنَا فِيمَا اسْتَطَعْتَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme emirlerini dinlemek ve itaat etmek üzere biat ederdik de Resûl-i Ekrem bize (şefkat ederek), “Gücünüz yettiği kadar” buyururdu. {B7202 Buhârî, Ahkâm, 43.}

İZAHI

Abdullah b. Ömer’in bu hadisi *Sahîh-i Buhârî*’de “Kitâbü’l-Ahkâm” hadislerindendir. Zebîdî merhumun “Rikāk” bahsine nasıl bir düşünce ile getirdiğine bir türlü aklımız ermedi. Bundan sonra tercümeleri gelecek iki hadis de böyledir.

Buhârî, Abdullah b. Ömer’in bu hadisini “Kitâbü’l-Ahkâm”da devlet reisine itaatin vücûbuna dair hadisler arasında zikrederken Abdullah b. Dînâr’dan şu vak‘ayı da rivayet ediyor: Abdülmelik b. Mervân’a Şam, Mısır ve mülhakātı halkı biat ve hilâfetini kabul etmeleri üzerine, Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ da bir mektup yazarak mektubunda, “Allah’ın kitabı ve Peygamber’in sünneti üzerine emîrü’l-mü’minîn Abdülmelik b. Mervân’a –gücüm yettiği kadar– itaat etmeye söz veriyorum. Oğullarım da bu suretle arz-ı biat ederler” demiştir.

Abdullah b. Ömer gibi en yüksek diyânî bir mevkii haiz olan zatın Mervân oğluna biat etmiş olması müslümanları tefrikadan ve içtimaî fevzâdan korumak için bu siyasî lâzimenin diyânî derecelerle ölçülmeyerek yerine getirilmesinin lüzum ve ehemmiyeti pek iyi anlaşılır.

2167

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ قِيلَ لِعُمَرَ أَلَا تَسْتَخْلِفُ قَالَ إِنْ أَسْتَخْلِفْ فَقَدِ اسْتَخْلَفَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي أَبُو بَكْرٍ وَإِنْ أَتْرُكْ فَقَدْ تَرَكَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Yine Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: "(Babam) Ömer (vurulup vaziyeti ağırlaşınca dostları tarafından)[794] yerine bir halife tayin etmez misin?" diye sorulmuştu. Ömer, "Eğer yerime halife tayin edersem (aykırı bir iş yapmış olmam.) Çünkü benden hayırlı olan Ebû Bekir, yerine halife tayin etti. Eğer tayin etmez bırakırsam şüphesiz benden hayırlı olan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de (muayyen bir zatı tasrih etmeyip) bırakmıştır" dedi. {B7218 Buhârî, Ahkâm, 51.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisin alt tarafında şu mâlûmatı da bildiriyor: İbn Ömer der ki: Halife tayini teklifine karşı Ömer'in verdiği cevap mecliste hazır bulunan ashap tarafından takdir ile karşılandı. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: Ben bir halef tayin etmek ve tayininde isabet ederek metholunmak isterim. Fakat isabet olunmamasından da korkarım. Ben bu hilâfet işinden ne kârlı, ne de ziyanlı olmayarak başa baş halâs oldum. Artık şimdi muayyen bir zatı istihlâf ederek hayatımda, mematımda mesuliyetini yüklenmek istemem.[795]

Bunun üzerine muayyen bir zatı istihlâf etmeyerek altı kişilik bir şûraya havale etti. Bu cihetle Nevevî der ki: İstihlâf ile ve erbâb-ı hall ü akd denilen büyük devlet adamlarının bir zat için inʿikād ile hilâfetin sıhhatinde ulemânın icmâı vardır. Reîs-i devlet intihabı işinin adedi mahdut veya gayri mahdut şûraya havalesi câiz olduğunda da ulemânın icmâı vardır. Yine böyle halife nasbı vâcip olduğunda ve bu vücûbun aklî olmayıp şerʿî olduğunda da ulemânın icmâı vardır. Yalnız Asam ile bazı Hâricîler vâcip olmadığını iddia etmişlerdir.

---

794 Kavis içindeki bu ziyade Müslim'in rivayetinden alındı.

795 قال ابن عمر: فاثنت الصحابة الحاضرون على عمر. فقال عمر راغب وراهب وددت أني نجوت منها كفافا لا لي ولا علي لا أتحملها حيا ولا ميتا

{Elimizdeki nüshada 'فاثنت الصحابة الحاضرون على عمر' ifadesi yer almamaktadır. B7218 Buhârî, Ahkâm, 51.}

2168

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ يَكُونُ اثْنَا عَشَرَ أَمِيرًا فَقَالَ كَلِمَةً لَمْ أَسْمَعْهَا فَقَالَ أَبِي إِنَّهُ قَالَ كُلُّهُمْ مِنْ قُرَيْشٍ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Semüre radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "(Bir devirde) on iki emîr bulunacaktır. (O zamana kadar İslâm aziz olacaktır) buyurduğunu işittim" demiştir. Yine Câbir, "Ancak Peygamber'in söylediği bir kelimeyi işitmemiştim. Onu da babam (Semüre), 'Resûlullah: Bunların hepsi Kureyş'tendir' buyurdu diye rivayet etti." {B7222, B7223 Buhârî, Ahkâm, 51.}

İZAHI

Câbir ile babası Semüre ikisi de sahâbîdir. Bu hadisi baba, oğul müşterek rivayet etmişlerdir. Emâret iddia eden on iki kişinin Kureyş'ten olduklarını Semüre rivayet ederek oğlunun eksiğini tamamlamıştır. Bununla beraber hadis çok muhtasar bir metin ile rivayet olunmuştur. Bu cihetle hadisten matlup olan mânayı anlamakta güçlük çekilmiştir. Bazıları bu on iki emîrin emâretleri Hulefâ-yi Râşidîn'den sonra olduğunu, bazıları bunların emâretleri mütevâlî bulunacağını, bazıları ayrı ayrı zamanlara ait bulunduğunu, bazıları hepsinin bir zamanda emârete kıyam edeceklerini iddia etmişlerdir. En meşhur tâbiî âlimlerinden İbn Ebû Süfre bu iddiaları sayıp döktükten sonra der ki: "Bu hadisin mânası hakkında kati kanaat sahibi bir kimseye kavuşmadım. Fakat galip bir zanna göre Resûl-i Ekrem kendisinden sonra son derece acayip fitneler zuhur edeceğini, hatta bir devirde halkın on iki emîrin arkasına takılarak fırkalara ayrılacağını haber verip ümmeti böyle içtimaî fevzâdan tahzîr buyurmuştur" denilebilir. Nasıl ki bu ihtilâflar Hulefâ-yi Râşidîn devrinden sonra görülmüştür.

KİTÂBÜ’T-TEMENNÎ

كِتَابُ التَّمَنِّي

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap temenniye dair hadîs-i şerifleri muhtevidir.

Temennî “mümkün olsun, mümteni ve muhal olsun, geleceğe dair bir şeyin husûlünü dilemek”tir. Bu dilek ve irade buğz ve haset gibi bir zemîme ile ilgili olmayarak hayra taalluk ederse makbuldür. Hayra taalluk etmezse mezmûmdur. Rica ile temenni arasında şu fark vardır: Rica, mümkün olan şeyi dilemeye münhasırdır. Temenni de mümteni’e de şâmildir. Biraz önce geçen İbn Mes‘ûd hadisinin izahına da bakınız.

2169

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ لَوْلَا أَنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَا تَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ لَتَمَنَّيْتُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan eğer ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Sakın ölüm temenni etmeyiniz!" buyurduğunu işitmiş olmasaydım muhakkak ölümü temenni ederdim dediği rivayet olunmuştur. {B7233 Buhârî, Temennî, 6.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Temennî-i Mekrûh" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir ve bu suretle günahı mûcip olan temenninin mekruh olduğuna işaret etmiştir. Günahı mûcip olan temenninin de hasedi, buğz ve adâveti mûcip olan temenni olduğu bu unvanından anlaşılmıştır.

Müellif Buhârî bu unvanında Nisâ sûresinin 32. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Allah'ın bazınıza öbüründen çok ihsan buyurduğu nimetleri temenni etmeyiniz! Erkeklere iktisap ettikleri kazançlarından bir nasip vardır. Kadınlara da iktisap ettikleri kazançlarından bir nasip vardır.* (Çalışınız da) *Allah'ın fazl ve kereminden ziyadesini isteyiniz!* (Başkalarının müktesebatına göz dikmeyiniz). *Muhakkak ki Allah her temayülâtınızı çok iyi biliyor.*"[796]

Tâbiî âlimlerinden Mühelleb der ki: Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede temenni olunması câiz olmayan şeyleri beyan buyurmuştur ki dünya malına, dünya câh ve mansıbına ait olan temennilerdir. İbn Abbas radıyallahu anh da şöyle buyurmuştur: Bu âyet-i kerîmede kişinin, "Falan kimsenin malı ve aile saadeti benim olsaydı" diye temenni etmesi nehiy olunup Allah'ın fazl ü kereminden istemesi emrolunmuştur. Taberî de *Tefsîr*'inde, "Bu âyetin kadınların her veçhile erkeklerin hukukî mertebelerini haiz olmaları temennisi hakkında nâzil olup haksız yere buğz ve hasedi mûcip olan bu nevi bâtıl temennilerden nehiy buyurulmuştur" demiştir.

Buhârî'nin yine bu babında rivayetine göre tâbiî büyüklerinden Kays b. Ebû Hâzim der ki: "Biz bir hastalığında Habbâb radıyallahu anhı iyâdeye gitmiştik. Vücudunun yedi yerine dağ vurmuştu."[797] Habbâb hastalığının şiddetli ıstırabını ifade ederek, "Eğer Resûlullah ölüm temenni etmemizi nehyetmeseydi, muhakkak ölümümü temenni ederdim" dedi.[798]

---

796 وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَاسْأَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا.

[en-Nisâ, ٤/٣٢]

797 Tedâvî bi'l-key denilen dağ, kadim tabâbette müteârefti. Fakat Resûl-i Ekrem mübrim bir lüzum-ı tıbbî tahakkuk etmedikçe bu müz'ic tedavi vasıtasına müracaat olunmasını menetmiştir. آخر الدواء الكي "Dağ, son müracaat olunacak devadır" buyurulmuştur.

798 {B7234 Buhârî, Temennî, 6.}

2170

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ إِمَّا مُحْسِنًا فَلَعَلَّهُ يَزْدَادُ وَإِمَّا مُسِيئًا فَلَعَلَّهُ يَسْتَعْتِبُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: “Sizin hiçbiriniz sakın ölüm temenni etmesin! Eğer o, sâlih bir kimse ise (hayatta oldukça) salâh ve faziletini arttırması umulur. Eğer fena bir kimse ise onun da tövbekâr olup Allah Teâlâ’nın rızasını kazanması umulur.” {B7235 Buhârî, Temennî, 6.}

İZAHI

"Temennî" bahsinin hadisleri tercüme ettiğimiz bu iki hadise münhasır değildir. Şehitlik temennisi, hayır temennisi, Kur'an ve ilim temennisi gibi birçok babları ve hadisleri ihtiva etmektedir. Fakat bunlar birer münasebetle yukarılarda zikrolunduğundan burada *Tecrîd*'e alınmamıştır. Biz burada yalnız İslâm harp hukukuyla ilgili olan Abdullah b. Ebû Evfâ radıyallahu anhın bir hadisini nakletmekle iktifa edeceğiz. Buhârî'nin burada ve "Cihâd" bahsinde müteaddit tariklerle Abdullah b. Ebû Evfâ'dan rivayetine göre[799] Ahzab Harbi'nde Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin orduya verdiği emr-i yevmîler arasında şu da vardı: "*Ey nâs! Düşmanla karşılaşmak* (harbetmek) *istemeyiniz. Belki Allah'tan harp felâketinden esirgemesini dileyiniz. Fakat harp, içtinabı gayri kabil bir zaruret haline gelince de harbin bütün şiddetlerine karşı sabır dileyiniz! Biliniz ki cennet mücahidlerin kılıçlarının gölgesi altındadır.*" Sonra şu yolda dua buyurmuştur: "*Ey Allah! Ey Kur'an gönderen Allahım! Ey* (düşmanlarla) *hesabı tez rabbim!* (Medine önünde toplanan) *şu Arap kabilelerini dağıt Allahım! Onların topluluklarını kır, iradelerini sars* (da yerlerinde tutunamasınlar). *Allahım!*"[800] Resûl-i Ekrem'in bu duası karîn-i icâbet olarak düşmanların iradeleri sarsılıp bir gecede dağılmışlardı. Bu eserimizde 1591 numaralı hadisin öncesinde bahsi geçen Ahzâb Harbi'ni ve Peygamber'in bu duasını ve harbin âkıbetini okuyunuz!

İşte bu ve emsâl-i nusûsa istinat eden İslâm harp hukukuna göre harp temennisi ve arzusu menhîdir, tahrîb-i bilâd ve ta'zîb-i ibâddan ibaret olduğundan hadd-i zâtında çirkindir, fenadır, sulh ve müsâlemet asıldır. Harp ancak zaruret üzerine müracaat olunan bir vasıtadır. Bu zaruret tahakkuk edince de harbin bütün şiddetine rağmen mücahid sinelerinden teşkil edilen yalçın serhadlerde sebat edilmesi dinî ve vatanî en mukaddes vazifedir.

799 Abdullah b. Ebû Evfâ sahâbî oğlu sahâbîdir. Bey'atürrıdvân'da bulunmuştur. Kûfe'de en son vefat eden sahâbîdir. Vâkıdî 86 tarihinde vefat ettiğini bildirmiştir. Buhârî'nin rivayetine göre İbn Ebû Evfâ bu hadisi Kureyş sâdâtından Ömer b. Ubeydullah'a gönderdiği bir mektupta bildirmiştir. Ömer'in kölesi ve hususi kâtibi Sâlim tarafından rivayet olunmuştur.

800 {B3024, B3025 Buhârî, Cihâd, 156.}

SÂDIK HABER-İ VÂHİDİN EZAN, NAMAZ VE ORUÇ GİBİ İBADETTE FERÂİZ VE AHKÂM HUSUSUNDA MUTEBER OLDUĞU

بَابُ مَا جَاءَ فِي إِجَازَةِ خَبَرِ الْوَاحِدِ الصَّدُوقِ فِي الْأَذَانِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَالْفَرَائِضِ وَالْأَحْكَامِ

Bu bab son derece doğru ve doğruluğu bir meleke-i râsiha halinde bulunan âdil bir zatın ezan, namaz, oruç ve bunlara benzer farzlar ve dinî hükümler hakkındaki haberinin muteber ve infazı vâcip şer'î delil olduğuna dair vârit olan ehâdîs-i şerifeleri muhtevidir.

Müellif Buhârî'nin bu babını Zebîdî merhum ihtisar maksadıyla tayyetmiştir ve pek tabii olarak ihtiva ettiği hadisler de tayyedilmiştir. Gerçi bu hadislerin hepsi yukarıdaki müteaddit bahislerde geçmiş ve tercüme, izah edilmiş bulunduğundan, tayyedilmeleri ilm-i rivayet noktainazarından bir eksiklik değilse de bu bab **haber-i vâhid**in şer'î kıymeti cihetiyle ifade ettikleri hükümlere işaret etmek üzere açılmış bulunduğundan, bu babın lağvedilmesi İslâm hukuku cihetiyle büyük bir eksikliktir.

Unvanda işaret olunduğu üzere bir müezzinin ezan okumasının namaz vaktinin girdiğini tazammun etmesi, binaenaleyh bu ezan ve ihbar üzerine filhal namaz kılmak câiz olması İmam Buhârî'nin ilmî bir hazâkatle açtığı bu babında ve bu babında rivayet ettiği hadislerde görülecektir.

Yine böyle kıbleyi bilemeyen kimseye, bilen bir müminin ihbarının namaz hakkında muteber olması, yine böyle oruç hususunda tulûʻ-ı fecri, gurûb-ı şemsi bir müminin haber vermesinin ve daha bunlara benzer ferâiz ve ahkâm-ı şerʻiyyede bir delil olarak kabul edilmesi bu babın hadislerinin ifade ettikleri hükümler cümlesindendir ve münhasıran bu baba aittir.

Bir ciheti hassaten kaydetmek isteriz ki doğru sözlü bir müminin ihbarının muteber bir delîl-i şerʻî olması yalnız ibâdâta ve fürûât-ı aʻmâle münhasırdır. İʻtikād-ı mesâile şümulü yoktur. İtikadî hükümlerin delili katidir, Kitap ve Sünnet'e istinat etmesi zaruridir. Haber-i vâhid ise delîl-i zannîdir. Ahkâm-ı ferʻiyyede delildir. Bu cihetle müellif Buhârî'nin unvanında ezan, namaz, oruç, ferâiz ve ahkâmda hüccettir, tabiri de ihtar etmiş bulunuyor.

Yine böyle ümerâ-yı peygamberînin birer menşur ile birer vilâyette Resûl-i Ekrem'i temsil etmeleri, süferâ-yı nebevînin de Peygamber'in birer mektubunu hâmil olarak vardıkları devletlerde ferden ve şahsen Resûl-i Ekrem'i ve siyaseten umûr-ı İslâmiyye'yi temsil etmeleri, haber-i vâhidin lüzumuna istinat eden en mühim meselelerdir.

Bu babın hukūk-ı İslâmiyye noktasından bu ehemmiyetiyle beraber bunlardan daha üstün bir mühimme de, unvandaki "es-sadûk" (son derece doğru ve doğruluğu bir seciye halinde bulunan bilgin bir kişinin ihbarının muteber olması) kaydının ifade ettiği ehemmiyettir.

Bu ehemmiyeti kuvvetli ve ilmî bir surette tebârüz ettirmek için müellif Buhârî bu unvanda Tevbe sûresinin 122. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Müminlerin nefîr-i âm halinde toptan seferber olmaları doğru değildir. Her içtimaî teşekkülden bir taife* (bir kişi olsun)[801] *meşakkat iktiham ederek bu küçük zümrenin dinde fıkıh tahsil etmeleri ve döndükleri zaman kavimlerini tahzîr eylemeleri gerektir. Umulur ki kavimleri Allah'tan korkarlar, fenalıktan çekinirler.*"[802]

Bu âyet-i kerîme lafzı itibariyle haberse de mânası cihetiyle emir olduğundan bu suretle tercüme ettik.[803] Bu âyet-i kerîmeye göre, bir şehir halkının ve bir cemiyetin ve herhangi bir içtimaî sınıfın içlerinden en az bir kimseye, din ilimleri tahsil ettirmeleri farz-ı kifâyedir. Bunu yapmazlarsa hepsi günahkâr olurlar. Bu satırları yazdığımız zamana kadar arada geçen yirmi beş sene içinde din ilimlerinin ihmali milletimize ne kadar ağır ve mânevî bir günah ve mesuliyet tevcih etmiştir!

Mevzumuz, haber-i vâhidin dinî hususlarda delil olması bulunduğuna göre bir içtimaî teşekkülün din tahsiline tayin ettiği bir kişi, din âlimi olduğunda, doğru seciyeli bu âlimin, tebligāt-ı dîniyyesi o cemiyet için şâyân-ı itimat bir hüccet olup kabul olunur. Âyet-i kerîmede mübalağa sîgasıyla "tefakkuh" tabir olunduğuna göre dinî hususlarda sözüne itibar olunacak İslâm âliminin –tahsilin türlü meşakkatlerini iktiham ederek– İslâmî ilimlerin her şubesini bir meleke halinde kavramış olması lâzımdır. Bu cihetle hukūk-ı İslâmiyye'ye dair fıkıh kitaplarında ve resmü'l-müftî unvanlı bahislerde müftünün fetvasının muteber olmasının başlıca iki ana şartı vardır: Müftünün ilmî kıymeti, ahlâkî fazileti haiz olmasıdır.

Şu halde müftü ki sorulan herhangi şer'î bir mesele hakkında şifahî veya tahrirî isabetle mütalaa beyan eden zattır. Bu umumi tarife göre müftü unvanı ehl-i ilim tarafından müntehap ve hükümet tarafından mansup zevata münhasır olmayıp ilmî kifayeti ve ahlâkî fazileti haiz olan her âlime de şâmildir. Binaenaleyh ilmî kifayeti ve değeri bulunmaksızın cahilâne fetva veren veya hiçbir kayd-ı ahlâkî ile mukayyet olmayarak halka –sakat bir tabirle– hîle-i şer'iyye öğreten cahil ve ahlâksız kimseye de hukūk-ı İslâmiyye örfünde "müftî mâcin" denilir.

AZİZ OKUYUCULARIMIZA BİR TEMBİHİMİZ

Herhangi bir mes'ele-i şer'iyye öğrenilmek istenilirse, ya hükümet tarafından mansup müftüye yahut ilmî kıymeti ve ahlâkî fazileti herkesçe mâruf ve müsellem olan bir âlime müracaat ederek bunlardan öğrenilmelidir. Ahkâm-ı şer'iyyede münferiden fetvaları ve mütalaaları muteber olan mercî bu ilim adamlarıdır. Bunlardan birinin yalnız başına verdiği fetva merci –ki mevzubahis itibariyle haber-i vâhiddir– şeriat nazarında medâr-ı istinât bir delîl-i şer'îdir, onunla amel etmek câizdir. Bunun haricinde ya ilmen veya ahlâken kifayetsiz veya her ikisinden mahrum –ki bunlara müftî-i mâcin denilir– olan kimselerin fetvalarıyla hareket etmek en hafif tabirle günahtır ve derecesine göre haramdır.

Vâizler ve dinî muharrirler de böyledir. Kudret-i ilmiyye ve fazîlet-i ahlâkiyyesi mâruf ve müsellem olan zatın vaazlarından, dinî yazılarından istifade edilmelidir. Bunun hilâfına hareket (maazallah) dalâlettir.

Bu hakikatleri haber-i vâhid unvanımızda izah ettikten sonra hususi bir tembih ile tekrarlamaktan maksadımız şu bir iki sene içinde matbuat serbestîliğinden istifade ederek intişara başlayan bazı mecmualarda görülen ve mahiyetleri bizden sorulan sakat yazılardır. Bunlar arasında fetva mahiyetinde yazılar bulunduğu gibi hiçbir suretle dinî bir lüzum mecburiyet olmaksızın sırf sâika-i iştihar ve ihtiras ile yazılanlar da vardır ve birinciler İslâmiyet namına ne kadar zararlı ise ikinciler de müslümanlar arasında fitne ve nifakı mûcip bir bozgunculuk olduğu için, o derece ve hatta daha ziyade muzırdır. Bu yazılardan birisi hakkında misal olarak deriz ki: Sadr-ı İslâm'da Hazret-i Ali ile Muâviye arasındaki ihtilâf, müslümanlar arasında ne kadar kanlı hadiselere sebep olduysa ve Şîa, Revâfız, Havâric gibi muzır mezhepler doğurduysa bugün –dinî hiçbir ihtiyaç olmaksızın– bu hadiseleri Şiî bir eda ile tazelemek de aynı fitne ve nifakı mûcip bir bozgunculuk olmaz mı? Biraz önce yazdığımız "Kitâbü'l-Fiten" bahsini bir kere daha okuyunuz!

Binaenaleyh okuyucularımızdan ricamız ilmine, ahlâkına itimat edilmeyen kimselerin yazılarını okumamalarıdır ve her müslümana da böyle öğüt vermeleridir.

HABER-İ VÂHİDİN HÜCCET OLDUĞUNA DAİR RİVAYETLER

Şu uzunca mukaddimemizi bildirdikten sonra müellif Buhârî'nin unvanındaki ezan, namaz, oruca dair haber-i vâhide delâlet eden rivayetlerini naklediyoruz.

Mâlik b. Huveyris radıyallahu anh der ki: Biz bir yaşıt gençler Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme (kabilemiz Benî Sa'd namına müslümanlığımızı arz için) gelmiştik. Resûl-i Ekrem'in yanında yirmi gün kaldık. Resûl-i Ekrem son derece hassas ve ince yürekli idi. Misafirliğimizin uzamasından ailelerimizi özlediğimizi anladı. Bize ailemiz efradından sordu. Biz de haber verdik. Sonra şöyle buyurdu: "*Artık ailelerinize gidebilirsiniz.*[804] *Ailenizin yanında ikamet ediniz, onlara dinî bilgileri öğretiniz, onlara dinî vecîbelerini eda ve haramlardan içtinap etmelerini emrediniz!*" (Mâlik'in râvisi Ebû Kilâbe der ki:) Mâlik b. Huveyris bana Peygamber'in daha birçok vasiyetini bildirdi, ben onların bir kısmını hıfzettim, bir kısmını edemedim. (Şunları da emretti:) "*Benim kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılınız, namaz vakti girince biriniz size ezan okusun, en faziletliniz, en yaşlınız da size imâmet etsin !*"[805]

Bu hadisin istidlâl noktası "*Namaz vakti girince biriniz size ezan okusun!*" cümlesidir. Ezan, namaz vaktinin girdiğini ilândan ibaret olup bir müezzinin ilân ve ihbarına itibar edilmesi emrolunmuştur.

Yine böyle Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Sizi* (müezzin) *Bilâl'in ezan sesi, sahur taamınızı yemekten menetmesin! Çünkü Bilâl* (şafaktan önce) *gece vakti temcid verir ki* (teheccüd) *namaz*(ı) *kılanları sahur yemeğine döndürsün; uykuda olanları da sahur yemeye uyandırsın. Fecir şöyle olmak değildir*" (diye Resûl-i Ekrem şehâdet parmağını kaldırarak ufukta görülen ve amûdî ziyadan ibaret olan fecr-i kâzibe işaret etmiştir). Sonra Resûl-i Ekrem (iki şehâdet parmağını yan yana getirerek)," *fecir böyle olmaktır*" (buyurup fecr-i sâdık dediğimiz ufuktaki müstatîl ziyaya işaret) buyurmuştur.[806]

Abdullah b. Mes'ûd'un bu hadisini müellif Buhârî, Abdullah b. Ömer'den de şöyle rivayet ediyor: "*Bilâl, gece vakti temcid verir. Siz, İbn Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyiniz, içiniz!*"[807] buyurulmuştur. İbn Ömer'in rivayeti İbn Mes'ûd'un rivayetini izah eder mahiyettedir ve her ikisinin maksada delâletleri açıktır.[808]

Yine bu babda Buhârî'nin rivayetine göre Berâ b. Âzib radıyallahu anh der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Medine'ye hicret ettiğinde on altı ay veya on yedi ay (Kudüs'teki) Beytülmakdis tarafına doğru namaz kılmıştı, fakat her zaman Kâbe'ye karşı kılmayı arzu eder ve bu arzusunu gök yüzüne bakarak Cenâb-ı Hakk'a karşı izhar eylerdi. Bunun üzerine Bakara sûresinin şu meâldeki 144. âyet-i kerîmesi gönderildi: "*Habîbim! Biz senin yüzünün zaman zaman gökyüzüne döndüğünü* (Kâbe'ye teveccüh niyazında bulunduğunu) *görüyoruz. Biz de muhakkak seni pek memnun olacağın bir kıbleye çevireceğiz. Bu irademizin tahakkuku için habîbim hemen yüzünü Mescid-i Harâm'ın Kâbe tarafına çevir!*" buyurulması üzerine Resûl-i Ekrem Kâbe'ye teveccüh buyurdu (ve ikindi namazı ilk defa Kâbe'ye doğru kılındı). Ashaptan bir zat[809] da Resûl-i Ekrem'le ikindi namazını Kâbe'ye doğru kılmıştı. Bu zat (ferdâsı gün sabah vakti) Medine'den çıkıp (Kubâ'ya) ensardan bir cemaatin (sabah namazı kılmakta bulundukları Kubâ Mescidi'ne) uğramıştı. Bunların Beytülmakdis'e doğru namaz kıldıklarını görmesi üzerine namazdakilere, "Resûl-i Ekrem'le beraber namaz kıldığını ve Peygamber'in Kâbe'ye teveccüh ettiğini ve ikindi namazında rükûda iken Kâbe'ye doğru dönüldüğünü, şehâdet suretiyle haber verdi. Kubâ halkı da Şam'a doğru namaz kılarken Kâbe tarafına yöneldiler.[810]

Tercümemizde kavis içinde gösterdiğimiz ziyadeleri, Buhârî'nin bu babında Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayetinden alarak gösterdik. Hadisin haber-i vâhid mevzuuna delâleti, Kubâ Mescidi'ndeki cemaatin tahvîl-i kıble hakkındaki bir kişinin ihbar ve şehâdetini kabul etmiş olmalarıdır.

Her iki rivayetten anlaşıldığına göre tahvîl-i kıble vâkıası ikindi namazı Medine'de vuku bulmuş, Kubâ Mescidi'nde de ferdâsı gün sabah namazında tatbik olunmuştur. Şu halde Kubâ halkı âyetin nüzûlünden ve Peygamber'in tatbikinden sonra akşam ve yatsı namazlarını Beytülmakdis'e doğru kılmış bulunuyorlar.

Hatıra gelir ki istikbâl-i kıble namazın şerâiti cümlesinden olduğuna göre Kubâlılar'ın akşam ve yatsı namazlarının hükmü nedir?

Bu iki vakit namaz tahvîl-i kıble haberi kendilerine erişmeden önce kılındığı için sahihtir.

Sahîh-i Buhârî'de bu hadislerden başka birçok rivayet daha varsa da onların naklinden sarfınazar ettik. Yalnız bu bahsin sonunda Resûl-i Ekrem'in memâlik-i İslâmiyye dahilinde vilâyetlere gönderdiği emîrleri yani valileri, hariçte mücâvir devletlere gönderdiği sefirleri birer kişiden ibaret olduğuna[811] dair de bir bab açarak haber-i vâhidin bir delil-i şer'î olduğuna işaret etmiştir. Biz Resûl-i Ekrem'in bu ümerâsını ve süferâsını –idarî ve siyasî pek mühim bir bahis olduğu için– medeniyyet-i İslâmiyye'yi izhar eden bu bahsi şârih Aynî'nin tertibi veçhile izah edeceğiz.

ÜMERÂ-YI PEYGAMBERÎ MEKKE EMÎRİ ATTÂB B. ÜSEYD

Mekke'nin fethi üzerine Resûl-i Ekrem Medine'ye avdet ederken Attâb b. Üseyd'i Mekke'ye vali tayin buyurdu ve o yıl hac mevsiminde hac da Attâb'ın emâreti altında ifa olundu ki sekizinci sene-i hicriyye haccı idi. Dokuzuncu sene Hazret-i Ebû Bekir emîr-i hac idi. Onuncu sene de haccetü'l-Vedâ ifa olundu ve bu sırada Attâb'ın güzel hizmetleri görüldü. Attâb, Mekke'nin fethi sırasında müslüman olmuştu. O sırada henüz yirmi veya yirmi bir yaşında idi. Emevî ailesine mensup zeki bir gençti. Mekke'yi pek iyi idare etti. Hazret-i Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında da vazifesinde ibkā olundu ve Ebû Bekir'in vefatı günü vefat etti.

TÂİF EMÎRİ OSMAN B. EBÜ'L-ÂS

Resûl-i Ekrem Osman b. Ebü'l-Âs'ı da Tâif'in fethi üzerine oraya tayin buyurmuştu ve pek iyi idare etmişti. Hasan-ı Basrî hazretleri sâhib-i tercüme hakkında, "Osman b. Ebü'l-Âs'tan efdal kimse görmedim" diye senâ ederdi. Tâif'ten başka Bahreyn ve Uman valiliklerinde de bulundu. 51 tarihinde vefat etti.

BAHREYN VALİSÎ ALÂ B. HADRAMÎ

Müşârün ileyh Hadramutludur. Resûl-i Ekrem'in güzîde valilerindendir. Medine zaruret içinde bulunduğu ve aç kaldığı zamanlarda Alâ b. Hadramî'nin gönderdiği zekât malları yetişti. İrtihâl-i Peygamberî üzerine zuhur eden irtidad ve irticâı bastırmış ve Ebû Bekir, Ömer zamanlarında da vazifesinde ibkā olunmuştur. Hicrî 14 yılında vefat etmiştir. Alâ' hazretleri valiliğinden önce Bahreyn'e sefâretle gitmişti. Bu şerefli vazifesini de aşağıda göreceğiz. Resûl-i Ekrem Ebû Süfyân'ı da Necrân'a vali olarak göndermiştir.[812]

YEMEN VALİLERİ

Asr-ı saâdet'te en mühim vilâyet Yemen'di. Bu cihetle Yemen'e pek çok zevat müteaddit vazifelerle gönderilmiştir. İlk Yemen valisi Bâzân'dır. Bâzân, İranîler'in de Yemen'de son valisi idi. Aşağıda görüleceği üzere Kisrâ Pervîz'in katli üzerine, Bâzân ve etbâı müslüman olmuşlardı. Bu cihetle Resûl-i Ekrem de Bâzân'ı vazifesinde ibkā etti. Fîrûz ed-Deylemî, Muhâcir b. Ebû Ümmiyye, Ebân b. Saîd b. Âs, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Muâz b. Cebel gibi birçok zevât-ı sahâbî idarî, iktisadî, askerî müteaddit vazifelerle gönderilmişlerdir. Bunlardan Ebû Mûsâ el-Eş'arî Yemen'in sahil kısmını idare etmiştir. Muâz b. Cebel de umûr-ı askeriyyeyi idareye memur edilmişti. Bunların birçok vesilelerle hal tercümelerini bildirmiş bulunuyoruz.

HAZRET-İ PEYGAMBER'İN SEFİRLERİ

Müellif Buhârî mevzumuz olan haber-i vâhid bahsinde Resûl-i Ekrem'in Rum kayseriyle İran kisrâsına gönderdiği birer sefirine dair iki haber rivayet etmiştir[813] ki pek kısa bir metin ile rivayet olunan bu hadisleri müellif Zebîdî burada *Tecrîd*'e almamıştır. Şârih Aynî *Umdetü'l-kārî*'de bunları izah etmekle beraber İskenderiye Meliki Mukavkıs'a, Belkā Meliki Hâris Gassânî'ye, Yemen'e Melik Hûze'ye, Habeşe Necâşîsi Ashame'ye de birer sefir vedâatıyla birer nâme-i peygamberî gönderildiğini bildiriyor. Bu altı hükümdardan başka şârih Aynî Bahreyn, Busrü, Zilkilş, Maan, Abdükülâl gibi ikinci derecede devlet adamlarına da birer sefir ve mektup gönderildiğini kayıt ve izah ediyor.

Şüphesiz ki Resûl-i Ekrem'in bu dinî ve aynı zamanda siyasî hareketi, beşeriyeti İslâm dinine umumi mahiyette daveti idi ve bu daveti âmmeye, قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا "*Habîbim! 'Ey insanlar! Emin olunuz ben, hepinize Allah'ın gönderdiği Peygamberim' de!*" [814] fermanıyla memur edilmişti.

Resûl-i Ekrem Medine'ye hicretinin altıncı yılında müslümanların ve İslâmiyet'in en azgın düşmanı olan müşriklerle Hudeybiye sulhunu yapıp bunları bir musâlahanâme ile bağladıktan sonra da'vet-i âmme sırası gelmiş bulunuyordu. Bu yüksek ve beşeriyete şâmil vazifelerini muasır ve uzak, yakın mücâvir devlet reislerine davetnâmeyi hâmil birer sefir göndermek suretiyle ifa buyurmuştu.

ŞARKÎ ROMA SEFİRİ DİHYE

Resûl-i Ekrem İmparator Herakleios'a hitaben yazılan mektubunu Dihye b. Halîfe eliyle gönderdi. Hazret-i Peygamber'in havâss-ı ashâbından olan Dihye hazretleri ashâbın en güzeli ve en kibar bir siması idi. Rivayete göre Dihye hazretleri Şam'a vardığında bütün evlerden herkes çıkıp bu necip çehreyi görmeye koşmuşlardı. Dihye adında ashap arasında başka bir kimse de yoktu. Bazı defa Cibrîl, Resûl-i Ekrem'in huzuruna Dihye suretine temessül ederek gelirdi. Bununla beraber Dihye Bedir'den sonraki gazâların hepsinde bulunmuş ve yüksek hizmetler görmüştür (*Umdetü'l-kārî,* I, 93). Bu cihetle Roma İmparatorluğu gibi o devrin muazzam bir devletinin reisine böyle necip ve kibar bir simanın gönderilmesinde son derece yüksek bir hüsn-i intihab vardır.

Dihye el-Kelbî vedâatıyla gönderilen davetnâme sureti ve bu nâme-i peygamberî üzerine Kayser Herakleios –Peygamberimizin ailesi, şahsî hayatı, öteden beri kavmiyle münasebatı, kendisine iman edenlerin içtimaî vaziyetleri, tebliğ ettiği dinin esas umdeleri, muhalifleriyle mütekabil vaziyetleri gibi hususlar hakkında– erkân-ı devleti huzurunda, Ebû Süfyân b. Harb'den[815] tahkikatına dair mâlûmat, bu eserimizin baş tarafında 7 rakamıyla tercüme edilen Abdullah b. Abbas hadisinde geçti. Oraya bakınız!

Bu derin incelemelerden ve aldığı müsbet cevaplardan sonra kayser, Ebû Süfyân'a, "Eğer bu cevapların doğru ise ayaklarımın bastığı şu topraklara yakın bir zamanda o zat mâlik olacaktır. Esasen ben, bu peygamberin zuhur edeceğini çok iyi bilirdim. Yalnız onun sizin aranızdan çıkacağını sanmazdım. Eğer onun yanına varabileceğimi bilsem, ona mülâki olmak için her zahmete katlanırdım. Yanında bulunsaydım ayaklarını yıkar, ona hizmet ederdim."[816] {dedi.}

Bundan sonra Herakleios, Dihye ile gönderilen nâme-i peygamberîyi istedi. Dihye hazretleri de Resûlullah'ın mektubunu sundu. Metn-i şerifi bu eserimizin ikinci cildinde 7 rakamıyla yazılı bulunan davetnâmenin meâli şöyledir:

"*Bismillâhirrahmânirrahîm, Allah'ın kulu ve peygamberi Muhammed* (sallallahu aleyhi ve sellem)*den Rum'un büyüğü Herakleios'a: Hidayet yoluna uyanlara selâm olsun! Ey Rum milletinin ulusu! Seni İslâm câmiasına ve Müslümanlığa davet ediyorum. Müslüman ol ki selâmette bulunasın, müslüman ol ki Allah ecrini iki kat versin.*[817] *Eğer bu davetimi kabul etmezsen hıristiyan çiftçilerin günahı boynuna olsun! Ey ehl-i kitap! Bizimle sizin aramızda müsavi ve müşterek olan bir söze* (tevhid kelimesine) *geliniz; birleşelim, Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim ve O'na hiçbir şeyi şerik koşmayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi rab ittihaz etmeyelim! Eğer Ehl-i kitap bu davetten yüz çevirirlerse ey müslümanlar siz de onlara, 'Şahit olunuz biz müslümanız!' deyiniz!*"[818]

Ebû Süfyân der ki: Herakleios bu sözleri dedikten ve mektubu okutmasını bitirdikten sonra yanında gürültü çoğaldı ve sesler yükseldi. Biz de yanından çıkarıldık. Bunun üzerine ben arkadaşlarıma dedim ki İbn Ebû Kebşe'nin (yani Resûlullah'ın)[819] işi büyüdü. Benî Asfer hükümdarı bile ondan korkuyor. Artık Resûlullah'ın galip geleceğine Cenâb-ı Hakk'ın gönlüme İslâm sevgisini koyuncaya kadar kanaatim devam etti.

Kayseri İslâm'a davete dair İbn Abbas'ın Ebû Süfyân'dan rivayeti burada bitiyor. *Buhârî* metninde hadisin bundan sonra,وكان ابن الناطور صاحب إيلياء ibaresiyle başlayan kısmı Ebû Süfyân'dan naklolunan rivayetin devamı olmayıp, Zührî'nin Şam hıristiyanlarının piskoposu İbn Nâtûr'a isnad ettiği rivayettendir. Bunu da 7 numaralı hadisin buna dair tercümesinden okuyunuz!

İRAN SEFİRİ ABDULLAH B. HUZÂFE

Abdullah b. Huzâfe radıyallahu anh Benî Sehm'den ve Kureyş eşrafından olup, Habeşistan'a hicret eden ilk müslümanlardandır. Bedir Muharebesi'nde de bulunmuştur. Bu cihetle İran sefâretine de müşârün ileyh hazretleri bir mektupla gönderilmiştir.

Daʻvetnâme-i peygamberînin tercümesi şöyledir: "... *Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu ve peygamberi Muhammed* (sallallahu aleyhi ve sellem)*den, Fars'ın ulusu kisrâya! Doğru yola gidenlere, Allah'a ve resulüne iman edenlere, bir Allah'tan başka hiçbir mâbud olmayıp onun şeriki bulunmadığına ve Muhammed onun kulu ve peygamberi olduğuna şehâdet edenlere selâm olsun! Ey kisrâ! Seni Allah dini Müslümanlığa davet ediyorum. Çünkü ben bütün insanlara peygamber gönderildim. Hayatta olanları inzâr eylemek ve kâfirler üzerinde ihkāk-ı hak etmek için. Ey kisrâ! Müslüman ol ki selâmete eresin. Olmazsan Mecûsî kavminin günahı boynuna olsun!*"[820]

Abdullah b. Abbas radıyallahu anh şöyle haber vermiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir mektubunu kisrâya gönderdi ve mektubu götüren Abdullah b. Huzâfe'ye mektubu Bahreyn'in büyük emîrine[821] vermesini emredip "*emîr, kisrâya gönderir*" buyurdu. Bahreyn emîri vasıtasıyla daʻvetnâme-i peygamberî kisrâya verilip de okuyunca (bu küstah) kisrâ, Resûlullah'ın mektubunu yırttı attı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bu haber erişince kisrânın mülkünün tamamıyla parçalanmasına dua buyurdu (ve öyle oldu).[822]

Buhârî'nin kısa bir metin ile rivayet ettiği bu muazzam vâkıayı büyük hadisçi ve tarihçi şârihimiz Bedreddin el-Aynî şöyle izah ediyor: Abdullah b. Huzâfe, Peygamber'in mektubunu (Münzir vasıtasıyla) Kisrâ Pervîz b. Hürmüz'e gönderdi. O (küstah) hükümdar da mektubu parçaladı ve, "Benim kölem olduğu halde birisi bana böyle bir mektup yazsın?" diye tefevvühatta bulundu. Bu çirkin muamele Nebî sallallahu aleyhi ve selleme erişince Hazret-i Peygamber de "*Allahım! Sen de bunun mülk ve saltanatını parçala!*" diye dua buyurdu.[823]

Hazret-i Peygamber'in mektubu üzerine kisrâ Yemen vilâyetindeki nâibine, (valisi) Bâzân'a mektup yazarak, "*Kuvvetli iki kimse gönder; bu adamı tutup bana getirsinler*" dedi. Bâzân en kuvvetli kahraman bir adamını kisrâdan aldığı bir mektupla ve Harhara adında İranî birini terfik ederek gönderdi ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme yazdığı bir mektubunda, bunlarla birlikte kisrâya gitmesini emretti.

Bu iki İran bahadırı Yemen'den çıkıp Medine'ye vardılar ve (İran âdetine göre sakallarını, bıyıklarını traş edip Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna girdiler. Hazret-i Peygamber bunlara, "*Haydi şimdi gidiniz de yarın geliniz*" buyurup huzurdan çıkardı. O gece, bazı müelliflerin rivayetine göre cemâziyelûlânın onuncu salı gecesi, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme vahiy geldi ki, Allahü zü'l-celâl, Kisrâ Perviz'e oğlu Şîreveyh'i musallat kıldı ve falan ayın falan günü onu öldürdü.

Bu vahiy üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem iki İranî'yi çağırttı, onlara bu vâkıayı haber verdi ve bunlara ikram edip bilhassa Harhara'ya altın ve gümüşle murassa' bir kemer hediye etti ki bunu Hazret-i Peygamber'e Melik Mukavkıs hediye etmişti.

Bunlar huzur-ı saâdetten çıkıp Yemen'e gittiler, Bâzân'a varıp bütün bunları ona anlattılar. Bunun üzerine Bâzân, "Vallahi bunlar bir melik sözü değildir, bir peygamber tebliğidir; ben bu zatı iddia ettiği veçhile muhakkak bir hak peygamberi olduğunu anlıyorum. Göreceksiniz bu suikast hadisesi de muhakkak onun dediği gibi tahakkuk edecektir!" dedi. Çok geçmeden ona Şîreveyh'in bir mektubu geldi. Bu mektupta Kisrâ Pervîz'in şu tarihte katlolunduğu bildiriliyordu ki Resûl-i Ekrem'in haber verdiği tarihti. Bâzân Şîreveyh'in mektubunun mazmununa vâkıf olunca, "Bu zat muhakkak hak peygamberdir" deyip müslüman oldu. Yanında bulunan Farslılar da müslüman oldular. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de Bâzân'ı San'a'da Yemen valiliğinde bıraktı. Bu cihetle Bâzân, Resûl-i Ekrem'in Yemen'e gönderdiği valilerin birincisi oldu (*Umdetü'l-kārî,* XI, 453, 454, Matbaa-i Âmire).

HABEŞE SEFİRİ AMR B. ÜMEYYE

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Amr b. Ümeyye vedâatıyla bir davetnâme de Habeşistan Meliki Necâşî'ye gönderdi. Amr, ashabın bahadırlarındandı. Damrî nisbetiyle meşhur olan Abdümenâfoğulları'ndandı. Resûl-i Ekrem'in davetnâmesinin meâli şöyledir: "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın peygamberi Muhammed* (sallallahu aleyhi ve sellem)*den, Habeşe Meliki Necâşî'ye! Ey melik! Müslüman olmanı dilerim. Ben senin namına –melik, kuddûs, selâm, mü'min, müheymin* (sıfat-ı celîlelerini haiz) *olan– Allah'a hamdüsenâ ederim ve şehâdet ederim ki, Îsâ b. Meryem Allah'ın ruhu ve kelimesidir. Allah, o kelimeyi* (ki Îsâ'ya vücut veren 'Ol' hitabıdır) *ve o ruhu –çok temiz ve afîf olan ve dünya hayatından tamamıyla çekilmiş bulunan– Meryem'e nefhetti ve bu suretle Meryem Îsâ'ya hâmil oldu ve böylece Allah ruhuyla ve nefhiyle Îsâ'yı yarattı. Nasıl ki Âdem'i de Allah yed-i kudretiyle* (ve bir harika olarak) *yaratmıştı. Ey melik! Seni, eşi ve ortağı olmayan bir Allah'a imana ve O'na ibadete ve bana mutâbaata Allah cânibinden gelen şeylere imana davet ediyorum. Çünkü ben Allah'ın bunları tebliğe memur resulüyüm; seni ve askerini azîz ve celîl olan Allah'a davet ediyorum. Şimdi ben size* (İslâm umdelerini) *tebliğ ettim ve nasihat eyledim, siz de nasihatimi kabul ediniz! Doğru yola gidenlere selâm olsun!*"[824]

Amr b. Ümeyye bu sefâret vazifesini pek güzel ifa etmiştir. İbn İshak'ın rivayetine göre müşârün ileyh hazretleri Habeşistan'a varıp mektubu Necâşî Ashame'ye verdikten sonra, şu hitabede bulunmuştur: "Muhterem Necâşî Ashame! Bana düşen vazife vaziyeti söylemek, cenabınıza da lutfen dinlemek. Senin bize karşı gösterdiğin rikkat ve şefkat derecesinde bizim de size samimi güvenimiz vardır. Biz cenabınızdan ne gûnâ hayır ümit ettikse, muhakkak ona nâil olduk. Hiçbir veçhile endişelenmedik; daima emin bulunduk. Biz senin lisanından şu emniyet hüccetini almıştık: 'Bizimle sizin aranızda İncil reddolunmaz bir şahit, zulüm etmez âdil bir hâkim olsun.' Bu defa Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem etraftaki devletlere birer sefir gönderdi. Beni de cenabınıza! Fakat ben onların ummadıkları hüsnükabulü sizden umarak ve onların korktukları sû-i muamele ihtimalinden emin olarak geldim. Geçmiş hayra istinat ve müstakbel ecir ve mükâfata intizar ederek huzurunuzda bulunuyorum."

Necâşî, Amr'ın bu nutkuna karşı şöyle mukabele etti: "Muhterem sefir! Allah'ı şahit tutarım ki Hazret-i Muhammed, Ehl-i kitabın intizar ettiği Nebî-i ümmîdir. Hazret-i Mûsâ'nın râkibü'l-himârı (yani Hazret-i Îsâ'nın kudûmünü) beşâreti, Îsâ'nın râkibü'l-cemeli (yani Hazret-i Muhammed'in kudûmünü) müjdelemesi gibidir. Gözle görülen hakikat, bu beşâret haberinden daha ziyade gönle şifa ve kanaat veremez."

Bundan sonra Necâşî, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mektubuna şöyle cevap yazdı:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın resulü Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)e Necâşî Ashame tarafından! Yâ Nebiyyallah! Selâm sana ve Allah'ın rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun! Şol Allah ki O'ndan başka hakiki mâbud yoktur, ancak O vardır. Allah Teâlâ'yı tevhid ve hakk-ı risâletlerinde selâmet temennisinden sonra, Yâ Resûlellah! Hazret-i Îsâ hakkında beyanatı hâvi mektubunuz bana vâsıl oldu. Yerin, göğün rabbine yemin ederim ki Hazret-i Îsâ da kendi hakkında zikrettiğiniz şeylerden ziyade bir şey söylememiştir. Onun tebligatı da hep buyurduğunuz gibidir. Bize tebliğe memur olduğunuz İslâm esaslarını öğrendik. Amcanın oğlu ile 'diyarımıza hicret eden' ashabınla tanıştık. Ben şehâdet ederim ki sen Allah'ın resulüsün, sözünde sâdıksın, geçmiş peygamberleri tasdik ediyorsun! Yâ Resûlellah! Ben zât-ı risâletlerine biat ettim. (Sizden önce) amcanın oğluna da biat edip, onun delâletiyle âlemlerin rabbi Allah Teâlâ'ya iman edip müslüman oldum."[825]

Bundan sonra İbn İshak rivayetine devam ederek, Necâşî'nin hicretin dokuzuncu yılında vefat ettiğini ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tarafından vefatı ashâb-ı kirâma haber verilerek ashap ile beraber musallâya çıkıp, müteveffâ üzerine cenaze namazı kıldığını ve dört tekbir aldığını bildiriyor. Fakat Müslim'in Sahîh'indeki rivayetine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mektup gönderdiği necâşî, üzerine namaz kıldığı necâşî değildir.[826] Bu cihetle İbnü'l-Kayyim diyor ki: "İbn İshak'ın bu rivayeti –Allahu a'lem– bir vehim olsa gerek. Râvi, Resûl-i Ekrem'in üzerine namaz kıldığı necâşîyi –ki Peygamber'e iman ve ashabına ikram etmiştir– bununla kendisine mektup yazıp İslâm'a davet ettiği, necâşîyi ayırt etmeyip iki necâşîyi birbirine karıştırmıştır."[827]

Resûl-i Ekrem'in amcasının oğlu olarak zikrolunan Câ'fer b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtır ve necâşî onun delâletiyle müslüman olmuştur. Amr b. Ümeyye, Resûlullah'ın mektubunu götürdüğünde Ca'fer hazretleri birtakım İslâm muhacirleriyle beraber Habeşe'de bulunuyorlardı. Bu ikinci Habeşe muhacirleri arasında Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe de bulunuyordu. Zevci vefat edip, elemli bir vaziyette idi. Hazret-i Peygamber, sefir Amr vasıtasıyla muhacirlerin Medine'ye müreffehen gönderilmelerini ve Ümmü Habîbe'nin zât-ı risâletlerine nikâh edilerek tatyîb-i hâtırına delâletini de necâşîye bildirmişti.

Necâşî, Ümmü Habîbe'yi Resûl-i Ekrem'e nikâh ettirdiği gibi, Habeşistan'da bulunan bütün İslâm muhacirlerini iki gemi ile Cezîretülarap sahiline gönderdi ve Resûl-i Ekrem'in Hayber Gazâsı'nda fetih ve zaferi sırasında Hayber'e vâsıl oldular. Hazret-i Peygamber, iki suretle mesrur olarak Habeşistan muhacirlerine de Hayber ganimetinden hisse ayırıp verdi. Bu eserimizde Hayber Gazâsı'nı okuyunuz.

MISIR VE İSKENDERİYE SEFİRİ HÂTIB B. EBÛ BELTEA

Hâtıb radıyallahu anh da bir da'vetnâme ile ve Ebû Zer el-Gıfârî hazretlerinin âzatlısı Câbir refakatiyle Mısır Meliki Mukavkıs Cüreyc b. Mînâ'ya gönderildi. O vakitler Mısır hükümeti Şarkî Roma İmparatorluğu'na tâbi olup, mukavkıs unvanındaki Mısır meliki, Roma kayseri tarafından tayin olunurdu ve mukavkıslar İskenderiye'de otururlardı. Bu cihetle mukavkıslar Arap müellefâtında ekseriyetle İskenderiye meliki diye anılırlar. Hâtıb da, Resûl-i Ekrem'in mektubunu Cüreyc b. Mînâ'ya İskenderiye'de verdi. Hâtıb'ın hâmil bulunduğu davetnâmenin meâli şöyledir:

“*Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah’ın kulu ve resulü Muhammed* (sallallahu aleyhi ve sellem)*den Kıbt milletinin ulusu mukavkısa! Selâm hidayet yoluna giden kimselere olsun. Bu dua ve temenniden sonra derim ki: Seni İslâm câmiasına ve dinine davet ediyorum. Müslüman ol ki selâmete eresin, müslüman ol ki Allah ecir ve mükâfatını iki kat vere* (Nasrâniyet ve İslâmiyet mükâfatları). *Eğer bu davetimden yüz çevirirsen, Kıbt kavminin günahı boynuna olsun! Ey Ehl-i kitap! Bizimle sizin aramızda müsavi ve müşterek olan bir söze* (tevhid kelimesine) *geliniz. Birleşip Allah’tan başkasına ibadet etmeyelim ve O’na hiçbir şeyi şerik koşmayalım. Allah’ı bırakıp da biribirimizi rab ittihaz etmeyelim. Eğer Kıbt kavmi bu tevhide yüz çevirirlerse, ey müslümanlar! Siz de onlara, ‘Şahit olunuz biz müslümanız!’* deyiniz.[828]

Hâtıb Resûl-i Ekrem’in davetnâmesini mukavkısa verip müşârün ileyh meâline muttali olunca, “Bu zat peygamberse düşmanlarına dua edip de onları niçin mahvetmiyor?” diye münkirane bir çehre ile karşıladı. Hâtıb radıyallahu anh da şöyle hakîmane ve müskit cevap verdi: “Ey Kıbt kavminin ulusu! Senden önce bu Mısır tahtında bulunan bir hükümdar (firavun) kendisini rabb-i âlâ (ulu rab) zu‘metmişti, fakat Cenâb-ı Hak onu (derhal helâk etmedi. Nihayet mev‘ûd vakti gelince) dünya ve âhiret azabıyla yakaladı ve ondan intikam aldı. Ey hükümdar! Başkasından ibret al da, başkasına ibret olma!”

Hâtıb'ın bu hakîmane mütâlaaları üzerine mukavkıs, "Bugün için bizim bir dinimiz var, biz bu dinimizi bundan daha hayırlı bir din olmadıkça bırakamayız" dedi. Buna da şöyle cevap verdi: "Biz sizi bir İslâm dinine davet ediyoruz ki Allah bugün beşeriyete din olmak üzere, bu dîn-i mübîni ikame edip, ondan başkalarını neshetmiştir. Sizi İslâm dinine davet eden bu muhterem Nebî bütün insanları davet etmiştir. Ona karşı en şiddetli husumeti Kureyş müşrikleri göstermiştir. En azgın düşmanı da yahudilerdir. Ona diyanet hususunda en yakın millet hırıstiyanlar bulunuyor. Hayatıma yemin ederim ki Mûsâ'nın Îsâ'yı ve kudûmünü tebşir etmesi, Îsâ'nın Muhammed'i müjdelemesi gibidir. Bizim cenabınızı Kur'an ahkâmına davetimiz sizin ehl-i Tevrat'ı (yahudileri) İncil'e davet etmeniz gibidir. Her peygamber bir kavme idrak etmiştir ki o muasır kavim o peygamberin ümmetidir. Benimle beraber birtakım akvam da, o peygambere itaat ederek onun ümmeti câmiasına iltihak etmişlerdir. Ey hükümdar! Cenabınız da bu aziz peygamberin zamân-ı nübüvvetine erişen bahtiyarlardan bulunuyorsunuz. Biz sizi Îsâ'nın dininden menetmiyoruz. Belki onun tebligatıyla emir (ve onun tebligatı mûcibince İslâm'a davet) ediyoruz."

Bunun üzerine mukavkıs, "Ben bu peygamberin halini, şanını tetkik ettim. O ne fena şeyler emreder, ne de iyi şeylerden nehyeder. O sâhir değildir, kâhin değildir, kâzib de değildir. Kendisinde hafâyâ-yı umûru bulup çıkarmak ve gönüllerdeki gizli temayülleri bilip haber vermek gibi nübüvvet alâmeti de buldum. Biraz daha düşünmek isterim" dedi.

Resûl-i Ekrem'in mektubunu aldı ve fildişinden küçük bir kutu içine koyup, mahfazayı mühürleyerek bir câriyesine verdi. Sonra, Arapça kitâbete muktedir bir kâtibini çağırıp Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme şu cevabı yazdırdı: "Bismillâhirrahmânirrahîm! Muhammed b. Abdullah'a. Kıbt'ın ulusu mukavkıstan! Selâm sana aziz peygamber! Bundan sonra arzolunur ki mektubunu okudum, münderecatını ve davet ettiğiniz hususu anladım. Peygamber silsilesinden ba'solunacak bir peygamber kaldığını bilirdim. Fakat onun Şam'dan çıkacağını sanırdım. Sefirinize ikram ettim. Size iki câriye gönderiyorum. Bunların Kıbtîler arasındaki mevkii yüksektir. Bir de kisve takdim ettim. Binmeniz için bir de ester hediye ettim. Selâm sana muhterem peygamber!"[829]

Mukavkıs Cüreyc b. Mînâ gerçi müslüman olmamışsa da fakat Peygamber'in sefiri, Hâtıb'a çok hürmet etmiştir. Hâtıb b. Ebû Beltea da hakîmane mütâlaalarıyla bu hürmete liyâkat kesbetmiştir.[830]

Takdim edilen iki hemşire câriyeler Mâriye ve Sîrîn adlarında idi. Resûl-i Ekrem Mâriye'yi müslüman olduktan sonra mülkü yemîn ile istifraş edip, bundan İbrâhim adında bir oğlu oldu ve on sekiz aylık nevzad iken vefat etti (bu eserimizde 646 numaralı Enes b. Mâlik hadisini ve izahını okuyunuz).

Mâriye'nin hemşiresi Sîrîn'i Resûl-i Ekrem şâir-i nebevî Hassân b. Sâbit'e vermiştir. Düldül adındaki beyaz ester Muâviye zamanına kadar yaşamıştır. İrtihâl-i peygamberîden sonra Hazret-i Ali binmiştir.

YEMÂME SEFİRİ SELÎT B. AMR EL-ÂMİRÎ

Resûl-i Ekrem, Selît b. Amr vedâatıyla bir mektup da Yemâme Meliki Hevze b. Ali'ye gönderdi. Selît b. Amr Habeşistan'a hicret eden kudemâ-yı sahâbeden olmakla Yemâme'ye sefir tayin olunmuş ve hicretin 12. yılında yine burada Yemâme Harbi'nde şehid olmuştur. Hevze'ye gönderilen davetnâmenin meâli şöyle idi: "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın Peygamberi Muhammed* (sallahu aleyhi ve sellem)*den Hevze b. Ali'ye. Doğru Yoldan Gidene Selâm Olsun! Mâlûmun olsun ki rabbim İslâm dinini yakın zamanda dünyanın uzak ufuklarında parlatacaktır. Binaenaleyh ey Hevze! Müslüman ol ki selâmete eresin. Ben de hâkimiyetin altındaki memleketi sana tefvîz ederim.*"[831]

Selît radıyallahu anh Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mühürlü mektubunu hâmilen Yemâme'ye vardı. Hıristiyan olan Hevze'nin huzurunda Resûlullah'ın mektubunu okudu. Hevze, Resûlullah'ın davetini mükerreren reddetmekle beraber cevabî bir mektup yazarak mektubunda, "Beni davet ettiğin din ne güzel şeydir, onu kabul ederim. Şu kadar ki Arap kavmi benim yerime göz dikmiştir. Saltanatımın bekasını temin için beni veliaht yaparsan sana tâbi olurum" diye bildirdi. Sefir Selît radıyallahu anha da câize verip Hecr kumaşından dikilmiş elbise giydirerek gönderdi. Selît b. Amr bu mektup ve hediyelerle Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gelip, sefâret hâtırasını arz ve cevabî mektubu takdim etti. Resûl-i Ekrem mektubu okuyunca, "*Bu adam ne söylüyor? Bu şartla şehâdet parmağı kadar toprak istese onu bile verememem, kaldı ki elindeki Yemâme diyarının hükümranlığı!*" buyurdu.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Mekke'nin fethinden avdet buyurduğu sırada, Cibrîl aleyhi's-selâm gelip, Hevze'nin öldüğünü tebliğ etti. Bunun üzerine de Resûl-i Ekrem, "*Fakat Yemâme işi bitmiş değildir; yakında orada yalancı peygamber türeyecektir*" dedi. Mamafih onun da öldürüleceğini haber verdi. Ashaptan biri, "Yâ Resûlellah! O yalancıyı kim öldürecek?" diye sordu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, "*Seninle mücahid arkadaşların!*" diye cevap verdi ve hakikaten Hazret-i Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında Resûl-i Ekrem'in haber verdiği veçhile Yemâme mürtecileri ashâb-ı kirâm tarafından tenkil edildi.

Müverrih Vâkıdî'nin beyanına göre, Şam'ın nasârâ ulularından olan Erkün, Hevze'nin yanında bulunduğu sırada, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile münasebetini sordu. Hevze, "Geçenlerde bir mektubunu aldım. Beni İslâmiyet'e davet ediyordu. İcâbet etmedim" diye cevap verdi. Erkün "Niçin icâbet etmedin?" dedi. Hevze, "Ben dinime bağlı bir adamım. Bununla beraber kavmimin meliki bulunuyorum. Eğer Muhammed'e tâbi olursam ne din kalır, ne saltanat!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Erkün şu yolda öğüt verdi: "Ey Hevze! Yanlış düşünüyorsun. Eğer sen Muhammed'e tâbi olsaydın muhakkak seni mülkünde ibka ederdi. Senin için en doğru hareket Muhammed'e tâbi olmaktı. İyi bil ki o, Nebî-i Arabî Îsâ b. Meryem'in müjdelediği bir peygamberdir; biz hıristiyan ulemâsına göre İncil'de Muhammed Resûlullah diye yazılmıştır ve bu muhakkaktır.

GASSAN SEFİRİ ŞÜCÂʿ B. VEHB

Şücâʿ hazretleri Bedir gazilerinden ve bütün gazâlarda Resûl-i Ekrem'in maiyetinde hizmet eden bir sahâbî idi. Bu cihetle Resûl-i Ekrem, Şücâʿ radıyallahu anhı Gassân Meliki Hâris b. Ebû Şemmer'e bir mektupla sefir gönderdi. Şam'ın Belkā şehri Gassânîler'in hükümet merkezi olduğundan, Hâris bazı müellefâtta da Belkā hükümdarı olarak kaydolunmuştur. Resûl-i Ekrem, Hudeybiye dönüşünde bir davetnâme yazdırıp Şücâʿ hazretleriyle Hâris'e gönderdi ki meâli şöyledir: "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın resulü Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemden Hâris b. Ebû Şemmer'e. Doğru yolda gidenlere ve Allah'a iman, resulünün nübüvvetini tasdik edenlere selâm olsun! Ey hükümdar! Seni şeriki olmayan bir Allah'a imana davet ediyorum. İcâbet ettiğiniz surette mülkünüzde yine hükümdar olarak kalacaksınız.*"[832]

O günlerde Hâris, Şam'ın Gūta şehrinde[833] bulunuyordu. Şücâʿ hazretleri nâme-i Peygamberîyi Hâris'e Gūta'da verdi. Hâris, Resûl-i Ekrem'in mektubunu okuyup yere attı. Bu küstah, Şam'da kayserin bir valisi mesabesinde idi. Müstakil bir devlet reisi bile değildi. Metbuu olan Kayser Herakleios bile Resûl-i Ekrem'in davetine ve sefirine karşı hürmet ettiği halde Hâris böyle bir hürmetsizlikte bulundu. Hatta kaysere müracaat ederek Medine üzerine asker sevkine müsaade istedi. Fakat kayser reddetti.

Şücâʿ hazretleri Medine'ye gelerek keyfiyeti Resûl-i Ekrem'e arzettiğinde, "*Allah mülkünü elinden alsın!*" diye aleyhinde dua etti. Hâris, feth-i Mekke sırasında öldü. Bir müddet sonra da ehl-i İslâm Gassân diyarını zaptederek Gassân idaresine son verdi.

BİR MÜHİMME

Müellif Buhârî'nin "Ümerâ ve Süferâ-yı Peygamberî" (peygamberin valileri ve sefirleri) başlığı ile açtığı babının bu unvanını Allâme şârihi Bedreddin el-Aynî'nin izah ederek bildirdiği valileri ve sefirleri biz de siyere dair müellefâttan, tabakat kitaplarından naklen tafsil etmiş bulunuyoruz. Ancak Allâme Aynî, Resûl-i Ekrem'in altıncı sene-i hicriyyede gönderdiği sefirleri altı zat olarak kayıt ve izah ettiği halde İbnü'l-kayyim *Zâdü'l-meâd*'da bunlara iki sefir daha ilâve ederek sekize iblâğ ediyor ki ilâve olunan iki sefir Alâ b. Hadramî ile Amr b. Âs'tır. Alâ el-Hadrâmî hazretlerinin Münzîr b. Sâvâ'ya, Amr'ın da Amman melikine birer davetnâme ile gönderildiği kayıt ve tafsil olunmaktadır.

Şu halde Alâ b. Hadramî Bahreyn'e ilk önce Münzir b. Sâvâ nezdine sefir olarak gitmiş, sonra Bahreyn Hükümdarı Münzir ile ahalinin bir kısmı müslüman, bir kısmı cizyegüzâr olmaları üzerine de vali tayin buyurulmuş oluyor. Şimdi Alâ b. Hadramî'nin bu sefâret safhasını *Zâdü'l-meâd*'dan naklen izah edeceğiz.

BAHREYN SEFİRİ ALÂ B. HADRAMÎ

Vâkıdî'nin İkrime'den rivayetine göre İkrime der ki: Resûl-i Ekrem'in Münzir b. Sâvâ'ya yazdığı davetnâmeye dair bir vesikayı, ben İbn Abbas'ın vefatından sonra, kitapları arasında bulup istinsah ettim. Bunda deniliyor ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu mektubunda Münzir'i İslâm'a davet eyledi. Münzir, Resûl-i Ekrem'e yazdığı cevabî mektubunda, arz-ı ihtiramdan sonra, "Yâ Resûlellah! Kitâb-ı şerifinizi Bahreyn ahalisine okudum. Bunlardan bir kısmı İslâm'a muhabbet ve icâbet edip müslüman olmuştur. Bir kısmı ise müslüman olmayı hoş görmemiştir. Memleketimde Mecûsî, yahudi tebeam da vardır.[834] Bu vaziyet hakkında emr-i peygamberîlerini bildirmelerini rica ederim."

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem şu cevabı verdi: "*Bismillahirrahmânirrahîm. Allah'ın peygamberi Muhammed* (sallallahu aleyhi ve sellem)*den Münzir b. Sâvâ'ya! Selâm sana. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah Teâlâ'ya senin namına hamdüsenâ ederim ve Allah Teâlâ'nın varlığına, birliğine ve Muhammed* (sallallahu aleyhi ve sellem) *Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna şehâdet ederim. Bu hamdüsenâ ve şehâdetten sonra, ey Melik seni azîz ve celîl olan Allah adına hayır ile yâd ve sana vasiyet ederim. Muhakkak ki bir kimse bir mümine öğüt verirse, onun hayır ve sevabı ile müstefit olur. Her kim de elçilerimin hayırhahane nasihatlerine mutâvaat edip, emirlerine tâbi olursa, bana itaat etmiş olur. Ey Münzîr! Elçilerim seni senâ edip, hayır ile andılar. Ben de kavmin hakkında cenabınıza şefaat ederek derim ki bunların müslüman olanlarını Müslümanlık'ta sebat ettikleri müddetçe kendi hallerinde bırak. Günahkâr olanların da günahları hususunda arzettikleri özürlerini kabul et. Ey melik! Sen kavmin hakkında nasihatçı oldukça şerefin artar, bir şey eksilmez. Yahudilerle Mecûsîler kendi mezheplerinde durmak isterlerse serbest bırakır ve cizye vermeyi tarhedersin.*"[835]

Alâ b. Hadramî Resûl-i Ekrem'in bu mektubunu hâmilen Münzîr b. Sâvâ nezdine bu defa sefir olarak değil, vali olarak gitmiş ve mektup mazmununa göre, yahudilerle Mecûsîler'e hürriyyet-i mezhebiyye bahşolunup kendilerinin mal, can ve müşterek vatan emniyeti nâm ve hesabına muayyen bir vergi tarhedilmiştir. Müslümanlar da zekât farîzasıyla mükellef bulunuyorlardı.

Umân'ın şimâl-i garbîsinde ve Uman'dan Basra körfezine kadar Bahr-i Ahmer'in bütün sevâhili boyunca devam eden bu geniş kıtanın zekât ile cizye vâridâtı, Medine'de şiddetli bir zaruret içinde bulunan beytülmâli zaruretten kurtarmıştır.

UMAN SEFİRİ AMR B. ÂS

Resûl-i Ekrem bir davetnâme ile de Amr b. Âs'ı Uman meliki, iki kardeş Ceyfer ile Abd'e gönderdi. Uman, Cezîretülarap'ın cenûb-ı şarkīsinde ve Hindistan'ın karşısında gayet geniş bir kıta olup Hindistan'ın, İran'ın, Cezîretülarap'ın ticaret ambarı mesabesinde idi. Bu cihetle intişâr-ı İslâm'a çok müsait bulunuyordu. Böyle mühim bir mıntıkaya Amr b. Âs gibi bir dâhî-i siyasînin intihap buyurulmasında büyük bir isabet vardı. *Sîret-i İbn Hişâm*'da Amr b. Âs'ın Hâlid b. Velîd ve Osman b. Talha ile birlikte sekizinci sene-i hicriyyede Mekke'nin fethinden altı ay önce müslüman olduğu rivayet olunduğuna göre Amr b. Âs, Resûl-i Ekrem'in sefirlerinin sonu olacaktır.

Uman'da Cülendîoğulları'ndan bu iki birader hükümran bulunuyordu. Bunlara gönderilen davetnâmenin tercümesi de şöyledir: "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu ve peygamberi Muhammed* (sallallahu aleyhi ve sellem)*den Cülendîoğulları'ndan Ceyfer ile Abd'e. Doğru yolda gidenlere selâm olsun! Bu duadan sonra ey iki birader, sizi İslâm câmiasına davet ediyorum. Müslüman olunuz ki selâmete eresiniz. Ben beşeriyetin umumuna gönderilmiş, Allah'ın peygamberiyim. Hayatta olanları inzâr etmek, kâfirler üzerine de Allah'ın emirlerini yerine getirmek vazifemdir. Ey kardeş hükümdarlar! İslâm dinini tasdik ve kabul ederseniz sizi mülkünüzde hâkim kılarım. Eğer İslâm'ı kabul etmezseniz yine biliniz ki mülk ve saltanatınız uhdenizden zâil olmuştur. İslâm süvarileri topraklarınızı çiğneyecektir. Mülkünüzde nübüvvetim hâkim olacaktır.*"[836]

Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin bu mehâbetli davetnâmesini Übey b. Kâ'b radıyallahu anh yazıp mühürlemiştir.

Zâdü'l-meâd'da Amr b. Âs'ın Uman'a giderek vazîfe-i sefâreti sûret-i ifası, bu iki biraderle günlerce devam eden sûret-i temâsı Amr'ın kendi lisanından nakledilerek, uzun boylu izah ve tafsil edildikten sonra –ki, bütün İbn Âs'ın hazâkat-ı siyasiyyesini ifade etmektedir– en sonu bu iki Uman hükümdarının nübüvvet-i Muhammediyye'yi tasdik ve şeref-i İslâm ile müşerref oldukları bildiriliyor.

Müellif Buhârî'nin "Haber-i Vâhidin Cevazı" unvanından ve şârih Aynî'nin bu unvanını ümerâ, süferâ-yı nebeviyye ile izahından bilistifade biz de Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin neşr-i diyanet ve i'lâ-yı İslâmiyet için iltizam buyurduğu siyasî veçheyi tafsil etmiş bulunuyoruz. Tevfik ise Allah'tandır.

801 Müellif Buhârî'ye göre taife bir ve daha ziyade kimseye ıtlak olunduğundan, kavis içinde işaret ettik. İbn Abbas, Nehaî'ye, Mücâhid'e göre de taife, muayyen bir sayıya mahsus değildir. Âyet-i kerîmenin maksada delâleti bu suretledir.

802 وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ.

803 Bu âyetin sebeb-i nüzûlünde şöyle deniliyor: Tebük Seferi'nde münafıklar gazâya iştirak etmemişlerdi. Bunun üzerine şiddetli tekdiri muhtevi âyetler nâzil olmakla ondan sonraki seriyyelere bütün ashap iştirake başlayıp, Medine'de Resûl-i Ekrem yalnız bırakıldı. Bunun üzerine tercüme ettiğimiz âyet gönderildi. Şu kadar ki sebeb-i nüzûlün bundan ibaret olması geniş maksada delâlet hususunda kasırdır. Bu da hususi bir sebep olabilir.

804 Resûl-i Ekrem'in Benî Sâ'd heyetine ailelerinin yanlarına gitmelerine izin vermesi, bu heyetin Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye gelmiş olmaları, Mekke'nin fethinden sonra da hicret kapısı kapanmış bulunması cihetiyle Medine'ye gelenlerin Medine'de ikametleri ihtiyarî olmasına mebnîdir.

805 {B7246 Buhârî, Ahbârü'l-âhâd, 1.}

806 {B7247 Buhârî, Ahbârü'l-âhâd, 1.}

807 {B7248 Buhârî, Ahbârü'l-âhâd, 1.}

808 İbn Ümmü Mektûm'un adı Abdullah'tır. Vâlidesi Ümmü Mektûm'un adı da Âtike'dir. Hazret-i Hatice'nin dayısı oğlu Abdullah'ın kızıdır. İbn Ümmü Mektûm Peygamberimizden önce Medine'ye hicret etmiştir. Müşârün ileyh âmâ idi. Gazâya gidemezdi. Peygamberimiz gazâya giderken onu Medine'de vekil bırakırdı. On üç defa Medine'de Resûl-i Ekrem'e vekâlet etmiştir.

809 Hadis şârihleri bu zatın adının bilinmediğini haber veriyorlar.

810 {B7251, B7252 Buhârî, Ahbârü'l-âhâd, 1.}

811 {B7264 Buhârî, Ahbârü'l-âhâd, 4.}

812 Ebû Süfyân'ın târîh-i hayatı bu eserimizde 1095 numaralı hadisin izahında geçti, oraya bakınız!

813 {B7264 Buhârî, Ahbârü'l-âhâd, 4.}

814 {el-A'râf, 7/158.}

815 Dihye, nâme-i peygamberîyi kaysere verdiği sırada Ebû Süfyân bir ticaret kafilesiyle Şam'da bulunuyordu ve Hazret-i Peygamber hakkında icrâ-yı tahkîkat için imparator tarafından saraya davet olunmuş ve heyet içinde Ebû Süfyân'ın Hazret-i Peygamber'e karâbeti bulunduğundan ondan sorulmuş ve alınan cevapta arkadaşları işhâd edilmiştir.

816 Kayserin *Buhârî* metninde rivayet olunan bu ifadelerine göre, iman ettiği muhakkak olmakla beraber kayserin bu itirafları üzerine mecliste bulunan erkân-ı devletin gürültülü patırtılı müdahaleleri üzerine, daha ileri gidemeyip sarfınazar etmiş ve sefir Dihye hazretlerini kıymetli hediyelerle ve bazı siyer müelliflerinin bildirdiği cevabî bir mektup ile mutayyeben iade eylemiştir.

817 İki ecir ve sevabın biri Hazret-i Îsâ'ya, öbürü de Hazret-i Muhammed'e iman ettiğinin mükâfatı!

818 {B7 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; Âl-i İmrân, 3/64.}

819 Ebû Kebşe, Hazret-i Peygamber'in ana cihetinden büyük babası idi. Putlara tapmaz, yıldıza ibadet ederdi. Resûl-i Ekrem putlara ibadet aleyhinde bulununca ona nispet ederek İbn Ebî Kebşe dediler.

820 بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله إلى كسرى عظيم فارس سلام على من اتبع الهدى ومن آمن بالله ورسوله وشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأن محمدا عبده ورسوله. أدعوك بدعاية الله فإني رسول الله إلى الناس كلهم لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ . أسلم تسلم. فإن توليت فعليك إثم المجوس (زاد المعاد)

{İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, ٦٠١; Yâsîn, ٣٦/٧٠.}

821 O sırada Bahreyn vilâyeti İran'a tâbi olup emâretinde de Münzir b. Sâvâ bulunuyordu. Rivayete göre Bahreyn fetholunup Alâ b. Hadramî radıyallahu anh vali tayin buyurulduğunda Münzir b. Sâvâ ile beraber Bahreyn'deki bütün Araplar müslüman olmuştur. Bahreyn hakkında bu eserimizde, 1036 numaralı hadisin izahında açıklama vardır, oraya bakınız.

822 عن عبد الله ابن عباس أنه قال أن رسول الله صلى الله عليه وسلم بعث بكتابه إلى كسرى فأمره أن يدفعه إلى عظيم البحرين يدفعه عظيم البحرين إلى كسرى. فلما قرأه كسرى فرقه فدعا عليهم رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يمزقوا كل ممزق.

{B٢٩٣٩ Buhârî, Cihâd, ١٠١.}

823 Hazret-i Peygamber'in bu duası kabul buyurulup, İran mülk ve saltanatının parçalandığını mütalaa için bu eserimizde 1307 rakamlı Hazret-i Ömer hadisini ve onun çok mühim olan izahını okuyunuz!

824 بسم الله الرحمن الرحيم عن محمد رسول الله إلى النجاشي ملك الحبشة. أسلم أنت. فإني أحمد الله إليك الذي لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن. وأشهد أن عيسى بن مريم روح الله وكلمته. ألقاها إلى مريم البتول الطيبة الحصينة فحملت بعيسى فخلقه الله من روحه ونفخه كما خلق آدم بيده. وإني أدعوك إلى الله وحده لا شريك له والموالات على طاعته. وإن تتبعني وتؤمن بالذي جاءني. فإني رسول الله وإني أدعوك وجنودك إلى الله عز وجل. وقد بلغت ونصحت. فاقبلوا نصيحتي والسلام على من اتبع الهدى (زاد المعاد)

{İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, 601-602.}

825 بسم الله الرحمن الرحيم. إلى محمد رسول الله من النجاشي أصحمة. سلام عليك يا نبي الله من الله ورحمة الله وبركات الله الذي لا إله إلا هو. أما بعد فقد بلغني كتابك يا رسول الله فيما ذكرت من أمر عيسى فورب السماء والأرض أن عيسى لا يزيد على ما ذكرت ثفروقا أنه كما ذكرت. فقد عرفنا ما بعثت به إلينا وقد عرفنا ابن عمك وأصحابك. فأشهد أنك رسول الله صادقا مصدقا، وقد بايعتك وبايعت ابن عمك وأسلمت على يديه لله رب

العالمين [زاد المعاد].

{İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, ٦٠٢.}

826 روى مسلم في صحيحه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب إلى النجاشي وليس بالذي صلى عليه.

{M4609 Müslim, Cihâd, 75.}

827 *Zâdü'l-meâd*. Bu eserimizde "Cenâze" bahsindeki 622 numaralı hadisin tercüme ve izahına da bakınız. {İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, 603.}

828 بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد عبد الله ورسوله الى المقوقس عظيم القبط. سلام على من اتبع الهدى. أما بعد فإني أدعوك بدعاية الإسلام. أسلم تسلم وأسلم يؤتك الله أجرك مرتين. فإن توليت فإن عليك إثم أهل القبط. يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ [زاد المعاد].

{İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, 603; Âl-i İmrân, 3/64.}

829 بسم الله الرحمن الرحيم. لمحمد بن عبد الله من المقوقس عظيم القبط. سلام عليك. أما بعد فقد قرأت كتابك وفهمت ما ذكرت فيه وما تدعوا إليه. وقد علمت أن نبيا بقي وكنت أظن أن يخرج بالشام. وقد أكرمت رسولك وبعثت إليك بجاريتين لهما مكان في القبط عظيم وكسوة وأهديت إليك بغلة لتركبها والسلام عليك [زاد المعاد].

{İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, ٦٠٤.}

830 Hâtıb b. Ebû Beltea Bedir Harbi gazilerinden ve böyle yüksek mefkûre sahibi bir zat olmakla beraber, bir kere gaflet etmiş ve feth-i Mekke için Resûl-i Ekrem'in Medine'de hazırlığını Mekke eşrafına bir mektupla bildirmek istemiştir. Fakat bu sakat hareketi Resûl-i Ekrem'e vahiy olunmakla mektup istirdat edilmiştir. Bu eserimizdeki Mekke'nin Fethi bahsine bakınız!

831 بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى هوذة بن علي سلام على من اتبع الهدى واعلم أن ديني سيظهر . إلى منتهي الحف والحافر. فأسلم تسلم

واجعل لك ما تحت يديك. [زاد المعاد].

{İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, ٦٠٧.}

832 بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى الحارث بن أبي شمر. سلام على من اتبع الهدى وآمن بالله صدق. وإني أدعوك إلى أن تؤمن بالله وحده لا شريك له، يبقى لك ملكك. [زاد المعاد]

{İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, 609.

833 Gūta, Dımaşk-ı Şam'ın şarkında imtidâd eden ve vaktiyle dünyanın cenneti diye anılan bağlık bahçelik kısımdır. Ba'de'l-İslâm, Şam merkezi hilâfet ve medeniyet olmakla, Gūta şerefini arttırmış, bugün de cennet–âsâ güzelliğini muhafaza etmekte bulunmuştur.

834 Mektubun bu kaydına hıristiyan olan Münzir ile beraber hıristiyan tebeasının müslüman oldukları, mecûsîler'le yahudilerin müslüman olmadıkları anlaşılıyor.

835 Bu eserimizde 1036 numara ile geçen Câbir b. Abdullah hadisi ile 1306 numaralı Amr b. Avf hadisini ve bunların izahlarını okuyunuz!

836 بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد عبد الله إلى جيفر وعبد ابني الجلندي، سلام على من اتبع الهدى. أما بعد فإني أدعوكما بدعاية الإسلام أسلما تسلما. فإني رسول الله إلى الناس كافة لأنذر من كان حيا ويحق القول على الكافرين، فإنكما أن أقررتما بالإسلام وليتكما. وإن أبيتما أن تقرا بالإسلام فإن ملككما زائل عنكما. وخيل تحل بساحتكما وتظهر نبوتي على ملككما ((وكتب أبي بن كعب وختم الكتاب) (زاد المعاد).

{İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, 605.}

KİTÂBÜ’L-İ‘TİSÂM
Bİ’L-KİTÂB VE’S-SÜNNE

كِتَابُ الْإِعْتِصَامِ
بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Mübîn ile Peygamber'in sünnetine tutunmaya dair hadîs-i şerifleri muhtevidir.

İ'tisâm "bir şeye el ile yapışıp tutmak ve tehlikeden korunmak" mânasınadır. Müellif Buhârî bu unvanını Âl-i İmrân sûresinin 103. âyetindeki, وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا "*Ey müminler! Hepiniz Allah'ın* (hidayet) *ipine sarılınız ve biribirinizden ayrılmayınız!*" kavl-i şerifinden almıştır. Âyet-i kerîmedeki "habl" (ip) ile murat istiare tarikiyle Kitap ile Sünnet'tir. Allah'ın ism-i şerifine muzaf olması da bu istiarenin karînesidir. Bu istiarenin cihet-i câmiası ve edebî münasebeti her ikisinin de maksûda ermeye sebep olmasıdır ki Kitap ve Sünnet, hayır ve saadete, ip de birtakım medenî ihtiyaçları telâfiye sebep olur. Kitap ile murat Kur'an'dır. Sünnet ile murat da Resûl-i Ekrem'in sözlerinden, işlediği işlerden, başkaları tarafından işlenip de Peygamber'in menetmediği hal ve hareketlerden bize vâsıl olan hadislerdir.

Kitap ve Sünnet İslâm ümmetinin vesîle-i saadet ve hidayeti olduğu için Resûl-i Ekrem biat alırken, ilk biat şartı olarak Kitap ve Sünnet'te vârit olan emirleri dinlemek ve bu yolda itaat etmek şartını dermeyan buyurdu. Abdullah b. Ömer de Abdülmelik b. Mervân'a bu yolda biat mektubu göndermişti (2166 numara ile tercümesi geçen İbn Ömer hadisine bakınız).

2171

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ أَبَى قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَمَنْ يَأْبَى قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ أَبَى.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Ümmetimin hepsi cennete girecektir. Ancak imtina edenler girmeyeceklerdir" buyurmuştur. Ashâb-ı kirâm, "Yâ Resûlellah! Kimler imtina edecekler?" diye sordular. Resûl-i Ekrem de, "Her kim bana itaat ederse cennete girecektir. Her kim de bana âsi olursa, o da (davetimi kabulden ve emirlerime itaatten) imtina etmiş olur (ve cennete giremez)" buyurdu. {B7280 Buhârî, İ'tisâm, 2.}

2172

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ؓ قَالَ جَاءَتْ مَلاَئِكَةٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ نَائِمٌ فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّهُ نَائِمٌ وَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ الْعَيْنَ نَائِمَةٌ وَالْقَلْبَ يَقْظَانُ فَقَالُوا إِنَّ لِصَاحِبِكُمْ هٰذَا مَثَلًا فَاضْرِبُوا لَهُ مَثَلًا فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّهُ نَائِمٌ وَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ الْعَيْنَ نَائِمَةٌ وَالْقَلْبَ يَقْظَانُ فَقَالُوا مَثَلُهُ كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى دَارًا وَجَعَلَ فِيهَا مَأْدُبَةً وَبَعَثَ دَاعِيًا فَمَنْ أَجَابَ الدَّاعِيَ دَخَلَ الدَّارَ وَأَكَلَ مِنَ الْمَأْدُبَةِ وَمَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّاعِيَ لَمْ يَدْخُلِ الدَّارَ وَلَمْ يَأْكُلْ مِنَ الْمَأْدُبَةِ فَقَالُوا أَوِّلُوهَا لَهُ يَفْقَهْهَا فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّهُ نَائِمٌ وَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ الْعَيْنَ نَائِمَةٌ وَالْقَلْبَ يَقْظَانُ فَقَالُوا فَالدَّارُ الْجَنَّةُ وَالدَّاعِي مُحَمَّدٌ ﷺ فَمَنْ أَطَاعَ مُحَمَّدًا ﷺ فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ وَمَنْ عَصَى مُحَمَّدًا ﷺ فَقَدْ عَصَى اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ وَمُحَمَّدٌ فَرَّقَ بَيْنَ النَّاسِ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem uyurken yanına birtakım melekler gelerek bunlardan bazıları, “Bu zat uyuyor” dedi. Bazıları da, “Gözü uyuyor, fakat kalbi uyanıktır” dedi. Bunun üzerine bu melekler (birbirlerine), “Bu dostunuzun âlî sıfatı vardır (âlî menkabe sahibidir). Haydi siz de bunun âlî mevkiini hâricî bir örnekle temsil ediniz” dediler. Fakat bazıları, “İyi ama bu zat uyuyor” dediler. Bazıları da, “Hayır, onun gözü uyuyor, fakat kalbi uyanıktır” dediler. Bunun üzerine melekler, “Bu zatın hâricî benzeri şu bir kimsenin misali gibidir ki o kimse yeni bir ev yaptırır, o evde bir velîme ziyafeti tertip edip (bu ziyafete nâsı davet etmek için bir davetçi gönderir. Bu davetçinin davetine kim icâbet ederse, o (mükemmel) eve girer ve (mükellef) ziyafeti yer. Her kim de davetçinin davetine icâbet etmezse o eve giremez ve ziyafet yemeklerini de yiyemez.” Bunun üzerine melekler yine birbirlerine, “Haydi bu temsili, bu zata izah ediniz de anlasın” dediler. Fakat yine bunlardan bazıları, “İyi ama bu zat uyuyor” dediler, bazıları da, “Hayır gözleri uyuyor ama kalbi uyanıktır” dediler. Bunun üzerine melekler (kendi aralarında temsili izah ederek), “O ev cennettir, davetçi de Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemdir. Her kim Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme itaat ederse, Allah’a itaat etmiştir. Her kim de Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme âsi olursa azîz ve celîl olan Allah’a âsi olmuştur. Hazret-i Muhammed nâsın arasını ayırt etmiştir (itaat ve isyan şiârını bildirip müminleri, münkirleri tefrik etmiştir).” {B7281 Buhârî, İ‘tisâm, 2.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifin mazmunu en beliğ bir mürekkep teşbih ile tebliğ buyurulmuştur. Edebiyat kaidesine göre mürekkep teşbihi edilen şairane hayali müteaddit teşbihlerden bulup çıkarır. Sonra bu teşbihleri birbirine zam ve ilâve ederek bir belâgat manzumesi vücuda getirir ki her zevk-i edebî sahibi işitince zevkyâb olur.

Hadisteki meleklerin mürekkep teşbihlerini tahlil edince şu müfret teşbihleri ihtiva ettiğini görürüz: **1.** Cenâb-ı Hakk'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği server-i kâinât efendimiz velîme gibi kutsal bir cemiyetin davetçisine, **2.** Allah Teâlâ'nın mümin kulları için hazırladığı cennet, yeni teşkil edilen aile için hazırlanan yeni bir aile ocağına, **3.** Cennet-i a'lânın gûnâgûn nimetleri, velîme taamı gibi en nefis bir ziyafet yemeğine, **4.** Kitap ve Sünnet'e ittibâ müminler, velîme davetine icâbet edip giden ve orada sürur ve şâdumânî içinde nâil-i saadet olanlara, Kitap ve Sünnet'ten imtina edenler de velîme ziyafetinden mahrum olup hüsran içinde kalanlara teşbih olunmuştur.

İşte bir kısmını bildirdiğimiz bu müfret teşbihleri şairin ve mevzumuzda meleklerin hayali bir araya getirince zevk-i edebî ashabının nazarında mürekkep teşbih en nefis bir çiçek buketi halini alır (Cenâb-ı Hak biz kullarını da hâtemü'l-enbiyânın davet ettiği Kitap ve Sünnet'e ittibâ eden ve cennet ve cemaline nâiliyetle mesut ve bahtiyar olan müminler câmiasına ilhak buyursun, âmin).[837]

---

837 Türkçe edebiyatımızda mürekkep teşbihin en beliğ bir örneği şair Mehmed Âkif'in Çanakkale şehidleri için yazdığı "Makber" manzumesidir. Bu derece cemiyetli ve kuvvetli bir mürekkep teşbih bilmiyoruz. Âkif merhum kendisi de bu zâde-i tabiatını çok beğenirdi. Çanakkale'ye dikilecek âbideye yazılacak manzume için şairlerden birer numune göndermeleri istenildiğinde Âkif merhuma, "Sen ne gönderdin?" diye sorduğumda bu manzumesini gönderdiğini söylemişti. Bu manzumenin sonunda şairin özendiği makberi yapamadığını iddia ederek, "Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber / Sana âğûşunu açmış duruyor peygamber"diye şehid ruhunu Peygamber'in mübarek sînesine göndermesi şâheser bir beytidir.

2173

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَنْ يَبْرَحَ النَّاسُ يَتَسَاءَلُونَ حَتَّى يَقُولُوا هٰذَا اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَمَنْ خَلَقَ اللّٰهَ .

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: İnsanlar birbirlerine birtakım sualler sormaktan vazgeçmeyecekler. Hatta, her şeyi yaratan Allah'tır, fakat Allah'ı kim yaratmıştır?" diyeceklerdir. {B7281 Buhârî, İ'tisâm, 2.}

İZAHI

Asr-ı saâdet'te Arap kavmi ümmî bir ümmet olduğundan hatırına herhangi bir vesvese gelen kimse, Resûl-i Ekrem'e onu sormaya tasaddî ederdi. Bu sualler yukarıdaki hadiste olduğu gibi şeytanî bir vesvese eseri olduğu gibi, münafıkane sualler de soruluyordu. Tekâlifin teşdîdini mûcip sualler de bulunuyordu. Bu cihetle Resûl-i Ekrem, Buhârî'nin bu babında rivayet ettiği üzere, "*Ey nâs! Ben sizi halinize bıraktıkça siz de beni kendi halime bırakınız* (size bir şey tebliğ etmedikçe siz de bana sormaya kalkışmayınız). *Sizden önce ümmetler fuzûlî sualler sormak ve peygamberlerine muhalefet etmek suretiyle helâk olmuşlardır. Ben sizi bir şeyden nehyedersem ondan içtinap ediniz, bir şeyin ifasını da emredersem onu da gücünüz yettiği kadar yerine getirmeye çalışınız!*"[838]

Bu yoldaki tembihlere rağmen bir kere de Resûl-i Ekrem bir hutbe irat ederken münafıkın biri kalkıyor; “Yâ Resûlellah! Kıyamette benim yerim neresidir?” diye soruyor. Resûlullah da, “*Cehennem!*” diye cevap veriyor. Diğer biri de kalkıyor, “Babam kimdir?” diye soruyor. Buna da, “*Huzâfe!*” diyor. Bunun üzerine, لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ “*Ey iman edenler! Hatırınıza her gelen* (lüzumsuz) *her şeyi Resûlullah'a sormaya kalkışmayınız. Sonra bu suallerin muktezâları açıklanacak olursa fenanıza gider*” âyeti nâzil olmuştur.[839]

Hadisteki, “*Allah'ı kim yaratmıştır?*” sözü en şenî şeytan ilkāâtındandır. Kâinatı yaratan Allah Teâlâ'nın bir eser-i hilkat olması aklen de, naklen de muhaldir. Ulûhiyyet şiârına münâfidir. Bunun gibi şeytanî vesveselere kapılan kimse “eûzü billâhi mineşşeytânirracîm” diye o vesveseyi defetmesi bir haberde bildirilmiştir.[840]

---

838 {B7288 Buhârî, İ'tisâm, 2.}

839 {B7295 Buhârî, İ'tisâm, 3; el-Mâide, 5/101.}

840 (T2988 Tirmizî, Tefsîr, 2.)

2174

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو ﷺ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَنْزِعُ الْعِلْمَ بَعْدَ أَنْ أَعْطَاهُمُوهُ انْتِزَاعًا وَلٰكِنْ يَنْتَزِعُهُ مِنْهُمْ مَعَ قَبْضِ الْعُلَمَاءِ بِعِلْمِهِمْ فَيَبْقَى نَاسٌ جُهَّالٌ يُسْتَفْتَوْنَ فَيُفْتُونَ بِرَأْيِهِمْ فَيُضِلُّونَ وَيَضِلُّونَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim demiştir: "Allah Teâlâ ilmi size ihsan buyurduktan sonra (hâfızanızdan) zorla söküp almaz. Lâkin cemiyetin ilim adamlarını bilgileriyle beraber cemiyet içinden alır. Artık kara cahil bir zümre kalır. O sırada halk bunlardan dinî ihtiyaçlarını soracaklar, onlar da (şahsî) re'y ve arzularıyla cevap vererek hem halkı idlâl edecekler, hem de kendileri dalâlette kalacaklar." {B7307 Buhârî, İ'tisâm, 7.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Re'y ve Kıyas Tekellüfünün Zemmi" başlığı ile açtığı bir babında rivayet etmiştir. Müellif bu unvanında zikrettiği re'y ile kastettiği mâna Kitap, Sünnet, icmâdan ibaret olan bir asl-ı şer'îye istinat etmeyen şahsî arzudur ki re'y-i mezmûmdur. Nasıl ki mevzumuz olan hadîs-i şerifte İslâmî ilimler, bu ilimlerin bilginleriyle beraber Allah divanına gittikten sonra artık ortadan kara cahil bir zümrenin arzû-yı şahsîleriyle telkîn-i dîn edecekleri bildiriliyor. Binaenaleyh Kitap, Sünnet, icmâa istinat eden re'y, ictihaddan olan bir re'y-i mahmûddur.

Bu unvandaki kıyas ile de usûl-i selâseden birisine tatbik olunmayan zunûn-ı şahsiyyedir, kıyâsât-ı fâside ve mezmûmedir. Kitap'a, Sünnet'e, icmâa istinat eden kıyas ise İslâm hukukunun dört aslından dördüncüsüdür ve فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ "*Ey görmek ve anlamak kudretini haiz olanlar! Vâkıalardan ibret alınız, görülmeyen vâkıaları görülenlere kıyas ediniz!*" (el-Haşr, 59/2) kavl-i şerifine istinat eden bir delîl-i şer'îdir. Şu da şâyân-ı dikkattir ki müellif Buhârî unvanında kıyasın zemmini mutlak zikretmeyip tekellüf kaydıyla takyid etmiştir. Güçlükle yapılan ve asıl ile fer' arasında münasebet bulmakta zorluk bulunan kıyas demekle kıyâs-ı fâside işaret etmiştir.

Müellif Buhârî bu babın unvanında İsrâ sûresinin 36. âyetindeki وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ kavl-i şerifini zikredip âyetteki "kafv"i "kavl" ile tefsir etmiştir ki İbn Abbas radıyallahu anha ait olan bu tefsire göre mâna, "Hiçbir suretle bilmediğin bir şeyi söyleme!" demektir ki bu da unvandaki zemmin hiçbir vukūf-ı ilmîye istinat etmeyen kıyas ve ictihada ait olduğunu iş'âr eder.

Öyle sanıyorum ki İslâmî ilimlerin, bunları bilenlerin âhirete gitmeleriyle zevale uğrayacağı ve bunların yerlerini cahil bir zümre alarak hem kendileri dalâlete düşecekleri, hem de halkı idlâl edecekleri tercüme ettiğimiz hadiste bildirilen dalâlet zamanı hulûl etmiştir. Bugün gazete sütunlarına geçen dinî mevzulara dair yazılar tam bir anarşi halindedir.

2175

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَأْخُذَ أُمَّتِي بِأَخْذِ الْقُرُونِ قَبْلَهَا شِبْرًا بِشِبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ كَفَارِسَ وَالرُّومِ فَقَالَ وَمَنِ النَّاسُ إِلَّا أُولَئِكَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Kıyamet kopmaz, tâ ki ümmetim kendisinden evvelki ümmetlerin yolunu karış karış, arşın arşın takip etmedikçe!" buyurmuştu. (Ashap tarafından), "Yâ Resûlellah! (Yollarında gidilen) Fars ve Rum gibi milletler midir?" diye soruldu. Resûl-i Ekrem de, "Onlardan başka nâstan kim var ya?" diye cevap verdi. {B7319 Buhârî, İ'tisâm, 14.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu babında bu hadisin Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anha müntehî olan bir tarikini de rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Ebû Saîd der ki: Resûl-i Ekrem, "*Muhakkak siz, kendinizden önce gelen milletlerin karış karış, arşın arşın yolunca gideceksiniz?*" buyurdu. Biz de, "Yâ Resûlellah! Bu ümmetler yahudilerle hıristiyanlar mı?" diye sorduk. Resûl-i Ekrem, "*Onlardan başka ya kim olacak?*" buyurdu.[841]

Bu hadiste yahudilerle hıristiyanların, Ebû Hüreyre hadisinde de Fars ile Rum'un gayri ahlâkî hal ve hareketlerini takip ve taklit etmekten İslâm ümmeti tahzîr buyurulmuştur. Fazâyihi taklitten tahzîr, yahudilerle hıristiyanların ve Fars ile Rum milletlerinin âdetlerini ve âyinlerini taklide de münhasır değildir. Tarihte gelip geçen bütün milletlerin kötü hareketlerini taklide de şâmildir. Yahudilerle hıristiyanların ve Fars ile Rum'un hâsseten zikrolunması bunların tarihte taayyün etmiş en büyük milletler olmasındandır.

Şüphesiz ki her dinin ve her içtimaî teşekkülün kendisine has bir medeniyeti ve diğerlerinden ayıran evsâf-ı fârikası vardır ki milletler arası varlığını ancak ve muhakkak o hususi vasıflarıyla muhafaza eder. İslâm dininin, İslâm ümmetinin de hiçbir dini ve hiçbir milleti taklide ihtiyacı olmayan üstün bir medeniyeti vardır. Bu bedîhî hakikate mebnî Resûl-i Ekrem bu yüce varlığımızı muhafaza etmemizi emredip mukallitlik derekesine düşmekten menetmiştir.

---

841 {B7320 Buhârî, İʻtisâm, 14.}

2176

•.•.•

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ اللهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا ﷺ بِالْحَقِّ وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ فَكَانَ فِيمَا أُنْزِلَ آيَةُ الرَّجْمِ.

TERCÜMESİ

Ömer (b. Hattâb) radıyallahu anhtan (bir hutbesinde) şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Bir hakikattir ki Allah, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemi hak peygamber gönderdi ve ona kitap indirdi. Ona indirdiği âyetler içinde recm âyeti de vardı."[842] {B7323 Buhârî, İ'tisâm, 16.}

İZAHI

Hazret-i Ömer'in bu sözü Medine mescidinde bir cuma günü irat ettiği uzun bir hutbesinin bir cümlesidir. Bunun asıl râvisi de Hazret-i Ömer'in kendisi değil İbn Abbas'tır. Bu uzun hutbeyi ve bunu irat etmeye sebep olan tarihî ve siyasî vâkıayı müellif Buhârî, İbn Abbas'tan "Kitâbü'l-Hudûd"da rivayet etmiştir ki kısa bir hulâsası şöyledir: İbn Abbas der ki: Hazret-i Ömer'in son haccında Mina'da Abdurrahman b. Avf'ın yanına gitmiştim. Bana dedi ki: Bugün Ömer'in yanında idim. Biri geldi, "Yâ Emîre'l-mü'minîn! Haberin olsun! Falanca kişi, 'Eğer Ömer ölürse ben (Talha'ya) biat edeceğim. Vallahi Ebû Bekir'e biat istişaresiz ve düşüncesiz ansızın yapılıp tamam oldu' diye bir fitne çıkarmak istiyor" dedi. Ömer bu sözü işitince fena halde hiddetlenerek, "Vallahi, bu akşam halkın karşısında bir hutbe irat edip milletin mukadderatını gasbetmek isteyen bu adamları teşhir ederek bunların tesvîlâtından halkı tahzîr ederim" dedi. Ben, "Yâ Emîre'l-mü'minîn! Böyle yapma! Hac mevsiminde halk ayakta iken yol üzeri böyle bir fitneyi ortaya koymak büyük bir ihtilâle sebep olabilir. Dâr-ı hicret ve dâr-ı sünnet olan Medine'ye vardığımızda orada erbâb-ı hal ü akdin muvâcehesinde bu meseleyi ortaya koyup fesadı daha iyi önlersiniz" dedim. O da kabul etti.

İbn Abbas rivayetine devamla der ki: Medine'ye geldiğimizde Hazret-i Ömer bir cuma günü irat ettiği bir hutbesinde Allah'a hamdüsenâ ettikten sonra bir şöyle mukaddime ile söze başladı: "Bir hakikattir ki Allah, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemi hak peygamber gönderdi ve ona kitap indirdi. Ona indirdiği bu kitabın içinde recm âyeti de vardır. Bu âyeti okuduğumuz ve hükmünü tatbik ettiğimiz halde birtakım müfsidler çıkıp, 'Bu âyet Kur'an'da yoktur' diye inkâr edeceklerdir.[843] (Hazret-i Ömer bazı mukaddimeler daha söyledikten sonra) işitiyorum ki bazı kimseler Hazret-i Ebû Bekir'in biatına itiraz ederek hakikati inkâr etmişler ve ben ölünce biat edilecek zatı hazırlamışlardır!" diye Ebû Bekir'e biatın tarihini teşrih ederek bundan kuvvetli bir intihap olamayacağını bildirdikten sonra demiştir ki: "Ben şundan korkarım ki bize muhalif olan bu zümre bizden sonra içlerinden birine müslümanların meşveretine lüzum görmeyerek biat edecekler. Halk ne o halifeye, ne de bu zümreye tâbi olmayarak müslümanlar arasında harbe ve kıtâle sebep olacaktır."

---

842 Recm âyeti şudur: الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما "Evli bir erkek ve kadın zina ederlerse (zina da beyyine ile veya gebelikle veya ikrar ile) sabit olursa (aile namusunu kirleten) bunları taşlayınız!" Bu âyetin okunması nesholunup hükmü ibka olunmuştur.

843 Hazret-i Ömer'in bu sözü ileride tahakkuk ederek, Haricilerle bazı Mu'tezile inkar etmişlerdir.

2177

•.•.•

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ ﵁ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ.

TERCÜMESİ

Amr b. Âs radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işitmişimdir: “Bir hâkim hükmedeceği zaman ictihad yani hakkı arayıp hükmeder de sonra bu hükmünde isabet ederse, o hâkime iki ecir ve sevap vardır: (Hakkı aramak, hakka isabet etmek sevapları). Eğer hükmedeceği zaman hakkı arar, fakat hata ederse bu hâkime de bir ecir vardır (hakkı aramak sevabı). {B7352 Buhârî, İ‘tisâm, 21.}

2178

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِنَّهُ كَانَ يَحْلِفُ بِاللّٰهِ أَنَّ ابْنَ الصَّايَّادِ الدَّجَّالُ فَقُلْتُ تَحْلِفُ بِاللّٰهِ قَالَ إِنِّي سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَحْلِفُ عَلَى ذٰلِكَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يُنْكِرْهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan rivayete göre (râvi Muhammed b. Münkedir der ki:) Hazret-i Câbir, İbnü's-Sayyâd'ın deccâl olduğuna yemin ederdi. "Ey Câbir! Allah adına bu hususta nasıl yemin edersin" dedim. O da, "Ömer radıyallahu anhın bunun deccâlliğine Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda yemin ettiğini işittim. Halbuki Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, Ömer'in yeminini reddetmedi. {B7355 Buhârî, İ'tisâm, 23.}

İZAHI

Hadiste adı geçen İbnü's-Sayyâd'ın adı Sâfî'dir. Vâkıdî, Benî Neccâr'dan olduğunu bildirir. Eski zamanın kâhinlerine, zamanımızın da medyumlarına benzeyen İbnü's-Sayyâd garîbü'l-ahvâl bir şahıstır. Erlik çağına ermeden nübüvvet iddia etmiştir. Resûl-i Ekrem, Hazret-i Ömer ile bazı ashabını yanına alarak bunu görmeye gitmiş ve bunun kehânetini anlamak için giderken yolda Duhân sûresini gönlünde saklayarak bu kâhine soracağını bildirmişti. Varıldığında Resûl-i Ekrem, "*Haydi gönlümde senin için bir şey sakladım. Şunu bil bakalım?*" dedi. İbnü's-Sayyâd, "Gönlündeki 'duh'tur" dedi. Bu suretle Duhân kelimesinin ilk iki harfini bilebilmiş oluyordu. Resûl-i Ekrem tarafından, "*Düşte, rüyada ne görüyorsun?*" diye sorulduğunda, "Bana doğru haberler de gelir, yanlış haberler de!" diye cevap vererek şeytanî ilkāâtı haiz tam bir kâhin olduğunu itiraf etmiş bulunuyordu. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, "Yâ Resûlellah! Vallahi bu deccâldir, müsaade et de şunun boynunu vurayım" demişti. Mevzumuz olan Câbir hadisinde de bildirildiği üzere Resûl-i Ekrem, "Bu deccâl değildir" diye reddetmemekle beraber öldürülmesine de müsaade etmemişti.[844] Çünkü bugünler Medine'ye ilk hicret edildiği zamana müsâdif idi. Yahudilerle iyi geçinmek günleri idi. Hazret-i Câbir'in, "İbnü's-Sayyâd fitne âmili bir deccâl idi" diye yemin etmesi de Hazret-i Ömer'in bu yemininin taraf-ı risâletten reddolunmamasına mebnî idi. İbnü's-Sayyâd'ın bilâhare müslüman olduğuna ve haccettiğine dair de Müslim'in Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayeti vardır. Bu eserimizde 662 numara ile tercümesi geçen İbn Ömer hadisi ile izahını okuyunuz!

Oğlu Umâre'nin ebrâr-ı ümmetten olduğu ise şüphesizdir. Hazret-i Câbir'den rivayetleri vardır. İmam Mâlik'in meşâyihi cümlesindendir. Mervân'ın hilâfeti zamanında ölmüştür *(Hulâsa)*.

844 {B1354 Buhârî, Cenâiz, 79.}

KİTÂBÜ'T-TEVHÎD

كِتَابُ التَّوْحِيدِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Bu kitap Allah Teâlâ'nın birliğini ispata medar olan ve Cehmiyye ile onlardan başka Muʻtezile gibi ehl-i bidʻatın itikadî şüphelerini reddeden hadîs-i şerifleri muhtevidir.[845]

Tevhîd lugat cihetiyle "bir şeyi birlemek"tir. Tevhîd-i ilâhî de Allah Teâlâ'nın vâhid-i hakîkî olduğuna, şerîk ve nazîrden münezzeh bulunduğuna iman etmekten ibarettir. Allah'ı tevhid ve Allah'ı birlemek İslâm dininin üssü'l-esâsını teşkil eden iman umdesidir ve bu dinin en mühim hassa-i fârikasıdır. Bu cihetle müellif Buhârî "Tevhîd-i Bârî" bahsini kitabına hüsnihâtime yapmıştır. "Kitâbü't-Tevhîd" ile *Sahîh-i Buhârî* artık nihayete ermiş bulunuyor.

Müellif Buhârî yukarıdaki umumi unvanından sonra "Resûl-i Ekrem'in İslâm Ümmetini Tevhide Davet Hususundaki Tebligatı" başlığı ile de hususi bir bab açarak dört hadis rivayet etmiştir ki *Tecrîd*'de bulunan iki hadisini tercüme edeceğiz. Sonra da *Tecrîd*'e geçmeyen ikisini nakledeceğiz.

---

845 Yûnûniyye gibi en muteber *Buhârî* nüshalarında bu unvan yalnız "Kitâbü't-Tevhîd"den ibarettir. *Sahîh-i Buhârî*'nin en son râvisi olan Firebrî'den de bu suretle rivayet olunduğunu *Buhârî* şârihleri bildiriyor. Bu cihetle *Buhârî* râvilerinin cumhuru bu rivayete itibar etmişlerdir. Yalnız Müstemlî rivayetinde unvandaki ziyade vardır. Müellif Zebîdî bu rivayeti ihtiyar etmiştir. Hiç şüphesiz ki cumhurun Firebrî'ye istinad eden rivayetleri daha ilmîdir. Çünkü ehl-i rivayetin vazifesi itikadî, amelî bütün haberlerin sıhhatlerini ve ilmî kıymetlerini tayin ederek rivayet etmekten ibarettir. Bu haberler üzerine ta'lîlî ve felsefî bir üslûp ile işlemek kelâm ve fıkıh mevzularına ait vazifelerdir. Nasıl ki müellif Buhârî de bu babından mesleği icabı tevhîd-i bârîyi ihtiva eden hadisleri zikrediyor ve Cehmiyye, Mu'tezile, Cebriyye gibi ehl-i bid'attan hiçbirinin nazariyelerini redde ilişmiyor. Çünkü tevhidi ispat başka, muhtelif mesâlik-i ictihâdiyyelerini red de başka mevzulardır. Cehmiyye, Cehm b. Safvân'a nisbet olunan bir fırkadır. Kazâ ve kader meselesinde Ehl-i sünnet'e yakın olmakla beraber Cebriyyeciler'e de meyletmişlerdir. Cehmîler, sıfât-ı ilâhiyyeyi nefyettikleri gibi rü'yeti de inkâr etmişlerdir. Kur'an'ın da mahlûk olduğuna kail olmuşlardır.

2179

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ رَجُلًا عَلَى سَرِيَّةٍ وَكَانَ يَقْرَأُ لِأَصْحَابِهِ فِي صَلَاتِهِمْ فَيَخْتِمُ بِقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ فَلَمَّا رَجَعُوا ذَكَرُوا ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ سَلُوهُ لِأَيِّ شَيْءٍ يَصْنَعُ ذٰلِكَ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ لِأَنَّهَا صِفَةُ الرَّحْمٰنِ وَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَقْرَأَ بِهَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَخْبِرُوهُ أَنَّ اللهَ تَعَالَى يُحِبُّهُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, ashaptan bir zatı bir müfrezeye kumandan yaparak gazâya göndermişti. Bu zat maiyetindeki arkadaşlarına kıldırdığı namazlarda Kur'an okur ve her zaman (ikinci rek'atlarda)قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ sûresi ile bitirirdi. Hey'et-i seferiyye gazâdan döndüklerinde kumandanın itiyadını maiyeti efrâdı Resûlullah'a arzettiler. Resûl-i Ekrem de, "Niçin böyle yaptığını kendisine sorunuz?" buyurdu. Onlar da gidip sordular. Kumandan şöyle cevap verdi: "قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ sûresi, rahmânın sıfatıdır (Allah'ın bütün esmâ ve sıfatı bu sûrededir). Onun için bu sûreyi okumayı severim." Bu cevabı alıp Resûl-i Ekrem'e haber verince Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Haydi kumandanınıza müjde veriniz ki muhakkak Allah da onu sever" buyurmuştur. {B7375 Buhârî, Tevhîd, 1.}

İZAHI

Buhârî'nin bu babında ve "tevhîd-i bârî" mevzuundaki rivayetleri arasında en yüksek tevhid delili Hazret-i Âişe'nin bu hadisidir. Şöyle ki İhlâs'ı okumaya devam eden kumandanın Allah Teâlâ'nın muhabbetine nâil olması, Allah Teâlâ'nın bütün esmâ ve sıfâtında birliğini iş'âr eden bu sûre-i şerifeye muhabbeti eseridir. Bu küçük sûrenin dört kısa âyetinde bütün tevhid delilleri hulâsa edildiği için buna "Tevhid sûresi" de denilmiştir. İhlâs sûresi adı da en meşhur isimlerindendir. İslâm dininin hulâsa-i i'tikādı olan tevhid umdesini en saf ve hâlis bir surette ifade etmesi de şerâfetle tavsif olunarak "İhlâs-ı şerif" denilmesine vesile olmuştur. قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ sûresiyle Âyetü'l-kürsî'deki tavsîfât derecesinde esaslı olarak Allah Teâlâ ulûhiyyet vasıflarıyla hiçbir dinde ve hiçbir semavî kitapta tavsif ve tarif olunmamıştır. Bu cihetle "Esas" adı da verilmiştir.

Müellif Buhârî'nin yine bu babındaki bir rivayetine göre Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh der ki: Ashaptan biri öbür sahâbînin bir gece قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ sûresi okuduğunu, hiç durmadan tekrarladığını işitmişti. Sabah olunca Resûl-i Ekrem'e gelip bunu haber verdiği sırada, o zat sanki hâlâ bu sûreyi tekrarlıyordu. Resûl-i Ekrem, "*Hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki bu sûre Kur'an'ın üçte birine muadildir*"[846] diye cevap verdi.

Beyzâvî tefsirinde bildirdiğine göre Mekke müşrikleri Resûl-i Ekrem'e, "Bizi davet ettiğin rabbini bize tavsif et!" talebinde bulunmaları üzerine bu sûre nâzil olmuştur[847] ki meâli şöyledir: "*Habîbim! Müşriklere şöyle cevap ver: 'O* (zât-ı a'lâ) *Allah'tır*[848]*, O birdir. Allah uludur ve her varlığın merciidir. O, doğurmadı ve doğurulmadı. O'na hiçbir şey denk de olmadı* (zâtında, sıfâtında) *O'nun eşi ve örneği yoktur.*"

Görülüyor ki *İhlâs sûresi,* izahı bir cilde sığmayan bir tevhid vecizesidir. Bu sûrenin mazmunuyla, Âyetü'l-kürsî ile ve Haşr sûresinin son âyetleriyle Allah Teâlâ kemâl, cemâl ve celâl sıfatlarıyla tanınmıştır. Bu cihetle İhlâs-ı şerif okumayı seven irfan sahibi kumandan bu sevgisiyle Allah'ın muhabbetine mazhariyetle müjdelenmiştir. Müellif Buhârî de "Kitâbü't-Tevhîd"in başında bu hadisi rivayet etmekle yüksek bir tevhid irfanı göstermiştir. Göklerin ve yerin nuru olan Allah Teâlâ şu satırları okuyan ve yazan kullarının gönüllerini daima tevhid nuru içinde yaşatsın!

Buhârî'nin bu babında rivayet ettiği tevhid hadislerinden biri de şudur: İbn Abbas radıyallahu anhtan rivayete göre Resûl-i Ekrem, Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali gönderirken[849] Muâz'a şöyle tâlimat vermişti: "*Ey Muâz! Şimdi sen Ehl-i kitap olan bir kavim üzerine vali gidiyorsun,*[850] *oraya vardığında ilk vazifen Yemenliler'i Allah'ı tevhide davet etmek olacaktır. Allah'ın birliğini itiraf ettikten sonra da onlara her gün beş vakit namaz farz kılındığını bildirirsin. Namaz kılmaya başladıklarında da mallarında zekât farz olduğunu ve bu zekât mallarının zenginlerinden alınıp fakirlerine verileceğini haber verirsin. Yemenliler bunu da kabul edince, onlardan zekât al; fakat onların en güzel sağmal mallarını alma!*"[851] (bu eserimizde 686 rakamıyla tercüme ettiğimiz İbn Abbas hadisinin izahına da bakınız).

Buhârî'nin yine bu babındaki şu tevhid hadisini de mütalaa edelim: Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, Muâz b. Cebel'e, "*Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir?*" diye sormuş. O da, "Allah ile Peygamber'i bilir" demesi üzerine Resûl-i Ekrem, "*Kulların Allah'a ibadet etmeleri ve O'na hiçbir şeyi şerik koşmamaları!*" buyurmuş. Sonra da, "*Kulların Allah üzerindeki hakları nedir?*" diye sormuş. Muâz da, "Allah ile Peygamber'i bilir" demesi üzerine, "*Kulları kusurlarıyla cezalandırmamasıdır*"[852] buyurmuş![853]

---

846 {B7374 Buhârî, Tevhîd, 1.}

847 {Beyzâvî, *Envâr*, V, 347.}

848 Bu sûre-i şerîfenin sebeb-i nüzûlüne göre âyetteki هُوَ (O) zamirinin merciini tercümemizde –müşriklerin tavsif ve tarifini istedikleri– zât-ı â'lâ olarak kavis içinde gösterdik. Sebeb-i nüzûlden sarfınazar edilirse ve zamirin mercii geçmediğine göre, zamîr-i şan olur ki zamîr-i şanlar muhatabı mühim bir haberi telakkiye hazırlamak olduğuna göre bu surette âyet, "Hakikat şudur ki O (zât-ı â'lâ) bir Allah'tır" diye tercüme olunur. Bu tercüme bütün müfessirlerin zamîr-i şan telakkilerine uygundur.

849 Hazret-i Muâz, Yemen'in bir mıntıkasına memur edilmişti. Öbür mıntıkasına da Ebû Mûsâ el-Eş'arî gönderilmiştir.

850 Ehl-i kitap ile murat yahudilerdir. Yahudiler Yemen'e tübba' Es'ad zamanında girmişlerdi. Bu cihetle Yemen'e Müslümanlık girdiğinde, Yemen halkının bir kısmı yahudi idi. Habeşliler'in galebesi üzerine de Hıristiyanlık girmişti. Bunlar da Necran'da bulunuyorlardı. Bunlar da bir haraca bağlanarak hürriyyet-i dîniyyelerine sahip idiler.

851 {B7372 Buhârî, Tevhîd, 1.}

852 {B7373 Buhârî, Tevhîd, 1.}

853 Bu hadislerin tevhide delâletleri zâhirdir. İzahtan müstağnidir.

2180

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَا أَحَدٌ أَصْبَرَ عَلَى أَذًى سَمِعَهُ مِنَ اللهِ يَدَّعُونَ لَهُ الْوَلَدَ ثُمَّ يُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anhtan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kimse (kendisi hakkında duyduğu ezâ [verici isnat ve iftira]ya Allah'tan çok sabırlı değildir. Birtakım kâfir ve müşrikler Allah'a oğul isnat ederler de, sonra Allah yine onları ilel ve âfâttan masûn kılarak (türlü nimetlerle) besler, yaşatır." {B7378 Buhârî, Tevhîd, 3.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî Zâriyât sûresinin şu meâldeki âyetlerini unvan olarak zikrettiği bir babında rivayet etmiştir: "*Ben cin ve insi* (görülen ve görülmeyen her mahlûku) *ancak benim varlığımı ve birliğimi bilsinler ve bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben onlardan ne rızık isterim, ne de yemek yedirmelerini isterim. Allah* (öyle bir zât-ı a'lâdır ki) *O, herkese rızık verir, O kuvvet ve kudret sahibidir, kuvveti şiddetlidir.*"[854]

Sahîh-i Buhârî'de bu âyetlerden üçüncüsü olan unvanda Allah'ın sıfatlarından rezzâk (her mahlûku besleyip yaşatan), zü'l-kuvve (kudret ve kuvvet sahibi) ve metîn sıfatları zikrolunmuştur.

Hadîs-i şerifte Allah Teâlâ'ya oğul ve evlât isnat ettikleri bildirilenler yahudilerle hıristiyanlardır. Tevbe sûresinin 50. âyetinde bildirildiği üzere yahudiler, "Üzeyir Allah'ın oğludur" demişlerdi. Sonra da yahudileri takip ederek hıristiyanlar, "Mesîh Îsâ Allah'ın oğludur" dediler. Rivayete göre Benî İsrâil peygamberlerini öldürmeleri ve haklarında türlü zulüm icra etmeleri üzerine Tevrat'ı bilen kalmamıştı. Bir zaman sonra Üzeyir peygamber ba'solunup Tevrat'ı yeniden bunlara yazdırdığında ona, "Üzeyir Allah'ın oğludur" demişlerdir. Hıristiyanların "Îsâ Allah'ın oğludur" iddialarıyla teslîs akîdesinin de izahı mevzumuzdan hariç uzun bir tarihi vardır.

---

854 وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ. مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ . إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ.

{ez-Zâriyât, 51/56-58.}

2181

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ أَعُوذُ بِعِزَّتِكَ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَالْجِنُّ وَالْإِنْسُ يَمُوتُونَ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi vesellem şöyle dua buyurdu: "Allahım! Senin izzetine (kāhir kudretine) sığınırım. Sen o kudret sahibisin ki senden başka ibadet olunacak mâbud yoktur, yalnız sen varsın ve sen ebedî hayat sahibisin, halbuki cin, ins (görülen, görülmeyen bütün mevcudat) helâke mahkûmdur.[855] {B7383 Buhârî, Tevhîd, 7.}

---

855 كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ "*Allah'tan başka her şey helâk olacaktır*" (el-Kasas, 28/88).

2182

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَمَّا خَلَقَ اللّٰهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ وَهُوَ يَكْتُبُ عَلَى نَفْسِهِ وَهُوَ وَضْعٌ عِنْدَهُ عَلَى الْعَرْشِ إِنَّ رَحْمَتِي تَغْلِبُ غَضَبِي.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ mahlûkatı yarattı (ve onların mukadderatını tayin buyurduğu) zaman kendi ulûhiyyetine ait olmak üzere de bir kitabını yazdı. (Zâtına ait ahd ve mîsâkı hâvi olan) bu mektubu da kendi arşına koydu (ki mazmûn-ı şerifi), "Benim rahmetim gazabıma galebe eder."[856] {B7404 Buhârî, Tevhîd, 15.}

---

856 Rahmet, gazap Allah Teâlâ'nın iki sıfatıdır. Rahmet, sevabın kula îsâlinden kinayedir. Gazap da mecazi bir mâna ile kulun istihkākına göre intikām-ı ilâhîden kinayedir.

2183

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَإٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَإٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا وَإِنْ أَتَانِي يَمْشِي أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Azîz ve celîl olan Allah buyurur ki: "Ben kulumun beni sanısı yanındayım (iradem kulumun beni anlayışına göre taallûk eder). Kulum beni andığı zaman muhakkak onunla beraber bulunurum. O beni gönlünde gizlice zikrederse, ben de onu bu suretle anarım. Eğer o beni bir cemaat içinde zikrederse ben de onu o cemaat efrâdından daha hayırlı bir cemiyet içinde yâdederim. O kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. Kulum bana bir arşın yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak varırım."[857] {B7405 Buhârî, Tevhîd, 15.}

---

857 Bu hadiste Allah'ın kuluna derece-i kurbiyyetini ifade için kullanılan karış, arşın, kulaç gibi mahsusata ait ölçü mikyaslarının Allah Teâlâ hakkında kullanılanları tamamıyla mecazi tabirlerdir. Yine böyle Cenâb-ı Hak hakkında koşmak tabiri de sür'at-i icâbetten kinayedir.

2184

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَرَادَ عَبْدِي أَنْ يَعْمَلَ سَيِّئَةً فَلَا تَكْتُبُوهَا عَلَيْهِ حَتَّى يَعْمَلَهَا فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا بِمِثْلِهَا وَإِنْ تَرَكَهَا مِنْ أَجْلِي فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَعْمَلَ حَسَنَةً فَلَمْ يَعْمَلْهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ .

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Azîz ve celîl olan Allah, (kullarının hasenat ve seyyiatını yazmaya memur olan meleklerine) her zaman şöyle emreder: "Kulum fenâ bir iş yapmak istediğinde hemen bu iradesini defterine kaydetmeyiniz, tâ ki bu iradesini tahakkuk ettirmedikçe! Eğer o fenâlığı yaparsa, o yaptığı fenâlığın bir mislini yazınız! Eğer benden çekinerek yapmaz bırakırsa, bu defa onun hesabına bir sevap yazınız! Bir de kulum bir iyilik yapmak isterse de (herhangi bir mâni ile) yapamazsa ona bu güzel niyetine mükâfat olarak bir sevap yazınız. Eğer yaparsa, yaptığı o işin mükâfatını on mislinden yedi yüz katına kadar yazınız!" {B7501 Buhârî, Tevhîd, 35.}

2185

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِنَّ عَبْدًا أَصَابَ ذَنْبًا وَرُبَّمَا قَالَ أَذْنَبَ ذَنْبًا فَقَالَ رَبِّ أَذْنَبْتُ ذَنْبًا وَرُبَّمَا قَالَ أَصَبْتُ فَاغْفِرْهُ فَقَالَ رَبُّهُ أَعَلِمَ عَبْدِي أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِهِ غَفَرْتُ لِعَبْدِي ثُمَّ مَكَثَ مَا شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ أَصَابَ ذَنْبًا أَوْ أَذْنَبَ ذَنْبًا فَقَالَ رَبِّ أَذْنَبْتُ أَوْ أَصَبْتُ آخَرَ فَاغْفِرْهُ فَقَالَ أَعَلِمَ عَبْدِي أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِهِ غَفَرْتُ لِعَبْدِي ثُمَّ مَكَثَ مَا شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ أَذْنَبَ ذَنْبًا وَرُبَّمَا قَالَ أَصَابَ ذَنْبًا فَقَالَ رَبِّ أَصَبْتُ أَوْ أَذْنَبْتُ آخَرَ فَاغْفِرْهُ لِي فَقَالَ أَعَلِمَ عَبْدِي أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِهِ غَفَرْتُ لِعَبْدِي ثَلَاثًا فَلْيَعْمَلْ مَا شَاءَ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: Bir kula (bilmeyerek) bir günah isabet edip veya bir günah işleyip[858] de, "Yâ rab! Ben (bilerek) bir günah işledim yahut (bilmeyerek) ben bir günahla musâb oldum, kusurumu af ve mağfiret eyle!" diye (günahını itiraf ve) niyaz ederse, o kulun rabbi, "Demek ki kulum, (dilerse) günahını affedecek, (dilerse) cezalandıracak muhakkak bir rabbi olduğunu bildi. Şu halde ben de kulumu mağfiret ettim" buyurur. Sonra bu kul Allah'ın dilediği kadar bir zaman (günahsız) yaşar. Sonra bir günah daha isabet edip veya bir günah işleyip de, "Yâ rabbi! Ben (bilerek) bir günah işledim yahut (bilmeyerek) bir günah ile musâb oldum. Kusurumu af ve mağfiret eyle!" diye niyaz ederse, o kulun rabbi, "Demek ki kulum, günahını affedecek veya cezalandıracak bir rabbi bulunduğunu gereği gibi bildi, şu halde ben de bu kulumu mağfiret ettim" buyurur. Sonra bu kul Allah'ın dilediği kadar bir zaman günahsız yaşar. Sonra bir günah isabet edip veya bir günah işleyip de, "Yâ rab! Ben bir günah işledim veya bir günah ile musâb oldum, kusurumu af ve mağfiret eyle!" diye Allah'a yalvarırsa, o kulun rabbi, "Demek ki kulum, günahını affedecek veya cezalandıracak bir rabbi olduğunu bildi, ben de üç defa kendisini af ve mağfiret ettim. Artık (günah işlediğinde tövbe etmesini bilen) bu kulum dilediği işi işlesin!" buyurur.[859] {B7507 Buhârî, Tevhîd, 35.}

---

858 Hadiste buradan başlayarak sonuna kadar devam eden terdîd ile rivayetler râvinin şüphesi eseri değildir. İşlenilen günahın bi'l-irâde amden veya hata eseri olarak yapılmış olması aynı Allah Teâlâ'nın affetmek veya cezalandırmak ulûhiyyet muktezâsı bulunması itibariyledir.

859 Nevevî der ki: Hadiste şuna işaret vardır: Tövbekâr olan ve Allah'a yalvarmak yolunu bilen bir kulun günahı yüz kere, bin kere ve belki daha çok tekerrür etse de her defasında tövbe etse, yahut bu mükerrer günah yığınının topu hakkında Allah Teâlâ'ya arz-ı nedâmet eylese, tövbesi sahih olur ve kabul buyurulur ki müminler için en büyük bir müjdedir.

2186

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ شَفَعْتُ فَقُلْتُ يَا رَبِّ أَدْخِلِ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ خَرْدَلَةٌ فَيَدْخُلُونَ ثُمَّ أَقُولُ أَدْخِلِ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ أَدْنَى شَيْءٍ فَقَالَ أَنَسٌ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَصَابِعِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet olunmuştur: Kıyamet günü hulûl ettiğinde (umumi surette) ben şefaat ederim.[860] Bunun üzerine ben, "Yâ rabbi! Gönlünde hardal tanesi kadar imanı olanları cennete koy" diye niyaz ederim, bunlar cennete girerler. Sonra ben, "Yâ rabbi! Hardal tanesinden az imanı olanları da koy!" diye şefaat ederim. Enes b. Mâlik der ki: "(Az bir imanı) dediği sırada ben Resûlullah'ın parmaklarına bakar gibi idim. O parmaklarını birbirine zam ederek işaret ediyordu." {B7509 Buhârî, Tevhîd, 36.}

---

860 Hadis metnindeki "şefa'tü" kelimesi *Tecrîd* nüshalarında mâlûm sîgasıyla mazbuttur. Bu kıraat yalnız Küşmîhenî rivayetidir. Biz de *Tecrîd*'deki bu rivayete göre tercüme ettik. Cumhurun kıraati ise meçhul sîgasıyladır. Elimizdeki yazma ve basma *Buhârî* nüshalarında cumhurun bu meçhul kıraati tercih olunup, mâlûm sîgasına hâşiye olarak kenarda işaret olunmuştur. Tef'îl babından meçhul sîgası olduğuna göre mâna, "Umumi şefaate Allah tarafından ben memur edilirim" demek olur ki alt tarafındaki فقلت *(Bunun üzerine ben dedim)* cümlesine uygun olan bu meçhul kıraatidir.

2187

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ ذِكْرُ حَدِيثِ الشَّفَاعَةِ وَقَدْ تَقَدَّمَ مُطَوَّلًا مِنْ رِوَايَةِ أَبِي هُرَيْرَةَ وَزَادَ هُنَا فِي آخِرِهِ فَيَأْتُونَ عِيسَى فَيَقُولُ لَسْتُ لَهَا وَلٰكِنْ عَلَيْكُمْ بِمُحَمَّدٍ ﷺ فَيَأْتُونِي فَأَقُولُ أَنَا لَهَا فَأَسْتَأْذِنُ عَلَى رَبِّي فَيُؤْذَنُ لِي وَيُلْهِمُنِي مَحَامِدَ أَحْمَدُهُ بِهَا لَا تَحْضُرُنِي الْآنَ فَأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ وَأَخِرُّ لَهُ سَاجِدًا فَيُقَالُ يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ وَسَلْ تُعْطَ وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ فَأَقُولُ يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي فَيُقَالُ انْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مِنْهَا مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ شَعِيرَةٍ مِنْ إِيمَانٍ قَالَ فَأَنْطَلِقُ فَأَفْعَلُ ثُمَّ أَعُودُ فَأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ ثُمَّ أَخِرُّ لَهُ سَاجِدًا فَيُقَالُ يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ وَسَلْ تُعْطَ وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ فَأَقُولُ يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي فَيُقَالُ انْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مِنْهَا مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ أَوْ خَرْدَلَةٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَنْطَلِقُ فَأَفْعَلُ ثُمَّ أَعُودُ فَأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ ثُمَّ أَخِرُّ لَهُ سَاجِدًا فَيُقَالُ يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ وَسَلْ تُعْطَ وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ فَأَقُولُ يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي فَيُقَالُ انْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ أَدْنَى أَدْنَى أَدْنَى مِثْقَالِ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجْهُ مِنَ النَّارِ فَأَنْطَلِقُ فَأَفْعَلُ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Ma‘bed b. Hilâl mârifetiyle şefaat hadisi rivayet olundu. Ebû Hüreyre'den uzun bir metin ile rivayet olunan şefaat hadisi yukarıda geçti. Buradaki rivayetin sonuna Enes b. Mâlik şu mâlûmatı ziyade etmiştir:[861] Mahşer halkı Îsâ'ya gelirler (şefaat dilerler). Hazret-i Îsâ da onlara, "İstediğiniz umumi şefaatçi ben değilim. Lâkin siz, Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme gidip müracaat ediniz" diyecek. Bunun üzerine ehl-i mahşer bana gelecekler. Ben de onlara, "Umum beşeriyete şefaat bana ihsan olunmuştur. Rabbimden müsaade isteyeyim" diyeceğim. Rabbimden istediğim de müsaade olunacak ve bana Allah Teâlâ'ya arz-ı mahmedet için şimdi hâfızamda bulunmayan birtakım hamdüsenâlar ilham olunacak. Bu mehâmid-i seniyye ile Allah Teâlâ'ya hamdüsenâ edip Cenâb-ı Hakk'a secdeye kapanacağım. Sonra bana Allah Teâlâ, "Yâ Muhammed! Başını secdeden kaldır, hem (ne istersen) söyle, sözün dinlenecek, (ne dilersen) iste verilecektir, şefaat et, şefaatin de kabul olunacaktır" buyuracak ben de artık, "Yâ rab! Ümmetimi, ümmetimi diye niyaz edeceğim!" Bunun üzerine bana, "Haydi git, gönlünde arpa tanesi kadar imanı olan müslümanları cehennemden çıkar" denilecek. Resûl-i Ekrem der ki: Ben de gidip vazifemi ifa edeceğim. Sonra dönüp geleceğim. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'a o birtakım hamdüsenâlarla hamdedip sonra Cenâb-ı Hakk'a secdeye kapanacağım. Bunun üzerine bana taraf-ı ilâhîden, "Yâ Muhammed! Başını secdeden kaldır ve (ne dilersen) söyle, sözün dinlenecek ve iste, istediğin verilecektir. Şefaat de et, şefaatin kabul olunacaktır" buyurulacak. Ben de hemen, "Yâ rab! Ümmetimi, ümmetimi diye niyaz edeceğim." Bunun üzerine bana, "Haydi git, gönlünde zerre veya hardal tanesi kadar imanı olan müslümanları cehennemden çıkar" denilecek. Ben de gidip onları çıkaracağım. Sonra dönüp geleceğim. Bu defa da Cenâb-ı Hakk'a evvelki hamdüsenâlarla hamdedip sonra Cenâb-ı Hakk'a secdeye kapanacağım. Bunun üzerine taraf-ı ilâhîden bana, "Yâ Muhammed! Başını kaldır ve ne dilersen söyle, sözün dinlenecek ve iste, dileğin verilecek, şefaat de et, şefaatin kabul olunacaktır" buyurulacak. Ben de, "Yâ rab! Ümmetimi, ümmetimi" diye niyaz edeceğim. Bunun üzerine bana, "Haydi git, hardal tanesine yakın miktarda, azın azı imanı olan kimseleri cehennemden çıkar" denilir. Ben de gidip onları çıkarırım. {B7510

Buhârî, Tevhîd, 36.}

---

861 *Buhârî* metninde bu hadisin sûret-i sevkini Enes'in râvisi şöyle bildiriyor: Biz Basra ahalisinden birkaç kişi bir araya toplanarak Enes b. Mâlik'i ziyarete gittik. Bizimle beraber Sâbit el-Bünânî de gitmişti. Sâbit bize Enes'ten şefâat-i kübrâ hadisini sorduracaktı. Enes, Basra'ya 1-2 fersah mesafedeki Râviye mevkiindeki kasrında ikamet ediyordu. Ziyaretimiz Enes'in duhâ namazı kıldığı bir zamana tesadüf etmişti. Müsaade istedik. Verilen izin üzerine Enes b. Mâlik'in huzuruna girdik. Enes bir minder üzerinde oturuyordu. Girerken biz Sâbit'e şefaat hadisinden önce hiçbir şey sormamasını tembih etmiştik. O da, "Ey Ebû Hamza (Enes), bu Basralı kardeşlerimiz size şefaat hadisini sormaya geldiler" dedi. Bunun üzerine Enes, "(Haddesenâ Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem) diye tercümesiyle meşgul bulunduğumuz şefâat-i kübrâ hadisini rivayet etmiştir. Müellif Zebîdî'nin işaret ettiği şefaat hadisini Ebû Hüreyre rivayet etmiştir ve bu eserimizde 1711 numara ile tercümesi geçti, oraya bakınız! Burada, hadisin buradaki kısmını tercüme edeceğiz.

2188

•.•.•

وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ ثُمَّ أَعُودُ الرَّابِعَةَ فَأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ ثُمَّ أَخِرُّ لَهُ سَاجِدًا فَيُقَالُ يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ وَسَلْ تُعْطَهْ وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ فَأَقُولُ يَا رَبِّ ائْذَنْ لِي فِيمَنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ فَيَقُولُ وَعِزَّتِي وَجَلَالِي وَكِبْرِيَائِي وَعَظَمَتِي لَأُخْرِجَنَّ مِنْهَا مَنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayet tarikinde deniliyor ki: Ben dördüncü defa dönüp geleceğim ve Allah Teâlâ'ya o mehâmid-i mübâreke ile hamdüsenâ edip sonra secdeye kapanacağım. Bunun üzerine bana, "Yâ Muhammed! Başını kaldır ve söyle, sözün dinlenecek, iste, dileğin verilecek. Şefaat et, şefaatin de kabul olunacaktır" denilecek; Ben de, "Yâ rab! Bana müsaade buyur da 'lâ ilâhe illallah' diyen bütün ehl-i tevhid hakkında şefaat edeyim" diye niyaz edeceğim. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, "İzzetim ve celâlim, kibriyâ ve azametim hakkı için lâ ilâhe illallah diyen ehl-i tevhidin hepsini muhakkak surette cehennemden çıkaracağım" buyuracaktır. {B7510 Buhârî, Tevhîd, 36.}

2189

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ كَلِمَتَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمٰنِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: “İki kelime (iki cümle) vardır ki onlar rahmân (olan Allah’)a sevgili, dile hafif, mîzânda da ağırdır. (Bu mübarek cümleler), sübhânellah ve bihamdihî sübhânellāhi’l-azîmdir ki Allah’ı tesbih ve Allah’a hamdederim. Yine büyük olan Allah’ı tekrar tesbih ederim” demektir. {B7563 Buhârî, Tevhîd, 58.}

İZAHI

Hadis metnindeki iki kelime tabiri iki kelâmdan, iki cümleden kinayedir. Nasıl ki kelime-i şehâdet tabiri de böyledir. Bunların Allah Teâlâ’ya sevimli olmaları ile de murat, “Bunları okuyarak Allah’ı tesbih eden ehl-i tevhid sevimlidir” demektir. Tesbih, sübhânellah demektir ve “Allah Teâlâ’yı eksik sıfatlardan tenzih eder, ıraklarım,” mânasınadır. Hem de Allah Teâlâ’yı kemal sıfatlarıyla övmektir. Şüphesiz ki rabbimizi bütün noksan sıfatlardan tenzih ve kemal sıfatlarla tavsif en yüksek ubûdiyyet şiârıdır. Bu cihetle Allah Teâlâ indinde en sevimli ve en ziyade Allah’ın rızasını mûcip bulunuyor. Yine bu cihetle kıyamet günü hasenat ve seyyiat tartıldığı ve hesap görüldüğü sırada, bu iki mübarek cümle ifadesi hafif olmakla beraber, terazinin hasenat tarafında ağır basıyor. Hakikaten bu iki cümle âlim, cahil ve büyük küçük her müslüman için ifadesi kolay olduğundan İmam Buhârî’nin son bir rivayet armağanı olan bu mübarek cümleler tevhid ve ubûdiyyet sembolü olarak dilimizden bırakılmamalıdır.

Rivayet ilminin alemdarı olan büyük Türk âlimi Buhârî[862] izah etmekte bulunduğumuz bu hadîs-i şerif ile *Sahîh*'ini bitirmiş bulunuyor. Niyet hadisiyle başladığı bu muhalled kitabını tesbih ve tahmîd hadisi ile bitirmesi ne güzel fâtiha, ne âlî hâtimedir.

Biz de Buhârî'nin bir hidayet meşalesi olan *Sahîh*'inin ışığında müttekā-yı iftikārımız olan şu âciz kaleme dayana dayana bu son durağa gelmiş bulunuyoruz. On senelik, geceli gündüzlü devam eden mesai merhalelerinde Asr-ı saâdet'in ibadet hayatını yaşadık, iman ve akîdelerini vicdanımıza sindirdik, o mübarek devrin medenî ve siyasî olaylarını gördük, birçok kahramanlık menkıbesiyle dolu gazâ ve fütuhatını temaşa ettik. Bu umumi hayatın yanında daima gördüğümüz ve öğrendiğimiz şey insan haklarına hürmet ve adalet, hürriyet umdelerine riayettir.

İslâm medeniyetinin bu mefâhirini görmek, yaşamak hususunda bize İmam Buhârî rehberlik etti. Bu cihetle büyük Türk imamını rahmet ve minnetle anarız. İzahlarımızda ashap ve tevâbiinin akvâli ile eimme-i kirâmın müctehedâtından istifade ettik. Bu suretle şu on senelik hayatım münhasıran sadr-ı İslâm ulemâsı arasında derin bir huzur ve sükûn içinde geçti (radıyallahu anhüm).

Hadîs-i şeriflerin tercümelerinde asıllarına sadakat etmeye ve izahlarında hata etmemeye çalıştım. Fakat ben de bir insanım ve masdar-ı acz ve nisyanım, Cenâb-ı Hakk'ın affını ve Resûl-i Ekrem'in şefaatini dilerim. Muvaffakiyetim ise münhasıran Allah Teâlâ'nın tevfik ve inayeti eseri.

Bu teslimiyetimi Hayret merhumun şu rubâîsiyle ifade ederim:

"Yâ rab! Kerem et niâm senindir.
Affeyle bu müttehem senindir.
Kulun nesi var elinde Allah!
Hatta şu yazan kalem senindir."

(Rabbenâ leke'l-hamd evvelen ve âhirâ).

10 Muharrem 1367 — 13 Kasım 1947

BİR RİCA

Bu eserimiz, bahis bahis tercüme edilip izahları yazılarak tabedilmiştir. Mâlûmdur ki insan menşe-i hatâ ve nisyandır. Hiçbir kul kusurdan hâlî değildir. Bununla beraber ifa etmekte bulunduğum vazifenin azametini takdir ve muharrir-i âcizin kusûr-i kudretini mülâhaza buyuran erbâb-ı ilim ve insaftan, tesadüf edecekleri noksanların tashih ve bize de mâlûmat vermek suretiyle yardımda bulunmalarını rica ederim. Maksadımız İslâm ümmetine hizmetten ibaret olmakla hepimiz müşterek vazife sahibi bulunuyoruz. Bu hususta bana düşen vazifeyi ifaya gücüm yettiği kadar çalıştım. İlim ve ihlâs sahibi zevât-ı muhteremenin de dilediğimiz kıymetli yardımlarını esirgemeyeceklerinden ümitvarım.[863]

KÂMİL MİRAS
İstanbul, Aksaray

862 {Mütercim Ahmed Naîm, Tecrîd'in "Dibace"sinde İmam Buhârî'yi tanıttığı dipnotta, onun aslen Fârisî olduğunu ifade etmiştir.}

863 Mütercimin ilim ve ihlâs sahibi olan muhterem zevattan kıymetli yardımlarını esirgemeyeceklerini dilediği hususlar, görülen hatalar düzeltilmek suretiyle, sonraki baskılarda tahakkuk etmiş bulunmaktadır.

4 Temmuz 1969 (Diyanet İşleri Başkanlığı)

{Merhum mütercim Kâmil Miras tarafından dile getirilen tashih ricası, eserin elinizdeki yeni baskıları için de aynı surette geçerlidir. Bu konudaki teklif ve katkılarınızı diniyayinlar@diyanet.gov.tr adresi üzerinden kurumumuza iletmenizi istirham ederiz.}

HATA-SAVAB CETVELİ

Önceki Baskıda Hatalı Olduğu Tespit Edilerek Yeni Baskıda Düzeltilen İbareler

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
1.	A'lâm'ın sol taraflarına yazılan rakamların	A'lâm'ın sağ taraflarına yazılan rakamların	Muk./18 (İlk Baskı: 1/19)	1/44
2.	Cumhur kavl-i muteberîne muhaliftir.	Cumhur kavl-i mu'teberine muhaliftir.	Muk./24 (İlk Baskı: 1/25)	1/47
3.	Buhârî onun da suallerini sonuna kadar dinlemiş	Buhârî onunun da suallerini sonuna kadar dinlemiş	Muk./68 (İlk Baskı: 1/66)	1/84
4.	Haber-i azîzin misali kitabımızın Ebû Hüreyre ile Enes radıyallahu anhümâdan mervî olan dördüncü ve on beşinci, لا يؤمن أحدكم حتى... hadisidir ki Buhârî onu bu iki sahâbîden rivayet etmiştir.	Haber-i azîzin misali kitabımızın Ebû Hüreyre ile Enes radıyallahu anhümâdan mervî olan on dördüncü ve on beşinci, لا يؤمن أحدكم حتى... hadisidir ki Buhârî onu bu iki sahâbîden rivayet etmiştir.	Muk./108 (İlk Baskı: 1/106)	1/117
5.	hâheşker	hâhişkâr	Muk./134 (İlk Baskı: 1/131)	1/137
6.	iki veya ziyade râvi mahfûz olduğunda	iki veya ziyade râvi mahzûf olduğunda	Muk./158 (İlk Baskı: 1/154)	1/157
7.	Cümhûrînin kavli	Cumhurunun kavli	Muk./168 (İlk Baskı: 1/164)	1/165
8.	مسند ابن ابي عمرو العدنى	مسند ابن أبي عمر العدني	Muk./224 (İlk Baskı: 1/218)	1/209
9.	Bu sekiz müsned de İbn-i Ebî Amr ile	Bu sekiz müsned de İbn Ebû Ömer ile	Muk./224 (İlk Baskı: 1/219)	1/209
10.	ecille-i fukahâsından Mervek âlimi	ecille-i fukahâsından Merv'in âlimi	Muk./285 (İlk Baskı: 1/278)	1/260
11.	"Nâsın Kırâat-i Kur'ân'dan i'râz edip Ebû Hanîfe'nin fıkhı ve Ebû İshak'ın megâzîsi ile iştigal ettiklerini gördüm de bu hadisi hasbetenlillâh vazettim"	"Nâsın Kırâat-i Kur'ân'dan i'râz edip Ebû Hanîfe'nin fıkhı ve İbn İshak'ın Megâzî'si ile iştigal ettiklerini gördüm de bu hadisi hasbetenlillâh vazettim"	Muk./285 (İlk Baskı: 1/278)	1/260
12.	Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Amr	Muk./303 (İlk Baskı: 1/294)	1/275
13.	delâlet eden fiiller ki-Türkler de bu meyanda dahildir-	delâlet eden fiiller ki -terkler de bu meyanda dahildir-	Muk./369 (İlk Baskı: 1/361)	1/330

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
14.	Hatîb de bunu tevcîz etmiştir.	Hatîb de bunu tecvîz etmiştir.	Muk./424 (İlk Baskı: 1/414)	1/373
15.	kendisinin de tevcîz edenler meyanında olduğunu söylüyor.	kendinin de tecvîz edenler meyanında olduğunu söylüyor.	Muk./428 (İlk Baskı: 1/417)	1/376
16.	Süyûtî'nin matbû Takrîb'inde	Süyûtî'nin matbû *et-Tedrîb*'inde	Muk./479 (İlk Baskı: 1/468)	1/416
17.	Mevzubahis olan hadis -teksîr-i taâm muʻcize-i celîle-i nebeviyyesini nâtık olup kitabımızın 2031. hadisi olarak inşallah gelecek olan- Ebû Hüreyre radıyallahu anh hadisidir.	Mevzubahis olan hadis -teksîr-i taâm muʻcize-i celîle-i nebeviyyesini nâtık olup kitabımızın 2027. hadisi olarak inşallah gelecek olan- Ebû Hüreyre radıyallahu anh hadisidir.	Muk./490 (İlk Baskı: 1/479)	1/425
18.	Nâme-i şerifi Bahreyn'e götüren muhâcirîn-i evvelînden Abdullah b. Huzâfe es-Sühemî radıyallahu anh, Bahreyn Meliki Münzir b. Sâvâ, kisrâ da Hüsrev-i Pervîz idi.	Nâme-i şerifi Bahreyn'e götüren muhâcirîn-i evvelînden Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî radıyallahu anh, Bahreyn Meliki Münzir b. Sâvâ, kisrâ da Hüsrev-i Pervîz idi.	1/72 (İlk Baskı: 1/61)	2/75
19.	"Benim adımı (kendinize, yahut birbirinize) takmayınız. Künyemi de (yani Ebü'l-Kāsım künyesini de) takınmayınız.	"Benim adımı (kendinize, yahut birbirinize) takınız. Künyemi de (yani Ebü'l-Kāsım künyesini de) takınmayınız.	1/104 (İlk Baskı: 1/88)	2/99
20.	Ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhânın 3. hadiste haber verdiği üzere vahyin başlangıcı vahiy olmuştur.	Ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhânın 3. hadiste haber verdiği üzere vahyin başlangıcı rü'yâ-ı sâliha (sâdıka) olmuştur.	1/112 (İlk Baskı: 1/94)	2/104
21.	Abdullah b. Amr hazretleri, sohbeti kadim ve rivâyâtı kesîr bir sahâbî-i celîlü'l-kadr olduğu halde tâ Saʻd'ın Irak valiliği zamanına kadar buna muttali olamamış	Abdullah b. Ömer hazretleri, sohbeti kadim ve rivâyâtı kesîr bir sahâbî-i celîlü'l-kadr olduğu halde tâ Saʻd'ın Irak valiliği zamanına kadar buna muttali olamamış	1/168 (İlk Baskı: l/142)	2/150
22.	لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ	لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ	1/197 (İlk Baskı 1/166)	2/171
23.	*"Allah onlara azap etmiş, ya tövbelerini kabul etmiş sana terettüp edecek bir şey yok"*	*"Allah onların tövbelerini kabul etmiş, ya azap etmiş sana terettüp edecek bir şey yok"*	1/197 (İlk Baskı: 1/166)	2/171
24.	nefse'l-emirde	nefsü'l-emirde	2/263 (İlk Baskı: 2/220)	2/232
25.	bitarîkı'l-ûlâ	bitarîkı'l-evlâ	2/327 (İlk Baskı: 2/271)	2/278
26.	Mâlik İbnü'd-Duhş	Mâlik İbnü'd-Duhşün	2/365 (İlk Baskı: 2/302)	2/306
27.	اِنْ هُوَ اِلَّا قَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ	إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ. وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ	2/375 (İlk Baskı: 2/310)	2/312
28.	efʻâl-i ebdânın aʻlâsı olan salât ile sadakayı	efʻâl-i ebdânın aʻlâsı olan salât ile savmı	2/469 (İlk Baskı: 2/385)	2/386
29.	Sırâc	Serrâc	2/678 (İlk Baskı: 551)	2/535
30.	276. hadisin hâşiyesinde	267. hadisin hâşiyesinde	2/744 (İlk Baskı: 2/603)	2/581

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
31.	1329 rakamı tahtında	1326 rakamı tahtında	2/763 (İlk Baskı: 2/618)	2/595
32.	130 ve 190. hadislere binaen	132 ve 190. hadislere binaen	2/927 (İlk Baskı: 2/747)	2/703
33.	imam ol(up meytin üzerine namaz kıl)dığı ve (kendileri de ardında) saf bağladıkları	imam ol(up meyyitin üzerine namaz kıl)dığı ve (kendileri de ardında) saf bağladıkları	2/938 (İlk Baskı: 2/755)	2/709
34.	Muahharen kendisi ve biraderleri Züyeyd ve Abdurrahman ile birlikte Medine'ye hicret ettiler.	Muahharen kendisi ve biraderleri Zübeyd ve Abdurrahman ile birlikte Medine'ye hicret ettiler.	2/943 (İlk Baskı: 2/759)	2/714
35.	933. hadiste	934. hadiste	3/19	3/21
36.	Ubeyd b. Sebak	Ubeyd b. Sebbâk	3/28	3/28
37.	sûre-i En'âm'da Allah Teâlâ'nın kendisi	sûre-i Neml'de Allah Teâlâ'nın kendisi	3/308	3/249
38.	بعمام	بعام	3/402	3/329
39.	469. hadisin haşiyesinde	369. hadisin hâşiyesinde	3/397	3/324
40.	جدبه	جد به	3/392	3/321
41.	Esvat'ında	*Evsat*'ında	3/383	3/313
42.	767. hadis	769. hadis	3/381	3/312
43.	أتتناول	أتناول	3/340	3/276
44.	2128. Ebû Hüreyre radıyallahu anh hadisi	2123. Ebû Hüreyre radıyallahu anh hadisi	3/306	3/247
45.	Abd İbn-i Zeyd İbn-i Abd-i Rabbih	Abdullah b. Zeyd b. Abdürabbih	3/297	3/240
46.	أثقنا	اسْقِنَا	3/261	3/232
47.	Tecrid'in 2154. hadisi	Tecrid'in 2149. hadisi	3/251	3/205
48.	آله الحق	إله الحق	3/240	3/195
49.	(591.)	(592.)	3/218	3/179
50.	لا يخزئ	لا يجزئ	3/166	3/137
51.	رالحكم	والحكم	3/149	3/122
52.	استجب	استجيب	3/107	3/87
53.	504. hadise müracaat	481. hadise müracaat	3/104	3/86
54.	لفايلغو	لغا, يلغو	3/101	3/83
55.	غر اليها	عَزَالِيَهَا	3/98	3/81
56.	از دشنوءه	أزد شنوءة	3/87	3/72
57.	يضل	يضلل	3/87	3/72
58.	1505. hadiste	1503. hadiste	3/85	3/71
59.	724. Ebû Saîd-i Hudrî radıyallahu anh hadisi	726. Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh hadisi	3/80	3/67
60.	(yukarıda 447. olarak)	(yukarıda 247. olarak)	3/73	3/62
61.	أذى الله	آذى الله	3/67	3/57
62.	481. hadisle	491. hadisle	3/60	3/52
63.	لفرضة	لفرضته	3/36	3/34
64.	Mekâtip	Mükâtep	3/23	3/23

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
65.	Nebevî	Nevevî	3/82	3/69
66.	اليلة القدر	ليلة القدر	3/106	3/87
67.	إذا دعى استجب	إذا دعي استجيب	3/107	3/87
68.	فلا جناح عليكم	فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ	3/123	3/102
69.	Ebû Avâne İbn Hibbân	Ebû Avâne ve İbn Hibbân	3/191	3/155
70.	يجمل	يحمل	3/205	3/166
71.	ثلاثة	ثلاث	3/216	3/177
72.	على صلاة الليل	صلاة الليل	3/227	3/185
73.	الكفرة	كفرة	3/238	3/193
74.	وما لم يستعجل	ما لم يستعجل	3/251	3/205
75.	دعوة الصائم و الوالد و المسافر	دعوة الصائم ودعوة الوالد ودعوة المسافر	3/253	3/206
76.	أثقنا غيثًا	أسقنا غيثًا	3/260	3/211
77.	متوازعا	متواضعًا	3/268	3/217
78.	أبطوا	أبطئوا	3/274	3/222
79.	غير رائب	غير رائثٍ	3/277	3/224
80.	أتيناك والعذواء يدمى لبا نها	أتيناك والعذراء يدمى لبانها	3/283	3/228
81.	الخنطل	الحنظل	3/283	3/228
82.	الغسل	الفسل	3/283	3/228
83.	تعزر	تغزر	3/291	3/235
84.	وتحي	وتحيي	3/291	3/235
85.	عريانة	عريانا	3/292	3/235
86.	حشاش	خشاش	3/341	3/277
87.	خشاشل	خشاش	3/342	3/278
88.	ثمرة	تمرةٍ	3/344	3/279
89.	من استمع	من استمعها	3/354	3
90.	تستغفر	يستغفر	3/398	3/325
91.	بعمام	بِعَامٍ	3/402	3/329
92.	Ebû İshak'ın *Megâzî*si	İbn İshak'ın *Megāzî*si	3/406	1/430
93.	Dârülfünun Ulûm-i Şer'iyye Şubesi Tarih, Dîn-i İslâm, yine aynı şubenin tarih, fıkıh, ulûm-i âliye,	Dârülfünun Ulûm-i Şer'iyye Şubesi, Dîn-i İslâm, yine aynı şubenin tarih, fıkıh, ulûm-i âliye,	4/3	3/334
95.	Ümmü'l-Fâdıl	Ümmü'l-Fazl	4/25	3/354
96.	Gündür	Gunder	4/35	3/361
97.	Bindâr	Bündâr	4/35	3/361
98.	جنديا	جندبا	4/35	3/361
99.	جاده	فجاء	4/41	3/366
100.	تواخ	تؤاخ	4/41	3/366
101.	يعدى	بعدي	4/43	3/359

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
102.	تكون	تكوني	4/44	3/368
103.	اذها	آذاها	4/44	3/368
104.	أتضلي	أتصلي	4/47	3/371
105.	ام درة	أم ذرة	4/48	3/372
106.	"İn kâne"deki "in" edatı hemzenin kesriyledir, "in-i sâkile"den muhaffeftir. Aslı "innehu kâne"dir. Zamiri şân hazf ve "in-i sâkile" tahfif edilmiştir.	"İn kâne"deki "in" edatı hemzenin kesriyledir, "inne-i sakīle"den muhaffeftir. Aslı "innehu kâne"dir. Zamiri şân hazf ve "inne-i sakīle" tahfif edilmiştir.	4/52	3/374
107.	Sûbân	Sevbân	4/59, 60, 64	3/380, /381, 383
108.	Bâbü'l-Iztıcâ' ba'de rek'ati'l-fecr	Bâbü'l-Iztıcâ' ba'de rek'ateyi'l-fecr	4/57	3/378
109.	Zeheb	Zehebî	4/63	3/383
110.	أتنام قبل أن توتر	أتنام قبل أن توتر	4/67	3/386
111.	فتعجروا	فتعجزوا	4/73	3/391
112.	Urve'nin Abdurrahman b. Abdülkārî'den rivayetine göre,	Urve'nin Abdurrahman b. Abd el-Kārî'den rivayetine göre,	4/75	3/393
113.	البفوى	البغوي	4/75	3/393
114.	على إحمدى وعشرين	على إحدى وعشرين	4/80	3/396
115.	Aşağıda 958 numara ile tercümesi gelecek	Aşağıda 951 numara ile tercümesi gelecek	4/90	3/404
116.	e) Tercümeleri 664, 959. numaralarla gelecek olan	e) Tercümeleri 951, 953. numaralarla gelecek olan	4/91	3/405
117.	مئززه	مئزره	4/90	3/404
118.	اثني	اثنتي	4/93	3/406
119.	جاده	جاءه	4/101	3/412
120.	رعب ورهب	رغبة ورهبة	4/101	3/412
121.	ما نشاء أن تراه	ما نشاء أن نراه	4/99	3/411
122.	أنفس منه قليلا	انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا	4/102	3/413
123.	rivayet etmiştir ki tercümesi orada 941 numara ile gelecekti	rivayet etmiştir ki tercümesi orada 934 numara ile gelecekti	4/117	3/425
124.	فاقرءوا ما تيسر معه	فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ	4/105	3/413
125.	ذكره السبكي	ذكره ابن السبكي	4/111	3/421
126.	سوف أستغفر ربي	سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي	4/115	3/424
127.	Birinin tercümesi de 601 numara ile gelecektir.	Birinin tercümesi de 602 numara ile gelecektir.	4/135	3/438
128.	عدابيه	عن أبيه	4/129	3/434
129.	اثباني	أتياني	4/132	3/436
130.	emeretî rabbî	emeranî rabbî	4/140	3/442
131.	فاجتنبوا	فَاجْتَنِبُوهُ	4/140	3/442
132.	إلا ... السوء.	إلا في السوء.	4/141	3/443
133.	اللهم خر	اللهم خر لي	4/143	3/444

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
134.	ثم صلى	ثم صل	4/144	3/445
135.	ونوم على رتر	ونوم على وتر	4/152	3/452
136.	لا يدعا	لا يدع	4/155	3/453
137.	حتى تقول	حتى نقول	4/155	3/453
138.	جثت	جئت	4/160	3/458
139.	عن أبي بصرة الغفاري أنه لقي أبا هريرة	لقي أبو بصرة الغفاري أبا هريرة	4/165	3/464
140.	tercümesi, “Cezâ-i Sayd” babında 884 numara ile gelecekti	tercümesi, “Cezâ-i Sayd” babında 877 numara ile gelecekti	4/164	3/464
141.	أما اثنتين	أما اثنتان	4/167	3/466
142.	اعظي	أعطي	4/167	3/466
143.	زيادة سيد المرسلين	زيارة سيد المرسلين	4/177	3/475
144.	رحما	رَحِيمًا	4/177	3/475
145.	والكريم	والكرم	4/187	3/482
146.	زيادة القبور	زيارة القبور	4/197	3/489
147.	خير بيت المقدس	حيث بيت المقدس	4/200	3/492
148.	زيادة القبر	زيارة القبر	4/201	3/493
149.	المسجد اسس	لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ	4/211	3/500
150.	رصغه الأ يسر	على رصغه الأ يسر	4/222	32/512
151.	yakında 509 numaralı hadisin izahında hulâsa edilen Zülyedeyn hadisidir.	yakında 609 numaralı hadisin izahında hulâsa edilen Zülyedeyn hadisidir.	4/255	3/539
152.	Tâbiî ve ittibâ-ı tâbiî ricalinden	Tâbiî ve etbâu’t-tâbiî ricalinden	4/233	3/520
153.	Ebû Hübeyre’nin	Ebû Hüreyre’nin	4/235	3/521
154.	Kubeysa b. Ebî Züeyb	Kabîsa b. Züeyb	4/235	3/521
155.	أحب من أن أدعها	أحب إلي من أن أدعها	4/240	3/525
156.	Mihleb b. Ebû Sufre	Mühelleb b. Ebû Sufre	4/241	3/526
157.	Ömer b. Seleme	Amr b. Seleme	4/241	3/526
158.	فسجدتين	فسجد سجدتين	4/253	3/538
159.	فسبحناه	فسبحنا به	4/255	3/539
160.	Ehl-i sünnetin edilmesi cümlesindendir	Ehl-i sünnetin edillesi cümlesindendir.	4/272	4/16
161.	*Sizden biriniz hasta ziyaretine vardığında elini hastanın alnı veya eli üstüne koyup okşayarak ‘nasılsınız’ diye hâl ü ahvalinden müvâzişkârane sorması iyâde-i marîzin mütemmim âdâbındandır”*	*Sizden biriniz hasta ziyaretine vardığında elini hastanın alnı veya eli üstüne koyup okşayarak ‘nasılsınız’ diye hâl ü ahvalinden nüvâzişkârane sorması iyâde-i marîzin mütemmim âdâbındandır”*	4/278	4/21
162.	insanlar için sade bir hayat, demokrasi bir medeniyet tesis etmek,	insanlar için sade bir hayat, demokratik bir medeniyet tesis etmek,	4/286	4/27

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
163.	انا فتحنالك فتحًا مبينا لينصر لك الله ما تقدم من ذنبك وما تأخر	إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا . لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ	4/294	4/33
164.	فلا تسئلني	فَلَا تَسْأَلْنِ	4/297	4/36
165.	أن اللّٰه أحي أباك	أن اللّٰه أحيا أباك	4/303	4/40
166.	إن عيني رسول اللّٰه لترزقان	إن عيني رسول اللّٰه لتذرفان	4/306	4/42
167.	أن تشق عليك	أن نشق عليك	4/306	4/43
168.	Bu âyet-i kerîmede mübeşşir-bih zikredilmemiştir.	Bu âyet-i kerîmede mübeşşer-bih zikredilmemiştir.	4/313	4/49
169.	618 numara ile tercümesi geçen Berâ hadisinde de ittibâ	619 numara ile tercümesi geçen Berâ hadisinde de ittibâ	4/320	4/53
170.	629. olarak tercümesi gelecek olan	628. olarak tercümesi gelecek olan	4/319	4/53
171.	لا ينجسوا موتاكم فإن المؤمن ليس ينجس حيا و ميتا	لا تنجسوا موتاكم فإن المؤمن ليس بنجس حيا و ميتا.	4/321	4/54
172.	Fi'l-asl "Yemâniyye" iken "Yemâniye" denilmiştir.	Fi'l-asl "Yemeniyye" iken "Yemâniye" denilmiştir.	4/332	4/63
173.	بثمهها	بثمنها	4/334	4/65
174.	بمنية	يمنية	4/334	4/65
175.	حلق	خلق	4/336	4/66
176.	في ثلاثة أثواب بيض	في ثلاثة أثواب بيض سحولية	4/336	4/66
177.	انقطع عمله	انقطع عنه عمله	4/341	4/70
178.	علم ينفع به	علم ينتفع به	4/341	4/70
179.	مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ	مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ	4/354	4/80
180.	Abdullah ibn-i Cahş	Ubeydullah b. Cahş	4/364	4/87
181.	نبكي	تبكي	4/370	4/92
182.	Ma'kıl ibn-i Mukrin	Ma'kıl b. Makrûn	4/405	4/119
183.	Abdullah ibn-i Müleyke demiştir ki	Abdullah b. Ebû Müleyke demiştir ki	4/387	4/105
184.	(Râvi) İbn-i Müleyke	(Râvi) İbn Ebû Müleyke	4/389	4/107
185.	Abdullah ibn-i Übeydullah ibn-i Müleyke	Abdullah b. Ubeydullah b. Ebû Müleyke	4/389	4/107
186.	Ebû Yahyâ en-Nemevrî	Ebû Yahyâ en-Nemirî	4/389	4/108
187.	Abdullah Cüd'ân	Abdullah b. Cüd'ân	4/389	4/108
188.	garben Halep	şarken Halep	4/392	4/109
189.	خد Had, "yanak ve yüz dövmektir"	خد Had, "yanak ve yüz" demektir	4/409	4/123
190.	Verese sülüsten fazlasına icâzet vermezse, sülüsten fazlası tenfîs edilmez.	Verese sülüsten fazlasına icâzet vermezse, sülüsten fazlası tenfîz edilmez.	4/415	4/127
191.	ففشي عليه	فغشي عليه	4/419	4/130

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
192.	Bugün yüz kadar çoluğumu, çocuğumu sayarlar" diye yemin ile tekit ederek takdîs-i ni'met eylerdi	Bugün yüz kadar çoluğumu, çocuğumu sayarlar" diye yemin ile tekit ederek tahdîs-i ni'met eylerdi	4/429	4/138
193.	فرح	فزع	4/447	4/151
194.	Ebû Saîd rivayetinde olduğu gibi veylin gāibe muzaf olarak vürûdunda ve mütekellimden adûl edilmekte bir nükte aranılırsa,	Ebû Saîd rivayetinde olduğu gibi veylin gāibe muzaf olarak vürûdunda ve mütekellimden udûl edilmekte bir nükte aranılırsa,	4/450	4/154
195.	Yukarıda 519 numaralı hadisin izahında Hanefîler'e göre cenazenin arkadan takip edilmesi efdal olduğunu bildirmiştik.	Yukarıda 619 numaralı hadisin izahında Hanefîler'e göre cenazenin arkadan takip edilmesi efdal olduğunu bildirmiştik.	4/454	4/157
196.	Yukarıda 519 numaralı Berâ b. Âzib hadisinde, أمرنا رسول الله باتباع الجنائز "Bize Resûlullah cenazeyi takip ile emretmiştir"	Yukarıda 619 numaralı Berâ b. Âzib hadisinde, أمرنا رسول الله باتباع الجنائز "Bize Resûlullah cenazeyi takip ile emretmiştir"	4/455	4/157
197.	ولا يتكلم وفيها تكبير	ولا يتكلم فيها وفيها تكبير	4/463	4/163
198.	Kâfir ve münafık cenazesinin kopardığı bu canhıraş sayhayı ins ü cinnin işitmekten memnun olmalarının sebep ve hikmeti	Kâfir ve münafık cenazesinin kopardığı bu canhıraş sayhayı ins ü cinnin işitmekten memnu' olmalarının sebep ve hikmeti	4/501	4/193
199.	Şam hacılarının mîkātıdır. İsm-i kadîmi Mühey'a olup ihve-i Âd olan Benî Adîl kabilesiyle meskûn iken bir sel bunları alıp götürüp telef ettiğinden Cümfe denilmiştir	Şam hacılarının mîkātıdır. İsm-i kadîmi Mühey'a olup ihve-i Âd olan Benî Adîl kabilesiyle meskûn iken bir sel bunları alıp götürüp telef ettiğinden Cuhfe denilmiştir	4/515	4/204
200.	وبينهما	وبينها	4/519	4/207
201.	Nasıl ki vaktiyle Mûsâ aleyhisselâmın kulunu da bir sığır buzağısı ile imtihan etmişti.	Nasıl ki vaktiyle Mûsâ aleyhisselâmın kavmini de bir sığır buzağısı ile imtihan etmişti.	4/526	4/212
202.	Bu hakikat hadîs-i şerifte beliğ bir teşbihle ne güzel izah edilmiştir: Büheymecik doğduğunda kusursuz ve her uzvu tamam bir halde doğuyor	Bu hakikat hadîs-i şerifte beliğ bir teşbihle ne güzel izah edilmiştir: Behiymecik doğduğunda kusursuz ve her uzvu tamam bir halde doğuyor	4/532	4/216
203.	وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ أَنْ يَسْتَغْفِرُوا	وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا	4/538	4/221
204.	بَعَثَ	أَبْعَثَ	4/544	4/225
205.	شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ	شَاءَ اللّٰهُ لَأَنْزَلَ	4/544	4/225
206.	يسن	يس	4/554	4/234
207.	**Cevap.** Bu medih ve zem, kulun faîliyyeti cihetiyle değil, mahalliyeti itibariyledir	**Cevap.** Bu medih ve zem, kulun fâiliyyeti cihetiyle değil, mahalliyeti itibariyledir	4/557	4/237
208.	eftâl-i müslimînin	etfâl-i müslimînin	4/590	4/261

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
209.	İn kelimesi "in-i sakîl"den muhaf-feftir	İn kelimesi "inne-i sâkile"den mu-haffeftir	4/603	4/271
210.	عن أبيه عائشة	عن أبيه عن عائشة	4/612	4/277
211.	Fürûr-ı a'mâl	Fürû-i a'mâl	5/9	4/289
212.	وجوب الذكاة	وجوب الزكاة	5/57	4/286
213.	خمسة اواقى	خمس أواق	5/61, 68	4/328, 334
214.	واذا بلغت خمس أواقى فقيها	إذا بلغت خمس أواق ففيها	5/62	4/329
215.	Mahzeme	Mahreme	5/66	4/332
216.	Sünne-i erbaa	Sünen-i erbaa	5/91	4/351
217.	أن يكون له شيع	أن يكون له شبع	5/92	4/352
218.	قبيصة بن المحارق	قبيصة بن المخارق	5/94	4/353
219.	احتاجت	اجتاحت	5/94	4/353
220.	حتى يقوم	حتى يقول	5/94	4/353
221.	فلا نافاقة	فلانا فاقة	5/94	4/353
222.	نَحِلُّ	تَحِلُّ	5/96	4/355
223.	والخدع	والخداع	5/99	4/357
224.	Zevinlerine göredir	Vezinlerine göredir	5/108	4/364
225.	Mütevâvüt	Mütefâvit	5/108	4/364
226.	nansûs	mansûs	5/110	4/366
227.	Ebrihureyc	İbn Cüreyc	5/114	4/368
228.	Ebû Hanîfe Bâkır Hazretleri	Ebû Ca'fer Bâkır hazretleri	5/114	4/368
229.	الظالمين	الْكَافِرِينَ	5/140	4/389
230.	ينتزع	ينتزعه	5/154	4/399
231.	المعجة	المعجمة	5/173	4/413
232.	عادل	عدل	5/175	4/414
233.	و من اخذها	و من أخذ	5/180	4/418
234.	فلا هلك	فلأهلك	5/183	4/421
235.	Zeyd b. Tebî'	Zeyd b. Yüsey'	5/332	4/532
236.	Sûre-i Rûm'un (40) ıncı âyet-i	Sûre-i Rûm'un 41. âyet-i	5/218	4/447
237.	10 dirhem (gümüş) verir	20 dirhem (gümüş) verir	5/221	4/449
238.	خمسة دراهم	عشرة دراهم	5/243	4/464
239.	أيجزى عني	أيجزئ عني	5/251	4/470
240.	نبواخ	بنو أخ	5/251	4/470
241.	Ebû İshak'ın rivayetine göre	Ebû Ubeyd'in rivayetine göre	5/256	4/473
242.	صنوابيه	صنو أبيه	5/257	4/474
243.	لا تسألوا شيئا	لا تسألوا أحدًا شيئا	5/262	4/478
244.	فما له	فما له به	5/262	4/478

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
245.	704 numara ile geçen	705 numara ile geçen	5/268	4/482
246.	ليوحنا	ليحنة	5/286	4/496
247.	العشر	العشور	5/291	4/500
248.	أعطق	أعتق	5/302	4/508
249.	724 numara ile	714 numara ile	5/303	4/509
250.	المعون	المعدن	5/311	4/515
251.	العجباء	العجماء	5/311	4/515
252.	فلا يودى	فلا يؤدي	5/314	4/518
253.	مسكينا ذى متربة	مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ	5/324	4/525
254.	المشيهة	المشبهة	5/343	4/540
255.	يهراة	بهراة	5/346	4/543
256.	همدان	همذان	5/346	4/543
257.	الحيوان	بالحيوان	5/350	4/546
258.	والمستوشمات	والمتوشمات	5/351	4/547
259.	فَاعْتَدُّوا	فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ	5/355	4/549
260.	زكاة	الزكاة	5/359	4/553
261.	فطرة الناس	فَطَرَ الناس	5/365	4/555
262.	قيس بن عبادة	قيس بن سعد	5/368	4/558
263.	قمع	قمح	5/369	4/559
264.	رافعاني	رافعان	5/373	4/562
265.	هذا الصدقة	هذه الصدقة	5/392	4/576
266.	صاع قمح	صَاعٍ مِنْ قَمْحٍ	5/392	4/576
267.	اوقحشد	أرفخشد	6/16	5/20
268.	vaktiyle Yemen'e gelip bir kühûmet kurmuştur ki adına Devlet-i Kahtâniyye denir.	vaktiyle Yemen'e gelip bir hükûmet kurmuştur ki adına Devlet-i Kahtâniyye denir.	6/16	5/20
269.	حتى إذا كان أهل أبيات منهم	حتى إذا كان بها أهل أبيات منهم	6/15	5/20
270.	Ebû Cehl	Ebû Cehm	6/17	5/21
271.	رحلة الاضياف	رحلة الأصياف	6/28	5/29
272.	793 numara	783 numara	6/32	5/32
273.	المزيد	المزبد	6/37	5/36
274.	harâbîsine de 797 ve 800 numara ile tercümeleri gelecek	harâbîsine de 787 ve 790 numara ile tercümeleri gelecek	6/45	5/42
275.	798 numara	788 numara	6/46	5/43

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
276.	لا يعضض	لا يعضد	6/51	5/47
277.	İbn Hacer de Erzakî'den naklen Fethü'l-bârî'de	İbn Hacer de Ezrakî'den naklen Fethü'l-bârî'de,	6/99	5/80
278.	Kukaykaan	Kuaykıân	6/99	5/80
279.	Şa'b-ı Şâmiyyîn ve Şa'b-ı İbn Zübeyr	Şi'b-i Şâmiyyîn ve Şi'b-i İbn Zübeyr	6/99	5/80
280.	Şa'b-ı Benî Hâşim'de	Şi'b-i Benî Hâşim'de	6/104	5/84
281.	Şa'b-ı Ebû Tâlib	Şi'b-i Ebû Tâlib	6/105	5/85
282.	Bu 790 ve 791 numaralarla tercü-me ettiğimiz hadislerden	Bu 792 ve 793 numaralarla tercü-me ettiğimiz hadislerden	6/112	5/90
283.	قاول	فأول	6/121	5/96
284.	İbn Ömer radıyallahu anhümânın bu meâlde bir hadisi de 804 numa-ra ile tercüme edilmiştir.	İbn Ömer radıyallahu anhümânın bu meâlde bir hadisi de 795 numa-ra ile tercüme edilmiştir.	6/131	5/103
285.	773 numara ile geçen	772 numara ile geçen	6/184	5/141
286.	من أبواب بيوتهم	من قبل أبواب بيوتهم	6/190	5/145
287.	صنعنا رسول الله	صَنَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ	6/196	5/151
288.	خَرَجَ إِلَى مَكَّةَ	حِينَ خَرَجَ إِلَى مَكَّةَ	6/196	5/151
289.	velîsinin oruç tutmasını tezvic etmişti.	velîsinin oruç tutmasını tecviz etmişti.	6/284	5/220
290.	Zeyd ibn-i Ekram	Zeyd b. Erkam	6/278	5/216
291.	Yukarıda 916 numara ile tercüme ettiğimiz	Yukarıda 909 numara ile tercüme ettiğimiz	6/303	5/233
292.	وقع في خمس يقين من رمضان	وقع في خمس يبقين من رمضان	6/321	5/251
293.	سورة البقرة: آية 177	Bakara, 2/187	6/325	5/256
294.	البيان بالخيار	البيعان بالخيار	6/377	5/296
295.	rivâ âyetlerini	ribâ âyetlerini	6/381	5/299
296.	278. âyetinden 281. âyetine ka-dar devam eden meâl-i şerifleri bervech-i âtî beş âyet-i kerîme	278. âyetinden 281. âyetine ka-dar devam eden meâl-i şerifleri bervech-i âtî dört âyet-i kerîme	6/383	5/300
297.	844 numara ile tercüme ettiğimiz	843 numara ile tercüme ettiğimiz	6/411	/320
298.	Ubeyd-ki Resûlullah'ın zevci Meymûne'nin rebîbidir	Ubeydullah -ki Resûlullah'ın zevci Meymûne'nin rebîbidir	6/417	5/325
299.	Bunu bana bildirdikten bir zaman sonra hastalanmış, ben de iyâde etmiştim.	Bunu bana bildirdikten bir zaman sonra hastalanmış, biz de iyâde etmiştik.	6/417	5/325
300.	رواح البيهقي في شعب الايمان	رواه البيهقي في شعب الايمان	6/449	5/347
301.	من احتكر من طعاما على أمتي	من احتكر طعاما على أمتي	6/450	5/347
302.	رواه مسلم وردي البخاري المعنى الأول وحده	رواه مسلم وروى البخاري المعنى الأول وحده	6/494	5/379
303.	Bu nazm-ı şerif, Nisâ sûresinin 5. âyet-i kerîmesine mensuptur.	Bu nazm-ı şerif, Nisâ sûresinin 6. âyet-i kerîmesine mensuptur.	6/509	5/391

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
304.	[سورة النساء:اية:٥]	[سورة النساء:اية:٦]	6/510	5/391
305.	حرمان	حرما	6/539	5/411
306.	فالنار أولى يه	فالنار أولى به	6/542	5/414
307.	ثم انظر إلى الذي سبق إلا قلبك فإن الخير فيه	ثم انظر إلى الذي سبق إلى قلبك فإن الخير فيه	6/545	5/416
308.	في كل شريك	في كل شرك	7/12, 17	5/432, /436
309.	نقصنم	نقصتكم	7/33	5/449
310.	ووجهه عظمة	ووجهه عظم	7/48	5/459
311.	أن يخرجه	أن يخرجوه	7/58	5/467
312.	مطلع الغني	مطل الغني	7/64	5/474
313.	جلدته	جلده	7/69	5/478
314.	[سورة الأنفال : ٣٧]	el-Enfâl, 8/72	7/77	5/484
315.	Ubeyd ibn-i Amr	Abdü Amr	7/86	5/494
316.	عبد بن عمرو	عبد عمرو	7/87	5/495
317.	Abd ibn-i Amr	Abdü Amr	7/88	5/496
318.	Züheyr ibn-i Sard	Züheyr b. Surad	7/98	5/503
319.	Mervân b. Kays es-Selemî'den	Mervân b. Kays es-Sülemî'den	7/114	5/515
320.	ما يخرج من ذلك الغرس	ما يخرج من ثمر ذلك الغرس	7/122	5/522
321.	أتقعل	أتفعل	7/123	5/524
322.	tahcîr etmiştir	tahrîc etmiştir	157	5/549
323.	Secde sûresinin 32. âyetinde	Secde sûresinin 17. âyetinde	7/180	5/565
324.	أبو عمرو بن عبد البر	أبو عمر بن عبد البر	7/203	6/18
325.	سراج الحرة	شراج الحرة	7/221	6/32
326.	اسل الماء	أرسل الماء	7/221	6/32
327.	ازخر	إذخر	7/247	6/50
328.	İkincisi de onun izahında tercüme ettiğimiz	İkincisi de 732 numara ile tercüme ettiğimiz	7/251	6/53
329.	اللهم بين لنا امرك في الخربيانا شافيا	اللهم بين لنا امرك في الخمر بينا شافيا	7/258	6/58
330.	في دارهم جاثمين	فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ	7/298	6/90
331.	Bey'-i münâbezedir	Bey'-i müzâbenedir	7/264	6/63
332.	إني لا أعطي الرجل	إني لأعطي الرجل	7/305	6/96
333.	618 numara ile tercüme ettiğimiz	619 numara ile tercüme ettiğimiz	7/306	6/96
334.	ونفخ في الصور فصعق من في السموات ومن الارض الا ما شاء الله ، ثم نفخ فيه احرى فاذا هم قيام ينظرون	وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ	7/328	6/115
335.	بثمرة	بتمرة	7/350	6/135
336.	فلينبهه	فلينهه	7/363	6/147

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
337.	Harzecîlerin seyyidi	Hazrecîler'in seyyidi	7/409	6/182
338.	Sâd sûresinin 3. âyetindeki	Sâd sûresinin 24. âyetindeki	7/418	6/191
339.	فاشتد علينا الغربة	فاشتد علينا العزبة	7/455	6/223
340.	عن عبيد الله بن مسعود	عن عبيد الله بن عبد الله	8/30	6/259
341.	فقال عبد الله	فقال عبيد الله	8/30	6/259
342.	فينظر أيهدى اليه أم لا	فَيَنْظُرَ يُهْدَى لَهُ أَمْ لاَ	8/37	
343.	أعطيتك هكذا	أعطيتك هكذا ثلاثا	8/39	6/265
344.	بجرهم	ببحرهم	8/45	6/269
345.	22. âyette tövbekâr olup	23. âyette tövbekâr olup	8/97	6/303
346.	savl	havl	8/131	6/333
347.	الفتح 19	el-Feth 48/10	8/188	6/365
348.	ادخل	أرحل	8/192	6/367
349.	حتى اللقمة ترفعها	حتى اللقمة التي ترفعها	8/212	6/383
350.	سورة النساء:9	Nisâ, 4/10	8/225	6/391
351.	Bakara sûresinin 103.	Bakara sûresinin 102.	8/231	6/395
352.	... فقال: أنشدكم باللّه والإسلام هل تعلمون أن المسجد ضاق بأهله فقال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم من يشتري بقعة آل فلان فيزيدها في المسجد بخير له منها في الجنة؟ فاشتريتها من صلب مالي فأنتم اليوم تمنعوني أن أصلي فيها ركعتين. قالوا: اللّهم نعم. قال: أنشدكم باللّه والإسلام هل تعلمون أن رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم كان على ثبير مكة ومعه أبو بكر وعمر رضي اللّه عنهما وأنا فتحرك الجبل حتى تساقت حجارته بالخضيض...	... فقال: أنشدكم بالله والإسلام هل تعلمون أن المسجد ضاق بأهله فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم من يشتري بقعة آل فلان فيزيدها في المسجد بخير له منها في الجنة؟ فاشتريتها من صلب مالي فأنتم اليوم تمنعوني أن أصلي فيها ركعتين. قالوا: اللّهم نعم. قال: أنشدكم بالله وبالإسلام هل تعلمون أني جهزت جيش العسرة من مالي؟ قالوا أللهم نعم. ثم قال: أنشدكم بالله والإسلام هل تعلمون أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان على ثبير مكة ومعه أبو بكر وعمر رضي الله عنهما وأنا فتحرك الجبل حتى تساقت حجارته بالخضيض...	8/239-240	6/402
353.	1199 numara ile tercümesi gelecek	1200 numara ile tercümesi gelecek	8/260	6/418
354.	1193 numaralı hadisin	1192 numaralı hadisin	8/290	6/437
355.	انهزم	انهزم الناس	8/321	6/460
356.	887, 888, 889 numaralarla tercüme edilen	880, 881, 882 numaralarla tercüme edilen	8/326	6/463
357.	İmrân İbn-i Husayn	Abdullah b. Mes'ûd	8/330	6/466
358.	Araf suresinin üçüncü ayeti	A'râf sûresinin 4. âyeti	8/386	6/505
359.	Duhân sûresi: Âyet, 15-20	Duhân 44/25-29.	8/459	6/552
360.	(Kāf 50/15)	(Kāf 50/15, 3)	9/4	7/9

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
361.	Hadisteki âyet-i kerîme Ahkāf sûresinin 21. âyetidir.	Hadisteki âyet-i kerîme Ahkāf sûresinin 24. âyetidir.	9/16	7/18
362.	Resûlullah efendimiz Hatice ile Ebû Tâlib'in vefatından sonra, Tâif halkını irşad etmeyi düşündü. Tâif şehri ve Sakīf kabilesi eşrafından Abd-i yâlîl ile kardeşleri Habîb ile Mes'ûd'a gitti, bunlara İslâm dininin esaslarını bildirdi. Kureyş'in gerek kendi gerek ashabı hakkında reva gördükleri mezalimden bahsederek himaye talep etti. "Megāzî" bahsindeki rivayete göre, Resûlullah bu üç kardeşten yalnız Abd-i yâlîl ile görüşmüştür. Bu cihetle hadiste yalnız onun adı anılmıştır.	Resûlullah efendimiz Hatice ile Ebû Tâlib'in vefatından sonra, Tâif halkını irşad etmeyi düşündü. Tâif şehri ve Sakīf kabilesi eşrafından İbn Abdüyâlîl ile kardeşleri Habîb ile Mes'ûd'a gitti, bunlara İslâm dininin esaslarını bildirdi. Kureyş'in gerek kendi gerek ashabı hakkında reva gördükleri mezalimden bahsederek himaye talep etti. "Megāzî" bahsindeki rivayete göre, Resûlullah bu üç kardeşten yalnız İbn Abdüyâlîl ile görüşmüştür. Bu cihetle hadiste yalnız onun adı anılmıştır.	9/32-33	7/29
363.	أعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلت بشر.	أعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر.	9/42	7/37
364.	Bu âyetlerden sonra Buhârî, Bakara sûresinin 20 ve A'râf sûresinin 11. âyetlerine işaret etmiştir ki Âdem ile Havvâ'nın cennette mesut bir hayat sürmeleri için onlara Allah tarafından hudutsuz bir hürriyet verildiği bildirilmiştir.	Bu âyetlerden sonra Buhârî, Bakara sûresinin 35 ve A'râf sûresinin 19. âyetlerine işaret etmiştir ki Âdem ile Havvâ'nın cennette mesut bir hayat sürmeleri için onlara Allah tarafından hudutsuz bir hürriyet verildiği bildirilmiştir.	9/74	7/62
365.	İbn Mes'ûd'un mushafında, وان ادريس لمن المرسلين suresinde yazılıdır demiş.	İbn Mes'ûd'un mushafında, وان ادريس لمن المرسلين suretinde yazılıdır demiş.	9/88	7/71
366.	Buhârî, İlyâs için açtığı babında Sâffât sûresinin şu meâldeki dokuz âyetini zikretmiştir	Buhârî, İlyâs için açtığı babında Sâffât sûresinin şu meâldeki on âyetini zikretmiştir	9/88	7/71
367.	İbrâhim'in tevellüdüyle tûfan arasında bir iki yüz altmış üç senelik bir fâsıla vardır.	İbrâhim'in tevellüdüyle tûfan arasında bin iki yüz altmış üç senelik bir fâsıla vardır.	9/107	7/85
368.	Peygamberimiz tarafından takdir buyurulan, Yûsuf'un bu metaneti idi. 1383 numaraya da bakınız!	Peygamberimiz tarafından takdir buyurulan, Yûsuf'un bu metaneti idi. 1385 numaraya da bakınız!	9/141	7/107
369.	meâlindeki 162. âyeti zikredilmiştir.	meâlindeki 163. âyeti zikredilmiştir.	9/156	7/118
370.	Mesîh, Hazret-i Îsâ'nın lakabıdır. 1398 numara ile tercümesi gelecek olan Abdullah b. Ömer hadisi...	Mesîh, Hazret-i Îsâ'nın lakabıdır. 1400 numara ile tercümesi gelecek olan Abdullah b. Ömer hadisi	9/168	7/127
371.	1386 rakamıyla	1388 rakamıyla	9/213	7/160
372.	Bu hadisi, Buhârî "Cenâze" bahsinde de rivayet etmiş ve orada 642 numara ile tercüme ve izahı geçmiştir.	Bu hadisi, Buhârî "Cenâze" bahsinde de rivayet etmiş ve orada 641 numara ile tercüme ve izahı geçmiştir.	9/231	7/173

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
373.	Bundan sonra 1437 numara ile gelecek Ebû Hüreyre hadisini de okuyunuz.	Bundan sonra 1440 numara ile gelecek Ebû Hüreyre hadisini de okuyunuz.	9/246	7/184
374.	İsrâ sûresinin 91 ve sonraki	İsrâ sûresinin 89 ve sonraki	9/284	7/212
375.	Yakında tercümesi gelecek olan 1475 numaralı Enes b. Mâlik hadisinin izahına bakınız!	Yakında tercümesi gelecek olan 1477 numaralı Enes b. Mâlik hadisinin izahına bakınız!	9/287	7/214
376.	Âişe hadisi aşağıda hususi bir unvan ile ve uzun bir metin ile gelecektir. 1553 numaralı bu hicret hadisine bakınız!	Âişe hadisi aşağıda hususi bir unvan ile ve uzun bir metin ile gelecektir. 1555 numaralı bu hicret hadisine bakınız!	9/328	7/245
377.	Burada Buhârî Ebû Bekir'in bir menkıbesini daha rivayet etmişse de 1479 numara ile tercümesi geçen bu hadisi, müellif Zebîdî ihtisar için *Tecrîd*'e almamıştır.	Burada Buhârî Ebû Bekir'in bir menkıbesini daha rivayet etmişse de 1481 numara ile tercümesi geçen bu hadisi, müellif Zebîdî ihtisar için *Tecrîd*'e almamıştır.	9/345	7/256
378.	Buna ve 1479 numaralı İbn Ömer hadisine bakınız!	Buna ve 1481 numaralı İbn Ömer hadisine bakınız!	9/348	7/258
379.	Bu eserimizde 1293 numaralı hadisin tercüme ve izahına da bakınız! 1251 numarayı da okuyunuz!	Bu eserimizde 1307 numaralı hadisin tercüme ve izahına da bakınız! 1305 numarayı da okuyunuz!	9/352	7/261
380.	Tercümesi geçen 1171 rakamlı hadisin izahına da bakınız	Tercümesi geçen 1174 rakamlı hadisin izahına da bakınız	9/354	7/263
381.	bu harbin neticeleri 1253 numara ile tercüme ve izahı geçen Berâ b. Âzib hadisinde izah olundu	bu harbin neticeleri 1269 numara ile tercüme ve izahı geçen Berâ b. Âzib hadisinde izah olundu	9/356	7/264
382.	Bu ciltte 1475 numaralı hadisin izahına bakınız! Hakikaten hânedân-ı nübüvvet içinde Resûlullah'tan altı ay sonra Hazret-i Fâtıma vefat etmişti	Bu ciltte 1478 numaralı hadisin izahına bakınız! Hakikaten hânedân-ı nübüvvet içinde Resûlullah'tan altı ay sonra Hazret-i Fâtıma vefat etmişti	9/367	7/273
383.	Yakında tercümesi gelecek olan 1502 rakamlı hadise bakınız	Yakında tercümesi gelecek olan 1503 rakamlı hadise bakınız	9/368	7/274
384.	bu eserimizde 1458 numara ile geçen bu hadisi Zebîdî merhum ihtisâren burada *Tecrîd*'e almamıştır.	bu eserimizde 1158 numara ile geçen bu hadisi Zebîdî merhum ihtisâren burada *Tecrîd*'e almamıştır.	9/369	7/275
385.	el-Ahzâb 33/32.	el-Ahzâb 33/33.	9/368	7/274
386.	Birkaç hadis önce 1484 numara ile tercümesi geçen Ammâr b. Yâsir hadisinde de müşârün ileyh	Birkaç hadis önce 1486 numara ile tercümesi geçen Ammâr b. Yâsir hadisinde de müşârün ileyh	9/376	7/279
387.	Diğer birisi de 1442 numara ile geçti.	Diğer birisi de 1444 numara ile geçti.	9/397	7/293
388.	Bunlardan biri yakında 1492 numara ile geçti, oraya bakınız!	Bunlardan biri yakında 1494 numara ile geçti, oraya bakınız!	9/398	7/294
389.	Bu eserimizde 1293 rakamıyla tercümesi geçen Hazret-i Ali hadisine bakınız!	Bu eserimizde 1395 rakamıyla tercümesi geçen Hazret-i Ali hadisine bakınız!	9/404	7/299
390.	1030 numaralı Misver hadisi	1040 numaralı Misver hadisi	10/9	7/309

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
391.	1515 numaralı Abdullah b. Ömer hadisi	1517 numaralı Abdullah b. Amr hadisi	10/22	7/316
392.	1515 numara ile tercümesi geçen	1517 numara ile tercümesi geçen	10/23	7/317
393.	halkanını	kalkanını	10/24	7/318
394.	1445 numaralı hadisin izahına bakınız	645 numaralı hadisin izahına bakınız	10/25	7/318
395.	1367 numara ile tercümesi geçen	1368 numara ile tercümesi geçen	10/26	7/319
396.	1452 numara ile tercümesi geçen	1454 numara ile tercümesi geçen	10/42	7/331
397.	1358 numara ile tercümesi geçen	1360 numara ile tercümesi geçen	10/48	7/335
398.	فجعلت أنظر إليه. وعدتها بابا بابا	فجعلت أنظر إليه. وأعدها بابا بابا	10/60	7/343
399.	Sâfrât sûresinde	Sâffât sûresinde	10/77	7/353
400.	Sadır tavafı	Sader tavafı	10/117	7/376
401.	سيولون الدبر	وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ	10/151	7/403
402.	1197 numara ile geçti.	1280 numara ile geçti.	10/215	7/445
403.	1324 numara ile tercümesi geçen	1323 numara ile tercümesi geçen	10/221	7/450
404.	1168 numara ile tercüme edildi	1164 numara ile tercüme edildi	10/242	7/464
405.	Ömer ve oğullarının	Amr oğullarının	10/304	7/504
406.	Resûl-i Ekrem Bakî'a nefyetmişti.	Resûl-i Ekrem Nakî'a nefyetmişti.	10/333	7/524
407.	Yevmü'n-Mahr	Yevmü'n-nahr	10/403	7/570
408.	853 numaralı Abdullah b. Ömer hadisini okuyunuz	782 numaralı Abdullah b. Ömer hadisini okuyunuz	10/407	7/573
409.	1387 numaralı Abdullah b. Ömer hadisinin izahında A'râf, Şuarâ ve Nahl sûrelerinin âyetlerinden nakledilerek izah olundu.	1387 numaralı Abdullah b. Ömer hadisinin izahında A'râf, Şuarâ ve Neml sûrelerinin âyetlerinden nakledilerek izah olundu.	10/420	7/583
410.	Vâfikî	Vâkıfî	10/439	7/593
411.	bu eserimizde gelecek olan 2178 rakamlı Hz. Âişe hadisini bakınız	bu eserimizde gelecek olan 2179 rakamlı Hz. Âişe hadisini bakınız	11/46	8/22
412.	Dâvûd'u da, Süleyman'ı da Eyyûb'u da, Yûsuf'u da, Mûsâ'yı da, İlyâs'ı da (hidayette kıldık)	Dâvûd'u da, Süleyman'ı da Eyyûb'u da, Yûsuf'u da, Mûsâ'yı da, Hârûn'u da (hidayette kıldık)	11/103	8/61
413.	İsmâil'i de, İlyâs'ı da, Yûnus'u da, Lût'u da (hidayette kıldık).	İsmâil'i de, Elyesa'ı da, Yûnus'u da, Lût'u da (hidayette kıldık).	11/103	8/61
414.	biz de ona körlük etmeyen bu ümmeti tevkil ederiz.	biz de ona körlük etmeyen bir ümmeti tevkil ederiz.	11/104	8/61
415.	Bakara sûresinde, وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين كله لله فان انتهوا فلا عدوان الا على الظالمين âyetinin tefsirindeki	Bakara sûresinde, وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين لله فان انتهوا فلا عدوان الا على الظالمين âyetinin tefsirindeki	11/108	8/65
416.	1731 numara ile tercümesi gelecek olan İbn Mes'ûd hadisini	1733 numara ile tercümesi gelecek olan İbn Abbâs hadisini	11/147	8/89
417.	yuberrilûne	yuberrikûne	11/161	8/98

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
418.	Bu eserimizin X. cildinde 1435 numara ile tercümesi geçti.	Bu eserimizde 1437 numara ile tercümesi geçti.	11/168 (ilk dipnot)	8/103
419.	Uhud Gazâsı bahsinde 1587 numara ile tercümesi geçen Übeydullah b. Adî hadisine bakınız.	Uhud Gazâsı bahsinde 1585 numara ile tercümesi geçen Ubeydullah b. Adî hadisine bakınız.	11/170	8/105
420.	Bu âyet unvanımızda tercüme edildi.	Bu âyet yukarıda tercüme edildi.	11/183	8/114
421.	1326 rakamıyla tercüme ve izah edildi.	1323 rakamıyla tercüme ve izah edildi.	11/182	8/113
	(Artık Muhammed sonsuz sabah oldu)	(Artık Muhammed soysuz oldu)	11/224	8/142
422.	Fakat Müslim'in Leyt b. Sa'd'dan rivayetine göre	Fakat Müslim'in Leys b. Sa'd'dan rivayetine göre	11/324	8/213
423.	Bu isim Lübbü'l-Lübâb'da meyhin fethi ile mazbuttur.	Bu isim Lübbü'l-Lübâb'da mîmin fethi ile mazbuttur.	11/339 (dipnot)	8/226
424.	عن طاوس عن أبيه عن ابن عباس قال كان الطلاق على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي بكر وسنتين في خلافته عمر طلاق الثلاث واحدة	عن طاوس عن أبيه عن ابن عباس قال كان الطلاق على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي بكر وسنتين من خلافة عمر طلاق الثلاث واحدة	11/353	8/236
425.	فقال عمر لو أجزناء عليهم	فقال عمر لو أجزناه عليهم	11/353	8/236
426.	عن عائشة رضي الله عنها أن رجلا طلق امرأته ثلاثا فتزوجت فطلق فسئل النبي صلى اللّٰه عليه وسلم أتحل لأول.	عن عائشة رضي الله عنها أن رجلا طلق امرأته ثلاثا فتزوجت فطلق فسئل النبي صلى اللّٰه عليه وسلم أتحل للأول.	11/355	8/237
427.	باب الطلاق في الاعلاق والكره والسكران والمجنون	باب الطلاق في الإغلاق والكره والسكران والمجنون	11/356	8/238
428.	Sâbî	Şa'bî	11/360	8/241
429.	bu eserimizde 1717 rakamıyla geçti	bu eserimizde 1716 rakamıyla geçti	11/368	8/246
430.	Tamavî'nin İbn Ebû İmrân'dan naklettiği mâna da bu meâldedir.	Tahavî'nin İbn Ebû İmrân'dan naklettiği mâna da bu meâldedir.	11/384	8/262
431.	İttikâyı bu yolda tefsir etmek avam talebeni zaanıdır.	İttikâyı bu yolda tefsir etmek avam talebenin zannıdır.	11/384	8/263
432.	Arablaştırılmıştır	Arapçalaştırılmıştır	12/29	8/301
433.	فاجتنبوه	فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ	12/39	8/311
434.	(en-Nisâ 4/122)	(en-Nisâ 4/123)	12/61	8/329
435.	إن كنت ذي طب فطب لعينيك	إن كنت ذا طب فطب لعينيك	12/74	8/341
436.	İn künte zî tıbbin fe-tıb li-ayneyke	İn künte zâ tıbbin fe-tubbe li-ayneyke	12/74	8/341
437.	itba'	ittibâ	12/83	8/347
438.	"Mü'minûn sûresinin 20. âyeti..."	"Mü'min sûresinin 19. âyeti..."	12/171	8/420
439.	(سورة المؤمنين آ ١٩)	[el-Mü'min, 40/19]	12/171 (dipnot)	8/420
440.	Fâtır sûresinin 36. âyetinin	Fâtır sûresinin 37. âyetinin	12/178	8/425

	HATA	SAVAB	ÖNCEKİ BASKIDAKİ YERİ	YENİ BASKIDAKİ YERİ
441.	Hicr sûresinin şu meâldeki 19. âyetinde	Hicr sûresinin şu meâldeki 21. âyetinde	12/220	8/457
442.	Ra'd sûresinin şu meâldeki 29. âyetinde,	Ra'd sûresinin şu meâldeki 39. âyetinde,	12/221	8/458
443.	2. âyet de Sâffât sûresinin 183. âyetidir.	2. âyet de Sâffât sûresinin 93. âyetidir.	12/229	8/465
444.	Bu hadisi Ebû Bekir radıyallahu anha hikâye olundukta, Ebû Bekir,	bu hadisi Ebû Bekre radıyallahu anha hikâye olundukta, Ebû Bekre,	12/249	8/238
445.	ubor	ubur	12/271	8/246
446.	Buhârî'nin güzîde şârihlerinden olup hicretin 929 tarihinde vefat eden Ahmed b. Ali el-Kastallânî	Buhârî'nin güzîde şârihlerinden olup hicretin 923 tarihinde vefat eden Ahmed b. Ali el-Kastallânî	12/307	8/237
447.	2173 numaralı Abdullah b. Ömer hadisi	2174 numaralı Abdullah b. Amr hadisi	12/311	8/311
448.	بٰابُ مَا جَاءَ فِى إِجَازَةِ أَخْبَرِ ٱلْوَاحِدِ وَٱلصِّدْقِ فِى ٱلْأَذَانِ وَٱلصَّلَاةِ وَٱلسَّلَامِ وٱلْفَرَائِضِ وَٱلْأَحْكَامِ	بَابُ مَا جَاءَ فِي إِجَازَةِ خَبَرِ الوَاحِدِ الصَّدُوقِ فِي الأَذَانِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَالفَرَائِضِ وَالأَحْكَامِ	12/371	8/262
449.	Tevbe sûresinin 123. âyetini	Tevbe sûresinin 122. âyetini	12/372	8/329
450.	ساحب	صاحب	12/383	8/420
451.	râkıbü'l-himârı râkıbü'l-cemli	râkibü'l-himârı râkibü'l-cemeli	12/388	8/301
452.	تفروقا	ثفروقا	12/389	8/341
453.	Ömer b. Avf hadisi	Amr b. Avf hadisi	12/398	8/425
454.	2165 numara ile tercümesi geçen	2166 numara ile tercümesi geçen	12/402	8/457
455.	İsrâ sûresinin 37. âyetindeki	İsrâ sûresinin 36. âyetindeki	12/407	8/458
456.	إلا مريم البتول	إلى مريم البتول	12/387	8/465

Bibliyografya

Abd b. Humeyd	Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî), (ö. 249/863-64), *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, Thk. eş-Şeyh Mustafa el-Adevî, Dâru Belensiye, Riyad 2002.
Abdürrezzâk es-San'ânî	Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî el-Yemânî, es-San'ânî (ö. 211/826-27), *el-Musannef*, XI, Thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403.
Aclûnî	İsmail b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Aclûnî (ö. 1162), *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amme'ştehera mine'l-ehâdîs alâ elsineti'n-nâs*, II, Thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yusuf, Mektebetü'l-asriyye, y. y. 1420/2000.
Ali b. İbrahim el-Halebî	Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî (ö. 1044/1635), *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-uyûn fî sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn)*, III, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1427.
Ali el- Kārî	Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kārî el-Herevî (ö. 1014/1605), *Şerhu›ş-şifâ*, II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1421.
Ali el- Kārî	Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kārî el-Herevî (ö. 1014/1605*), Mirkātü'l-mefâtîh şerhu mişkâti'l-mesâbîh*, IX, Dâru'l-fikr, Beyrut 1422/2002.
Ali el-Müttakī	Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakī el-Hindî (ö. 975/1567), *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, XVI, Thk. Bekrî Hayyânî, Safvet es-Sekâ, Müessesetü'r-risâle, y.y. 1401/1981.

Aynî	Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kārî*, XXV, Dâru ihyâü't-türâsi'l-arabî, Beyrut t.y.
Bâbertî	Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî (ö. 786/1384), *el-İnâye şerhü'l-hidâye*, X, Dâru'l-fikr, y.y. t.y.
Bâcî	Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî el-Bâcî (ö. 474/1081), *el-Müntekā şerhu'l-Muvatta'*, VII, Matbaatü's-saâde, Mısır 1332.
Bağdâdî	Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, II, Thk. Mahmud et-Tahhân, Mektebetü'l-meârif, Riyad t.y.
Bağdâdî	Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Mûdıhu (Muvazzıhu) evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk,* II, Thk. Dr. Abdülmu'tî Emin Kal'acî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1407.
Begavî	Ebü'l-Kāsım Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân el-Begavî (ö. 317/929), *Mu'cemü's-sahâbe*, V, Thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed, Mektebetü dâri'l-beyân, Kuveyt 1421/2000.
Begavî	Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122), *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, V, Thk. Abdürrezzak el-Mehdî, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1420.
Beyhakī	Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakī (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, Thk. Ebû Abdullah Abdüsselâm, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 2004.
Beyhakī	Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakī (ö. 458/1066), *el-İ'tikād ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-reşâd alâ*

	mezhebi's-selef ve ashâbi'l-hadîs, Thk. Ahmed Isâm el-Kâtib, Dâru'l-âfâki'l-cedîde, Beyrut 1401.
Beyhakī	Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakī (ö. 458/1066), *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ*, Thk. Muhammed Ziyâürrahman el-A'zamî Dâru'l-hulefâ li'l-kütübi'l-İslâmî, Kuveyt t.y.
Beyhakī	Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakī (ö. 458/1066), *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, XV, Abdülmu'tî Emin Kal'acî, Câmiatü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Pakistan 1412/1991.
Beyhakī	Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakī (ö. 458/1066), *es-Sünenü's-sağîr*, IV, Thk. Abdülmu'tî Emin Kal'acî, Câmiatü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Pakistan 1410/1989.
Beyhakī	Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakī (ö. 458/1066), *Şuabü'l-îmân*, XIV, Thk. Dr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid, Mektebetü'r-rüşd ve Dâru's-selefiyye, Riyad, Bombay 1423/2003.
Beyhakī	Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakī (ö. 458/1066), *Delâilü'n-nübüvve*, VII, Thk. Abdülmu'tî Kal'acî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Dâru'r-reyyân li't-türâs, y.y. 1408/1988.
Beyhakī	Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-Beyhakī (ö. 458/1066), *el-Esmâ ve's-sıfât*, II, Thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî, Mektebetü's-süvâdî, Cidde 1413/1993.
Beyzâvî	Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, V, Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî,

	Beyrut 1418.
Bezzâr	Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905), *Müsnedü'l-Bezzâr (el-Bahru'z-zehhâr)*, XVIII, Thk. Mahfûzurrahman Zeynullah, Âdil b. Sa'd, Sabri Abdülhâlik eş-Şâfiî, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Medine 2009.
Buhârî	Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *Sahîh-i Buhârî* (s. 1-631) el-Kütübü's-sitte (Mevsûatü'l-hadîs eş-şerîf içinde, haz. Salih b. Abdülazîz), Dâru's-selâm, Riyad 2000.
Buhârî	Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Edebü'l-müfred*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkī, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1989.
Buhârî	Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, Dâiratü'l-Meârifi'l-Osmaniyye, Haydarabad Dekken t.y.
Bûsîrî	Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebû Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî (ö. 840/1436), *İthâfü'l-hıyere bi-zevâidi'l-mesânîdi'l-aşere*, IX, Thk. Dâru'l-mişkât li'l-bahsi'l-ilmî, Dâru'l-vatan, Riyad 1420/1999.
Cessâs	Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, Thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şahin, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1415/1994.
Dârekutnî	Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995), *Sünen*, Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvız, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1422/2001.
Dârekutnî	Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995), *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*, XV, 1-

	11. Cilt Thk. Mahfûzurrahman Zeynullah es-Selefî, Dâru Tayyibe, Riyad 1405/1985; 12-15. Cilt Thk. Muhammed b. Salih, Dâru İbnü'l-Cevzî, Demmâm 1427.
Dârekutnî	Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995), *Ru'yetullâh*, Thk. İbrahim Muhammed el-Ali, Ahmed Fahri er-Rifâî, Mektebetü'l-menâr, Ürdün 1411.
Dârimî	Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869), *Sünen-i Dârimî*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002.
Deylemî	Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye (ö. 509/1115), *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, VI, Thk. Said b. Besyûnî Zağlûl, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1406/1986.
Ebû Avâne	Ebû Avâne Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (ö. 316/929), *Müstahrecü Ebû Avâne*, V, Thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1419/1998.
Ebû Dâvûd	Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *Sünen-i Ebû Dâvûd* (s. 1223-1608), el-Kütübü's-sitte (Mevsûatü'l-hadîs eş-şerîf içinde, haz. Salih b. Abdülazîz), Dâru's-selâm, Riyad 2000.
Ebû Dâvûd	Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *el-Merâsîl*, Thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1408.
Ebû Nuaym	Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillah b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, X, es-Seâde, Mısır 1394/1974.
Ebû Nuaym	Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillah b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Fezâilü'l-hulefâi'l-erbe'a ve ğayrihim*, Thk. Salih b. Muhammed el-Ukayl, Dâru'l-Buhârî, Medine 1417/1997.

Ebû Nuaym	Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillah b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *el-Müsnedü'l-müstahrec alâ sahîhi'l-imam Müslim*, IV, Thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfii, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1417/1996.
Ebû Nuaym	Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillah b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Ma'rifetü's-sahâbe*, VII, Thk. Âdil b. Yusuf el-İzâzî, Daru'l-vatan, Riyad 1419/1998.
Ebû Nuaym	Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillah b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Delâilü'n-nübüvve*, II, Thk. Dr. Muhammed Ravvas Kal'acî, Abdülber Abbas, Daru'n-nefâis, Beyrut 1406/1986.
Ebû Şühbe	Muhammed b. Muhammed b. Süveylim Ebû Şühbe (ö. 1403), *el-Vasît fî ulûmi ve mustalahi'l-hadîs*, Dâru'l-fikri'l-arabî, y.y. t.y.
Ebû Ya'lâ	Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî (ö. 307/919), *Müsnedü Ebû Ya'lâ*, XIII, Thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-me'mûn li't-türâs, Dımaşk 1404/1984.
Ebû Yusuf	Ebû Yûsuf Ya'kūb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî (ö. 182/798), *el-Âsâr*, Thk. Ebü'l-Vefâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut t.y.
Ebü'ş-Şeyh	Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî (ö. 369/979), *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, Thk. Mecdî es-Seyyid İbrahim, Mektebetü'l-furkân, Kâhire, t.y.
Hâdimî	Muhammed b. Muhammed b. Mustafa b. Osman Ebû Saîd el-Hâdimî (ö. 1176/1762), *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fî şerhi't-tarîkati'l-Muhammediyye ve'ş-şerîati'n-nebeviyye fi's-sîreti'l-Ahmediyye,* IV, Matbaatü'l-Halebî, y.y. 1348.

Hâkim	Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1990.
Hâkim	Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, X, Thk. Hamdî ed-Demirdâş Muhammed, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 2000.
Hâkim	Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, Thk. Seyyid Muazzam Hüseyn, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1397/1977.
Hakîm et-Tirmizî	Ebû Abdillah Muhammed b. Alî b. Hasen et-Tirmizî (ö. 320/932), *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-Resûl*, IV, Thk. Abdurrahman Umeyra, Dâru'l-cîl, Beyrut, t.y.
Harâitî	Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-Harâitî (ö. 327/939), *Mesâvi'l-ahlâk ve mezmûmuhâ*, Thk. Mustafa b. Ebü'n-Nasr eş-Şelebî, Mektebetü's-sevâdî, Cidde 1413/1993.
Hâris	Ebû Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dâhir (Ebû Üsâme) et-Temîmî (ö. 282/895), *Buğyetü'l-bâhis an zevâidi müsnedi'l-Hâris*, II, Thk. Hüseyin Ahmed Salih el-Bâkirî, Medine 1413/1992.
Hatîb eş-Şirbînî	Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kāhirî (ö. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, VI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415/1994.
Hatîb et-Tebrîzî	Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah el-Hatîb el- Amrî Veliyyüddîn et-Tebrîzî (ö. 741/1340), *Mişkâtü'l-mesâbîh*, III, Thk. Muhammed Nâsıruddin el-Elbânî, el-

	Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
Hattâbî	Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *Meâlimü's-sünen*, el-Matbaatü'l-ilmiyye, Halep 1351/1932.
Hayseme b. Süleyman	Ebü'l-Hasen Hayseme b. Süleymân b. Haydere el-Kureşî eş-Şâmî et-Trablusî (el-Etrâblusî) (ö. 343/955), *Min Hadîsi Hayseme b. Süleymân*, Thk. Ömer Abdüsselam Tedmirî, Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan 1400/1980.
Heysemî	Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405), *Mecmaü'z-zevâid ve menbeü'l-fevâid*, X, Thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-kudsî, Kahire, 1414/1994.
Humeydî	Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. Îsâ el-Kureşî el-Humeydî (ö. 219/834), *Müsnedü'l-Humeydî*, II, Thk. Hasan Selim Esed ed-Dârânî, Dâru's-sekâ, Dımaşk 1996.
İbn Abdülber	Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstizkâr*, IX, Thk. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Muavvız, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1421/2000.
İbn Abdülber	Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071), *et-Temhîd li mâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, XXIV, Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî, Vizâretü umûmi'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib 1387.
İbn Abdülber	Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071), *Câmiu beyâni'l-ilm ve fazlihî*, II, Thk. Ebü'l-Eşbâl ez-

	Züheyrî, Dâru İbni'l-Cevzî, Suudi Arabistan 1414/1994.
İbn Abdülber	Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, IV, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-cîl, Beyrut 1412/1992.
İbn Abdülber	Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071), *ed-Dürer fi'htisâri'l-megāzî ve's-siyer*, Thk. Dr. Şevki Dayf, Dâru'l-meârif, Kahire 1403.
İbn Abdürabbih	Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 328/940), *el-Ikdü'l-ferîd,* VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1404.
İbn Âbidîn	Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkī (ö. 1252/1836), *Mecmûatü Resâili İbn Âbidîn*, II, y.y. t.y.
İbn Âbidîn	Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkī (ö. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, VI, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1412/1992.
İbn Adî	Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillah el-Cürcânî (ö. 365/976), *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, IX, Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvız, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1418/1997.
İbn Allân	Muhammed Alî b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Sıddîkī (ö. 1057/1648), *Delîlü'l-fâlihîn li turuki Riyâzi's-sâlihîn*, VIII, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1425/2004.
İbn Asâkir	Ebü'l-Kāsım Alî b. el-Hasen b. Hibetullah b. Abdillah b. Hüseyn ed-Dımaşkī eş-Şâfiî (ö. 571/1176), *Târîhu Dımaşk*, LXXX, Thk. Amr b. Garâme el-Amravî, Dâru'l-fikr, y.y. 1415/1995.

İbn Balabân	Ebü'l-Hasen Emîr Alâüddîn Alî b. Balabân b. Abdillah el-Mısrî (ö. 739/1339), *el-İhsan fî takrîbi Sahih-i İbn Hibbân*, XVIII, Thk. Şuayb Arnaût, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1408/1988.
İbn Battâl	Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî (ö. 449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, X, Thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim, Mektebetü'r-rüşd, Riyâd 1423/2003.
İbn Ebû Âsım	Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö. 287/900) *el-Evâil li'bni Ebî Âsım,* Thk. Muhammed b. Nâsır el-Acemî, Dâru'l-hulefâ li'l-kütübi'l-İslâmî, Kuveyt, t.y.
İbn Ebû Hâtim	Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938), *el-İlel li'bni Ebî Hâtim*, VII, Thk. Dr. Sa'd b. Abdullah el-Hamîd, Dr. Hâlid b. Abdurrahman el-Cerîsî, Metâbiu'l-humeyzî, y.y. 1427/2006.
İbn Ebû Hâtim	Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938), *Tefsîru'l-Kurâni'l-azîm*, Thk. Esat Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Suudi Arabistan 1419.
İbn Ebû Şeybe	Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-ahâdîs ve'l-âsâr*, VII, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1409.
İbn Ebû Şeybe	Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849), *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*, II, Thk. Âdil b. Yusuf el-Azzâzî, Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-vatan, Riyad 1997.
İbn Hacer	Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-

	Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, XIII, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1379.
İbn Hacer	Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, VIII, Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvız, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1415.
İbn Hacer	Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *en-Nüket alâ kitâbi'bni's-Salâh*, II, Thk. Rabî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî, Imâdetü'l-bahsi'l-ilmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, Medine 1404/1984.
İbn Hanbel	Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *el-Müsned*, -Birleşik Baskı- Beytü'l-efkâri'd-düveliyye, Ürdün 2005.
İbn Hanbel	Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), Fezâilü's-sahâbe, II, Thk. Vasıyyullah b. Muhammed Abbas, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1403/1983.
İbn Hanbel	Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl,* III, Thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Dâru'l-hânî, Riyad 1422/2001.
İbn Hazm	Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, XII, Dâru'l-fikr, Beyrut t.y.
İbn Hibbân	Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *es-Sikât,* IX, Dâiretü'l-meârifi'l-Osmâniyye, Haydarâbâd 1393/1973.
İbn Hişâm	Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, II, Thk.

	Mustafa Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafîz eş-Şelebî, Mısır 1375/1955.
İbn Huzeyme	Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), *Sahihu İbn Huzeyme*, IV, Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut t.y.
İbn İshâk	Ebû Abdillah Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768), *Sîretu İbn İshâk*, Thk. Süheyl Zekkâr, Daru'l-fikr, Beyrut 1398/1978.
İbn Kayyim	Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkī el-Hanbelî (ö. 751/1350), V, *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1994.
İbn Kesîr	Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *Câmiü'l-mesânîd ve's-sünenü'l-hâdî li akvâmi's-senen*, X, Thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, Dâru Hazr, Beyrut 1419/1998.
İbn Kesîr	Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, VIII, Thk. Sâmî b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, y.y. 1420/1999.
İbn Kesîr	Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIV, Thk. Ali Şîrî, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1408/1988.
İbn Mâce	Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö.

	273/887), *Sünen-i İbn Mâce*, (s. 2477-2741), el-Kütübü's-sitte (Mevsûatü'l-hadîs eş-şerîf içinde, haz. Salih b. Abdülazîz), Dâru's-selâm, Riyad 2000.
İbn Mende	Ebû Abdillah Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 395/1005), *el-Îmân li'bni Mende*, II, Thk. Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakîhî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1406.
İbn Nüceym	Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî (ö. 970/1563), *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, VIII, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, y.y. t.y.
İbn Receb el-Hanbelî	Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkī (ö. 795/1393), *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, IX, Thk. Mahmud b. Şa'bân b. Abdilmaksûd vd, Mektebetü'l-gurabâ el-Eseriyye, Medine 1417/1996.
İbn Sa'd	Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *et-Tabakātü'l-Kübrâ*, VIII, Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1410/1990.
İbn Şâhîn	Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî (ö. 385/996), *Nâsihu'l-hadîs ve mensûhuh*, Thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî, Mektebetü'l-menâr, Zerkā 1408/1988.
İbn Şebbe	Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medîne li'bni Şebbe*, IV, Thk. Fehîm Muhammed Şeltût, Cidde 1399.
İbn Vehb	Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Fihrî el-Mısrî (ö. 197/813), *Muvattau Abdillâh b. Vehb*, Thk. Hişâm İsmâîl es-Sînî, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1420/1999.
İbn Vehb	Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Fihrî

	el-Mısrî (ö. 197/813), *el-Câmi'*, Thk. Rıfat Fevzi Abdülmuttalib, Ali Abdülbâsıt Mezîd, Daru'l-vefâ, y.y. 1425/2005.
İbn Zencûye	Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî (ö. 251/865), *el-Emvâl*, Thk. Şâkir Zîb Feyyâz, Suudi Arabistan 1406/1986.
İbnü'l-Cevzî	Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Mevzûât*, III, Thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-selefiyye, Medine 1386-1388/1966-1968.
İbnü'l-Cevzî	Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*, XIX, Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1412/1992.
İbnü'l-Esîr	Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210), *Câmiu'l-usûl fî ehâdîsi'r-resûl*, XII, Thk. Abdülkâdir el-Arnaut, Beşîr Uyûn, Mektebetü'l-Hulvanî – Matbaatü'l-Mellâh - Mektebetü dâri'l-beyân, 1389-1392/1969-1972.
İbnü'l-Esîr	Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, V, Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü'l-ilmiyye, Beyrut 1399/1979.
İbnü'l-Esîr	Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, VIII, Thk. Ali Muhammed Muavvız, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, y.y. 1415/1994.

İbnü'l-Hümâm	Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadîr*, X, Dâru'l-fikr, y.y. t.y.
İbnü'l-Kayserânî	Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (ö. 507/1113), *Zehîratü'l-huffâz*, V, Thk. Abdurrahman el-Ferîvâî, Dâru's-selef, Riyad 1416/1996.
İbnü'l-Mukrî	Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî (ö. 381/991), *el-Mu'cem li'bni'l-Mukrî*, Thk. Ebû Abdülhamn Âdil b. Sa'd, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1419/1998.
İbnü'l-Mübârek	Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Mübârek b. Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 181/797), *ez-Zühd ve'r-Rekâik li'bni'l-Mübârek*, Thk. Habîburrahmân el-A'zamî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, t.y.
İbnü'l-Mülakkın	Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî (ö. 804/1401), *et-Tavzîh li şerhi'l-Câmii's-sahîh*, Thk. Dâru'l-felâh, Dâru'n-nevâdir, Dımaşk 1429/2008.
İbnü'l-Mülakkın	Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî (ö. 804/1401), *el-Bedrü'l-münîr fî tahrîci'l-ehâdîs ve'l-âsâri'l-vâkıa fi'ş-Şerhi'l-kebîr*, IX, Thk. Mustafa Ebü'l-Ğayt ve Abdullah b. Süleyman ve Yâsir b. Kemal, Dâru'l-hicre, Riyad 1425/2004.
İbnü'l-Münzir	Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nîsâbûrî (ö. 318/930 [?]), *el-Evsat fi's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilaf*, X, Thk. Ebû Hammâd Sağîr Ahmed b. Muhammed Hanîf, Dâru Taybe, Riyad 1405/1985.
İbnü's-Salâh	Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs (Mukaddimetü İbni's-*

	Salâh), Thk. Nurettin Itr, Dâru'l-fikr, Suriye 1406/1986.
İbnü's-Sünnî	Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî (ö. 364/975), *Amelü'l-yevm ve'l-leyl*, Thk. Kevser el-Ber'î, Dâru'l-kıble li's-sekâfeti'l-İslâmiyye ve müessesetü ulûmi'l-Kur'ân, Cidde/Beyrut t.y.
İshâk b. Râhûye	Ebû Ya'kūb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853), *Müsnedü İshâk b. Râhûye*, V, Thk. Abdülgafûr b. Abdülhak el-Belûşî, Mektebetü'l-îmân, Medine, 1412/1991.
Kâdî İyâz	Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukūki'l-Mustafa*, II, Dâru'l-feyhâ, Amman 1407.
Kalkaşendî	Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Kalkaşendî (ö. 821/1418), *Nihâyetü'l-ereb fî ma'rifeti ensâbi'l-arab*, Thk. İbrahim el-Ebyârî, Daru'l-kitâbi'l-lübnâniyyîn, Beyrut 1400/1980.
Kâsânî	Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191), *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*, VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, y.y. 1406/1986.
Kastallânî	Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, III, el-Mektebetü't-tevfîkiyye, Kahire, t.y.
Kastallânî	Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517), *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, X, Matbaatü'l-kübrâ el-emîriyye, Mısır 1323.
Kâtib Çelebi	Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, VI, Mektebetü'l-müsennâ, Bağdat 1941.
Kudâî	Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî

	(ö. 454/1062), *Müsnedü'ş-Şihâb,* II, Thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, Müessesetü'r-risâle Beyrut 1407/1986.
Kurtubî	Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 656/1258), *el-Müfhim li mâ eşkele min telhîsi kitâbi Müslim*, Dâru İbn Kesîr, Dâru'l-kelimi't-tayyib, Dımaşk, t.y.
Kurtubî	Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, Thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Atfîş, Dâru'l-kütübi'l-mısriyye, Kahire 1384/1964.
Ma'mer b. Râşid	Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî (ö. 153/770), *el-Câmi'*, II, Thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Meclisü'l-ilmî, Pakistan 1403 (Abdürrezzâk'ın *Musannef*inin sonunda mülhak olarak (10 ve 11. ciltler) yayımlanmıştır.)
Mâlik	Ebû Abdillah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *Muvatta-i Mâlik* (Yahya rivayeti), Cem'iyyetü'l-meknezi'l-İslâmî, Almanya, 2000.
Mâlik	Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvatta' bi rivayeti Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî*, Thk. Abdülvehhab Abdüllatîf, el-Mektebetü'l-ilmiyye, y.y. t.y.
Mâlik	Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *Muvattau'l-İmâm Mâlik*, (Ebû Mus'ab ez-Zührî rivayeti), II, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Mahmûd Halîl, Müessesetü'r-risâle, y.y. 1412.
Mâverdî	Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058), *A'lâmü'n-nübüvve,* Dâru mektebeti'l-hilâl, Beyrut 1409.

Mergīnânî	Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergānî el-Mergīnânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, IV, Thk. Talal Yusuf, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut t.y.
Muhammed b. Nasr el-Mervezî	Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî (ö. 294), *Ta'zîmü kadri's-salât*, II, Thk. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferîvâî, Mektebetü'd-dâr, Medine 1406.
Muhammed b. Nasr el-Mervezî	Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî (ö. 294), *Kıyâmü ramazân*, ihtsr: Muhammed b. Ali el-Makrîzî, Faysalâbâd Hadis Akademisi, Pakistan 1988.
Muhammed b. Nasr el-Mervezî	Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî (ö. 294), *Muhtasaru Kıyâmü'l-leyl*, ihtsr: Ahmed b. Ali el-Makrîzî, Faysalâbâd Hadis Akademisi, Pakistan 1988.
Mukātil	Ebü'l-Hasen Mukātil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), *Tefsîru Mukātil b. Süleymân*, Thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, Dâru ihyâi't-türâs, Beyrût 1423.
Münâvî	Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), *el-Fethu's-semâvî bi tahrîci ehâdîsi'l-Kâdî el-Beyzâvî*, III, Thk. Ahmed Müctebâ, Dâru'l-âsıme, Riyad, t.y.
Müslim	Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîh-i Müslim*, (s. 673-1202), el-Kütübü's-sitte (Mevsûatü'l-hadîs eş-şerîf içinde, haz. Salih b. Abdülazîz), Dâru's-selâm, Riyad 2000.
Nesâî	Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *Sünen-i Nesâî*, (s. 2087-2453), el-Kütübü's-

	sitte (Mevsûatü'l-hadîs eş-şerîf içinde, haz. Salih b. Abdülazîz), Dâru's-selâm, Riyad 2000.
Nesâî	Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ*, XII, Thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1421/2001.
Nesefî	Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullāh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), *Tefsîru'n-Nesefî: Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, III, Thk. Yusuf Ali Bedîvî, Dâru'l-kelimi't-tayyib, Beyrut 1419/1998.
Nevevî	Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, X, Thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Sa'd, Dâru İbni'l-Heysem, Kahire 2003.
Nevevî	Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, XII, Thk. Züheyr eş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1412/1991.
İbn Huzeyme	Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), *Kitâbü't-Tevhîd ve isbâti sıfâti'r-rabbi azze ve celle,* II, Thk. Abdülazîz b. İbrahim eş-Şehvân, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1414/1994.
İbn Âdil	Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Âdil el-Hanbelî ed-Dımaşkî, en-Nu'mânî (ö. 775), *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, XX, Thk. Şeyh Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Şeyh Ali Muhammed Muavvız, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1419/1998.
Râmhürmüzî	Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî el-Fârisî (ö. 360/971), *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*, Thk. Muhammed

	Accâc el-Hatîb, Dâru'l-fikr, Beyrut 1404.
Râzî	Ebu Abdillah (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Mefâtîhu'l-gayb: et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXII, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1420.
Rûyânî	Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî (ö. 307/919-20), *Müsnedü'r-Rûyânî*, II, Thk. Eymen Ali Ebû Yemânî, Müessesetü Kurtuba, Kahire 1416.
Sa'lebî	Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân: Tefsîru's-Sa'lebî*, X, Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1422/2002.
Safiyyüddin Ahmed b. Abdullah	Safiyyüddin Ahmed b. Abdullah b. Ebü'l-Hayr b. Abdülalîm el-Hazrecî el-Ensârî es-Sâidî el-Yemenî (ö. 923), *Hülâsatü Tezhîbi Tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, Thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye/Dâru'l-beşâir, Halep/Beyrut 1416.
Serahsî	Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090 [?]), *el-Mebsût*, XXX, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1414/1993.
Serrâc	Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Serrâc es-Sekafî (ö. 313/925), *Hadîsü's-Serrâc*, IV, Thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe b. Ramazan, el-Fârûk el-Hadîse, y.y. 1425/2004.
Serrâc	Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Serrâc es-Sekafî (ö. 313/925), *Müsnedü's-Serrâc*, Thk. İrşâdülhak el-Eserî, İdâretü'l-ulûmi'l-eseriyye, Faysalabad 1423/2002.
Sübkî	Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî (ö. 771/1370) *Tabakâtü'ş-şâfiiyyeti'l-kübrâ,* X, Thk.

	Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Hicr, y.y. 1413.
Süheylî	Ebü'l-Kāsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî el-Mâlekī (ö. 581/1185), *er-Ravzu'l-ünüf fî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, VII, Thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1421/2000.
Süyûtî	Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *Câmiü'l-ehâdis*, XIII, Thk. Ali Cum'a vd, y.y. t.y.
Süyûtî	Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, y.y. 1411/1990.
Süyûtî	Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *el-Hasâisü'l-kübrâ*, II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut t.y.
Süyûtî	Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, II, Thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâriyâbî, Dâru Taybe, y.y. t.y.
Süyûtî	Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *ed-Dürrü'l-mensûr*, VIII, Daru'l-fikr, Beyrut t.y.
Şa'rânî	Ebü'l-Mevâhib (Ebû Abdirrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa'rânî el-Mısrî (ö. 973/1565), *Keşfü'l-gumme an cemîi'l-ümme*, II, Matbaatü'l-âmire, Mısır 1303.

Şâfiî	Ebû Abdillah Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), *er-Risâle*, Thk. Ahmed Şâkir, Mektebetü'l-Halebî, Mısır 1358/1940.
Şeybânî	Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805), *el-Asl*, V, Thk. Ebulvefâ el-Efgânî, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulumi'l-İslâmiyye, Karaçi t.y.
Şürünbülâlî	Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısrî (ö. 1069/1659), *Merâkî'l-felâh şerhu metni Nûri'l-îzâh*, el-Mektebetü'l-asriyye, y.y. 1425/2005.
Taberânî	Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Thk. Hamd b. Abdülmecîd es-Selefî, Dâru ihyai't-türâsi'l-arabî, y.y. 2002.
Taberânî	Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *Müsnedü'ş-şâmiyyîn*, IV, Thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1405/1984.
Taberânî	Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü's-sağîr (er-Ravzu'd-Dânî)*, II, Thk. Muhammed Şekûr Mahmud el-Hâc, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1405/1985.
Taberânî	Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-evsat*, X, Thk. Tarık b. Ivazillah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseyniî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire t.y.
Taberânî	Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *ed-Duâ li't-Taberânî*, Thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1413.
Taberânî	Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b.

	Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Ehâdîsu't-tıvâl*, Thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî, Mektebetü'z-zehrâ, Musul 1404/1983.
Taberî	Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, XXIV, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, y.y. 1422/2000.
Taberî	Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, XI, Dâru't-türâs, Beyrut 1387.
Tahâvî	Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu meâni'l-âsâr*, V, Thk. Muhammed Zühri en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câd el-Hak, Âlemü'l-kütüb, y.y. 1414/1994.
Tahâvî	Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu müşkili'l-âsâr*, XVI, Thk. Şuayb Arnaût, Müessesetü'r-risâle, y.y. 1415/1994.
Tahâvî	Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî (ö. 321/933), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, Thk. Sadettin Ünal, TDV, İSAM, İstanbul, 1416-1418/1995-1998.
Tâhir el-Cezâirî	Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâirî (1852-1920), *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, II, Thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye, Halep 1416/1995.
Tayâlisî	Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, III, Thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1425/2004.

Teymî (Kıvâmü's-sünne)	Ebü'l-Kāsım Kıvâmü's-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî (ö. 535/1141), *et-Tergîb ve't-Terhîb*, III, Thk. Eymen b. Salih b. Şa'bân, Dâru'l-hadîs, Kahire 1414/1993.
Tirmizî	Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *Sünen-i Tirmizî*, (s. 1629-2061), el-Kütübü's-sitte (Mevsûatü'l-hadîs eş-şerîf içinde, haz. Salih b. Abdülazîz), Dâru's-selâm, Riyad 2000.
Tirmizî	Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye ve'l-Hasâilü'l-Mustafaviyye*, Thk. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, y.y. t.y.
Vâhidî	Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076), *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, Thk. Kemal Bisyûnî Zağlûl, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1411.
Vâhidî	Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076), *et-Tefsîru'l-vasît*, IV, Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvız vd, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 14115/1994.
Vâkıdî	Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823), *el-Megāzî*, III, Thk. Marsden Johns, Dâru'l-a'lemî, Beyrut 1409/1989.
Yâkût	Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkūt b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-büldân*, VII, Dâru Sâdır, Beyrut 1995.
Zehebî	Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī (ö. 748/1348), *el-Muğnî fi'd-duafâ*, II, Thk. Nurettin Itr, y.y. t.y.
Zehebî	Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b.

	Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī (ö. 748/1348), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XXV, Thk. Şuayb Arnaût başkanlığında heyet, Müessesetü'r-risâle, y.y. 1405/1985.
Zehebî	Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī (ö. 748/1348), *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1419/1998.
Zemahşerî	Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakāiki Gavâmizi't-tenzîl*, IV, Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Beyrut 1407.
Zeylaî	Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî (ö. 762/1360), *Nasbü'r-râye li-ehâdîsi'l-hidâye maa hâşiyetihi*, Thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-reyyân, Beyrut 1418/1997.